

การศึกษาวิเคราะห์หนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1

โดย

นายวุฒิพงษ์ ฤวิธสมบัติ

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาวิเคราะห์หนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา
ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2558
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

AN ANALYTICAL STUDY ON SUBHĀṢITA SAMĠGRAHA (200 SLOKAS) VOL. I

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the requirements

for the Degree

Master of Arts Program in Sanskrit Studies

Department of Oriental Languages

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2015

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1” เสนอโดย นายวุฒิพงษ์ ถวิลสมบัติ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

..... ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส)

...../...../.....

57116209: สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา

คำสำคัญ: สุภาชิตสันสกฤต/การใช้ภาษา/คำสอน

วุฒิพงษ์ ถวิลสมบัติ: การศึกษาวิเคราะห์หนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1. อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ: รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส. 310 หน้า.

การค้นคว้าอิสระนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาและคำสอนต่าง ๆ จากสุภาชิตสันสกฤตที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ที่เป็นหนังสือรวบรวมสุภาชิตสันสกฤตตัดตอนมาจากแหล่งที่มาแตกต่างกันจำนวน 200 โศลก ปรีวรตและแปลเป็นภาษาไทยโดยพระสุธีธรรมานุวัตร ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาในสุภาชิตทั้งหมดครอบคลุมเรื่องไวยากรณ์และวรรณศิลป์ ประกอบกับการศึกษาวิเคราะห์คำสอนที่ได้จากสุภาชิตและนำมาจัดหมวดหมู่คำสอนเพื่อให้เข้าใจง่าย ตลอดจนศึกษาวิเคราะห์ภาพสะท้อนที่ปรากฏในสุภาชิต

ผลการศึกษาพบว่า สุภาชิตสันสกฤตในหนังสือเล่มนี้ประพันธ์ขึ้นด้วยภาษาสันสกฤตแบบแผน หรือภาษาสันสกฤตมาตรฐานที่มีไวยากรณ์สอดคล้องตามหลักปาณินิ สุภาชิตส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นกาวะขนาดสั้นแบบอนุชฎาณันท์ หรือโศลกทำให้สะดวกต่อการจดจำและถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ มีการใช้คำศัพท์อย่างง่าย ให้ความหมายชัดเจนตรงไปตรงมา เช่นเดียวกับการใช้ภาษาที่เรียบง่าย ไม่มีความซับซ้อนทางไวยากรณ์มาก โดยมีการใช้คำกริยาอาขยาตหมวดลภ ปัจจุบันกาลมากที่สุด ทำให้สุภาชิตมีความร่วมสมัยสามารถใช้สอนได้ตลอดเวลา มีการใช้กริยาภุต คำสรรพนาม รวมไปถึงคำอวยยศัพที่ช่วยทำให้สุภาชิตมีความหมายชัดเจนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังพบการใช้วลีการเพื่อความไพเราะ ได้แก่ ศัพท์าลังการ และอรรถาลังการที่พบมากถึง 13 ประเภท

ภาพรวมของคำสอนจากสุภาชิตในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มุ่งเน้นการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันตามหลักคุณธรรมต่าง ๆ รวมไปถึงการดูแลสุขภาพร่างกายเพื่อความสุขและความสมบูรณ์ของชีวิตในกายภาคหน้า คำสอนที่พบครอบคลุมหลักปฏิบัติทั้งทางกาย วาจา ใจ ได้แก่ คำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้ คำสอนเรื่องทรัพย์ คำสอนเรื่องลักษณะคน คำสอนเรื่องการคบมิตร คำสอนเรื่องการครองเรือน คำสอนเรื่องการพูด คำสอนเรื่องคุณธรรม คำสอนเรื่องสุขภาพร่างกาย โดยคำสอนเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการศึกษาหาความรู้ในสังคมอินเดีย อายุรเวท และความเชื่อเรื่องต่าง ๆ อีกด้วย

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ปีการศึกษา 2558

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ.....

57116209: MAJOR: SANSKRIT STUDIES

KEY WORD: SANSKRIT SUBHĀṢITA/LANGUAGE USE/TEACHINGS

WUTTHIPHONG THAWINSOMBAT: AN ANALYTICAL STUDY ON SUBHĀṢITA
SAMGRAHA (200 SLOKAS) VOL. I.

INDEPENDENT STUDY ADVISOR: ASSOC. PROF. SAMNIANG LEURMSAL,
Ph.D., 310 pp.

This independent study aims to analyze language use and teachings in Sanskrit Subhāṣita appearing in Subhāṣita Saṃgraha (200 Slokas) Vol. I. The book contains 200 Slokas of Sanskrit Subhāṣita excerpts from different sources, interpreted and translated into Thai by Phra Suthee Thammanuwat. The researcher analyzed the language use of all Sanskrit Subhāṣita covering grammar and literature along with teachings and categorized the teachings into categories so it was easy to understand. The researcher also analyzed reflection in the Sanskrit Subhāṣita.

The results showed that the Sanskrit Subhāṣita appearing in this book was written through classical Sanskrit or standard Sanskrit using grammar consistent to Pāṇini principle. Most Sanskrit Subhāṣita was short Kāvya in Anuṣṭup or Slokas which was easy to remember and passed on by oral method. The Sanskrit Subhāṣita contained simple vocabulary words with direct meanings. The language use was simple with uncomplicated grammar. The most frequently used verb was the indicative verb form (Ia) in present tense, making the Sanskrit Subhāṣita contemporary and could be used in teaching at all times. The participle verb form, pronouns and indeclinable were used to clarify the meanings. Furthermore, Alaṃkāra was applied for gentility including Śabdālaṃkāra and 13 types of Arthālaṃkāra.

In overall, the teachings in Subhāṣita Saṃgraha (200 Slokas) Vol. I focused on practices in daily life according to moral principles and health care that maintained happiness and completeness of life in the future. The teachings covered physical, verbal and mental expressions including learning, property, people characteristics, verbal expression, moral and health. The teachings reflected learning in Indian society, therapy and belief also.

Department of Oriental Languages

Student's signature

Independent Study Advisor's signature

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2015

กิตติกรรมประกาศ

อุทัยเม่น ทิ สิริยุนติ การยาณี น มโนระโละ |

น ทิ สุปตสย สีหสย ปรวินติ มุขิ มฤคาะ ||

งานทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยความพยายาม มิใช่เพราะนึกคิดเอา
เพราะเนื้อทั้งหลายยังไม่เดินเข้าปากราชสีห์ที่นอนหลับ

การทำงานสิ่งใดก็ตามหากปราศจากความพยายามแล้วย่อมไม่มีทางสำเร็จลุล่วงไปได้
เช่นเดียวกับการทำการค้นคว้าอิสระเล่มนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ความพยายามในการค้นคว้าข้อมูล ตลอดจน
ศึกษาวิเคราะห์ และเรียบเรียงการค้นคว้าอิสระจนเสร็จสมบูรณ์ในที่สุด แต่ถึงอย่างไรก็ตามการ
ค้นคว้าอิสระนี้จะไม่สำเร็จลงได้หากปราศจากความอนุเคราะห์ และกำลังแรงใจจากบุคคล
หลายท่าน ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณผู้มีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาครั้งนี้ด้วยความซาบซึ้งใจ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส อาจารย์ที่ปรึกษาการ
ค้นคว้าอิสระ ที่เมตตารับเป็นที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระและกรุณาดูแลเอาใจใส่ตรวจแก้การค้นคว้า
อิสระอย่างสม่ำเสมอ ทั้งยังให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อประเด็นการศึกษาหลายประการที่ผู้วิจัย
สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการค้นคว้าอิสระให้มีความสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย ประธานกรรมการ
ตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ ที่ชี้แนะแนวทางในการแก้ไขข้อบกพร่อง ตลอดจนแนวทางในการพัฒนา
และปรับปรุงการค้นคว้าอิสระให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ท่านยังเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา
ทางวิชาการผู้คอยแจ้งข่าวสารอันเป็นประโยชน์ในการศึกษาตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยกำลังศึกษาอยู่

อนึ่ง การค้นคว้าอิสระนี้จะไม่สำเร็จโดยสมบูรณ์หากปราศจากพื้นฐานความรู้ด้าน
สันสกฤตศึกษาและระเบียบวิธีวิจัย ผู้วิจัยจึงใคร่ขอขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา
ทุกท่านได้แก่ Prof.C.Panduranga Bhatta ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา
รองศาสตราจารย์ ดร.บำรุง คำเอก และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ที่ประสิทธิ์
ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณทุกคนในครอบครัว ที่คอยสนับสนุนการศึกษา ตลอดจนให้กำลังใจ
อันเปรียบเสมือนยานานเอกยามผู้วิจัยท้อแท้ ผู้วิจัยรู้สึกโชคดีมากที่ได้เกิดมาในครอบครัวอันอบอุ่นนี้

สุดท้าย ผู้วิจัยขอขอบคุณกัลยาณมิตรทุกท่าน รวมไปถึงนักศึกษาวิชาโทภาษาฮินดีทุกคน
สำหรับกำลังใจในการทำการค้นคว้าอิสระที่มีให้ผู้วิจัยเสมอมา

คุณค่าและประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจากการค้นคว้าอิสระฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาคุณ
แต่บูรพาจารย์ด้านสันสกฤต ฮินดี และภารตวิทยาทุกท่าน อีกทั้งคุณบิดามารดาผู้ให้กำเนิด

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	9
ขอบเขตของการศึกษา.....	9
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	9
ขั้นตอนของการศึกษา.....	10
วิธีการศึกษา.....	10
แหล่งข้อมูลในการศึกษา.....	11
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา.....	14
2 การใช้ภาษาในหนังสือประชุมสุภชาติสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1.....	15
การวิเคราะห์ด้านภาษาและไวยากรณ์.....	16
ภาษาที่ใช้ในหนังสือ.....	16
รูปแบบคำประพันธ์.....	39
อนุษฏกฉันท.....	41
ตรีษฏกฉันท.....	42
อินทรวัชรฉันท.....	43
อุเปนทรวัชรฉันท.....	44
อุปชาติฉันท.....	45
วสันตติลกฉันท.....	46
วังศัจฉฉันท.....	48

บทที่	หน้า
ศารทูลวิกิริชิตฉันท์	49
ประหรรษฉนิฉันท์	51
การใช้ภาษา	53
การใช้คำกริยา.....	54
กริยาอาชยาต	54
กริยาหมวดลฎ ปัจจุบันกาล	56
กริยาหมวดโลฎ บอกคำสั่งหรืออาชญา.....	65
กริยาหมวดลิ่ง หรือวิธีลิ่ง บอกการรำพึงอ่อนวอน	66
กริยาหมวดลฎ อนาคตกาลแบบที่ 2.....	68
กริยากรตุ	70
กริยากรตุปัจจุบันกาล.....	71
กริยากรตุอดีตกาล.....	72
กริยากรตุอนาคตกาล	75
กริยากรตุที่เติมปัจจัย ตวา.....	77
กริยากรตุที่เติมปัจจัย ตุม	79
การใช้คำสรรพนาม	81
บุรุษสรรพนาม.....	82
ประพันธสรรพนาม.....	82
ปฤจฉาสรรพนาม.....	83
อนิยมสรรพนาม	83
นิยมสรรพนาม.....	84
คำสรรพนามบอกจำนวน	85
คำสรรพนามบอกทิศทาง	85
การใช้คำอวยยศัพท์.....	87
อุปสรรค	87
นิบาต.....	88
นิบาตบอกเวลา.....	89

บทที่

หน้า

นิบาตบอกคำถาม	89
นิบาตบอกสถานที่.....	89
นิบาตบอกอุปมา.....	89
นิบาตบอกความปฏิเสธ.....	90
นิบาตบอกคำอุทาน	90
นิบาตเน้นความ.....	90
นิบาตบอกสันธาน.....	90
การวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์.....	93
อสังการ	93
ศัพทสังการ.....	94
อนุปราส.....	96
เอกานุปราส.....	97
ลาภานุปราส.....	98
อันตยานุปราส.....	99
อรรถสังการ.....	100
อุปมา	101
รูปกะ.....	105
อดีตโยกติ.....	107
สมาสโยกติ.....	109
วิเศษโยกติ	110
สวภาโวกติ.....	111
วิโรธ	112
ตุลยโยคติตา	114
ทีปกะ	115
สมุจจยะ	117
เอกาวลี.....	118
ปรัศโนตตระ	119

บทที่	หน้า
อรรณตวรรษยาสะ	120
ธวณิ.....	123
คุณและริติ.....	124
3 คำสอนในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1	127
ประเภทของคำสอนในหนังสือ	127
คำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้.....	128
คำสอนเรื่องทรัพย์	137
คำสอนเรื่องลักษณะคน	147
ลักษณะของกษัตริย์.....	147
ลักษณะของคนดี.....	150
ลักษณะของคนชั่ว.....	153
ลักษณะของนักปราชญ์.....	156
ลักษณะของคนโง่.....	159
ลักษณะของคนขี้ขลาด.....	161
คำสอนเรื่องการคบมิตร	162
คำสอนเรื่องการครองเรือน.....	173
คำสอนเรื่องสามภรรยา	175
คำสอนเรื่องบุตร.....	180
คำสอนเรื่องการพูด.....	181
คำสอนเรื่องคุณธรรม.....	187
คำสอนเรื่องความเสียสละ	188
คำสอนเรื่องความพยายาม	189
คำสอนเรื่องความอดทน	191
คำสอนเรื่องสถานที่ที่เหมาะสม	194
คำสอนเรื่องกิเลส.....	197
คำสอนเรื่องอบายมุข.....	199
คำสอนเรื่องสุขภาพร่างกาย.....	201

บทที่	หน้า
ภาพสะท้อนที่ปรากฏในสุภาคิต.....	209
การศึกษาหาความรู้ในสังคมอินเดีย.....	209
การศึกษาหาความรู้ของพรหมจรรย์.....	209
การศึกษาหาความรู้จากศาสตร์.....	215
อายุรเวท.....	218
ความเชื่อ.....	225
สถานที่.....	226
การกวนเกษียรสมุทร.....	229
นรก.....	231
โศยติศาสตร์.....	236
คุณค่าของหนังสือประชุมสุภาคิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1.....	245
4 สรุปลงการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	248
สรุปลงการศึกษา.....	248
ข้อเสนอแนะ.....	252
รายการอ้างอิง.....	253
ภาคผนวก.....	265
ประวัติผู้วิจัย.....	310

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาษา คือ สิ่งที่มนุษย์คิดขึ้นสำหรับเป็นเครื่องมือในการสื่อสารทางความคิด ความรู้สึก ความต้องการและใช้ในการประกอบกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้ภาษาจะต้องมีระเบียบ กฎเกณฑ์ มีความหมายและสามารถเข้าใจได้ ปัจจุบันภาษาที่ใช้กันอยู่ในโลกมีมากมายหลายภาษาแตกต่างกันไปตามเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ดินแดนหรือประเทศนั้น ๆ ภาษานอกจากจะเป็นสื่อกลางในการสื่อสารกันแล้วยังใช้ในการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ อันสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม ความเชื่อและวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ อีกด้วย ภาษาสันสกฤตเป็นนับเป็นภาษาเก่าแก่ภาษาหนึ่ง มักใช้ในการบันทึกคัมภีร์วรรณคดีต่าง ๆ ตลอดจนปรัชญาที่มีความสำคัญ

ภาษาสันสกฤตจัดอยู่ในตระกูลภาษาอินโด-ยูโรเปียน ซึ่งเป็นตระกูลภาษาที่ใหญ่ที่สุดในโลก เป็นกลุ่มภาษาที่มีลักษณะพิเศษ คือ มีวิภัติปัจจัย โดยภาษาสันสกฤตจัดอยู่ในภาษาอินเดีย อารยันตะวันออกในสมัยเก่าที่มีปรากฏในคัมภีร์ฤคเวท ยชุรเวท และสามเวท คัมภีร์ทั้งสามมีลักษณะแตกต่างกันและเรียกโดยรวมว่า “คัมภีร์ไตรเวท” ดังที่ พัทน์ เพ็งผลา ได้กล่าวถึงภาษาสันสกฤตไว้ในหนังสือแบบเรียนวิชาภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทยว่า

“ภาษาอินเดียอารยันที่มีปรากฏในคัมภีร์ไตรเวทถือว่าเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นภาษาที่บันทึกคำสอนของพระเจ้าในศาสนาพราหมณ์ และถือว่าเป็นภาษาของคนชั้นสูง เพราะคนที่จะเรียน ท่อง และสวดสาธยายพระเวทได้นั้น ต้องเป็นพวกวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ เมื่อภาษาในคัมภีร์ไตรเวทมีข้อแตกต่างกันเช่นนี้จึงได้มีนักปราชญ์พราหมณ์นิรุกติศาสตร์ชื่อ ปาณินิ ได้รวบรวมข้อแตกต่างของภาษาในคัมภีร์พระเวทมาจัดเป็นระเบียบหมวดหมู่ และสร้างกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ภาษาขึ้น ให้ชื่อภาษาที่ตกแต่งเรียบเรียงและแต่ขึ้นใหม่นั้นว่า “ภาษาสันสกฤต””¹

¹ พัทน์ เพ็งผลา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2553), 6.

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่ใช้บันทึกคำสอนที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยมุ่งเน้นเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าที่สำคัญ เรื่องราวและคำสอนต่าง ๆ นั้น เป็นส่วนหนึ่งของวรรณคดีสันสกฤตในยุคเริ่มต้น หรือวรรณคดีสันสกฤตสมัยพระเวท ทั้งนี้วรรณคดีสันสกฤตไม่ได้มีเพียงวรรณคดีสันสกฤตสมัยพระเวทเท่านั้น แต่ยังมีวรรณคดีสันสกฤตประเภทอื่น ๆ อีกด้วย

วรรณคดีสันสกฤต หมายถึง วรรณคดีที่บันทึกด้วยภาษาสันสกฤต ทั้งภาษาสันสกฤตพระเวท และภาษาสันสกฤตแบบแผน² วรรณคดีสันสกฤตมีความหลากหลาย พบได้หลายรูปแบบและเนื้อหา โดยทั่วไปแล้ววรรณคดีสันสกฤตสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ อาคม ศาสตร์ อติหาสะ และกาวยะ โดยที่ 1) อาคม คือ งานเขียนที่เกี่ยวกับศาสนาและปรัชญา ได้แก่ คัมภีร์พระเวท คัมภีร์พราหมณะ คัมภีร์อาร์ณยกะ และคัมภีร์อุปนิษัท 2) ศาสตร์ คือ งานเขียนเกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นตำราศึกษาวิชาความรู้เพื่อให้สามารถเข้าใจพระเวทได้อย่างลึกซึ้ง เช่น ตำราดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ ซึ่งเป็นแนวทางในการศึกษาระบบของดวงดาวที่เกี่ยวข้องกับชะตาชีวิตหรือฤกษ์หรือยามที่กำหนดไว้ในพิธีกรรม ในขณะที่ 3) อติหาสะ คือ งานเขียนที่มีเนื้อหาอิงเกร็ดประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ยังแต่งขึ้นเพื่อสวดตีวีรบุรุษ และ 4) กาวยะหรือกวีนิพนธ์ คือ งานเขียนที่มีวรรณศิลป์ มุ่งสร้างอารมณ์สุนทรีย์ะ มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยสะท้อนให้เห็นประสบการณ์ชีวิตมนุษย์³ วรรณคดีสันสกฤตหลายเรื่องเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวไทยเป็นอย่างดี บางเรื่องยังได้ส่งอิทธิพลมาสู่วรรณคดีไทย เช่น รามายณะ เป็นวรรณคดีสันสกฤตที่มีความสำคัญมากเรื่องหนึ่ง เป็นวรรณคดีประเภทอติหาสะ เป็นเรื่องของพระรามที่เป็นอวตารหนึ่งของพระนารายณ์⁴ ซึ่งเรื่องรามายณะนี้เองได้ส่งอิทธิพลมาสู่วรรณคดีไทยเรื่องรามเกียรติ์

ในบรรดาวรรณคดีสันสกฤตประเภทต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้ กาวยะถือเป็นวรรณคดีสันสกฤตที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ประกอบอยู่ มีการใช้ภาษาที่งดงามประกอบกับถ้อยคำที่ไพเราะสละสลวย ในขณะที่เดียวกันยังให้คุณค่าทางด้านเนื้อหาแก่ผู้อ่านด้วย กล่าวคือ ผู้อ่านจะได้รับความรู้ตลอดจนแนวความคิดต่าง ๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ ซึ่งแนวความคิดต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนสะท้อนผ่านเนื้อหาของกาวยะนั้น ๆ ในขณะเดียวกันผู้อ่านก็จะได้รับสุนทรีย์ทางวรรณศิลป์จากความไพเราะและงดงามของภาษาในบทประพันธ์นั่นเอง กาวยะมีหลายรูปแบบ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ ศรวยกาวยะ หรือ กาวยะเพื่อการฟัง และทฤศย

² กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 9.

³ เรื่องเดียวกัน, 10-11.

⁴ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต (นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551), 37.

กาวะ คือ กาวะเพื่อการดู นอกจากนี้ศรยกาวะยังแบ่งย่อยได้อีก 3 ประเภท ได้แก่ ปัทยะ หมายถึงร้อยกรอง คัทยะ หมายถึงร้อยแก้ว และจัมปู หมายถึงร้อยแก้วและร้อยกรองรวมกัน และจากกาวะทั้งสามประเภทที่กล่าวมาแล้วนั้น แต่ละกาวะยังสามารถแบ่งย่อยออกไปได้อีกหลายประการ เช่น ปัทยะ แบ่งเป็นมหากาวะและขันทกาวะ เป็นต้น⁵

วรรณคดีสันสกฤตประเภทกาวะที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ตลอดจนมีความน่าสนใจนี้มีอยู่มากมายหลายเรื่อง ได้แก่ พุทธจริต เสานทรนันทะ รชฐัมสะ กุมารสัมภวะ กุมารपालจริต เมฆุต ฤตสังหาร คีตโกวินทกาวะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกาวะอีกจำพวกหนึ่งที่มีความน่าสนใจเช่นเดียวกัน คือ สุภาชิต (Gnomic or Didactic Poems) สุภาชิตเป็นคำภาษาสันสกฤต มาจาก สุ เป็นคำอุปสรรค หมายถึง ดีเยี่ยม สวยงาม ง่าย รวดเร็ว ถูกต้อง เหมาะสม ฯลฯ ส่วน ภาชิต มาจาก ชาติ √ภาส แปลว่า พูด เดิม ต ปัจจย เพื่อทำให้เป็นรูปอดีต หรือกรรมวาจก และแทรกเสียง อิ ข้างหน้า ต ดังนั้น √ภาส + อิ + ต กลายเป็น ภาชิต หมายถึง พูดแล้ว⁶ สุภาชิตจึงหมายถึงถ้อยคำอันดีงามที่ถูกพูดแล้ว หรือหมายถึงคำสอนก็ได้⁷ สุภาชิตถือเป็นถ้อยคำ หรือข้อความอันดีงามที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านานแล้วที่ความหมายเป็นคติสอนใจ มุ่งสอนจริยธรรม ตลอดจนแนวทางปฏิบัติอันดีงามให้แก่คนในสังคมต่าง ๆ กล่าวคือ นับแต่สมัยโบราณคนอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ย่อมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในขณะเดียวกันแต่ละคนย่อมมีแนวความคิดในการใช้ชีวิตที่แตกต่างกันออกไป การจัดระเบียบสังคม ตลอดจนการวางบรรทัดฐาน คุณธรรม จริยธรรมอันดีงามเพื่อให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขในสังคมจึงมีความสำคัญ จึงเกิดความพยายามในการถ่ายทอดคำสอนให้แก่คนในสังคม โดยใช้ถ้อยคำที่สละสลวย ดึงดูดใจให้คนปฏิบัติตาม คำสอนเหล่านั้นคือสุภาชิต สุภาชิตนั้นมีทุกชาติในโลกก็ว่าได้ ซึ่งท่านผู้รู้ในประเทศนั้น ๆ ได้บันทึกไว้และสั่งสอนกันสืบต่อมา⁸ ดังนั้นในแต่ละสังคมที่ใช้ภาษาแตกต่างกันย่อมมีสุภาชิตเป็นของตนเอง เช่น สุภาชิตกรีก สุภาชิตละติน สุภาชิตไทย สุภาชิตฝรั่งเศส สุภาชิตฮินดี หรือแม้แต่ภาษาที่ความเก่าแก่อย่างภาษาสันสกฤตก็มีสุภาชิตเช่นเดียวกัน

⁵ อัจฉราภรณ์ ชาติวิสัย, “การศึกษาวิเคราะห์คีตโกวินทกาวะ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 1. อ้างจาก จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต** (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), 63-64.

⁶ ธวัชชัย ดุลยสุจริต, **สุภาชิต**, เข้าถึงเมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2559, เข้าถึงได้จาก <http://www.gotoknow.org>

⁷ สุชาติร์น หลิมไชยกุล, **การเขียนเรียงความอธิบายสุภาชิต** (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2529), 10.

⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2** (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2556), 3.

สุภาชิตถือเป็นกาวะประเภท ชัณฑกาวะ ซึ่งเป็นกาวะขนาดสั้น จัดอยู่ในประเภท ปัทยะ ศรวยะ กาวะ เป็นกาวะเพื่อการฟังในรูปแบบร้อยกรองนั่นเอง ในระยะแรกสุภาชิตสันสกฤต พบในคัมภีร์ฤคเวทสังหิตา รวมไปถึงคัมภีร์พระเวทอื่น ๆ เช่น ในคัมภีร์โอเตรยะพราหมณะ ในคัมภีร์ อุปนิษัต ตลอดจนวรรณคดีมหากาพย์และในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ก็ปรากฏสุภาชิตสันสกฤตด้วย⁹ ดังนั้น สุภาชิตสันสกฤตจึงสามารถพบได้ในพระเวททั้งหลาย ตลอดจนธรรมศาสตร์ นิยายโบราณ มหากาพย์ ธรรมะ และนิทานต่าง ๆ นอกจากนี้คำประพันธ์สั้น ๆ ที่แยกเป็นอิสระออกไปเป็นสุภาชิตที่เกี่ยวกับ ศิลธรรม จริยธรรม ศาสนา ปรัชญาจัดให้อยู่ในรูปแบบของสุภาชิตสันสกฤตเช่นเดียวกัน¹⁰ เช่น จารุ จรรยา เป็นกาวะ ประพันธ์ขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นสุภาชิตสันสกฤตจำนวน 100 โสลก เป็น คำสอนทางศิลปธรรม และข้อปฏิบัติอันดีงาม อีกเรื่องหนึ่งคือ ศานติศตกะ เป็นสุภาชิตสันสกฤต ไม่ ปรากฏเวลาในการประพันธ์ไว้แน่ชัด แบ่งออกเป็น 4 บท สอนเกี่ยวกับการขจัดความทุกข์ การทำ ความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้อง ตลอดจนคำชี้แจงเกี่ยวกับหน้าที่และการเข้าถึงพรหมณ์¹¹ นอกจากนี้ คำประพันธ์ร้อยกรองที่เป็นคำสอนตัดตอนมาจากกาวะทั้งหลายก็ถือกันว่าเป็นงานนิพนธ์ชนิดหนึ่ง โดยที่งานนิพนธ์ชนิดนี้ ผู้คัดตัดตอนไม่ได้นิพนธ์ขึ้นเอง แต่คัดเลือกโคลกอันเป็นสุภาชิตซึ่งกวีทั้งหลาย ได้นิพนธ์ไว้แล้วในที่ต่าง ๆ และตัดตอนเอามารวบรวมไว้ในเล่มเดียวกัน เป็นบทประพันธ์ที่เป็นคำสอน ที่ตัดตอนมา (Anthology)¹² ถือเป็นที่รวบรวมสุภาชิตสันสกฤตเกี่ยวกับศิลปธรรม จริยธรรม ศาสนา และปรัชญาเช่นเดียวกัน เช่น ประชานิติ เป็นหนังสือรวบรวมสุภาชิต มีคำสอนเกี่ยวกับธรรมะและ ข้อปฏิบัติของอินเดียโดยไม่ได้มุ่งเน้นด้านใดด้านหนึ่งเป็นหลัก แต่กล่าวถึงหลาย ๆ ด้าน สามารถแบ่ง ได้ 5 หมวดคือ เนื้อหาที่สอนเกี่ยวกับปรัชญาธรรม สอนเกี่ยวกับข้อวัตรปฏิบัติ สอนเกี่ยวกับคน สอน เกี่ยวกับทรัพย์ และสอนเกี่ยวกับการศึกษา¹³

สุภาชิตสันสกฤตเน้นการสอนคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนแนวคิดอันดีงาม สุภาชิตจึง เป็นงานประพันธ์ประเภทหนึ่งที่มีคุณค่า และประโยชน์มากมายต่อผู้ศึกษา ดังที่กล่าวไว้ในธรรมনীติว่า

⁹ Ludwik Sternbach, *A History of Indian Literature: Subhāṣita, gnostic and didactic literature*, (Otto Harrassowitz: Wiesbaden, 1974), 10.

¹⁰ จำลอง สารพัดนึก, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต* (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะ โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), 86.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 87.

¹² จำลอง สารพัดนึก, *ประชานิติ ตติธรรม: แนวทางปฏิบัติสำหรับประชาชน* (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), (1).

¹³ กาวพันธ์ คงจำเนียร, “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนในหนังสือประชานิติ” (รายงานการค้นคว้า เฉพาะบุคคล ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 2-4.

ปตตกลโลทิต์ อปปี วากยํ สุภาสิตํ ภเว |

ขุทิตสส กทนนมปี ภูตต์ สาทุโรโส ภเว || 74 ||

คำพูดที่ถูกกาลเทศะแม้เพียงสองสามคำ ก็เป็นสุภาสิตได้

อาหารแม่ที่เลว ๆ ก็ยังมีรสอร่อยสำหรับคนหิว¹⁴

จากโคลกข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสุภาสิตเป็นเพียงถ้อยคำสั้น ๆ แต่มีคุณค่า เปรียบเสมือนอาหารเลวที่ถึงแม้รับประทานไปได้เพียงสองสามคำกลับมีรสอร่อย และมีคุณค่าต่อผู้หิวโหย กล่าวคือสุภาสิตใช้สอนคุณธรรม จริยธรรมอันดีงามแก่คน หากใครปฏิบัติตามก็จะเกิดแต่สิ่งที่ดี มีการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมตามทำนองคลองธรรม เกิดความสุขในชีวิต คนส่วนใหญ่จึงศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนที่ปรากฏในสุภาสิตต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและยังในสถานการณ์ที่เหมาะสมด้วยแล้ว สุภาสิตก็เป็นคำสอนที่มีค่ายิ่งนัก เช่น ในเวลาที่คุณมีความเกียจคร้าน ไม่มีจิตใจฝักใฝ่ในการศึกษาหาความรู้ คำสอนจากสุภาสิตก็สามารถเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจให้คนตระหนักถึงความสำคัญและผลดีของการศึกษาหาความรู้ได้อีกประการหนึ่งด้วย ด้วยเหตุนี้การศึกษาสุภาสิตจึงมีความสำคัญ และมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะสุภาสิตสันสกฤต เพราะนอกจากจะทำให้รู้ถึงคำสอนอันเป็นประโยชน์แล้ว ยังทำให้เห็นถึงแนวคิดและค่านิยมในการใช้ชีวิตของคนอินเดียในสมัยนั้นที่บางอย่างยังคงส่งอิทธิพลมาถึงปัจจุบันถึงแม้เวลาจะผ่านมานานแล้วก็ตาม สุภาสิตจึงเป็นเครื่องมือในการศึกษาอบรม ให้คนมีศีลธรรมอันดี รู้จักวางชีวิตให้ถูกต้อง โดยใช้ถ้อยคำในสุภาสิตเป็นสื่อกลาง นอกจากนี้สุภาสิตยังเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนภาพสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาชีพ ความคิด ความเชื่อ จารีตประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนนั่นเอง¹⁵

หนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1 เป็นหนังสือรวบรวมสุภาสิตสันสกฤตอีกเล่มหนึ่งจากจำนวนไม่กี่เล่มที่แปลเป็นภาษาไทย¹⁶ โดยพระสุธีธรรมานุวัตร มีลักษณะเป็นบทประพันธ์ที่ตัดตอนมา โดยสุภาสิตต่อละบทไม่ได้ระบุที่มาไว้แต่อย่างใด ในหนังสือประกอบไปด้วย

¹⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, **ราชบัณฑิต-ธรรมนิติ** (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2535), 381.

¹⁵ วิเศษ ชาญุประโคน, **ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ทริปเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น, 2550), 60-62.

¹⁶ หนังสือสุภาสิตสันสกฤตที่แปลเป็นภาษาไทยแล้วได้แก่ นิติสตกม สุภาสิตร้อยบทของภรรตฤหริ แปลโดย นาคะประทีป ประชานิติ โดย จำลอง สารพัดนึก และ วายการศตกัม สุภาสิตร้อยบทของวยาส แปลโดย สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์ นอกจากนี้ยังมีนิทานสุภาสิตที่แปลเป็นภาษาไทยแล้ว เช่น ปัญจตันตระ เรื่องการแตกมิตร, หิตประเทศ, กลากุสมมัญชุศรี

สุภาษิตสันสกฤตที่ปริวรรตเป็นภาษาไทยแล้วจำนวน 200 โคลก พร้อมคำแปลโคลกต่อโคลก¹⁷ เช่น สุภาษิตสอนเกี่ยวกับการพูด ว่าควรพูดความจริง พูดจาไพเราะ แต่ไม่ควรพูดเท็จ ไม่ว่าจะด้วยกรณีใด ก็ตาม ดังตัวอย่าง

สद्यํ พรูยาดํ ปริยํ พรูยาดํ น พรูยาดํ สดยมปริยม |

ปริยํ จ นานฤตํ พรูยาเทษ ธรรมะ สนาตนะ || 98 ||

ควรพูดความจริง ควรพูดคำที่ไพเราะ

ไม่ควรพูดความจริง ซึ่งไม่ไพเราะ

และไม่ควรพูดเท็จซึ่งไพเราะ นี่เป็นกฎที่แน่นอน¹⁸

ผู้แปลกล่าวถึงที่มาของหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1 นี้ไว้ในคำปรารภว่า โคลกสุภาษิตสันสกฤตที่คัดเลือกนำมาแปลไว้ในหนังสือเล่มนี้ มาจากหนังสือ สุภาษิตสังครหะ เสียเป็นส่วนใหญ่ซึ่งเป็นหนังสือสุภาษิตสันสกฤตที่มีความสำคัญ เพราะเป็นหนังสือที่รวบรวมสุภาษิตสันสกฤตไว้จำนวนมากแบ่งออกเป็น 6 เล่มย่อย ๆ คำสอนในหนังสือส่วนใหญ่เป็นคำสอนสำหรับบุคคลทั่วไป คำสอนมีความหลากหลาย สะท้อนให้เห็นถึงหลักคุณธรรม จริยธรรมอันดีงามที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ แต่บางส่วนก็คัดมาจากหนังสือเล่มอื่น ๆ¹⁹ ทั้งนี้สุภาษิตทั้งหมดที่แปลไว้ในหนังสือไม่ได้วิเคราะห์คำสอนที่ได้จากสุภาษิตและนำมาจัดเป็นหมวดหมู่ ตลอดจนไม่มีการให้รายละเอียดเกี่ยวกับการใช้ภาษาในสุภาษิตแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์หนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1 ในประเด็นของการวิเคราะห์ ดีความ คำสอนจากนัยยะที่แฝงอยู่ในของสุภาษิต รวมไปถึงการจัดแบ่งคำสอนออกเป็นประเภทต่าง ๆ อย่างเป็นระบบเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย สามารถสืบค้นคำสอนที่มีความเฉพาะเจาะจงได้โดยตรง นอกจากนี้ผู้วิจัยยังศึกษาภาษาในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1 อีกด้วย ทั้งในเรื่องของการใช้ภาษา ไวยากรณ์และวรรณศิลป์ เนื่องจากหากพิจารณาจะพบว่า สุภาษิตจัดเป็นวรรณคดีคำสอน หมายถึงวรรณคดีที่มุ่งสอนจริยธรรมแก่สังคม²⁰ เป็นวรรณคดีคำสอนที่มีลักษณะเป็นหนังสือสั่งสอนโดยตรง แต่งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ใช้สั่งสอนศีลธรรมและข้อประพฤติปฏิบัติอันดีงาม เป็น

¹⁷ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 2-4.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน 33.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 4.

²⁰ ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, **เอกสารประกอบการสอนวิชา 330 253 วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 1.

คุณประโยชน์แก่ชีวิต²¹ ซึ่งวรรณคดีคำสอนนี้เองเป็นการผสมผสานกันระหว่างศาสตร์และศิลป์ หลักจริยธรรมที่ใช้สอน มีความเกี่ยวข้องกับศาสนานั้นถือเป็นศาสตร์ ส่วนวรรณคดีหรือวิธีการที่ใช้สอนนั้นเป็นศิลป์²² กล่าวคือ คำสอนต่าง ๆ ในสุภาษิตมีขึ้นเพื่อกล่อมเกล่าจิตใจของคนให้ดีขึ้น ทั้งยังทำให้คนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาจากคุณประโยชน์ของคำสอน ผ่านศิลปะในการใช้ภาษาที่ไพเราะ ในขณะที่เดียวกันก็มีความงดงามของการใช้ภาษาจากการใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบกับต้องอาศัยการตีความโดยหากผู้ใดตีความสุภาษิตนั้น ๆ ได้ก็จะมีความรู้ความเข้าใจถึงแก่นแท้ของคำสอนในสุภาษิตได้เอง ทั้งนี้สุภาษิตที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ก็มีการใช้ภาษาที่ไพเราะจากการใช้อุปมาอุปไมยและอรรถาธิบายความหมาย ตัวอย่างเช่น

คนมิว นษฏตาริ ศุขกมิว สระ คมศานมิว เราทรม |

ปริยทรศนมปี รุกษิ ภวติ คฤหิ ธนวิหีนสย || 55 ||

เรือนของคนจน ถึงแม้มองดูสวยงามดี ก็ไม่น่ามองดู
เหมือนกับห้องฟ้าที่ปราศจากดาว เหมือนกับสระที่แห้งแล้ง
และเหมือนกับป่าช้าที่น่ากลัว²³

สุภาษิตบทนี้มีการใช้อุปมาอุปไมย คือใช้โวหารเปรียบเทียบ หรือ การใช้ถ้อยคำที่ไม่ได้มีความหมายโดยตรง แต่แฝงความหมายไว้ โดยต้องอาศัยการตีความอย่างลึกซึ้งเพื่อให้เข้าใจความหมายแฝงนั้น เป็นอรรถาธิบายความหมายประเภทอุปมา คือการนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นเป็นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับกันแล้ว โดยมีคำที่มีความหมายทำนองว่า เหมือน คล้าย เป็นคำแสดงความหมายเปรียบเทียบ²⁴ กล่าวคือ มีการใช้ข้อความเปรียบเทียบเรือนของคนจนกับสิ่งต่าง ๆ ถึงสามสิ่งด้วยกัน ได้แก่ ห้องฟ้า สระน้ำ และป่าช้า ดังนั้นจึงสามารถแบ่งอุปมาในสุภาษิตบทนี้ได้เป็น 3 ส่วน กล่าวคือ กวีต้องการเปรียบเทียบบ้านของคนจนที่ถึงแม้จะมองดูสวยงามดีก็ไม่น่ามองดู เนื่องจากบ้านของคนจนไม่มีการประดับตกแต่งด้วยสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ถึงแม้รูปทรงภายนอกจะสวยงาม แต่หากปราศจากการตกแต่งแล้วก็ย่อมไม่เชิญชวนให้ผู้อื่นมองดูด้วยความชื่นชม เปรียบได้กับสถานที่ที่ไม่น่ามองดู 3 แห่ง คือ ห้องฟ้าที่ปราศจาก

²¹ ปัญญา บริสุทธิ, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยโดยประเภท (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2534), 8.

²² สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2527), 83.

²³ จำพระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 23.

²⁴ กุสุมา รักขมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 28.

ดวงดาว สระที่แห้งแล้ง และป่าช้าที่น่ากลัว โดยในการเปรียบเทียบทั้งสามส่วนนี้ใช้คำแสดงการเปรียบเทียบเหมือนกันคือคำว่า อิว แปลว่า เหมือน

จากสุภาชิตข้างต้น ผู้วิจัยสามารถตีความเนื้อหาคำสอนได้ว่า บ้านเรือนของคนจนผู้ไม่มีทรัพย์ แม้จะเป็นที่สำหรับอยู่อาศัย และมองดูสวยงาม แต่เมื่อไม่มีการประดับตกแต่งด้วยวัตถุมีค่า ก็ย่อมกลายเป็นสถานที่ไม่สวยงามน่ามอง เป็นเพียงบ้านเรือนธรรมดาเท่านั้น ในขณะที่บ้านของผู้มีทรัพย์ เจ้าของบ้านย่อมใช้ทรัพย์ของตนเองซื้อวัตถุมีค่ามาประดับตกแต่งให้บ้านมีความสวยงามน่ามอง ใครเห็นต่างก็ต้องการเยี่ยมชมบ้านที่มีความสวยงามจากการประดับตกแต่งด้วยกันทั้งนั้น และเป็นธรรมดาที่บ้านของเศรษฐีผู้มีทรัพย์ เมื่อได้รับการประดับตกแต่งดีย่อมเป็นที่ชื่นชม กล่าวขานถึงกำลังทรัพย์ของเจ้าของบ้าน นับเป็นการยกระดับความน่าเชื่อถือของคนผู้นั้นได้อีกทางหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ทรัพย์จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือใช้ตัดสินคนว่าเป็นผู้มีฐานะร่ำรวย มีสถานภาพทางสังคมดี น่าเคารพยกย่องนั่นเอง ต่างจากคนจนที่ไม่มีทรัพย์คอยเชิดชูฐานะตัวเองให้เป็นที่ยอมรับทางสังคมได้ ทั้งนี้จากสุภาชิตมีการใช้ความเปรียบเพื่อเป็นการตอกย้ำให้เห็นอำนาจของทรัพย์ และผลเสียจากการไม่มีทรัพย์ โดยกล่าวว่าเรือนของคนจนผู้ไม่มีทรัพย์นั้นไม่พาดู เหมือนกับท้องฟ้าที่ปราศจากดวงดาว มีแต่ความมืดมน ไม่มีแสงสว่างสดใส เมื่อมองดูแล้วก็ไม่ต่างอะไรจากพื้นที่ว่างเปล่าธรรมดาบนอากาศเท่านั้น ไม่มีความสวยงามคอยดึงดูดให้คนหลงใหล นอกจากนี้ยังเหมือนกับสระที่แห้งแล้ง เป็นพื้นดินธรรมดา ไม่มีน้ำ ดูแล้วไม่สวยงาม ไม่มีความสดชื่น ขาดความอุดมสมบูรณ์ สิ่งมีชีวิตใด ๆ ก็ไม่ต้องการมาอาศัยอยู่ในสระที่แห้งแล้งเช่นนี้ เหมือนกับป่าช้าที่น่ากลัว มีบรรยากาศเสียบสด ไม่มีผู้ใดต้องการเข้าไป เช่นเดียวกับเรือนของคนจนที่ไม่มี ความสวยงามน่าดูนั่นเอง

สุภาชิตสันสกฤตส่วนใหญ่มักมีการใช้ภาษาที่ตรงไปตรงมา แสดงความหมายอย่างชัดเจน ไม่มีความซับซ้อนมากนักเพื่อให้สะดวกต่อการจดจำ แต่จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า การใช้ภาษาในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ยังมีการใช้ความเปรียบที่ต้องใช้การตีความเพื่อให้ได้ความหมายที่แฝงอยู่ในสุภาชิต เป็นสำริดละของคำสอนที่แท้จริง ลักษณะที่ปรากฏนี้เป็นการใช้ทฤษฎีอรรถาธิบายในสุภาชิตทั้งหลาย ดังนั้นการศึกษาอรรถาธิบายควบคู่ไปกับการวิเคราะห์คำสอนในสุภาชิตจะทำให้เห็นเนื้อหา การใช้ภาษา และวรรณศิลป์ที่ครบถ้วนมากขึ้นอีกประการหนึ่ง การศึกษาวิเคราะห์ไวยากรณ์ในสุภาชิตจะทำให้ได้ผลการศึกษาที่สมบูรณ์ ครอบคลุม ทำให้เกิดความเข้าใจไวยากรณ์สันสกฤต ทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัยด้านสันสกฤตศึกษาที่มีความครบถ้วน ทั้งศาสตร์และศิลป์ ผู้วิจัยจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีสันสกฤตจำพวกสุภาชิตสันสกฤตที่ยังมีผู้ศึกษาไว้ไม่มาก²⁵ ตลอดจนเป็นแนวทางให้ผู้สนใจนำไปเป็น

²⁵ ดูเพิ่มเติมที่ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวทางในการประยุกต์ใช้หรือต่อยอดในงานวิจัยที่เกี่ยวกับวรรณคดีสันสกฤตทั้งในเชิงเนื้อหา ภาษา และไวยากรณ์ต่อไป

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คำสอนในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1

ขอบเขตของการศึกษา

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์การใช้ภาษา และคำสอน โดยใช้ข้อมูลจากหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 แปลโดยพระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ (มาลัย)) จัดพิมพ์ครั้งที่ 2 ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน เมื่อปี พ.ศ. 2556 โดยผู้วิจัยจะศึกษาสุภาษิตทั้งหมด 200 โศลก จากสุภาษิตที่ปริวรรตพร้อมคำแปลภาษาไทย และจะศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาครอบคลุมเรื่องไวยากรณ์และวรรณศิลป์ ประกอบกับการศึกษาวิเคราะห์สุภาษิตในหนังสือ โดยวิเคราะห์คำสอนที่ได้จากสุภาษิตและนำมาจัดหมวดหมู่คำสอนเพื่อให้เข้าใจง่าย ตลอดจนศึกษาวิเคราะห์ภาพสะท้อนที่ปรากฏในสุภาษิตด้วย

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ดำเนินการศึกษาสุภาษิตที่ปริวรรตพร้อมคำแปลที่เป็นภาษาไทยเท่านั้น โดยไม่มีการศึกษาย้อนกลับเพื่อหาที่มาของสุภาษิตจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต
2. ใช้อักษรไทยในการทับศัพท์ภาษาสันสกฤต
3. อักษรย่อและสัญลักษณ์ที่ใช้สำหรับการนำเสนอผลการศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดการใช้อักษรย่อและเครื่องหมายต่าง ๆ ที่จำเป็น เพื่อความสะดวกในการอ้างอิง²⁶ ดังนี้

√	หมายถึง	เครื่องหมายแสดงธาตุ
+		หมายถึง การนำศัพท์มารวมกันด้วยการประกอบวิภक्ति การสมาส การสนธิ หรือวิธีอื่น ๆ ตามที่กำหนดไว้ในแต่ละหัวข้อ
[]	หมายถึง	เครื่องหมายแสดงการแยกส่วนศัพท์

²⁶ ผู้วิจัยใช้อักษรย่อและสัญลักษณ์ตามระบบของ รัชชชัย ดุลยสุจริต ที่กำหนดไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิขยานศากุนดลม องก์ที่ 1-2

{ }	หมายถึง	เครื่องหมายแสดงปัจจัย
1 ... 10	หมายถึง	ตัวเลขหลังธาตุ แสดงธาตุหมวดที่ 1-10
{1} ... {10}	หมายถึง	ปัจจัยประจำหมวดธาตุ หมวดที่ 1-10
{ณิจ}	หมายถึง	ปัจจัยของณิชนัตตะ (อย) เป็นปัจจัยของเหตุกรรมรตุ วาก
{ยก}	หมายถึง	ปัจจัยของกรรมวาก (ย)
อุ.	หมายถึง	อุภยปทีธาตุ (ธาตุที่แจกได้ทั้งสองบท)
อา.	หมายถึง	อาตมเนปทีธาตุ (ธาตุที่แจกในอาตมเนปบท)
เอก.	หมายถึง	เอกพจน์
ทวิ.	หมายถึง	ทวิพจน์
นป.	หมายถึง	คำนาม นปุงสกลิงค์
ป.	หมายถึง	ปรัสไมปทีธาตุ (ธาตุที่แจกในปรัสไมบท)
ป.	หมายถึง	คำนาม ปุงลึงค์
พหู.	หมายถึง	พหูพจน์
สตรี.	หมายถึง	คำนาม สตรีลึงค์

ขั้นตอนของการศึกษา

1. สืบค้นและศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ งานวิจัยจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับประเด็นที่ต้องการศึกษา รวมทั้งศึกษาค้นคว้าทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ
2. ศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ทั้งในเรื่องไวยากรณ์และวรรณศิลป์
3. ศึกษาวิเคราะห์คำสอนในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 โดยวิเคราะห์คำสอนที่ปรากฏในสุภาษิตพร้อมทั้งแบ่งหมวดหมู่ให้ชัดเจน
4. ศึกษาวิเคราะห์ภาพสะท้อนที่ปรากฏในสุภาษิต
5. จัดลำดับข้อมูลและเรียบเรียงผลการศึกษาที่ได้นำเสนอเป็นบท
6. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะในการพัฒนาการวิจัยให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

วิธีการศึกษา

ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาโดยการสำรวจเอกสาร (Documentary Research) ควบคู่ไปกับการศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analysis Research) เพื่อให้มีเอกสารที่เป็นข้อมูลในการศึกษาอย่างเพียงพอ

และมีประสิทธิภาพต่อการวิเคราะห์ โดยในส่วนของการศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้วิจัยวิเคราะห์การใช้ภาษาในหนังสือ พร้อมทั้งวิเคราะห์คำสอนที่ได้จากสุภาษิตในหนังสือ พร้อมทั้งจำแนกคำสอนในหนังสือประมุขสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ออกเป็นหมวดหมู่ และอธิบายอย่างชัดเจนให้เห็นถึงหลักคำสอนในสุภาษิตนั้น ๆ ตลอดจนวิเคราะห์ภาพสะท้อนที่ปรากฏในสุภาษิตอีกด้วย

แหล่งข้อมูลในการศึกษา

ผู้วิจัยใช้แหล่งข้อมูลทั้งสองประเภทคือ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิและแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิได้แก่การสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาสันสกฤต ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญทางด้านวรรณคดีสันสกฤต

ในส่วนของแหล่งข้อมูลทุติยภูมิได้แก่ หนังสือ เอกสารตำราต่างๆ คัมภีร์และวรรณคดีสันสกฤตอื่น ๆ รวมไปถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องและสนับสนุนต่อประเด็นที่จะศึกษาวิจัย ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยมากยิ่งขึ้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยต้องอาศัยแนวทางจากการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุภาษิตสันสกฤตทั้งที่เป็นเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ดังนี้

นาคะประทีป²⁷ ได้ปริวรรตและแปลหนังสือนิติศตกม สุภาษิตร้อยบทของภรรตฤหรี จากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย ซึ่งมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องสิ่งที่เป็นมงคล ทางของคนเขลา ทางของคนรู้ ทางของความกล้าหาญ ทางของทรัพย์ ทางของทรชน ทางของคนดี ทางของความมั่นคง ทางของโชคและทางของกรรม

จำลอง สารพัดนึก²⁸ ได้จัดพิมพ์หนังสือประชาณีติ คติธรรม: แนวทางปฏิบัติสำหรับประชาชน โดยนำโศลกสุภาษิตสันสกฤตมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เป็นโศลกเกี่ยวกับข้อคิด ข้อวัตรปฏิบัติ ปรัชญาธรรม เป็นต้น ที่นักปราชญ์ชาวอินเดียได้นิพนธ์ไว้ แล้วจัดทำเป็นงานนิพนธ์สันสกฤตประเภทบทประพันธ์ที่เป็นคำสอนซึ่งตัดตอนมา ให้มีลักษณะเหมือนวรรณกรรมประเภท นิติ ซึ่งเป็นคัมภีร์ประมวลหลักธรรมคำสอนของบูรพาจารย์ชาวอินเดียที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน โดยเลือก

²⁷ นาคะประทีป [นามแฝง], ผู้แปล, นิติศตกม สุภาษิตร้อยบทของภรรตฤหรี, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534).

²⁸ จำลอง สารพัดนึก, ประชาณีติ คติธรรม: แนวทางปฏิบัติสำหรับประชาชน (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543).

ตัดตอนเอาบทประพันธ์ที่เป็นคำสอนภาษาสันสกฤตจากคัมภีร์ต่าง ๆ มาปรีวรรตแปลเป็นภาษาไทย และรวบรวมจัดรูปแบบใหม่ ภายใต้หัวข้อเรื่องต่าง ๆ กัน เช่น การเพิ่มพูนลาภ ลักษณะคนโง่ต่ำทราม บ่อเกิดความชั่ว ข้อควรสำเหนียกสี่ประการ ความยิ่งใหญ่ของความรู้ ข้อควรปฏิบัติสี่ประการ ความสุขเกิดจากการทำดี ต้นเหตุของความชั่ว ผลการเสพลิงมีนเมา

สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์²⁹ ได้ปรีวรรตและแปลวยาการศตกัม โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากคัมภีร์ ไบลานชื่อว่า วายการศตกัม จารเป็นอักษรขอม ภาษาสันสกฤต โดยตรวจชำระศัพท์และไวยากรณ์ใน รูปอักษรขอม ไทย และอักษรเทวนาครีอีกด้วย และได้จัดทำเป็นหนังสือชื่อว่า วายการศตกัม สุภาชิต ร้อยบทของวยาส และจัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาสสมโภชพระมหาธาตุเฉลิมราชศรัทธา วัดไทยกุสินารา เฉลิมราชย์ เมืองกุสินารา ประเทศอินเดีย พ.ศ. 2545 เนื้อหาแบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ ตอนที่ 1 ปรีวรรต ถ่ายถอด และแปลสุภาชิต ตอนที่ 2 ตรวจชำระศัพท์ ไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ และ ฉันทลักษณ์ ตอนที่ 3 วิเคราะห์และอธิบายศัพท์ และตอนที่ 4 ศัพทานุกรม

พระมหาเทียบ สิริญาโณ (มาลัย) ได้แปลวยาสสุภาชิต ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมสุภาชิต ต่าง ๆ ที่แต่งโดยฤๅษีวยาส และรวบรวมมาจากคัมภีร์อื่น ๆ จำนวน 100 โศลก มีเนื้อหาสอนเกี่ยวกับ คุณธรรมที่ควรนำมาปฏิบัติ และหลักในการใช้ชีวิตประจำวันที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม³⁰

ราชบัณฑิตยสถาน³¹ ได้จัดทำหนังสือราชনীติ-ธรรมনীติ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องใน พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในปี พ.ศ. 2535 มีจำนงค์ ทองประเสริฐ เป็นประธานคณะทำงานในการตรวจชำระและแปลคัมภีร์ราชনীติ และธรรมনীติเป็นภาษาไทย โดยราชনীติ ประพันธ์โดยจักษ์ยกะ ว่าด้วยแนวทางที่พระราชาควรปฏิบัติ และยังมีสุภาชิตด้านอื่น ๆ อีกจำนวนมาก โดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แนวทางปฏิบัติ ในภาวะการณ์ต่าง ๆ เช่น ยามร่ำรวย ยามยากจน ตลอดจนถึงเรื่องในชีวิตประจำวัน เช่น การนั่ง การ นอน การกิน คำสอนในราชনীติมุ่งสอนทั้งพระราชาและบุคคลทั่วไป ส่วนธรรมনীติ เป็นวรรณกรรม ประเภทনীติภาษาบาลีที่ยาวที่สุด ไม่ปรากฏผู้แต่ง ธรรมনীติเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมสุภาชิตจากคัมภีร์

²⁹ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ปรีวรรตถ่ายถอดและแปล, **วายการศตกัม สุภาชิตร้อยบทของวยาส** (กรุงเทพฯ: หลักพิมพ์, 2545).

³⁰ พระมหาเทียบ มาลัย, ผู้แปล, **วยาสสุภาชิต**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, 2546). พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในงานออกเมรุพระราชเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิ โท ป.ธ. 6) ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร 19 มกราคม 2546).

³¹ ราชบัณฑิตยสถาน, **ราชনীติ-ธรรมনীติ** (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2537. พิมพ์เนื่องใน พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2532).

ต่าง ๆ ทั้งภาษาบาลี เช่น ธรรมบท ชาดก และภาษาสันสกฤต เช่น หิโตปเทศ ปัญจตันตระ เนื้อหาในคำสอนมีทั้งคติพระพุทธศาสนา คติพราหมณ์ฮินดู และคติความเชื่อของชาวอินเดียในสมัยโบราณ

พระมหาโกวิท พิมพวง³² ได้เปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องการครองเรือนในคัมภีร์มงคลสูตรกับคัมภีร์ราชনীติไว้ในสารนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องการครองเรือนในคัมภีร์มงคลสูตรกับคัมภีร์ราชনীติ” โดยมีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์คำสอนเรื่องการครองเรือนที่ปรากฏในคัมภีร์มงคลสูตรในพุทธศาสนา โดยเปรียบเทียบกับคำสอนเรื่องการครองเรือนในคัมภีร์ราชনীติในศาสนาพราหมณ์

พระมหาสายชล เถรนิม³³ ได้ศึกษาเปรียบเทียบหลักจริยธรรมเกี่ยวกับการคบมิตรในหิโตปเทศกับมังคลัตถปิณี ไว้ในสารนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบหลักจริยธรรมเกี่ยวกับการคบมิตรในหิโตปเทศกับมังคลัตถปิณี” เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างระหว่างหลักจริยธรรมเกี่ยวกับการคบมิตรระหว่างคัมภีร์ทั้งสอง

ภาวพันธ์ คงจำเนียร³⁴ ได้วิเคราะห์คำสอนในหนังสือประชาชนีติ ในรูปแบบรายงานการค้นคว้าเฉพาะบุคคลเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนในหนังสือประชาชนีติ” โดยศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ต่าง ๆ อันเป็นที่มาของสุภาษิตในหนังสือประชาชนีติ ศึกษากลวิธีการประพันธ์หนังสือประชาชนีติ ตลอดจนรายละเอียดคำสอนที่มีการสอนที่มุ่งเน้นสิ่งใด และศึกษาภาพสะท้อนจากความคิด ค่านิยม และขนบธรรมเนียมของชาวอินเดียที่ปรากฏในคำสอนต่าง ๆ

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด สามารถสรุปได้ว่าปัจจุบันงานวิจัยเกี่ยวกับสุภาษิตสันสกฤตนั้นมีไม่มาก โดยส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในแง่มุมของการวิเคราะห์คำสอน ตลอดจนนำไปเปรียบเทียบกับคำสอนที่คล้ายคลึงกันที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อื่น ๆ ทั้งนี้การศึกษาสุภาษิตในแง่มุมที่ครอบคลุมทั้งในประเด็นของเนื้อหา วรรณศิลป์และไวยากรณ์ยังมีจำนวนน้อยมาก

³² พระมหาโกวิท พิมพวง, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องการครองเรือนในคัมภีร์มงคลสูตรกับคัมภีร์ราชনীติ” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544).

³³ พระมหาสายชล เถรนิม, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักจริยธรรมเกี่ยวกับการคบมิตรในหิโตปเทศกับมังคลัตถปิณี” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544).

³⁴ ภาวพันธ์ คงจำเนียร, “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนในหนังสือประชาชนีติ” (รายงานการค้นคว้าเฉพาะบุคคล ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553).

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

1. ได้ทราบถึงการใช้ภาษาในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1
2. ได้ทราบถึงคำสอนในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1

บทที่ 2

การใช้ภาษาในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1

สุภาษิตสันสกฤตเป็นวรรณคดีประเภทกาวยะที่กวีประพันธ์ขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงความตระหนักรู้ในธรรมชาติของมนุษย์ที่มีการดำรงชีวิตแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ กวีทั้งหลายเชื่อว่าการประพฤติปฏิบัติตนดีจะส่งผลให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามไปด้วย จึงทำให้เกิดสุภาษิตขึ้นเพื่อเป็นสื่อกลางในการขัดเกลาจิตใจ และอบรมสั่งสอนให้ทุกคนดำรงตนอยู่ในความดี¹ เมื่อพิจารณาจะพบว่าสุภาษิตสันสกฤตมีลักษณะเป็นวรรณคดีคำสอนที่มุ่งเน้นการสอนศีลธรรมอันดีให้แก่คนในสังคม ให้มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงแนวทางการปฏิบัติตนเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมให้มีความสุข ดังนั้นการใช้ภาษาในสุภาษิตจึงไม่ซับซ้อน และไม่ต้องการตีความที่ลึกซึ้งมากเกินไปนัก ทั้งยังไม่เน้นการใช้ภาษาที่มีการพรรณนา เยิ่นเย้อเหมือนอย่างในกาวยะประเภทอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านจดจำสุภาษิต เข้าใจคำสอนและสามารถนำไปปฏิบัติตามได้โดยง่าย แต่ถึงอย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าสุภาษิตต่าง ๆ ย่อมมีการใช้ภาษาที่แตกต่างกันออกไป ประกอบกับหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นี้เป็นหนังสือรวบรวมสุภาษิตสันสกฤตมาจากแหล่งที่มาที่แตกต่างกัน² จึงน่าจะมีลักษณะการใช้ภาษาตลอดจนรูปแบบคำประพันธ์ที่หลากหลาย ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 เพื่อให้เห็นภาพรวมของการใช้ภาษา โดยแบ่งเป็นการวิเคราะห์ด้านภาษาและไวยากรณ์ และการวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์ที่จะนำเสนอต่อไป

¹ Ludwik Sternbach, *A History of Indian Literature: Subhāṣita, gnostic and didactic literature*, (Otto Harrassowitz: Wiesbaden, 1974), 1.

² พระสุธีธรรมานุวัตร ผู้แปลหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ระบุไว้ในคำปรารภการพิมพ์ครั้งที่ 1 ว่าโศลกที่คัดเลือกมาแปลในครั้งนี้ แปลจากหนังสือสุภาษิตสังครหะเสียเป็นส่วนใหญ่ และบางส่วนคัดมาจากหนังสือเล่มอื่น ๆ ซึ่งหลายโศลกแปลไว้ขณะที่ผู้วิจัยยังศึกษาอยู่ที่ประเทศอินเดีย อัจฉการ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2556), 4.

การวิเคราะห์ด้านภาษาและไวยากรณ์

ในการศึกษาวิเคราะห์ด้านภาษาและไวยากรณ์ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นที่จะศึกษาไว้คือ ภาษาที่ใช้ในหนังสือ รูปแบบคำประพันธ์ รวมไปถึงการใช้ภาษา โดยครอบคลุมลักษณะการใช้คำไวยากรณ์ที่สำคัญ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาษาที่ใช้ในหนังสือ

จากที่กล่าวมาแล้วว่าสุภาษิตสันสกฤตจัดเป็นกาวะประเภท ชัณฑกาวะ ซึ่งเป็นกาวะขนาดสั้น จัดอยู่ในประเภท ปัทยะ ศรวยะ กาวะ เป็นกาวะเพื่อการฟังในรูปแบบร้อยกรองที่ใช้ภาษาสันสกฤตในการประพันธ์ อนึ่ง ภาษาสันสกฤตที่พบในวรรณคดีสันสกฤตมีทั้งภาษาสันสกฤตสมัยพระเวท (Vedic Sanskrit) ภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit) และภาษาสันสกฤตผสมของพระพุทธศาสนา (Buddhist Hybrid Sanskrit) โดยภาษาสันสกฤตทั้งสามแบบนี้มีลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ภาษาสันสกฤตสมัยพระเวทถือเป็นภาษาสันสกฤตสมัยเริ่มแรกเป็นภาษาที่ชนชาวอินเดียสมัยโบราณได้ใช้เป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้ ปัญญาและความคิดออกมา³ ภาษาสันสกฤตเกิดขึ้นในยุคแรกแห่งภาษาอินโด-อารยัน⁴ กล่าวคือ ในช่วงที่ชาวอารยันอพยพเข้ามาบริเวณตอนเหนือของประเทศอินเดีย มีการสร้างอารยธรรมพร้อมกับพัฒนาภาษาของตัวเองไปด้วย ภาษาอินโด-อารยันในยุคแรกมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ฤคเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีอายุราว ๆ 4,000 ปี และต่อมาก็ปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ ด้วย⁵ ได้แก่ คัมภีร์ยชุรเวท คัมภีร์สามเวท และคัมภีร์อถรรพเวท ทั้งนี้ภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวททั้งหมดนั้นมีลักษณะเป็นภาษาคนละรุ่น ไม่เหมือนกัน เนื่องจากพระเวทแต่ละคัมภีร์นั้นถูกแต่งขึ้นมาในเวลาและสถานที่ที่มีความแตกต่างกัน แต่สิ่งหนึ่งที่ภาษาในคัมภีร์พระเวทมีเหมือนกันคือเรื่องระดับเสียง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ระดับเสียงพระเวทเปรียบเสมือนไวยากรณ์ หรือหลักการใช้ภาษาสันสกฤตในยุคแรก ๆ ที่ยังไม่มีการจัดระเบียบภาษานั้นเอง อธิบายได้ว่าระดับเสียงพระเวทเป็นสิ่งที่แสดงความหมายของคำและประโยคในพระเวทต่าง ๆ โดยถูกกำหนดด้วยเครื่องหมายที่ต่างกัน⁶ ได้แก่ ในคัมภีร์ฤคเวทมีระดับเสียงสูง เรียกว่า อุทาทต ไม่ปรากฏเครื่องหมายใดๆ ในขณะที่ระดับเสียงต่ำ เรียกว่า อนูทาทต

³ จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), 1.

⁴ พจน์ เพ็ญผลา, **บาลีสันสกฤตในภาษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543), 9.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 6.

⁶ จำลอง สารพัดนึก, **ระดับเสียงพระเวท** (อัสสัม)

แสดงเครื่องหมายไว้ด้วยขีดข้างใต้คำ เช่น चकार (จकार) มี च (จ) เป็นเสียงสูง ส่วนในคัมภีร์สามเวทมีระดับเสียงสูง เรียกว่า อุทาทต มีเครื่องหมายเป็นเลข १ (1) เหนือพยางค์ ดังตัวอย่าง

१	1
यजायजा	ययायया

จากตัวอย่างมีเลข 1 อยู่เหนือคำว่า या ในพยางค์ที่ 2 ดังนั้นเสียง या นี้จึงเป็นอุทาทตที่ในเวลาสวดตามคัมภีร์สามเวทย่อมต้องเปล่งเสียงสูง เป็นต้น

การใช้ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์พระเวทมีความแตกต่างกันดังกล่าวมาแล้วจึงได้มีนักปราชญ์รวบรวมภาษาในพระเวทให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นักปราชญ์ผู้นั้น คือ ปาณินิ ได้ใช้ชื่อภาษาที่รวบรวมใหม่นั้นว่า “ภาษาสันสกฤต”⁷ หมายถึง ภาษาที่มีการตกแต่งดีแล้ว โดยหลักภาษาที่ถูกจัดระเบียบนี้อยู่ในคัมภีร์ที่ชื่อว่า “อักษราธยาย” นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จึงมีผู้รู้จักไวยากรณ์สันสกฤตในลักษณะที่เป็นภาษาสันสกฤตแบบแผน หรือสันสกฤตมาตรฐานมากยิ่งขึ้น (Classical Sanskrit) ภาษาสันสกฤตในยุคของปาณินิเป็นภาษาสันสกฤตที่มีความสละสลวย มีกฎเกณฑ์แน่นอนและรัดกุมมากยิ่งขึ้น⁸ นับตั้งแต่สมัยของปาณินิเป็นต้นมา ผู้แต่งหนังสือภาษาสันสกฤตจะต้องระวังรักษาระเบียบและไวยากรณ์ตามที่ปาณินิได้กำหนดเอาไว้อย่างเคร่งครัด ภาษาสันสกฤตแบบแผนนี้อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นภาษาในวรรณกรรม เนื่องจากวรรณคดีสันสกฤตโดยส่วนใหญ่มักใช้ภาษาสันสกฤตแบบแผนในการประพันธ์ โดยเฉพาะวรรณคดีสันสกฤตประเภทกาวยะ บทละคร นิทาน คัมภีร์ไวยากรณ์ ตำราปรัชญาศาสนา⁹

ส่วนภาษาสันสกฤตผสมของพุทธศาสนา มักพบในวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาสันสกฤตของฝ่ายมหายานแทบทุกเรื่อง เป็นภาษาที่ใช้บันทึกคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะของรูปภาษาปรากฏที่ทำให้เป็นภาษาสันสกฤต เนื่องจากกวีต้องการนำภาษาสันสกฤตมาปรับใช้แต่ไม่สามารถทำให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์สันสกฤตได้¹⁰ จึงทำให้ภาษาสันสกฤตดังกล่าวมีการใช้ภาษาปรากฏปะปนอยู่ด้วย โดยเฉพาะในเรื่องไวยากรณ์¹¹ ทำให้ไวยากรณ์ในภาษาสันสกฤตผสมของพุทธศาสนามีความผิดเพี้ยนไปจากไวยากรณ์ของปาณินิในภาษาสันสกฤตแบบแผน ในด้านเสียง การแจกคำ การสนธิ เช่น ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลิลิตวิสตรระ ดังตัวอย่าง

⁷ พัฒน์ เพ็งผลา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7, 10.

⁸ จำลอง สารพัดนึก, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต, 27.

⁹ สานิตย์ สีนาค, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตร ปวีรบรรดที่ 1-5” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 2.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 3.

¹¹ T. Burrow, The Sanskrit Language (London: Faber and Faber, 1965), 61.

น จ นีรวรตี วิราโค สมนุคโต มลย นียไตว ||

จากตัวอย่างเป็นการสนธิที่ไม่ตรงตามหลักไวยากรณ์ของปาณินิ เห็นได้จากรูปสำเร็จเมื่อแจกวิภักติของคำว่า วิราโค คือ วิราคส ตามหลักไวยากรณ์สันสกฤตเมื่อหน่วยเสียงอุษมันตามมาด้วยหน่วยเสียง ส เมื่อสนธิกันท้ายคำจะต้องเป็นเปลี่ยนเป็นเครื่องหมายวิสรค หรือหน่วยเสียง ส นั้นจะต้องกลายเป็นหน่วยเสียงอุษมันอย่างเดียวกับอุษมันที่ตามมา ซึ่งหากสนธิให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ปาณินิแล้ว วิราโค สมนุคโต จะต้องกลายเป็น วิราคะ สมนุคโต หรือ วิราตสสมนุคโต¹² การใช้ไวยากรณ์ที่ผิดเพี้ยนไปจากกฎเกณฑ์ของปาณินินี้เป็นข้อสังเกตที่สำคัญประการหนึ่งของภาษาสันสกฤตสมของพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับภาษาสันสกฤตที่ปรากฏในคัมภีร์ทิวายาทาน ดังตัวอย่าง

อศยาลิการสย มุลย เม प्रतिवत्स तेवस्यारत्ते नीलोत्पलानि तत्सु |

ประโยคข้างต้นปรากฏในคัมภีร์ทิวายาทานเรื่องที่ 18 พบว่ามีการแจกคำกริยาที่ไม่เป็นไปตามลักษณะเฉพาะของหมวดธาตุ เห็นได้จาก ธาตุ งทา แปลว่า ให้ เป็นธาตุคณะที่ 3 รูปแข็ง¹³ จึงต้องใช้ว่า ทท ส่วนรูปอ่อน¹⁴ ต้องใช้คำว่า ทตุ ดังนั้นเมื่อใช้กับวิภักติอ่อนคือ สว ซึ่งเป็นวิภักติบอกคำสั่งหรือความจำเป็น (Imperative) บุรุษที่ 2 เอกพจน์ จะต้องแจกกริยาเป็น ทตสว แต่ในประโยคข้างต้นกลับแจกกริยาดังกล่าวเป็น ททสว ซึ่งไม่ตรงตามหลักไวยากรณ์ของปาณินิ¹⁵

¹² ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์พันธ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลลิตวิสตระ อธิบายที่ 1-4” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), 85.

¹³ ธาตุที่ประกอบด้วยสระชั้นสูงกว่าหรือมีพยัญชนะมากกว่าเรียกว่า ธาตุที่มีรูปแข็ง อ้างจาก ศุภรางค์ อินทรารุณ, “กริยากรรมวาจกและกริยาการิตในภาษาสันสกฤตสมัยมหากาพย์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), 11.

¹⁴ ธาตุที่ประกอบด้วยสระชั้นต่ำกว่าหรือมีพยัญชนะน้อยกว่าเรียกว่า ธาตุที่มีรูปอ่อน อ้างจาก ศุภรางค์ อินทรารุณ, “กริยากรรมวาจกและกริยาการิตในภาษาสันสกฤตสมัยมหากาพย์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), 11.

¹⁵ ปัทมา นาควรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทิวายาทาน เรื่องที่ 1-19” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 336.

จากตัวอย่างทั้งสองจะเห็นว่าภาษาสันสกฤตผสมของพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณคดี พุทธศาสนาภาษาสันสกฤตนั้นจะมีลักษณะทางไวยากรณ์และการใช้ภาษาที่แตกต่างออกไปจาก ไวยากรณ์ของปาณินิที่ถูกใช้ในภาษาสันสกฤตแบบแผน อนึ่ง ไวยากรณ์ในภาษาสันสกฤตแบบแผน อาจไม่ตรงตามบรรทัดฐานทั้งหมดทุกกฎเกณฑ์ แต่มีความผิดเพี้ยนไม่มากนัก และสอดคล้องกับหลัก ไวยากรณ์ปาณินิเป็นส่วนใหญ่ เมื่อนำข้อมูลทั้งหมดนี้มาใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ภาษาที่ใช้ใน หนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 พบว่าภาษาที่ใช้มีโครงสร้างไวยากรณ์ตามแบบ ปาณินิซึ่งเป็นไวยากรณ์ของภาษาสันสกฤตแบบแผนทั้งในเรื่องของ การแจกคำนาม การแจกคำกริยา รวมไปถึงการสนธิ

คำนามหรือนามศัพท์ในภาษาสันสกฤตประกอบไปด้วยนามนาม คุณนามและสรรพนาม¹⁶ ทั้งนี้ นามนามมีลักษณะตรงกับคำนามในภาษาไทย คุณนามตรงกับคำคุณศัพท์ ส่วนสรรพนามตรงกับคำสรรพนามในภาษาไทย¹⁷ ซึ่งนามศัพท์เหล่านี้จะต้องประกอบกับลิงค์ พจน์ การานต์ และ วิภक्तिอยู่เสมอ¹⁸ โดยลิงค์แบ่งออกเป็นปุงลิงค์ (เพศชาย) สตรีลิงค์ (เพศหญิง) และนปุงสกลิงค์ (ไม่มี เพศ) วจนะหรือพจน์ แบ่งออกเป็นเอกวจนะ (เอกพจน์) ทวิวจนะ (ทวิพจน์) และพหุวจนะ (พหุพจน์) ส่วนการานต์แบ่งออกเป็นอชันตะ คือนามศัพท์ที่มีสระอยู่ท้ายคำ และหลันตะ คือนามศัพท์ที่มี พยัญชนะอยู่ท้ายคำ ในขณะที่วิภक्तिของนามศัพท์สามารถแบ่งได้เป็น 8 วิภक्तिที่มีหน้าที่และความหมายแตกต่างกันออกไป

ผู้วิจัยพบภาษาสันสกฤตที่ใช้ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 มี วิธีการแจกรูปคำนามศัพท์สอดคล้องกับภาษาสันสกฤตแบบแผนที่ใช้หลักไวยากรณ์ปาณินิ ดังตัวอย่าง

หสตุสย ภูษณิ ทานี สตุยิ กณสุย ภูษณม |

โสทรตฺรสุย ภูษณิ ศาสตฺริ ภูษโณชะ กิ ปรโยชนม || 11 ||

เครื่องประดับของมือ คือ การให้

เครื่องประดับของคอ คือ การพูดความจริง

¹⁶ กวี ศิริธรรม, สันสกฤต การสร้างคำนามและคุณศัพท์ (ปัตตานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ม.ป.ป.), 2.

¹⁷ พัฒน์ เฝิงผลา, รายงานการวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์คำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย: คำกิตก์ คำอุปสรรค คำสมาส-สนธิ และคำตัดทอน (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2532), 2.

¹⁸ สุรสิทธิ์ ไทรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2557), 19.

เครื่องประดับของหู คือ ศาสตร (ต่าง ๆ)

เครื่องประดับ (อื่น ๆ) จะมีประโยชน์อะไรเล่า? ¹⁹

จากสุภาษิตข้างต้นพบนามศัพท์อยู่หลายคำ เช่น หสฺต เป็นนามศัพท์บุ่งลิงค์ อ การานต์ แปลว่า มือ และ ภูษณ แปลว่า เครื่องประดับ ศาสตร แปลว่า ศาสตร์ สตย แปลว่า ความจริง ทาน แปลว่า การให้ เป็นนามศัพท์บุ่งสกลิงค์ อ การานต์ ในการแจกวิภक्तिนามศัพท์บุ่งลิงค์ตามกฎของ ปาณินิจะต้องเติมวิภक्तिนามลงไปท้ายศัพท์ ได้แก่ ประณาววิภक्ति เตม สฺ เอา อสฺ ทวีตียาววิภक्ति เตม อมฺ เอา อสฺ ตฤตียาววิภक्ति เตม อา ภูยาม ภิสฺ จตุรตีวิภक्ति เตม เอ ภูยาม ภยสฺ ปัญจมีวิภक्ति เตม อสฺ ภูยาม ภยสฺ ษัษฐิววิภक्ति เตม อสฺ โอสฺ อาม สัปตมีวิภक्ति เตม อี โอสฺ สฺ และสัมโพชน ประณาววิภक्ति เตม สฺ เอา อสฺ ²⁰

ในขณะที่การแจกวิภक्तिนามศัพท์บุ่งสกลิงค์นั้นมีลักษณะที่ต่างกันอยู่บ้าง ได้แก่ ประณาววิภक्ति เตม มฺ อี อี ทวีตียาววิภक्ति เตม มฺ อี อี ตฤตียาววิภक्ति เตม อา ภูยาม ภิสฺ จตุรตีวิภक्ति เตม เอ ภูยาม ภยสฺ ปัญจมีวิภक्ति เตม อสฺ ภูยาม ภยสฺ ษัษฐิววิภक्ति เตม อสฺ โอสฺ อาม สัปตมีวิภक्ति เตม อี โอสฺ สฺ และสัมโพชน ประณาววิภक्ति เตม มฺ อี อี ²¹

จากตัวอย่าง หสฺต บุ่งลิงค์ แจกตามษัษฐิววิภक्ति เอกพจน์ เป็น หสฺต + อสฺ จะได้ หสฺตสย แปลว่า ของมือ ส่วน คำว่า ศาสตร นบุ่งสกลิงค์ แจกตามทวีตียาววิภक्ति เอกพจน์ เป็น ศาสตร + มฺ จะได้ ศาสตรมฺ หรือ ศาสตรํ แปลว่า (คือ) ศาสตร์ เช่นเดียวกับคำว่า ภูษณ นบุ่งสกลิงค์ แจกตาม ประณาววิภक्ति เอกพจน์ เป็น ภูษณ + มฺ จะได้ ภูษณมฺ หรือ ภูษณํ แปลว่า เครื่องประดับ และถ้าแจกตามตฤตียาววิภक्ति พหูพจน์ เป็น ภูษณ + ภิสฺ จะได้ ภูษณะ แปลว่า เครื่องประดับอื่น ๆ (ทั้งหลาย) ในทำนองเดียวกับคำว่า สตย นบุ่งสกลิงค์ แจกตามทวีตียาววิภक्ति เอกพจน์ เป็น สตย + มฺ จะได้ สตยมฺ หรือ สตยํ แปลว่า (คือ) การพูดความจริง เหมือนกับคำว่า ทาน นบุ่งสกลิงค์ แจกตาม ทวีตียาววิภक्ति เอกพจน์ เป็น ทาน + มฺ จะได้ ทานมฺ หรือ ทานํ แปลว่า (คือ) การให้ เห็นได้ว่าการแจกวิภक्ति นามดังตัวอย่างถูกต้องตามแบบแผนของไวยากรณ์ปาณินิทุกประการ

วิเทศุ ษณํ วิทยา วยสเนษุ ษณํ มติเช |

ปรโลเก ษณํ ธรรมะ สีลํ สรวตฺร โว ษณม || 26 ||

¹⁹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2556), 13.

²⁰ James R. Ballantyne, **Laghukaumudī of Varadarajā**, 4 ed. (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1994), 42.

²¹ Ibid.

ในต่างประเทศ ความรู้ เป็นทรัพย์
 ในคราวคับขัน ปัญญา เป็นทรัพย์ ในปรโลก
 ธรรมะ เป็นทรัพย์ ศील เป็นทรัพย์ในที่ทุกแห่งโดยแท้²²

ส่วนสุภาชิตบทนี้พบนามศัพท์ที่แจกตามสัปตมีวิภक्ति ได้แก่ วิเทศ แปลว่า ต่างประเทศ และคำว่า ปรโลก แปลว่า ปรโลก เป็นนามศัพท์ปุงลึงค์ อ การานต์ นอกจากนี้ยังมีคำว่า วุยสน แปลว่า ความคับขัน เป็นนามศัพท์นปุงสกลึงค์ อ การานต์ อนึ่ง สัปตมีวิภक्तिทำหน้าที่บอกเวลา สถานที่²³ เวลาแปลจะได้ว่า ใน, บน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ เมื่อนำคำว่า วิเทศ ปุงลึงค์ แจกตามสัปตมีวิภक्ति พหูพจน์ เป็น วิเทศ + สฺ จะได้ วิเทศेषु แปลว่า ในต่างประเทศ (ทั้งหลาย) เช่นเดียวกับคำว่า ปรโลก ปุงลึงค์ แจกตามสัปตมีวิภक्ति เอกพจน์ เป็น ปรโลก + อี จะได้ ปรโลกเ แปลว่า ในปรโลก ส่วนคำว่า วุยสน นปุงสกลึงค์ แจกตามสัปตมีวิภक्ति พหูพจน์ เป็น วุยสน + สฺ จะได้ วุยสนेषु แปลว่า ในคราวคับขัน (ทั้งหลาย) นั่นเอง การแจกวิภक्तिตามตัวอย่างนี้เป็นไปตามกฎของปาณินิเช่นเดียวกัน

นอกจากการแจกวิภक्तिตามที่เป็นอชันตะ อ การานต์ แล้ว ในหนังสือประชุมสุภาชิต สันสกฤต (200 โศลก) ยังพบการแจกวิภक्तिตามการานต์อื่น ๆ ด้วย เช่น

โกรโร ทิ ศตฺรฺสฺ ปรถโม นรณำ เทหฺสฺติโต เทหฺวินาศนาย |

ยถา สฺถิตะ กาศฺภูคฺโต'ปี วหฺนิ สฺ เอว วหฺนฺรฺทเท ศฺริรม || 64 ||

ความโกรธเป็นศัตรูอันดับต้นของคน

มันอยู่ในร่างกายของคนทั้งหลายก็เพื่อทำลายตน

เหมือนกับไฟ ซึ่งเกิดจากไม้ตัวเอง ย่อมไหม้ตัวมันเอง²⁴

คำว่า ศตฺรฺสฺ ที่ปรากฏในสุภาชิตข้างต้นนี้มาจาก คำว่า ศตฺรฺ แปลว่า ศัตรู เป็นนามศัพท์ ปุงลึงค์ อี การานต์ เมื่อนำคำว่า ศตฺรฺ ไปแจกวิภक्तिตาม ประถมาวิภक्ति เอกพจน์ เป็น ศตฺรฺ + อสฺ จะ

²² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 17.

²³ Vaman Shivaram Apte, **The Student's Guide to Sanskrit Composition**, 25 ed. (Varanasi: The Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1963), 88.

²⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 26.

ได้ ศตวรรษ ต่อจากนั้นให้ลบ สุ วิภักติที่ท้ายศัพท์ และให้เปลี่ยนเป็นเครื่องหมายวิสรรคะ กลายเป็น ศตวรรษ แปลว่า ศัตวรรษ นั้นเอง

มาตา นินทติ นาภินนทติ ปิตา ภราตา น สัมภาสเต |
 ภฤตยะ กุษยติ นานุคจจติ สุตตะ กานตา จ นาลิงคเต ||
 อรุธปรารุธนศงกยา น กุรุเต สัมภาสณิ ไว สุหฤต |
 ตสมาททรวยมุปรชยสว สุมเต ทรวเยณ สรว เวศาเย || 41 ||

แม่นินทา พ่อไม่ต้อนรับ พี่ชายน้องชายไม่สนทนาด้วย
 คนรับใช้โกรธ ลูกไม่เชื่อฟัง ภรรยาไม่สวมกอด
 เพื่อนไม่สนทนาด้วย เพราะกลัวถูกขโมยเงิน
 ไอ้ เพื่อนเอ๋ย หาเงินเถิด ! อำนาจทั้งปวงมีได้เพราะเงิน
 (สรรพสิ่งอยู่ในอำนาจเงิน)²⁵

จากตัวอย่างพบนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วย ฤ การานต์ คือคำว่า ปิตฤ แปลว่า พ่อ คำว่า ภราตฤ แปลว่า พี่ชายน้องชาย เป็นนามศัพท์ ปุงลิงค์ และคำว่า มาตฤ แปลว่า แม่ เป็นนามศัพท์สตรีลิงค์ ซึ่งนามศัพท์ ฤ การานต์จะเป็นคำบอกเครื่องหมายเสียเป็นส่วนใหญ่²⁶ ตามไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตแบบแผนหรือสันสกฤตมาตรฐานแล้ว ในการแจกวิภักตินามของคำเหล่านี้แจกตาม ปุงลิงค์ ฤ การานต์ ประถมวิภักติ เอกพจน์ โดยเปลี่ยน ฤ ที่ท้ายศัพท์ให้เป็น อารุ เสียก่อนแล้วจึงจะสามารถแจกวิภักตินามได้ โดยให้ลบ รุ และ สุ วิภักติ ทั้ง เป็น ปิตฤ > ปิตารุ จะได้ ปิตา (ลบวิภักติทั้ง) แปลว่า พ่อ เช่นเดียวกับ ภราตฤ > ภราตารุ จะได้ ภราตา (ลบวิภักติทั้ง) แปลว่า พี่ชายน้องชาย และคำว่า มาตฤ > มาตารุ จะได้ มาตา (ลบวิภักติทั้ง) แปลว่า แม่ เมื่อพิจารณาการแจกวิภักตินามดังกล่าวแล้วมีความสอดคล้องกับหลักของปาณินิที่ใช้ในภาษาสันสกฤตแบบแผน โดยไม่มีลักษณะของไวยากรณ์แบบปรากฏมาปะปนเหมือนอย่างในภาษาสันสกฤตผสมของพุทธศาสนาแต่อย่างใด

นอกจากนี้การแจกนามศัพท์ที่เป็นหลันตะในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นี้ยังแสดงให้เห็นถึงการใช้ภาษาสันสกฤตที่สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของปาณินิอีกด้วย ดังตัวอย่าง

²⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 20.

²⁶ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, **ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ 3, 36.

ศุจิตว์ ตยาคิตา เศารย์ สามานย์ สุขทุขโยะ |
 ทากุชฌณย์ จานรฤตศุจ สตยตา จ สุหฤทคฺณาะ || 75 ||

ความสะอาดบริสุทธิ์ 1 การเสียสละ 1
 ความกล้าหาญ 1 ความสม่ำเสมอทั้งยามสุขและยามทุกข์ 1
 ความสุภาพอ่อนน้อม 1 ความจงรักภักดี 1 ความจริงใจ 1
 (7 สิ่งเหล่านี้) เป็นคุณสมบัติของเพื่อนที่ดี²⁷

จากสุภาษิตตัวอย่างข้างต้นนี้ พบคำศัพท์หลักันตะที่ลงท้ายด้วย ท คือคำว่า สุหฤท ปุลงลิค์ แปลว่า เพื่อน ทั้งนี้ในการแจกวินัยนามของคำว่า สุหฤทนี้ เป็นการแจกวินัยนามอย่างธรรมดา ไม่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงฐานแต่อย่างใด โดยในตัวอย่างเป็นการแจกตามัชฌิมวิภักติ เอกพจน์ เป็น สุหฤท + อส จะได้ สุหฤทส และเปลี่ยน ส ที่ท้ายคำเป็นวิสรคะได้ สุหฤทสะ แปลว่า ของเพื่อน เป็นการแสดงความเป็นเจ้าของของคำว่า คฺณาะ แปลว่า คุณสมบัติ (ทั้งหลาย) แต่จากสุภาษิต คำว่า สุหฤทสะ ไม่ปรากฏรูป หากแต่ปรากฏเพียงรูปศัพท์เต็มคือ สุหฤท เท่านั้น เนื่องจากเป็นการสมาสระหว่างคำว่า สุหฤทสะ + คฺณาะ โดยเป็นดัตปุรุชสมาส คือการรวมคำสองคำเข้าด้วยกัน โดยคำหน้าขยายคำหลัง ถือเป็นวิภักติดัตปุรุชสมาส ประเภทมัชฌิมวิภักติ ที่คำหน้าบอกระบบวิภักติ แต่ไม่ได้แสดงรูปวิภักติเอาไว้ เมื่อนำคำทั้งสองมาสมาสกันจึงได้ สุหฤทคฺณาะ แปลว่า คุณสมบัติทั้งหลายของเพื่อน ดังนั้นการแจกนามศัพท์ตามตัวอย่างนี้จึงไม่ผิดเพี้ยนไปจากไวยากรณ์สันสกฤตแบบมาตรฐานแต่อย่างใด

วฺยาฆรีว ติชฺฐติ ชฺรา ปฺริตรฺชยนฺติ
 โรคฺคจฺจ ศฺตรว อิว ปฺรภวนฺติ คาเตร |
 อายุะ ปฺริสรฺวนฺติ ภินฺนชฺฎาทิวามโ
 โลเก น จาตฺมहितมาจฺรตีห กศฺจิจฺจ || 167 ||

ความชราคุกคามอยู่ เหมือนกับเสือดัวเมีย
 โรคครอบงำร่างกายเหมือนกับศัตรู
 อายุผ่านไปเหมือนกับน้ำไหลจากหม้อที่แตก
 ใครบ้างในโลกไม่ประพตติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตน²⁸

²⁷ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 28.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, 49.

จากตัวอย่างมีการแจกนามศัพท์ที่เป็นลันตะ ลงท้ายด้วย ส คือคำว่า อายุส นปุงสกลิงค์ แปลว่า อายุ ทั้งนี้มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ศัพท์ที่ลงท้ายด้วย ส ไม่ว่าจะ เป็น อส อีส หรือ อุส เกือบทั้งหมดจะเป็นนปุงสกลิงค์²⁹ ในการแจกวิภักตินามของศัพท์ที่ลงท้ายด้วย ส นี้ ไม่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงฐาน โดยเมื่อประกอบกับ ส ของประธมาวิภักติ เอกพจน์ ให้ลบ ส วิภักติ แล้วทำเสียงยาว อ ที่ อส ให้เป็น อา (อาส) แต่ถ้าเมื่อประกอบกับ ม วิภักติ ให้ลบ ม ทั้งเสีย และเมื่อประกอบกับ อิ ของประธมาวิภักติ ทวีติยาวิภักติ และสัมโพธน ประธมาวิภักติ พหูพจน์ ให้เติมอนุสวาระหรือเสียงนาสิกหน้า ส และทำสระหน้า ส ให้เป็นเสียงยาว ในขณะเดียวกัน เมื่อประกอบกับวิภักติที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ ได้แก่ ฤยาส ฤยส ฤยส ให้ดำเนินการตามกฎสนธิให้ถูกต้อง³⁰

จากตัวอย่างคำว่า อายุส แจกตามประธมาวิภักติ เอกพจน์ เป็น อายุส + ม จะได้ อายุสม จะเห็นว่าท้ายคำเป็นพยัญชนะสัมผัสกันระหว่าง ส และ ม ดังนั้นจึงต้องลบ ม ท้ายคำทิ้งเสีย กลายเป็น อายุส และเปลี่ยน ส ที่ท้ายคำดังกล่าวเป็นวิสรคะ จึงได้ อายุยะ แปลว่า อายุ เป็นการแจกวิภักตินามที่สอดคล้องตามหลักภาษาสันสกฤตแบบแผน

สंहिते ऋषी राज्ञे विक्रमेऽपि पुरुषु |

तुषेऽपि परिग्रहणा न प्ररोहति तन्मूला ॥ 148 ॥

โอ้ กษัตริย์! การสมาคมกับพวกพ้องที่ปราศจากคุณธรรม

ก็นับว่าประเสริฐกว่า ข้าวสารที่แยกจากแกลบแล้วยอมไม่งอก³¹

ในสุภาษิตบทนี้มีคำว่า ราชน ปุงลิงค์ แปลว่า กษัตริย์, พระราชา มี น ลงท้าย เป็นลักษณะของคำนามที่มี 3 ฐาน คือ คำนามรูปแข็ง คำนามรูปกลาง และคำนามรูปอ่อน มีกฎดังนี้³²

1) ทำให้เป็นรูปแข็งโดยทำให้เป็นเสียงยาว จะได้ อาณ และเมื่อลง ส วิภักติแล้วให้ลบ ส และ น ทั้ง ทั้งนี้สำหรับวิภักติที่ 8 หรือสัมโพธน ประธมาวิภักติ เอกพจน์ ให้คงรูปเดิมเอาไว้ โดยไม่ต้องทำเป็นสระเสียงยาว และไม่ต้องลบ น ที่ท้ายคำทิ้ง

²⁹ วิสุทธิ์ บุชยกุล, *แบบเรียนภาษาสันสกฤต* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 154.

³⁰ สุรสิทธิ์ ไทรัตน์, *ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น*, พิมพ์ครั้งที่ 3, 56.

³¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาษิตสันสกฤต* (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 45.

³² สุรสิทธิ์ ไทรัตน์, *ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น*, พิมพ์ครั้งที่ 3, 72.

2) ทำให้เป็นรูปกลางโดยลบ น ทั้งเสีย โดยเมื่อประกอบกับวิภक्ति ฤยาม ฤสุ ภยสุ สุ และ ส ในกรณีทีบวก ม เอกพจน์ ให้ลบ ม ออกไปก็ได้

3) ทำให้เป็นรูปอ่อนโดยลบ อ ใน อน วน มน เหลือแค่ น วน มน โดยถ้าหน้า วน มน มีพยัญชนะที่ไม่ได้ประกอบกับสระอยู่ด้วย ไม่ต้องลบ อ เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยสระ แต่ถ้าประกอบกับ อิ ของสัพตมีวิภक्ति เอกพจน์ และ อี ของประณามวิภक्ति ทวิติยวิภक्ति และสัมโพธน ประณามวิภक्ति นปุงสกลิงค์ ทวิพจน์ แล้วไม่ต้องลบ อ ที่ อน วน มน ออกก็ได้

ในการแจกค่านาม 3 ฐานนี้ค่านามรูปแข็งจะใช้เมื่อแจกประณามวิภक्तिและสัมโพธน ประณามวิภक्ति ทั้งสามพจน์ รวมไปถึงทวิติยวิภक्ति เอกพจน์ และทวิพจน์ ในขณะที่ค่านามรูปกลางจะใช้เมื่อแจกตฤติยวิภक्ति จตุรติวิภक्ति และปัญจมีวิภक्तिในรูปทวิพจน์ และพหูพจน์ รวมไปถึงสัพตมีวิภक्ति พหูพจน์อีกด้วย ส่วนค่านามรูปอ่อนจะใช้เมื่อแจกค่านามตามวิภक्तिที่เหลืออยู่ทั้งหมดหนึ่ง จากตัวอย่าง คำว่า ราชน ต้องทำให้เป็นคำร้องเรียก จึงแจกตามสัมโพธน ประณามวิภक्ति เอกพจน์ ซึ่งเป็นค่านามรูปแข็ง เมื่อแจกวิภक्तिตามกฎแล้วไม่ต้องทำให้เป็นเสียงยาวประกอบกับไม่ต้องลบ น ที่ท้ายคำออก จะได้ ราชน คงเดิม แปลว่า ไ้ กษัตริย์นั่นเอง

นอกจากการแจกค่านามหรือนามศัพท์ที่พบในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 แล้วยังพบรูปแบบการแจกค่านามอีกด้วยซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ภาษาที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้ได้ กล่าวคือ คำคุณศัพท์หรือค่านาม เป็นคำที่ใช้ขยายค่านามหรือคำสรรพนามเพื่อบ่งบอกคุณลักษณะของค่านามหรือคำสรรพนามนั้น ๆ โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ คำคุณศัพท์ที่ลงท้ายด้วยสระ และคำคุณศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ³³ ทั้งนี้คำคุณศัพท์ในภาษาสันสกฤตมีคุณสมบัติเป็นได้ทั้งปุงลิ่งค์ สตรีลิ่งค์ และนปุงสกลิ่งค์ ดังนั้นหากนำเอาคุณศัพท์ไปใช้ก็จะต้องทำให้คำคุณศัพท์นั้นมีความสัมพันธ์กับค่านามที่ขยายทั้งในเรื่องของลิ่งค์ พจน์ และวิภक्ति³⁴ ดังตัวอย่าง

ตยเขต ฤชารตา มหिला สวปุตต์
 ขาเขต ฤชารตา ฤชตี สวมนชม |
 พุกฤชิตะ กิ น กโรติ ปาปม
 กษีณา นรา นิษกรรณา ภวานติ || 172 ||

สตรีหิว พิงสละ แม่ลูกของตนเองได้
 งตัวเมียหิว พิงเคี้ยวกินไข่ของตนเองได้

³³ จิตตภา สารพัตนิก ไชยปัญญา, สันสกฤตไวยากรณ์ 1 (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), 55.

³⁴ ดู จิตตภา สารพัตนิก ไชยปัญญา, สันสกฤตไวยากรณ์ 1, 55-72.

คนทิวจะไม่กระทำความชั่วหรือ ?

คนไม่มีแรง (เพราะความทิว)

ย่อมเป็นคนไร้ความกรุณา³⁵

จากตัวอย่างมีการใช้คำคุณศัพท์ไปขยายคำนามคือ กุชารตา มหिला แปลว่า สตรีทิว และ กุชารตา ฤษี แปลว่า งูตัวเมียทิว เกิดจากการใช้คำคุณศัพท์ กุชารต แปลว่า ทิว กับคำนาม มหिला สตรีลิงค์ อา การานต์ แปลว่า สตรี กับคำว่า ฤษี สตรีลิงค์ อี การานต์ แปลว่า งูตัวเมีย โดยคำว่า มหिला เมื่อนำไปประกอบกับ ส ของประณามวิภक्ति เอกพจน์ เป็น มหिलाสุ และเมื่อลบ ส ที่ท้ายคำ จะได้ มหिला ส่วนคำว่า ฤษี เมื่อนำไปประกอบกับ ส วิภक्ति ของประณามวิภक्ति เอกพจน์ เป็น ฤษีสุ และเมื่อลบ ส ที่ท้ายคำออกก็จะได้เป็น ฤษีเช่นเดียวกัน เมื่อนำคำคุณศัพท์ กุชารต มาขยายคำนามทั้งสองที่เป็นสตรีลิงค์ อ ที่ท้ายคำของ กุชารต จะต้องถูกเปลี่ยนเป็น อา กลายเป็น กุชารตา เมื่อนำมาใช้ขยายคำว่า มหिला เช่นเดียวกับสระ อ ที่ท้ายคำของ กุชารต จะต้องถูกเปลี่ยนเป็น อี กลายเป็น กุชารตี เมื่อนำมาใช้ขยายคำว่า ฤษี แต่จากตัวอย่างจะเห็นว่าในสุภาสิตมีการแจกคำคุณศัพท์ดังกล่าวให้เป็น กุชารตา เพื่อใช้ขยายคำนามทั้งสองนั้นเป็นเพราะคำคุณศัพท์ที่ลงท้ายด้วยสระ อ เมื่อนำไปใช้ขยายคำนามสตรีลิงค์จะถูกเปลี่ยนเป็นสระ อา เสียเป็นส่วนใหญ่³⁶ ดังนั้นในสุภาสิตนี้จึงเป็น กุชารตา มหिला แปลว่า สตรีทิว และ กุชารตา ฤษี แปลว่า งูตัวเมียทิว ตามลำดับอันเป็นการแจกคำคุณศัพท์ที่สอดคล้องกับหลักไวยากรณ์ปาณินิที่ใช้ในภาษาสันสกฤตแบบแผนนั่นเอง

การวิเคราะห์ภาษาที่ใช้ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ไม่เพียงแต่การพิจารณาจากการวิเคราะห์จากการแจกคำนาม และคำคุณศัพท์เพียงเท่านั้น หากแต่ยังสามารถพิจารณาจากการแจกคำสรรพนามที่ปรากฏในสุภาสิตต่าง ๆ ได้อีกด้วย อันจะทำให้ผลการศึกษาที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

คำสรรพนามเป็นคำที่ใช้แทนคำนามหรือในบางกรณีใช้ขยายคำนาม คำสรรพนามในภาษาสันสกฤตมี 3 ลิงค์เช่นเดียวกับคำนาม ทั้งยังมีการแจกวิภक्तिโดยใช้วิภक्तिนามทั้ง 8 วิภक्तिอีกด้วย³⁷ คำสรรพนามสามารถแบ่งออกได้เป็น 7 ประเภท ได้แก่ 1) บุรุษสรรพนาม เป็นคำสรรพนามที่ใช้แทนคำนาม 2) ประพันธสรรพนาม เป็นคำนามที่แสดงความสัมพันธ์ 3) ปฤจฉาสรรพนาม เป็นคำ

³⁵ พระสุธีธรรมาวุธ (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 51.

³⁶ จิตตภา สารพัตนิก ไชยปัญญา, **สันสกฤตไวยากรณ์ 1**, 56.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 47.

สรรพนามแสดงคำถาม 4) อนิยมสรรพนาม เป็นคำสรรพนามแสดงความไม่แน่นอน ไม่ชี้เฉพาะเจาะจง 5) นิยมสรรพนาม เป็นคำสรรพนามที่แสดงความเฉพาะเจาะจง 6) สรรพนามบอกจำนวน และ 7) สรรพนามบอกทิศทาง การแจกคำสรรพนามในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 พบว่าเป็นไปตามหลักไวยากรณ์ของปาณินิ โดยไม่มีหลักไวยากรณ์ของภาษาปรากฏตบะปนอยู่ ดังตัวอย่าง

ชาตสย ทิ ธรูโว มฤตยुरธรวู ชนม มฤตสย จ |
ตสมาทบริหารเย'รเถ น ตวฺ โศจิตุมรหสิ || 159 ||

คนที่เกิดมาจะต้องตายแน่นอน
และคนที่ตายจะต้องเกิด (ใหม่) อีกแน่นอน
เพราะฉะนั้น ท่านไม่ควรเศร้าโศกถึงทรัพย์ที่นำไปด้วยไม่ได้³⁸

จากตัวอย่างมีการแจกคำสรรพนามประเภทบุรุษสรรพนามคือคำว่า ยุชมท แปลว่า ท่าน เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 ซึ่งเมื่อประกอบวิภक्तिแล้วจะมีรูปเหมือนกันทั้ง ปุงลิงค์ สตรีลิงค์ และ นปุงสกลิงค์ โดยเมื่อพิจารณาจากตัวอย่างคำว่า ท่าน ทำหน้าที่เป็นประธาน จึงต้องมีการแจกรูปตามประภมาวิภक्ति เอกพจน์ จะได้ ตวม หรือ ตวฺ³⁹ ตรงตามหลักเกณฑ์ทุกประการ

โย น สจฺรเต เทศานโย น เสเวต ปณฺทิตาน |
ตสย สักฺจิตา พุทฺธิรุมฤตพินทุริวามภสิ || 110 ||

ผู้ใดไม่เคยไปสู่สถานที่ (อื่นๆ) และไม่เคยคบบัณฑิต
ความรู้ของเขาคับแคบเหมือนหยดของเนยบนน้ำ⁴⁰

จากตัวอย่างพบคำว่า ตสย เป็นคำสรรพนาม แปลว่า ของเขา มาจากคำว่า ตท เป็นคำสรรพนามประเภทบุรุษสรรพนามที่ใช้แทนผู้ที่ถูกพูดถึง จึงเป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 สรรพนามบุรุษที่ 3 นี้เมื่อประกอบวิภक्तिแล้วจะมีรูปแตกต่างกันไปในแต่ละลิงค์ โดยจากตัวอย่าง คำว่า ตท แจกตามษัษฐี

³⁸ พระสุธีธรรมานวฺตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 48.

³⁹ Roderick S. Bucknell, **Sanskrit Manual**, 3 ed. (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 2000), 111.

⁴⁰ พระสุธีธรรมานวฺตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 36.

วิภักติ ปุลงลิงค์ เอกพจน์ ซึ่งเป็นวิภักติแสดงความเป็นเจ้าของ จะได้ ตสย⁴¹ แปลว่า ของเขา ตรงตามหลักเกณฑ์ทุกประการ

กิมปยสตี สวาภาเวน สุนทรํ วาปยสุนทรम् |
ยเทว โรจเต ยสไม ภาเวตตตสย สุนทรम् || 142 ||

สิ่งสวยงามหรือไม่สวยงามย่อมมีโดยธรรมชาติของมันเองหรือ ?
ใครชอบสิ่งใด สิ่งนั้นนั่นแหละงดงามสำหรับเขา⁴²

ตัวอย่างข้างต้นพบคำว่า ภาเวตตตสย ซึ่งเมื่อแยกสนธิออกมาแล้วจะได้ว่า ภาเวต เป็นกริยา ตต เป็นคำสรรพนาม และ ตสย เป็นคำสรรพนาม โดย ตสย เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 แจกตามชัษฐีวิภักติ ปุลงลิงค์ เอกพจน์ แปลว่า ของเขา, สำหรับเขา ดังที่กล่าวมาแล้ว ส่วนคำว่า ตต เกิดจากการแจกคำสรรพนามประเภทนิยมนสรรพนามคือคำว่า ตต แปลว่า นั่น, นั้น นียมนสรรพนามนี้เมื่อประกอบวิภักติแล้วจะมีรูปแตกต่างกันไปในแต่ละลิงค์ ในที่นี้คำว่า ตต แจกตามประณามวิภักตินปุลงลิงค์ เอกพจน์ จะได้ ตต⁴³ แปลว่า (สิ่ง) นั้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักการแจกคำสรรพนามตามแบบของปาณินิ

ศตรुरुหตี สโยเค วิโยเค มิตรมปโย |
อุภโยรหะชทายตว โภ โภหะ ศตรุมิตรโย || 78 ||

โอ้ ! ศัตรูเดือดร้อนในคราวสมาคมกัน มิตรเดือดร้อนในคราวแยกกัน
ทั้งสองก่อให้เกิดทุกข์ ทั้งศัตรูและมิตรมีความแตกต่างกันอย่างไร ?⁴⁴

ในสุภาชิตบทนี้มีการแจกคำสรรพนามประเภทบอกจำนวนคือคำว่า อุภย แปลว่า ทั้งสอง โดยคำว่า อุภย นี้เป็นปุลงลิงค์และนปุลงลิงค์ แต่หากเป็นสตรีลิงค์จะมีรูปว่า อุภยี้ ทั้งนี้สรรพนามบอกจำนวนทั้งสามลิงค์เมื่อประกอบวิภักติแล้วเอกพจน์และพหูพจน์จะมีความแตกต่างกันไปแต่ละ

⁴¹ Roderick S. Bucknell, *Sanskrit Manual*, 3 ed., 110.

⁴² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 44.

⁴³ Roderick S. Bucknell, *Sanskrit Manual*, 3 ed., 110.

⁴⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 29.

ลิงค์ ในขณะที่รูปทวิพจน์จะเหมือนกันทั้งสามลิงค์⁴⁵ อนึ่ง สรรพนามบอกจำนวนนอกจากจะใช้แทนคำนามแล้ว ยังสามารถใช้ขยายคำนามได้ โดยเมื่อใช้ขยายคำนามจะต้องประกอบวิภक्तिให้มีความสัมพันธ์กับคำนามนั้นทั้งลิงค์ พจน์ และวิภक्ति เมื่อพิจารณาจากสุภาชิตพบว่า คำสรรพนามอุภย ถูกใช้ขยายคำนาม สโยค ปุงลิงค์ แปลว่า การคบค้าสมาคม และคำว่า วิโยค ปุงลิงค์ แปลว่า การแตกแยก โดยทั้งสองคำแจกตามสัทมวีภक्ति เป็น สโยค + อิ และ วิโยค + อิ จะได้ สโยเค และ วิโยเค แปลว่า ในคราวสมาคมกัน และ ในคราวแยกกัน ตามลำดับ ดังนั้นในการแจกคำว่า อุภย ให้มีความหมายถึงทั้งสองเหตุการณ์คือในคราวสมาคมกัน และในคราวแยกกันนั้นจะต้องแจกตามปุงลิงค์ สัทมวีภक्ति ทวิพจน์ เป็น อุภย + โอส จะได้ อุภโยส ลบ ส ท้ายคำ เป็น อุภโยะ แปลว่า (ในเหตุการณ์) ทั้งสอง และเมื่อสนธิกับ ทูษททายิตว วิสรคที่ท้ายคำจะต้องเปลี่ยนเป็น รุ กลายเป็น อุภโยร ซึ่งถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ของปาณินิทุกประการ

นอกจากนี้ในประเด็นการแจกคำกริยาที่พบในสุภาชิตของหนังสือเล่มนี้ยังสามารถใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ภาษาได้เช่นเดียวกัน คำกริยาเป็นคำที่แสดงการกระทำของประธานในประโยค กริยาในภาษาสันสกฤตมี 2 ประเภท คือ กริยาอาขยัต และกริยากฤต โดยกริยาอาขยัตคือกริยาหลักของประโยค ในขณะที่กริยากฤตคือศัพท์ที่มาใช้เป็นกริยาหลายประเภท ทั้งที่เป็นกริยาหลักและกริยาระหว่างประโยค รวมทั้งคำวิเศษณ์ในประโยคที่ไม่มีกริยาอาขยัตก็สามารถใช้กริยากฤตบางคำให้เป็นกริยาหลักได้⁴⁶ ทั้งนี้กริยาในภาษาสันสกฤตนั้นจะต้องประกอบขึ้นจากราตุ ปัจจัยประจำหมวดราตุ และวิภक्तिกริยา เช่น คำว่า ภาวตี แปลว่า (เขา) ย่อมเป็น มาจากราตุ √ภว แปลว่า เป็น, อยู่, คือ เป็นราตุคณะที่ 1 ภาวतिकณะ มี อ เป็นปัจจัยประจำหมวดราตุ เมื่อนำ √ภว มาเปลี่ยนเป็นสระชั้นคุณตามกฎจะได้เป็น โภ และเมื่อเติม อ ปัจจัยประจำหมวดราตุลงไปจะได้ ภาว เป็นคำกริยา และเมื่อนำคำกริยา ภาว ไปประกอบวิภक्तिกริยาบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ฝ่ายปรัสไมบท หมวดลฎ (ปัจจุบันกาล) กรรตุวาก เป็น ภาว + ติ จะได้ ภาวตี แปลว่า (เขา) ย่อมเป็น⁴⁷

ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีตัวอย่างการแจกคำกริยาที่สอดคล้องกับภาษาสันสกฤตแบบแผนที่ใช้ไวยากรณ์ปาณินิเป็นหลัก เช่น

สวภาโว โนปเทศน ศก्यเต กรตุมนยถา |

สุตปตมปี ปานียํ पुनरुจจติ คีตตาม || 8 ||

⁴⁵ จิตตภา สารพัตนิก ไชยปัญญา, *สันสกฤตไวยากรณ์* 1, 51.

⁴⁶ กวี ศิริธรรม, *สันสกฤต การสร้างคำนามและคุณศัพท์*, 13.

⁴⁷ กุสุมา รักษมณี, *เอกสารคำสอนวิชา อท. 437 ภาษาสันสกฤตประยุกต์ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2

นิสัยของตนเอง ยากที่จะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้
ด้วยคำแนะนำ แม้แต่น้ำร้อน ก็ยังกลับเป็นน้ำเย็นอีกได้⁴⁸

จากตัวอย่างพบกริยา ศกฺยเต แปลว่า ย่อมสามารถ ในบริบทของสุภาชิตแสดงความหมายถึงการที่น้ำร้อนย่อมสามารถกลับกลายเป็นน้ำเย็นได้ เหมือนกับคนที่ได้รับคำแนะนำต่าง ๆ แล้วจึงนำไปเปลี่ยนแปลงแก้ไขพฤติกรรมของตัวเอง โดยกริยา ศกฺยเต มาจากราตุ √ศก เป็นธาตุคณะที่ 4 ทิวาทิคณะ ธาตุคณะนี้ใช้ ย ปัจจัยประกอบทำยธาตุ โดยปกติจะไม่มีอำนาจเปลี่ยนแปลงธาตุ⁴⁹ ดังนั้น √ศก + ย จะได้คำกริยา คือ ศกฺย และเมื่อนำคำกริยา ศกฺย ไปประกอบวิภักติกิริยาบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ฝ่ายอาत्मเนภท หมวตลฺภ (ปัจจุบันกาล) กรรตุวาก เป็น ศกฺย + เต จะได้ ศกฺยเต แปลว่า ย่อมสามารถจะเห็นได้ว่าการแจกคำกริยา ศกฺยเต นี้ตรงตามกฎเกณฑ์ทุกประการ

ทานํ โภโค นาศสดีสตรึ คตโย ภาวนติ วิตตสย |
โย น ททาติ น ภูงฺกเต ตสย ตฤติยา คตฺริภาวติ || 186 ||

ทรัพย์มีทาง 3 ทาง คือ (1) การให้ (2) การใช้สอย
(3) ความพินาศ ผู้ใดไม่ให้ หรือไม่ใช้สอย ผู้นั้นมีทางที่ 3 (คือทรัพย์จะพินาศไป)⁵⁰

สุภาชิตข้างต้นมีคำกริยาอยู่หลายคำ ได้แก่ ภาวนติ ภาวติ ททาติ และ ภูงฺกเต ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายตามลำดับ ดังนี้ ภาวนติ และ ภาวติ มาจากราตุ √ภว แปลว่า เป็น, อยู่, คือ เป็นธาตุคณะที่ 1 ภาวติคณะ มี อ เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ เมื่อนำ √ภว มาเปลี่ยนแปลงเป็นสระชั้นคุณตามกฎจะได้เป็น โภ และเมื่อเติม อ ปัจจัยประจําหมวดธาตุลงไปจะได้ ภาว เป็นคำกริยา และเมื่อนำคำกริยา ภาว ไปประกอบวิภักติกิริยาบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ฝ่ายปรัสไมภท หมวตลฺภ (ปัจจุบันกาล) กรรตุวาก เป็น ภาว + ติ จะได้ ภาวติ แปลว่า ย่อมเป็น ในขณะที่เมื่อนำคำกริยา ภาว ไปประกอบวิภักติกิริยาบุรุษที่ 3 พหูพจน์ ฝ่ายปรัสไมภท หมวตลฺภ (ปัจจุบันกาล) กรรตุวาก เป็น ภาว + อนติ จะได้ ภาวนติ แปลว่า ทั้งหลายย่อมเป็น อนึ่ง ในบริบทของสุภาชิตนี้ ภาวนติ สื่อถึงเมื่อมีทรัพย์แล้วย่อมมีการให้ การใช้สอย

⁴⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 12.

⁴⁹ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 314 303 ไวยากรณ์สันสกฤตเบื้องต้น เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 58.

⁵⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 54.

และความพินาศทั้ง 3 เหล่านี้ ส่วนคำว่า ภาติ สื่อว่าหากผู้ใดมีทรัพย์แล้วไม่ให้หรือใช้สอยนั้นย่อมมีทางที่ 3 คือทรัพย์จะพินาศไปตั้งที่กล่าวไว้ในสุภษิต

คำกริยา ททาติ มาจากราตุ √ทา แปลว่า ให้ เป็นธาตุคณะที่ 3 ชูโหดยาทิกณะ ธาตุคณะนี้ไม่มีปัจจัยประจำหมวดธาตุ แต่จะมีการซ้อนพยางค์ข้างหน้าธาตุเป็นเทวภาวะ⁵¹ กล่าวคือ ให้ซ้อนคำที่มีรูปร่างอย่างเดียวกับพยางค์ต้นธาตุอีกพยางค์หนึ่งข้างหน้าตัวธาตุ ดังนั้น √ทา เมื่อทำเทวภาวะแล้วจะได้ √ทาทา แต่ยังมีกฎอีกว่าหากพยางค์ที่ทำเทวภาวะเป็นเสียงยาวให้เปลี่ยนแปลงเสียงสั้น⁵² จึงได้ว่า √ทาทา เป็นคำกริยา และเมื่อนำคำกริยา ททา ไปประกอบวิภक्तिกริยาบุรุษที่ 3 พหูพจน์ ฝ่ายปรัสไมบท หมวดลฎ (ปัจจุบันกาล) กรรตุวจาก ซึ่งเป็นวิภक्तिแข็ง เป็น ททา + ति จะได้ ททาติ แปลว่า ย่อมให้ ทั้งนี้การแจกกริยาในรูป ททาติ นี้สอดคล้องกับหลักไวยากรณ์ปาณินิที่กล่าวไว้ในสูตรที่ว่า “ภฤถยามิต”⁵³ ที่มีการแจกแจงการประกอบวิภक्तिกริยาของธาตุ √ทา ไว้อย่างครบถ้วน

คำกริยา ภูงกเต มาจากราตุ √ภูช แปลว่า บริโภค, ใช้สอย, ไร่ร้าง เป็นธาตุคณะที่ 7 รุธาทิกณะ ธาตุคณะนี้มี น เป็นปัจจัยประจำหมวดธาตุ โดยแทรกปัจจัยดังกล่าวลงระหว่างสระกับพยัญชนะท้ายธาตุ⁵⁴ กล่าวคือ ให้แทรก น ลงไปหลังสระของต้นธาตุและหน้าพยัญชนะที่สุดธาตุ กลายเป็น ภูนช แล้วเปลี่ยนพยัญชนะวรรค จ ที่สุดธาตุให้เป็น ก ดังนั้น ภูนช จึงกลายเป็นคำกริยา ภูนก ต่อมาเมื่อนำคำกริยา ภูนก ไปประกอบวิภक्तिกริยา บุรุษที่ 3 เอกพจน์ ฝ่ายอาตมเนบท หมวดลฎ (ปัจจุบันกาล) กรรตุวจาก ซึ่งเป็นวิภक्तिอ่อน เป็น ภูนก + เต จะได้ ภูนกเต และให้เปลี่ยนปัจจัยประจำหมวดธาตุ น เดิมให้เป็น น จะได้ ภูนกเต แล้วเปลี่ยน น นั้นเป็นพยัญชนะที่สุดวรรคของพยัญชนะที่ตามมา อธิบายได้ว่า พยัญชนะที่ตาม น มาคือ ก มี ง เป็นพยัญชนะที่สุดวรรค ดังนั้น ภูนกเต จึงกลายเป็น ภูงกเต แปลว่า ย่อมบริโภค, ย่อมใช้สอยนั่นเอง ทั้งนี้การแจกกริยาในรูป ภูงกเต นี้สอดคล้องกับหลักไวยากรณ์ปาณินิในสูตร “ภูโซ’นเวน”⁵⁵ ที่กล่าวว่าให้แจกวิภक्तिกริยาฝ่ายอาตมเนบทไว้หลังธาตุ √ภูช ในบริบทที่ต้องการสื่อความหมายถึงการบริโภคใช้สอย โดยแจกรูปเป็น ภูงกเต

⁵¹ จิรภัทร แก้วกู๋, รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ธาตุภาษาสันสกฤตและภาษาบาลี (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549), 114.

⁵² จำลอง สารพัดนึก, ไวยากรณ์สันสกฤตชั้นสูง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535), 39.

⁵³ James R. Ballantyne, *Laghukaumudī of Varadarajā*, 4 ed., 214.

⁵⁴ Shiridhar R Bhandarkar, ed., *Second book of Sanskrit* (New Delhi: Pragun Publication, 2015. specially designed for distribution at 16th World Sanskrit Conference Bangkok, Thailand on June 28 – July 2, 2015), 71.

⁵⁵ James R. Ballantyne, *Laghukaumudī of Varadarajā*, 4 ed., 244-245.

ตสมตปราคว โวเคโย โวเคษุ ตรุณษุ วา |
 เกษชฺ ปรตฺกฺรวิท ย อิจเจตฺสุมตมนะ || 138 ||
 เพราะณนั้ก่อนที่โรค (จะเกิด) หรือเมื่อโรคเพ็งเกิด
 ผู้ที่ต้องการความสุขแก่ตนเอง ควรรับประทานยา⁵⁶

จากตัวอย่างปรากฏคำกริยาที่ประกอบวิภक्तिหมวดลิง หรือวิธิลิง (Optative) เพื่อใช้บ่งบอกการรำพึงและความคาดหวัง คือคำว่า กุรวิต แปลว่า ควรกระทำ โดยในบริบทของสุภาชิตใช้ในการสื่อความหมายว่าควรรับประทานยาก่อนที่โรคจะเกิด หรือเมื่อโรคเพ็งเกิด คำกริยา กุรวิต มาจากธาตุ ๗กฤ เป็นธาตุคณะที่ 8 ตนาทิกณะ ธาตุคณะนี้มี อู เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ จากตัวอย่างเป็นการประกอบวิภक्तिกริยา อิต ในหมวดลิง บุรุษที่ 3 เอกพจน์ ฝ่ายอาत्मเนภท กรรตุวาทจ ซึ่งต้องแจกเป็นวิภक्तिอ้อนทั้งหมด⁵⁷ ตามกฎจะต้องเปลี่ยน กฤ เป็น กร เมื่อต้องการประกอบกับวิภक्तिแข็ง และเปลี่ยน กฤ เป็น กुरु เมื่อต้องการประกอบกับวิภक्तिอ่อน⁵⁸ ดังนั้นจึงต้องใช้ธาตุรูป กुरु จากนั้นนำ กुरु ไปประกอบกับ อู ที่เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ เป็น กुरु + อู จะได้ กुरु เป็นคำกริยา จากนั้นนำ กुरु ไปประกอบวิภक्तिกริยา อิต โดยให้เปลี่ยน อู ที่ กुरु ให้เป็น ว เสียก่อน จะได้ กुरुว + อิต กลายเป็น กुरुวิท แปลว่า ควรกระทำ จะเห็นว่าการแจกกริยาในสุภาชิตบทนี้สอดคล้องกับหลักไวยากรณ์ของภาษาสันสกฤตแบบแผน

ปโรการศุนยสย อิงมฺนุษยสย ชีวตฺ |
 ชีวนตฺ ปศโว เยษํ จรมาปฺยฺกริชยติ || 58 ||

นำคำหนี ! ชีวิตของคนที่มีได้ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น
 ขอสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งหนังของมันจะมีประโยชน์ (แก่ผู้อื่น) จงอยู่เถิด⁵⁹

จากตัวอย่างพบคำว่า กริชยติ เป็นกริยาหมวดลฤฏ เป็นกริยาอนาคตกาลแบบที่ 2 ในภาษาสันสกฤตมีกริยารูปอนาคตกาลอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ อนาคตกาลธรรมดา และอนาคตกาล

⁵⁶ พระสุธีธรรมานวตฺร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 43.

⁵⁷ Shiridhar R Bhandarkar, ed., *Second book of Sanskrit*, 12.

⁵⁸ จำลอง สารพัดนึก, *ไวยากรณ์สันสกฤตขั้นสูง*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 30.

⁵⁹ พระสุธีธรรมานวตฺร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 24.

พิเศษ⁶⁰ สำหรับกริยาหมวดลฤกษณ์ี้ถือเป็นอนาคตกาล แบบที่ 2 เป็นอนาคตกาลธรรมดาใช้กับ เหตุการณ์ในอนาคต⁶¹ มี สย เป็นปัจจัยประจำกาล⁶²ที่จะต้องนำไปเติมท้ายธาตุเสมอ โดยอาจแทรก อิ ซึ่งจะกลายเป็น อิชย ตามหลักสนธิไว้ด้วย⁶³ ทั้งนี้วิภักติกริยาอนาคตกาลธรรมดาลักษณะนี้เหมือนกับ วิภักติกริยาหมวดปัจจุบันกาลทุกประการ ในที่นี้ กริษยติ มาจากธาตุ √กฤ เป็นธาตุคณะที่ 8 ตนาทิดคณะ ธาตุคณะนี้มี โอ เป็นปัจจัยประจำหมวดธาตุ จากตัวอย่างเป็นการประกอบวิภักติกริยา ทิ ในหมวดลฤกษณ์ี้ บุษที่ 3 เอกพจน์ ฝ่ายอาตมเนบพ กรรตุวาก ซึ่งเป็นวิภักติแข็ง ตามกฎจึงต้องเปลี่ยน กฤ เป็น กร เสียก่อนจะนำไปแจกวิภักติ จากนั้นนำ กร ประกอบกับปัจจัยประจำกาลเป็น กร + อิชย จะได้ กริษย เป็นเค้ากริยาที่สามารถนำไปประกอบกับวิภักติกริยาได้ทันทีเป็น กริษย + ทิ จะได้ กริษยติ แปลว่า จะกระทำ

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบกริยาภฤตในสุภษิตบางบทอีกด้วย เช่น

มูโรหิ หิ ชลปตำ ปุส่า ศรุตวา วาจะ ศุภษิตา
 อศุภ วากยมาตเต ปุริษมิว ศูกระ || 84 ||

คนโง่ ฟังคำพูดที่ไพเราะและไม่ไพเราะของคนทีพูด
 ถือเอาเฉพาะคำพูดที่ไม่ไพเราะนั้น เหมือนกับหมูกินอุจจาระ⁶⁴

จากตัวอย่างมีการใช้กริยาภฤตคำว่า ศรุตวา เป็นกริยาภฤตกรรมวาก อดีตกาล ทีมีการ เติมปัจจัย ตวา หลังธาตุ โดยไม่ต้องประกอบวิภักติ เพราะเป็นกริยาภฤตที่ไม่ต้องแจกรูป ทำให้รูป สำเร็จทีประกอบกับธาตุแล้วคงเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง⁶⁵ ทั้งนี้ ศรุตวา มาจากธาตุ √ศรุ แปลว่า ฟัง

⁶⁰ E. D. Perry, *A Sanskrit Primer*, 4 ed. (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1999), 186.

⁶¹ จำลอง สารพัดนึก, *ไวยากรณ์สันสกฤตขั้นสูง*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 86.

⁶² T. Burrow, *The Sanskrit Language*, 331.

⁶³ ธวัชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิษยานศากุนดลม องก์ที่ 1-2” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554), 114.

⁶⁴ พระสุธีธรรมานวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 31.

⁶⁵ พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์ ฉัตรชมภู, “การศึกษาวิเคราะห์การใช้คำกริยาภฤตในคัมภีร์ภควัทคีตา อัยยที่ 1-4” (รายงานการค้นคว้าเฉพาะบุคคลตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 34.

เป็นธาตุคณะที่ 5 สวาतिकณะ มี โน, นุ เป็นปัจจัยประจำหมวดธาตุ แต่เมื่อต้องการเติมปัจจัย ตวา ทำยธาตุนั้น ตามกฎกล่าวว่าจะไม่ต้องเติมปัจจัยประจำหมวดธาตุลงไปทำยธาตุแต่ให้เติมปัจจัย ตวา ได้ทันทีในกรณีที่ธาตุไม่มีอุปสรรคนำหน้า⁶⁶ ดังนั้น ศฺร + ตวา จะได้ ศฺรตวา แปลว่า ได้ฟังแล้ว , หลังจากฟังแล้ว ซึ่งตรงกับ ความหมายของสุภาชิตที่ในบริบทนี้ต้องการสื่อว่าคนโง่ หลังจากที่ได้ฟังคำพูดของคนอื่นแล้ว ย่อมถือเอาเฉพาะคำพูดที่ไม่ไพเราะมาขบคิด เป็นพฤติกรรมของคนโง่โดยแท้ที่ไม่รู้จักใช้สติปัญญาในการไตร่ตรองรับเอาสิ่งที่ถูกที่ควรมาเป็นของตน

การแจกคำกริยาในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอถือเป็นข้อพิสูจน์ชัดเจนประการหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่า ภาษาที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้เป็นภาษาสันสกฤตแบบแผน หรือภาษาสันสกฤตมาตรฐานที่ใช้ไวยากรณ์ปานิเป็นบรรทัดฐาน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เพื่อให้ได้ผลการศึกษาวเคราะห์ที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึงการสนธิในหนังสือเล่มนี้เป็นลำดับต่อไป

การสนธิหมายถึง การเชื่อมกัน การรวมกัน ในทางไวยากรณ์คือ การรวมเข้าด้วยกันของอักษรสองตัวที่เรียงติดต่อกันมา ซึ่งเมื่ออักษรสองตัวสนธิกันแล้วย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเสมอ⁶⁷ โดยสนธิเป็นการเชื่อมต่อระหว่างอักษรตัวสุดท้ายของศัพท์แรกกับอักษรตัวแรกของศัพท์หลัง⁶⁸ ทั้งนี้ การสนธิจะทำให้คำศัพท์เหล่านั้นมีความกลมกลืนกัน ได้คำศัพท์ที่สละสลวยและง่ายต่อการออกเสียง ซึ่งภาษาสันสกฤตให้ความสำคัญกับการสนธิเป็นอย่างมาก⁶⁹ การสนธิมีได้ทั้งการสนธิภายนอก การสนธิภายใน รวมไปถึงการสนธิสระ การสนธิพยัญชนะ และการสนธิวิสรค์อีกด้วย⁷⁰

การสนธิภายนอกเป็นการสนธิที่เกิดระหว่างคำศัพท์สองคำที่เรียงต่อกัน กล่าวคือ เมื่อคำศัพท์สองคำอยู่ในประโยคเดียวกัน และมีการวางตำแหน่งของศัพท์ใกล้เคียงกันก็จะทำให้เกิดการกลมกลืนเสียงกันระหว่างคำศัพท์สองคำนั้นจากกฎของเสียง โดยอักษรตัวสุดท้ายของศัพท์แรกจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามอักษรตัวแรกของคำศัพท์ที่ตามมา⁷¹ เช่น ประโยคเขาเคยเป็นพระราชาก็ว่า “อาสีตุ ราชา” เมื่อสนธิภายนอกแล้วจะได้ “อาสีทุ ราชา” จะเห็นว่าจากตัวอย่างการสนธิภายนอกนี้เป็นการสนธิพยัญชนะที่อักษรท้ายคำแรกคือ ท ในขณะที่ยังคงต้นคำหลังคือ ร ตามกฎเมื่อคำศัพท์ที่ลงท้ายด้วย ต ตามมาด้วยคำศัพท์ที่ขึ้นต้นด้วย ร ซึ่งเป็นพยัญชนะโฆษะ ต นั้นจะต้องเปลี่ยนเป็น ท

⁶⁶ วิสุทธี บุษยกุล, แบบเรียนภาษาสันสกฤต , 234.

⁶⁷ จิตตาภา สารพัตนิก ไชยปัญญา, สันสกฤตไวยากรณ์ 1, 121.

⁶⁸ สุรสิทธิ์ ไทรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 194.

⁶⁹ ระวี จันทร์ส่อง, ธาตุมนุชรี ว่าด้วยเรื่องธาตุในภาษาสันสกฤต (เชียงใหม่: สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต-ฮินดี ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2559), 15.

⁷⁰ ดู สุรสิทธิ์ ไทรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 194-208.

⁷¹ Roderick S. Bucknell, Sanskrit Manual, 3 ed., 1.

ตามหลักสนธิที่ถูกต้องนั่นเอง จึงได้เป็น “อาสีท ราชา” การสนธิภายนอกจะมีหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ประพันธ์⁷²

การสนธิภายในเป็นวิธีการสนธิที่เกิดขึ้นภายในคำศัพท์คำเดียวกัน โดยเป็นการเปลี่ยนเสียงภายในของคำศัพท์⁷³ อาจเกิดจากการนำส่วนประกอบต่าง ๆ ของคำศัพท์ เช่น อุปสรรค ธาตุ วิภक्ति ปัจจัย ฯลฯ มาเชื่อมเสียงให้เข้ากันก่อนที่จะนำไปใช้ในประโยค โดยเฉพาะการสร้างคำสมาส จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการสนธิภายใน⁷⁴ เช่น คำว่า คราเมณ เกิดจากคำว่า คราม แปลว่า บ้าน ผันตามตฤติยาวิภक्ति เอกพจน์ จะได้ คราเมณ แต่ตามกฎหมายต้องเปลี่ยน น เป็น ณ เสียก่อน เป็นการสนธิภายใน กลายเป็น คราเมณ จึงจะสามารถนำไปใช้ได้ เพราะถ้าหากคำนั้นมี ฤ ษ ตัวใดตัวหนึ่งหรือทั้งหมดอยู่หน้า น และระหว่างนั้นไม่มีพยัญชนะอื่นคั่นยกเว้นพยัญชนะวรรค ก พยัญชนะวรรค ป และตัว ห ว ย รวมไปถึงสระหรือตัว น ม ย ว ตามหลังติดกับตัว น จะทำให้ตัว น ในคำนั้นเปลี่ยนเปลี่ยน ณ ในทันทีตามหลักสนธิที่ถูกต้องเช่นเดียวกับ คราเมณ นั่นเอง

การสนธิในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีอยู่จำนวนมากซึ่งทั้งหมดล้วนไปเป็นตามกฎการสนธิที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ปาณินิของภาษาสันสกฤตแบบแผนดังตัวอย่างต่อไปนี้

ทิสฺยา พฺลฺมสฺยาณฺ ราชญฺเฐ ทณฺทวิธิรฺพลมฺ |

ศุศฺรฺชฺยา ตฺ พฺลฺ สฺตริณฺเฐ กษฺมา คฺณวตฺตา พฺลฺม || 125 ||

การเปียดเปียนเป็นกำลังของคนชั่ว

วิธีลงอาญาเป็นกำลังของพระราช

ส่วนการเชื่อฟังเป็นกำลังของสตรี

ความอดทนเป็นกำลังของคนมีคุณธรรม⁷⁵

จากตัวอย่างพบคำว่า ทณฺทวิธิรฺพลมฺ แปลว่า กำลังคือวิธี (ลงอาญา) ประกอบด้วย คำว่า ทณฺทวิธิ เป็นคำนามสตรีลิงค์ อิ การานต์ แจกตามประธมาวิภक्ति เอกพจน์ จะได้ ทณฺทวิธิ

⁷² ปัทมา นาควรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทิวายาทาน เรื่องที่ 1-19”, 338. อ้างจาก M. R. Kale, **A Higher Sanskrit Grammar**, Reprint (Delhi: Motilal Banarsidass, 2011), 12.

⁷³ วิสุทธี บุชยกุล, **แบบเรียนภาษาสันสกฤต**, 7.

⁷⁴ ปัทมา นาควรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทิวายาทาน เรื่องที่ 1-19”, 338. อ้างจาก M. R. Kale, **A Higher Sanskrit Grammar**, Reprint (Delhi: Motilal Banarsidass, 2011), 12.

⁷⁵ พระสุธีธรรมานวฺตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 40.

แปลว่า วิธึ (ลงอาญา) กับคำว่า พล เป็นค่านามนปุงสกลิงค์ อ การานต์ แจกตามประณามวิภักติ เอกพจน์ จะได้ พลม แปลว่า กำลัง เมื่อนำทั้งสองคำมาสนธิกันเป็น ทณทวิธึ + พลม จะได้ ทณทวิธึพลม เป็นการสนธิวิสรคะที่เป็นการสนธิภายนอก แต่ตามกฎเมื่อทำคำแรกเป็นวิสรคะ ตามมาด้วยสระหรือพยัญชนะโฆษะ ในที่นี้คือ พ วิสรคะนั้นจะต้องเปลี่ยนเป็น ร ในทันทีตามหลักการสนธิที่ถูกต้อง จึงได้ว่า ทณทวิธึพลม

ลาขวิ กรมสามรณย์ ทีปโต'คณิรเมทสะ กษยะ |
 วิภกตชนคาตรตวิ วุยายามาทุพายเต || 127 ||
 ความเบากาย 1 ความสามารถในการทำงาน 1
 ไฟ (ธาตุ) เเผาผลาญดี 1 ความอ้วนหมดไป 1
 ความมีร่างกายขี้กบีนสมส่วน 1 (สิ่งเหล่านี้)
 เกิดขึ้นเพราะออกกำลังกาย⁷⁶

ลักษณะการสนธิในสุภาชิตบทนี้ที่ผู้วิจัยจะยกมาอธิบายคือการสนธิกันระหว่างคำว่า ทีปต และ อคณิ กล่าวคือ คำว่า ทีปต เป็นคำคุณศัพท์ แปลว่า ส่องสว่าง, สว่างไสว นำมาใช้ขยายคำว่า อคณิ แปลว่า ไฟ (ธาตุ) เป็นค่านามปุงสกลิงค์ อ การานต์ แจกตามประณามวิภักติ เอกพจน์ จะได้ อคณิ แปลว่า ไฟ (ธาตุ) ส่วนคำว่า ทีปต ที่นำมาขยายนั้นแจกตามค่านามปุงสกลิงค์ อ การานต์ ประณามวิภักติ เอกพจน์ จะได้ ทีปตะ เมื่อนำคำศัพท์ทั้งสองคำมารวมกันจะต้องทำการสนธิภายนอกโดยใช้หลักวิสรคะสนธิ เป็น ทีปตะ + อคณิ เนื่องจากทำคำหน้าเป็นวิสรคะ ตามมาด้วย อ ที่ต้นคำ หลัง ตามกฎการสนธิของปาณินิในสูตร “อโต โรรปลุตาทปลุเต”⁷⁷ ใจความว่า หากวิสรคะตามมาด้วย สระ อ ให้เปลี่ยนวิสรคะที่คำหน้านั้นเป็นสระ โอ และแทนที่สระ อ ด้วยเครื่องหมายอวครหะ (ऽ) แทนด้วย ' จะได้ ทีปโต'คณิร แปลว่า ไฟ (ธาตุ) สว่างไสว ทั้งนี้ในบริบทของสุภาชิตสื่อความหมายได้ว่า ไฟ (ธาตุ) จะมีอัตราการเผาผลาญที่ดีหากออกกำลังกาย

ถณเศษศจาคณิเศษะ ศตรุเศษสโตไถว จ |
 ปุณะ ปุณะ ปรวรณเต ตสมาจเฉษั น รกษเยต || 153 ||
 หนี่ที่เหลือ (ที่ยังไม่ได้จ่าย) 1 ไฟที่เหลือที่ยังไม่ได้ดับ 1

⁷⁶ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 40.

⁷⁷ James R. Ballantyne, *Laghukaumudī of Varadarajā*, 4 ed., 38.

ศักรูที่ยังเหลืออยู่ 1 ย่อมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

เพราะฉะนั้นไม่ควรรักษาสิ่งที่เหลือ (ทั้ง 3 เหล่านี้) ไว้⁷⁸

ตัวอย่างข้างต้นนี้มีการสนธิภายนอกที่เป็นการสนธิพยัญชนะใน ตสมาจเฉษ มาจากคำว่า ตสมาท และคำว่า เฉษ (รูปเต็ม เศษ) สามารถอธิบายได้ว่า ตสมาท มาจากสรรพนามคำว่า ตท เป็น นิยมสรรพนาม บอกความเฉพาะเจาะจง แปลว่า นั้น คำว่า ตท เป็นได้ทั้งปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์ แต่ในที่นี้ต้องแจกตามนปุงสกลิงค์เนื่องจากนำมาใช้กับคำว่า เศษ ดังนั้นเมื่อ ตท แจกตามนปุงสกลิงค์ ปัญจวิภक्ति เอกพจน์ จะได้ ตสมาท ในขณะที่คำว่า เฉษ (รูปเต็ม เศษ) มาจากคำว่า เศษ เป็นคำนาม นปุงสกลิงค์ แปลว่า เศษ, สิ่งที่เหลือ เมื่อนำมาแจกตามคำนามนปุงสกลิงค์ อ การานต์ ประถมวิภक्ति เอกพจน์ จะได้ เศษ หรือ เศษม และเมื่อนำคำทั้งสองมาสนธิกันเป็น ตสมาท + เศษ จะต้องทำตามกฎ สนธิที่ว่า เมื่อท้ายคำหน้าเป็น ต และตามมาด้วยคำหลังที่ขึ้นต้นด้วย ศ จะต้องเปลี่ยน ต ที่คำหน้าให้เป็น จ และสามารถเปลี่ยน ศ ที่ต้นคำหลังให้เป็น ฉ ได้⁷⁹ ดังนั้น ตสมาท + เศษ จึงกลายเป็น ตสมาจเฉษ ในที่สุด ทั้งนี้ ตสมาจเฉษ แปลว่า สิ่งที่เหลือนั้น แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้แปลได้แปลว่า สิ่งที่เหลือ (ทั้งสาม) เหล่านี้ ในประเด็นดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าผู้แปลใช้วิธีแปลเอาความเพื่อให้สุภาษิตมีความ สละสลวย และเพื่อให้ผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจความหมายสุภาษิตได้ง่ายยิ่งขึ้น โดยต้องการสื่อให้เห็นว่าสิ่งที่เหลือที่ถูกกล่าวไว้ในสุภาษิตได้แก่ หนี้ที่ยังไม่ได้จ่าย ไฟที่ยังไม่ได้ดับ และศักรูที่เหลือ ทั้งสามสิ่งนี้ย่อมสามารถเพิ่มขึ้นได้ หากไม่ถูกทำลายทิ้งไป การใช้คำว่า หนี้ ของผู้แปลจึงทำให้ผู้อ่านเกิดความ รู้สึกนึกคิดว่าสิ่งเหล่านี้ล้วนอยู่ใกล้ตัวเรา ควรระมัดระวังไม่ไปข้องเกี่ยวอยู่เสมอ

กษณศะ กณศศุโจว วิทยามรณั จ สาธเยต |

กษณตยาเค กุโต วิทยา กณตยาเค กุโต ธนม || 5 ||

บุคคลควรพยายามแสวงหาความรู้ทุกขณะ

และควรแสวงหาทรัพย์ที่ละน้อย

เมื่อขณะสูญเสียไป ความรู้จะมีแต่ที่ไหน ?

เมื่อสิ่งเล็กน้อยสูญเสียไป ทรัพย์จะมีแต่ที่ไหน ?⁸⁰

⁷⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 46.

⁷⁹ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, **ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ 3, 205.

⁸⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 12.

สุภาษิตบทนี้มีทั้งการสนธิพยัญชนะและการสนธิสระ โดยเป็นการสนธิภายนอกด้วยกัน ทั้งสิ้นกล่าวคือ ในคำว่า กณศศุใจ ประกอบด้วยการสนธิพยัญชนะระหว่างคำว่า กณศศ เป็นคำอวยย ศัพท์ ที่ไม่ต้องมีการแจกวินัยติ แปลว่า ขณะหนึ่ง, ช่วงขณะ กับคำว่า จ เป็นคำอวยยศัพท์เช่นเดียวกัน แปลว่า และ ตามหลักสนธิกล่าวว่า ส เป็นพยัญชนะเสียดแทรก (Sibilant Consonant) เมื่อต้องการ สนธิกับพยัญชนะต้นของคำศัพท์ที่ตามมาให้เปลี่ยนคุณภาพโดยการพิจารณาฐานกรณ์ของพยัญชนะ โดยถ้า ส อยู่หน้าพยัญชนะอโฆษะใด ๆ ก็ตาม ให้พิจารณาว่าพยัญชนะนั้นเกิดที่ฐานใด แล้วให้ เปลี่ยนเป็นพยัญชนะเสียดแทรกของฐานนั้น⁸¹ จากตัวอย่าง กณศศ + จ พยัญชนะ ส อยู่หน้า จ ซึ่ง จ เป็นพยัญชนะที่เกิดบริเวณฐานกรณ์เพดาน โดยมีตัว ศ เป็นพยัญชนะเสียดแทรกประจำฐานกรณ์ เพดาน ดังนั้น ส จึงต้องเปลี่ยนเป็น ศ เมื่อสนธิกับ จ จึงได้ กณศศจ

ส่วนคำว่า ใจ เกิดจากการสนธิสระ อ ในคำว่า จ กับสระ เอ ในคำว่า เอว ที่เป็นคำ อวยยศัพท์ แปลว่า นั่นเทียว, เพียง, เหมือนกัน, เช่นกัน ตามหลักการสนธิสระ เมื่อ สระ อ ตามมา ด้วยสระชั้นคุณ ในที่นี้คือ เอ ให้เปลี่ยนสระนั้นเป็นชั้นวฤทธิคือสระ ไอ ดังนั้น จ + เอว จึงได้ ใจ ทั้งนี้ ในคัมภีร์อักษราจารย์ของปาณินิได้กล่าวถึงการสนธิลักษณะนี้ไว้ในสูตร “ตสมินินิตินิรุทธิภู ปุรวสย”⁸² ใจความว่า การสนธิสระนั้นจะต้องทำการเปลี่ยนแปลงที่สระตัวหน้า คือนำสระที่สนธิแล้ว ไปแทนที่สระตัวหน้านั้นเอง และเมื่อสระ อ ทำการสนธิกับสระชั้นคุณ สระนั้นจะต้องเปลี่ยนเป็นสระ ชั้นวฤทธิตามสูตร “วฤทธิเรจ”⁸³ จะเห็นได้ว่าวิธีการสนธิที่ใช้ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 ตามที่กล่าวมานี้สอดคล้องกับหลักไวยากรณ์ปาณินิ

ในการศึกษาวิเคราะห์ภาษาที่ใช้ในหนังสือ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์การใช้ภาษาจากสุภาษิตทุก บท ทั้งนี้จากตัวอย่างทั้งหมดที่ผู้วิจัยยกมาอธิบายเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ภาษาที่ใช้ใน หนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความเป็นไปได้ว่า ภาษาที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้เป็นภาษาสันสกฤตแบบแผน หรือภาษาสันสกฤตมาตรฐาน เนื่องจาก ลักษณะไวยากรณ์ของภาษาที่ใช้ในหนังสือนี้มีความสอดคล้องกับหลักไวยากรณ์ปาณินิอันเป็นบรรทัด ฐานของภาษาสันสกฤตแบบแผน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ในเบื้องต้นว่าภาษาที่ใช้ในหนังสือ อาจเป็นภาษาสันสกฤตแบบผสมของพุทธศาสนาก็เป็นได้ เนื่องจากสุภาษิตสันสกฤตมีลักษณะเป็นคำ สอนใกล้เคียงกับวรรณคดีคำสอนและวรรณคดีพุทธศาสนา แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วไม่พบการใช้ภาษา ปรากฤตปะปน รวมไปถึงเนื้อหาที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับเรื่องในคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาสันสกฤตแต่

⁸¹ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 314 303 ไวยากรณ์สันสกฤต เบื้องต้น เล่ม 1, 21.

⁸² James R. Ballantyne, *Laghukaumudī of Varadarajā*, 4 ed., 9.

⁸³ *Ibid.*, 16.

อย่างไรก็ดี จึงเป็นที่แน่นอนว่าภาษาที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้เป็นภาษาสันสกฤตแบบแผน อีกทั้งหากใช้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเนื้อหาของสุภาชิตในหนังสือเล่มนี้มาประกอบการวิเคราะห์⁸⁴ จะเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่สุภาชิตอาจถูกรวบรวมมาจากวรรณคดีสันสกฤตจำพวกมหากาพย์ นิทาน บทละคร หรือ กาวยะประเภทอื่น ๆ อันเป็นวรรณคดีในยุคที่ใช้ภาษาสันสกฤตแบบแผนในการประพันธ์เสียเป็นส่วนใหญ่ จึงนำมาซึ่งข้อสันนิษฐานอีกประการหนึ่งว่าภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาสันสกฤตแบบแผนมากกว่าที่จะเป็นภาษาสันสกฤตแบบผสมของพุทธศาสนานั้นเอง

รูปแบบคำประพันธ์

หนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1 เป็นหนังสือรวบรวมสุภาชิตที่มีเนื้อหาของคำสอนแตกต่างกันออกไป ซึ่งคำสอนเหล่านั้นล้วนเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ อนึ่ง สุภาชิตที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ไม่ได้ถูกจัดเรียงไว้ตามหมวดหมู่คำสอนแต่จะอยู่กระจัดกระจายกันออกไป เช่น คำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้ที่ส่วนใหญ่ปรากฏในตอนต้นของหนังสือกลับไปปรากฏในตอนอื่นอีกเช่นเดียวกัน

สืบเนื่องจากข้อมูลที่ได้อธิบายไว้ในส่วนที่ผ่านมาจะเห็นแล้วว่าสุภาชิตสันสกฤตในหนังสือเล่มนี้ประพันธ์ขึ้นโดยใช้ภาษาสันสกฤตแบบแผน หรือภาษาสันสกฤตมาตรฐานที่มีลักษณะทางภาษาและไวยากรณ์สอดคล้องกับไวยากรณ์บาลีอันเป็นไวยากรณ์ของภาษาสันสกฤตแบบแผนที่มักใช้ในการประพันธ์วรรณคดีสันสกฤตประเภทกาพย์⁸⁵ เช่นเดียวกับสุภาชิตสันสกฤตที่จัดเป็นกาพย์ชนิดหนึ่ง สุภาชิตในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1 นี้ประพันธ์เป็นแบบร้อยกรองด้วยภาษาที่เรียบง่าย ไม่มีความซับซ้อนมากเท่าที่ควร ทำให้ผู้อ่านตีความเนื้อหาในสุภาชิตได้ไม่ยาก อีกทั้งภาษาที่ใช้ในการประพันธ์ยังมีความตรงไปตรงมา ไม่เน้นความประณีตมากจนเกินไป เห็นได้จากมีการใช้วิธีสนธิในคำสมาสยาว ๆ อยู่น้อยมาก

รูปแบบคำประพันธ์ในหนังสือเล่มนี้เป็นแบบร้อยกรอง โดยบทร้อยกรองในภาษาสันสกฤตเรียกว่า ฉันท (Prosody) ฉันทแต่ละชนิดมีหน่วยในการเรียกคำประพันธ์ว่า บท (ปัทยะ) ใน 1 บทประกอบด้วยหน่วยนับเรียกว่า บาท (ปาทะ) และในแต่ละบาทจะมีข้อกำหนดหรือข้อบังคับให้มีจำนวนพยางค์ หรือมาตราที่แตกต่างกันออกไป⁸⁶ ข้อกำหนดนี้เรียกว่า คณะ ที่จะถูกกำหนดด้วย

⁸⁴ ดูเนื้อหาในบทที่ 3 คำสอนในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1 ประกอบ

⁸⁵ สานิตย์ สีนาค, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตร ปวีรบรรดที่ 1-5”, 2.

⁸⁶ ธวัชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิธานศานาคุณดลม องค์กรที่ 1-2”, 370.

พยางค์เสียงหนัก เรียกว่า **คุรุ** แทนด้วยสัญลักษณ์ $_$ และพยางค์เสียงเบา เรียกว่า **ลक्ष** แทนด้วยสัญลักษณ์ \cup โดย **คุรุ** คือพยางค์ที่ลงท้ายด้วยสระเสียงยาว หรือลงท้ายด้วยพยัญชนะที่มีอนุสวาระ และวิสรคะ รวมไปถึงพยางค์ที่ประกอบด้วยสระเสียงสั้นแต่ตามมาด้วยพยัญชนะซ้อนก็ถือเป็นเสียงคุรุด้วยเช่นเดียวกัน ส่วน **ลक्ष** คือพยางค์ที่ลงท้ายด้วยสระเสียงสั้น หรือหากเป็นพยางค์ท้ายบทที่ไม่ว่าจะลงท้ายด้วยสระเสียงใดก็ตามถือว่าเป็นเสียงลक्षทั้งสิ้น⁸⁷ ในคณะหนึ่ง ๆ จะถูกกำหนดด้วยพยางค์ 3 พยางค์ที่มีเสียงหนัก-เบา แตกต่างกันไป โดยใช้วิธีการกำหนดเป็นตัวอักษรตามแต่ละคณะได้แก่ **ม ย ร ส ต ช ฎ และ น** จำนวน 8 คณะ ดังนี้

ม คณะ ประกอบด้วยเสียงคุรุทั้งหมด	แทนด้วย	---	เช่น มนตราณำ
ย คณะ ประกอบด้วยเสียงลक्ष คุรุ คุรุ	แทนด้วย	\cup --	เช่น ยถารถ์
ร คณะ ประกอบด้วยเสียงคุรุ ลक्ष คุรุ	แทนด้วย	-- \cup --	เช่น รจสนิ
ส คณะ ประกอบด้วยเสียงลक्ष ลक्ष คุรุ	แทนด้วย	\cup -- --	เช่น สหจ
ต คณะ ประกอบด้วยเสียงคุรุ คุรุ ลक्ष	แทนด้วย	-- \cup --	เช่น ตนตราณิ
ช คณะ ประกอบด้วยเสียงลक्ष คุรุ ลक्ष	แทนด้วย	\cup -- \cup	เช่น ชซาป
ฎ คณะ ประกอบด้วยเสียงคุรุ ลक्ष ลक्ष	แทนด้วย	-- \cup \cup	เช่น ฎจคุร
น คณะ ประกอบด้วยเสียงลक्षทั้งหมด	แทนด้วย	\cup \cup \cup	เช่น นยติ ⁸⁸

จากคณะดังกล่าวเหล่านี้สามารถนำมาประกอบเป็นฉันทที่มีจำนวนพยางค์แตกต่างกันได้อย่างมากมาย ทำให้ในภาษาสันสกฤตมีฉันทที่ใช้ในการประพันธ์จำนวนมาก วรรณคดีบางเรื่องอาจใช้ฉันทเพียงประเภทเดียวในการประพันธ์ แต่ส่วนใหญ่วรรณคดีสันสกฤตมักใช้ฉันทหลายประเภทในการประพันธ์เพื่อให้สำนวนภาษามีความสละสลวย และมีความไพเราะ เช่นเดียวกับสุภาชิตในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ปรากฏฉันทหลากหลายในการประพันธ์ โดยพบว่าอนุชฎฉันทมีการนำมาใช้ในการประพันธ์มากที่สุด รองลงมาคือ ตรีชฎฉันท ประกอบไปด้วย อินทรวีรฉันท อุเปนทรวีรฉันท อุปชาติฉันท ถัดมาคือ วสันตติลฉันท วังศ์สถฉันท ศารทูล วิกิริตฉันท และรูปแบบคำประพันธ์ที่ถูกนำมาใช้น้อยที่สุดคือ ประหรรษิณีฉันท ตามลำดับ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

⁸⁷ Thomas Egenes, *Introduction to Sanskrit Part II*, (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 2000), 86. และ ธีรชัย ดุลยสุจริต, รู้จัก "คุรุ" และ "ลक्ष" ในบทกวีสันสกฤต, เข้าถึงเมื่อ 13 มิถุนายน 2559, เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/groups/SanskritLiterature/>

⁸⁸ Charles Philip Brown, *Sanskrit Prosody and Numerical Symbols Explained*, (London: Trübner & Co., 1869), 2.

1. อนุษฏุกฉันท

อนุษฏุกฉันท เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า โศลก มีลักษณะเป็นฉันท 8 พยางค์ ซึ่งในหนึ่งบท มี 4 บาท แต่ละบาทมี 8 พยางค์ ดังนั้นในอนุษฏุกฉันทหนึ่งบทจึงมีจำนวน 32 พยางค์ อนุษฏุกฉันท กำหนดให้มีพยางค์เสียงเบา หรือลหุในพยางค์ที่ 5 ของทุกบาท รวมถึงในพยางค์ที่ 7 ในบาทคู่ (บาทที่ 2 และ บาทที่ 4) ด้วย ส่วนพยางค์เสียงหนัก หรือครุถูกกำหนดให้อยู่ในพยางค์ที่ 6 ของทุกบาท และในพยางค์ที่ 7 ของบาทคี่ (บาทที่ 1 และ บาทที่ 3) หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า การบังคับพยางค์ เสียงหนัก-เบา เหมือนกันในบาทที่ 1 กับ บาทที่ 3 และบาทที่ 2 กับบาทที่ 4 โดย พยางค์ที่ 5 – 7 ของบาทคี่บังคับให้เป็น ย คณะ ในขณะที่ในบาทคู่บังคับให้เป็น ช คณะ สำหรับพยางค์อื่น ๆ นอกเหนือจากนั้นสามารถจะเป็นพยางค์เสียงหนัก หรือพยางค์เสียงเบาก็ได้ โดยพยางค์ที่ไม่มี กฎเกณฑ์แน่นอนนี้มักถูกแทนด้วยสัญลักษณ์ \cup ⁸⁹ อนุษฏุกฉันทมีแผนผัง และตัวอย่างที่ปรากฏใน หนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ดังนี้

ย คณะ

ช คณะ

(1)⁹⁰ $\cup \cup \cup \cup \cup _ _ \cup$

(2) $\cup \cup \cup \cup \cup _ \cup \cup |$

(3) $\cup \cup \cup \cup \cup _ _ \cup$

(4) $\cup \cup \cup \cup \cup _ \cup \cup ||$

(1) น ภิโต มรณาทสมิ

(2) เกวลี ทูษิต ยศะ |

(3) วศุทธสย ทิ เม มฤตยุ

(4) ปุตฺรชนมสโม ภเวต || 99 ||

ข้าพเจ้าไม่กลัวความตาย ข้าพเจ้ากลัวอย่างเดียวว่า ชื่อเสียงจะเสียไป
ความตายสำหรับข้าพเจ้าผู้บริสุทธิ์ เสมอกับการเกิดของบุตร⁹¹

จากสุภาชิตตัวอย่างข้างต้นพยางค์ที่ 5 – 7 ของบาทที่ 1 คือ ร ณา ทส เป็นพยางค์เสียง ลหุ คุรุ คุรุ ตามลำดับ ถือเป็น ย คณะ เช่นเดียวกับพยางค์ที่ 5 – 7 ของบาทที่ 3 คือ ทิ เม มฤต เป็น

⁸⁹ ญัฐพล จันทร์งาม, “การศึกษาวิเคราะห์จารึกทวลปราสาทในเชิงวรรณคดีศึกษา” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550), 91. และ สำเนียง เลื่อมใส, *ภควัทคีตา: สารและแนวคิดสำคัญทางปรัชญา* (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 38.

⁹⁰ สัญลักษณ์แทนบาทในบทประพันธ์ (1) คือบาทที่ 1 (2) คือบาทที่ 2 (3) คือบาทที่ 3 (4) คือบาทที่ 4

⁹¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 34.

พยางค์เสียง ลขุ คุรุ คุรุ ตามลำดับ ถือเป็น ย คณะเช่นเดียวกัน ส่วนในพยางค์ที่ 5 – 7 ของบาทที่ 2 คือ ชิ ตั ย เป็นพยางค์เสียง ลขุ คุรุ ลขุ ตามลำดับ เหมือนกับพยางค์ที่ 5 – 7 ของบาทที่ 4 คือ ส โม ภา เป็นพยางค์เสียง ลขุ คุรุ ลขุ ตามลำดับ ถือเป็น ช คณะตามที่ฉันทลักษณ์กำหนดไว้ แสดงให้เห็นว่า สุภาสิตนี้เป็นบทประพันธ์ที่แต่งด้วยอนุษฏุฉันทที่ตรงตามข้อบังคับตามฉันทลักษณ์ทุกประการ

นอกจากสุภาสิตบทข้างต้น ยังมีตัวอย่างอื่น ๆ อีก เช่น

- (1) ยถา จิตต์ ตถา วาณิ (2) ยถา วาณิ ตถา ภิรยา |
 (3) จิตเต วาจิ ภิรยา ย จ (4) สาธุนาเมกรูปตา || 143 ||

พูดเหมือนคิด ทำเหมือนพูด
 คนดีทั้งหลายคิดพูดและทำเป็นอย่างเดียวกัน⁹²

จากสุภาสิตตัวอย่างข้างต้นพยางค์ที่ 5 – 7 ของบาทที่ 1 คือ ต ภา วา เป็นพยางค์เสียง ลขุ คุรุ คุรุ ตามลำดับ ถือเป็น ย คณะ เช่นเดียวกับพยางค์ที่ 5 – 7 ของบาทที่ 3 คือ ภิร ยา ย เป็นพยางค์เสียง ลขุ คุรุ คุรุ ตามลำดับ ถือเป็น ย คณะเช่นเดียวกัน ส่วนในพยางค์ที่ 5 – 7 ของบาทที่ 2 คือ ต ภา ภิร เป็นพยางค์เสียง ลขุ คุรุ ลขุ ตามลำดับ เหมือนกับพยางค์ที่ 5 – 7 ของบาทที่ 4 คือ ก รุ ป เป็นพยางค์เสียง ลขุ คุรุ ลขุ ตามลำดับ ถือเป็น ช คณะตามที่ฉันทลักษณ์กำหนดไว้ แสดงให้เห็นว่าสุภาสิตนี้เป็นบทประพันธ์ที่แต่งด้วยอนุษฏุฉันทที่ถูกต้องตามข้อบังคับทุกประการ

2. ตริษฏุฉันท

ตริษฏุฉันทที่มีลักษณะเป็นฉันท 11 พยางค์ ซึ่งในหนึ่งบทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 11 พยางค์ ดังนั้นในตริษฏุฉันทหนึ่งบทจึงมีจำนวน 44 พยางค์ ตริษฏุฉันทสามารถจำแนกออกเป็นประเภทย่อย ๆ ได้อีก 3 ประเภท คือ อินทรวีชาฉันท อุเปนทรวีชาฉันท อุปชาติฉันท ซึ่งในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 พบการใช้ฉันททั้งสามประเภทดังกล่าว

⁹² พระสุธีธรรมานวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 44.

2.1 อินทราวชาฉันท

อินทราวชาฉันท ในวรรณคดีไทยเรียกว่า อินทรวีเชียรฉันท แปลว่า ฉันทที่งดงามดั่งวัชระของพระอินทร์ อินทราวชาฉันทกำหนดให้หนึ่งบทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 11 พยางค์ และมีช่วงหยุดอยู่ที่พยางค์ที่ 5 ของแต่ละบาท⁹³ ซึ่งพยางค์ในแต่ละบาทมีการบังคับเสียงหนัก-เบาเหมือนกันทั้ง 4 บาท โดย 9 พยางค์แรกบังคับคณฉันท 3 คณ ได้แก่ ต คณ ต คณ และ ช คณ ส่วนใน 2 พยางค์สุดท้ายที่เหลือบังคับให้เป็นพยางค์เสียงหนัก หรือครุ⁹⁴ แต่ถึงอย่างไรก็ตามในบางครั้งพยางค์แรกและพยางค์สุดท้ายสามารถนุโลมให้เปลี่ยนเป็นพยางค์เสียงเบา หรือลหุได้บ้าง อินทราวชาฉันทมีแผนผัง และตัวอย่างที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ดังนี้

(1) _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
 (2) _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
 (3) _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
 (4) _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ ||

- (1) สมบูรณ์ภูมิโก น กโรติ ศพทม
 (2) อรุโธ ฆโฏ โฆษมุไปติ นูนม |
 (3) วิหวาน กุลีโน น กโรติ क्रम्म
 (4) ชลปนต์ิ มุฒาสตุ कुโณรวีหิनाः || 194 ||

หม้อที่มีน้ำเต็ม ย่อมไม่มีเสียง

หม้อที่มีน้ำครึ่งหนึ่ง จะมีเสียงแน่นอน

นักปราชญ์ที่มีชาติตระกูล ย่อมไม่แสดงความหยิ่ง

ส่วนคนโง่ที่ปราศจากคุณธรรม ย่อมพุดมาก⁹⁵

⁹³ ญัฐพล จันทรงาม, “การศึกษาวิเคราะห์จารึกตวลปราสาทในเชิงวรรณคดีศึกษา”, 93. อัจจากปราณี พานิช, ผู้แปล, สุวตตติลล: ยอดแห่งฉันทวรรณพดตึงดงาม (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 77.

⁹⁴ สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 499. อัจจาก V. S. Apte, *The Pratical Sanskrit-English Dictionary*, (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1998), 1037.

⁹⁵ พระสุธีธรรมานวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 16.

จากตัวอย่าง 9 พยางค์แรก ในบาทที่ 1 ประกอบไปด้วย สมบูรณ์/ กุโมโหน/ กโรติ เป็น ต คณะ ต คณะ และ ช คณะ ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ ศพทม เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 2 ประกอบไปด้วย อโรธม/ โฏโฆษ/ มุไปติ เป็น ต คณะ ต คณะ และ ช คณะ ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ นูนม เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 3 ประกอบไปด้วย วิทวานกุ/ ลโนน/ กโรติ เป็น ต คณะ ต คณะ และ ช คณะ ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ ครวม เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 4 ประกอบไปด้วย ชลปนติ/ มุฒาสตุ/ คุโณรุ เป็น ต คณะ ต คณะ และ ช คณะ ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ หินาษ เป็นเสียงคุรุ ซึ่งตรงตามข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ของอินทราวชิราฉันท์ทุกประการ

2.2 อุเพนทรวชิราฉันท์

อุเพนทรวชิราฉันท์ ในวรรณคดีไทยเรียกว่า อุเพนทรวชิรฉันท์ อุเพนทรวชิราฉันท์มีลักษณะใกล้เคียงกับอินทรวชิราฉันท์ โดยกำหนดให้หนึ่งบทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 11 พยางค์ และมีช่วงหยุดอยู่ที่พยางค์ที่ 5 ของแต่ละบาท ซึ่งพยางค์ในแต่ละบาทมีการบังคับเสียงหนัก-เบาเหมือนกันทั้ง 4 บาท โดย 9 พยางค์แรกบังคับคณะฉันท์ 3 คณะ ได้แก่ ช คณะ ต คณะ และ ช คณะ ส่วนใน 2 พยางค์สุดท้ายที่เหลือบังคับให้เป็นพยางค์เสียงหนัก หรือคุรุ⁹⁶ อุเพนทรวชิราฉันท์มีแผนผังและตัวอย่างที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ดังนี้

- (1) ८ _ ८ _ _ ८ ८ _ ८ _ _
 (2) ८ _ ८ _ _ ८ ८ _ ८ _ _ |
 (3) ८ _ ८ _ _ ८ ८ _ ८ _ _
 (4) ८ _ ८ _ _ ८ ८ _ ८ _ _ ||

- (1) อรธาตุรณำ น สุหฤนน พนรุชะ
 (2) กามาตุรณำ น ภยं น लशुषा |
 (3) จินตาตุรณำ น सुखं न निशरा
 (4) กุชुธาตุรณำ น प्लं न तेच || 166 ||

⁹⁶ สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ”, 500. อ้างจาก V. S. Apte, *The Pratical Sanskrit-English Dictionary*, (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1998), 1037.

คนที่กระสับกระส่าย เพราะทรัพย์ ไม่มีทั้งเพื่อนและพวกพ้อง
 คนที่กระสับกระส่ายเพราะกาม ไม่มีทั้งความกลัวและความละอาย
 คนที่กระสับกระส่ายเพราะความวิตกกังวล ไม่มีทั้งความสุขและ
 การนอนหลับ คนที่กระสับกระส่ายเพราะความหิว ไม่มีทั้งกำลังและเดช⁹⁷

จากตัวอย่าง 9 พยางค์แรก ในบาทที่ 1 ประกอบไปด้วย อรธาตุ/ ราณัน/ สุทฺถุน
 เป็น ช คณะ ต คณะ และ ช คณะ ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ พนฺธะ เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 2 ประกอบไปด้วย กามาตุ/ ราณัน/ ภยฺน เป็น ช คณะ ต คณะ และ ช คณะ
 ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ ลชชา เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 3 ประกอบไปด้วย จินฺดาตุ/ ราณัน/ สฺขิน เป็น ช คณะ ต คณะ และ ช คณะ
 ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ นิทฺธา เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 4 ประกอบไปด้วย กุชฺธาตุ/ ราณัน/ พลนฺ เป็น ช คณะ ต คณะ และ ช คณะ
 ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ เตชะ เป็นเสียงคุรุ ซึ่งตรงตามข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ของ
 อุเพนทรวรรณันท์ทุกประการ

2.3 อุปชาติฉันท

อุปชาติฉันทถือเป็นที่ริษฏกฉันทอีกแบบหนึ่ง เป็นการผสมผสานกันระหว่าง
 อินทรวรรณันท์ และอุเพนทรวรรณันท์ ดังนั้นลักษณะการบังคับฉันทของอุปชาติฉันทจึงมีลักษณะ
 ใกล้เคียงกับฉันททั้งสองแบบดังกล่าว โดยอุปชาติฉันทกำหนดให้หนึ่งบทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 11
 พยางค์ และมีช่วงหยุดอยู่ที่พยางค์ที่ 5 ของแต่ละบาท ซึ่งพยางค์ในแต่ละบาทมีการบังคับเสียงหนัก-
 เบาที่คล้ายคลึงกัน แต่ด้วยการที่เกิดจากการผสมผสานกันของฉันท 2 ประเภท จึงทำให้ลักษณะ
 พลิกย่อยของการบังคับเสียงหนัก-เบา ในอุปชาติฉันทสามารถเกิดขึ้นได้หลากหลาย แต่ถึงอย่างไรก็
 ตามโดยทั่วไปอุปชาติฉันทมีแผนผัง และตัวอย่างที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200
 โศลก) เล่มที่ 1 ดังนี้

(1) <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>	<u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>
(2) <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>	<u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>
(3) <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>	<u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>
(4) <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>	<u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u> <u> </u>

⁹⁷ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 49.

- (1) เยชำน วิทยา น ตโป น ทานํ
- (2) น จาปี ศीलํ น कुโณ น ธรรมะ |
- (3) เต มรตยโลเก ภฺวิ ภาารภูตา
- (4) มนุขยรูเปณ มฤคาศจฺรณติ || 19 ||

ชนเหล่าใด ไม่มีความรู้, ตบะ, ทาน, ศีล, คุณและธรรม
 ชนเหล่านั้นกลายเป็นภาวะบนพื้นดิน เหมือนสัตว์ป่า
 ต้องเที่ยวไปในโลกแห่งความตายด้วยร่างของมนุษย์⁹⁸

สุภาชิตบทนี้ประพันธ์ด้วยอุปะชาติฉันทน์ เป็นการผสมผสานกันของอินทราวชิราฉันทน์ใน
 บาทที่ 1 และ บาทที่ 3 กับอุปะนทรวชิราฉันทน์ในบาทที่ 2 และ บาทที่ 4 ดังจะเห็นจาก 9 พยางค์แรก
 ในบาทที่ 1 ประกอบไปด้วย เยชำน/ วิทยา/ น ตโป น เป็น ต คณะ ต คณะ และ ช คณะ ตามลำดับ
 ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ ทานํ เป็นเสียงคุรุ ลักษณะของบาทนี้ตรงตามข้อบังคับของอินทรา
 วชิราฉันทน์

ในบาทที่ 2 ประกอบไปด้วย นจาปี/ ศीलํ/ कुโณ น เป็น ช คณะ ต คณะ และ ช คณะ
 ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ ธรรมะ เป็นเสียงคุรุ ลักษณะของบาทนี้ตรงตามข้อบังคับของอุปะ
 นทรวชิราฉันทน์

ในบาทที่ 3 ประกอบไปด้วย เตมรตย/ โลเกภฺ/ วิภาาร เป็น ต คณะ ต คณะ และ ช คณะ
 ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ ภูตา เป็นเสียงคุรุ ลักษณะของบาทนี้ตรงตามข้อบังคับของ
 อินทราวชิราฉันทน์

ในบาทที่ 4 ประกอบไปด้วย มนุขย/ รูเปณ/ มฤคาศจ เป็น ช คณะ ต คณะ และ ช
 คณะ ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ รณติ เป็นเสียงคุรุ ลักษณะของบาทนี้ตรงตามข้อบังคับ
 ของอุปะนทรวชิราฉันทน์

3. วสันตติลกฉันทน์

วสันตติลกฉันทน์ หมายถึง ฉันทน์ที่ทั้งดงามดังเครื่องประดับแห่งฤดูใบไม้ผลิ มีลักษณะ
 เป็นฉันทน์ 14 พยางค์ ซึ่งในหนึ่งบทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 14 พยางค์ ดังนั้นในวสันตติลกฉันทน์หนึ่งบท

⁹⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 15.

จึงมีจำนวน 56 พยางค์ และมีช่วงหยุดอยู่ที่พยางค์ที่ 8 ของแต่ละบาท⁹⁹ ซึ่งพยางค์ในแต่ละบาทมีการ บังคับเสียงหนัก-เบา เหมือนกันทั้ง 4 บาท โดย 12 พยางค์แรกบังคับคณะฉันท 4 คณะ ได้แก่ ต คณะ ภ คณะ ช คณะ และ ซ คณะ ส่วนใน 2 พยางค์สุดท้ายที่เหลือบังคับให้เป็นพยางค์เสียงหนัก หรือ คุรุ¹⁰⁰ แต่ถึงอย่างไรก็ตามในบางครั้งพยางค์สุดท้ายของแต่ละบาทสามารถนโลมให้เปลี่ยนเป็นพยางค์ เสียงเบา หรือลหุได้บ้าง วรรณคดีกลฉันทมีแผนผัง และตัวอย่างที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาชิต สันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ดังนี้

(1) _ _ उ _ उ उ उ _ उ उ _ उ _ _
 (2) _ _ उ _ उ उ उ _ उ उ _ उ _ _ |
 (3) _ _ उ _ उ उ उ _ उ उ _ उ _ _
 (4) _ _ उ _ उ उ उ _ उ उ _ उ _ _ ||

- (1) प्रारण्यते न खलु विष्णवेन नीजे
 (2) प्रारण्य विष्णुविता विरमन्ति मथया |
 (3) विष्णवे पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः
 (4) प्रारण्यमुत्तुना न प्रित्यनुति || 28 ||

เพราะกลัวความยากลำบาก คนชั้นต่ำ จึงไม่ยอมเริ่มงาน
 คนชั้นกลางเริ่มงานแล้ว แต่เลิกเสีย (กลางคัน) เมื่อประสบความ
 ยากลำบาก แต่คนชั้นสูงเริ่มงานแล้ว (ถ้ายังไม่สำเร็จ) ไม่ยอมเลิก
 ถึงแม้ประสบความยากลำบากครั้งแล้วครั้งเล่า¹⁰¹

จากตัวอย่าง 12 พยางค์แรก ในบาทที่ 1 ประกอบไปด้วย प्रारण्य/ टेनช/ लुविष्ण/ ภูयेन เป็น ต คณะ ภ คณะ ช คณะ และ ซ คณะ ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ नीजे เป็นเสียงคุรุ

⁹⁹ ญัฐพล จันทร์งาม, “การศึกษาวิเคราะห์จารึกตวลปราสาทในเชิงวรรณคดีศึกษา”, 95. อ้างจาก ปราณี พานิช, ผู้แปล, **สุวฤตติลกล: ยอดแห่งฉันทวรรณพद्यที่งดงาม** (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 77.

¹⁰⁰ สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ”, 502. อ้างจาก V. S. Apte, **The Pratical Sanskrit-English Dictionary**, (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1998), 1038.

¹⁰¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 17.

ในบาทที่ 2 ประกอบไปด้วย ปรารภย/ วิขณวิ/ หตาวิ/ รมนติ เป็น ต คณะ ภา คณะ ช คณะ และ ช คณะ ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ มธยาะ เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 3 ประกอบไปด้วย วิฆโนปะ/ นะปุณ/ ธิปปริ/ ติหนย เป็น ต คณะ ภา คณะ ช คณะ และ ช คณะ ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ มานาะ เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 4 ประกอบไปด้วย ปรารพช/ มุตตช/ นานป/ ริดย เป็น ต คณะ ภา คณะ ช คณะ และ ช คณะ ตามลำดับ ส่วนสองพยางค์สุดท้ายคือ ชนติ เป็นเสียงคุรุ และ ลฆ ในที่นี้ คำว่า ติ อยู่ตำแหน่งสุดท้ายในบาทที่ 4 เป็นเสียง ลฆ เกิดจากการอนุโลมให้พยางค์สุดท้ายในแต่ละบาท สามารถเป็นเสียงลฆได้ ไม่ได้เกิดจากความผิดเพี้ยนไปจากฉันทลักษณ์แต่อย่างใด ดังนั้นสุภาชิตบทนี้ จึงประพันธ์ขึ้นตรงตามข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ของวสันตติลกฉันททุกประการ

4. วัจส์ถฉันท

วัจส์ถฉันท มีลักษณะเป็นฉันท 12 พยางค์ ซึ่งในหนึ่งบทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 12 พยางค์ ดังนั้นในวัจส์ถฉันทหนึ่งบทจึงมีจำนวน 48 พยางค์ และมีช่วงหยุดอยู่ที่พยางค์ที่ 5 ของแต่ละบาท¹⁰² ซึ่งพยางค์ในแต่ละบาทมีการบังคับเสียงหนัก-เบา เหมือนกันทั้ง 4 บาท โดย บังคับคณะฉันท 4 คณะ ได้แก่ ช คณะ ต คณะ ช คณะ และ ร คณะ¹⁰³ วัจส์ถฉันทมีแผนผัง และตัวอย่างที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ซึ่งพบการใช้ไม่มากนัก เช่น

- (1) उ _ उ _ _ उ उ _ उ _ उ _
 (2) उ _ उ _ _ उ उ _ उ _ उ _ |
 (3) उ _ उ _ _ उ उ _ उ _ उ _
 (4) उ _ उ _ _ उ उ _ उ _ उ _ ||

- (1) कुणि कुन् वेत्ति न वेत्ति निरकुण्ड
 (2) प्लि प्ल वेत्ति न वेत्ति निरप्ल |
 (3) पिโก वसन्तस्य कुन् न वायस
 (4) ग्री ज शिष्य प्लि न मुखग || 147 ||

¹⁰² Sanskrit Prosody, accessed June 13, 2016, available from <http://www.rupanuganarod.ru/pdf/prosody.pdf>

¹⁰³ सावर्जन बृहस्पति, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ”, 501. อ้างจาก V. S. Apte, *The Practical Sanskrit-English Dictionary*, (Delhi: Motilal Banarasisdass Publishers, 1998), 1038.

คนมีคุณธรรม รู้คุณธรรม คนไร้คุณธรรม ย่อมไม่รู้คุณธรรม
 คนมีกำลัง ย่อมรู้กำลัง คนไร้กำลัง ย่อมไม่รู้กำลัง
 นกคู้เหว่า รู้คุณสมบัติ ของฤดูใบไม้ผลิ
 กาย่อมไม่รู้คุณสมบัติของฤดูใบไม้ผลิ
 ช้างรู้กำลังของสิงโต หนวย่อมไม่รู้กำลังของสิงโต¹⁰⁴

จากตัวอย่าง ในบาทที่ 1 ประกอบไปด้วย คุณิคุ/ ณเวตติ/ นเวตติ/ นิรุคฺคะ เป็น ช คณะ
 ต คณะ ช คณะ และ ร คณะ ตามลำดับ

ในบาทที่ 2 ประกอบไปด้วย พลีพ/ ลเวตติ/ นเวตติ/ นิรุพละ เป็น ช คณะ ต คณะ ช
 คณะ และ ร คณะ ตามลำดับ

ในบาทที่ 3 ประกอบไปด้วย ปีโกว/ สนตฺสย/ คุณิน/ วายสะ เป็น ช คณะ ต คณะ ช
 คณะ และ ร คณะ ตามลำดับ

ในบาทที่ 4 ประกอบไปด้วย กริจ/ สีหสย/ พลัน/ มฺหกะ เป็น ช คณะ ต คณะ ช คณะ
 และ ร คณะ ตามลำดับ ซึ่งตรงตามข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ของวงศ์สลดฉันท์ทุกประการ

5. ศาตรทูลวิกริตฉันท์

ศาตรทูลวิกริตฉันท์ มีลักษณะเป็นฉันท์ 19 พยางค์ ซึ่งในหนึ่งบทมี 4 บาท แต่ละบาท
 มี 19 พยางค์ ดังนั้นในศาตรทูลวิกริตฉันท์ หนึ่งบทจึงมีจำนวน 76 พยางค์ และมีช่วงหยุดอยู่ที่พยางค์
 ที่ 12 ของแต่ละบาท¹⁰⁵ ซึ่งพยางค์ในแต่ละบาทมีการบังคับเสียงหนัก-เบา เหมือนกันทั้ง 4 บาท โดย
 18 พยางค์แรกจะบังคับคณฉันท์ 6 คณะ ได้แก่ ม คณะ ส คณะ ช คณะ ส คณะ ต คณะ และ ต
 คณะ¹⁰⁶ ศาตรทูลวิกริตฉันท์มีแผนผัง และตัวอย่างที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200
 โศลก) เล่มที่ 1 ซึ่งพบการใช้ใช้น้อย เช่น

¹⁰⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*,
 พิมพ์ครั้งที่ 2, 45.

¹⁰⁵ *Sanskrit Prosody*, accessed June 13, 2016, available from <http://www.rupanuga.narod.ru/pdf/prosody.pdf>

¹⁰⁶ สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ”, 504. อ้างจาก V. S. Apte,
The Pratical Sanskrit-English Dictionary, (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1998), 1040.

- (1) _ _ _ U U _ U _ U U U _ _ U _ _ U _
 (2) _ _ _ U U _ U _ U U U _ _ U _ _ U _ |
 (3) _ _ _ U U _ U _ U U U _ _ U _ _ U _
 (4) _ _ _ U U _ U _ U U U _ _ U _ _ U _ ||

- (1) มุรขตว์ สุลภ ภาษสว กุมเต มุรขสย จาษฏา คุณา
 (2) นิศจินโต พหุโภชน'ติมุขรี ราตรีทิว สวปนภาภ |
 (3) การยาการยวิจารณานธพิโร มานาปมาเน สมะ
 (4) ปราเยณามยวรชิตอ ทถตวปุรุมุระขะ สุขิ ชิวติ || 82 ||

โอ้ เจ้าคนโง่! จงคบหาความโง่ ซึ่งหาได้ง่าย

คนโง่มีคุณสมบัติ 8 ประการ คือ

- (1) ไม่มีความวิตกกังวล (2) กินจุ (3) พุดมาก
 (4) ชอบนอนตลอดวันและคืน
 (5) ตาบอดและหูหนวกในการวิจารณ์งานและสิ่งที่มีใช้งาน
 (6) สม่่าเสมอในความนับถือและดูหมิ่น (7) ส่วนมากมีสุขภาพดี
 (8) มีร่างกายแข็งแรง อยู่สุขสบาย¹⁰⁷

จากตัวอย่าง 18 พยางค์แรก ในบาทที่ 1 ประกอบไปด้วย มุรขตว์/ สุลภ/ ภาษสว/ กุมเต/ มุรขสย/ จาษฏาคู เป็น ม คณะ ส คณะ ช คณะ ส คณะ ต คณะ และ ต คณะ ตามลำดับ ส่วนพยางค์สุดท้ายคือ ณา เป็นเสียงครุ

ในบาทที่ 2 ประกอบไปด้วย นิศจินโต/ พหุโภ/ ชโน'ติ/ มุขรี/ ราตรีทิว/ วสวปน เป็น ม คณะ ส คณะ ช คณะ ส คณะ ต คณะ และ ต คณะ ตามลำดับ ส่วนพยางค์สุดท้ายคือ ภาภ เป็นเสียงครุ

ในบาทที่ 3 ประกอบไปด้วย การยาการ/ ยวิจา/ รณานธ/ พิโร/ มานาป/ มาเนส เป็น ม คณะ ส คณะ ช คณะ ส คณะ ต คณะ และ ต คณะ ตามลำดับ ส่วนพยางค์สุดท้ายคือ มะ เป็นเสียงครุ

ในบาทที่ 4 ประกอบไปด้วย ราเยณา/ มยวร/ ชิตอทถ/ ตวปุร/ มุระขะสุ/ ชิวติ เป็น ม คณะ ส คณะ ช คณะ ส คณะ ต คณะ และ ต คณะ ตามลำดับ ส่วนพยางค์สุดท้ายคือ ติ เป็นเสียงลหุ

¹⁰⁷ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 30.

ทั้งนี้ถึงแม้พยางค์สุดท้ายจะไม่ใช่เสียง คุรุ ตามข้อบังคับที่กำหนดไว้ แต่น่าจะเกิดจากการอนุโลมตาม ข้อบังคับฉันทลักษณ์ทั่วไป ดังนั้นสุภาชิตบทนี้จึงประพันธ์ขึ้นตรงตามข้อบังคับทาง ฉันทลักษณ์ของศารทูลวิกริตฉันท์ทุกประการ

6. ประหรรษณฉันท

ประหรรษณฉันทเป็นฉันทที่มีการใช้น้อยที่สุดในการแต่งสุภาชิตในหนังสือ ประชุม สุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 โดยพบเพียง 1 บทเท่านั้น ประหรรษณฉันทมีลักษณะเป็น ฉันท 13 พยางค์ ซึ่งในหนึ่งบทมี 4 บาท แต่ละบาทมี 13 พยางค์ ดังนั้นในประหรรษณฉันทหนึ่งบทจึง มีจำนวน 52 พยางค์ โดยพยางค์ในแต่ละบาทมีการบังคับเสียงหนัก-เบา เหมือนกันทั้ง 4 บาท โดย 12 พยางค์แรกจะบังคับคณะฉันท 4 คณะ ได้แก่ ม คณะ น คณะ ช คณะ และ ร คณะ¹⁰⁸ ประหรรษณ ฉันทมีแผนผัง และตัวอย่างที่พบ ได้แก่

(1) _ _ _ _ _ ๐ ๐ ๐ ๐ _ ๐ _ ๐ _ _ _
 (2) _ _ _ _ _ ๐ ๐ ๐ ๐ _ ๐ _ ๐ _ _ _ |
 (3) _ _ _ _ _ ๐ ๐ ๐ ๐ _ ๐ _ ๐ _ _ _
 (4) _ _ _ _ _ ๐ ๐ ๐ ๐ _ ๐ _ ๐ _ _ _ ||

- (1) สดส์คาท ภาติ หิ สารุตตา ขลานาม
 (2) สารุณา น หิ ขลสงคมาต ขลตววม |
 (3) อาโมท กุสมภว มฤเทว ฤตเต
 (4) มฤทคนธ น หิ กุสมานิ ธารยนิ || 144 ||

คนชั่วกลายเป็นคนดีเพราะคบกับคนดี
 แต่คนดีไม่กลายเป็นคนชั่ว เพราะคบกับคนชั่ว
 ดินเท่านั้นอมกลิ่นหอมของดอกไม้ไว้
 แต่ดอกไม้ไม่อมกลิ่นหอมของดินไว้¹⁰⁹

¹⁰⁸ สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ”, 502. อ้างจาก V. S. Apte, *The Pratical Sanskrit-English Dictionary*, (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1998), 1038.

¹⁰⁹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 44.

จากตัวอย่าง 12 พยางค์แรก ในบาทที่ 1 ประกอบไปด้วย สดสาคา/ ภาติ/ หิสาดุ/ ตา
ขลา เป็น ม คณะ น คณะ ช คณะ และ ร คณะ ตามลำดับ ส่วนพยางค์สุดท้ายคือ นาม เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 2 ประกอบไปด้วย สาธุนา/ นหิขล/ สงคมาต/ ขลต เป็น ม คณะ น คณะ ช
คณะ และ ร คณะ ตามลำดับ ส่วนพยางค์สุดท้ายคือ วม เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 3 ประกอบไปด้วย อาโมท/ กุสม/ ภาวมฤ/ เทวธต เป็น ม คณะ น คณะ ช
คณะ และ ร คณะ ตามลำดับ ส่วนพยางค์สุดท้ายคือ เต เป็นเสียงคุรุ

ในบาทที่ 4 ประกอบไปด้วย มฤทคนธ/ นหิกุ/ สุมานิ/ ธารยณ เป็น ม คณะ น คณะ ช
คณะ และ ร คณะ ตามลำดับ ส่วนพยางค์สุดท้ายคือ ตี เป็นเสียงลฆ

สุภาชิตบทนี้ประพันธ์ด้วยประหรรษณินันท์โดยมีความสอดคล้องกับข้อบังคับทาง
ฉันทลักษณ์แทบทุกประการ ยกเว้นพยางค์ของบาทที่ 4 ที่ไม่ได้เป็นเสียง คุรุ ตามที่กำหนด ทั้งนี้ผู้วิจัย
สันนิษฐานว่าความผิดเพี้ยนจากข้อกำหนดเล็กน้อยในลักษณะนี้เกิดจากการพิจารณาของกวีที่ต้องการ
ให้ภาพรวมของบทประพันธ์มีความลงตัวในเรื่องของความหมายจึงจำเป็นต้องใช้คำศัพท์ที่มีเสียง
ไม่ตรงตามข้อบังคับอยู่บ้างเพื่อให้ประโยคนั้นมีความหมายชัดเจน และอีกประการหนึ่ง สุภาชิตบทนี้
อาจประพันธ์ขึ้นในช่วงที่ข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ยังมีความยืดหยุ่น ไม่ได้กำหนดตายตัวแน่นอน

ในบรรดารูปแบบคำประพันธ์ทั้งหมดที่ปรากฏการใช้ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต
(200 โสลก) เล่มที่ 1 ตามข้อมูลที่ได้นำเสนอไว้แล้วข้างต้น รูปแบบคำประพันธ์ประเภทอนุชฎกฉันท
หรือโสลก มีการใช้มากที่สุด โดยผู้วิจัยเห็นว่าการที่กวีเลือกใช้อนุชฎกฉันทมากกว่าฉันทประเภทอื่น ๆ
ในการประพันธ์สุภาชิต เนื่องจากอนุชฎกฉันทเป็นฉันทที่มีจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทไม่มาก
กล่าวคือ มีเพียง 8 พยางค์เท่านั้น จึงถือเป็นฉันทขนาดเล็ก มีความสะดวกต่อการท่องจำ ตลอดจนง่าย
ต่อการถ่ายทอดสู่ผู้อื่นทางมุขปาฐะ เห็นได้จากในประเทศอินเดีย สุภาชิตมักอยู่ในรูปแบบร้อยกรองที่
ส่วนมากประพันธ์ขึ้นโดยใช้อनुชฎกฉันท หรือที่เรียกกันว่าโสลกซึ่งง่ายต่อการถ่ายทอดด้วยวิธี
มุขปาฐะ¹¹⁰

นอกจากนี้ในวรรณคดีภาษาสันสกฤตแบบแผนก็นิยมใช้อनुชฎกฉันท เนื่องจากการบังคับ
คณะฉันทของอนุชฎกฉันทมีความยืดหยุ่น ไม่เคร่งครัดเหมือนกับฉันทประเภทอื่น ๆ¹¹¹ เห็นได้จากมี
การกำหนดเสียงหนัก-เบา ที่แน่นอนในบางพยางค์เท่านั้น ส่วนพยางค์อื่น ๆ ส่วนใหญ่สามารถ
กำหนดให้เป็นพยางค์เสียงหนัก หรือพยางค์เสียงเบาก็ได้ ด้วยความที่มีกฎเกณฑ์ไม่ตายตัวนี้เองทำให้

¹¹⁰ Ludwik Sternbach, *A History of Indian Literature: Subhāṣita, gnomic and didactic literature*, 1.

¹¹¹ GSS. Murthy, *Characterizing Classical Anushtup: A study in Sanskrit Prosody*, accessed June 13, 2016, available from knramesh.blogspot.com/2010/12/anushtup-chandas.html

การประพันธ์ด้วยอนุภาคฉันท์จึงง่ายกว่าการประพันธ์โดยใช้ฉันท์ประเภทอื่น ๆ ทั้งนี้ในอนุภาคฉันท์ กวียังสามารถเลือกสรรคำมาใช้ในบทได้ง่ายกว่า และสามารถจัดวางคำศัพท์ได้ไม่ยาก คำศัพท์ที่ใช้จึงมักเป็นคำศัพท์ที่ง่าย สะดวกต่อการจดจำ สื่อความหมายอย่างตรงไปตรงมา ส่วนฉันท์ประเภทอื่นมี กฎเกณฑ์การกำหนดพยางค์เสียงหนัก-เบาที่ตายตัวแน่นอน กวีจึงต้องมีความระมัดระวังในการนำคำ มาใช้ในบทประพันธ์ให้ถูกต้องด้วยความประณีต และพิถีพิถันอยู่เสมอ ส่งผลให้ในบางครั้งคำศัพท์ที่ นำมาใช้มีความซับซ้อน ไม่ตรงไปตรงมา ยากต่อการจดจำ

ในทำนองเดียวกัน ฉันท์ประเภทอื่น ๆ ถือเป็นฉันท์ขนาดยาว มักใช้สำหรับการพรรณนา สิ่งต่าง ๆ เช่น วรรณคดีกลฉันท์ และวงศ์สลดฉันท์มักใช้ในการพรรณนาถึงนางเอกในบทละคร สันสกฤต¹¹² ในขณะที่ศราวุธวิกริตฉันท์เหมาะกับการแสดงความกล้าหาญ และอารมณ์โกรธหรือน่ากลัวของตัวละคร¹¹³ ทำให้ฉันท์เหล่านี้ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ประพันธ์สุภาษิตที่ต้องการความ กระชับ เน้นการใช้ภาษาที่สื่อความได้ง่าย ชัดเจน ตรงไปตรงมา ไม่สลับซับซ้อน อนึ่ง อนุภาคฉันท์ยัง เหมาะกับการเล่าเรื่อง บรรยายเหตุการณ์ธรรมดา ไม่เน้นความงดงามของบทเปรียบเทียบ มักถูก นำมาใช้กับบทประพันธ์ที่เน้นความชัดเจน ตลอดจนบทประพันธ์ที่สอดแทรกคำสอนก็ใช้อนุภาคฉันท์ อีกด้วย¹¹⁴ ด้วยเหตุนี้เองอนุภาคฉันท์จึงถูกนำมาใช้ในการประพันธ์สุภาษิตมากที่สุดดังพบมากใน หนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นั่นเอง

การใช้ภาษา

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าสุภาษิตสันสกฤตส่วนใหญ่มีการใช้ภาษาที่เรียบง่าย ไม่มีความ ซับซ้อนมากจนเกินไปเช่นเดียวกับสุภาษิตทั้งหลายในหนังสือประชุมสุภาษิต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ก็พบการใช้ภาษาที่เรียบง่ายเช่นเดียวกัน คำศัพท์ที่นำมาใช้ประพันธ์สุภาษิตบทต่าง ๆ มีการแสดง ความหมายอย่างตรงไปตรงมา มีความชัดเจนโดยไม่ต้องอาศัยการตีความอย่างลึกซึ้ง โดยคำศัพท์ส่วนใหญ่ที่ใช้ในการประพันธ์เป็นจำพวกคำนาม คำสรรพนาม คำกริยา และคำอวยยศผ่านวิธีการ ทางไวยากรณ์ได้แก่ การแจกวิภक्ति การสมาส การสนธิ เป็นต้น การศึกษาวิเคราะห์การใช้คำ ไวยากรณ์ต่าง ๆ ที่มีความสำคัญดังกล่าวจะทำให้เห็นภาพรวมของการใช้ภาษาในหนังสือเล่มนี้มาก ยิ่งขึ้น

¹¹² ธวัชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิชยานศากุนดลม องค์กรที่ 1-2”, 50.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, 51.

¹¹⁴ ญัฐพล จันทรงาม, “การศึกษาวิเคราะห์จารึกตวลปราสาทในเชิงวรรณคดีศึกษา”, 92. อ้างจาก ปราณี พาพานิช, ผู้แปล, *สุฤตตติลล: ยอดแห่งฉันท์วรรณพดด้งดงาม* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 35.

ในส่วนของการวิเคราะห์เกี่ยวกับการใช้ภาษา ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อไว้ดังนี้ 1) การใช้คำกริยา ประกอบด้วย กริยาอาขยาดและกริยาภคต 2) การใช้คำสรรพนาม และ 3) การใช้คำอวยยศัพท์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การใช้คำกริยา

คำกริยาในภาษาสันสกฤตนั้นจะต้องประกอบด้วยธาตุ เป็นรูปคำเดิมของกริยาก่อนที่จะนำมาแจกรูปเพื่อใช้ในประโยค ทั้งยังต้องมีการแจกวิภक्तिกริยาอีกด้วย โดยคำกริยาในภาษาสันสกฤตที่มีความสำคัญคือ กริยาอาขยาดและกริยาภคต

1.1 กริยาอาขยาด

กริยาอาขยาด (Finite Verbs) เป็นกริยาหลักที่ทำหน้าที่ภาคแสดงในประโยค เป็นการแสดงการกระทำของประธาน ในการสร้างกริยาอาขยาดจะต้องใช้ธาตุเป็นหลัก โดยธาตุในภาษาสันสกฤตแบ่งออกเป็น 10 คณะหรือหมวด ซึ่งธาตุแต่ละหมวดจะต้องนำไปประกอบกับปัจจัยประจําหมวดธาตุ (ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า วิภक्ति) ก่อนที่จะไปแจกวิภक्तिกริยาเสมอ ดังนี้

1) ธาตุคณะที่ 1 กวาติคณะ เช่น √จล แปลว่า ไป, เทียวไป มี อ เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ และต้องทำคุณสระที่สุตธาตุเสียก่อนจะนำไปแจกวิภक्तिกริยา

2) ธาตุคณะที่ 2 อทาติคณะ เช่น √จกาส แปลว่า ส่องแสง ไม่มีปัจจัยประจําหมวดธาตุ

3) ธาตุคณะที่ 3 ชุโทยาติคณะ เช่น √หุ แปลว่า บูชา ไม่มีปัจจัยประจําหมวดธาตุ แต่ต้องทำทวารภาวะที่พยางค์แรกของธาตุเสียก่อนจะนำไปแจกวิภक्तिกริยา

4) ธาตุคณะที่ 4 ทิวาติคณะ เช่น √มฤช แปลว่า อดทน มี ย เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ

5) ธาตุคณะที่ 5 สวาติคณะ เช่น √สาธ แปลว่า สำเร็จ มี นุ เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ

6) ธาตุคณะที่ 6 ตุทาติคณะ เช่น √กษิป แปลว่า ขว้าง มี อ เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ

7) ธาตุคณะที่ 7 รุธาติคณะ เช่น √ภุณจ แปลว่า กิน มี น เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ

8) ธาตุคณะที่ 8 ตนาติคณะ เช่น √ตณ แปลว่า แผ่ไป มี อุ เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ

9) ธาตุคณะที่ 9 กรยาติคณะ เช่น √กรี แปลว่า ซ้อม มี นา เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ

10) ธาตุคณะที่ 10 จุราติคณะ เช่น √กถ แปลว่า กล่าว มี อย เป็นปัจจัยประจําหมวดธาตุ¹¹⁵

ปัจจัยประจําแต่ละหมวดธาตุดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นกรรตุวาทหรือประธานเป็นผู้ทำกริยา (Active Voice) โดยหากจะนำไปแจกวิภक्तिกริยาณิชนิษณะหรือกริยา

¹¹⁵ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 120., จิตตภา สารพัตนิก ไซปัญญา, สันสกฤตไวยากรณ์ 1, 10.

เหตุกรตุวาก (Causative Verb) ก็จะต้องนำไปประกอบกับ อย ปัจจย ในทำนองเดียวกันกับกริยากรรมวากที่มีกรรมเป็นผู้ทำกริยา (Passive Voice) ก็จะต้องนำไปประกอบกับ ย ปัจจย อนึ่ง ธาตุในภาษาสันสกฤตสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ปรัสไมปทีธาตุ เป็นธาตุที่ถูกกำหนดให้ใช้วิภक्तिกริยาฝ่ายปรัสไมบท¹¹⁶ 2) อาตมเนปทีธาตุ เป็นธาตุที่ถูกกำหนดให้ใช้วิภक्तिกริยาฝ่ายอาตมเนปบท และ 3) อุภยปทีธาตุ เป็นธาตุที่ถูกกำหนดให้ใช้วิภक्तिกริยาได้ทั้งสองฝ่าย¹¹⁷

เมื่อนำธาตุต่าง ๆ ประกอบกับปัจจยประจำหมวดธาตุตามที่กำหนดแล้วจะต้องลงบุรุษปัจจย ได้แก่ อุตมบุรุษ บุรุษที่ 1 หมายถึงผู้พูด มัธยมบุรุษ บุรุษที่ 2 หมายถึงผู้ที่พูดด้วย และ ประถมบุรุษ บุรุษที่ 3 หมายถึงผู้ที่กล่าวถึง ประกอบกับพจน์ทั้งสามของประธาน โดยคำนึงถึงกาลที่นำมาใช้แต่งประโยค โดยในภาษาสันสกฤตกาล หมายถึงเวลาที่ประธานในประโยคทำกริยานั้น ๆ โดยแบ่งเป็น 3 กาลคือ ปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาลซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นหมวดย่อย ๆ ที่สำคัญ ได้แก่

- 1) กริยาหมวดลฎ เป็นกริยาปัจจุบันกาล (Present Tense หรือ Indicative)
- 2) กริยาหมวดลโฎ บอกคำสั่งหรืออาชญา (Imperative)
- 3) กริยาหมวดลิ่งหรือวิริง บอกการรำพึงอ้อนวอน (Optative)
- 4) กริยาหมวดอาศีริง บอกการให้พร (Benedictive)
- 5) กริยาหมวดลณฺง บอกเงื่อนไข (Conditional)
- 6) กริยาหมวดดลง เป็นกริยาอดีตกาลธรรมดา (Past Tense หรือ Imperfect)
- 7) กริยาหมวดดลง เป็นกริยาอดีตกาลชนิดกฤตะ (Past Tense หรือ Aorist)
- 8) กริยาหมวดลฎ เป็นกริยาอดีตกาลชนิดปโรภษญติ (Past Tense หรือ Perfect)
- 9) กริยาหมวดหฬดลฎ เป็นกริยาอนาคตกาลแบบที่ 1 (1st Future)
- 10) กริยาหมวดลฎ เป็นกริยาอนาคตกาลแบบที่ 2 (2nd Future)¹¹⁸

¹¹⁶ วิภक्तिกริยาฝ่ายปรัสไมบท หมายถึง บทเพื่อผู้อื่น ส่วนวิภक्तिกริยาฝ่ายอาตมเนปบท หมายถึง บทเพื่อตนเอง โดยถ้าการกระทำนั้นเป็นการกระทำเพื่อยังประโยชน์ให้ผู้อื่นจะต้องแจกกริยาด้วยวิภक्तिฝ่ายปรัสไมบท ในขณะที่การกระทำที่ยังประโยชน์เพื่อตนเองจะต้องแจกวิภक्तिกริยาฝ่ายอาตมเนปบท ทั้งนี้ธาตุที่นิยมแจกด้วยปรัสไมบทเพียงอย่างเดียวมักเป็นสกรรมธาตุที่ต้องมีกรรมมารับ ส่วนนกรรมธาตุหรือธาตุที่ไม่ต้องมากรรมมารับล้วนต้องแจกด้วยอาตมเนปบท อ้างจาก ศุภรางค์ อินทรารุณ, “กริยากรรมวากและกริยาการิตในภาษาสันสกฤตสมัยมหากาพย์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), 31-32.

¹¹⁷ จิตตภา สारपदनिक षायपुणुण, **สันสกฤตไวยากรณ์ 1**, 11-12.

¹¹⁸ Vidyasagar K. L. V. Sastri and Pandit L. Anantarama Sastri, **Dhāturūpa Manjurī**, (Palghat: R. S. Vadhyar&Sons, 1995), 1-2. จำลอง สारपदनिक, **ไวยากรณ์สันสกฤตชั้นสูง**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 9.

โดยกริยาในแต่ละหมวดข้างต้นมีวิภक्तिกริยาในฝ่ายปรัสไมบพและอาตเมบพที่แตกต่างกันออกไป เช่น กริยาหมวดลฎ มีวิภक्तिกริยาฝ่ายปรัสไมบพ เรียงจากบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ วิ วส มส, สิ ถส ถ, ติ ตส อนติ ตามลำดับ ส่วนวิภक्तिกริยาฝ่ายอาตเมบพ เรียงจากบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ อิ วเห มเห, เส อิเถ ธเว, เต อิเต อนเต ตามลำดับ ดังตัวอย่าง ธาตุ √ปจ แปลว่า หุงต้ม, ทำอาหาร เป็นธาตุคณะที่ 1 ภาวาทคณะ เมื่อเติมปัจจัยประจำหมวดธาตุเป็น ปจ + อ จะได้ ปจ และเมื่อนำไปแจกวิภक्तिกริยาฝ่ายปรัสไมบพ จะได้ ปจามิ ปจาวส ปจามส, ปจสิ ปจถส ปจถ, ปจติ ปจตส ปจนติ ในขณะที่หากนำไปแจกวิภक्तिกริยาฝ่ายอาตเมบพ จะได้ ปजे ปจาวเห ปจามเห, ปจเส ปजेถ ปจธเว, ปจเต ปजेเต ปจนเต ตามลำดับ

ผู้วิจัยพบการใช้กริยาอาขยาดในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 เพียงบางหมวดเท่านั้น โดยจะนำเสนอข้อมูลกริยาที่พบไปตามลำดับ ได้แก่ 1) กริยาหมวดลฎ 2) กริยาหมวดโลฎ 3) กริยาหมวดลิง หรือวิธิลิง และ 4) กริยาหมวดลฎ ดังต่อไปนี้

1.1.1 กริยาหมวดลฎ ปัจจุบันกาล (Present Tense หรือ Indicative)

กริยาอาขยาดหมวดนี้ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า วรตมานะวิภक्ति ใช้บอกการกระทำที่เป็นปัจจุบัน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปกตินิสัยหรือเหตุการณ์ที่เป็นความจริงตามธรรมชาติ¹¹⁹ ก็ได้ โดยจะต้องนำธาตุที่ประกอบปัจจัยประจำหมวดธาตุแล้วมาแจกวิภक्तिกริยาในหมวดลฎที่มีทั้งฝ่ายปรัสไมบพ และอาตเมบพ ซึ่งวิภक्तिกริยาจะบ่งบอกถึงประธานผู้ทำกริยาว่าเป็นบุรุษและพจน์ใด โดยวิภक्तिกริยาหมวดลฎฝ่ายปรัสไมบพ เรียงจากบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ วิ วส มส, สิ ถส ถ, ติ ตส อนติ ตามลำดับ ส่วนวิภक्तिกริยาฝ่ายอาตเมบพ เรียงจากบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ อิ วเห มเห, เส อิเถ ธเว, เต อิเต อนเต ตามลำดับ

กริยาหมวดลฎ ปัจจุบันกาลที่พบในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 จำแนกตามธาตุที่ใช้ มีดังนี้

1. √อท	2อ. กิน	
อาทตเต	อ√อท {เต}	ย่อมกิน

¹¹⁹ จิตตภา สารทัศน์ก ไชยปัญญา, สันสกฤตไวยากรณ์ 1, 12.

2. √อาป
อาปโนติ	5ป. ได้รับ, ถึง
√อาป {1} {ติ}	ย่อมถึง
3. √อาส
อาสเต	2อา. นั่ง
√อาส {เต}	ย่อมนั่ง
4. √อิจฺฉ
อิจฺฉนติ	6ป. प्रारब्धना
√อิจฺฉ {6} {อนติ}	ทั้งหลายย่อมปรารब्धนา
5. √อิกฺษ
ปrikฺษยเต	1อา. เห็น, ดู
ปrikฺษ {1} {เต}	ย่อมตรวจสอบ
6. √กถ
กถยติ	10ป. พูด
√กถ {ถ} {ติ}	ย่อมพูด
7. √กฏ
กโรติ
กुरुเต	8อ. ทำ
√กฏ {8} {ติ}
√กฏ {8} {เต}	ย่อมทำ
ย่อมทำ
8. √กฺษ
กฺษยติ	1ป. ฉีก, ทิ้ง
√กฺษ {ยก} {ติ}	ย่อมฉีกทิ้ง
9. √กถฺป
กถฺปเต	6อ. สามารถ
√กถฺป {6} {เต}	ย่อมสามารถ
10. √กถฺษ
กถฺษติ	1ป. ไถ, ลาก
√กถฺษ {1} {ติ}	ย่อมลาก
11. √กษฺป
กษฺปยนติ	10อ. ผ่านไป, ส่งไป
√กษฺป {10} {อนติ}	ทั้งหลายย่อมผ่านไป

12. √ กษิ กษิยเต	5ป. ทำลาย √ กษิ {ยก} {เต}	ยอมถูกทำลาย
13. √ ขยา ขยาติ	2ป. กล่าว √ ขยา {ติ}	ยอมกล่าว
14. √ คม. คจฉติ คจฉนติ อนุคจฉติ	1ป. ไป (เปลี่ยน คม เป็น คจฉ ก่อนลงปัจจัย) √ คม {1} {ติ} √ คม {1} {อนติ} อนุ√ คม {1} {ติ}	ยอมไป ทั้งหลายยอมไป ยอมมา
15. √ คูห คูหติ	1ป. ซ่อน √ คูห {1} {ติ}	ยอมซ่อน
16. √ ฆฎ ฆฎเต	1อ. พยายาม √ ฆฎ {1} {เต}	ยอมพยายาม
17. √ จร จรติ จรเต จรนติ สัจรเต	1อ. ไป, เดิน √ จร {1} {ติ} √ จร {1} {เต} √ จร {1} {อนติ} สัจร {1} {เต}	ยอมไป ยอมไป ทั้งหลายยอมไป ยอมไป
18. √ จล จลติ นิสจลเต	1อ. ไป, เคลื่อนไป √ จล {1} {ติ} นิส√ จล {1} {เต}	ยอมไป ยอมมั่นคง
19. √ ชน ชนยติ ชายเต	1, 10อ. เกิด √ ชน {ณิจ} {ติ} √ ชน {1,10} {เต}	ยอมทำให้เกิด ยอมเกิด

ชายนเต	√ชน {1,10} {อนเต}	ทั้งหลายย่อมเกิด
20. √ชลป ชลปนติ	1ป. พุดมาก, พร้าเพื่อ √ชลป {1} {อนติ}	ทั้งหลายย่อมพุดมาก
21. √ชีว ชีวติ	1ป. เป็นอยู่ √ชีว {1} {ติ}	ย่อมเป็นอยู่
22. √ชญา ชานาติ วิชานาติ	9อ. รู้ √ชญา {9} {ติ} วิ√ชญา {9} {ติ}	ย่อมรู้ ย่อมรู้
23. √ตป ตปยนติ	1ป. เผาไม้, ร้อน √ตป {ณิจ} {อนติ}	ทั้งหลายย่อมร้อน
24. √ตยช ตยชติ	1ป. สละ √ตยช {1} {ติ}	ย่อมสละ
25. √ไตร ไตรยเต	1อา. ป้องกัน, รักษา √ไตร {1} {เต}	ย่อมรักษา
26. √ทห ทหติ	1อ. เผาไหม้ √ทห {1} {ติ}	ย่อมเผาไหม้
27. √ทา ททาติ	3ป. ให้ √ทา {3} {ติ}	ย่อมให้
28. √ทศ อุปทศยเต	6อ. สอน, แสดง อุป√ทศ {ยก} {เต}	ย่อมถูกสอน

29. √ทีป ทีปยเต	4อา. ส่องแสง √ทีป {ณิจ} {เต}	ย่อมให้ส่องแสง
30. √ทวิษ ทเวษฏี	2อุ. รังเกียจ √ทวิษ {ติ}	ย่อมรังเกียจ
31. √ธฤ ธารยนิติ	10อุ. ถือไว้, ทรงไว้ √ธฤ {10} {อนติ}	ทั้งหลายย่อมถือไว้
32. √ธา ธตเต	3อุ. ยึด, ถือ √ธา {3} {เต}	ย่อมยึดถือ
33. √ธาว ธาวติ	1อุ. วัง, ไหล √ธาว {1} {ติ}	ย่อมวัง
34. √นนท นนทติ อภินนทติ	1ป. ยินดี √นนท {1} {ติ} อภินนท {1} {ติ}	ย่อมยินดี ย่อมต้อนรับ
35. √นศ วินศยติ วินศยนิติ	4ป. สูญหาย √นศ {4} {ติ} √นศ {4} {อนติ}	ย่อมหายไป ทั้งหลายย่อมหายไป
36. √นินท นินทติ	1ป. ตีเตียน √นินท {1} {ติ}	ย่อมตีเตียน
37. √ปจ วิปจยเต	1อุ. หุงต้ม √ปจ {1} {เต}	ย่อมไม่ย่อย

38. √ปฐ ปฐนฺติ	1ป. เร็ยน, อ่าน √ปฐ {1} {อนฺติ}	ย่อมเร็ยน
39. √ปท ปทฺยเต	4อ. ตก, ออก, ถึง √ปท {4} {เต}	ย่อมถึง
40. √ปศ ปศฺยติ	4อ. เห็น √ปศ {4} {ติ}	ย่อมเห็น
41. √ปา ปิปฺติ ปิพนฺติ	1ป. ตึ้ม √ปา {1} {ติ} √ปา {1} {อนฺติ}	ย่อมตึ้ม ย่อมตึ้ม
42. √ปีท ปีทฺยเต	10อ. เป็ยดเป็ยน √ปีท {10} {เต}	ย่อมเป็ยดเป็ยน
43. √ปฺช ปฺชฺยเต ปฺชฺยเต ปฺชฺยณฺเต	10อ. บฺช √ปฺช {10} {เต} √ปฺช {ยก} {เต} √ปฺช {10} {อนฺเต}	ย่อมบฺช ย่อมถุกบฺช ทึ้งหลายย่อมบฺช
44. √ผล ผลฺติ ผลนฺติ	1ป. ออกผล √ผล {1} {ติ} √ผล {1} {อนฺติ}	ย่อมออกผล ทึ้งหลายย่อมออกผล
45. √พนธ พธฺยณฺเต	9ป. จับ, ผุก √พนธ {ยก} {อนฺเต}	ย่อมถุกจับ
46. √ภาษ ภาษฺเต	1อา. กล่าว √ภาษ {1} {เต}	ย่อมกล่าว

47. √ภีท ภีทยเต	7อุ. ทำลาย, แแตก, หยุด √ภีท {ยก} {เต}	ย่อมถูกทำลาย
48. √ภุช ภุชกเต ภุชยเต	7อุ. บริโภค √ภุช {7} {เต} √ภุช {ยก} {เต}	ย่อมบริโภค ย่อมถูกกิน
49. √ภู ภาวติ ภวานติ ปรีภุยเต	1อุ. เป็น, อยู่, คือ √ภู {1} {ติ} √ภู {1} {อนติ} ปรี√ภู {ยก} {เต}	ย่อมเป็น ทั้งหลายย่อมเป็น ย่อมชนะ
50. √มน มนยเต	4อา. คิด √มน {4} {เต}	ย่อมคิด
51. √มฺจ มฺจจติ	10ป. ทิ้ง, ปล่อย √มฺจ {10} {ติ}	ย่อมปล่อย
52. √มฺห โมहनติ	4ป. ลุ่มหลง √มฺห {ณิจ} {อนติ}	ย่อมทำให้ลุ่มหลง
53. √ยา ยาติ ยานติ	2ป. ไป √ยา {ติ} √ยา {อนติ}	ย่อมไป ทั้งหลายย่อมไป
54. √ยุช โยชยเต	7อุ. ประกอบ √ยุช {ณิจ} {เต}	ย่อมให้ประกอบ
55. √รม รมนเต	1อุ. หยุด, ยินดี √รม {1} {อนเต}	ย่อมยินดี

วิรมนฺติ	วิ/รม {1} {อนฺติ}	ทั้งหลายย่อมหยุด
56. √รฺจ/√โรจ โรจเต	1อา. ชอบ √โรจ {1} {เต}	ย่อมชอบ
57. √ห ปรโรหนฺติ	1ป. ปั้น, ขึ้น ปร√รฺห {1} {อนฺติ}	ทั้งหลายย่อมงอก
58. √ลภ ลภนฺเต อุปฺลภยเต	1อา. ได้รับ √ลภ {1} {อนฺเต} อุป√ลภ {ยก} {เต}	ทั้งหลายย่อมได้รับ ย่อมถูกรับ/ย่อมเหมือน
59. √วท วทนฺติ	1อุ. กล่าว √วท {1} {อนฺติ}	ทั้งหลายย่อมกล่าว
60. √วส वासยนฺติ	1ป. อยู่ √วส {1} {อนฺติ}	ทั้งหลายย่อมอยู่
61. √วท วทนฺติ	1อุ. นำไป √วท {1} {อนฺติ}	ย่อมไหลไป
62. √วิท เวตฺติ	2ป. รู้ √วิท {ติ}	ย่อมรู้
63. √วิศ ปรวิศนฺติ	6ป. เข้าไป ปร√วิศ {6} {อนฺติ}	ทั้งหลายย่อมเข้ามา
64. √วฤ นิवारยฺติ	10 อุ. ป้องกัน, คลุม นิ√วฤ {ณฺจ} {ติ}	ย่อมให้ป้องกัน

65. √วฤต	1อ. หัน, เคลื่อน, หมุน	
วฤตยन्ติ	√วฤต {ณิจ} {อนติ}	ย่อมาให้อยู่
นิวฤตเต	นิ√วฤต {1} {เต}	ย่อมให้ออแท้
66. √วฤช	1อา. เพิ่มขึ้น	
วฤชเต	√วฤช {1} {เต}	ย่อมเพิ่มขึ้น
ปรวฤชนเต	ปร√วฤช {1} {อนเต}	ทั้งหลายย่อมเพิ่มขึ้น
67. √ศก	5ป. สามารถ	
ศกยเต	√ศก {ยก} {เต}	ย่อมสามารถ
66. √ศิกษ	1อ. เรียนรู้	
ศิกษยเต	√ศิกษ {ณิจ} {เต}	ย่อมให้เรียนรู้
68. √ศี	2อา. นอน	
เศเต	√ศี {เต}	ย่อมนอน
69. √ศุภ	1อา. งดงาม, สว่างไสว	
โศภเต	√ศุภ {1} {เต}	ย่อมงดงาม
โศภนเต	√ศุภ {1} {อนเต}	ทั้งหลายย่อมงดงาม
70. √ศริ	6อ. อาศัย	
อาศฺรยन्เต	อา√ศริ {6} {อนเต}	ย่อมอยู่
71. √สท	6ป. จม, นั่ง	
อวสีหติ	อว√สท {6} {ติ}	ย่อมเศร้า
72. √สิธ	4ป. สำเร็จ	
สิธยติ	√สิธ {4} {ติ}	ย่อมสำเร็จ

73. √สถา	1ป. ยืน, ตั้งอยู่	
ดิษฐติ	√สถา {1} {ติ}	ย่อมยืน
ดิษฐนติ	√สถา {1} {อนติ}	ทั้งหลายย่อมยืน
74. √สรุ	1ป. เคลื่อน, ไหล	
ปริสรวนติ	ปริ√สรุ {1} {อนติ}	ทั้งหลายย่อมไหลไป
75. √เสว	1อา. รับผิดชอบ, อาศัยอยู่	
เสวเต	√เสว {1} {เต}	ย่อมคบค้าสมาคม
76. √หน	1ป. ฆ่า, ตี, ทำลาย	
หนติ	√หน {1} {ติ}	ย่อมตี/ย่อมฆ่า
หนยเต	√หน {ยก} {เต}	ย่อมถูกฆ่า
ทุหนติ	ทุ√หน {1} {ติ}	ย่อมให้
77. √หา	3ป. ละทิ้ง	
ชหาติ	√หา {3} {ติ}	ย่อมลละทิ้ง
ปริหียเต	ปริ√หา {ยก} {เต}	ย่อมถูกละทิ้ง
78. √เหว	1อา. เรียก	
อาหวยเต	อา√เหว {1} {เต}	ย่อมไม่เรียก

1.1.2 กริยาหมวดโลฎ บอกร้องหรืออาชญา (Imparative)

กริยาอาชญาหมวดนี้ถือเป็นอรณะ (mood) หรือโนโวยากรณ์ไทย เรียกว่า มาลา เป็นชื่อที่ใช้บอกลักษณะของกริยา เช่น บอกร้อง บอกร้องเชิญชวน แต่ไม่ได้บอกเวลา¹²⁰ ดังนั้นกริยาหมวดนี้จึงไม่ได้ใช้บอกเวลาของเหตุการณ์ แต่บ่งบอกสถานการณ์ที่เป็นคำสั่ง บางครั้งอาจใช้ในการแสดงความปรารถนา การขอร้องและอ้อนวอน และการแสดงความเป็นไปได้

¹²⁰ ศุภรางค์ อินทรารุณ, “กริยากรรมวาจกและกริยาการิตในภาษาสันสกฤตสมัยมหากาพย์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), 61.

หรือความสงสัยได้อีกด้วย โดยทั่วไปมักใช้คู่กับคำปฏิเสธคำว่า มา เพื่อแสดงการห้าม¹²¹ โดยทั่วไป ประธานของกริยาหมวดนี้มักเป็นบุรุษที่ 2 และบุรุษที่ 3¹²² โดยวิภัตติกริยาหมวดโลฎฝายปรัสไมบท เรียงจากบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ อานิ อาว อาม, -¹²³ ตม ต, ตุ ตาม อนตุ ตามลำดับ ส่วนวิภัตติกริยาฝายอาตมเนบท เรียงจาก บุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ ไอ อาวไ หอ อามไ, สว อิถาม ฐวม ตาม อิถาม อนตาม ตามลำดับ

กริยาหมวดโลฎ ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 จำแนกตาม ชาติที่ใช้พบเพียงชาติเดียว ได้แก่

1. √รुท	2ป. ร้อง
रुतित्म	√रुट् {त्म} (ทั้งสอง) จงร้อง

1.1.3 กริยาหมวดลिंग หรือวิธีลिंग บอกรำพึงอ้อนวอน (Optative)

กริยาอาขยาดหมวดนี้ถือเป็นอรณะ (mood) เช่นเดียวกัน ใช้แสดงความปรารถนาหรือการขอร้อง แสดงคำแนะนำ แสดงความเป็นไปได้หรือความสงสัย ตลอดจนใช้ในการแสดงความน่าจะเป็นและช่วงอนาคตที่ใกล้ ๆ โดยส่วนใหญ่ใช้ในประโยคเงื่อนไข¹²⁴ โดยทั่วไปมักใช้ คู่กับคำอวยยศัพแสดงปฏิเสธคำว่า น แปลว่า ไม่ วิภัตติกริยาหมวดลिंगฝายปรัสไมบท เรียงจาก บุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ อियม อิว อิม, อีส อิตม อิต, อิต อิถาม อียส ตามลำดับ ส่วนวิภัตติกริยาฝายอาตมเนบท เรียงจากบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ อีย อิวหิ อิมหิ, อิถาส อิยาถาม อิฐวม, อิต อียาตาม อิธน ตามลำดับ

การใช้กริยาหมวดลिंग หรือวิธีลिंग บอกรำพึงอ้อนวอนในหนังสือประชุมสุภาษิต สันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีดังนี้

¹²¹ จิตตภา สารพัตนิก ไชยปัญญา, สันสกฤตไวยากรณ์ 1, 97.

¹²² สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 125.

¹²³ ประธานบุรุษที่ 2 เอกพจน์ ไม่ต้องเติมปัจจัยบอกบุรุษในการแจกวิภัตติกริยาหมวดโลฎ ฝายปรัสไมบท

¹²⁴ จิตตภา สารพัตนิก ไชยปัญญา, สันสกฤตไวยากรณ์ 1, 109.

1. $\sqrt{\text{อิษ}}$ / $\sqrt{\text{อิจณ}}$ อิจเฉต	6ป. ปรารธนา $\sqrt{\text{อิจณ}}$ {6} {อิต}	ฟังปรารธนา
2. $\sqrt{\text{กฤ}}$ กฤวิต การเยต	8อ. ทำ $\sqrt{\text{กฤ}}$ {8} {อิต} $\sqrt{\text{กฤ}}$ {ณิจ} {อิต}	ฟังทำ ฟังทำ
3. $\sqrt{\text{ขาท}}$ ขาเทต	1ป. เคี้ยวกิน $\sqrt{\text{ขาท}}$ {1} {อิต}	ฟังเคี้ยวกิน
4. $\sqrt{\text{จร}}$ จรเรต อาจเรต	1ป. เทียวไป $\sqrt{\text{จร}}$ {1} {อิต} อา $\sqrt{\text{จร}}$ {1} {อิต}	ฟังเทียวไป ฟังเทียวไป
5. $\sqrt{\text{จินต}}$ จินตเยต	10ป. คิด $\sqrt{\text{จินต}}$ {10} {อิต}	ฟังคิด
6. $\sqrt{\text{ตช}}$ ตชเยต	10อ. ตี, ลงโทษ $\sqrt{\text{ตช}}$ {10} {อิต}	ฟังลงโทษ
7. $\sqrt{\text{ตยช}}$ ตยเชต ปริตยเชต	1ป. สละ $\sqrt{\text{ตยช}}$ {1} {อิต} ปริ $\sqrt{\text{ตยช}}$ {1} {อิต}	ฟังสละ ฟังสละ
8. $\sqrt{\text{ปุษ}}$ ปุษเยต	10อ. บุษ $\sqrt{\text{ปุษ}}$ {10} {อิต}	ฟังบุษ
9. $\sqrt{\text{พร}}$ พรุยาต	2ป. กล่าว $\sqrt{\text{พร}}$ {อิต}	ฟังกล่าว

10. √ภู ภูเวต	1ป. เป็น, อยู่, คือ √ภู {1} {อดีต}	ฟังเป็น
11. √รกษ รกษเขต	1ป. รักษา, ป้องกัน √รกษ {1} {อดีต}	ฟังรักษา
12. √วฤช วฤชเขต	2อ. เว้น √วฤช {ณิจ} {อดีต}	ฟังเว้น
13. √สาธ สาธเขต	5ป. สำเร็จ √สาธ {อดีต}	ฟังสำเร็จ

1.1.4 กิริยาหมวดหมวดลฤกฏ อนาคตกาลแบบที่ 2 (2nd Future)

กิริยาอาขยาตอนาคตกาลในภาษาสันสกฤตมีอยู่ด้วยกัน 2 แบบ กล่าวคือ แบบที่ 1 ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า อนทยตนภวณวิภักติ เป็นกิริยาอนาคตกาลแบบพิเศษหรือแบบขยายก็ได้ กิริยาในหมวดนี้พบการใช้ไม่บ่อยนัก¹²⁵ โดยธาตุที่จะนำมาแจกวิภักติกิริยาในหมวดนี้ต้องทำให้เป็นรูปแข็งทั้งหมด อีกทั้งธาตุที่ลงท้ายด้วยสระและสระเสียงสั้นที่ต้นธาตุที่ตามมาด้วยพยัญชนะตัวเดียวให้ทำเป็นขั้นคุณเสียก่อนที่จะนำมาแจกวิภักติกิริยา¹²⁶ วิภักติกิริยาหมวดลฤกฏฝ่ายปรัสไมบทรียงจากบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ ตาสมิ ตาสวส ตาสมส, ตาลี ตสสธส ตาสถ, ตา ตาเรา ตารส ตามลำดับ ส่วนวิภักติกิริยาฝ่ายอาตมเนบทรียงจากบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ ตาเห ตาสวเห ตาสมเห, ตาเส ตาสาเถ ตาธเว, ตา ตาเรา ตารส ตามลำดับ เช่น

√ภู	1ป. เป็น, อยู่, คือ	
ภวิตา	√ภู {ตา}	จักเป็น

ทั้งนี้ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 ไม่ปรากฏการใช้กิริยาอนาคตกาลแบบที่ 1 อยู่เลย พบเพียงแต่การใช้กิริยาหมวดลฤกฏ ที่เป็นกิริยาอนาคตกาลแบบที่ 2

¹²⁵ จำลอง สารพัตนิก, ไวยากรณ์สันสกฤตชั้นสูง, พิมพ์ครั้งที่ 2, 76.

¹²⁶ ระวี จันทรส่อง, ธาตุมัญชรี ว่าด้วยเรื่องธาตุในภาษาสันสกฤต, 121.

เท่านั้น โดยอาชยาดหมวดลฤก ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า ภาวียนวิภक्ति เป็นกริยาอนาคตกาลแบบที่ 2 อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากริยาอนาคตกาลแบบธรรมดาใช้บอกเหตุการณ์ในอนาคต¹²⁷ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับกริยาอนาคตกาลแบบที่ 1 เป็นอย่างมาก โดยธาตุที่จะนำมาแจกวินภक्तिกริยาในหมวดนี้ต้องทำให้เป็นรูปแข็งทั้งหมด อีกทั้งธาตุที่ลงท้ายด้วยสระ และสระเสียงสั้นที่ต้นธาตุที่ตามมาด้วยพยัญชนะตัวเดียวให้ทำเป็นขั้นคุณเสียก่อนที่จะนำมาแจกวินภक्तिกริยา¹²⁸ วิภक्तिกริยาหมวดลฤกฝ้ายปรัสไมบท เรียงจากบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ สยามิ สยาวาส สยามส, สยสิ สยถส สยถ, สยติ สยตส สยนติ ตามลำดับ ส่วนวิภक्तिกริยาฝ้ายอาตมเนบท เรียงจากบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ไปจนถึงบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ คือ สเย สยาวเห สยามเห, สยเส สยเอ สยชเว, สยเต สยนเต ตามลำดับ จะเห็นว่าวิภक्तिกริยาในหมวดนี้มี สย เป็นปัจจัยประจำกาล¹²⁹ ที่จะต้องนำไปเติมท้ายธาตุเสมอ โดยอาจแทรก อิ ซึ่งจะกลายเป็น อิชย ตามหลักสนธิไว้ด้วย¹³⁰ ทั้งนี้วิภक्तिกริยาอนาคตกาลธรรมดาลักษณะนี้เหมือนกับวิภक्तिกริยาหมวดปัจจุบันกาลนั่นเอง

กริยาหมวดลฤก ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 จำแนกตามธาตุที่ใช้พบเพียงธาตุเดียว ได้แก่

1. √กฤ	8อ. ทำ	
กริชยติ	√กฤ {อิ} {สย} {ติ}	จักทำ
กริชยเต	√กฤ {อิ} {สย} {เต}	จักทำ

จากข้อมูลทั้งหมดที่ผู้วิจัยได้แจกแจงไว้ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการใช้กริยาอาชยาดในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 เป็นไปอย่างเรียบง่าย ธาตุต่าง ๆ มีกระบวนการแจกวินภक्तिกริยาที่ไม่ซับซ้อน โดยเป็นไปตามกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ที่ถูกต้อง ความหมายของคำกริยาส่วนใหญ่มีความชัดเจนไม่ผิดเพี้ยนไปจากความหมายเดิมของธาตุ แต่อาจจะมี ความหมายผิดเพี้ยนไปบ้างในกรณีที่คำกริยานั้นมีการวางอุปสรรคไว้หน้าธาตุก่อนประกอบรูปเป็นคำกริยาที่สมบูรณ์ นอกจากนี้การแปลสุภาชิตสันสกฤตเป็นภาษาไทยของผู้แปลโดยคำนึงถึงความหมายใน

¹²⁷ จำลอง สารพัดนึก, ไวยากรณ์สันสกฤตชั้นสูง, พิมพ์ครั้งที่ 2, 86.

¹²⁸ ระวี จันทร์ส่อง, ธาตุมันุชรี ว่าด้วยเรื่องธาตุในภาษาสันสกฤต, 121.

¹²⁹ T. Burrow, *The Sanskrit Language*, 331.

¹³⁰ รัชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิธานศานาคุณตม องค์กรที่ 1-2”,

บริบทที่เหมาะสมนั้นมีส่วนทำให้ความหมายของคำกริยานั้นผิดเพี้ยนไปบ้างแต่ไม่มากนัก อนึ่ง มีกริยาอาขยาตที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้รวมทั้งสิ้น 4 หมวด ได้แก่ หมวดกลุฑ หมวดโลภ หมวดลึง และหมวดลฤ ซึ่งการใช้กริยาหมวดลฤพบมากที่สุด และรองลงมาคือหมวดลึง เห็นได้ว่ากริยาอาขยาตส่วนใหญ่ที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้อยู่ในรูปปัจจุบันกาลที่บ่งบอกการกระทำที่ให้เป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ หรือเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่ากริยาอาขยาตหมวดปัจจุบันกาลทำให้สุภาชิตในหนังสือเล่มนี้มีความเป็นปัจจุบันมากยิ่งขึ้น สามารถใช้สอนคนได้ตลอดเวลาทุกยุคทุกสมัยถึงแม้จะประพันธ์ขึ้นมาแล้ว สุภาชิตในเล่มนี้จึงมีความทันสมัยอยู่เสมอ กล่าวคือเป็นคำสอนในอดีตที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้ นอกจากนี้การใช้กริยาอาขยาตรูปปัจจุบันกาลแสดงนัยยะว่าสิ่งที่สอนไว้ในสุภาชิตเป็นสิ่งที่เกิดจากการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอเป็นประจำจนแสดงผลทั้งทางที่ดีและไม่ดีเมื่อผู้อ่านอ่านสุภาชิตบทต่าง ๆ ย่อมตระหนักขึ้นถึงผลของการกระทำและนำคำสอนจากสุภาชิตนั้นไม่ปฏิบัติตามในที่สุด

ส่วนการใช้กริยาหมวดลึงที่บอกการรำพึงอ้อนวอน ยังสามารถแสดงเจตนาในลักษณะของการให้คำแนะนำได้อีกด้วย¹³¹ ดังนั้นการใช้กริยาอาขยาตหมวดลึงจึงมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายสำคัญของสุภาชิตที่มุ่งแนะนำ สั่งสอนให้คนประพฤติตนเป็นคนดีและถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่นเดียวกับกริยาหมวดโลภ แสดงการบอกคำสั่งที่สามารถใช้ในความหมายของการเชิญชวนก็ได้ การใช้กริยาอาขยาตหมวดโลภจึงเป็นการเชิญชวนให้ผู้อ่านปฏิบัติตามคำสอนในสุภาชิตนั้น ๆ ในขณะที่การใช้กริยานาคตกาลเปรียบเสมือนการบอกแนวทาง หรือชี้แนะให้ผู้อ่านขบคิดตามคำสอนในสุภาชิตว่าควรหรือไม่ควรจะทำอะไรบ้างเพื่อให้ผู้อ่านสามารถนำไปปฏิบัติตามได้ต่อไป

1.2 กริยาภฤต

กริยาภฤต (Participle) คือคำที่สร้างจากธาตุและทำหน้าที่เป็นกริยาในประโยค กริยาภฤตสามารถเป็นได้ทั้งกริยาแท้หรือกริยาหลักในประโยคและยังทำหน้าที่เป็นกริยารอง¹³² ทั้งยังสามารถใช้เป็นคำนาม กริยาพากยางค์¹³³ และกริยาระหว่างประโยคได้อีกด้วย¹³⁴ การทำธาตุให้เป็นกริยาภฤตจะต้องลงปัจจัยภฤตที่ธาตุเสียก่อน แล้วจึงนำมาใช้ในลักษณะที่แตกต่างกัน ในภาษา

¹³¹ Vaman Shivaram Apte, *The Student's Guide to Sanskrit Composition*, 25 ed., 129.

¹³² ศุภรางค์ อินทรารุณ, “กริยากรรมวาจกและกริยาการิตในภาษาสันสกฤตสมัยมหากาพย์”, 181.

¹³³ กริยาพากยางค์ คือประโยคที่มีกริยาอยู่เป็นบทยายประธาน เพื่อบอกให้ทราบว่า ประธานทำกริยาอะไรซึ่งยังไม่จบประโยค

¹³⁴ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, *ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น*, พิมพ์ครั้งที่ 3, 160.

สันสกฤตปัจจัยกฤตมีทั้งสิ้น 15 ตัว ได้แก่ อต มา อาน สยต สยมาน ตวต ต วส อาน (อาณ) ตวย อนีเยย ตุม ตวา และ ย¹³⁵

คำกริยากฤตมักใช้เพื่อการเล่าเรื่องโดยนำไปขยายบทนามมีลักษณะคล้ายคุณนาม (Adjectival Noun) ในภาษาสันสกฤต มีทั้งกริยากฤตที่ต้องนำไปแจกวิภักตินามและอวยยกริยาที่ไม่ต้องนำไปแจกวิภักติกิริยาก่อนการนำไปใช้ในประโยค โดยกริยากฤตที่ต้องแจกรูปด้วยวิภักตินามจะต้องประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) ธาตุ 2) ปัจจัยกริยากฤต 3) วิภักตินาม โดยการแจกวิภักตินามนั้นจะต้องให้มีความสัมพันธ์กับรูปคำในวิภักติ (การก) และพจน์ของคำที่ไปขยาย¹³⁶ ทั้งนี้กริยากฤตที่ต้องนำไปแจกวิภักตินามคือธาตุที่ประกอบด้วยปัจจัยกฤต 12 ตัว คือ อต มา อาน สยต สยมาน ตวต ต วส อาน (อาณ) ตวย และอนีเยย ซึ่งกริยากฤตนั้นสามารถบอกกาลได้ คือ 1) กริยากฤตปัจจุบันกาล 2) กริยากฤตอดีตกาล และ 3) กริยากฤตอนาคต

ส่วนอวยยกริยา (Indiclinable Participle) หรือกริยากฤตที่ต้องนำไปแจกวิภักตินามเป็นคำกริยากฤตที่เกิดจากธาตุกับปัจจัยกฤต 3 ตัว คือ ตุม ตวา และ ย กริยากฤตประเภทนี้เป็นกริยาที่ไม่ต้องนำไปแจกวิภักติหรือแจกวิภักติไม่ได้ กล่าวคือ สามารถนำกริยากฤตนั้นไปใช้ในประโยคได้เลย โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง เราสามารถแบ่งอวยยกริยาออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) กริยากฤตที่เติมปัจจัย ตุม (Infinitive) และ 2) กริยากฤตที่เติมปัจจัย ตวา และ ย (Gerund) ที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในลำดับถัดไป

ผู้วิจัยพบการใช้กริยากฤตในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 จำนวนไม่มากนัก โดยได้แบ่งการนำเสนอไว้ คือ 1) กริยากฤตปัจจุบันกาล 2) กริยากฤตอดีตกาล 3) กริยากฤตอนาคตกาล 4) กริยากฤตที่เติมปัจจัย ตวา และ 5) กริยากฤตที่เติมปัจจัย ตุม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 กริยากฤตปัจจุบันกาล (Present Participle)

กริยากฤตปัจจุบันกาลทำหน้าที่เป็นคำขยายบทนามและเป็นกริยาพากายงค์ของประโยค¹³⁷ มีทั้งกริยากฤตปัจจุบันกาล กรรตุวาจก กรรมวาจก ภาววาจก และเหตุกรรตุวาจก อนึ่ง กริยากฤตปัจจุบันกาลที่พบในหนังสือเล่มนี้เป็นกริยากฤต กรรตุวาจก ปัจจุบันกาล โดยกริยากฤตกลุ่มนี้สร้างขึ้นโดยการเติมปัจจัย อต มา อาน กล่าวคือ เติมปัจจัย อต เมื่อนำไป

¹³⁵ พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์ ฉัตรขมภู, “การศึกษาวิเคราะห์การใช้คำกริยากฤตในคัมภีร์ภควัทคีตา อรรถาธิบายที่ 1-4”, 34.

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, 7.

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน, 10.

ประกอบกับปรัสไมปทีธธาตุรวมไปถึงอุภยปทีธาตุของธาตุหมวดที่ 1 4 6 และ 10 ส่วนปัจจัย อนตุ จะถูกใช้เมื่อนำไปประกอบกับอาตมเนปทีธาตุรวมไปถึงอุภยปทีธาตุของธาตุหมวดที่ 1 4 6 และ 10 ในขณะที่เติมปัจจัย อาณ เมื่อนำไปประกอบกับอาตมเนปทีธาตุรวมไปถึงอุภยปทีธาตุของธาตุหมวดที่ 2 3 5 7 8 และ 9¹³⁸ เมื่อนำปัจจัยกฤตไปประกอบกับธาตุตามที่กำหนดแล้วก็สามารถนำไปใช้ได้อย่างคุณศัพท์ ด้วยการแจกวิภักตินามตามเพศ และพจน์ของนาม หากใช้ขยายคำนามสตรีลิงค์จะต้องเติม อี หลังปัจจัยดังกล่าว และยังต้องแบ่งการแจกวิภักตินามตามกลุ่มวิภักติแข็งและอ่อน (อนตุ และ อต) อีกด้วย¹³⁹

กริยา กฤต กรรตุ วาจก ปัจจุบันกาลที่พบในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 ได้แก่

1. ว่างฤต	1อ. หัน, เคลื่อน, หมุน		
นิว่างฤตตสย	นิว่างฤต {1} {อต}	[ป.6.เอก.]	ของผู้พยายาม

1.2.2 กริยา กฤตอดีตกาล (Past Participle)

กริยา กฤตอดีตกาลใช้บอกเหตุการณ์ในอดีต มีทั้งชนิดกรรตุ วาจก กรรรม วาจก เหตุกรรตุ วาจก และภาว วาจก โดยกริยา กฤตอดีตกาลที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 เป็นกริยา กฤต กรรรม วาจก อดีตกาลที่มีวิธีการสร้างด้วยการเติม ต ปัจจัยโดยตรงที่ท้ายธาตุโดยไม่ต้องเติมปัจจัยประจำหมวดธาตุ เมื่อลงปัจจัยดังกล่าวแล้วจะได้รูปคุณศัพท์ที่นำไปแจกวิภักตินามได้ตามเพศและพจน์ของคำนามที่ขยาย กล่าวคือ หากนำไปขยายคำนามปุงลิงค์ ให้แจกรูปกริยา กฤตอย่างคำนาม อ การานต์ ปุงลิงค์ แต่หากนำไปขยายคำนาม นปุงสกลิงค์ ให้แจกรูปกริยา กฤตอย่างคำนาม อ การานต์ นปุงสกลิงค์ และหากใช้ขยายคำนามสตรีลิงค์ให้เติม อา หลังปัจจัย ต เสียก่อน จะได้พยางค์ท้ายว่า ตา แล้วจึงนำกริยา กฤตนั้นไปแจกวิภักติอย่างคำนาม อา การานต์ สตรีลิงค์ต่อไป¹⁴⁰ อนึ่ง กริยา กฤตกลุ่มนี้สามารถทำหน้าที่เป็นคำนาม โดยมีรูปเป็นนปุงสกลิงค์ อ การานต์ได้¹⁴¹ ทั้งยังสามารถใช้เป็นกริยา พากยางค์ และกริยา คุมพากยหรือ

¹³⁸ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 160., ดู เรื่องเดียวกัน, 160-164.

¹³⁹ ธวัชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิษยญาตนาฏนตม องก์ที่ 1-2”, 118. อ้างจาก E. D. Perry, A Sanskrit Primer, 4 ed. (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1999), 95.

¹⁴⁰ พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์ ฉัตรชมภู, “การศึกษาวิเคราะห์การใช้คำกริยา กฤตในคัมภีร์ภควัทคีตา อรรถาธิบายที่ 1-4”, 15.

¹⁴¹ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 168.

กริยาคุณประโยชน์ได้อีกด้วย ทั้งนี้หากศัพท์ที่ได้สร้างจากสกรมกริยา กริยาคุณนั้นจะหมายถึงสิ่งที่กระทำจากกริยานั้น เช่น ทตต แปลว่า ถูกให้ อุกต แปลว่า ถูกพูด แต่หากสร้างจากอกรรมกริยา กริยาคุณนั้นจะไม่มีคามหมายเป็นกรรมวาก แต่มีความหมายเพียงอดีต เช่น คตตะ แปลว่า ไปแล้ว ภูตะ แปลว่า เป็นแล้ว และบางครั้งกริยาคุณเหล่านี้อาจมีความหมายว่ากำลังทำกริยานั้นอยู่ก็ได้ เช่น สลิต แปลว่า กำลังยืนอยู่¹⁴²

กริยาคุณ กรรมวาก อดีตกาลที่พบในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 จำแนกตามธาตุที่ใช้ มีดังนี้

1. √คฺม อากาศ	1ป. ไป อา√คฺม {ต}	[นป.1.เอก.]	มาแล้ว
2. √คฺป คฺปต์	1อ. คัมครอง, ปกปิด √คฺป {ต}	[นป.2.เอก.]	ถูกปกปิด
3. √จि สิจิ	5อ. สังสม สังจि{ต}	[นป.1.เอก.]	สะสมไว้แล้ว
4. √ज्यु प्रज्युते	1ป. เคลื่อนไป प्र√ज्युते {ต}	[ป.1.เอก.]	เคลื่อนที่ออกไปแล้ว
5. √ञा ञात् ञात्स्य	4อ. เกิด √ञा {ต}	[นป.1.เอก.]	ผู้เกิดแล้ว
	√ञा {ต}	[นป.6.เอก.]	ของผู้เกิดแล้ว
6. √ञाव ञावते	1อ. วิ่ง √ञाव {ต}	[ป.1.เอก.]	วิ่งแล้ว

¹⁴² รัชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิขยานศากุนตลม องค์กรที่ 1-2”, 120. อ้างจาก E. D. Perry, *A Sanskrit Primer*, 4 ed. (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1999), 110-111.

7. √ธี	3อ. คิด		
ธีมตะ	√ธี {ต}	[ป.1.เอก.]	ผู้มีปัญญา
8. √ปา	2ป. ป้องกัน, ค้ำครอง		
ปาตะ	√ปา {ต}	[ป.1.เอก.]	สั่งสอนแล้ว
9. √ปี๓	10อ. เปียดเบียน		
ปี๓ิตะ	√ปี๓ {ต}	[ป.1.เอก.]	ถูกเปียดเบียน
10. √ปรจจ	6ป. ถาม		
ปรจจตะ	√ปรจจ {ต}	[ป.1.เอก.]	ถูกถาม
11. √ภุช	7อ. บริโภค		
อุปภุคต์	อุป√ภุช {ต}	[ป.1.เอก.]	ถูกกินเข้าไป
12. √ภู	1อ. เป็น, อยู่, คือ		
ภูตะ	√ภู {ต}	[ป.1.เอก.]	เป็นแล้ว
13. √มถ	6อ. ตาย		
มถตะ	√มถ {ต}	[ป.1.พหุ.]	ผู้ตายแล้ว
มถตสย	√มถ {ต}	[นป.6.เอก.]	ของผู้ตาย
14. √รกษ	1ป. รักษา, ป้องกัน		
รกษิต์	√รกษ {ต}	[นป.1.เอก.]	ผู้ป้องกัน
15. √วฤ	5ป. แสดง		
อาวฤตะ	อ้าวฤ {ต}	[ป.1.เอก.]	สิ่งที่แสดง
ปริวฤตต์	ปริ√วฤ {ต}	[นป.1.เอก.]	ถูกแวดล้อม

16. √ศก	5ป. สามารถ		
ศกต์	√ศก {ต}	[นป.2.เอก.]	ผู้สามารถ
17. √ศรม	4ป. เหนื่อย		
ศรานตะ	√ศรม {ต}	[ป.1.เอก.]	เหนื่อยแล้ว
18. √ศริ	6อ. อาศัย		
อาศริตะ	อา√ศริ {ต}	[ป.1.เอก.]	อาศัยแล้ว
19. √ศรุ	5ป. ฟัง		
ศรุตะ	√ศรุ {ต}	[ป.1.เอก.]	ผู้ฟัง
ศรุต์	√ศรุ {ต}	[นป.2.เอก.]	ผู้ฟังมาก (คงแก่เรียน)
20. √สน	8อ. ให้		
สนตะ	√สน {ต}	[ป.1.เอก.]	ผู้ให้
21. √สถา	1ป. ยืน, ตั้งอยู่		
สทธิตะ	√สถา {ต}	[ป.1.เอก.]	อยู่แล้ว
22. √หน	1ป. ฆ่า, ตี, ทำลาย		
หนตะ	√หน {ต}	[ป.1.พหู.]	ผู้ถูกฆ่า

1.2.3 กริยาगतอนาคตกาล (Future Participle)

กริยาगतอนาคตกาลที่พบในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 เป็นกริยาगत กรรมวาจก อนาคตกาล โดยกริยาगतกลุ่มนี้ทำหน้าที่บอกความจำเป็นและความรำพึงอ่อนวอน มีนัยความหมายว่า จะทำ, สามารถ, ควร, ฟัง หรือต้องทำ โดยอาจประกอบได้จากกริยาใด ๆ ก็ได้ ปัจจัยगतในกลุ่มนี้ที่พบโดยทั่วไปมี 3 ตัว ได้แก่ ตวฺย (ตวฺยต) อนฺย (อนฺยร) และ ย (ญฺยต, ยตฺ และ กฺยป)¹⁴³ กริยาगतที่เติมปัจจัยเหล่านี้สามารถทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์หรือ

¹⁴³ รัชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิธานศานกุนตลม องค์กรที่ 1-2”, 120. อ้างจาก อภิชาญ ปานเจริญ, บาลีสันสกฤตระดับกลาง (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2526), 67.

คำนามก็ได้ โดยมีฐานะเหมือนคำนามทั่วไปที่ต้องแจกวิภกตินามให้มีความสัมพันธ์กับคำที่ไปขยาย¹⁴⁴ นอกจากนี้ยังสามารถเป็นกริยาหลักสำคัญของประโยคได้อีกด้วย โดยประโยคที่มีกริยากรกฏกลุ่มนี้เป็นกริยาพากายางค์จะอยู่ในรูปกรรมวาจก แต่ถ้าหากในประโยคไม่มีกรรมของกริยา (แต่เป็นประธานของประโยค)ให้นำกริยากรกฏที่ได้ไปแจกวิภกติรูปประธาน เอกพจน์ นปุงสกลิงค์¹⁴⁵ แล้วจึงนำไปใช้ในประโยคต่อไป

กฎเกณฑ์ในการเติมปัจจัยกรกฏของกริยากรกฏกลุ่มนี้สามารถสรุปได้ว่า

- 1) การเติมปัจจัย ตวย ให้เติมลงไปท้ายธาตุ โดยอาจแทรกเสียง อิ ก่อน
- 2) การเติมปัจจัย อนีย ไม่มีการเปลี่ยนแปลงปัจจัย โดยธาตุบางธาตุมีการคงรูปไว้อย่างเดิมก่อนเติมปัจจัย ในขณะที่ธาตุบางธาตุที่ลงท้ายด้วยสระให้ทำสระนั้นเป็นขั้นคุณเสียก่อน ส่วนธาตุที่เป็นรัสสระและมีตัวสะกดอยู่แล้วให้ทำสระนั้นเป็นขั้นคุณเสียก่อนแล้วจึงเติมปัจจัย
- 3) การเติมปัจจัย ย ไม่มีการเปลี่ยนแปลงปัจจัย แต่มีการเปลี่ยนแปลงที่ตัวธาตุ กล่าวคือธาตุที่ลงท้ายด้วย อา ให้เปลี่ยน อา เป็น อิ และเปลี่ยน อิ เป็น เอ เสียก่อน ส่วนธาตุบางธาตุที่ลงท้ายด้วยสระ ให้ทำเป็นสระขั้นคุณบ้าง หรือแปลงสระขั้นคุณบ้าง โดยให้เปลี่ยน เอ เป็น อย หรือ โอ เป็น อว ในขณะที่ธาตุบางธาตุให้ทำสระที่สุดธาตุเป็นขั้นพหุธิ นอกจากนี้ธาตุที่ประกอบด้วยรัสสระ และมีตัวสะกด ให้ทำเป็นสระขั้นคุณเสียก่อนนำไปประกอบกับปัจจัยกรกฏ¹⁴⁶

ในหนังสือประชุมสุภากษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ปรากฏกริยากรกฏ กรรมวาจกอนาคตกาล ทั้งที่เติมปัจจัย ตวย ปัจจัย อนีย และปัจจัย ย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.3.1 ปัจจัย อนีย

1. √จินต	10ป. คิด
จินตเนีย	√จินต {อนีย} [ส.1.เอก.] คารคิด

¹⁴⁴ พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์ ฉัตรชมภู, “การศึกษาวิเคราะห์การใช้คำกริยากรกฏในคัมภีร์ภควัทคีตา อธิบายที่ 1-4”, 24.

¹⁴⁵ ธวัชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิธานศานุกรานตม องค์กรที่ 1-2”, 132. อ้างจาก Egenes Thomas, **Introduction to Sanskrit**, Part Two (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 2000), 116-117.

¹⁴⁶ สุรัสวดี ไทยรัตน์, **ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ 3, 184-185.

2. √ทฤศ	10ป. เห็น		
ทฤษณียะ	√ทฤศ {อนีย}	[ปฺ.1.เอก.]	ผู้นำดูชม
3. √รม	10อา. หยุด		
รมณีย	√รม {อนีย}	[นปฺ.1.เอก.]	สิ่งที่ไพเราะ

1.2.3.2 ปัจจัย ตวย

1. √กฤ	8ป. ทำ		
กรตวยะ	√กฤ {ตวย}	[ปฺ.1.เอก.]	ควรทำ
กรตวยสย	√กฤ {ตวย}	[ปฺ.6.เอก.]	ของงานที่ควรทำ

1.2.3.3 ปัจจัย ย

1. √ปา	1ป. ตีม		
เปย	√ปา {ย}	[นปฺ.1.เอก.]	ควรตี
2. √สท	6ป. จม, นัง		
อาสาทยะ	อา/สท {ย}	[ปฺ.1.เอก.]	สามารถลาก
3. √หฤ	1อ. นำไป		
อาหารยะ	อ/หฤ {ย}	[ปฺ.1.เอก.]	นำไปไม่ได้

1.2.4 กริยากรตุที่เติมปัจจัย ตวา (Gerund)

กริยากรตุที่เติมปัจจัย ตวา เป็นอวยยกริยาที่ไม่ต้องแจกวิภักติก่อนนำไปใช้ ถือเป็นกริยากรตุอดีตกาลประเภทหนึ่งที่บ่งบอกเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้ว อยู่ในรูปกรรตุวาจกทำหน้าที่เสมือนอาการนาม แสดงถึงการกระทำที่เกิดขึ้นร่วมกับกริยาหลักในประโยค ทั้งยังบ่งบอกการกระทำหลังกริยาสำคัญในประโยค และบ่งบอกการกระทำพร้อมกริยาอื่นได้อีกด้วย¹⁴⁷ ปัจจัยกรตุของกริยากรตุกลุ่มนี้ที่สำคัญคือปัจจัย ตวา และปัจจัย ย กริยากรตุกลุ่มนี้มักแปลเป็นภาษาไทยว่า

¹⁴⁷ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 173.

.....แล้ว หลังจาก.....แล้ว ครั้น.....แล้ว เพราะ..... เป็นต้น เช่น กฤตวา แปลว่า ทำแล้ว มาจากธาตุ
√กฤ แปลว่า ทำ ลงปัจจัย ตวา ที่ท้ายธาตุ และ โลกย แปลว่า มองดูแล้ว มาจากธาตุ √โลก แปลว่า
มองดู ลงปัจจัย ย ที่ท้ายธาตุ

หลักการในการเติมปัจจัย ตวา มีดังนี้

- 1) เมื่อไม่มีอุปสรรคหน้าธาตุนั้นให้เติมปัจจัย ตวา หลังธาตุได้โดยตรง
- 2) บางธาตุอาจมีการแทรกเสียง อี ก่อนเติมปัจจัย ตวา
- 3) ธาตุที่ลงท้ายด้วย ฤ อาจเปลี่ยน ฤ เป็น อีริ ก่อนเติมปัจจัย ตวา

หลักการในการเติมปัจจัย ย มีดังนี้

- 1) หากมีอุปสรรคข้างหน้าธาตุให้เติมปัจจัย ย หลังธาตุนั้น
- 2) หากธาตุนั้นลงท้ายด้วยสระเสียงสั้น ให้เติม ตย แทน
- 3) ธาตุที่ลงท้ายด้วย ฤ อาจเปลี่ยน ฤ เป็น อีริ หรือ อูริ ก่อนเติม ย ปัจจัย¹⁴⁸

ผู้วิจัยพบกริยาภคกลุ่มนี้ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1
จำแนกตามธาตุที่ใช้ ดังต่อไปนี้

1.2.4.1 ปัจจัย ตวา

1. √กฤ	8ป. ทำ	
กฤตวา	√กฤ {ตวา}	ทำแล้ว
2. √ครห	9อ. ถือเอา	
คฤหิตวา	√ครห {ตวา}	ถือแล้ว
3. √ทฤศ	1อ. เห็น	
ทฤชฎวา ¹⁴⁹	√ทฤศ {ตวา}	เห็นแล้ว

¹⁴⁸ รัชชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิชยานศาสนานุตลม องค์ที่ 1-2”, 125. อ้างจาก W. D. Whitney, **Sanskrit Grammar** (Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1993), 356.

¹⁴⁹ เมื่อเติม ตวา มีการสนธิเสียงพยัญชนะ โดยเปลี่ยน ต เป็น ฏ และเปลี่ยน ศ เป็น ษ อ้างจาก รัชชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิชยานศาสนานุตลม องค์ที่ 1-2” (วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554), 126.

4. √ภุช
ภุกตวา	7อุ. บริโภค
√ภุช {ตวา}	กินแล้ว
5. √ศรุ
ภกตวา	5ป. ได้ยิน
√ศรุ {ตวา}	ได้ยินแล้ว

1.2.4.2 ปัจจัย ย

1. √กรม
กรมย	1อุ. เดิน, ไป
√กรม {ย}	เดินแล้ว
2. √วฤต
ปรวฤตตย	1อุ. หัน, เคลื่อน, หมุน
ปร√วฤต {ตย}	ประพฤติแล้ว
3. √ศลาฆ
ศลาธย	1อา. สรรเสริญ
√ศลาฆ {ย}	ยกย่องสรรเสริญแล้ว

1.2.4 กริยาภกตที่เติมปัจจัย ตุม (Infinitive)

กริยาภกตที่เติมปัจจัย ตุม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กริยาภกตสภาวามาลา ทำหน้าที่เป็นเหมือนคำคุณศัพท์ที่แสดงความประสงค์หรือความมุ่งหมาย มีลักษณะคล้ายคำนามจตุรตีวิภกตี¹⁵⁰ จัดเป็นอวยยกริยาที่ไม่สามารถนำไปแจกวิภกตีได้เหมือนกับกริยาภกตที่เติมปัจจัย ตวา

ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ปรากฏกริยาภกตที่เติมปัจจัย ตุม อยู่เพียงคำเดียว ดังนี้

1. √อिक्ष
นิริक्षิตุม | 1อา. เห็น, ดู
นिर√อिक्ष {ตุม} | เพื่อเปิดเผย |
|--------------------------|----------------------------------|--------------|

¹⁵⁰ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 129., พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์ ฉัตรชมภู, “การศึกษาวิเคราะห์การใช้คำกริยาภกตในคัมภีร์ภควัทคีตา อรรถาธิบายที่ 1-4”, 27.

จากผลการศึกษาวิเคราะห์การใช้กริยากรตุในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 ดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า กริยากรตุที่พบในหนังสือมีหลากหลายประเภททั้งกริยากรตุปัจจุบันกาล กริยากรตุอดีตกาล กริยากรตุอดีตกาลที่ต้องนำไปแจกวิภक्तिก่อน นอกจากนี้ยังมี อวยยกริยา หรือกริยากรตุที่ไม่ต้องนำไปแจกวิภक्ति ได้แก่ กริยากรตุที่เติมปัจจัย ตวา และกริยากรตุที่เติมปัจจัย ตุม ทั้งนี้กริยากรตุประเภทดังกล่าวข้างต้นถือเป็นกริยากรตุประเภทหลักที่มีความสำคัญและยังถูกนำมาใช้ในวรรณคดีสันสกฤตบ่อยครั้ง โดยกริยากรตุในหนังสือเล่มนี้ส่วนใหญ่มีรูปคำอย่างง่ายด้วยหลักการประกอบปัจจัยกรตุที่ไม่ซับซ้อน และเป็นไปตามกฎเกณฑ์อย่างถูกต้อง

ผู้วิจัยเห็นว่าการนำกริยากรตุมาใช้ในการประพันธ์สุภาสิตของกวีถือเป็นการสรรคำให้มีความหลากหลาย ทั้งยังเป็นวิธีการหนึ่งในการหลีกเลี่ยงการใช้กริยาอาชยาตที่อาจเกิดความจำเจเนื่องจากกริยากรตุสามารถใช้ในการเล่าเรื่องและบอกภาคแสดงได้เช่นเดียวกับกริยาอาชยาต นอกจากนี้กริยากรตุยังมีหน้าที่ในบทประพันธ์ได้หลายประการไม่ว่าจะเป็น ใช้แทนคำคุณศัพท์ ใช้แทนกริยาคุณพากย์ กริยาพากยงค์ และยังสามารถใช้บ่งบอกความร่าเริงอ่อนหวานรวมถึงการชี้แนะได้ การใช้กริยากรตุจึงสามารถใช้อธิบายลักษณะของการกระทำที่ปรากฏในสุภาสิตได้ชัดเจน

อีกประการหนึ่ง การที่กวีเลือกใช้กริยากรตุในการประพันธ์สุภาสิตอาจเป็นเพราะความเหมาะสมในเรื่องการบังคับฉันทลักษณ์ในบทประพันธ์ กล่าวคือ การใช้กริยากรตุทำให้บทประพันธ์มีใจความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นจากการเลือกใช้กริยากรตุที่สื่อความหมายได้ครบถ้วน และจัดวางตำแหน่งของคำไว้อย่างเหมาะสมตามกฎเกณฑ์ทางฉันทลักษณ์ เช่น ในสุภาสิตบางบทมีการใช้กริยากรตุเพื่อทำให้บทประพันธ์เป็นไปตามข้อกำหนดของฉันทลักษณ์ที่ถูกต้อง เพราะหากนำกริยาอาชยาตมาใช้ในการจัดวางคำในบทประพันธ์จะผิดไปจากฉันทลักษณ์ ดังตัวอย่าง

- (1) บโรปการะ กรตวเย (2) ปราโณรปี ธโนรปี |
(3) บโรปการช ปุณย์ (3) น สยาดกรตุศไตรปี || 56 ||

บุคคลควรทำประโยชน์ต่อผู้อื่นแม้ด้วยชีวิตและทรัพย์
เพราะความดีที่เกิดจากการทำประโยชน์ต่อผู้อื่น
บางทีก็ไม่มี แม้ด้วยบุชายัญตั้งร้อยครั้ง¹⁵¹

จากตัวอย่างเป็นสุภาสิตที่ประพันธ์ด้วยอนุษฏุฉันท หรือโสลก โดยมีการใช้กริยากรตุอยู่ในบาทที่ 1 คือคำว่า กรตวเย แปลว่า ควรทำ เป็นกริยากรตุ กรรมวาจก อนาคตกาล เกิดจากธาตุ

¹⁵¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 33.

√กฤ แปลว่า ทำ ลงปัจจัย ดวย โดยคำว่า กรดวยะ นี้อยู่ในตำแหน่งพยางค์ที่ 6 7 และ 8 ตามลำดับ ซึ่งหากพิจารณาจากข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ของอนุษฏุกฉันทแล้วจะพบว่า ในบาทที่ 1 ไม่มีการกำหนดเสียงพยางค์หนัก-เบาที่แน่นอน ยกเว้นในพยางค์ที่ 5 6 และ 7 ที่ถูกกำหนดด้วยพยางค์เสียง ลขุ คุรุ คุรุ หรือ ย คณะ (U _) ตามแผนผังคือ U U U U U _ U ดังนั้นจากสุภาชิตบทข้างต้น พยางค์ที่ 5 – 7 คือ ระ กรฺ ตว เป็นเสียง ลขุ คุรุ คุรุ หรือ ย คณะตามบังคับฉันทลักษณ์ที่ถูกต้องทุกประการ และปิดท้ายด้วย ยะ ในพยางค์ที่ 8 ซึ่งเป็นเสียงลขุ จะเห็นว่าการนำกริยาภคุดคำ ว่า กรดวยะ มาใช้และจัดวางตามตำแหน่งดังกล่าวทำให้บทประพันธ์นี้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ แต่หากวินาเอากริยาอาชยาตคือคำว่า กริษยติ เป็นกริยาอาชยาตอนาคตกาล แปลว่า จักทำ ที่มาจากธาตุ √กฤ เหมือนกันมาใช้แทนที่คำว่า กรดวยะ ประกอบกับการจัดวางในตำแหน่งเดียวกันจะทำให้บทประพันธ์นี้ไม่ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ กล่าวคือ พยางค์ที่ 5 – 7 จะกลายเป็น ระ กริษ ย เป็นเสียง ลขุ คุรุ ลขุ หรือ ช คณะซึ่งผิดข้อบังคับของอนุษฏุกฉันท เพราะแท้จริงแล้ว ช คณะ จะต้องอยู่ในพยางค์ที่ 5 – 7 ของบาทที่ 2 และ 4 เท่านั้น ไม่ใช่ในบาทที่ 1 ดังนั้นจากตัวอย่างนี้จึงเป็นข้อสนับสนุนประการหนึ่งว่าการเลือกใช้กริยาภคุดของกวีนั้นมีเหตุผลหนึ่งจากกฎข้อบังคับทางฉันทลักษณ์นั่นเอง

2. การใช้คำสรรพนาม

คำสรรพนามในภาษาสันสกฤตเรียกว่า สรวคัพท สามารถใช้แทนคำนาม เช่นเดียวกับคำสรรพนามในภาษาไทย หรือบางครั้งสามารถใช้ขยายคำนามได้ คำสรรพนามหลัก ๆ ที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปในภาษาสันสกฤต ได้แก่คำว่า สรว แปลว่า ทั้งหมด คำว่า ตท แปลว่า นั้น คำว่า เอตท แปลว่า นี้ คำว่า อิทม แปลว่า นี้ คำว่า อทสุ แปลว่า นั้น, นี้ คำว่า ยท แปลว่า ใคร คำว่า กิม แปลว่า ใคร คำว่า อสมท แปลว่า ฉันท, พวกเรา คำว่า ยุชมท แปลว่า ท่าน, คุณ เป็นต้น¹⁵² คำสรรพนามเหล่านี้มีลักษณะทั่วไปเช่นเดียวกับคำนาม โดยต้องนำไปแจกวิภक्तिตามการก เพศ และ พจน์เสียก่อน คำสรรพนามในภาษาสันสกฤตสามารถแบ่งได้เป็น 7 ประเภทดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว ซึ่งในแต่ละประเภทก็มีวิธีการจกวิภक्तिที่แตกต่างกันออกไป¹⁵³ ทั้งนี้ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 พบการใช้คำสรรพนามจำนวนไม่มากนัก แต่ก็ถือว่าเป็นคำไวยากรณ์หนึ่งที่มีความสำคัญในการส่งเสริมให้สุภาชิตที่มีการละคำนามไว้มีใจความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

¹⁵² Shiridhar R Bhandarkar, ed., **First book of Sanskrit** (New Delhi: Pragun Publication, 2015. specially designed for distribution at 16th World Sanskrit Conference Bangkok, Thailand on June 28 – July 2, 2015), 125.

¹⁵³ ดู จิตตภา สารพดนิค ไชยปัญญา, **สันสกฤตไวยากรณ์ 1**, 47-53., สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, **ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ 3, 79-85.

ผู้วิจัยจำแนกคำสรรพนามที่พบในหนังสือเล่มนี้ไว้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 บุรุษสรรพนาม (Personal Pronoun)

บุรุษสรรพนาม เป็นคำที่ใช้แทนคำนาม หรือใช้เรียกแทนชื่อบุคคล แบ่งเป็น

2.1.1) สรรพนามบุรุษที่ 1 เป็นคำสรรพนามที่ใช้แทนตัวผู้พูดคือคำว่า อสมท แปลว่า ฉัน, เรา, ข้า สรรพนามคำนี้มีรูปเดียวกันทั้ง 3 เพศ แต่เมื่อแจกวิภक्तिแล้วจะมีรูปแตกต่างกันไปตามการก และพจน์นั้น ๆ โดยในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 พบคำว่า วย ที่แจกตามประณามวิภक्ति พหูวนะ เพียงคำเดียวเท่านั้น

2.1.2) สรรพนามบุรุษที่ 2 เป็นคำสรรพนามที่แทนผู้ที่พูดด้วยคือคำว่า ยูสมท แปลว่า ท่าน สรรพนามคำนี้มีรูปเดียวกันทั้ง 3 เพศ แต่เมื่อแจกวิภक्तिแล้วจะมีรูปแตกต่างกันไปตาม การก และพจน์นั้น ๆ โดยในหนังสือเล่มนี้พบคำว่า ตว ที่แจกตามประณามวิภक्ति เอกพจน์ และคำว่า ตวา ที่แจกตามทวิติยา เอกพจน์ เพียงสองคำเท่านั้น

2.1.3) สรรพนามบุรุษที่ 3 เป็นคำสรรพนามที่ใช้แทนผู้ที่พูดถึงคือคำว่า ตท แปลว่า เขา สรรพนามคำนี้มีรูปเดียวกันทั้ง 3 เพศ หากแต่รูปสำเร็จเมื่อแจกวิภक्तिแล้วจะแตกต่างกันไปในแต่ละเพศ เช่น ประณามวิภक्ति เอกพจน์ ปุงลิงค์จะเป็นคำว่า สะ ในขณะที่สตรีลิงค์เป็นคำว่า सा และนปุงสกลิงค์เป็นคำว่า ตต¹⁵⁴ สรรพนามบุรุษที่ 3 ที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ มีดังนี้

2.1.3.1) ปุงลิงค์ พบคำว่า สะ ที่แจกตามประณามวิภक्ति เอกพจน์ คำว่า เตน ที่แจกตามตติยวิภक्ति เอกพจน์ คำว่า ตสมาด ที่แจกตามปัญจมีวิภक्ति เอกพจน์ คำว่า ตสย ที่แจกตามษัษฐิวิภक्ति เอกพจน์ และคำว่า ตโยะ ที่แจกตามษัษฐิวิภक्ति ทวิพจน์

2.1.3.2) สตรีลิงค์ พบคำว่า ตยา ที่แจกตามตติยวิภक्ति เอกพจน์ เพียงคำเดียวเท่านั้น

2.1.3.3) นปุงสกลิงค์ พบคำว่า ตต ที่แจกตามประณามวิภक्ति เอกพจน์ เพียงคำเดียวเท่านั้น

2.2 ประพันธสรรพนาม (Relative Pronoun)

ประพันธสรรพนามเป็นคำสรรพนามที่ใช้แสดงความเชื่อมต่อ ความสัมพันธ์ มักพบใช้ในประโยคความซ้อน แปลว่า ผู้ ผู้ใด ที่ ซึ่ง ได้แก่คำว่า ยท สรรพนามคำนี้มีรูปเดียวกันทั้ง 3 เพศ หากแต่รูปสำเร็จเมื่อแจกวิภक्तिแล้วจะแตกต่างกันไปในแต่ละเพศ เช่น ประณามวิภक्ति เอกพจน์

¹⁵⁴ จิตตภา สารัตถ์นิก ไชยปัญญา, สันสกฤตไวยากรณ์ 1, 48.

ปุงลึงค์จะเป็นคำว่า ยะ ในขณะที่สตรีลึงค์เป็นคำว่า ยา และนปุงสกลึงค์เป็นคำว่า ยต¹⁵⁵ ประพันธสรพนามที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ มีดังนี้

2.2.1) ปุงลึงค์ พบคำว่า ยะ ที่แจกตามประถมาวิภक्ति เอกพจน์ คำว่า เย ที่แจกตามประถมาวิภक्ति พหูพจน์ คำว่า ยม ที่แจกตามทวิติยาวิภक्ति เอกพจน์ คำว่า เยน ที่แจกตามตฤติยาวิภक्ति เอกพจน์คำว่า ยสไม ที่แจกตามจตุรธีวิภक्ति เอกพจน์ และคำว่า ยสย ที่แจกตามษัษฐีวิภक्ति เอกพจน์

2.2.2) สตรีลึงค์ พบคำว่า ยस्या ที่แจกตามปัญจมีวิภक्ति เอกพจน์ เพียงคำเดียวเท่านั้น

2.3 ปฤจฉาสรรพนาม (Interrogative Pronoun)

ปฤจฉาสรรพนามเป็นคำสรรพนามแสดงคำถาม สามารถใช้แทนคำนาม แปลว่า ใคร และในบางครั้งอาจใช้ขยายคำนามได้ซึ่งถ้าใช้ขยายคำนาม ปฤจฉาสรรพนามนั้นจะต้องมีเพศ พจน์ และวิภक्तिเดียวกับคำนามที่ถูกขยาย ปฤจฉาสรรพนามในภาษาสันสกฤตคือคำว่า กิม สรรพนามคำนี้มีรูปเดียวกันทั้ง 3 เพศ หากแต่รูปสำเร็จเมื่อแจกวิภक्तिแล้วจะแตกต่างกันไปในแต่ละเพศ เช่น ประถมาวิภक्ति เอกพจน์ ปุงลึงค์จะเป็นคำว่า กะ ในขณะที่สตรีลึงค์เป็นคำว่า กา และนปุงสกลึงค์เป็นคำว่า กิม¹⁵⁶ ปฤจฉาสรรพนามที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ มีดังนี้

2.3.1) ปุงลึงค์ พบคำว่า กะ ที่แจกตามประถมาวิภक्ति เอกพจน์ คำว่า เกน ที่แจกตามตฤติยาวิภक्ति เอกพจน์ และคำว่า กสย ที่แจกตามษัษฐีวิภक्ति เอกพจน์

2.3.2) สตรีลึงค์ พบคำว่า กโยะ ที่แจกตามสัปตมีวิภक्ति ทวิพจน์

2.3.3) นปุงสกลึงค์ พบคำว่า กิม ที่แจกตามประถมาวิภक्ति เอกพจน์

นอกจากนี้ยังพบคำว่า กศจิต¹⁵⁷ แปลว่า ใคร ๆ บางกลุ่ม บางคน บางพวก ที่แจกตามปุงลึงค์ ประถมาวิภक्ति เอกพจน์อีกด้วย

2.4 อนนิยมสรรพนาม (Indefinite Pronoun)

อนนิยมสรรพนามเป็นสรรพนามบอกความไม่แน่นอน หรือความไม่ชี้เฉพาะเจาะจงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กล่าวคือ เป็นสรรพนามที่ใช้แทนคำนามได้ทั่วไป ไม่ได้ระบุลงไปว่า

¹⁵⁵ จิตตภา สารพัตนิก ไชยปัญญา, สันสกฤตไวยากรณ์ 1, 48.

¹⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, 49.

¹⁵⁷ บางทีคำว่า กิม ในบางครั้งจะเติม จิต ที่ท้ายศัพท์ และมีความหมายว่า ใคร ๆ, บางคน, บางพวก, บางกลุ่ม

ใช้แทนคำนามใด อนิยมสรรพนามในภาษาสันสกฤตมีหลายคำ เช่น คำว่า สรว แปลว่า ทั้งหมด คำว่า วิศว แปลว่า ทั้งหมด คำว่า อนุย แปลว่า อื่น คำว่า อนุยตฺร แปลว่า อื่น ๆ อีก คำว่า อित्र แปลว่า นอกนี้ คำว่า ตว แปลว่า หนึ่ง คำว่า เนม แปลว่า ครึ่ง คำว่า เอกตฺร แปลว่า หนึ่งไหน เป็นต้น¹⁵⁸ โดยทั่วไปมักพบการใช้คำว่า สรว โดยคำว่า สรว มีรูปที่แตกต่างกันทั้ง 3 เพศ กล่าวคือ ถ้าเป็นบุรุษคือ คำว่า สรว เมื่อแจกตามประณามวิภक्तिจะได้ สรวะ ถ้าเป็นสตรีคือคำว่า สรวา เมื่อแจกตามประณามวิภक्तिจะได้ สรวา และถ้าเป็นบุรุษคือคำว่า สรว เมื่อแจกตามประณามวิภक्तिจะได้ สรวม กรือ สรวํ อนึ่ง ผู้วิจัยพบการใช้คำว่า สรว ในหนังสือเล่มนี้ ดังต่อไปนี้

2.4.1) บุรุษ พบบคำว่า สรวะ ที่แจกตามประณามวิภक्ति เอกพจน์ คำว่า สรวเอ ที่แจกตามประณามวิภक्ति พหูพจน์ และคำว่า สรวสยะ ที่แจกตามษัษฐีวิภक्ति เอกพจน์

2.4.2) สตรี พบบคำว่า สรวา ที่แจกตามประณามวิภक्ति เอกพจน์ และคำว่า สรวาสะ ที่แจกตามประณามวิภक्ति พหูพจน์ เพียงสองคำเท่านั้น

2.4.3) บุรุษ พบบคำว่า สรวํ ที่แจกตามทวิติยวิภक्ति เอกพจน์ เพียงคำเดียวเท่านั้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบการใช้คำว่า ตว แปลว่า หนึ่ง ในรูปบุรุษ ประณามวิภक्ति เอกพจน์คือคำว่า ตว และในรูปบุรุษบุรุษ ประณามวิภक्ति เอกพจน์ ซึ่งมีรูปเดียวกันอีกด้วย

2.5 นิยมสรรพนาม (Demonstrative Pronoun)

นิยมสรรพนามเป็นสรรพนามที่ใช้แทนบุคคลอื่นหรือสิ่งอื่น โดยบ่งชี้ลงไปอย่างชัดเจนว่าใช้แทนสิ่งใด จึงเป็นคำสรรพนามแสดงความเฉพาะเจาะจง มีความแน่นอน นิยมสรรพนามในภาษาสันสกฤตมีหลายคำ เช่น คำว่า ตท แปลว่า นั้น คำว่า เอตท แปลว่า นี้ คำว่า อทส แปลว่า โน้น คำว่า อิทม แปลว่า นี้ โดยนิยมสรรพนามดังกล่าวมีรูปเดียวกันทั้ง 3 เพศ หากแต่รูปสำเร็จเมื่อแจกวิภक्तिแล้วจะแตกต่างกันไปในแต่ละเพศ เช่น ประณามวิภक्ति เอกพจน์ ของคำว่า อิทม บุรุษคือ อยัม สตรีคือ อียัม บุรุษคือ อิทม ส่วนประณามวิภक्ति เอกพจน์ ของคำว่า เอตท บุรุษคือ เอชะ สตรีคือ เอชา บุรุษคือ เอตต ในขณะที่ประณามวิภक्ति เอกพจน์ ของคำว่า อทส บุรุษคือ อเสา สตรีคือ อเสา บุรุษคือ อทะ และประณามวิภक्ति เอกพจน์ ของคำว่า ตท คือ สะ सा तत् ตามลำดับ¹⁵⁹

ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) พบการใช้นิยมสรรพนามคำว่า ตท เพียงคำเดียวเท่านั้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

¹⁵⁸ จิตตภา สारपत्तनिक ไซยปัญญา, *สันสกฤตไวยากรณ์ 1*, 49.

¹⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, 50.

2.5.1) ปุงลิงค์ พบคำว่า สะ ที่แจกตามประณามวิภक्ति เอกพจน์ คำว่า เตน ที่แจกตามตฤติยวิภक्ति เอกพจน์ คำว่า ตสมาด ที่แจกตามปัญจมีวิภक्ति เอกพจน์ และคำว่า ตสย ที่แจกตามษัษฐีวิภक्ति เอกพจน์

2.5.2) นปุงสกลิงค์ พบคำว่า ตต ที่แจกตามประณามวิภक्ति เอกพจน์

2.6 คำสรรพนามบอกจำนวน

คำสรรพนามประเภทนี้ใช้บอกจำนวนในภาษาสันสกฤตได้แก่คำว่า อุก และ คำว่า อุกย แปลว่า ทั้งสอง โดยทั้งสองคำดังกล่าวมีความแตกต่างกัน ดังนี้

1) คำว่า อุก มีรูปเดียวกันทั้ง 3 เพศ เมื่อแจกวิภक्तिแล้วจะมีรูปทวิพจน์เท่านั้น ซึ่งรูปสำเร็จจะแตกต่างกันไปแต่ละประเภท เช่น ประณามวิภक्ति เอกพจน์ ปุงลิงค์ คือคำว่า อูเกา ในขณะที่ สตรีลิงค์และนปุงสกลิงค์คือคำว่า อูเก

2) คำว่า อุกย ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์จะมีรูปเป็น อุกย ในขณะที่สตรีลิงค์มีรูปเป็น อุกยีสรรพนามคำนี้ทั้ง 3 เพศเมื่อแจกวิภक्तिจะมีเฉพาะรูปเอกพจน์และพหูพจน์เท่านั้นที่รูปสำเร็จจะแตกต่างกันไปในแต่ละเพศ เช่น ประณามวิภक्ति ปุงลิงค์ คือคำว่า อุกย สตรีลิงค์คือคำว่า อุกยีส และนปุงสกลิงค์คือคำว่า อุกยม หรือ อุกย¹⁶⁰ คำสรรพนามประเภทนี้ส่วนใหญ่ใช้ขยายคำนามจึงมีการแจกวิภक्तिเหมือนกับคำนามที่ไปขยาย

อนึ่ง ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 พบเพียงคำว่า อุกโยะ มาจากคำว่า อุกย แปลว่า ทั้งสอง แจกตามปุงลิงค์ สัปตมีวิภक्ति เอกพจน์ เพียงคำเดียวเท่านั้น

2.7 คำสรรพนามบอกทิศทาง

คำสรรพนามประเภทนี้มีใช้ในภาษาสันสกฤต มีอยู่ด้วยกันหลายคำ เช่นคำว่า ปูรว แปลว่า ตะวันออก คำว่า อวร แปลว่า ตะวันตก คำว่า อุตตร แปลว่า เหนือ ทกษิณ แปลว่า ใต้ อธร แปลว่า ด้านล่าง คำว่า อนตร แปลว่า ข้างนอก คำว่า พร แปลว่า อื่น คำว่า อปร แปลว่า อื่น เป็นต้น โดยคำเหล่านี้จะมีรูปเดียวกันเมื่อเป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ ส่วนรูปสตรีลิงค์จะต้องเติม อา ที่ท้ายคำเสียก่อนจะนำไปแจกวิภक्ति คำสรรพนามบอกทิศทางนี้ส่วนใหญ่มักใช้ขยายคำนาม ดังนั้นจึงต้องแจกวิภक्तिให้เหมือนกับคำนามที่ไปขยาย¹⁶¹

ผู้วิจัยพบการใช้คำว่า พร แปลว่า อื่น เพียงคำเดียวเท่านั้นที่ใช้ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 โดยใช้ในความหมายว่า ผู้อื่น เสียเป็นส่วนใหญ่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

¹⁶⁰ จิตตภา สาราพัตนิก ไชยปัญญา, สันสกฤตไวยากรณ์ 1, 51.

¹⁶¹ เรื่องเดียวกัน, 52.

2.7.1) पुलिङ्कं पबकंवा प्रस् ที่แจกตามประณามวิภักติ เอกพจน์ คำว่า ประส ที่แจกตามประณามวิภักติ พหูพจน์ คำว่า ปริ ที่แจกตามทวิติยาวิภักติ เอกพจน์ และคำว่า ประส ที่แจกตามสप्तมิวิภักติ เอกพจน์

2.7.2) नपुंसकलिङ्कं पबकंवा प्रस् ที่แจกตามประณามวิภักติ และทวิติยาวิภักติ เอกพจน์ และคำว่า ประส ที่แจกตามสप्तมิวิภักติ เอกพจน์

ข้อมูลทีกล่าวนมาข้างต้นเป็นผลการศึกษาวิเคราะห์การใช้คำสรรพนามทั้งหมดที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 โดยพบการใช้คำสรรพนามทั้ง 7 ประเภทปะปนกันไป ได้แก่ บุรุษสรรพนาม ประพันธสรรพนาม ปฤจฉาสรรพนาม อนิยมสรรพนาม นิยมสรรพนาม คำสรรพนามบอกจำนวน และคำสรรพนามบอกทิศทาง แต่ก็ไม่ได้พบการใช้มากนัก อาจเป็นเพราะกวีมักใช้คำนามโดยตรง เพื่อการสื่อความหมายที่ชัดเจน ในทำนองเดียวกันการใช้คำสรรพนามแทนคำนามในบางบริบทอาจทำให้ความหมายของคำสอนในสุภาษิตผิดเพี้ยนไปจากความตั้งใจของกวี ทั้งนี้การใช้คำสรรพนามที่พบในหนังสือเล่มนี้มีวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายสอดคล้องกับลักษณะคำสรรพนามในแต่ละประเภท โดยคำสรรพนามที่ใช้นั้นช่วยเสริมความให้สุภาษิตมีใจความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะประพันธสรรพนาม นิยมสรรพนาม คำสรรพนามบอกจำนวน และคำสรรพนามบอกทิศทาง

บุรุษสรรพนามที่พบการใช้ส่วนใหญ่เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 ที่ใช้แทนผู้ที่พูดถึง ไม่ได้เจาะจงว่าเป็นตัวผู้พูดเองหรือบุคคลที่สองที่พูดด้วย การใช้บุรุษสรรพนามในลักษณะนี้แสดงถึงการไม่ได้บ่งชี้ตัวบุคคลว่าเป็นใคร ไม่ได้ชี้เฉพาะเจาะจงลงไปอย่างชัดเจนซึ่งมีลักษณะคล้ายกับอนิยมสรรพนาม แสดงให้เห็นว่าสุภาษิตทั้งหมดในหนังสือเล่มนี้สามารถใช้สอนคนได้ทั่วไป เป็นคำสอนที่เปิดกว้าง ไม่ได้เฉพาะเจาะจงกลุ่มคน ในส่วนของการใช้ปฤจฉาสรรพนามเปรียบเสมือนการตั้งคำถามให้ผู้อ่านได้ฉุกคิดถึงผลของการกระทำต่าง ๆ ที่ส่งผลดีและเลวร้ายแตกต่างกันออกไป ทำให้เมื่ออ่านสุภาษิตจบแล้วสามารถพิจารณาได้ว่าตนเองควรปฏิบัติตนอย่างไร ดังตัวอย่าง

न स्रुवित्कसृजिहासति लोके नाद्यनत्मुखा गृवि जापि कसृजित् |

ชญาเนน นีโจิตตมามธยเมเน โย ยํ วิชานาติ ส เตन วิทวาน || 162 ||

ไม่มีใครในโลกนี้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง และในโลกนี้เหมือนกัน

ไม่มีใครโง่สมบูรณ์แบบ ผู้ที่รู้สิ่งใดด้วยความรู้ชั้นต่ำ

ปานกลาง และสูง ย่อมเป็นบัณฑิตเพราะสิ่งนั้น¹⁶²

¹⁶² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 49.

จากตัวอย่างมีการใช้พจนานุกรมคำว่า กศจิต แปลว่า ใคร ในการกล่าวถึงคนที่มีลักษณะแตกต่างกัน 2 ประการคือ คนที่มีความรู้หรือคนฉลาด และคนที่ไม่มีความรู้หรือคนโง่ในทำนองว่าในโลกนี้ไม่มีใครเกิดมาแล้วมีความรู้สมบูรณ์แบบ จนสามารถรู้และเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างได้ เช่นเดียวกับไม่มีใครเกิดมาแล้วจะเป็นผู้ไม่รู้ในทุก ๆ ด้าน จนได้ชื่อว่าเป็นคนโง่อย่างสมบูรณ์แบบ เพราะทุกคนต่างมีความรู้ตามระดับความสามารถของตัวเอง อีกทั้งทุกคนล้วนมีโอกาสในการศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รอบมากขึ้นได้ อีกนัยหนึ่งคือสุภาษิตต้องการชี้ให้เห็นความสำคัญของความรู้ การใช้พจนานุกรมในสุภาษิตบทนี้จึงทำให้ผู้อ่านเกิดการตั้งคำถามกับตัวเองจนตระหนักรู้ถึงคำสอนที่ได้ และสามารถพิจารณานำเอาคำสอนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ที่สุด ถือเป็นจุดมุ่งหมายของการใช้พจนานุกรมในการประพันธ์สุภาษิตสันสกฤตประการหนึ่งนั่นเอง

3. การใช้คำอวยศัพท์

คำอวยศัพท์ (Indeclinable) เป็นศัพท์ที่เปลี่ยนรูปไม่ได้ ได้แก่ศัพท์ที่ไม่ต้องนำไปแจกรูปวิภक्तिหรือเปลี่ยนแปลงรูปใด ๆ ถือเป็นศัพท์ที่สามารถนำเอามาใช้ในประโยคได้เลยโดยไม่มี การเปลี่ยนแปลงรูปด้วยอำนาจของวิภक्तिนาม มีรูปอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงรูปเดียว คำอวยศัพท์ที่ใช้ ประกอบกับคำนาม คำกริยา และศัพท์อื่น ๆ เพื่อให้มีเนื้อความชัดเจนขึ้นหรือทำให้มีเนื้อความแตกต่างไปจากเดิมก็ได้¹⁶³ คำอวยศัพท์ในภาษาสันสกฤตมีใช้มากและสามารถแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) อุปสรรค 2) นิบาต 3) ปัจจัย ทั้งนี้ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 ปรากฏการใช้คำอวยศัพท์อยู่มากในสุภาษิตแทบทุกบท โดยผู้วิจัยได้แบ่งคำอวยศัพท์ที่พบ ออกเป็น 2 ประเภทเท่านั้นคือ 1) อุปสรรค และ 2) นิบาต ส่วนปัจจัยซึ่งเป็นคำอวยศัพท์ที่ใช้ต่อท้าย คำนาม คำคุณศัพท์ ตลอดจนคำกริยาต่าง ๆ ในรูปของวิภक्तिนามและวิภक्तिกริยา เช่น ปัจจัย ตวา และปัจจัย ตุม ในกริยาภคตินั้นผู้วิจัยจะขอละการนำเสนอไว้ เนื่องจากได้นำเสนอข้อมูลดังกล่าวไว้ บ้างแล้ว

คำอวยศัพท์ที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 อุปสรรค

อุปสรรค คือศัพท์ที่ใช้ประกอบหน้านามที่เป็นนามนามและคุณนาม ทั้งยังสามารถใช้ประกอบกับกริยาศัพท์ที่เป็นกริยาอาขยาดและกริยาภคต เพื่อทำให้เนื้อความของคำนาม และคำกริยามีลักษณะพิเศษยิ่งขึ้นหรือมีเนื้อความที่แปลกและแตกต่างไปจากเดิมอีกด้วย อุปสรรคที่

¹⁶³ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 103.

ใช้นำหน้านามทำให้มีลักษณะคล้ายคุณศัพท์ ทำหน้ากริยามีลักษณะคล้ายกริยาวิเศษณ์¹⁶⁴ การประกอบอุปสรรคกับศัพท์อื่นนั้นจึงถือเป็นการสร้างคำวิธีหนึ่งทำให้คำมีความหมายเพิ่มขึ้น ในทางเน้นความบ้าง กลับความให้มีความหมายตรงกันข้ามบ้าง และยังสามารถทำให้เกิดความหมายใหม่ได้อีกด้วย¹⁶⁵ คำอวยยศศัพท์ประเภทอุปสรรคที่พบในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีดังนี้

1) อ	แปลว่า ไม่, ตรงข้าม	เช่น อธนสย (ไม่มีทรัพย์)
2) อติ	แปลว่า ยิ่ง, เกิน, ล่วง, มาก	เช่น อติปริจยา (คุ่นเคยเกินไป)
3) อนุ	แปลว่า น้อย, ภายหลัง, ตาม	เช่น อนุทุธตาดะ (อ่อนนุ่มถ่อมตน)
4) อา	แปลว่า ทัว, ยิ่ง, กลับความ, หน้า	เช่น อาหวยเต (ยอมไม่เรียก)
5) อุป	แปลว่า ไกล, ข้างหน้า, เข้าไป	เช่น อุปภุกต์ (กินเข้าไป)
6) ทุส/ทุร	แปลว่า ชั่ว, ยาก, น้อย, ไม่มี	เช่น ทุรวจนี (คำหยาบคาย)
7) นิ	แปลว่า เข้า, ลง, ใหญ่	เช่น นิวรตเต (ยอมท้อแท้)
8) นิส/นิร	แปลว่า ไม่มี ออก	เช่น นิรคุณะ (ไม่มีคุณธรรม)
9) ปริ	แปลว่า กำหนด, รอบ, เกี่ยวกับ	เช่น ปริวฤต (ถูกแวดล้อม)
10) พร	แปลว่า ทัว, ข้างหน้า, ก่อน, ออก	เช่น พรเวเคน (การเข้าไป)
11) ปรตี	แปลว่า ทวน, กลับ	เช่น ปรตีกริยา (การป้องกัน)
12) วิ	แปลว่า วิเศษ, แจ้ง, ต่าง	เช่น วินศยนตี (ยอมหายไป)
14) ส์/สม	แปลว่า พร้อม, กับ, ดี	เช่น ส์จรเต (ยอมไป)
15) สุ	แปลว่า ดี, งาม, ง่าย	เช่น สุปุตระ (ลูกที่ดี)

3.2 นิบาต

นิบาตมีลักษณะคล้ายคำวิเศษณ์ใช้ในการขยายความ โดยการนำนิบาตมาวางไว้ระหว่างนามศัพท์หรือกริยาศัพท์เพื่อบอกความต่าง ๆ เช่น บอกเวลา บอกอุปมา บอกสันธาน บอกสถานที่ และบอกกริยาอาการต่าง ๆ เช่น คำถาม คำรับ คำเตือน คำเชิญ คำร้องเรียกและคำอุทาน เป็นต้น นิบาตถือเป็นอวยยศศัพท์จึงเป็นศัพท์ที่ไม่ต้องแจกวิภक्ति ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปศัพท์ ยกเว้น

¹⁶⁴ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 103.

¹⁶⁵ กุสุมา รักษมณี, เอกสารคำสอนวิชา อท. 437 ภาษาสันสกฤตประยุกต์ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 39.

หารเปลี่ยนอักษรตามกฎสนธิเท่านั้น¹⁶⁶ คำอวยยศัพทประเภทนิบาตที่พบในหนังสือประชุมสุภาชิต
สันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ได้แก่

3.2.1 นิบาตบอกเวลา ได้แก่

1) ตตร	ที่นั่น	2) ปรา	ต่อมา
3) ยตร	ที่ใด	4) สหุยะ	เดี๋ยวนี้
5) สทา	ในกาลทุกเมื่อ	6) สรวทา	ในกาลทุกเมื่อ
7) สหสา	ในทันที		

3.2.2 นิบาตบอกคำถาม ได้แก่

1) กศจิต	ใคร	2) กี	อะไร
3) กิจิต	ใด ๆ, พวกใด, ใคร	4) กุตะ	ที่ไหน

3.2.3 นิบาตบอกสถานที่ ได้แก่

1) กวจิต	บางแห่ง	2) ตตร	ที่นั่น
3) ยตร	ที่ใด	4) สรวตร	ทุกแห่ง
5) อตร	ที่นี่	6) อิท	ที่นี่

3.2.4 นิบาตบอกอุปมา ได้แก่

1) อิว	คล้าย, เหมือน	2) ตถา	ฉันใด
3) เต	อันใด	4) ยถา	ฉันนั้น
5) เย	อันนั้น	6) สะ	เป็น, เหมือน

¹⁶⁶ กุสุมา รักษมณี, เอกสารคำสอนวิชา อท. 437 ภาษาสันสกฤตประยุกต์ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 54.,
สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3, 104.

3.2.5 นิบาตบอกความปฏิเสธ ได้แก่

1) อวศย	ไม่จำเป็น, แน่นอน	2) น	ไม่
3) นาสติ	ไม่มี	4) เม	ไม่
5) วินา	ปราศจาก	6) วฤถา	ไร้ค่า

3.2.6 นิบาตบอกคำอุทาน ได้แก่

1) อโห

โห

3.2.7 นิบาตเน้นความ ได้แก่

1) ชล	จริง, แน่นอน	2) ธรรวม	จริง
3) นาม	มีชื่อว่า	4) นุนม	จริง
5) ยุกต์	เหมาะสม	6) วา	เท่านั้น
7) สม	แน่นอน	8) สวย	ตัวเอง

3.2.8 นิบาตบอกสัณฐาน มีลักษณะเป็นคำเชื่อม ได้แก่

1) อปี	แต่, แม่, กระนั้น	2) อิติ	ดังนั้น, เช่นนั้น
3) เอว	เท่านั้น	4) จ	และ
5) เจต	ถ้า	6) ตตะ	ก็, ต่อมา
7) ตุ	แต่	8) เตน	เพราะฉะนั้น
9) ปรม	แต่ว่า, นอกจาก	10) ปุนรปี	แม้, อีกอย่างหนึ่ง
11) ปุนร	อีก	12) ปฺรติ	แก่, ต่อ
13) ยทิ	ถ้าว่า, แม้ว่า	14) ทิ	เพราะ, อนึ่ง, ก็

คำอวยยศัพท์ทั้งหมดดังกล่าวถูกใช้ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 เพื่อการขยายความศัพท์ต่าง ๆ ตลอดจนความหมายโดยรวมของสุภาชิตให้มีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ การใช้คำอวยยศัพท์จำพวกอุปสรรคทำให้คำศัพท์ต่าง ๆ มีความหมายใหม่ที่ชัดเจนกว่าเดิม

หรือแตกต่างไปจากเดิม ถือเป็นวิธีหนึ่งในการสรรคำทำให้สุภาสิตมีความไพเราะและน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ในขณะที่การใช้นิบาตต่าง ๆ ช่วยสนับสนุนให้สุภาสิตมีความหมายละเอียดขึ้น เนื่องจากนิบาตมีส่วนช่วยในการอธิบายรายละเอียดปลีกย่อยที่ศัพท์คำอื่นไม่สามารถทำได้ เช่น นิบาตบอกเวลา และ นิบาตบอกสถานที่ช่วยทำให้ผู้อ่านเห็นภาพลักษณะการกระทำต่าง ๆ ในสุภาสิตได้ชัดเจนขึ้น ดังเช่น

สรวยทรวยเชษุ วไทยว ทรวยมาทรุนุดตมม |

อาหารยตวาทนธรรยตวาทกษยตวาจจ สรวทา || 13 ||

บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า ในบรรดาทรัพย์ทั้งหมด

ความรู้เท่านั้นเป็นทรัพย์ที่สำคัญที่สุด เพราะใคร ๆ ลักไปไม่ได้

เพราะมีค่าหาประมาณมิได้ และเพราะไม่สูญสิ้นไปตลอดกาลเป็นนิตย์¹⁶⁷

ในสุภาสิตบทนี้มีการใช้คำอวยยศศัพท์ ประเภทนิบาตบอกเวลาคือคำว่า สรวทา แปลว่า ในกาลทุกเมื่อ โดยใช้ในความหมายว่า ตลอดกาล ทั้งนี้สุภาสิตกล่าวถึงความสำคัญของความรู้ว่ามีคุณค่ายิ่งกว่าทรัพย์สินใด ๆ ทั้งหมด เพราะความรู้จะอยู่ติดตัวคนผู้ศึกษาหาความรู้ไปตลอดชีวิต และสามารถนำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ตลอดเวลา ในขณะที่ทรัพย์สินเป็นสิ่งไม่เที่ยงเมื่อใช้แล้วย่อมหมดไป ดังนั้นการศึกษาหาความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ เห็นได้ว่าใจความสำคัญของสุภาสิตสามารถทำให้ผู้อ่านเห็นคุณค่าของความรู้ได้โดยตรงอยู่แล้ว แต่เมื่อกวีนำคำว่า สรวทา มาใช้ขยายความให้เห็นว่าความรู้เป็นสิ่งเที่ยงแท้จะคงอยู่ไปตลอดกาล ยิ่งส่งเสริมให้ผู้อ่านตระหนักถึงคุณค่าของความรู้มากยิ่งขึ้นไปอีกนั่นเอง

นอกจากนี้การใช้นิบาตบอกสันธานยังช่วยในการเชื่อมความในสุภาสิตให้มีความหลากหลายทั้งเชื่อมความให้คล้ายคลึงกัน เช่นคำว่า เตน แปลว่า เพราะฉะนั้น คำว่า อิติ แปลว่า ดังนี้ , เช่นนั้น คำว่า จ แปลว่า และ ตลอดจนการเชื่อมความที่ขัดแย้งกัน เช่นคำว่า อปิ แปลว่า แต่, แม้, กระนั้น คำว่า ตู แปลว่า แต่ คำว่า ปรม แปลว่า แต่ว่า, นอกจาก ดังตัวอย่าง

ทุรชนะ ปรียวาทีติ ในตทวิทวาสการณม |

มธู ดิษติ ชิหวาเคร หฤทเย ตู หลาหลม || 37 ||

“คนชั่วมีปกติพูดไพเราะ”

ข้อนั้นมีใช้เหตุแห่งความเชื่อถือ

¹⁶⁷ พระสุธีธรรมานวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 14.

น้ำผึ้ง ตั้งอยู่บนปลายลิ้น (ของคนชั่ว)
แต่ในหัวใจ (ของเขา) มียาพิษร้ายแรง¹⁶⁸

จากตัวอย่างปรากฏคำว่า ตู แปลว่า แต่ เป็นคำอวยยศศัพท์ ประเภทนิบาตบอกสันธาน โดยทำหน้าที่เชื่อมความในสุภาชิตให้แสดงความหมายขัดแย้งกัน กล่าวคือสุภาชิตสอนให้รู้ถึงพฤติกรรมของคนชั่วที่มักพุดจาไพเราะ หรือพุดจาประจบสอพลอต่อหน้าผู้อื่นอยู่เสมอ แต่ลับหลังย่อมคิดร้ายต่อผู้อื่นตามปกตินิสัยของตนเองที่คิดแต่จะกระทำความชั่วอยู่เป็นประจำ ในสุภาชิตใช้คำว่า ตู แสดงความขัดแย้งว่า ถึงแม้คนชั่วจะพุดจาไพเราะอ่อนหวานเพียงใด (น้ำผึ้งตั้งอยู่บนปลายลิ้น) แต่เขาย่อมคิดปองร้ายผู้อื่นตลอดเวลา (แต่ในหัวใจมียาพิษร้ายแรง) เข้าทำนองที่ว่าปากปราศรัย น้ำใจเชือดคอ ซึ่งการแสดงความขัดแย้งตอกันนี้เองทำให้ผู้อ่านสามารถจินตนาการ และเกิดความเข้าใจในพฤติกรรมของคนชั่วได้ชัดเจน

การใช้คำอวยยศศัพท์ประเภทนิบาตบอกอุปมามีส่วนช่วยอย่างมากในการสร้างอรรถาภิธานทางความหมายหรือรสรถาภิธาน ทำให้ผู้อ่านเข้าใจคำสอนในสุภาชิตจากการใช้ข้อความเปรียบเทียบ ด้วยคำว่า อิว แปลว่า คล้าย, เหมือน ที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไปในส่วนการวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์ ในขณะที่การใช้นิบาตบอกคำถาม และนิบาตบอกความปฏิเสธมีส่วนช่วยสนับสนุนให้ผู้อ่านขบคิดถึงการกระทำในสุภาชิตจากการตั้งคำถาม และหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ไม่ควรทำตามทีสุภาชิตกล่าวไว้โดยใช้นิบาตบอกความปฏิเสธ เช่นคำว่า น แปลว่า ไม่ และ ส่วนการใช้นิบาตเน้นความช่วยตอกย้ำใจความสำคัญของสุภาชิตให้มีน้ำหนักความเป็นไปได้และมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เช่น

อลปากษรรณณียิ ยะ กลยติ นิคจิติ ส ขล วาคมิ |

พหุจนมลปสาริ ยะ กลยติ วิปรลาปี สะ || 107 ||

ผู้พูดน้อยแต่ไพเราะ เป็นนักพูดที่ดีแน่นอน

ผู้พูดมากแต่ไร้สาระ เป็นคนขี้โม้¹⁶⁹

สุภาชิตบทรนี้ต้องการตอกย้ำให้เห็นถึงวิธีการพุดจาที่เหมาะสม โดยกล่าวว่าผู้พูดน้อยแต่มีความไพเราะถือเป็นลักษณะของผู้พูดที่ดี ต่างจากผู้พูดมากแต่สิ่งที่พูดไม่ให้สารประโยชน์ใด ๆ แก่ผู้ฟังผู้นั้นถือเป็นผู้พูดเพื่อเจ้อ ไม่น่าเชื่อถือและไม่เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น โดยกวินานิบาตเน้นความคำว่า

¹⁶⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 19.

¹⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, 35.

ขลุ แปลว่า จริง, แน่نون มาใช้สนับสนุนข้อความที่ว่า ผู้พูดน้อยแต่ไพเราะ ให้มีน้ำหนักความน่าเชื่อถือเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ผู้อ่านเกิดความคิดคล้อยตามนำคำสอนดังกล่าวไปปฏิบัติในที่สุด

ภาษาที่ใช้ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ถือเป็นภาษาสันสกฤตแบบแผนที่เรียบง่าย สื่อความได้ชัดเจน ตรงไปตรงมาตามลักษณะทั่วไปของสุภาษิต โดยการใช้คำกริยา การใช้คำสรรพนาม ตลอดจนการใช้คำอุบายศัพท์ล้วนช่วยสนับสนุนให้สุภาษิตมีใจความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ลักษณะคำประพันธ์แบบกาวะโดยใช้ฉันทประเภทย่างต่าง ๆ นั้นทำให้สุภาษิตมีการใช้ภาษาที่สละสลวยและมีความไพเราะจากการสรรคำในบทประพันธ์ตามข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ที่ถูกต้อง

การวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์

สุภาษิตนอกจากจะมีเนื้อหาที่สอดแทรกคำสอนทั้งหลายที่เป็นประโยชน์แล้ว ยังมีความโดดเด่นในการใช้ภาษาที่ไม่ซับซ้อนจนเกินไป ง่ายต่อการจดจำจากการใช้รูปแบบคำประพันธ์แบบอนุชฎฉันท หรือโศลกเสียเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วสุภาษิตยังถือเป็นวรรณคดีประเภทกาวะอย่างหนึ่งที่มีความงดงามทางด้านวรรณศิลป์ ซึ่งผู้อ่านจะได้รับสุนทรียะจากความงดงามของภาษา และความไพเราะของสุภาษิตนั้น ๆ ควบคู่กันไปด้วย ทั้งนี้วรรณศิลป์ในบทประพันธ์ต่าง ๆ รวมไปถึงสุภาษิตย่อมมุ่งพิจารณาถึงความงดงามในบทประพันธ์ ผ่านการเลือกสรรคำที่ไพเราะ การใช้เสียงที่กลมกลืนกันสอดประสานกันให้เกิดความงดงามขึ้น โดยในการวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์มีความสอดคล้องกับทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตต่าง ๆ โดยเฉพาะทฤษฎีอสังการที่มุ่งศึกษาการตกแต่งถ้อยคำด้วยภาษาในเชิงวรรณศิลป์เป็นสำคัญ ดังนั้นในการวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์ที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นี้ผู้วิจัยจึงนำเอาทฤษฎีอสังการมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์เป็นหลัก พร้อมทั้งพิจารณาทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์มาเป็นส่วนประกอบเสริมอีกด้วย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

อสังการ

อสังการ คือการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นประหนึ่งอารมณ์ของบทประพันธ์¹⁷⁰ ทฤษฎีอสังการถือเป็นเรื่องของภาพพจน์และมีความหมายกว้างไปจนถึง

¹⁷⁰ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 26.

ปัจจัยที่ทำให้เกิดความงามในบทประพันธ์ อลังการจึงเปรียบเสมือนอารมณ์หรือเครื่องประดับของบทประพันธ์ ซึ่งเครื่องประดับที่สำคัญนั้นมีอยู่ 2 ประการ ได้แก่เสียง หรือศัพท์ และความหมาย หรืออรรถ ทำให้อลังการจึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่ อลังการทางเสียง เรียกว่า ศัพท์อลังการ และอลังการทางความหมาย เรียกว่า อรรถอลังการ¹⁷¹

การศึกษาวិเคราะห์ออลังการในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้คัมภีร์ออลังการศาสตร์ ของวาคภฏะ เป็นเครื่องมือในการศึกษา เนื่องจากมีการอธิบายพร้อมยกตัวอย่างออลังการแต่ละประเภทไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ทั้งยังมีการแจกแจงจำนวนออลังการทั้งสองประเภทไว้อย่างเหมาะสม ไม่มากหรือน้อยเกินไป โดยในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ปรากฏออลังการทั้งสองประเภทได้แก่ ศัพท์อลังการ และอรรถอลังการ ดังผลการศึกษาต่อไปนี้

1. ศัพท์อลังการ

ศัพท์อลังการ หรือออลังการทางเสียง คือการเล่นคำให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์¹⁷² หากบทประพันธ์ใดมีศัพท์อลังการ คำศัพท์ในบทประพันธ์นั้นก็จะมีเสียงที่กลมกลืน มีความรื่นไหล ตลอดจนมีความไพเราะไปตลอดทั้งบท ศัพท์อลังการมีอยู่หลายประเภทตามที่นักวรรณคดีสันสกฤตได้กำหนดไว้ แต่ที่มีความสำคัญมากคือ ยมก (การเล่นคำหรือพยางค์ที่มีเสียงซ้ำกัน) และ อนุปราส (การเล่นเสียงสัมผัสพยัญชนะที่ซ้ำกัน)¹⁷³

คัมภีร์ออลังการศาสตร์ ของวาคภฏะได้ให้คำจำกัดความของศัพท์อลังการประเภทยมก ไว้ว่า “ยมกม คือการกล่าวซ้ำซึ่งบาท คำ หรือตัวอักษรของคำไว้ติด ๆ กัน หรือไม่ติด ๆ กัน ณ ที่เบื้องต้น ตอนกลาง หรือเบื้องปลาย (ของบทหรือบาท) และให้ความหมายต่างกัน”¹⁷⁴ กล่าวคือ ยมกเป็นการเล่นคำโดยซ้ำคำที่มีเสียงเหมือนกันทุกพยางค์ หรือบางพยางค์ แต่มีความหมายต่างกันเอาไว้ในคำประพันธ์วรรคเดียวกันหรือบทเดียวกัน¹⁷⁵ ดังเช่นบทประพันธ์ที่ว่า

¹⁷¹ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, “การศึกษาวิเคราะห์คีตโกวินทกาวยะ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 159.

¹⁷² กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 27.

¹⁷³ Sangita Singh, *Mammata: Kavyaprakash*, (New Delhi: Shivank Prakashan, 2004), 78.

¹⁷⁴ วาคภฏะ, ออลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2550), 24.

¹⁷⁵ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 27.

วสนุ สโรโค'ตร ชโนน กศจิต ปรม สโรโค ยทิ ราชหัสะ ๓
 คีตงกลงโก น กโรติ สิทธะ ไสเล กลงโกชณิกานเน'สมิน ๓

ไม่มีใครอยู่ที่นี้ เป็น “สโรค” ถ้าจะมีบ้างก็แต่ราชหงส์บนภูเขา
 อันมีป่าที่ปราศจากมลทินนี้ สิทธิผู้ใดบ้างจะไม่ร้องเพลงอย่างไพเราะ¹⁷⁶

จากบทประพันธ์ข้างต้นมีการใช้ศัพท์หลังการประเภท ยมก โดยการซ้ำว่า สโรโค ในตอนกลางบาทที่ 1 และ 2 รวมถึงการซ้ำคำว่า กลงโก ในตอนกลางบาทที่ 3 และ 4 ซึ่งคำว่า สโรโค ในทั้งสองตำแหน่งออกเสียงเหมือนกัน แต่มีความหมายต่างกัน กล่าวคือ คำว่า สโรโค ในบาทแรก มาจากคำว่า สโรค เป็นคำคุณศัพท์ แปลว่า ผู้ไม่มีโรค ในขณะที่ สโรโค ในบาทที่สอง มาจากคำว่า สร เป็นคำนามนปุงสกลิงค์ อ การานต์ แปลว่า สระ เต็มปัจจัย ค แปลว่า ไป ดังนั้น สโรโค ในที่นี้จึงแปลว่า ผู้ไปสู่สระ ส่วนคำว่า กลงโก ในทั้งสองตำแหน่งก็มีความหมายไม่เหมือนกัน กล่าวคือ คำว่า กลงโก มาจาก กลงก เป็นคำนามนปุงสกลิงค์ อ การานต์ แปลว่า มลพิษ, มลทิน คำว่า กลงโก ในบาทที่ 3 สื่อความหมายถึงการร้องเพลงอย่างไพเราะ ต่างจากคำว่า กลงโก ในบาทที่สี่ที่หมายถึง มลทิน

เห็นได้ว่าศัพท์หลังการประเภท ยมก สามารถทำให้เกิดความไพเราะในบทประพันธ์ได้จากความกลมกลืนของเสียงที่เหมือนกัน แต่ถึงอย่างไรก็ตามผู้อ่านย่อมต้องพิจารณาภาษาของบทประพันธ์ที่ซับซ้อนด้วยการแยกแยะความหมายที่ต่างกันของคำศัพท์ที่เขียน และออกเสียงเหมือนกันอีกด้วย ซึ่งลักษณะนี้เองถือเป็นจุดเด่นของศัพท์หลังการประเภทนี้ ทั้งนี้เมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์สุภาชิตทั้งหมดในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 แล้วพบว่าไม่มีการใช้ศัพท์หลังการประเภท ยมก โดยการซ้ำคำที่มีเสียงเหมือนกัน แต่มีความหมายแตกต่างกันอยู่เลย อาจเป็นเพราะสุภาชิตมักประพันธ์ขึ้นด้วยภาษาที่เรียบง่าย ไม่นั่นลีลาในการประพันธ์มากเท่าไรนัก ประกอบกับคำศัพท์ที่ใช้ในการประพันธ์มักเป็นคำศัพท์ง่าย ๆ สื่อความหมายชัดเจน กวีจึงมักใช้คำศัพท์เดิม ๆ ซ้ำไปซ้ำมา แต่มีความหมายเหมือนกัน เพื่อให้สะดวกต่อการจดจำ ดังสุภาชิตบทนี้

อนิรวะทะ ศรีโย มุลมนิรวะทะ ปรี สุขม |

อนิรวะโท หิ สตตฺ สรวารเถชฺ พรวรรตกะ || 95 ||

ความชื่นบาน เป็นบ่อเกิดของทรัพย์ เป็นความสุขสูงสุด

และเป็นสิ่งกระตุ้น ในประโยชน์ทุกสิ่งเสมอ¹⁷⁷

¹⁷⁶ วาคภุช, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 28.

¹⁷⁷ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 33.

สุภาชิตบทนี้มีการซ้ำคำที่มีเสียงเหมือนกันทุกพยางค์คือคำว่า อนิรวะ ในบาทที่ 1 , 2 และ 3 โดยคำว่า อนิรวะ มาจากคำว่า อนิรวะ เป็นคำนาม ปุงลิงค์ อ การานต์ แปลว่า ความขึ้นบาน, ความไม่ซึ่มเศร้า ซึ่งคำว่า อนิรวะ ที่ปรากฏในบาททั้งสามนี้ไม่ได้มีความหมายแตกต่างกันอย่างใด หากแต่หมายถึง ความขึ้นบาน เหมือนกันทั้งหมด อนึ่ง สุภาชิตต้องการใช้คำว่า อนิรวะ เพื่อสื่อความหมายว่าความขึ้นบานเป็นสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ ความขึ้นบานเป็นบ่อเกิดของทรัพย์ ความขึ้นบานเป็นความสุขสูงสุด ความขึ้นบานเป็นสิ่งกระตุ้น ดังนั้นคำว่า อนิรวะ ที่ปรากฏในสุภาชิตทั้งสามตำแหน่งซึ่งมีความหมายเหมือนกันดังกล่าวนี้นี้จึงไม่ถือเป็นศัพท์พาลังการ ประเภท ยมก แต่อย่างใด

ถึงแม้ว่าสุภาชิตในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 จะไม่ปรากฏการใช้ศัพท์พาลังการประเภท ยมก ตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้ว แต่ยังพบการใช้อนุปราสอยู่บ้าง ดังผลการศึกษาต่อไปนี้

1.1 อนุปราส

คัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภฏะได้ให้คำจำกัดความของศัพท์พาลังการประเภทอนุปราส ไว้ว่า “การใช้ซ้ำซึ่งอักษรอันมีเสียงคล้าย ๆ กันนั้นชื่อ อนุปราส”¹⁷⁸ กล่าวคือ อนุปราสเป็นการเล่นเสียงโดยการซ้ำเสียงพยัญชนะในคำประพันธ์วรรคเดียวกัน โดยอาจเป็นพยัญชนะเดี่ยวหรือพยัญชนะซ้อนก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่มีเสียงสระที่แตกต่างกัน เช่น การซ้ำเสียงพยัญชนะ ส ในทุกพยางค์ของบทประพันธ์ “ส สาสิะ สาสุสะ สาโส” แปลว่า เขา (ส) เป็นผู้มี (สาส) พร้อมด้วยลูกศร (ส + อสุสุ) พร้อมด้วยดาบ (ส + อสิ)¹⁷⁹ การซ้ำเสียงพยัญชนะเสียงเดียวกันทั้งหมดทุกพยางค์ในลักษณะนี้ถือเป็นอนุปราสประเภทหนึ่งเรียกว่า เฉกานุปราส หรือ อนุปราสอันนักปราชญ์นิยมใช้ โดยเฉกานุปราสอาจเป็นการกล่าวซ้ำพยัญชนะหรือกลุ่มพยัญชนะที่มีเสียงเดียวกันนั้นแต่เพียงครั้งเดียวก็ได้ เช่นการซ้ำกลุ่มพยัญชนะ ลจก เพียงครั้งเดียวในบทประพันธ์ที่ว่า “อลงกลنگคตุงคาร กรปรสรเหลยา”¹⁸⁰ ส่วนอนุปราสอีกประเภทหนึ่งคือ ลาฎานุปราส หรืออนุปราสที่ชาวลาฎานิยมใช้¹⁸¹ เป็นการซ้ำพยัญชนะหรือกลุ่มพยัญชนะหลาย ๆ ครั้ง โดยในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 พบการใช้เฉกานุปราส และลาฎานุปราส ดังต่อไปนี้

¹⁷⁸ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 23.

¹⁷⁹ กุสุมา รักขมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 27.

¹⁸⁰ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 23.

¹⁸¹ เรื่องเดียวกัน.

1.1.1 เณกานุปราส

เณกานุปราส คือการซ้ำเสียงพยัญชนะเสียงเดียวกันทั้งหมดทุกพยางค์ หรือการกล่าวซ้ำพยัญชนะหรือกลุ่มพยัญชนะที่มีเสียงเดียวกันนั้นแต่เพียงครั้งเดียว เช่น

นาโภชนน กายาคุณิรที่ปยเต **นาติโภชนาต** |

ยถา นิรินธโน วหิรลโป วา'ตินธนาวุตตะ || 133 ||

เพราะไม่บริโภคอาหาร

ไฟ (ธาตุ) ในร่างกาย จึงไม่เผาผลาญ

เพราะบริโภคมากเกินไป

ไฟในร่างกาย ก็ไม่เผาผลาญ

เหมือนกับไฟที่ปราศเชื้อเพลิง

นิทหน้อยหรือที่ปกคลุมด้วยเชื้อเพลิงมากเกินไปก็ไม่ลุกไหม้ฉะนั้น¹⁸²

จากตัวอย่างมีการซ้ำเสียงพยัญชนะ น และ ภา ในตอนต้นของบาทที่ 1 และตอนท้ายของบาทที่ 2 โดยมี คำว่า น เป็นคำอวยยศศัพท์ แปลว่า ไม่ และคำว่า โภชน เป็นคำนาม นปุณสกสิงค์ แปลว่า (บริโภค) อาหาร เต็ม อ อุปสรรคที่บพหน้า แปลว่า ไม่ รวมกันเป็นคำว่า อโภชน แปลว่า ไม่บริโภคอาหาร แต่ผลจากการสนธิจึงทำให้ในบทประพันธ์ปรากฏแค่ โภชน ที่แจกวักติแล้วเป็น โภชน และ โภชนาต โดยพยัญชนะทั้งสองนี้ถูกซ้ำเพียงแค่ครั้งเดียว จึงถือเป็นศัพท์ทาลังการ ประเภทอนุปราส แบบเณกานุปราส และเมื่อพิจารณาการซ้ำคำดังกล่าวทำให้เห็นถึงความสามารถของกวีที่สามารถจัดวางตำแหน่งคำได้เหมาะสม ทำให้เกิดความกลมกลืนของเสียงในตอนต้นและตอนท้ายของวรรค ทั้งยังได้ความหมายของคำที่สอดคล้องกันอีกด้วย อนึ่ง ตามกฎของคณะฉันทของอนุษฏกฉันทที่บังคับพยางค์เสียงเบา หรือลฆุไว้ในพยางค์ที่ 5 ของทุกบาท ซึ่งตรงกับพยางค์เสียง น ในบาทที่ 1 และพยางค์เสียง ติ ในบาทที่ 2 รวมไปถึงการบังคับพยางค์เสียงหนัก หรือคุรุไว้ในพยางค์ที่ 6 ของทุกบาท ซึ่งตรงกับพยางค์เสียง กา ในบาทที่ 1 และพยางค์เสียง โภ ในบาทที่ 2 และนอกจากนี้การที่คณะฉันทไม่ได้กำหนดเสียงหนัก-เบา ไว้อย่างแน่นอนจึงทำให้กวีเลือกใช้เสียง น ในคำว่า นา ที่อยู่คำแรกของบาทที่ 1 และเสียง น ในคำว่า นาต ที่อยู่คำสุดท้ายของบาทที่ 2 ทำให้เกิดความกลมกลืนและคล้องจองของเสียงในตอนต้นและตอนท้ายของวรรค เมื่อผู้อ่านอ่านสุภาชิตบทนี้ก็จะเกิดความไพเราะคล้ายเสียงดนตรี ทำให้ง่ายต่อการจดจำอีกด้วย

¹⁸² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 12.

1.1.2 ลาภานุปราส

ลาภานุปราส เป็นการซ้ำพยัญชนะหรือกลุ่มพยัญชนะหลาย ๆ ครั้ง เช่น

วิทยา ททาทิ วินยํ วินยาทยาทิ ปาตรตาม |

ปาตรตวาทธนาบาโนติ ธนาทธรรมสตุตตะ สุขม || 14 ||

ความรู้ให้วินัย เพราะวินัยบุคคลจึงถึงความเป็นผู้เหมาะสม
(ที่จะรับสิ่งของ) เพราะความเป็นผู้เหมาะสม จึงได้ทรัพย์
เพราะทรัพย์สมบัติจึงได้ธรรม เพราะธรรมจึงได้ความสุข¹⁸³

สุภาชิตข้างต้นมีการซ้ำเสียงพยัญชนะ ว และ ธ ในทุกบาทของสุภาชิต กล่าวคือ การซ้ำพยัญชนะ ว เกิดขึ้นในบาทที่ 1 และบาทที่ 2 ในคำว่า วิทยา มาจาก วิทยา เป็นคำนาม สตรีลิงค์ อ การานต์ แปลว่า ความรู้ กับคำว่า วินยํ และ วินยา มาจากคำว่า วินย เป็นคำนาม ปุงลิงค์ อ การานต์ แปลว่า วินัย ในขณะที่การซ้ำพยัญชนะ ธ เกิดขึ้นในบาทที่ 2 และบาทที่ 3 ในคำว่า ธนม และ ธนาท มาจากคำว่า ธน เป็นคำนามนปุงสกลิงค์ อ การานต์ แปลว่า ทรัพย์ รวมไปถึงคำว่า ธรรม มาจากคำว่า ธรรม เป็นคำนามปุงลิงค์ อ การานต์ แปลว่า ธรรมะ จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่ากวีซ้ำพยัญชนะ ว และ ธ ถึงอย่างละ 3 ครั้ง

นอกจากนี้ยังมีการซ้ำพยัญชนะ ป และพยัญชนะซ้อน ทร ในบาทที่ 2 และ บาทที่ 3 ที่คำว่า ปาตรตาม มาจากคำว่า ปาตรตา เป็นคำนามสตรีลิงค์ อ การานต์ และคำว่า ปาตรตวาท มาจากคำว่า ปาตรตว เป็นคำนามนปุงสกลิงค์ อ การานต์ โดยทั้งสองคำดังกล่าวแปลว่า เกียรติ, สง่างาม, ภูมิฐาน โดยกวีนำคำทั้งสองมาใช้สื่อถึงความเป็นผู้เหมาะสม คู่ควรที่จะได้ทรัพย์ เห็นได้ว่าการซ้ำพยัญชนะเดี่ยว ว ธ และ ป รวมไปถึงพยัญชนะซ้อน ทร ทำให้เกิดการซ้ำพยัญชนะในทุกบาททั่วทั้งบท การซ้ำพยัญชนะในลักษณะนี้เป็นศัพท์าลังการ ประเภทอนุปราส แบบลาภานุปราส ทำให้เสียงในบทประพันธ์มีความกลมกลืนกันทั้งหมด ถือเป็นความงดงามของการใช้เสียงในบทประพันธ์อย่างหนึ่ง

¹⁸³ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 14.

กาอะ อาหฺวยเต กากานฺยาจโก น ตฺ ยาจกาน |

กาจยาจโกโยรมธฺเย วรี กากโก น ยาจกะ || 49 ||

กายังเรียกกา (ตัวอื่น ๆ) แต่ยาจกไม่เรียกยาจกด้วยกัน

ในระหว่างกากับยาจก กาคีกว่า ยาจกไม่ดีเลย¹⁸⁴

ในตัวอย่างนี้มีการซ้ำเสียงของพยัญชนะ ก ย และ จ โดยการซ้ำคำศัพท์จำนวน 2 คำเป็นหลักได้แก่คำว่า กาก เป็นคำนามบุคลิก อ การานต์ แปลว่า กา และคำว่า ยาจก เป็นคำนามบุคลิก แปลว่า ยาจก โดยการซ้ำคำทั้งสองนี้เกิดขึ้นในทุกบาทของบทประพันธ์ตั้งแต่ การซ้ำเสียง ก ในคำว่า กากะ (สนธิแล้วเป็น กากโก) และ กากานฺ ประกอบกับการซ้ำเสียง ย จ และ ก ในคำว่า ยาจกะ (สนธิแล้วเป็น ยาจโก) ยาจกานฺ ยาจโยะ จะเห็นว่าการซ้ำคำที่มีเสียงพยัญชนะคล้ายคลึงกันในทุกบาทของสุภาชิตเช่นนี้ทำให้เกิดความไพเราะของเสียงอันเกิดจากความกลมกลืนกันของเสียงในทุก ๆ บาท และในกรณีที่มีการซ้ำเสียง ก และ จ ที่เป็นเสียงกัก ไม่ก้องเหมือนกัน รวมไปถึงเสียง จ และ ย ที่เป็นเสียงอันมีฐานกรณ์เดียวกันคือ เพดานปาก ยิ่งทำให้เกิดความสั่นไหว และต่อเนื่องของเสียงมากขึ้น ขณะการอ่านสุภาชิต ถือเป็นความงดงามของการใช้เสียงในบทประพันธ์ที่สร้างสุนทรียะให้ผู้อ่าน ในทำนองเดียวกันการที่กวีเลือกซ้ำคำว่า ยาจก ในตอนท้ายของของแต่ละวรรค ยิ่งเพิ่มความไพเราะของสุภาชิตได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้จะเห็นว่าในสุภาชิตมีการใช้คำศัพท์อย่างง่าย คำเดียวกัน (รูปต่างกัน เกิดจากการแจกวิภักตินาม) ซ้ำไปซ้ำมา แต่สามารถทำให้เกิดความหมายลึกซึ้งกินใจ พร้อมทั้งมีนัยยะเป็นคำสอนที่เป็นประโยชน์ แสดงให้เห็นถึงความสามารถของกวีในการสรรคำที่มีความเหมาะสมทั้งเสียงและความหมาย

นอกจากการซ้ำพยัญชนะตามอย่างฉกานุปราส และลาฎานุปราสแล้ว ผู้วิจัยยังพบการซ้ำพยัญชนะในอีกลักษณะหนึ่งที่ค่อนข้างมีมากในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1 คือการซ้ำ หรือเล่นคำสัมผัสของพยัญชนะสุดท้ายของบรรทัด หรือที่เรียกว่า อันตยานุปราส ตามคัมภีร์สาहितยทรรปณะ ของวิศวานาถ¹⁸⁵ อีกด้วย

1.1.3 อันตยานุปราส

อันตยานุปราส คือการซ้ำ หรือเล่นคำสัมผัสของพยัญชนะสุดท้ายของบรรทัด ดังตัวอย่าง

¹⁸⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 22.

¹⁸⁵ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, “การศึกษาวิเคราะห์คัตโกวินทกาวยะ”, 166-167.

วิทยา มิตรื ปรวาเสษุ ภรรยา มิตรื คฤหเสษุ จ |
 วยาศิตเสษุ มิตรื ฐโรม มิตรื มฤตเสษุ จ || 24 ||

ความรู้เป็นเพื่อนในคราวจากบ้านไปไกล
 ภรรยาเป็นเพื่อนในเรือน
 ยาเป็นเพื่อนสำหรับคนป่วย
 และธรรมะเป็นเพื่อนสำหรับคนตาย¹⁸⁶

จากตัวอย่างมีการซ้ำคำว่า จ เป็นคำอวยยศัพท์ แปลว่า และ ที่ตำแหน่งสุดท้ายของบรรทัดทำให้เกิดเสียงสัมผัสคล้องจองเกิดขึ้นในบทประพันธ์คล้ายกับการเล่นคำสัมผัสในบทร้อยกรองไทย ในสุภาชิตบทนี้เป็นการซ้ำพยัญชนะตัวเดียวกันคือ จ ที่มีเสียงสระเดียวกันคือสระ อ ทำให้เสียงในตอนท้ายของบทประพันธ์ในแต่ละวรรคมีความกลมกลืนกัน อีกประการหนึ่งการซ้ำคำว่า จ ในตำแหน่งดังกล่าวเปรียบเสมือนการกำหนดจังหวะหยุดเมื่อจบแต่ละบรรทัดในขณะอ่านบทประพันธ์ บทประพันธ์จึงมีเสน่ห์มากยิ่งขึ้น ทั้งยังมีความไพเราะของเสียงอีกด้วย เห็นได้ว่ากวีให้ความสำคัญกับเรื่องของเสียงเสนาะในบทประพันธ์ด้วยการเลือกวางตำแหน่งของคำที่มีเสียงเดียวกันไว้อย่างเหมาะสมที่ตำแหน่งท้ายสุดของบรรทัด ถือเป็นศัพทาลังการแบบอนุปราสประเภทหนึ่งที่เรียกว่า อนุตยานุปราสนนั่นเอง

2. อรรถาลังการ

อรรถาลังการ หรืออลังการทางความหมาย คือการใช้โวหารเปรียบเทียบ หรือโวหารแฝงความหมายเพื่อให้มีการตีความได้ลึกซึ้งแตกต่างกันออกไป¹⁸⁷ อรรถาลังการเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยเพิ่มความหมายที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นให้แก่บทประพันธ์ กล่าวได้ว่าอรรถาลังการเกิดจากการที่กวีใช้ความสามารถในการปรุงแต่งเนื้อความโดยสร้างจินตภาพให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ต่าง ๆ ตามไปด้วย เช่น การใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรม โดยยกไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งนั้นง่ายขึ้น¹⁸⁸ โดยทั่วไปสิ่งที่นำไปเปรียบเทียบจะต้องเป็นสิ่งที่ทุกคนมีความเข้าใจตรงกันอยู่แล้ว เช่น สวยเหมือนเจ้าหญิง ขาวเหมือนสำลี หรือแม้แต่การเปรียบเทียบโดยใช้ภาพพจน์เกินจริงก็ทำให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งนั้นได้ง่ายขึ้นเช่นกัน เช่น เหนื่อยแทบตาย โลงเหมือนยกภูเขาออกจากอก

¹⁸⁶ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 16.

¹⁸⁷ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 28.

¹⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, 71.

ลักษณะดังกล่าวในทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตถือเป็นอสังการทางความหมายอย่างที่เราเรียกว่า อรรถาลังการ ซึ่งมีความสอดคล้องกับภาษาภาพพจน์ในภาษาไทยอันเป็นภาษาหรือถ้อยคำที่ทำให้เกิดภาพจินตนาการ ภาษาภาพพจน์มีความสำคัญในทางที่ช่วยส่งเสริมให้สำนวนโวหารดีขึ้น โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นนามธรรมเมื่อใช้ภาษาภาพพจน์แล้วย่อมเกิดรูปธรรมที่แจ่มชัดมากยิ่งขึ้น¹⁸⁹ ภาษาภาพพจน์ในภาษาไทยมีหลายประเภท เช่น อุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน นามนัย อธิพจน์ สัทพจน์ ฯลฯ ในทำนองเดียวกันอรรถาลังการในวรรณคดีสันสกฤตก็มีจำนวนมากเช่นเดียวกันตามนักวรรณคดีสันสกฤตแต่ละท่าน เช่น ภารตมุนี กล่าวว่าม้อรรถาลังการเพียง 3 ชนิด แต่มีมมภูจะ กล่าวว่าอรรถาลังการมีมากถึง 61 ชนิด¹⁹⁰ แต่ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงอรรถาลังการที่มีความสำคัญที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 เท่านั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 อุปมา

อุปมา เป็นคานามสตรีลิงค์ แปลว่า การเปรียบเทียบ, ความเหมือนกัน¹⁹¹ ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวากภุจะได้ให้คำจำกัดความของอรรถาลังการ ประเภทอุปมา ไว้ว่า “อุปมาคือลักษณะที่กล่าวความเหมือนระหว่างอุปมานและอุปไมย ด้วยใช้ ปรตยย อวยย คำที่มีความหมายว่า เหมือนกันเป็นต้น และสมาส”¹⁹² หมายถึง การกล่าวเชิงเปรียบเทียบ โดยการนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นเป็นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับกันแล้ว¹⁹³ โดยการเติมปัจจัยเพื่อให้คำนั้นแสดงความหมายในทำนองเปรียบเทียบ การสมาสคำ หรือใช้คำอวยยศัพทเช่น อิว ที่มีความหมายว่า เหมือน คล้าย เป็นคำแสดงความหมายเปรียบเทียบ เช่น “ใบหน้าของหญิง คนมีคิ้วโค้งเหมือนธนูงามเทพนั้นนวลกระจ่างเหมือนดวงจันทร์” จากตัวอย่างข้างต้นกวีต้องการเปรียบเทียบว่า ใบหน้าของหญิงนั้นเหมือนดวงจันทร์ และ คิ้วของหญิงนั้นเหมือนธนูงามเทพ โดยสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบเรียกว่า อุปมาน คือ ดวงจันทร์ ที่มีลักษณะเด่นอันเป็นที่รู้จักคือ การมีแสงนวลกระจ่าง ส่วนธนูงามเทพ มีลักษณะเด่นอันเป็นที่รู้จักคือ ความโค้งได้รูปทรงสวยงาม ในขณะที่สิ่งที่กวีนำไปเปรียบเรียกว่า อุปไมย คือ ใบหน้า ที่มีความนวลกระจ่าง

¹⁸⁹ วิเศษ ชาญประโคน, ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ทริปปี้ล เอ็ดดูเคชั่น, 2550), 83.

¹⁹⁰ Sangita Singh, *Mammata: Kavyaprakash*, 80.

¹⁹¹ ดารุณี บุรณวัฒน์, “อุปมาในบทละครสันสกฤต ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 ถึง 12” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 9.

¹⁹² วากภุจะ, *อสังการศาสตร์*, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 31.

¹⁹³ กุสุมา รักษมณี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 28.

เช่นเดียวกับดวงจันทร์ และคิ้ว ที่มีความโค้งได้รูปทรงสวยงามเหมือนธนูงามเทพ การเปรียบเทียบข้างต้นมีลักษณะร่วมของอุปมากับอุปไมย คือ ความนวลกระจ่าง และความโค้งได้รูปทรงสวยงาม เรียกว่า สาธารณธรรม

องค์ประกอบทั้งสี่ประการดังกล่าวได้แก่ 1) อุปมา คือสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ 2) อุปไมย คือสิ่งที่ถูกนำมาเปรียบเทียบกับอุปมา 3) สาธารณธรรม คือลักษณะร่วมของอุปมาและอุปไมย และ 4) อุปมาประติพาทก คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ องค์ประกอบเหล่านี้เป็นลักษณะของอุปมาสมบูรณ์ หรืออุปมาเต็มรูปแบบ เรียกตามมัมมภูจะว่า ปุโรณปมา ส่วนอุปมาที่ละส่วนใดส่วนหนึ่งออกไป เป็นอุปมาที่ไม่สมบูรณ์ แต่ยังสามารถสื่อความหมายเปรียบเทียบได้อยู่ เรียกว่า ลุปีโตปมา¹⁹⁴

ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ปรากฏอรรถาภิธานการประเภทอุปมา ดังเช่น

สตียชย ศูรปวโทชน คุณานคฤหณาตี สุขชนะ |

โทษคราหิ คุณตยาตี ปลโลลิว หิ ทุรชนะ || 36 ||

คนดี เหมือนกับกระดิ่งฝังข้าว ทั้งสิ่งที่ไม่ดีแล้ว ถือเอาแต่สิ่งที่ดี

คนชั่ว เหมือนกับตะแกรง ถือเอาแต่สิ่งที่ไม่ดีไว้ ทั้งสิ่งที่ดีเสีย¹⁹⁵

สุภาชิตข้างต้นเป็นบทประพันธ์ที่มีข้อความเปรียบเทียบตลอดทั้งบท โดยแบ่งการเปรียบเทียบออกเป็นสองส่วน ได้แก่ ส่วนที่หนึ่งคือ “คนดี เหมือนกับกระดิ่งฝังข้าว ทั้งสิ่งที่ไม่ดีแล้ว ถือเอาแต่สิ่งที่ดี” จากข้อความดังกล่าวสื่อให้เห็นว่าคนดียอมเป็นผู้มีปัญญา มีความรู้สึกลึกซึ้งซื่อสัตย์ และสามารถใช้ปัญญาของตนเองในการแยกแยะรับแต่สิ่งที่ดีมาประยุกต์ใช้กับชีวิตของตนเอง เหมือนกับกระดิ่งฝังข้าวที่มีรูขนาดเล็ก มีความสามารถในการคัดกรองสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างละเอียด จึงไม่เก็บสิ่งไม่ดีเอาไว้ เลือกเอาแต่สิ่งดี ๆ เก็บไว้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป โดยในการเปรียบเทียบครั้งนี้มีองค์ประกอบครบทั้ง 4 ประการ คือ 1) อุปมา คือสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ ได้แก่ กระดิ่งฝังข้าว 2) อุปไมย คือสิ่งที่ถูกนำมาเปรียบเทียบ ได้แก่ คนดี 3) สาธารณธรรม คือลักษณะร่วมของอุปมาและอุปไมย ได้แก่ ความสามารถในการคัดกรองสิ่งที่ไม่ดีออกไป และ 4) อุปมาประติพาทก

¹⁹⁴ ดารุณี บุรณวัฒน์, “อุปมาในบทละครสันสกฤต ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 ถึง 12”, 10.

¹⁹⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 19.

คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ ได้แก่คำว่า อิว แปลว่า เหมือน วิธีการอุปมาในลักษณะนี้ถือเป็นปุโรหิตอุปมา หรืออุปมาสมบูรณ์นั่นเอง

ส่วนข้อความเปรียบเทียบในส่วนที่สองคือ “คนชั่ว เหมือนกับตะแกรง ถือเอาแต่สิ่งที่ไม่ดีไว้ ทิ้งสิ่งที่ดีเสีย” จากข้อความดังกล่าวสื่อให้เห็นว่าคนชั่วมักเป็นผู้โง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้จักคิดพิจารณาว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนชั่ว อีกประการหนึ่งคือ คนชั่วย่อมชอบทำความชั่วอยู่เป็นนิตยจึงเลือกรับเอาแต่สิ่งที่ไม่ดีมาเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิตของตนเอง เหมือนกับตะแกรงที่มีรูขนาดใหญ่ ไม่สามารถคัดกรองสิ่งต่าง ๆ ได้ดี จึงมักเก็บสิ่งที่ไม่ดีจำพวกเศษขยะเอาไว้ แต่กลับทิ้งสิ่งที่ดีมีประโยชน์อย่างเมล็ดข้าวที่มีความละเอียดออกไปเสีย โดยในการเปรียบเทียบครั้งนี้มีองค์ประกอบครบทั้ง 4 ประการคือ 1) อุปมาน คือสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ ได้แก่ ตะแกรง 2) อุปไมย คือสิ่งที่ถูกนำมาเปรียบเทียบ ได้แก่ คนชั่ว 3) สาธารณธรรม คือลักษณะร่วมของอุปมานและอุปไมย ได้แก่ ความไม่สามารถในการคัดกรองสิ่งที่ดีเอาไว้ได้ และ 4) อุปมาประติพาท คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ ได้แก่คำว่า อิว แปลว่า เหมือน วิธีการอุปมาในลักษณะนี้ถือเป็นปุโรหิตอุปมา หรืออุปมาสมบูรณ์นั่นเอง

จากตัวอย่างและการอธิบายข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้วิธีการอุปมาเปรียบเทียบพฤติกรรมของคนดีและคนชั่วมกับสิ่งของใกล้ตัวคือกระดิ่งฝัดข้าว และตะแกรงทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการเปรียบเทียบภาพพจน์ระหว่างสิ่งของทั้งสองสิ่ง กับพฤติกรรมของคนได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้อ่านเข้าใจคำสอนจากสุภาษิตบทนี้ได้ดี ทั้งยังเป็นการใช้กลวิธีการเปรียบเทียบทำให้เกิดลีลาและความงามในบทประพันธ์ควบคู่กันไปด้วย

คคนมิว นษฏตาริ ศุขกมิว สระ ศมศานมิว เราทรม |

ปริยทรศนมปี รุกษิ ภวติ คฤหิ ธนวิหีนสย || 55 ||

เรือนของคนจน ถึงแม้มองดูสวยงามดี ก็ไม่น่ามองดู

เหมือนกับท้องฟ้าที่ปราศจากดาว เหมือนกับสระที่แห้งแล้ง

และเหมือนกับป่าช้าที่น่ากลัว¹⁹⁶

จากตัวอย่างมีการใช้ข้อความเปรียบเทียบเชิงอุปมาอยู่ทั้งบท โดยเฉพาะในบาทที่ 1 และบาทที่ 2 ที่เปรียบเทียบเรือนของคนจนกับสิ่งต่าง ๆ ถึงสามสิ่งด้วยกัน ได้แก่ ท้องฟ้า สระน้ำ และป่าช้า ดังนั้นจึงสามารถแบ่งอุปมาในสุภาษิตบทนี้ได้เป็น 3 ส่วน กล่าวคือ กวีต้องการเปรียบเทียบบ้าน

¹⁹⁶ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 23.

ของคนจนที่ถึงแม้จะมองดูสวยงามดีก็ไม่นำมามองดู เนื่องจากบ้านของคนจนไม่มีการประดับตกแต่งด้วยสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ถึงแม้รูปทรงภายนอกจะสวยงาม แต่หากปราศจากการตกแต่งแล้วก็จะไม่มีใครให้ความสนใจชวนให้ผู้อื่นมองดูด้วยความชื่นชม เปรียบได้กับสถานที่ที่ไม่นำมามองดู 3 แห่ง คือ ท้องฟ้าที่ปราศจากดวงดาว สระที่แห้งแล้ง และป่าช้าที่น้ำกลั้ว โดยในส่วนที่แรกเป็นการเปรียบเทียบเรือนของคนจนกับท้องฟ้าที่ปราศจากดวงดาว มีองค์ประกอบของอุปมาครบทั้ง 4 ประการ คือ 1) อุปมาน คือสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ ได้แก่ ท้องฟ้าที่ปราศจากดวงดาว 2) อุปไมย คือสิ่งที่ถูกนำมาเปรียบเทียบ ได้แก่ เรือนของคนจน 3) สาธารณธรรม คือลักษณะร่วมของอุปมาและอุปไมย ได้แก่ ความไม่นำมามองดู และ 4) อุปมาประติปาทก คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ ได้แก่คำว่า อิว แปลว่า เหมือน

ในส่วนต่อมาเป็นการเปรียบเทียบเรือนของคนจนกับสระที่แห้งแล้ง มีองค์ประกอบของอุปมาครบทั้ง 4 ประการ คือ 1) อุปมาน คือสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ ได้แก่ สระที่แห้งแล้ง 2) อุปไมย คือสิ่งที่ถูกนำมาเปรียบเทียบ ได้แก่ เรือนของคนจน 3) สาธารณธรรม คือลักษณะร่วมของอุปมาและอุปไมย ได้แก่ ความไม่นำมามองดู และ 4) อุปมาประติปาทก คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ ได้แก่คำว่า อิว แปลว่า เหมือน และในที่สุดท้ายเป็นการเปรียบเทียบเรือนของคนจนกับป่าช้าที่น้ำกลั้ว มีองค์ประกอบของอุปมาครบทั้ง 4 ประการ คือ 1) อุปมาน คือสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ ได้แก่ ป่าช้าที่น้ำกลั้ว 2) อุปไมย คือสิ่งที่ถูกนำมาเปรียบเทียบ ได้แก่ เรือนของคนจน 3) สาธารณธรรม คือลักษณะร่วมของอุปมาและอุปไมย ได้แก่ ความไม่นำมามองดู และ 4) อุปมาประติปาทก คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ ได้แก่คำว่า อิว แปลว่า เหมือน เช่นเดียวกัน เห็นได้ว่าอุปมาทั้งหมดตามที่กล่าวมานี้มีองค์ประกอบครบถ้วน จึงถือเป็นปุโรโณปมา หรืออุปมาสมบูรณ์

ในการเปรียบเทียบทั้งสามส่วนนี้มีความโดดเด่นประการหนึ่งคือ การใช้คำที่แสดงการเปรียบเทียบคือคำว่า อิว เหมือนกัน โดยนำไปสนธิกับสิ่งที่เป็นอุปมาน ได้แก่ คคน เป็นคำนามนปุงสกลิงค์ อ การานต์ แปลว่า ท้องฟ้า สนธิกับคำว่า อิว แปล เหมือน จะได้ คคนมิว แปลว่า เหมือนท้องฟ้า (ที่ปราศจากดวงดาว) เช่นเดียวกับคำว่า ศุขก เป็นคำนามนปุงสกลิงค์ อ การานต์ แปลว่า ความแห้งแล้ง สนธิกับคำว่า อิว แปลว่า เหมือน จะได้ ศุขกมิว แปลว่า เหมือน (สระน้ำ) ที่แห้งแล้ง และคำว่า ศมसान เป็นคำนามนปุงสกลิงค์ แปลว่า ป่าช้า สนธิกับคำว่า อิว แปลว่า เหมือน จะได้ ศมसानมิว แปลว่า เหมือนป่าช้า (ที่น้ำกลั้ว) วิธีการสนธิในลักษณะนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นมุมมองของการอุปมาในสุภาษิตได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นว่ากวีต้องการเปรียบเทียบสิ่งใดกับสิ่งใด โดยสังเกตที่คำว่า อิว และคำที่ไปสนธิด้วยดั่งที่แจกแจงไว้แล้ว นอกจากนี้การจัดวางคำของกวียังทำให้เกิดการซ้ำเสียง ม ว จากคำว่า มิว ในบาทเดียวกันอีกด้วย ถือเป็นการสร้างความงดงามในบทประพันธ์ทั้งทางเสียง และความหมายควบคู่กันไปได้อย่างดี

วโยวฤทธาสดโปวฤทธา ชฎานวฤทธาศจ เย ปเร |
 เต สรว ฌนวฤทธสย ทวาเร ติษฐุนติ กิกระะ || 43 ||
 คนแก่ คนบำเพ็ญตบะ นักปราชญ์ และคนอื่น ๆ
 ทุกคนไปยืนที่ประตูของคนรวย เหมือนกับคนใช้¹⁹⁷

สุภาษิตบทนี้เป็นการแสดงเปรียบเทียบให้เห็นว่าทุกคน ไม่ว่าจะมีความเฉลียวฉลาด หรือ วิชาคุณมากน้อยเพียงใดก็ย่อมมีความต้องการในทรัพย์สิน ไม่ต่างอะไรกับคนใช้ที่เป็นผู้มีฐานะยากจน ย่อมยืนอยู่ที่ประตูบ้านของคนรวย เพื่อหวังว่าวันหนึ่งจะถูกเรียกใช้และได้รับค่าตอบแทนเป็น ทรัพย์สินต่าง ๆ สุภาษิตบทนี้ต้องการสอนว่าทรัพย์สินเงินทองเป็นสิ่งมีค่าอยู่เหนือสรรพสิ่งทั้งหลาย ทุกคนจึงต้องการทรัพย์สินด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นคนแก่ คนบำเพ็ญตบะ นักปราชญ์ คนอื่น ๆ หรือแม้กระทั่งคนใช้เองก็ต้องการทรัพย์สิน โดยใช้พฤติกรรมที่คนใช้มักไปยืนที่ประตูของคนรวยมา เป็นสื่อให้ผู้ผู้อ่านเห็นภาพว่าทุกคนต่างขวนขวายหาทรัพย์สินเช่นเดียวกัน วิธีการเปรียบเทียบใน สุภาษิตบทนี้เข้าลักษณะอรรถาธิบายการ ประเภทอุปมา โดยมีองค์ประกอบดังนี้ 1) อุปมาน คือสิ่งที่ เป็นหลักในการเปรียบเทียบ ได้แก่ คนใช้ 2) อุปไมย คือสิ่งที่ถูกนำมาเปรียบเทียบ ได้แก่ คนแก่ คน บำเพ็ญตบะ นักปราชญ์ และคนอื่น ๆ ส่วนอุปมาประติปาทก เป็นคำที่แสดงการเปรียบเทียบ คือคำ ว่า เหมือน ในภาษาไทย แต่เมื่อพิจารณาไปที่ตัวบทภาษาสันสกฤตผู้วิจัยพบว่า สุภาษิตบทนี้ไม่ปรากฏ อุปมาประติปาทกแต่อย่างใด เช่นเดียวกับสาธารณธรรม คือลักษณะร่วมของอุปมานและอุปไมย ก็ไม่ ปรากฏอยู่ในสุภาษิตบทนี้เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าข้อความเปรียบเทียบในสุภาษิตบทนี้มีการละ องค์ประกอบของอุปมาไว้ 2 ประการคือ สาธารณธรรม และอุปมาประติปาทก มีเพียงอุปมาน และ อุปไมยเท่านั้น กล่าวได้ว่าอุปมาในลักษณะนี้มีความไม่สมบูรณ์ หรือเป็นลูปโตมา นั่นเอง

2.2 รูปกะ

ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภฏะได้ให้คำจำกัดความของอรรถาธิบายการ ประเภทรูปกะ ไว้ว่า “รูปกม คืออสังการที่กล่าวอุปมาและอุปไมยเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวกัน เพราะมี ลักษณะเหมือนกันโดยจะกล่าวคำที่หมายถึงอุปมานและอุปไมยรวมเข้าเป็นสมาส หรือไม่รวมก็ได้ จะกล่าวลักษณะเพียงส่วนเดียวหรือทั้งหมดก็ได้”¹⁹⁸ กล่าวคือ รูปกะเป็นการกล่าวเปรียบเทียบที่มี ความลึกซึ้งกว่าอุปมา เพราะเป็นการกล่าวว่าเป็นสิ่งหนึ่ง เป็นสิ่งหนึ่ง ดังนั้นอุปมานและอุปไมยจึงเป็นสิ่ง

¹⁹⁷ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 21.

¹⁹⁸ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 34.

เดียวกัน เช่น “คนหนุ่มได้จูบริมฝีปากของดวงจันทร์ คือใบหน้าหญิงรุ่มสาวด้วยปาก ชมความงามด้วยตา”¹⁹⁹ จากข้อความข้างต้นมีการเปรียบเทียบว่าใบหน้าของหญิงสาวคือดวงจันทร์ ที่สวยงามนวล ผ่องเช่นเดียวกับดวงจันทร์ ดังนั้นใบหน้าของหญิงสาวและดวงจันทร์จึงเป็นสิ่งเดียวกัน และสามารถกล่าวแทนกันได้ โดยในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภฏะยังจำแนกอรรถาสังการ ประเภทรูปกะ ออกเป็น 4 ประเภทย่อยๆ อีกได้แก่ 1) รูปกะที่รวมคำที่กล่าวถึงอุปมานและอุปไมยเป็นสมาส และกล่าวลักษณะของสองสิ่งนั้นโดยครบถ้วน 2) รูปกะที่ไม่รวมคำที่กล่าวถึงอุปไมยเป็นสมาส แต่กล่าวถึงลักษณะของทั้งสองสิ่งนั้นโดยครบถ้วน 3) รูปกะที่รวมคำกล่าวถึงอุปมานและอุปไมยเป็นสมาส แต่ไม่กล่าวลักษณะของสองสิ่งนั้นโดยครบถ้วน และ 4) รูปกะที่ไม่รวมคำที่กล่าวถึงอุปไมยเป็นสมาส และไม่กล่าวลักษณะของทั้งสองสิ่งนั้นโดยครบถ้วน²⁰⁰

ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาสังการ ประเภทรูปกะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตมะปรีวฤตฺ เวศฺม ยถา ทีเปเน ทีปฺยเต |

ตถา พุทธิปรทีเปเน ศกฺย อาตฺมา นิริกฺษิตุม || 157 ||

บ้านถูกแวดล้อมด้วยความมืด ย่อมสว่างไสว ด้วยตะเกียง ฉันท

ตนเองสามารถเปิดเผยได้ด้วยแสงสว่าง คือ ความรู้ ฉันทนั้น²⁰¹

ในตัวอย่างกล่าวว่าความรู้ คือดวงประทีป หรือแสงสว่างที่ช่วยทำให้คนสามารถเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น จนสามารถแยกแยะผิดชอบชั่วดีได้ และยังเป็นแสงนำทางให้บุคคลไปยังสถานที่ที่ถูกต้องตามจุดหมายปลายทางที่ต้องการ ความรู้ยังเป็นแสงสว่างยามคนหมดหนทาง หรือสิ้นหวังท้อแท้ ความรู้จะช่วยนำทางให้คนมีสติ และใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาทั้งหลายให้ผ่านไปได้ด้วยดี เช่นเดียวกันความรู้ก็เปรียบเสมือนแสงสว่างที่ช่วยเปิดเผยตัวตนของบุคคลให้เห็นได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นว่าผู้นั้นเป็นผู้มีสติปัญญาที่ควรคบหาสมาคมหรือไม่ ดังนั้นความรู้จึงเป็นแสงสว่าง นำพาสติปัญญามาให้คนใช้แก้ปัญหา ในขณะที่เดียวกันแสงสว่างคือความรู้ที่ช่วยนำทางคนไปยังหนทางที่ดีด้วยเช่นกัน

¹⁹⁹ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 35.

²⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, 81-82.

²⁰¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 47.

การเปรียบเทียบในลักษณะนี้มีอุปมาน คือสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ ได้แก่ แสงสว่าง และ อุปไมย คือสิ่งที่ถูกนำมาเปรียบเทียบ ได้แก่ ความรู้ แต่ในที่นี้อุปมานและอุปไมยถือเป็นสิ่งเดียวกัน จึงเป็นอรรถาลังการ ประเภทรูปกะที่รวมคำกล่าวถึงอุปมานและอุปไมยเป็นสมาส เห็นได้จากคำว่า พุทธิปรทีปน แปลว่า ด้วยแสงสว่างคือความรู้ เป็นคำสมาส มาจากคำว่า พุทธิ เป็นคำนามสตรีลิงค์ อี การานต์ แปลว่า ความรู้, ปัญญา สมาสกับคำว่า ปรทีป เป็นคำนามบุงลิงค์ อ การานต์ แปลว่า แสงสว่าง, ตะเกียง, ประทีป แจกตามตฤติยวิภक्ति เอกพจน์ จะได้ พุทธิปรทีปน นั่นเอง

วิธีการสมาสในลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็น ตตปุรุชสมาส คือการรวมคำสองคำเข้าด้วยกัน โดยคำหน้าขยายคำหลัง และถือเป็นกรมธารยสมาส ประเภทอวธารณาปุรวทสมาส คือสมาสที่มีคำเชื่อมระหว่างคำหน้ากับคำหลังและมีคำหน้าเป็นคำนาม แปลว่า คือ และคำหลังเป็นคำนาม ซึ่งในการแปลจะต้องแปลจากคำหลังไปยังคำหน้า²⁰² เช่น พุทธิปรทีปน แปลว่า ด้วยแสงสว่างคือความรู้ ที่สามารถสื่อความได้ว่าแสงสว่างและความรู้ทั้งสองเป็นสิ่งเดียวกัน แต่คำสมาสดังกล่าวก็ไม่ได้อธิบายรายละเอียดของสองสิ่งนั้นไว้อย่างครบถ้วน ดังนั้นอรรถาลังการในตัวอย่างนี้จึงถือเป็นรูปกะ ที่อุปมานและอุปไมยถูกรวมกันเป็นสมาส แต่ไม่ได้กล่าวลักษณะของสองสิ่งนั้นโดยครบถ้วนตามที่ผู้วิจัยได้อธิบายไว้ข้างต้นแล้วนั่นเอง

2.3 อติศโยกติ

อติศโยกติ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อติศยะ ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภฏะได้ให้คำจำกัดความของอรรถาลังการประเภทอติศโยกติ ไว้ว่า “การกล่าวสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพื่อแสดงความประเสริฐของวัตถุต่าง ๆ นั้น นักปราชญ์ว่าเป็นอสังการชื่อ อติศยะ”²⁰³ อติศโยกติจึงเป็นการกล่าวข้อความเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งหนึ่งโดยใช้จินตนาการเกินจริงเหนือธรรมชาติ แต่ในการกล่าวเปรียบเทียบนั้นจะไม่ใช้คำอวยยศศัพท์คำว่า อิว แปลว่า เหมือน, ประหนึ่ง²⁰⁴ เช่น ข้อความที่ว่า “หากจะมีฉัตรเจ็ดคันอันมีด้าม ๆ เดียวตั้งอยู่บนภูเขาก็คจะเป็นที่เปรียบเทียบกับงูเจ็ดหัวอันแผ่พังพานอยู่เหนือพระเศียร พระปารุศุนาถชินเจ้า”²⁰⁵ ในข้อความข้างต้นใช้วิธีการกล่าวเกินจริง เพื่อ

²⁰² พระมหาโกมินทร์ ธรรมชาติ, “คำสมาสในบทละครเรื่องสวप्นะवासวัติตตา” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 9-10.

²⁰³ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 41.

²⁰⁴ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 30.

²⁰⁵ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 41.

ต้องการเปรียบเทียบให้เห็นภาพว่าพระปรารศนาถมีรูปร่างใหญ่เท่าภูเขานั้นเอง โดยวิธีการกล่าวเกินจริงในลักษณะนี้ตรงกับภาษาภาพพจน์ประเภท อติพจน์ ในวรรณคดีไทย

ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาถาการ ประเภท อติศโยคติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มโน ธาตติ สรวตฺร มโหนมตตคเชนทรวต |

ชญานางกุศสมา พุทธิสตุสย นิสฺจลเต มนะ || 146 ||

ใจ (ของคน) วิ่งไปทุกแห่ง เหมือนกับช้างตกมัน

ใจของคนที่มีปัญญา เหมือนกับของ้าวคือความรู้ ย่อมมั่นคง²⁰⁶

ตัวอย่างข้างต้นมีการใช้ข้อความเปรียบเทียบว่า ใจของคน (ผู้ไม่มีปัญญา) วิ่งไปทุกแห่ง ไม่อยู่นิ่งเหมือนกับช้างตกมัน ต่างจากใจของคนผู้ที่มีปัญญาที่มีความมั่นคง ไม่วอกแวกเหมือนกับของ้าวที่แข็งแรง สื่อให้เห็นว่าหากผู้ใดศึกษาหาความรู้ เป็นผู้ที่มีปัญญาดี ผู้นั้นย่อมมีสติในการคิดไตร่ตรองสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบคอบ และเมื่อเกิดปัญหาย่อมรู้จักควบคุมอารมณ์และจิตใจของตนเองให้อยู่นิ่ง และใช้สติปัญญาที่มีคิดแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ต่างจากคนที่ไม่มีความรู้ เมื่อเกิดปัญหาใด ๆ ขึ้นกับตน ย่อมไม่มีสติระงับความหมกมุ่นภายในจิตใจของตนให้อยู่นิ่ง และมักแสดงอาการโหวกเหวกโวยวายจนไม่สามารถใช้สติแก้ปัญหาให้ผ่านพ้นไปได้

จากตัวอย่างมีการใช้จินตนาการในกล่าวเกินจริงว่า ใจของคนมีชีวิต สามารถวิ่งไปทุกหนทุกแห่งได้ เหมือนกับช้างตกมันที่มีอารมณ์ฉุนเฉียว และไม่มีใครสามารถหยุดมันได้ แต่ในความเป็นจริงแล้วใจของคนไม่สามารถวิ่งไปที่อื่นได้ นอกจากอยู่ในร่างกายของมนุษย์ และอัตราการเต้นของหัวใจจะเร็วขึ้นเมื่อคนนั้นไม่สามารถควบคุมอารมณ์โกรธ หรือความตื่นเต้นของตนเองได้เท่านั้น การที่กวีใช้ลักษณะการเปรียบเทียบโดยการกล่าวเกินจริงเช่นนี้ ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพจิตใจของคนที่ไม่อยู่นิ่งได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น นับว่าเป็นการใช้ศิลปะในการสร้างความหมายของคำให้มีความเด่นชัดและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายที่แฝงอยู่ในสุภาษิตที่มาจากกรกล่าวเกินจริงแบบอติศโยคตินั้นเอง

²⁰⁶ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 45.

2.4 สมาสกติ

สมาสกติ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อันโยกติ ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภฏะ ได้ให้คำจำกัดความของอรรถาสังการประเภทสมาสกติ ไว้ว่า “การอยากจะทำถึงสิ่ง ๆ หนึ่ง แต่ไปพูดถึงอีกสิ่งหนึ่งอันมีลักษณะเหมือน ๆ กันจึงสามารถทำให้นึกถึงสิ่งที่หมายนั้น เรียกว่า สมาสกติ หรือ อนโยกติ”²⁰⁷ กล่าวคือ เป็นการเปรียบเทียบโดยการกล่าวถึงสิ่งหนึ่ง แต่หมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง ไม่ใช่การกล่าวถึงสิ่งนั้นโดยตรง²⁰⁸ ตรงกับภาษาภาพพจน์ประเภทนามนัย ในวรรณคดีไทย เช่น ข้อความที่ว่า “ผึ่งหนุ่มผู้ติดใจแต่บัว ไม่คิดถึงกิ่งมะม่วง ไม่ไปสู่ชาติ ไม่เกาะลำเจียก ทำแต่ร้องอย่างเดียว” เป็นการพูดถึงเรื่องของแมลงผึ้งที่ติดใจแต่บัว จนไม่นึกถึงพืชพรรณอื่น ๆ แต่ที่จริงแล้วกวีต้องการพูดถึงชายหนุ่มผู้รักและลุ่มหลงแต่ภรรยาเพียงผู้เดียว จนไม่สนใจหญิงอื่น²⁰⁹

ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาสังการประเภทสมาสกติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กิมตร จิตรึ ยตสนตะ ปราณุครหตตปราช |

น หิ สวเทหศาตยาย ชายนเต จนทนทรูมาะ || 32 ||

ในที่นี้จะแปลอะไร ที่คนติมุ่งจะอนุเคราะห์ผู้อื่น ?

เพราะต้นจันทน์ มิได้เกิดมาเพื่อความเย็นของตนเอง

(คนใช้ไม้จันทน์ เพื่อความเย็น ชีวิตของคนดีก็เหมือนกัน มุ่งแต่ประโยชน์ผู้อื่น)²¹⁰

สุภาษิตบทนี้มีข้อความกล่าวถึงคนดีที่มุ่งแต่จะอนุเคราะห์ผู้อื่น กล่าวคือ การคิดดี ทำดี พูดดีเป็นธรรมชาติของคนดี ดังนั้นคนดีย่อมกระทำการที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น คนดีมีจิตใจเมตตา โอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น ทั้งยังหวังให้ผู้อื่นมีความสุข คนดีจึงไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ ในสุภาษิตกวีมีการกล่าวถึงต้นจันทน์ว่ามีลักษณะเหมือนคนดี แต่ไม่ได้กล่าวถึงโดยตรง แต่หากผู้อ่านใช้จินตนาการในการพิจารณาความหมายของต้นจันทน์โดยละเอียดแล้ว จะพบว่า กวีต้องการสื่อว่าต้นจันทน์นั้นหมายถึงคนดี เพราะต้นจันทน์เป็นพันธุ์ไม้ที่ให้คุณประโยชน์ โดยต้นจันทน์ไม่ได้ให้ร่มเย็นแก่ตัวมันเอง แต่ให้ร่มเย็นแก่ผู้อื่น และในบางครั้งต้นจันทน์ก็ถูกตัดนำเอา

²⁰⁷ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรา, 39.

²⁰⁸ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 31.

²⁰⁹ อัจฉราภรณ์ ชาติวิสัย, “การศึกษาวิเคราะห์คีตโกวินทกาวยะ”, 175.

²¹⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 18.

บางส่วนไปใช้งาน แต่สิ่งนั้นก็ถือเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นเช่นเดียวกัน คนดีกับต้นจันทน์จึงเหมือนกันในลักษณะที่มุ่งสร้างประโยชน์ให้ผู้อื่น ซึ่งเป็นความหมายที่รับรู้ร่วมกันของทั้งสองสิ่ง

การเปรียบเทียบต้นจันทน์กับคนดีในสุภาษิตบทนี้ นับเป็นการใช้ความหมายของคำศัพท์ที่ลึกซึ้งกว่าความหมายธรรมดาทั่วไป โดยเป็นการเปรียบเทียบต้นจันทน์กับคนดี แต่ไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของสองสิ่งนี้โดยตรง แต่เมื่อผู้อ่านอ่านแล้วจะทราบว่าคนดีเปรียบได้กับต้นจันทน์ และต้นจันทน์ก็เปรียบได้กับคนดี ถือเป็นอรรถาঙ্การ ประเภทสมาโสภิต

2.5 วิเศษคติ

อรรถาঙ্การ ประเภทวิเศษคติไม่ปรากฏในคัมภีร์อঙ্การศาสตร์ ของวาคภฏะ แต่ในคัมภีร์กาวยาঙ্การ ของภามหะ ได้ให้คำจำกัดความของอรรถาঙ্การประเภทวิเศษคติ ไว้ว่า “ความต้องการจะแสดงความเป็นเลิศ โดยการบรรยายถึงเหตุแห่งคุณสมบัติที่ดีของสิ่งหนึ่ง แม้จะปราศจากปัจจัยของสิ่งนั้น”²¹¹ กล่าวคือ วิเศษคติเป็นการกล่าวถึงสาเหตุ แต่ไม่มีผลที่ควรจะมี เพื่อแสดงลักษณะพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง²¹² เช่น ข้อความที่ว่า “พลรถ พลช้าง พลม้า และพลเดินเท้าไม่มีเลย สตรีทั้งหลายชนะไตรโลกได้ด้วยารชมัยมอง”²¹³ จากข้อความแสดงให้เห็นถึงความสามารถพิเศษของสตรีที่ชนะไตรโลกได้ โดยไม่ต้องอาศัยไพร่พลต่าง ๆ สื่อให้เห็นถึงคุณสมบัติพิเศษของสตรีในการเล่นหุเล่นตาที่สามารถทำให้ผู้อื่นหลงใหลได้

ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาঙ্การประเภทวิเศษคติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ไศเล ไศเล น มาณิกย์ เมากติกัน คเซ คเซ |
 สารโว นหิ สรวตฺร จนฺทน์ น วเน วเน || 116 ||
 แก้วมณีมิใช่ค้นพบได้ที่ภูเขาทุกแห่ง
 ไชมุกมิใช่ค้นพบได้ที่ช้างทุกตัว
 คนดีมิใช่ค้นพบได้ในที่ทุกแห่ง

²¹¹ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โกวินทกาวยะ”, 175. อ้างจาก Bhamaha, *Kavyālaṅkāra*, trans. P.V. Naganantha Sastry (Delhi: Motilal Banarsidass, 1991), 62-63

²¹² กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 33-34.

²¹³ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โกวินทกาวยะ”, 186.

ต้นจันทน์มิใช่ค้นพบได้ในป่าทุกแห่ง²¹⁴

จากตัวอย่างกวีกล่าวถึงเหตุการณ์ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน โดยมีใจความสำคัญว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นของหายากไม่สามารถพบได้ง่ายทั่วไป จะพบได้ในสถานที่ที่เหมาะสมเท่านั้น เช่น ต้นจันทน์เป็นต้นไม้ที่ไม่สามารถพบได้ในป่าทั่วไป แต่จะพบได้ในป่าบนภูเขามะละเยะเท่านั้น หากผู้ใดต้องการต้นจันทน์ แต่ไม่รู้แหล่งที่อยู่ กลับไปหาเอาตามป่าอื่น ๆ ก็ย่อมไร้ประโยชน์ เพราะจะไม่มีทางพบต้นจันทน์ได้อย่างแน่นอน ในตัวอย่างกวีแสดงข้อความที่เป็นเหตุเท่านั้น แต่ไม่ได้กล่าวถึงผลของเหตุดังกล่าวว่าเป็นอย่างไร คือไม่ได้กล่าวว่าต้นจันทน์ไม่สามารถค้นพบได้ในป่าทุกแห่ง แต่สามารถค้นพบได้ที่ใด การประพันธ์ข้อความออกมาในลักษณะนี้เป็นการแสดงนัยความหมายว่า การคำนึงถึงสถานที่ที่เหมาะสมนั้นเป็นสิ่งสำคัญ เพราะสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็แก้วมณี ไข่มุก คนดี และต้นจันทน์ เป็นของมีค่า ที่หาได้ยากถือเป็นลักษณะพิเศษร่วมกันของสิ่งเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่ากวีมีการใช้ความหมายแฝง ไม่ได้แสดงออกมาโดยตรง แต่ถึงอย่างไรก็ตามความหมายดังกล่าวไม่ได้มีความซับซ้อน และยากต่อการตีความมากนัก นอกจากนี้ความหมายที่แฝงยังในรูปของคำสอนอันเป็นหัวใจสำคัญของสุภาชิตน์เอง

2.6 สภาโวक्ति

สภาโวक्ति เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ชาติ ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภฏะได้ให้คำจำกัดความของอรรถาสังการประเภทสมาโสक्ति ไว้ว่า “ชาติ คือการพรรณนาสภาพของบุคคลหรือของธรรมชาติ”²¹⁵ เป็นการกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามสภาพที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ โดยไม่นำความรู้สึกของกวีเข้าไปแทรกมากนัก อาจมีการใช้ภาพพจน์เล็กน้อย²¹⁶ เช่นข้อความที่ว่า “หญิงสาวดวงคนงามด้วยสายรัดเอวทำอย่างหนาที่บดด้วยขนหางนกยูง และผ้าห่มทำด้วยเปลือกไม้ ภูรุษ อันเป็นสีต่าง ๆ และมีสร้อยคอร้อยขึ้นด้วยเมล็ดตะกั่ว เดินเยื้องกรายเล่นอยู่ในป่า”²¹⁷ จะเห็นได้ว่าในข้อความเป็นการพรรณนาการแต่งกายของบุคคลด้วยความเป็นจริงตามธรรมชาติ เช่น สีของผ้าห่ม โดยไม่มีการใช้ความหมายแฝง

²¹⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 38.

²¹⁵ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 31.

²¹⁶ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 36.

²¹⁷ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 31.

ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาภิธานการประเภทสวภาโวคติน้อย เพราะส่วนใหญ่เป็นคำสอนที่ตรงไปตรงมา ไม่เน้นบทพรรณนามากนัก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภวนติ นมราสตรวะ ผลาคไมรณวามพุทธิวิริลุมพินโน ฆนะ |
อนุทธตา สดปุระชา สมฤทธิมิ สวภาว เอโวช ปโรภาริณาม || 59 ||

ต้นไม้ทั้งหลาย ห้อยย้อยลง เพราะมีผลออกมา
เมฆทั้งหลาย ลอยต่ำลง เพราะน้ำใหม่มาก
คนดีทั้งหลาย เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนเพราะทรัพย์
นี้แหละเป็นธรรมชาติของผู้มีปกติทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น²¹⁸

สุภาสิตนี้สอนให้เห็นธรรมชาติของคนรวมทั้งสิ่งต่าง ๆ ที่สร้างประโยชน์ให้ผู้อื่นว่ามักแสดงอาการอ่อนน้อม ไม่ถือตัว เช่น คนดีอ่อนน้อมถ่อมตนเพราะทรัพย์ หรือก้อนเมฆที่เมื่อมีน้ำใหม่มากจะลอยต่ำลงเพื่อปล่อยน้ำฝนลงมาตามกระบวนการ เช่นเดียวกับต้นไม้ที่จะห้อยกิ่งก้านลงมาเพื่อรองรับผลที่กำลังเกิดใหม่ โดยกวีใช้วิธีพรรณนาลักษณะของสิ่งทั้งสามให้เป็นไปตามสภาพที่เห็นจริงในธรรมชาติ โดยไม่มีการใช้ภาพพจน์หรือความหมายแฝงใด ๆ แต่ผู้อ่านสามารถเข้าใจเนื้อหาของสุภาสิตได้จากสภาพที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ถือเป็นอรรถาภิธานการ ประเภทสวภาโวคติ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการใช้วิธีพรรณนาสภาพบุคคล หรือธรรมชาติในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) นั้นมีไม่มาก และส่วนใหญ่มักเป็นการพรรณนาสั้น ๆ เนื่องจากสุภาสิตมีเนื้อหาตรงไปตรงมา มีการใช้ภาษาที่กระชับไม่ต้องการความสุนทรีย์มากเท่าไรนัก จึงทำให้พบการพรรณนายน้อยกว่าวรรณคดีสันสกฤตจำพวกบทละครที่มีจุดเด่นในเรื่องการพรรณนา

2.7 วิโรธ

ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภุชได้ให้คำจำกัดความของอรรถาภิธานการประเภทวิโรธ ไว้ว่า “ประโยคที่พอได้ยินก็ฟังพิรุช (แต่ภายหลัง) ปรากฏว่า ที่แท้ไม่พิรุชดังนี้ ท่านว่าเป็นอสังการชื่อ วิโรธะ ความพิรุชนั้นมีเนื่องมาแต่ศัพท์บ้าง อรรถบ้าง อุทาหรณ์บ้าง”²¹⁹ กล่าวคือ

²¹⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 38.

²¹⁹ วาคภุช, *อสังการศาสตร์*, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 44.

วิโรธเป็นการกล่าวถึงลักษณะ หรือการกระทำของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ขัดแย้งกับที่ควรเป็นตามธรรมชาติ²²⁰ เช่น “ในเมื่อพระองค์ได้ประทับบนสิงหาสน์ เศียรของพวกอรินทร์ก็ถูกกดลงไป เมื่อทรงยิงลูกศร ออกไปเป็นแถวในการสงคราม พระเกียรติก็ไปสู่ที่สุดทิศทั้งหลาย” จากข้อความนี้ทำให้เกิดความพิรุชว่าเมื่อประทับบนสิงหาสน์ เหตุใดเศียรของศัตรูจึงถูกกด เมื่อยิงลูกศรออกไป เหตุใดพระเกียรติจึงไปสู่ที่สุดทิศ แต่เมื่อเข้าใจว่าการที่เศียรถูกกดและพระเกียรติไปสู่ที่สุดทิศเป็นผลโดยอ้อมจากการประทับ สิงหาสน์และยิงลูกศร ไม่ใช่ผลโดยตรงก็จะไม่เกิดความพิรุช²²¹

ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีการใช้รราถาลังการ ประเภทวิโรธ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อยะกณกจรวณิ ผลิตผวมณะ กรษณม
 กเรณ กริโตลน ชลนเระ ปทาลงณม |
 พรสุปตหรีโพธน นิคิตขงคส์โรปน
 กทาจิทปี สภเวนน กฤปนสย วิตตารชนม || 45 ||

การเคี้ยวขึ้นเหล็กเล็กๆ 1 การดึงแก้วมณีจากพังพานของงู 1
 การเอามือขังข้าง 1 การเอาเท้าข้างหนึ่งข้ามมหาสมุทร 1
 การปลุกสิงโตให้ตื่น 1 การถู (ปลาย) ดาบที่คม 1 แม้บางครั้ง
 อาจเป็นไปได้ แต่การที่จะได้เงินของคนตระหนี่ เป็นไปไม่ได้เลย²²²

จากตัวอย่างเป็นการกล่าวถึงการกระทำต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกับที่ควรเป็นตามธรรมชาติ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มนุษย์ไม่สามารถทำได้แน่นอน ไม่ว่าจะเป็นการเคี้ยวขึ้นเหล็ก การดึงแก้วมณีจากพังพานของงู การเอามือขังข้าง การเอาเท้าข้างหนึ่งข้ามมหาสมุทร การปลุกสิงโตให้ตื่น และการถูปลายดาบที่แหลมคม แต่ก็กลับกล่าวว่าสิ่งเหล่านี้อาจเกิดขึ้นได้ซึ่งขัดกับหลักธรรมชาติอย่างแน่นอน โดยเมื่อผู้อ่านอ่านสุภาษิตบทนี้แล้วอาจเกิดความพิรุชสงสัย แต่เมื่ออ่านไปจนจบจะพบว่ากวีต้องการเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวกับการได้เงินของคนตระหนี่ว่าไม่สามารถเป็นไปได้เลย เนื่องจากคนตระหนี่มีอุปนิสัยยึดติดกับทรัพย์ของตนเอง ไม่ยอมแบ่งปันและใช้ทรัพย์สินให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง

²²⁰ กุสุมา รัชชมนี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 34.

²²¹ วาคภฏฐ, อลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 44, 88.

²²² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 21.

และผู้อื่น ดังนั้นการได้เงินของคนตระหนี่จึงเป็นไปได้ และยากกว่าการเคี้ยวชิ้นเหล็กเล็ก ๆ ด้วยซ้ำ หากผู้อ่านเข้าใจสาระที่แท้จริงของเนื้อหาคำสอนในสุภาสิตแล้ว ย่อมคลายความพิรุณสงสัยไปได้เอง เห็นได้ว่ากวีใช้วิธีการกล่าวถึงสิ่งที่ขัดแย้งกับที่ควรเป็นธรรมชาติเพื่อตอกย้ำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการ และเข้าใจถึงความแตกต่างกันของการกระทำต่าง ๆ ตลอดจนตระหนักรู้ในพฤติกรรมของคนตระหนี่ นับว่าเป็นการใช้ข้อความเปรียบเทียบจากความหมายแฝงในสุภาสิตได้อย่างลึกซึ้ง ถือเป็นความชาญฉลาดของกวีในการใช้รรรถาลังการ ประเภทวิโรธได้เป็นอย่างดี

2.8 ตลยโยคิตา

ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภฏะได้ให้คำจำกัดความของอรรถาลังการ ประเภทตลยโยคิตา ไว้ว่า “จะให้อุปมาได้ระดับอุปไมย จึงกล่าวการกระทำอันสิ่งทั้งคู่อีกทำอยู่เหมือน ๆ กัน และพร้อม ๆ กันนั้นในอสังการอันใด อสังการอันนั้นคือ ตลยโยคิตา”²²³ กล่าวคือ เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นว่าของสองสิ่ง (หรือมากกว่านั้น) มีคุณลักษณะหรือการกระทำที่ส่งผลได้เหมือนกัน แต่มีนัยว่าสิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง ดังข้อความที่ว่า “ใครเล่าที่ได้สัมผัสความนุ่มนวล และละมุนของผิวนางแล้ว จะไม่รู้สึกรว่ามะลิ รัศมีจันทร์ และผิวหยวกกล้วยกระด้างเกินไป” ซึ่งตามปกติดอกมะลิ รัศมีจันทร์ และผิวหยวกกล้วย เมื่อเราสัมผัสหรือมองดูจะรู้สึกเนียนมือ นวลตา กวีต้องการจะเปรียบเทียบว่าผิวนางนุ่มละมุนเหมือนสิ่งเหล่านี้ แต่กวียกให้เหนือกว่าสิ่งเหล่านี้ เพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการภาพความละมุนของผิวนางได้ชัดเจนยิ่งขึ้น²²⁴ ผู้วิจัยเห็นว่าตลยโยคิตาเป็นการเปรียบเทียบสิ่งสองสิ่งที่ให้ผลของการกระทำใกล้เคียงกันควบคู่กันไป เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพว่าสิ่งใดอยู่เหนือกว่า โดยพิจารณาจากข้อความเปรียบเทียบนั้น

ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาลังการ ประเภทตลยโยคิตา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

วิทยา วิวาทาย ธนํ มทาย ศกฺติชฺ เปรชํ ปรีปิตนายน |

ชลสฺย สาโรรวิปรีตเมตชชฺญนายน ทานาย จ รักษณาย || 39 ||

คนชั่วมีความรู้เพื่อวิวาท มีทรัพย์เพื่อหยิ่งยโส

และมีอำนาจเพื่อข่มเหงคนอื่น

คนดีตรงกันข้ามกับคนชั่ว คือ มีความรู้เพื่อความรู้อย่างดี

²²³ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 38.

²²⁴ กุสุมา รัชมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 30-

มีทรัพย์สินเพื่อให้ และมีอำนาจเพื่อป้องกัน²²⁵

ตัวอย่างข้างต้นพบข้อความเปรียบเทียบลักษณะของคนดีและคนชั่ว โดยกล่าวถึงองค์ประกอบที่คนทั้งสองประเภทมี ได้แก่ ความรู้ ทรัพย์สิน และอำนาจ ตลอดจนวัตถุประสงค์ในการใช้งานของสิ่งเหล่านี้ซึ่งคนทั้งสองประเภทนี้มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ คนชั่วมีความรู้เพื่อวิบาท แต่คนดีมีความรู้เพื่อความรู้ นำความรู้นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ คนชั่วมีทรัพย์สินเพื่อหยิงโยส และทะนงตนว่าเป็นผู้มีทรัพย์สิน แต่คนดีมีทรัพย์สินเพื่อให้แบ่งปันแก่ผู้อื่น คนชั่วมีอำนาจเพื่อข่มเหงคนอื่นให้เกิดความทุกข์ แต่คนดีมีอำนาจเพื่อป้องกันตนเองและผู้อื่นจากความชั่วต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า ความรู้ ทรัพย์สิน และอำนาจมีวัตถุประสงค์ในการใช้งาน ตลอดจนให้ประโยชน์ได้เหมือนกัน หากแต่เมื่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไปอยู่ในมือของคนดีและคนชั่วที่มีพฤติกรรมต่างกัน ลักษณะการใช้งานก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย กวีใช้วิธีการเปรียบเทียบดังกล่าวเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพคนดีและคนชั่วที่ชัดเจน ทำให้รู้ว่าคนชั่วมีแต่จะทำความชั่ว ต่างจากคนดีที่คิดจะทำแต่ความดี คนดีจึงมีคุณค่าและน่ายกย่องกว่าคนชั่วเสมอ กล่าวได้ว่า กวีใช้บรรณาลังการ ประเภทตุลยโยคิตาแสดงความหมายเปรียบเทียบเพื่อสั่งสอนให้รู้ถึงความแตกต่างของคนทั้งสองประเภทนั่นเอง

2.9 ทิปกะ

ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาทกฤษได้ให้คำจำกัดความของอสังการลึงการประเภทที่ปะกะไว้ว่า “ในอสังการใด ความหมายของปะโยค (หลายปะโยค) สัมพันธ์อยู่กับความหมายของคำ ๆ เดียว (หรือแปลโดยอีกนัยหนึ่ง สัมพันธ์กันอยู่กับคำต่าง ๆ อันมีความหมายเดียวกัน) อันอยู่ตอนต้น ตอนกลาง หรือตอนปลาย (บท) อสังการอันนั้นชื่อว่า ทิปกะ”²²⁶ กล่าวคือ ทิปกะเป็นอสังการลึงการประเภทหนึ่งทีกล่าวถึงความหมายของปะโยคหลายปะโยค ซึ่งสัมพันธ์กับความหมายของคำคำเดียว หรือสัมพันธ์กับความหมายของคำต่าง ๆ ซึ่งมีความหมายเดียวกัน โดยในปะโยคนั้น ๆ อาจมีส่วนขยายเพียงหนึ่ง แต่มีกริยาหลายตัว หรือมีกริยาเพียงตัวเดียว แต่มีส่วนขยายมากกว่าหนึ่ง เช่น “เขานันดาลให้ทะเลสาบมีฝูงหงส์ ต้นไม้มีดอกไม้ ดอกบัวมีฝูงอมร” ในทีนี้คำกริยา นันดาลให้ เป็นความหมายหลักของข้อความนี้ ทะเลสาบมีฝูงหงส์ ต้นไม้มีดอกไม้ และดอกบัวมีฝูงอมร ก็ล้วนมีความสัมพันธ์กับกริยา นันดาลให้ ทั้งสิ้น²²⁷

²²⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาศิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 20.

²²⁶ วาทกฤษ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 40.

²²⁷ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 32.

ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาঙ্การประเภทที่ปกะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ขเล ไตลั ขเล คุหฺย ปาเตร ทานํ มหาคปิ |
 ปฺราชณฺเย ศาสตรํ สวยํ ยาติ วิสตารํ วสตุศกฺติเต || 113 ||
 น้ำมันในน้ำ 1 ความลับในคนชั่ว 1
 ทานแม่เล็กน้อยในบุคคลที่เหมาะสม 1
 ศาสตร์ในนักปราชญ์ 1 ย่อมแผ่ไปโดยอัตโนมัติ
 เพราะอำนาจของตัวมันเอง²²⁸

สุภาชิตบทนี้กล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ 4 ประการที่ย่อมแผ่ หรือแพร่กระจายไปโดยอัตโนมัติ เพราะคุณสมบัติ หรืออำนาจของตัวมันเอง ได้แก่ น้ำมันในน้ำ ความลับในคนชั่ว ทานเล็กน้อยของบุคคลที่เหมาะสม และศาสตร์ในนักปราชญ์ ดังจะเห็นได้จาก น้ำมันเป็นของเหลวที่มีคุณสมบัติสามารถเคลื่อนไปได้ตามวัตถุหรือสภาพแวดล้อมที่อยู่ ดังนั้นเมื่อน้ำมันอยู่ในน้ำที่ย่อมไหลไปตามที่ต่าง ๆ มันจึงไหลไปตามน้ำโดยอัตโนมัติ และไม่สามารถยับยั้งได้ เช่นเดียวกับศาสตร์ในนักปราชญ์ กล่าวคือ นักปราชญ์เป็นผู้มีปัญหา มีความรู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ เป็นอย่างดี และเมื่อตนเองมีความรู้ดีแล้วย่อมนำความรู้ที่นั่นไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งยังถ่ายทอดต่อไปยังผู้อื่นให้มีความรู้ เช่นเดียวกับตนเองอีกด้วย ดังนั้นศาสตร์ในนักปราชญ์จึงถูกเผยแพร่ไปโดยอัตโนมัติตามอุปนิสัยของนักปราชญ์นั่นเอง

ในสุภาชิตสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีลักษณะการกระทำแบบเดียวกัน คือ การแผ่ไปโดยอัตโนมัติ โดยกวีใช้คำว่า ยาติ วิสตารํ แปลว่า แผ่ไป เป็นความหมายหลักของสุภาชิตบทนี้ โดย ยาติ เป็นกริยา แปลว่า ย่อมไป มาจากราตุ ๑ยา ส่วนคำว่า วิสตารํ แปลว่า แผ่, กระจาย, ขยาย มาจากคำว่า วิสตาร เป็นคำนามบุงลิงค์ อ การานต์ ซึ่งคำว่า ยาติ วิสตารํ นี้เองเป็นกริยาเพียงตัวเดียวที่มีส่วนขยายเพื่ออธิบายการกระทำของสิ่งต่าง ๆ 4 ประการดังกล่าว จะเห็นได้ว่าความหมายของคำศัพท์ทุก ๆ คำในสุภาชิตมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทั้งหมด โดยขึ้นอยู่กับความหมายของคำหลักเพียงคำเดียวเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้ตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตถือเป็นอรรถาঙ্การ ประเภทที่ปกะ

²²⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 37.

2.10 สมุจจยะ

ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภฏะได้ให้คำจำกัดความของอรรถาลังการประเภทสมุจจยะ ไว้ว่า “ที่กล่าวสิ่งอันประเสริฐหรือเลวทรามหลายสิ่งไว้ในแห่งเดียวกัน ท่านว่าเป็นอสังการชื่อ สมุจจยะ”²²⁹ กล่าวคือเป็นการกล่าวถึงสิ่งที่ดีและไม่ดีอย่างใดอย่างหนึ่งไว้ในบทประพันธ์เดียวกัน ดังข้อความที่ว่า “บุคคลผู้อยู่ในคาม มีผู้ที่ไม่รู้ผิดไม่รู้ชอบเป็นผู้นำ มีหญิงอันเป็นที่ตั้งแห่งเดียวของความคดโกงทั้งหลายเป็นภรรยาป่วยเป็นนิตย และอยู่ในบังคับของผู้อื่นนั้น ถึงว่ามีชีวิตก็เท่ากับคนตาย”²³⁰ ข้อความนี้เป็นการกล่าวถึงแต่สิ่งที่ไม่ดี ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านที่มีผู้ไม่รู้รับผิดชอบเป็นผู้นำ ภรรยาที่มีความคดโกงและป่วยเป็นประจำ หากใครอยู่ในสิ่งแวดล้อมลักษณะนี้แล้วก็จะยอมพบเจอแต่สิ่งไม่ดี มีแต่ความทุกข์เช่นเดียวกับคนตาย การใช้อรรถาลังการในลักษณะนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความทุกข์ทรมานจากการพบเจอแต่สิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาลังการประเภทสมุจจยะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อปรคฺลภสฺย ยา วิทยา กฺฤปณสฺย จ ยทฺธนม |

ยจฺจ พาหุพลํ ภีโรหะ วยฺรณเมตตตฺรยํ ภฺวี || 47 ||

ในโลกมีสิ่ง 3 สิ่งที่ไร้ประโยชน์ คือ

- (1) ความรู้ของคนไม่กล้าหาญ
- (2) ทรัพย์ของคนตระหนี่
- (3) กำลังแขนของคนขี้ขลาด²³¹

จากตัวอย่างถือเป็นการใช้อรรถาลังการ ประเภทสมุจจยะ โดยกล่าวถึงแต่สิ่งที่ไม่ดี 3 ประการว่าไร้ประโยชน์ไว้ในสุภาสิตนี้ได้แก่ ความรู้ของคนไม่กล้าหาญ ทรัพย์ของคนตระหนี่ และกำลังแขนของคนขี้ขลาด กล่าวคือ คนไม่กล้าหาญถึงแม้จะมีความรู้มากมายเพียงใดก็ตาม ย่อมไม่มีสติปัญญาในการตัดสินใจใช้ความรู้นั้นให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้ เช่นเดียวกับคนตระหนี่ที่ไม่มีวันแบ่งปันทรัพย์สินของตนเองแก่ผู้อื่น ส่วนคนที่มีพลังกำลังมากแต่ขี้ขลาดย่อมมีความหวาดกลัว ไม่อาจหาญใช้กำลังของตนเองไปต่อสู้กับผู้อื่นได้ สุภาสิตต้องการสื่อให้รู้ว่าถึงแม้ความรู้ ทรัพย์ และกำลัง

²²⁹ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 46.

²³⁰ เรื่องเดียวกัน.

²³¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 22.

แขนจะเป็นสิ่งมีค่า แต่หากไปอยู่กับคนที่ไม่รู้ค่าแล้วก็ยอมไร้ประโยชน์ โดยกวีใช้วิธีการกล่าวถึงสิ่งไร้ประโยชน์ทั้งสามสิ่งเข้าไว้ด้วยกันเพื่อตอกย้ำภาพสิ่งไม่ดีให้ผู้อ่านได้เข้าใจมากขึ้น และหลีกเลี่ยงสิ่งดังกล่าว ไม่นำไปใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตต่อไป

2.11 เอกาวลี

ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภฏะได้ให้คำจำกัดความของอรรถาลังการ ประเภทเอกาวลี ไว้ว่า “การรจนากล่าวสิ่งที่ประเสริฐแล้วต่อไปกล่าวสิ่งที่ประเสริฐยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกนั้น นักปราชญ์ว่าเป็นอสังการชื่อ เอกาวลี” เช่น “ประเทศมีนครอันมั่งคั่ง นครทั้งหลายนั้นมีอาคารเจ็ดชั้น อาคารนั้นทั้งหลายมีสตรีทำกิริยาชดช้อย และสตรีเหล่านั้นก็น่ารักยิ่ง”²³² เป็นการกล่าวถึงสิ่งประเสริฐอันมีค่าคือ ประเทศที่มีนครอันมั่งคั่ง พร้อมทั้งกล่าวถึงสิ่งประเสริฐยิ่ง ๆ ขึ้นไปตามลำดับตั้งแต่ต้นครที่มีอาคารเจ็ดชั้น จนถึงอาคารนั้นมีเหล่าสตรีที่น่ารักยิ่ง โดยส่วนประกอบทั้งหลายที่กล่าวถึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทั้งหมด

ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาลังการ ประเภทเอกาวลี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาษาสุ มุขยา มธูรา ทิวยา ศีรวาณการตี |
ตสมาทิ กาวยิ มธูริ ตสมาทปิ สุภาชิตม || 1 ||

ในบรรดาภาษาทั้งหลาย ภาษาสันสกฤต (ศีรวาณการตี)
เป็นภาษาสำคัญ ไพเราะ แล่งดงาม
บทกวีไพเราะยิ่งกว่าภาษาสันสกฤต
แต่สุภาชิตไพเราะยิ่งกว่าบทกวี²³³

ตัวอย่างข้างต้นเป็นการกล่าวถึงสุภาชิตว่ามีความไพเราะยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดทั้งหมดไม่ว่าจะเป็น ภาษาสันสกฤต หรือแม้กระทั่งบทกวีเองก็ตาม โดยทุกสิ่งล้วนเป็นสิ่งประเสริฐที่มีค่ายิ่งเช่นเดียวกัน สังเกตได้จากกรีกกล่าวว่าในบรรดาภาษาทั้งหลาย ภาษาสันสกฤตมีความสำคัญ ไพเราะ แล่งดงามมากที่สุด เพราะเป็นภาษาที่ใช้บันทึกคัมภีร์และเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีความสำคัญ สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมอินเดียที่มีมาช้านาน ทั้งยังเป็นภาษาที่มีความงดงามด้วยตัวอักษร ไพเราะด้วยเสียง

²³² วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 46-47.

²³³ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 11.

แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็ยังคงกล่าวถึงสิ่งที่ไพเราะยิ่งกว่านั้นคือ บทกวี เพราะเป็นการร้อยเรียงนำคำศัพท์ต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันตามฉันทลักษณ์ ทำให้เกิดความสวยงามของการใช้ภาษาที่มีความสละสลวย และสุดท้ายก็กล่าวถึงสิ่งที่มีความไพเราะมากที่สุด ไพเราะยิ่งกว่าภาษาสันสกฤตและบทกวีคือ สุภาษิต เพราะเป็นบทกวีที่เรียงร้อยถ้อยคำอย่างสวยงาม มีความไพเราะ อีกทั้งผู้อ่านยังได้ความรู้จากคำสอนต่าง ๆ ที่สอดแทรกอยู่ในสุภาษิตนั้น สุภาษิตจึงมีคุณค่าทั้งในด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ การที่กวีกล่าวถึงสิ่งที่มีความไพเราะยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกนึกคิดถึงความไพเราะของสิ่งที่กวีได้กล่าวไว้ไปตามลำดับ จนทำให้รู้ว่าสุภาษิตเป็นสิ่งที่ไพเราะ และมีค่ามากที่สุด ถือได้ว่ากวีถ่ายทอดความหมายของสุภาษิตโดยการใช้อรรถาธิบายการ ประเภทเอภาวลีได้อย่างลงตัว

2.12 ปรีศโนตตระ

ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภุเฑได้ให้คำจำกัดความของอรรถาธิบายการ ประเภทปรีศโนตตระ ไว้ว่า “อสังการอันใดมีคำถามและคำตอบ ไม่ว่าจะคำตอบนั้นอยู่เปิดเผย ไม่เปิดเผย หรือทั้งเปิดเผยและไม่เปิดเผย อสังการอันนั้นชื่อ ปรีศโนตตระ”²³⁴ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการตั้งคำถามและตอบเอง หรือเป็นการตั้งคำถามเพื่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไม่ได้คาดหวังคำตอบ เช่น “ดูกร สัตบุรุษ สิ่งใดเป็นที่พึงของสาธุชนผู้กำลังจมลงในทะเลอันบุคคลแลไม่เห็นฝั่งโน้น คือสังสารวัฏนี้ การหมดความรักความเกลียด”²³⁵ จากข้อความกวีแสดงคำถามว่าสิ่งใดเป็นที่พึงของคนผู้กำลังจมในทะเล พร้อมทั้งแสดงคำตอบที่ว่า การหมดความรักและความเกลียด ไว้อย่างเปิดเผย

ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาธิบายการ ประเภทปรีศโนตตระ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กสย โทษะ กุเล นาสติ วยาธินา โโก น ปิชิตะ |
 เกน น วยสนั ปราปตี ศรียะ กสย นิรันดระ || 165 ||

ใครไม่มีโทษในตระกูล ? ใครไม่ถูกพยาธิเบียดเบียน ?

ใครไม่ถึงความพินาศ ? ใครมีทรัพย์ตลอดกาลนาน ?²³⁶

²³⁴ วาคภุเฑ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 48.

²³⁵ เรื่องเดียวกัน.

²³⁶ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 49.

จากตัวอย่างเป็นการใช้ข้อความแสดงคำถามทั้งหมด โดยเป็นการตั้งคำถามถึงคนที่มีพฤติกรรมในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่ ใครไม่มีโทษในตระกูล ใครไม่ถูกพยาธิเบียดเบียน ใครไม่ถึงความพินาศ และใครมีทรัพย์ตลอดกาลนาน แต่คำถามทั้งหมดดังกล่าวไม่มีการแสดงคำตอบไว้คู่กัน ถือเป็นการใช้บรรณาลังการ ประเภทปรัศโนตตระที่กล่าวคำตอบไว้อย่างไม่เปิดเผย ผู้วิจัยเห็นว่าการใช้ปรัศโนตตระในลักษณะเช่นนี้เป็นการจูงใจให้ผู้อ่านไตร่ตรองถึงสาระคำสอนของสุภาสิตจากการที่กวีตั้งคำถามไว้ให้ผู้อ่านขบคิด ซึ่งหากผู้อ่านพิจารณาดีแล้วจะพบว่าคำตอบของคำถามดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับเรื่องศีลธรรม และข้อปฏิบัติที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมทั้งสิ้น กล่าวคือ ผู้ที่ไม่มีโทษในตระกูล คือบุคคลในตระกูลผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ช่วยเหลือจุนเจือคนในครอบครัว แนะนำคนในครอบครัวให้เป็นคนดี มีความกตัญญูกตเวที ส่วนคนที่ไม่ถูกพยาธิ หรือโรคเบียดเบียน คือคนที่มีจิตใจเบิกบาน และดูแลสุขภาพของตนเองให้ได้อยู่เสมอตามหลักอายุรเวท ในขณะที่คนที่มีสติอยู่เสมอ รู้จักใช้อำนาจของตนในทางชอบ ผู้นั้นจะไม่ถึงความพินาศ และคนที่มีความขยันหมั่นเพียร ประกอบสัมมาอาชีพเพื่อแสวงหาทรัพย์สิน ทั้งยังรู้จักใช้ทรัพย์นั้นอย่างมีคุณค่า เก็บรักษาทรัพย์ไว้ใช้ยามจำเป็น คนนั้นก็จะมีทรัพย์ไปตลอดกาลนานนั่นเอง

2.13 อรรถานตรินยาสะ

อรรถานตรินยาสะ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เหตุ ในคัมภีร์อสังการศาสตร์ ของวาคภฏะได้ให้คำจำกัดความของอรรถาลังการประเภทอรรถานตรินยาสะ ไว้ว่า “การแทรกเรื่องอื่นเข้ามาอ้างเป็นหลักฐาน เพื่อให้เห็นจริงตามที่ได้กล่าวไว้ก่อนแล้วนั้น เป็นอสังการชื่อ อรรถานตรินยาสะ นั้นเป็นสองอย่างโดยที่ใช้คำพูดอันมีความหมายสองแง่หรือไม่มีมีความหมายสองแง่”²³⁷ กล่าวคือ เป็นการหาหลักฐานมายืนยันสิ่งที่กล่าวถึง อาจเป็นการยกหลักทั่วไปมาสนับสนุนกรณีเฉพาะ หรือยกกรณีเฉพาะมาสนับสนุนหลักทั่วไปก็ได้ หลักทั่วไปที่นิยมมาอ้างมักเป็นคำพังเพยหรือสุภาสิต เช่น “คนโง่เท่านั้นที่ปรารถนาสิ่งที่เกินไขว่คว้า ใครบ้างนอกจากเด็กน้อยจะหลงคว่ำดวงจันทร์ในสระน้ำ”²³⁸ จากข้อความดังกล่าววรรคแรกเป็นหลักทั่วไป วรรคหลังเป็นกรณีเฉพาะที่ยกมายืนยันคำกล่าวในวรรคแรก เพื่อเป็นอุทาหรณ์ว่าไม่มีใครปรารถนาในสิ่งที่ตนเองทำไม่ได้ เพราะไม่มีวันเป็นไปได้ มีแต่คนโง่เท่านั้นที่จะปรารถนาในสิ่งที่เกินความสามารถของตัวเอง เปรียบได้กับเด็กที่หลงคว่ำเอาดวงจันทร์ในสระน้ำ เพราะเป็นการกระทำที่เปล่าประโยชน์ ในเมื่อดวงจันทร์ในสระน้ำเป็นเพียงแคเงาเท่านั้นไม่ใช่ของจริง

ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีการใช้อรรถาลังการ ประเภทอรรถานตรินยาสะอยู่มากพอสมควร เพราะมีลักษณะสอดคล้องกับสุภาสิตที่แฝงคำสอนไว้ กล่าวคือ

²³⁷ วาคภฏะ, อสังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 39.

²³⁸ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 33.

อรรถาตรันยาสะมักมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ สำหรับเป็นหลักฐานยืนยันข้อความที่กล่าวถึงแล้ว ในบทประพันธ์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่หลักฐานนั้นจะมีลักษณะเป็นอุทาหรณ์ หรือคติสอนใจชวนให้ผู้อ่านคิดตาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อุทยเมณ หิ สิริยนติ การยาณิ น มโนโรละ |

น หิ สุปตสย สีหสย ปรวิศนติ มุขํ มฤคาคะ || 3 ||

งานทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยความพยายาม มิใช่เพราะนึกคิดเอา

เพราะเนื้อทั้งหลายยังไม่เดินเข้าปากราชสีห์ที่นอนหลับ²³⁹

ในตัวอย่างข้างต้นมีเนื้อหาคำสอนกล่าวถึงความพยายามว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จ หากมีความพยายามในการทำกิจการงานต่าง ๆ แล้ว ถึงแม้จะเกิดปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ย่อมไม่ย่อท้อ สามารถทำงานต่อไปจนสำเร็จลุล่วงได้ในที่สุด โดยกวีนำเรื่องพยายามนี้ไปเปรียบเทียบกับข้อความที่ว่า “เพราะเนื้อทั้งหลายยังไม่เดินเข้าปากราชสีห์ที่นอนหลับ” เพื่อแสดงให้เห็นว่าหากราชสีห์ผู้หิวโหย ต้องการเนื้อเป็นอาหาร แต่ตนเองขี้เกียจ ไม่มีความพยายาม เอาแต่นอนหลับย่อมไม่ได้กินอาหาร เพราะเนื้อไม่สามารถเดินเข้ามาสู่ปากราชสีห์ได้เอง ในทางกลับกันราชสีห์นั้นต้องมีความพยายาม ออกล่าเนื้อให้ได้ตามที่ตัวเองต้องการ ทั้งนี้ข้อความวรรคแรกในสุภาษิตเป็นหลักทั่วไปที่กล่าวถึงความพยายามโดยทั่วไป อันเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่มนุษย์พึงปฏิบัติ ในขณะที่ข้อความวรรคที่สองเป็นกรณี เฉพาะที่ยกขึ้นมาเปรียบเทียบเพื่อสนับสนุนให้ข้อความทั้งหมดในสุภาษิตมีความน่าเชื่อถือ ตลอดจนมีความหมายครบถ้วนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และหากพิจารณาให้ดีจะพบว่าข้อความในวรรคที่สองมีลักษณะคล้ายคลึงกับสุภาษิตหรือคำพังเพยที่แฝงคำสอนใจไว้อยู่แล้ว ตรงกับลักษณะของอรรถาตรันยาสะ ประเภทอรรถาตรันยาสะ อนึ่ง ตามคัมภีร์สุโฆธาลังการมัญชรี²⁴⁰ จำแนกอรรถาตรันยาสะในลักษณะนี้ไว้อยู่ในประเภท หิสทิวเสสฏฐะ คือ อรรถาตรันยาสะที่ครอบคลุมความหมายทั้งหมด โดยมีการใช้ หิ²⁴¹ ศัพท์ประกอบ²⁴²

²³⁹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 11.

²⁴⁰ คัมภีร์สุโฆธาลังการมัญชรี เป็นคัมภีร์ภาษาบาลีว่าด้วยหลักการตกแต่งเสียงและความหมายในบทประพันธ์

²⁴¹ หิ เป็นคำอวยยศศัพท์ แปลว่า เพราะ, อนึ่ง, ก็, จจริงอยู่

²⁴² อัจฉราภรณ์ ชาติวิสัย, “การศึกษาวิเคราะห์คติโกวินทกาวยะ”, 190. อ้างจาก พระธรรมโมลี และพระมหานิมิต รมมสาโร, ผู้ตรวจชำระ, สุโฆธาลังการมัญชรี (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), 480.

ยวณน เยวณปฺราปตะ ศิกษยเต ตาวาทมชะ |

วยตีตกาเล เกทาเร กรษณะ ก็ กรษยเต || 160 ||

(พ่อ-แม่) ควรฝึกลูก อบรมเท่าที่เขายังไม่ถึงความเป็นหนุ่ม
การไถนา เมื่อหมดเวลา (ฤดูฝน) จักกระทำอะไรได้?²⁴³

จากตัวอย่างมีการใช้รรณาลังการ ประเภทรรณานตรันยาสะอยู่ในสุภาชิต โดยข้อความ
วรรคแรกในสุภาชิตเป็นหลักทั่วไปที่กล่าวถึงการเลี้ยงลูกของพ่อแม่ว่า ควรอบรมสั่งสอนลูกตั้งแต่วัย
เล็ก เพื่อให้เขาสามารถจดจำสิ่งต่าง ๆ ได้ดี เพราะหากลูกเติบโตขึ้นจนสามารถออกไปใช้ชีวิตในสังคม
ได้ด้วยตัวเองแล้วจะมีความมั่นใจในตัวเองมากขึ้น จนไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่อีกต่อไป ในขณะที่
ที่ข้อความวรรคที่สองเป็นกรณีเฉพาะที่กรียกขึ้นมาเปรียบเทียบ โดยกล่าวว่าการไถนาเมื่อหมดฤดูฝน
ไปแล้วซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ไมเหมาะสมต่อการเพาะปลูกก็ไม่มีประโยชน์ ในที่นี้ข้อความวรรคที่สอง
เปรียบเสมือนหลักฐานที่ช่วยยืนยันข้อความในวรรคแรกให้มีความน่าเชื่อถือ และมีความหมาย
ครบถ้วนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของการคำนึงถึงกาลที่เหมาะสมในการทำสิ่ง
ต่าง ๆ การยกเหตุขึ้นมาเปรียบเทียบเช่นนี้ถือว่าเป็นรรณาลังการ ประเภทรรณานตรันยาสะ อนึ่ง
ตามคัมภีร์สุโพธาลังการมัญชรีจำแนกรรณานตรันยาสะที่ปรากฏในตัวอย่างเป็นอยู่ 2 ประเภท หิริหิต
สัพพยาปี คือ รรณานตรันยาสะที่ครอบคลุมความหมายทั้งหมด โดยไม่ใช้ หิ ศัพท์ประกอบ²⁴⁴

จากตัวอย่างทั้งหมดที่ผู้วิจัยได้อภิปรายไว้เป็นการวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์ที่ปรากฏใน
หนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 โดยใช้ทฤษฎีอสังการเป็นหลัก ทั้งอสังการทาง
เสียงหรือศัพทาลังการ และอสังการทางความหมายหรือรรณาลังการ โดยศัพทาลังการปรากฏ
การใช้ยวมกและอนุปราส ในขณะที่รรณาลังการปรากฏการใช้อุปมา รูปกะ อดีศโยคติ สมาสโกติ
วิเศษโยคติ สวภาโวคติ วิโรธ ตลยโยคติ ที่ปะกะ สมุจจะ เอกาวลี ปรีศโนตตระ และรรณานตรันยาสะ
รวมกันมากถึง 13 ประเภท แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าตัวอย่างสุภาชิตที่พบการใช้อสังการในแต่ละประเภท
นั้นมีอยู่ไม่มาก ทั้งยังปรากฏการใช้อสังการไม่ชัดเจนตามคำจำกัดความที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อสังการ
ศาสตร์ นอกจากนี้สุภาชิตยังมีการใช้อสังการที่ใกล้เคียงกันหลายประเภทซึ่งผู้วิจัยต้องอาศัยการ
วิเคราะห์และสรุปผลการศึกษาให้ใกล้เคียงกับคัมภีร์อสังการศาสตร์มากที่สุด

²⁴³ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**,
พิมพ์ครั้งที่ 2, 148.

²⁴⁴ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, “การศึกษาวิเคราะห์คติโกวินทกาวะ”, 190. อ้างจาก พระธรรมโมลี
และพระมหานิมิต รมมสาโร, ผู้ตรวจชำระ, **สุโพธาลังการมัญชรี** (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2546), 480.

ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการใช้อลังการในหนังสือประชุมสุภาชิต สันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นั้นมีน้อยทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ยาก เนื่องจากสุภาชิตมีลักษณะ เป็นบทประพันธ์ขนาดสั้น ใช้ภาษาที่ตรงไปตรงมา ไม่ซับซ้อน ไม่เน้นความสวยงามและการพรรณนา มากนัก จึงทำให้ปรากฏการใช้อลังการอยู่น้อยกว่าวรรณคดีสันสกฤตประเภทอื่น ๆ เช่น บทละคร ที่ เน้นความสวยงามของภาษาและการพรรณนาในบทประพันธ์ นอกจากนี้คำศัพท์ที่ใช้ในสุภาชิตยังเป็น คำศัพท์ง่าย ๆ ให้ความหมายชัดเจนในตัวเอง การใช้ความหมายแฝงที่ลึกซึ้งในสุภาชิตจึงไม่พบมาก เท่าไรนัก หรือหากพบความหมายแฝงและบทเปรียบเทียบก็มักเป็นลักษณะการเปรียบเทียบอย่างง่าย ส่วนใหญ่เป็นการเปรียบเทียบกับสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติ อาจเป็นคำสอนหรือเหตุการณ์ ต่าง ๆ ที่ไม่ต้องอาศัยการตีความเชิงลึกมากนัก จากที่กล่าวมานี้เป็นเหตุให้พบการใช้อลังการใน หนังสือเล่มนี้ไม่มากนักเอง

นอกจากจะใช้ทฤษฎีอลังการในการวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์เป็นหลักแล้ว ผู้วิจัยยังได้ คัดเลือกทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตอื่น ๆ มาประยุกต์ใช้เป็นส่วนประกอบหนึ่งในการวิเคราะห์ด้าน วรรณศิลป์อีกด้วย ได้แก่ ทฤษฎีรวนิ ทฤษฎีคุณและรติ เพราะทฤษฎีดังกล่าวล้วนมีส่วนสำคัญที่จะ ช่วยให้ผู้อ่านเห็นความงามในการใช้ภาษา ตลอดจนประจักษ์ถึงอารมณ์ความรู้สึกที่กวีถ่ายทอดไว้ใน สุภาชิตได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

รวนิ

คำศัพท์ที่มีความหมายลึกซึ้งกว่าปกติ เป็นความหมายที่สามารถใช้ถ่ายทอดอารมณ์และ ความรู้สึกได้ เรียกว่า “รวนิ”²⁴⁵ ดังนั้นทฤษฎีรวนิจึงเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยการศึกษาพลังความหมายของ คำในบทประพันธ์ โดยคำที่ใช้ในบทประพันธ์จะมีพลังความหมายอยู่ด้วยกัน 3 ระดับ ดังนี้

- 1) อภิธา คือความหมายตามรูปคำ เป็นความหมายพื้นฐานที่สุด
- 2) ลักษณะ คือความหมายบ่งชี้ เป็นความหมายตามความเป็นจริง
- 3) วัยัญชนา คือความหมายแนะ เป็นความหมายที่มีนัย ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกอย่างไร อย่างไม่หนึ่งเพิ่มขึ้นจากข้อเท็จจริงด้วย²⁴⁶

ความหมายทั้งสามประการข้างต้นมีความแตกต่างกันในแง่ความลึกซึ้งของความหมาย โดยวัยัญชนา เป็นความหมายของคำที่มีความลึกซึ้งมากที่สุด มักเป็นความหมายแฝงนัยที่ทำให้ผู้อ่าน เกิดความรู้สึกนึกคิด หรืออารมณ์คล้อยตามเพิ่มขึ้นไปจากการรับรู้ และเข้าใจความหมายพื้นฐานปกติ

²⁴⁵ R. C. Dwivedi, *The Poetic Light: Kāvyaṅprakāsa of Mammaṭa Vol. I*, 2ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1977), 11.

²⁴⁶ กุสุมา รักษมณี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 39.

วัญญาเป็นระดับความหมายของคำที่เกิดจากการใช้อรรถาธิบาย ถือเป็นความหมายของกวี ส่วนอภิธานถือเป็นความหมายระดับพื้นฐาน เป็นความหมายตามรูปคำอย่างธรรมดาที่ตรงไปตรงมา ในขณะที่ลักษณะ เป็นความหมายที่ขยายความมาจากอภิธาน กล่าวคือหากผู้ใดไม่เข้าใจความหมายในระดับพื้นฐานของคำศัพท์นั้น ย่อมต้องใช้ความหมายบ่งชี้ ประกอบกับการขยายความให้ผู้นั้นเข้าใจมากยิ่งขึ้น ความหมายในระดับนี้ถือเป็น ลักษณะ แต่ถึงอย่างไรก็ตามลักษณะไม่ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการใด ๆ และไม่ถือเป็นความหมายที่ลึกซึ้งเกินไปกว่าจะเป็นสำนวนในบทประพันธ์เหมือนอย่างวัญญา

เมื่อนำทฤษฎีดังกล่าวมาใช้วิเคราะห์คำในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 พบว่าส่วนใหญ่มีพลังความหมายอยู่ในระดับอภิธาน และลักษณะเท่านั้น เนื่องจากคำศัพท์ส่วนใหญ่มีความหมายพื้นฐานที่สามารถถ่ายทอดให้ผู้อ่านเข้าใจได้อย่างชัดเจนและตรงไปตรงมา การใช้คำไม่ได้หรูหรามากเกินไปนัก แต่ในสุภาษิตบางบทก็พบการใช้ความหมายที่ลึกซึ้งกว่าระดับอภิธาน เนื่องจากการใช้อรรถาธิบายในสุภาษิตบทนั้น ทำให้มีความหมายแฝงอยู่บ้างแต่ก็ไม่ได้ลึกซึ้งและไม่ต้องอาศัยการตีความมากเกินไป ตลอดจนไม่ต้องใช้จินตนาการมากเท่ากับการพิจารณาความหมายแฝงนัยในระดับวัญญา ดังนั้นหากอ้างอิงตามทฤษฎีแล้ว สุภาษิตทั้งหมดในหนังสือเล่มนี้ถือเป็นบทประพันธ์ที่มีคุณค่าในระดับคุณิภูตวังกะ²⁴⁷ กล่าวคือ เป็นบทประพันธ์ที่มีความหมายในระดับวัญญา เป็นรองความหมายในระดับอภิธาน และลักษณะ แต่ความหมายในสองระดับข้างต้นก็ถูกเลือกสรรใช้อย่างเหมาะสมด้วยความสามารถของกวีที่มีการใช้ภาษาไพเราะและงดงามด้วยอรรถาธิบาย²⁴⁸ อย่างลงตัว

คุณและรீติ

คุณ คือลักษณะที่ดีเด่นในบทประพันธ์ นักวรรณคดีสันสกฤตที่เชื่อในทฤษฎีคุณมีความเห็นว่าคุณเป็นสิ่งที่เชิดชูให้บทประพันธ์มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น²⁴⁹ โดยวามนะ ผู้แต่งคัมภีร์

²⁴⁷ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 40.

²⁴⁸ บทประพันธ์ที่มีความหมายระดับวัญญาเป็นความหมายสำคัญ เรียกว่า ธนิกาวยะ ถือเป็นบทประพันธ์ที่มีคุณค่ามากที่สุด ส่วนบทประพันธ์ที่เน้นเรื่องการวางรูปแบบและการเล่นเสียงเท่านั้น เรียกว่า จิตรกาวยะ ถือเป็นบทประพันธ์ที่มีคุณค่าน้อยที่สุด อ้างจาก กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 40.

²⁴⁹ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 36.

การยาลังการสูตรกล่าวว่าคุณในบทประพันธ์มีอยู่ 10 ประการด้วยกัน²⁵⁰ โดยเมื่อนำมาวิเคราะห์กับ สุภาชิตบทต่าง ๆ ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 แล้วพบว่ามิลักษณะดีเด่น ในบทประพันธ์ที่สอดคล้องกับทฤษฎีคุณอยู่หลายประการ ดังต่อไปนี้

1) ประสาทะ คือความกระจ่างชัดเจนนของถ้อยคำ เป็นคำที่ไม่มีความหมายกำกวม เห็นได้จากคำศัพท์ต่าง ๆ ในสุภาชิตมีความหมายชัดเจน ตรงไปตรงมา ไม่มีความกำกวม สามารถสื่อความ ให้ผู้อ่านเข้าใจตรงกันได้

2) มาธูระยะ คือความไพเราะของถ้อยคำ

3) อุทาระ คือความสูงส่งของเนื้อหาที่มุ่งจรจรโลงใจ เนื่องจากสุภาชิตมีเนื้อหาเป็นคำสอน จรรโลงใจให้ผู้อ่านให้เกิดจิตสำนึก ตลอดจนมีความเข้าใจคุณและโทษของความดีความชั่ว สามารถนำ หลักคำสอนต่าง ๆ ในสุภาชิตไปใช้ในประโยชน์ได้ นอกจากนี้คำสอนต่าง ๆ ยังเป็นเครื่องเตือนใจให้ ผู้อ่านมีสติในการดำรงชีวิตในถูกต้องตามทำนองคลองธรรมอยู่เสมอ

4) กานติ คือความงามสง่าของถ้อยคำ ไม่ตกแต่งฟุ่มเฟือยจนเกินไป เห็นได้จากสุภาชิต ส่วนใหญ่จะมีเนื้อหากระชับ เป็นบทประพันธ์ขนาดสั้นที่ไม่เน้นการพรรณนาและการใช้คำที่เยิ่นเย้อ อีกทั้งสุภาชิตส่วนใหญ่ประพันธ์ขึ้นโดยใช้นุษุญญฉันทที่มีจำนวนพยางค์บังคับในขณะฉันทน้อยกว่า ฉันทประเภทอื่น ๆ ทำให้การใช้คำไม่ฟุ่มเฟือย

5) สมานติ คือความหมายแฝงที่กระทบใจผู้อ่านให้คิดต่อหรือตีความ เนื่องจากสุภาชิตบาง บทมีการใช้ความหมายแฝงที่ลึกซึ้งกว่าความหมายปกติ ผู้อ่านจึงต้องอาศัยการตีความอย่างชัดเจนเพื่อ ทำให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาคำสอนได้มากที่สุด แต่ถึงอย่างไรก็ตามการตีความดังกล่าวในสุภาชิต นั้นไม่ได้ลึกซึ้งมากนัก

ส่วน รัตติ คือลีลาในบทประพันธ์ซึ่งต่างกันไปตามความนิยมของกวีในการใช้จำนวน พยางค์ จำนวนถ้อยคำ ความยาก และจำนวนคำที่สมาสกัน การปรับเสียงคำประพันธ์ให้มี ลักษณะเฉพาะตามความนิยมของกวี ทำให้คำประพันธ์มีจังหวะที่เป็นลีลาเฉพาะตัว²⁵¹ ในคัมภีร์ อลังการศาสตร์ของวาคภุญระบุไว้ว่า “รัตติ มีอยู่เพียงสองอย่าง คือ เคาทียา และ ไวทรุภี ต่างก็ ประกอบไปด้วยประเภทย่อย ๆ อย่างหนึ่งมีสมาสมาก และอีกอย่างไม่มีสมาส”²⁵² กล่าวคือ ไวทรุภี เป็นลีลาการประพันธ์ที่ค่อนข้างเร้าแรง กระจ่างชัด ในขณะที่เคาที เป็นลีลาการประพันธ์ที่ค่อนข้าง

²⁵⁰ Sangita Singh, *Mammata: Kāvyaaprakāsa*, 74. และ ดู กุสุมา รักษมนี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 36-37.

²⁵¹ กุสุมา รักษมนี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 37.

²⁵² วาคภุญ, *อลังการศาสตร์*, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, 49.

รุนแรง ต่อมาภายหลังเกิดรีตีประเภทที่สามคือปัญญาลี เป็นลีลาการประพันธ์ที่ผสมผสานระหว่าง ไวยาธรรภิกกับเคาติ²⁵³

ผู้วิจัยเห็นว่าลีลาการประพันธ์สุภาชิตในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีความเรียบง่าย ไม่เน้นความหรูหราในการสรรคำ มีการใช้คำสมานน้อยทั้งยังไม่พบการใช้ ความหมายแฝง ตลอดจนสำนวนโวหารที่ลึกซึ้งและมีความหมายเคลือบคลุม สุภาชิตส่วนใหญ่มีความหมายที่ชัดเจน ไม่ซับซ้อน แต่ก็เต็มไปด้วยความไพเราะของถ้อยคำและมีการใช้อลังการอยู่บ้าง ทั้งศัพท์หลังการรวมไปถึงอรรถาหลังการ นอกจากนี้สุภาชิตเป็นกาวะที่เน้นคำสอนเรื่องต่าง ๆ จึงไม่มีการถ่ายทอดอารมณ์เหมือนในบทละคร แต่ผู้อ่านสามารถรับความสุนทรีย์ได้จากความงดงามของการใช้ภาษา ความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์และอลังการที่มีอยู่แล้วนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ลีลาที่กวีใช้ในการประพันธ์สุภาชิตสันสกฤตส่วนใหญ่ในหนังสือเล่มนี้จึงเป็นแบบไวยาธรรภิก อันเป็นลีลาที่ค่อนข้างร้ายแรง กระจ่างชัด กวีนิยมใช้คำประพันธ์ที่มีเสียงไพเราะ ใช้คำสมานน้อย และนิยมให้คุณ โดยเฉพาะความกระจ่างชัดของถ้อยคำ ความแผ่วเบา ความนุ่มนวลของเสียงและความไพเราะของถ้อยคำ²⁵⁴

การศึกษาวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 โดยใช้ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตเป็นพื้นฐานได้แก่ ทฤษฎีอลังการ ทฤษฎีธวัณิ ตลอดจนทฤษฎีคุณ และรติ แสดงให้เห็นว่าถึงแม้สุภาชิตสันสกฤตจะมีการใช้ภาษาที่เรียบง่าย เนื่องจากต้องแสดง ความหมายที่ชัดเจน ตรงไปตรงมาผ่านคำสอนต่าง ๆ²⁵⁵ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่ายและสามารถนำคำ สอนเหล่านั้นไปใช้ชีวิตประจำวันได้ แต่ก็ยังมีการใช้ภาษาภาพพจน์ที่มีความสละสลวย มีการใช้ความ เปรียบทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการ ตลอดจนมีการสรรคำทำให้เกิดความงดงามทางเสียง สุภาชิตจึงถือเป็นบทประพันธ์ที่มีความไพเราะประกอบกับเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ นับว่าสุภาชิตมีคุณค่าทั้งด้าน เนื้อหาและวรรณศิลป์อย่างแท้จริง

²⁵³ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 38.

²⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

²⁵⁵ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงคำสอนในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 โดยละเอียดใน

บทที่ 3

คำสอนในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1

สุภาสิตถือเป็นถ้อยคำที่มีลักษณะเป็นคำสอน มีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอนให้บุคคลมีสติ รู้จักคิดไตร่ตรอง แยกแยะผิดชอบชั่วดี ตลอดจนมีแนวทางที่สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติชอบได้ สุภาสิตสันสกฤตในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นี้ นอกจากจะมีความไพเราะ และการใช้ภาษาที่สละสลวยดังกล่าวในบทที่ 2 แล้ว ยังแฝงไปด้วยคติสอนใจด้านต่าง ๆ ทั้งนี้ คำสอนทั้งหลายนอกจากจะให้ประโยชน์ในฐานะเป็นเครื่องมือในการขัดเกลาจิตใจ และอบรมสั่งสอนพฤติกรรมของบุคคลแล้ว ยังเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนสภาพสังคม ค่านิยม และความเชื่อของคน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้อีกด้วย¹

ในบทนี้ผู้วิจัยจึงนำเสนอคำสอนประเภทต่าง ๆ ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 โดยจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่เพื่อให้เข้าใจง่าย และมีความสะดวกต่อการศึกษาค้นคว้ามากยิ่งขึ้น ประกอบกับศึกษาวิเคราะห์ภาพสะท้อนที่ปรากฏในสุภาสิต เพื่อแสดงให้เห็นคุณค่า และประโยชน์ของสุภาสิตสันสกฤตในหนังสือเล่มนี้

ประเภทของคำสอนในหนังสือ

หนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤตเล่มนี้ ประกอบไปด้วยสุภาสิตสันสกฤตที่รวบรวมมาจากแหล่งที่มาต่าง ๆ จึงมีคำสอนที่หลากหลายที่ผู้แปลไม่ได้จัดหมวดหมู่เอาไว้ ยากต่อการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยจึงตีความคำสอนตามมุมมองของผู้ศึกษา และนำคำสอนนั้นมาจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ ในทางทฤษฎีมีหลักเกณฑ์มากมายที่สามารถใช้ในการจัดหมวดหมู่สุภาสิตได้ ไม่ว่าจะเป็นการจัดหมวดหมู่ตามจำนวนพยางค์ การจัดหมวดหมู่ตามโครงสร้างสุภาสิต การจัดหมวดหมู่ตามเนื้อหาคำสอนของสุภาสิต การจัดหมวดหมู่ตามมูลเหตุที่เกิดของสุภาสิต การจัดหมวดหมู่ตามสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ เป็นต้น² ผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่ของคำสอนของหนังสือเล่มนี้โดยใช้เนื้อหาของคำสอนเป็นเกณฑ์ โดยนำคำสอนที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันมาจัดเป็นประเภทต่าง ๆ คือ คำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้ คำสอน

¹ วิเศษ ชาญประโคน, ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ทริปเพิ้ล กรุ๊ป, 2550), 62.

² บุญยงค์ เกศเทศ, วิถีสืบ วิธีเขียน (กรุงเทพฯ: หลักพิมพ์, 2547), 116.

เรื่องทรัพย์ คำสอนเรื่องลักษณะคน คำสอนเรื่องการคบมิตร คำสอนเรื่องการครองเรือน คำสอนเรื่องคุณธรรม คำสอนเรื่องการพูด และคำสอนเรื่องสุขภาพร่างกาย คำสอนทั้งหลายล้วนสอนเกี่ยวกับหลักปฏิบัติ รวมทั้งชี้ให้เห็นสิ่งไม่ดีที่ไม่ควรปฏิบัติ หากใครปฏิบัติตามคำสอนนั้นก็เกิดผลดีแก่ตนเอง ดังนี้

คำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้

ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ปรากฏเนื้อหาคำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในตอนต้นของหนังสือ คำสอนต่าง ๆ ชี้ให้เห็นความสำคัญของการศึกษาความรู้ โดยเปรียบความรู้กับสิ่งต่าง ๆ อีกทั้งยังสอนให้เห็นผลดีของการศึกษาหาความรู้และผลเสียหากไม่มีความรู้ติดตัว ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างสุภาสิตที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างมานี้

อนนทานัน ปรี ทานัน วิทยาทานมตะ ปรม |

อนเนน กษณิกา ตถุปติรยวชชีวี จ วิทยา || 20 ||

การให้ข้าว เป็นทานอันยิ่ง การให้ความรู้ เป็นทานยิ่งกว่านั้น

ความอิมข้าว มีอยู่ชั่วขณะ แต่ความอิมในความรู้ มีอยู่ตลอดชีวิต³

สุภาสิตข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ โดยมีการเปรียบเทียบความรู้กับข้าว ข้าวมีความสำคัญมากฉันใดความรู้ก็มีความสำคัญมากฉันนั้น ข้าวเป็นอาหารที่มนุษย์ทุกคนต้องการ เป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ หากผู้ใดขาดอาหารก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่นเดียวกันเมื่อผู้ใดได้รับอาหารยามอ่อนแรงก็สามารถฟื้นกลับมามีพลังกำลังในการดำรงชีวิตต่อไปได้ ดังนั้นการให้อาหารหรือข้าวจึงเป็นการให้ทานที่ยิ่งใหญ่ ในขณะที่ความรู้ก็มีความสำคัญในฐานะเป็นสิ่งที่ใช้พัฒนาปัญญาคน หากผู้ใดมีความรู้ก็จะมีความคิดที่ดี มีการใช้ชีวิตอย่างรอบคอบ มีสติปัญญาในการแยแยะสิ่งที่ดีและไม่ควรปฏิบัติ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างผู้ชาญฉลาด เมื่อเกิดปัญหาจะสามารถใช้ความรู้ที่มีในการแก้ปัญหาได้ ความรู้จึงถือเป็นสิ่งประเสริฐและมีความสำคัญต่อมนุษย์ทุกคน ผู้มีความรู้ก็เปรียบเสมือนมีรากฐานชีวิตที่ดี สุภาสิตบทนี้ได้กล่าวว่าการให้ความรู้แก่ผู้อื่นนั้นก็เหมือนการให้ทานที่ยิ่งใหญ่กว่าการให้อาหาร แสดงให้เห็นว่าการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่นนั้นเป็นประโยชน์ เพราะเมื่อผู้ใดได้รับความรู้ความรู้นั้นก็จะมีปัญญา เมื่อหิวข้าวก็

³ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2556), 15.

สามารถใช้ความรู้ที่ไปขออาหารจากผู้อื่นได้ ตลอดจนสามารถดำรงชีวิตได้ดีดังที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้สุภาชิตบพนี้ยังกล่าวอีกว่าความอิมขำมีอยู่ชั่วขณะ ไม่เหมือนกับการอิมในความรู้ที่จะมีอยู่ตลอดชีวิต ผู้วิจัยสามารถตีความได้ว่าเมื่อมนุษย์รู้สึกหิว ร่างกายจะต้องการอาหาร และเมื่อร่างกายได้รับอาหารแล้วก็จะรู้สึกอิมแต่เพียงชั่วขณะเท่านั้น เพราะเมื่อร่างกายใช้พลังงานจากอาหารที่ได้รับเข้าไปจนหมด ร่างกายก็จะรู้สึกหิวขึ้นมาอีกตามธรรมชาติของระบบร่างกาย แตกต่างจากเมื่อเราศึกษาหาความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว ความรู้จะอยู่ติดตัวเราไปตลอดชีวิตและสามารถนำความรู้ที่ตนเองมาปรับใช้ในสถานการณ์ที่เหมาะสมได้ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้การศึกษาหาความรู้จึงมีความสำคัญ

เย พาลภาเว น ปฐุนติ วิทยา เย เยวณสธา อธนา อหาราเช |

เต โศจนียา อิห ชิวโลเก มนุษยรูปณ มฤคาคจรนติ || 23 ||

ชนเหล่าใด ในคราวเป็นเด็ก ไม่แสวงหาความรู้

เมื่อเป็นหนุ่ม ไม่มีทรัพย์ ไม่มีภรรยา

ชนเหล่านั้น มีความโศกเป็นที่ตั้ง

เหมือนสัตว์ป่าท่องเที่ยวไปในโลกนี้ ในร่างของมนุษย์⁴

สุภาชิตบพนี้สอนให้เห็นผลเสียจากการไม่ศึกษาหาความรู้ กล่าวคือ ความรู้เป็นรากฐานสำคัญของชีวิต ดังนั้นวัยเด็กจึงมีหน้าที่ศึกษาหาความรู้ให้ได้มากที่สุด เด็กที่มีความรู้เมื่อเติบโตใหญ่ต่อไปก็จะมีชีวิตที่ดี สามารถประกอบสัมมาอาชีพแสวงหาทรัพย์สินแก่ตนเอง นอกจากนี้ผู้มีความรู้ยังเป็นที่ยอมรับนับถือของผู้อื่น มีความน่าเชื่อถือและมีความมั่นคงในชีวิตสามารถหาคุ้มครองและสร้างครอบครัวของตนเองได้ แต่หากผู้ใดเมื่อครั้งเป็นเด็กเกียจคร้าน ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ เมื่อโตขึ้นก็จะมีชีวิตที่ยากลำบาก ไม่มีปัญญาในการแสวงหาความสุขในตนเอง ไม่ต่างอะไรจากสัตว์เดียรัจฉาน ดังจะเห็นได้จากสุภาชิตบพนี้เปรียบผู้ที่ไม่แสวงหาความรู้ว่าเหมือนกับสัตว์ป่าในร่างมนุษย์นั่นเอง

นอกจากคำสอนดังกล่าวแล้ว สุภาชิตบพนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมอินเดียที่วัยเด็กมีหน้าที่ศึกษาหาความรู้ เมื่อโตขึ้นจึงสามารถมีคุ้มครองได้ กล่าวคือ ในอินเดียยึดถือหลักการดำเนินชีวิตตามช่วงอายุ หรือ หลักอาศรม 4 ซึ่งหลักอาศรม 4 นี้ถือเป็นแนวทางปฏิบัติที่มีความสำคัญของชาวอินเดีย โดยเฉพาะผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูเป็นอย่างมาก อาศรม คือ ช่วงระยะเวลาของชีวิต โดยคำสอน

⁴ พระสุตฺติธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 16.

ในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ได้ประมาณกาลอายุของคนเราโดยเฉลี่ยแล้วตกอยู่คนละประมาณ 100 ปี แบ่งออกเป็น 4 ระยะ ในแต่ละระยะเรียกว่า อาศรม ในแต่ละอาศรมนั้นจะกินเวลาประมาณ 25 ปี⁵ ดังนี้

1) พรหมจารี คือ ช่วงวัยแรกเกิดจนถึงอายุ 25 ปี จัดเป็นวัยแห่งการศึกษาเล่าเรียน⁶ เป็นหลักปฏิบัติของผู้ที่อยู่ในวัยการศึกษาที่จะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมที่ว่าด้วยการศึกษา เรียกผู้อยู่ในขั้นนี้ว่า พรหมจารี พรหมจารีจะต้องศึกษาคัมภีร์พระเวทให้ครบถ้วน ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย สำหรับพรหมจารีหญิงนั้นมีบ้างแต่น้อยคน เพราะมักจะแต่งงานไปเสียก่อนที่จะเรียนพระเวทจบ⁷

2) คฤหัสถ์ คือ ช่วงอายุตั้งแต่ 25 จนถึง 60 ปี เป็นขั้นตอนการครองเรือนหลังจากสำเร็จการศึกษาเล่าเรียนแล้ว จะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมที่ว่าด้วยการครองเรือนเรียกผู้อยู่ในขั้นนี้ว่า คฤหัสถ์ ผู้เป็นคฤหัสถ์จะต้องดำรงชีวิตให้รู้แจ้งจุดมุ่งหมายของมนุษย์ตามหลักปรัชญาฮินดู⁸

3) วานปรสฺถ คือ ช่วงอายุตั้งแต่ 61 จนถึง 75 ปี เป็นขั้นการแยกตัวออกไปปฏิบัติธรรมอยู่ในป่าหลังจากครองเรือนจนมีสมบัติพอสมควร ครอบครัวมีฐานะมั่นคงและมีลูกหลานผู้จะสืบตระกูลได้แล้ว เรียกผู้อยู่ในขั้นนี้ว่า วานปรสฺถ

4) สันยาสี คือ ช่วงอายุตั้งแต่ 75 ปีเป็นต้นไป เป็นขั้นการออกบวชหลังจากออกไปบำเพ็ญธรรมอยู่ในป่าพอสมควรแล้วและมีศรัทธาแก่กล้าถึงกับเสียสละทุกอย่าง เรียกผู้อยู่ในขั้นนี้ว่า สันยาสี จากหลักอาศรม 4 วัยเด็ก หรือพรหมจารีจึงเป็นวัยแห่งการศึกษาหาความรู้เพียงเท่านั้น เป็นช่วงระยะเวลาของการเตรียมตัวสู่การเป็นคฤหัสถ์ คือวัยที่สามารถครองเรือนได้ ดังนั้นพรหมจารีโดยเฉพาะเด็กชายต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียน⁹ ศึกษาหาความรู้ในพระเวท หากผู้ใดไม่ศึกษาหาความรู้ให้ครบถ้วน จะถือเป็นผู้นับถือไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นชายหนุ่มที่ไม่สมบูรณ์ ไม่เป็นที่หมายปองของหญิงสาว จึงยากแก่การหาคู่ครองตามที่กล่าวไว้ในสุภาสิต ด้วยเหตุนี้การศึกษาหาความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นหน้าที่ที่ควรกระทำให้ถูกต้องตั้งแต่ยังเยาว์วัย ทั้งนี้นอกจากจะต้องศึกษาพระเวทให้

⁵ พระครูบรรพตพัฒนาภรณ์ (ครูโต), “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องวัยในศาสนาพุทธเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), 66.

⁶ อารี วิชาชัย, **ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543), 61.

⁷ วิมลศิริ ร่วมสุข, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท** (กรุงเทพฯ: สหสยามพัฒนา, 2522), 16.

⁸ **หลักอาศรม 4 หลักคำสอน**, เข้าถึงเมื่อ 21 มีนาคม 2559, เข้าถึงได้จาก <https://autoerotic53.wordpress.com/ภาคเรียนที่-2-ม-6/ศาสนาพราหมณ์ฮินดู/หลักอาศรม4>

⁹ สมพร สุขเกษม, **หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2532), 94.

ครบถ้วนแล้ว การศึกษาหาความรู้ที่สมบูรณ์จะต้องศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ควบคู่กันไปด้วย เพราะศาสตร์ที่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน ดังสุภาษิตบทนี้

อเนกสัจโยจเฉติ ปโรภษารถสย ทรศกม |

สรวยสย โลงนํ ศาสตรํ ยสย นาสตยนธ เอว สะ || 12 ||

ศาสตร์ เป็นดวงตาของสรรพสิ่งทั้งหลาย คือ

- (1) ตัดความสงสัยมากมายเสียได้
 - (2) แสดงความหมายที่ไม่สามารถมองเห็นได้
- ผู้ใดไม่มีศาสตร์ ผู้นั้นเป็นคนบอดโดยแท้¹⁰

สุภาษิตข้างต้นสอนให้เห็นถึงความสำคัญของศาสตร์ ในที่นี้ศาสตร์ คือองค์ประกอบของพระเวท หรือจะเรียกว่าคู่มือของพระเวทก็เป็นได้ ศาสตร์คือคู่มือสำคัญที่ใช้ควบคู่ไปกับการศึกษาพระเวท ช่วยให้ผู้อ่านพระเวทมีความเข้าใจในพระเวทนั้น ๆ สามารถกล่าวบทสวดพระเวทได้อย่างถูกต้องตลอดจนสามารถปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง คัมภีร์ที่บันทึกศาสตร์อันเป็นองค์ประกอบของพระเวทนี้ เรียกว่า “เวทางคะ” ประกอบไปด้วย กัลปะ ว่าด้วยการประกอบพิธียัญบูชา ศึกษา ว่าด้วยการออกเสียงตัวอักษร ฉันท ว่าด้วยเรื่องการแต่งบทร้อยกรอง นิรุกตะ ว่าด้วยเรื่องคำศัพท์ ที่มาและการตีความคำศัพท์ยากในพระเวท วยาकरण ว่าด้วยหลักไวยากรณ์ และชโยติษะ คือวิชาดาราศาสตร์และการคำนวณปฏิทิน¹¹ สุภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่าศาสตร์เปรียบเสมือนดวงตาของสรรพสิ่ง กล่าวคือ ศาสตร์ คือวิชาความรู้เฉพาะทางในหลากหลายสาขาที่เมื่อประกอบกันแล้วคือความรู้ที่ครบถ้วนสมบูรณ์ หากผู้ใดศึกษาพระเวทและศาสตร์อย่างลึกซึ้งแล้วก็ยากที่จะมีความสงสัยในเรื่องใดอีก แต่หากผู้ใดศึกษาแต่พระเวท ไม่ศึกษาศาสตร์ก็ไม่อาจมีความรู้ที่สมบูรณ์ได้ ศาสตร์จึงเปรียบเสมือนดวงตาที่คอยชี้ทางให้คนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ดังเช่น หากผู้ใดมีความสงสัยหรือไม่เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการประกอบพิธียัญบูชา เมื่อศึกษากัลปะแล้วก็จะเข้าใจการประกอบพิธีกรรมมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการศึกษาหาความรู้จากศาสตร์จึงมีความสำคัญด้วยเช่นกัน

คำสอนเรื่องการศึกษาค้นคว้าความรู้ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 นอกจากจะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า ผลดีของการศึกษาค้นคว้า ตลอดจน

¹⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 13.

¹¹ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, **ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอินเดีย** (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), 53.

ผลเสียของการไม่ศึกษาหาความรู้แล้ว ยังสอนให้คนเห็นคุณค่าของรู้อีกด้วย โดยเปรียบเทียบคนที่มีความรู้และคนที่ไม่มีความรู้ให้มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ดังสุภาษิตตัวอย่างต่อไปนี้

ก็ กุเลน วิสาเทเลน วิทยาหีนสย เทหิณะ |
อกุลิโน'ปี วิททยานเทไวโรปี ส ปุชยเต || 18 ||

จะมีประโยชน์อะไรเล่าด้วยตระกูลใหญ่สำหรับคนที่ไม่มีความรู้ ?
คนที่มีความรู้แม้จะไม่เกิดในตระกูลผู้ดี แม้เทวดาทั้งหลายก็ยังบูชา¹²

สุภาษิตบทนี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างคนที่มีความรู้กับคนที่ไม่มีความรู้ กล่าวคือ ความรู้เป็นสิ่งสำคัญ ความรู้เปรียบเสมือนเครื่องประดับปัญญาให้บุคคลมีความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับมากยิ่งขึ้น ผู้มีความรู้ย่อมแสดงออกทั้งทางกาย วาจา ใจอย่างงดงาม ดังเห็นได้จากสุภาษิตกล่าวว่าบุคคลใดที่ไม่ได้เกิดในตระกูลผู้ดี แต่หากเป็นผู้มีความรู้ ความรู้นั้นจะคอยขัดเกลา ยกกระดับจิตใจบุคคลผู้นั้นให้ควรค่าแก่การเคารพยกย่องจากผู้อื่นได้ แม้แต่เทวดาทั้งหลายก็ยังบูชาบุคคลผู้นั้น ทั้งนี้การยกย่องบูชาผู้มีความรู้ นอกจากจะปรากฏในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤตเล่มนี้แล้ว ยังพบคำสอนลักษณะเดียวกันนี้ในภรตฤทธีสุภาษิตสังครหะ ที่กล่าวถึงไว้ในหนังสือประชาณี¹³ อีกด้วย ซึ่งกล่าวว่าผู้มีความรู้จะได้รับการเคารพบูชาทั่วทุกหนทุกแห่ง ดังนี้

สวคฤเท ปุชิต มุรขะ
สวคราเม ปุชิตะ ปรงะ |
สวเทเศ ปุชิต ราชา
วิทวาน สรวตร ปุชิตะ ||

คนโง่ได้รับการบูชาในบ้านของตน
ผู้ใหญ่บ้านได้รับการบูชาในหมู่บ้านของตน
พระราชาก็ได้รับการบูชาในประเทศของตน

¹² พระสุธีธรรมานวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 15.

¹³ หนังสือประชาณี เป็นหนังสือที่นำโศลกสุภาษิตสันสกฤตมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เป็นโศลกเกี่ยวกับข้อคิด ข้อวัตรปฏิบัติ ปรัชญาธรรม ที่นักปราชญ์ชาวอินเดียได้นิพนธ์ไว้ นำมาทำเป็นงานนิพนธ์สันสกฤตประเภทบทประพันธ์ที่เป็นคำสอนซึ่งตัดตอนมา ให้มีลักษณะเหมือนวรรณกรรมประเภท นิตี ซึ่งเป็นคัมภีร์ประมวลหลักธรรมคำสอน มุ่งสอนการปฏิบัติตนของคนธรรมดาทั่วไป

(ส่วน) ผู้มีความรู้ได้รับการบูชาในทุกหนทุกแห่ง¹⁴

บุคคลที่มีความรู้นั้นเป็นผู้ประเสริฐ เพียบพร้อมไปด้วยสติปัญญาที่ดีจึงได้รับการเคารพ นับถือ บูชา แตกต่างจากบุคคลที่ถึงแม้จะเกิดในตระกูลใหญ่โต มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย แต่หากไม่มีความรู้ระดับตัวแล้วก็ไม่ต่างอะไรจากคนธรรมดาที่ไม่ได้รับการอบรมสั่งสอน ความรู้จึงช่วยยกระดับสติปัญญาคนได้ เมื่อมีสติปัญญาดีแล้วการแสดงออกผ่านพฤติกรรมภายนอกก็ย่อมดีตามไปด้วย เช่นเดียวกับสุภาษิตที่ว่า

ตมะปริวฤตฺ เวศฺม ยถา ทีเปเน ทีปยเต |

ตถา พุทธิปรทีเปเน ศกฺย อาตมา นิรักฺษิตุม || 157 ||

บ้านถูกแวดล้อมด้วยความมืด ย่อมสว่างไสว ด้วยตะเกียง ฉนั้นใด

ตนเองสามารถเปิดเผยได้ด้วยแสงสว่าง คือ ความรู้ ฉนั้นนั้น¹⁵

สุภาษิตที่ยกตัวอย่างมานี้ช่วยตอกย้ำให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของความรู้ กล่าวคือ ความรู้เปรียบเสมือนตะเกียง หรือดวงประทีปที่ช่วยทำให้เกิดความสว่างไสว ทำให้คนสามารถเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นแสงนำทางให้บุคคลไปยังสถานที่ที่ถูกที่ควรตามจุดหมายปลายทางที่ต้องการ เช่นเดียวกันความรู้ก็เปรียบเสมือนแสงสว่างที่ช่วยเปิดเผยตัวตนของบุคคลให้เห็นได้ชัดเจน กล่าวคือ คนมักถูกตัดสินจากสิ่งที่คนอื่นเห็นภายนอก ไม่ว่าจะเป็นบุคลิก รูปร่าง หน้าตา หรือฐานะ คนที่มีบุคลิก รูปร่าง หน้าตาไม่ดีก็อาจถูกตัดสินว่าเป็นคนไม่ดีได้ แต่หากผู้นั้นมีการประพฤติปฏิบัติตนที่ดีเฉกเช่นผู้ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาอย่างดีแล้ว เป็นผู้มีความรู้ แสดงออกอย่างมีปัญญา รูปลักษณ์ภายนอกก็สำคัญเท่าจิตใจและสติปัญญาของคนผู้นั้นอีกต่อไป ในขณะเดียวกันหากบุคคลใดมีบุคลิก รูปร่าง หน้าตาดีแต่ประพฤติตนอย่างผู้ไม่มีความรู้ คนผู้นั้นก็จะไม่ได้รับการยอมรับนับถือ ดังสุภาษิตตัวอย่างที่กล่าวว่า “จะมีประโยชน์อะไรเล่าด้วยตระกูลใหญ่สำหรับคนที่ไม่มีความรู้ ? คนที่มีความรู้แม้จะไม่เกิดในตระกูลผู้ดี แม้เทวดาทิ้งหลายก็ยังบูชา” ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นคุณค่าของความรู้ ประกอบกับชักจูงใจให้เห็นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ควบคู่กันไปด้วย

¹⁴ จำลอง สารพัดนึก, ประชาชนิตี คติธรรม: แนวทางปฏิบัติสำหรับประชาชน (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), 77.

¹⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 47.

การศึกษาหาความรู้ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดก็ตามย่อมเกิดประโยชน์มากมายมหาศาล ผู้ใดเป็นผู้ศึกษาหาความรู้ ผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่ามีสติปัญญาเฉียบแหลม ปัญญาถือเป็นเป็นความรู้แท้จริงอันประเสริฐที่สุด ในหลักปรัชญาฮินดูมีคำสอนเรื่องปัญญาอยู่มาก เช่น ปัญญาสามารถนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในชีวิต คือ โมกษะ ได้ กล่าวคือ ปัญญาคือ ความรู้แจ้งในความจริง ย่อมส่งผลให้ชีวิตนั้นพัฒนาจิตตนให้หลุดพ้นจากพันธะทางโลก เข้าสู่ภาวะความหลุดพ้นไปตามลำดับ ตั้งแต่หลุดพ้นจากของหยาบคือ วัตถุสิ่งของไปจนถึงการหลุดพ้นจากสิ่งละเอียดคือ ความอยาก และอารมณ์ต่าง ๆ จนไปถึงการหลุดพ้นจากสิ่งที่เป็นโลกทุกประการคือ โมกษะ¹⁶ นอกจากนี้ในปรัชญานายายะ ไวเศษิกะ และสาขายะต่างกล่าวว่าปัญญาคือความรู้แจ้งในข้อเท็จจริง ที่สามารถทำให้หลุดพ้นจากอวิชชาคือความไม่รู้จริงได้¹⁷ ไม่เพียงแต่ในปรัชญาฮินดูเพียงเท่านั้นที่สอนเรื่องปัญญา ในศาสนาพุทธก็สอนว่า ปัญญา คือความรู้ รู้ทั่ว เข้าใจ รู้ซึ่งในสิ่งต่าง ๆ ประกอบไปด้วย จินตามยปัญญา เกิดจากการคิดพิจารณาเหตุผล สุตมยปัญญา เกิดจากการสดับเล่าเรียน และภาวนามยปัญญา เกิดจากการลงมือปฏิบัติ¹⁸ หากผู้ใดมีปัญญา ย่อมรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรม พ้นจากกิเลสอันนำไปสู่ความชั่วร้ายทั้งปวงเช่นเดียวกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ได้ด้วยปัญญา ดังนั้นการศึกษาหาความรู้เพื่อให้เกิดปัญญาจึงมีค่าอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากสุภาสิตที่สอนเกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 มีกล่าวถึงความรู้ว่าเป็นทรัพย์ที่มีค่า เช่น

สรุทรวเยษุ จไทยว ทรวยามาหุรनुตตมม |

อาหารยตวาทนธรรยตวาทกษยตววจจ สรวทา || 13 ||

บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า ในบรรดาทรัพย์ทั้งหมด

ความรู้เท่านั้นเป็นทรัพย์ที่สำคัญที่สุด เพราะใคร ๆ ลักไปไม่ได้

เพราะมีค่าหาประมาณมิได้ และเพราะไม่สูญสิ้นไปตลอดการเป็นนิตย์¹⁹

สุภาสิตบทนี้สอนให้รู้ว่าการศึกษาหาความรู้ หรือมีความรู้ติดตัวนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด โดยเปรียบเทียบความรู้กับทรัพย์ กล่าวคือ โดยปกติทรัพย์ที่เป็นรูปธรรมจะหมายถึงความถึงทรัพย์สินเงินทองที่มีมูลค่า เป็นวัตถุที่สามารถจับต้องได้ ในขณะที่เดียวกันความรู้มักจะถูกนำไปเปรียบเทียบว่า

¹⁶ สมพร สุขเกษม, *หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู*, 70-71.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 71.

¹⁸ พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์* (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2518), 60.

¹⁹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 14.

เป็นทรัพย์ โดยเป็นทรัพย์ที่เป็นนามธรรม เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้แต่มีค่ามากมายไม่แพ้กัน จากสุภาชิตที่ผ่านมาจะเห็นแล้วว่าความรู้เปรียบเสมือนเครื่องประดับที่ช่วยยกระดับคนให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้นผ่านการอบรมสั่งสอนและการชวนขยายหาความรู้ คนที่มีความรู้จะใช้ชีวิตอย่างมีสติและแก้ปัญหาด้วยปัญญา ยิ่งมีความรู้มากเท่าใดก็สามารถดำเนินชีวิตได้ดีมากเท่านั้น ซึ่งความรู้จะอยู่ติดตัวคนผู้นั้นและสามารถนำมาเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ตลอดเวลา ดังนั้นความรู้จึงมีค่ามากกว่าทรัพย์ เนื่องจากทรัพย์เป็นวัตถุสามารถสูญหายและเสื่อมสลายได้ตามกาลเวลา แต่ความรู้ที่มีอยู่ในตัวคนไม่ม้วนเสื่อมสลายและไม่มีใครสามารถขโมยไปได้นอกจากคนผู้นั้นจะหันมาศึกษาหาความรู้เสียเอง

ผู้วิจัยเห็นว่าการนำความรู้ไปเปรียบเทียบกับทรัพย์ ยังเป็นการสนับสนุนให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้มากยิ่งขึ้น และตระหนักได้ว่าความรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีแต่จะทำให้ประโยชน์แก่ผู้ชวนขยายหาความรู้ นั้น ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายหลักของคำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้ที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ และนอกจากคำสอนเกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้ดังกล่าวมาแล้ว ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1 ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการปฏิบัติตนขณะศึกษาหาความรู้กับครูบาอาจารย์ ดังนี้

ยถา ขนฺน ขนฺติเรณฺ นโร วารุยธึคจฺฉติ |

ตถา ครูคตา วิทฺยา ศุศฺรุชฺรุธึคจฺฉติ || 21 ||

คนใช้พลั่วขุดดินพบน้ำ ฉันทใด

คนที่ตั้งใจฟังก็ได้ความรู้ที่มีอยู่กับครู ฉันทนั้น²⁰

สุภาชิตบทนี้สอนให้รู้ว่าการศึกษาหาความรู้จากครูเป็นสิ่งสำคัญ ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ศิษย์ ในขณะที่ศิษย์มีหน้าที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เก็บเกี่ยวความรู้จากครูให้ได้มากที่สุด สุภาชิตบทนี้กล่าวว่าการตั้งใจฟังสิ่งที่ครูสอนจะทำให้เราสามารถเก็บเกี่ยวความรู้ที่ถูกต้องจากครูผู้รู้ได้โดยตรง โดยเปรียบเทียบเหมือนการใช้พลั่วขุดดินพบน้ำ น้ำอยู่ใต้ดินก็เหมือนความรู้ที่มีแต่ผู้ต้องการและการจะได้มาซึ่งน้ำนั้นก็ต้องใช้พยายามในการขุดดินลงไปเปรียบได้กับการตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจึงจะได้รับความรู้ ส่วนการใช้พลั่วขุดนั้นสามารถตีความได้ว่าเป็นการใช้วัตถุที่ถูกต้องในการขุดดิน พลั่วเป็นอุปกรณ์ที่เหมาะสมที่สุดในการขุดดิน เมื่อใช้พลั่วแล้วก็จะสามารถขุดดินจนพบน้ำได้เร็วเช่นเดียวกันหากศึกษาหาความรู้จากครู ซึ่งเป็นบุคคลที่มีภูมิรู้ สามารถถ่ายทอดความรู้ได้เป็นอย่างดีก็จะทำให้ได้รับความรู้ที่ถูกต้องครบถ้วนมากที่สุดนั่นเอง ทั้งนี้ในในสังคมอินเดียการศึกษาหาความรู้

²⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 16.

ของพรหมจารีจะต้องมีวินัยในการศึกษาพระเวทและศาสตร์ทั้งหลายกับครู โดยจะต้องอยู่พำนักอาศัยในสำนักครู²¹ และจงรักภักดี ปรนนิบัติ เคารพนับถือ เชื่อฟังจริงใจและอยู่ในโอวาทของครูอย่างเคร่งครัด เป็นการปฏิบัติตามหลักศิษย์ธรรมที่ผู้เป็นศิษย์พึงปฏิบัติต่อครู²²

จากสุภาษิตที่มีคำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้ตามที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าสุภาษิตต้องการสอนให้เห็นคุณค่าของความรู้ ความสำคัญและประโยชน์ของการศึกษาหาความรู้ ตลอดจนโทษของการไม่มีความรู้โดยมีการนำความรู้ไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นในบริบทที่แตกต่างกันเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น และด้วยความที่เป็นสุภาษิตสันสกฤตจึงแสดงให้เห็นถึงคำสอนที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอินเดีย เช่นการศึกษาหาความรู้ของพรหมจารี การศึกษาพระเวทและศาสตร์ดังที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และตีความไว้แล้ว แต่ถึงอย่างไรก็ตามคำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้เหล่านี้ไม่ได้เพียงสอนแต่คนอินเดียเท่านั้น หากแต่บุคคลทั่วไป ทุกชาติ ทุกภาษาสามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข เพราะการศึกษาค้นคว้ามีความสำคัญสำหรับทุกคน ผู้ที่มีความรู้เปรียบเสมือนมีทรัพย์ติดตัวสามารถนำมาใช้ได้ตลอดเวลา ผู้มีความรู้มีความน่าเชื่อถือ น่าเคารพยกย่อง เป็นผู้มีสติปัญญาต่างจากสัตว์เดียรัจฉานดังสุภาษิตต่อไปนี้

วิทยา นาม นรস্য รุปมธิกัม ปรจจนนคูปต์ ธนัม
 วิทยา โภคกริ ยศะสุขกริ วิทยา คุรุณำ คุรุชะ |
 วิทยา พนรุชโน วิเทคคเมน วิทยา ปรา เทวตา
 วิทยา ราชสุ ปุชยเต น ทิ ธนัม วิทยาวินิชะ ปศุชะ || 17 |

ขึ้นชื่อว่าความรู้ เป็นรูปสมบัติที่สำคัญยิ่งของคน
 เป็นทรัพย์ที่ถูกปกปิดและคุ้มครองไว้ ก่อให้เกิดโภคทรัพย์
 ก่อให้เกิดชื่อเสียงและความสุข เป็นของครูทั้งหลาย
 ในการเดินทางไปต่างประเทศ ความรู้เป็นเหมือนกับญาติ
 ความรู้เป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ ความรู้เป็นที่ยกย่องในหมู่พระราชชา
 ไม่ใช่ทรัพย์ บุคคลที่ไม่มีความรู้ก็คือ สัตว์นั่นเอง²³

²¹ วิทยา ศักยาภินันท์, ศาสนาฮินดู (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549), 80-81.

²² สมพร สุขเกษม, หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, 119-120.

²³ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 15.

คำสอนเรื่องทรัพย์

ในหนังสือประชุมสุภาจิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ปรากฏเนื้อหาคำสอนเรื่องทรัพย์อยู่พอสมควร โดยสุภาจิตมักเปรียบเทียบทรัพย์กับสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะความรู้ เช่นเดียวกับที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในส่วนคำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้ เช่น

น โจรหารยํ น จ ราชหารยํ น ภราตฤภาชยํ น จ ภารการิ |
 วยเย กฤเต วรชเต เอว นตยํ วิทฺยารณํ สรวรณปรธานม || 16 ||

ทรัพย์คือความรู้ สำคัญที่สุดในบรรดาทรัพย์ทั้งหมด
 เพราะโจรลักเอาไปไม่ได้ 1 พระราชาแย่งชิงเอาไปไม่ได้ 1
 พี่ชายน้องชายก็แบ่งเอาไปไม่ได้ 1 ไม่ก่อให้เกิดภาระ 1
 และเมื่อใช้ ย่อมงอกงามเสมอ²⁴

จากตัวอย่างสุภาจิตข้างต้นแสดงให้เห็นว่าทรัพย์กับความรู้มักถูกกล่าวถึงเป็นของคู่กัน กล่าวคือ ทรัพย์ที่บุคคลสามารถมีไว้ครอบครองได้มีมากมายหลายประเภททั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ไม่ว่าจะเป็นข้าวของเครื่องใช้ สัตว์ ยานพาหนะ เงินทอง ที่อยู่อาศัย หรือแม้กระทั่งความรู้ก็ถือว่าเป็นทรัพย์ของคนด้วยกันทั้งนั้น เป็นสิ่งมีค่า สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์งอกงามได้ คนสามารถใช้เงินทองในการซื้อสิ่งของอื่นได้ ในขณะที่เดียวกันคนก็สามารใช้ปัญญาในการแลกเปลี่ยนความรู้ ทัศนคติที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกันได้ เป็นการต่อยอดรากฐานทางปัญญาให้มีมากขึ้นไป เช่นเดียวกัน คนสามารถใช้ความรู้ในการตัดสินใจ คิดพิจารณาไตร่ตรองแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดอุปสรรค ทำให้เกิดความสุขในชีวิตได้ แต่ในทางกลับกัน เมื่อเราใช้ทรัพย์ในการทำสิ่งใดก็ตาม ทรัพย์นั้นก็จะสูญสิ้นไป เพราะทรัพย์เป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ สามารถเสื่อมสลายได้ สามารถถูกผู้อื่นแย่งชิงเอาไปได้ แต่ปัญญาไม่มีใครสามารถนำไปใช้ได้ ไม่สามารถขโมยเอาไปได้ ด้วยเหตุนี้เองจึงกล่าวได้ว่าปัญญามีค่ามากกว่าทรัพย์ แต่ทั้งสองมักถูกกล่าวถึงในฐานะสิ่งที่มีค่าอยู่เสมอไปดังสุภาจิตข้างต้น ทั้งนี้การกล่าวถึงทรัพย์กับความรู้เป็นของคู่กันยังพบในสุภาจิตภาษาบาลีอีกด้วย เช่น พุทธศาสนสุภาจิตที่ว่า ปัญญา ว ธเนน เสยโย ปัญญาเทิวประเสริฐกว่าทรัพย์ เพราะทรัพย์เป็นสิ่งที่ถูกแย่งชิงเอาไปได้ อีกทั้งคนสามารถซื้อสิ่งของด้วยทรัพย์ได้ แต่จะซื้อซื้อมรรคผลนิพพานไม่ได้ ในขณะที่ปัญญาเป็นความ

²⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาจิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 14.

ฉลาดรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ เป็นทรัพย์ภายใน เรียกว่า อริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ที่ไม่สูญหาย เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงดีกว่าทรัพย์นั่นเอง²⁵

หัวใจสำคัญของคำสอนเรื่องทรัพย์ในหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะสอนให้รู้ว่าทรัพย์เป็นสิ่งที่ มีค่าโดยนำไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่าทรัพย์เป็นสิ่งที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ทรัพย์มีอำนาจเหนือสิ่งอื่นใด ทรัพย์เป็นสิ่งที่มีความสามารถตัดสินผู้อื่นได้ เนื้อหาคำสอนเหล่านี้ สอนให้คนรู้จักแสวงหาทรัพย์ขึ้นมาเป็นของตนเอง สอนให้คนหวาดกลัวความยากจน ในขณะที่เดียวกัน เมื่อมีทรัพย์อยู่ในครอบครองก็ต้องรู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางที่ถูกที่ควร อย่าตระหนี่ถี่เหนียว สุดท้ายสุภาษิตในหนังสือเล่มนี้ยังสอนให้เห็นโทษของทรัพย์อีกด้วย นับว่าเป็นคำสอนแบบคู่ขนาน สอนให้เห็นข้อดีและข้อเสียของทรัพย์ไปพร้อม ๆ กัน ดังตัวอย่าง

มาตา นินทิตี นาภินนทิตี ปีตา ภราตา น สัสภาชเต |
 ภฤตยยะ กุชยติ นานุคจจติ สุตตะ กานตา จ นาลิงคเต ||
 อรลปารรณตงกยา น กุรุเต สัสภานี ไว สุหฤต |
 ตสมาททรวยมุปารชยสว สมเต ทรวเยณ สรวเว วศายะ || 41 ||

แม่นินทา พ่อไม่ต้อนรับ พี่ชายน้องชายไม่สนทนาด้วย
 คนรับใช้โกรธ ลูกไม่เชื่อฟัง ภรรยาไม่สวมกอด
 เพื่อนไม่สนทนาด้วย เพราะกลัวถูกยืมเงิน
 โอ้ เพื่อนเอ๋ย หาเงินเถิด! อำนาจทั้งปวงมีได้เพราะเงิน
 (สรรพสิ่งอยู่ในอำนาจเงิน)²⁶

สุภาษิตบทนี้แสดงให้เห็นถึงอำนาจของทรัพย์ที่อยู่เหนือสิ่งต่าง ๆ ผู้มีทรัพย์มากย่อมมี กำลังที่สามารถทำอะไรได้มากกว่าผู้ไม่มีทรัพย์ เช่น ผู้มีทรัพย์สามารถใช้ทรัพย์ซื้อวัตถุสิ่งของ ต่าง ๆ ทั้งที่ตัวเองและคนอื่นต้องการได้อย่างสะดวกสบาย ในโลกแห่งวัตถุนิยม ผู้มีทรัพย์จึงเป็นที่ หลงใหลของผู้อื่น หากได้อยู่กับผู้มีทรัพย์ก็จะมีแต่ความสบายใจ ไม่เดือดร้อน ผู้มีทรัพย์จึงถูกตัดสินว่า เป็นผู้วิเศษ มีอำนาจเหนือผู้อื่นสามารถทำอะไรก็ได้ จากสุภาษิตผู้ที่มีทรัพย์ย่อมเป็นที่รักใคร่ชอบพอ

²⁵ ทองสีบ ศุภะมาร์ค, **อธิบายพุทธศาสนสุภาษิต** (กรุงเทพฯ: กองราชเลขาธิการในพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2558. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์พระราชทาน ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558 และทรงเกษียณอายุราชการ 30 กันยายน 2558), 148-149.

²⁶ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 20.

ของผู้อื่น ใคร ๆ ก็อยากใกล้ชิดสนิทสนมด้วย แต่หากไม่มีทรัพย์แล้วก็เปรียบเสมือนเป็นคนไร้ค่า ไม่มีผู้ใต้อยากคบค้าสมาคม แม้แต่คนในครอบครัวหรือเพื่อนต่างก็แสดงพฤติกรรมไม่ดีต่อผู้ไม่มีทรัพย์ด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้นสุภาษิตบทนี้จึงต้องการสอนให้คนรู้ว่าทรัพย์มีอำนาจในการควบคุมสิ่งต่าง ๆ คนมักตัดสินผู้อื่นจากทรัพย์สินที่มีมากกว่าความรู้สึภายในจิตใจ ผู้วิจัยเห็นว่ากรณีที่สุภาษิตสอนเช่นนี้จะทำให้คนตระหนักถึงความสำคัญของทรัพย์ และตั้งใจใฝ่หาทรัพย์มาเป็นของตนมากยิ่งขึ้น เพราะทุกคนต่างก็ต้องการเป็นที่ยอมรับด้วยกันทั้งสิ้น แต่หากไม่มีทรัพย์แล้วก็จะไม่ได้รับการยอมรับดังคำกล่าวในสุภาษิต ผู้วิจัยพบสุภาษิตที่มีคำสอนเรื่องทรัพย์ที่เหมือนกับสุภาษิตบทนี้ ปรากฏในสุภาษิตรัตนญาณชาคาร²⁷ ซึ่งถูกกล่าวไว้ในหนังสือประชาณีติ ดังนี้

มาตา นิพทติ นาภินนทติ ปิตา

ภราตา น สมภษาเต |

ภฤตยะ กุบยติ นานุคจฉติ สุตตะ

กานตา จ นาลิงคเต |

อรธ-ปรารธณ-ศงกยาน กุรุเต

สมภษาณเณ ไเว สหฤต |

ตสมทา ทรวมมุปรชยสว สุมเต

ทรวเณณ สรวเว วศาะ ||

มารดานินทาวาราย บิดาไมอินดี

พี่น้องชายไม่พุดคุยด้วย คนรับใช้โกรธซึ่ง

บุตรไม่เชื่อฟัง ภรรยาไม่เกี่ยวข้องด้วย

เพื่อนไม่สนทนาพาที เพราะสงสัยว่าจะขอ (ยืม) เงิน

แน่ะ คนดี ! เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านจะต้องพยายาม

หาเงินให้ได้ (ต้องขยัน) เพราะคนทั้งปวงปราบได้ด้วยเงิน²⁸

²⁷ สุภาษิตรัตนญาณชาคารเป็นหนังสือที่รวบรวมสุภาษิตจากกวีนิพนธ์ ชั้นยอด โดย K.P. Parab รวบรวมขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 26 หรือยุคปัจจุบัน อ้างจาก ภาวพันธ์ คงจำเนียร, “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนในหนังสือประชาณีติ” (รายงานการค้นคว้าเฉพาะบุคคล ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 12.

²⁸ จำลอง สารพัดนึก, ประชาณีติ คติธรรม: แนวทางปฏิบัติสำหรับประชาชน, 57.

สุภาชิตบทนี้มีเนื้อหาคำสอนเหมือนกับสุภาชิตที่พบในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 กล่าวคือ สอนให้เห็นถึงอำนาจทรัพย์ว่าหากผู้ใดมีทรัพย์แล้วยอมเป็นที่รักใคร่ของผู้อื่น ดังนั้นทุกคนจึงควรขยันหมั่นเพียรในการแสวงหาทรัพย์สิน

คคนมิว นชฎตาริ ศุขกมิว สระ ศมศานมิว เราทรม |

ปริญทรศนมปิ รุกษิ ภวติ คฤหิ ธนวิหีนสย || 55 ||

เรือนของคนจน ถึงแม้มองดูสวยงามดี ก็ไม่น่ามองดู

เหมือนกับท้องฟ้าที่ปราศจากดาว เหมือนกับสระที่แห้งแล้ง

และเหมือนกับป่าช้าที่น่ากลัว²⁹

ส่วนสุภาชิตตัวอย่างบทนี้แสดงนัยความหมายว่าทรัพย์มีอำนาจมากจนสามารถใช้เป็นเครื่องมือตัดสินผู้อื่นได้ กล่าวคือ บ้านเรือนของคนจนผู้ไม่มีทรัพย์ แม้จะเป็นที่สำหรับอยู่อาศัยและมองดูสวยงาม แต่เมื่อไม่มีการประดับตกแต่งด้วยวัตถุมีค่า ก็ย่อมกลายเป็นสถานที่ไม่สวยงามน่ามอง เป็นเพียงบ้านเรือนธรรมดาเท่านั้น ในขณะที่บ้านของผู้มีทรัพย์ เจ้าของบ้านยอมใช้ทรัพย์ของตนเองซื้อวัตถุมีค่ามาประดับตกแต่งให้บ้านมีความสวยงามน่ามอง ใครเห็นต่างก็ต้องการเยี่ยมชมบ้านที่มีความสวยงามจากการประดับตกแต่งด้วยกันทั้งนั้น และเป็นธรรมดาที่บ้านของเศรษฐีผู้มีทรัพย์ เมื่อได้รับการประดับตกแต่งดีย่อมเป็นที่ชื่นชม กล่าวขานถึงกำลังทรัพย์ของเจ้าของบ้าน นับเป็นการยกระดับความน่าเชื่อถือของคนผู้นั้นได้อีกทางหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ทรัพย์จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือใช้ตัดสินคนว่าเป็นผู้มีฐานะร่ำรวย มีสถานภาพทางสังคมดี น่าเคารพยกย่องนั่นเอง ต่างจากคนจนที่ไม่มีทรัพย์คอยเชิดชูฐานะตัวเองให้เป็นที่ยอมรับทางสังคมได้ ทั้งนี้จากสุภาชิตมีการใช้ความเปรียบเพื่อเป็นการตอกย้ำให้เห็นอำนาจของทรัพย์ และผลเสียจากการไม่มีทรัพย์ โดยกล่าวว่า เรือนของคนจนผู้ไม่มีทรัพย์นั้นไม่น่าดูเหมือนกับท้องฟ้าที่ปราศจากดวงดาว มีแต่ความมืดมน ไม่มีแสงสว่างสดใส เมื่อมองดูแล้วก็ไม่ต่างอะไรจากพื้นที่ว่างเปล่าธรรมดาบนอากาศเท่านั้น ไม่มีความสวยงามคอยดึงดูดให้คนหลงไหล นอกจากนี้ยังเหมือนกับสระที่แห้งแล้ง เป็นพื้นดินธรรมดา ไม่มีน้ำ ดูแล้วไม่สวยงาม ไม่มี ความสดชื่น ขาดความอุดมสมบูรณ์ สิ่งมีชีวิตใด ๆ ก็ไม่ต้องการมาอาศัยอยู่ในสระที่แห้งแล้งเช่นนี้ เหมือนกับป่าช้าที่น่ากลัว มีบรรยากาศเวิ้งว้าง ไม่มีผู้ใดต้องการเข้าไป เช่นเดียวกับเรือนของคนจนที่ไม่มีความสวยงาม น่าดูนั่นเอง

²⁹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 23.*

สุภาสิตที่มีเนื้อหาคำสอนเรื่องทรัพย์ยังมีจุดมุ่งหมายสอนให้คนเห็นผลเสียของความยากจนจากการไม่มีทรัพย์ ทำให้คนหวาดกลัวความยากจน และมีแรงจูงใจในการไฝหาทรัพย์เป็นของตนเอง ดังสุภาสิตต่อไปนี้

ทาทิทรยานมรณาทวา มรณํ เม โรจเต น ทาทิทรยม |

อลุปเกลลํ มรณํ ทาทิทรยมนนตํ ทุขม || 54 ||

ระหว่างความยากจน กับ ความตาย ข้าพเจ้าชอบความตาย

ไม่ชอบความยากจน เพราะความตาย เจ็บปวดนิดหน่อย

แต่ความยากจน เป็นทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด³⁰

สุภาสิตที่ยกตัวอย่างมานี้ต้องการชี้ให้เห็นโทษของความยากจนที่น่ากลัว โดยนำความยากจนไปเปรียบเทียบกับความตาย เป็นที่น่าสังเกตว่าความตายซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ทั้งหลายหวาดกลัวมากที่สุดกลับถูกนำมาเปรียบเทียบกับความยากจน แสดงให้เห็นว่าความยากจนเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนก็หวาดกลัวมากเช่นเดียวกัน จากสุภาสิตสามารถอธิบายได้ว่าความตายมักเกิดขึ้นจากอุบัติเหตุ หรือโรคภัยไข้เจ็บที่ทำให้เกิดความเจ็บปวดที่ร่างกายไม่สามารถทนทานได้ จนต้องตายไปในที่สุด นอกจากนี้ความตายอาจเกิดจากความแก่ชราหรือคนสิ้นอายุขัยจึงต้องตาย การตายในลักษณะนี้อาจไม่มีความเจ็บปวดเหมือนกับอย่างแรก แต่ถึงอย่างไรก็ตามเมื่อตายไปสภาวะการมีชีวิตอยู่บนโลกนี้ก็จจะจบลง ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานกับอาการเจ็บป่วยใด ๆ อีกต่อไป แต่ความยากจนในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นมีแต่ความยากลำบาก คนจนมักมีวิถีชีวิตที่ด้อยกว่าผู้อื่น จึงมีแต่ความทุกข์ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าความยากจนเปรียบเสมือนความทุกข์ แต่เป็นความทุกข์ทรมานที่ไม่มีที่สิ้นสุด หากผู้ใดต้องการละความทุกข์นี้ก็ต้องมีความขยันหมั่นเพียร รู้จักเสาะแสวงหาทรัพย์ ใช้ทรัพย์ของตนในทางที่ถูกที่ควรให้เกิดประโยชน์และสร้างความสุขให้ตัวเอง

ผู้มีทรัพย์จะต้องรู้จักใช้ทรัพย์สินของตนเองให้เป็น กล่าวคือ ใช้ทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น และทรัพย์นั้นต้องไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นในทางเสียหาย การใช้ทรัพย์เป็นก็เปรียบเสมือนการต่อยอดทรัพย์ของตนเองให้สามารถพอกพูนและงอกเงยขึ้นได้ แต่หากผู้ใดมีทรัพย์แล้วไม่รู้จักใช้เกิดประโยชน์ มีความตระหนี่ถี่เหนียวที่ยึดติดอยู่กับทรัพย์ เก็บทรัพย์นั้นไว้เป็นของตนเองแต่เพียงผู้เดียว ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 กล่าวว่าผู้นั้นเป็นคนไร้ค่าไร้ประโยชน์ ดังนี้

³⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 23.

อปรคฤภย ยา วิทยา กฤภณสย จ ยทณม |
 ยจจ พาหุพล ภิโรระ วयरณเมตตตรयी ภูวิ || 47 ||

ในโลกมีสิ่ง 3 สิ่งที่ได้รับประโยชน์ คือ

- (1) ความรู้ของคนไม่กล้าหาญ
- (2) ทรัพย์ของคนตระหนี่
- (3) กำลังแขนของคนขี้ขลาด³¹

สุภาษิตบทนี้สอนให้รู้ว่าทรัพย์ของคนที่มีความตระหนี่นั้นไม่มีประโยชน์ กล่าวคือคนตระหนี่มักหวงทรัพย์ของตนเอง ถึงแม้ว่าจะมีทรัพย์มากมายเพียงใดก็ไม่ยอมนำทรัพย์นั้นมาใช้ การเก็บรักษาทรัพย์ของตนไว้กับตนเองเพียงผู้เดียว ไม่ยอมนำทรัพย์นั้นมาใช้ก็เหมือนปล่อยให้ทรัพย์นั้นไร้ค่าและเสื่อมสลายไป เพราะเมื่อตนเองตายไปย่อมไม่สามารถนำทรัพย์นั้นมาใช้ได้ แต่หากนำทรัพย์ที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ ก็อาจเป็นการต่อยอด เพิ่มพูนทรัพย์ให้มากยิ่งขึ้นก็เป็นได้ ในทำนองเดียวกันคนตระหนี่ เก็บรักษาทรัพย์ของตนไว้แต่เพียงผู้เดียว ไม่รู้จักแบ่งปันให้ผู้อื่นก็เปรียบได้กับมีใจเป็นอกุศล ไม่บริจาคทาน ไม่เพียงแต่ความตระหนี่ในทรัพย์สินเงินทองเท่านั้น ผู้มีความตระหนี่ในความรู้ เก็บความรู้ไว้แต่เพียงผู้เดียวไม่ยอมบอกใคร ทำให้วิชาความรู้ภูมิปัญญาสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย³² บุคคลผู้นั้นก็นับว่าไร้ค่าเช่นเดียวกัน เปรียบได้กับคนขี้ขลาดที่มีความรู้แต่ก็ไม่กล้านำความรู้ของตนมาใช้ ทั้ง ๆ ที่ความรู้นั้นอาจเป็นประโยชน์ก็ได้ เหมือนกับผู้มีพลังกำลังมากแต่มีความขี้ขลาดก็ไม่สามารถต่อสู้กับอุปสรรคใด ๆ ได้เลย

นอกจากคนตระหนี่ผู้หวงทรัพย์ของตนเองจนมากเกินไปแล้ว ในหนังสือเล่มนี้ยังสอนให้รู้ว่าไม่ว่าจะเป็นทรัพย์อะไรก็ตาม เมื่อตกอยู่ในมือของคนโลกแล้วก็ย่อมพึงพินาศไปจนหมดสิ้น ดังนี้

ปีลีการชิตี ธาณयी मकषिकासिजिती मरु |
 लुपठेन सीजिती तुरययी समुल्ली ज विनस्यति || 44 ||

ข้าวเปลือกที่มัดสะสมไว้ น้ำผึ้งที่แมลงผึ้งสะสมไว้
 และทรัพย์ที่คนโลกสะสมไว้ ย่อมพินาศไปทั้งหมด³³

³¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 22.

³² OKnation, ความตระหนี่เป็นทุกขอย่างยิ่ง, เข้าถึงเมื่อ 25 มีนาคม 2559, เข้าถึงได้จาก <http://www.oknation.net/blog/poo/2007/12/11/entry-1>

³³ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 21.

จากสุภาชิตตัวอย่าง สามารถอธิบายได้ว่าคนโลภย่อมมีความต้องการทรัพย์อยู่เป็นนิตย์ เมื่อได้ทรัพย์หนึ่งแล้วก็ต้องการครอบครองอีกทรัพย์หนึ่ง มีความต้องการไม่รู้จักจบสิ้น หรือแม้กระทั่ง ทั้ง ๆ ที่มีทรัพย์จำนวนมากมายมหาศาลมากพอแล้วก็ยังไม่พอใจ ไม่รู้จักประมาณตน ยังต้องการทรัพย์อื่น ๆ อีก เป็นธรรมชาติวิสัยของคนโลก ในทางกลับกัน เมื่อมีทรัพย์มากแต่ไม่รู้วิธีการนำไปใช้ที่ถูกต้อง ทรัพย์นั้นก็ย่อมพินาศไปโดยที่ยังไม่ทันได้ใช้ประโยชน์ เปรียบเสมือนข้าวเปลือกที่มัดสะสมไว้ก็จะค่อย ๆ เสื่อมสลายไปจนหมดเพราะมดไม่รู้วิธีการที่จะนำข้าวไปหุงต้ม เช่นเดียวกับแมลงผึ้งทั้งหลายที่เอาสะสมน้ำผึ้งของตนไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์ สักวันน้ำผึ้งนั้นก็จะได้หมดประโยชน์ ไม่สามารถนำไปใช้ได้นั่นเอง ผู้วิจัยตีความได้ว่าสุภาชิตบทยนี้ต้องการสอนให้รู้ว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักประมาณตนว่าสามารถแสวงหาทรัพย์ตามกำลังได้มากน้อยเพียงใด ทุกคนควรรู้จักประมาณตนและพึงพอใจในทรัพย์ที่ตนเองมี อย่าโลภเอาทรัพย์ที่ไม่ใช่ของตนมาเป็นของตน และเมื่อมีทรัพย์อยู่ในครอบครองแล้วก็ควรใช้ให้ถูกที่ถูกเวลาเพื่อประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ทรัพย์นั้นก็จงอกเงยไม่เสื่อมสลายไปอย่างไร้ค่า

คำสอนเรื่องทรัพย์ไม่เพียงแต่จะสอนให้รู้ถึงข้อดีของการมีทรัพย์ และผลเสียของความยากจนเท่านั้น หากแต่ยังสอนให้รู้ถึงผลเสียของทรัพย์ไว้อีกด้วย ดังนี้

ชนนตยรชเน ทุષัฏฐิ ตาปนนติ วิปตติชฺช |

โมหยนติ จ สัปปเตตา กถมรธาสุสขาวหะ || 42 ||

สมบัตินำมาซึ่งความสุขอย่างไร ? เพราะมันก่อให้เกิดทุกข์

ในคราวแสวงหา ก่อความเร่าร้อน ในคราววิบัติ

และทำให้ลุ่มหลง ในคราวได้มา³⁴

สุภาชิตข้างต้นชี้ให้เห็นผลเสียของทรัพย์ กล่าวคือ หลายคนมักพูดว่ายิ่งมีทรัพย์มากยิ่งมีความสุข เพราะสามารถใช้ทรัพย์ที่มีสร้างความสุขให้ตนเองได้ เช่น ซื้อสินค้าที่ตนเองต้องการ ทานอาหารที่ตนเองชอบ แต่สุภาชิตบทยนี้กลับสื่อว่าการมีทรัพย์สมบัติไม่ได้นำมาสุขมาให้ หากแต่เป็นโทษจากการครอบครองทรัพย์นั้น เป็นธรรมชาติที่สิ่งทั้งหลายย่อมมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ทรัพย์สมบัติก็เช่นกันเป็นเพียงวัตถุไม่เที่ยงแท้ เมื่อคนได้มาก็ย่อมใช้สอยจนทรัพย์สมบัตินั้นหมดสิ้นไปในที่สุด เมื่อไม่มีทรัพย์สมบัติคนทั้งหลายย่อมเสาะแสวงหาทรัพย์นั้นด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่การจะได้มาซึ่งทรัพย์นั้นไม่ง่าย คนจึงเกิดทุกข์เมื่อแสวงหาทรัพย์ เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วคนทั้งหลายก็ย่อมหลงระเริงใน

³⁴ พระสุตฺถธรรมาณูวตฺตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 20.

ทรัพย์ของตนว่ามีมูลค่ามากมาย สามารถใช้อย่างไรก็ได้ เมื่อไม่รู้จักประมาณตนจึงใช้ทรัพย์ที่หามาได้จนหมด เมื่อนั้นก็ทุกข์ใจกับการสูญเสียทรัพย์ไปเช่นเดียวกันเป็นวัฏจักร เพราะทรัพย์เป็นเพียงวัตถุที่มีวันสูญไป เช่นเดียวกับสภาวะจิตที่กล่าวว่าทรัพย์เป็นสิ่งไม่เที่ยง ดังนี้

กสย โทษะ กุเล นาสติ วยาธินา โโก น ปีติตะ |

เกน น วยสนํ ปราปตํ ศรियะ กสย นีรนตราช || 165 ||

ใครไม่มีโทษในตระกูล ? ใครไม่ถูกพยาธิเบียดเบียน ?

ใครไม่ถึงความพินาศ ? ใครมีทรัพย์ตลอดกาลนาน ?³⁵

สภาวะจิตข้างต้นเป็นการตั้งคำถามเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความตระหนักว่าสิ่งต่าง ๆ ล้วนมีวันเสื่อมสลายไป ไม่มีสิ่งใดยั่งยืนตลอดไป ความไม่เที่ยงเป็นธรรมดาของโลกที่เกิดขึ้นได้เสมอ ไม่ว่าจะเป็นคนในครอบครัวย่อมมีโอกาสทำความชั่ว ร่างกายย่อมมีวันเจ็บป่วยจากโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ ที่แฝงมากับเชื้อโรคที่อยู่รอบตัวเรา เช่นเดียวกันทุกคนย่อมมีโอกาสประสบพบเจอกับความผิดหวัง การถูกปองร้ายจากผู้อื่น หรือการตัดสินใจผิดพลาดที่อาจนำมาสู่ความเสียหายร้ายแรงได้ และแน่นอนที่สุดไม่มีใครสามารถเก็บรักษาทรัพย์ของตนไว้ได้ตลอดเวลา เพราะทรัพย์เป็นเพียงวัตถุเมื่อใช้แล้วย่อมหมดไป หรือหากเจ้าของเก็บรักษาทรัพย์ของตนไว้อย่างเดียว เมื่อตายไปทรัพย์นั้นก็ไมต่างจากสิ่งไร้ค่า เพราะเจ้าของทรัพย์นั้นไม่มีโอกาสที่จะได้ใช้มันเพื่อสร้างประโยชน์และความสุขให้แก่ตนเอง

ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาที่สุภาชิตนี้ชี้ให้เห็นโทษ และความไม่เที่ยงแท้ของทรัพย์นั้นเพราะต้องการให้คนตระหนักถึงความระมัดระวังในการใช้ทรัพย์ ทุกคนควรมีสติปัญญาในการใช้ทรัพย์ หรืออีกประการหนึ่งสุภาชิตบทนี้มีจุดมุ่งหมายชี้ให้เห็นความสำคัญของการทำความดี หรือการศึกษาหาความรู้มากกว่าการมัวเมาในทรัพย์ เพราะความรู้เป็นอริยทรัพย์ที่ประเสริฐกว่าทรัพย์สิ้นเงินทองที่ย่อมมีวันสูญสลายไปก็เป็นได้

นอกจากคำสอนเรื่องทรัพย์ที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ตามที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างสุภาชิตทั้งหมดมาแล้วนั้น ผู้วิจัยยังพบสุภาชิตสันสกฤตที่มีคำสอนเรื่องทรัพย์ในแนวทางเดียวกันจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ อีก เช่น สุภาชิตภาษาสันสกฤตจากราชนิตินิตยบทต่อไปนี้

³⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1,** พิมพ์ครั้งที่ 2, 49.

ธนิษะ สุขิโน นิตย
 นิรธนา พุชภาคินะ |
 ธนินา นิรธนานา จ
 วิภาคะ สุขพุชโยชะ ||

คนมีทรัพย์มีความสุขตลอดเวลา
 ส่วนคนไร้ทรัพย์มีแต่ความทุกข์
 ความสุขและความทุกข์เป็นตัวจำแนก
 ว่าใครมีทรัพย์ ใครไม่มีทรัพย์³⁶

สุภาชิตข้างต้นนำมาจากราชนิติ³⁷ มีเนื้อหาคำสอนเรื่องทรัพย์ โดยแยกแยะให้เห็นถึงความแตกต่างของผู้มีทรัพย์และผู้ไม่มีทรัพย์อย่างชัดเจนโดยพิจารณาจากความสุขและความทุกข์ กล่าวคือ คนมีทรัพย์ย่อมมีความสุขจากข้าวของเงินทองที่มีค่าของตนเอง คนมีทรัพย์ย่อมมีชีวิตรอบสบาย ไม่ลำบาก และไม่ต้องทนทุกข์จากความอยากได้สิ่งอื่น เพราะหากคนมีทรัพย์ต้องการสิ่งใดก็สามารถใช้ทรัพย์ของตนเองในการแสวงหาสิ่งนั้นมาครอบครองได้โดยง่าย คนมีทรัพย์จึงใช้ชีวิตอย่างมีความสุข แตกต่างจากผู้ไม่มีทรัพย์ที่มักเป็นทุกข์อยู่เสมอจากชีวิตที่ยากลำบากของตน แสดงให้เห็นว่าความสุขและความทุกข์เป็นตัวชี้วัดว่าใครมีทรัพย์และไม่มีทรัพย์นั่นเอง

ผู้วิจัยยังพบสุภาชิตที่สอนเรื่องทรัพย์ในคัมภีร์วैयाการศตกัม³⁸ ที่คล้ายคลึงกับคำสอนเรื่องทรัพย์ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 โดยคำสอนแสดงให้เห็นอำนาจของทรัพย์ที่ใช้เป็นเครื่องมือตัดสินคนได้ หากผู้ใดมีทรัพย์ ผู้นั้นจะถูกยกกระดับฐานะทางสังคมด้วยกลายเป็นคนที่มีแต่ผู้เคารพนับถือทั่วทั้งโลก แตกต่างจากคนที่ไม่มีทรัพย์ที่ถึงแม้จะเกิดในตระกูลสูงส่งเหมือนเทพเทวดา แต่หากไม่มีทรัพย์ใด ๆ เป็นเครื่องประดับฐานะ ผู้นั้นก็ไม่ต่างอะไรจากคนธรรมดาที่ไม่มีใครยกย่องบูชา ดังสุภาชิตต่อไปนี้

³⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, **ราชนิติ-ธรรมนิติ** (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2537. พิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2532), 59.

³⁷ คัมภีร์ราชนิติประกอบด้วยสุภาชิตที่สอนเกี่ยวกับแนวทางที่พระราชอาควรปฏิบัติ และยังมีสุภาชิตด้านอื่น ๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แนวทางปฏิบัติในภาวการณ์ต่าง ๆ คำสอนในราชนิติมุ่งสอนทั้งพระราชอาและบุคคลทั่วไป

³⁸ วैयाการศตกัมเป็นคัมภีร์โบราณจารเป็นอักษรขอม ภาษาสันสกฤต มีเนื้อหาเป็นสุภาชิตสันสกฤตจำนวน 100 บทของฤๅชีवास

อรุทวานน กุลินปี โลเกน ปุชยเต นระ |
 ศลينا ตุลยวิโสปี นีรณะ ปริฎยเต ||

นรชนผู้มีทรัพย์สมบัติ ถึงไม่มีชาติตระกูล ก็ยังถูกชาวโลกบูชาสรรเสริญ
 ส่วนนรชนที่ไม่มีทรัพย์สมบัติ ถึงแม้วงศ์ตระกูลสูงเสมอด้วยวงศ์พระจันทร์
 ก็ถูกรังเกียจ³⁹

คำสอนเรื่องทรัพย์ที่ปรากฏทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมในศาสนาพุทธ และหลักปรัชญาอินเดีย กล่าวคือ หลักปรัชญาอินเดียเชื่อในเรื่องจุดมุ่งหมายสูงสุดที่ทำให้เกิดความสุขในชีวิต 4 ประการ⁴⁰ ซึ่งมีอรรถะ ได้แก่ ความสุขอันเกิดมาจากการมีทรัพย์สินและสมบัติต่าง ๆ⁴¹ เป็นหนึ่งในจุดมุ่งหมายสูงสุดนั้น ส่วนในพุทธศาสนามีคำสอนเรื่องอัตตสัมมาปณิธิ คือ การตั้งตนไว้ชอบ โดยยึดหลักการตั้งอยู่ในประโยชน์ปัจจุบัน ได้แก่ การหมั่นหาทรัพย์ การรักษาทรัพย์ไว้ การมีเพื่อนดี การเลี้ยงชีวิตพอเหมาะพอดี และการตั้งอยู่ในประโยชน์ในอนาคต ได้แก่ ความสมบูรณ์ด้วยศรัทธา ความสมบูรณ์ด้วยศีล ความสมบูรณ์ด้วยจาคะ ความสมบูรณ์ด้วยปัญญา⁴²

จากสุภาชิตตัวอย่างทั้งหมด ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า คำสอนเรื่องทรัพย์ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มุ่งเน้นให้เห็นความสำคัญของการมีทรัพย์ที่สามารถยกระดับฐานะของคนได้ในทุก ๆ ด้าน ทำให้คนผู้นั้นเป็นที่รักใคร่ และยอมรับนับถือจากผู้อื่น ต่างจากคนยากจนที่ไม่มีทรัพย์สิน ย่อมมีชีวิตที่ยากลำบาก ไม่เป็นที่สนใจของผู้อื่น ดังนั้นการแสวงหาทรัพย์เพื่อตนเองจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนพึงกระทำ เมื่อมีทรัพย์ในครอบครองแล้วก็ควรนำทรัพย์นั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างถูกวิธี อย่างตระหนี่ถี่เหนียวเพราะทรัพย์นั้นจะสูญไปอย่างไร้ประโยชน์ ไม่เพียงเท่านั้น

³⁹ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ผู้ปริวรรต ถ่ายถอดและแปล, **วैयाการศตัม สุภาชิตร้อยบทของ วายาส** (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545. พิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชพระมหาธาตุเฉลิมราชศรัทธา วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ เมืองกุสินารา ประเทศอินเดีย พุทธศักราช 2545), 17.

⁴⁰ จุดมุ่งหมายสูงสุดที่ทำให้เกิดความสุขในชีวิต 4 ประการ ประกอบด้วย 1) อรรถะ ได้แก่ ความสุขอันเกิดมาจากการมีทรัพย์สินและสมบัติต่าง ๆ 2) กามะ ได้แก่ ความสุขอันเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ซื้อหาสิ่งของต่าง ๆ มาบำรุงบำเรอตนด้วยกามคุณทั้ง 5 คือ รูป กลิ่น เสียง รส และสัมผัส 3) ธรรมะ ได้แก่ ความสุขที่เกิดจากความสงบใจโดยตรงเป็นสันติสุข และ 4) โมกษะ ได้แก่ ความสุขใจโดยแท้ที่เกิดจากการพ้นไปจากอำนาจกิเลสอย่างสิ้นเชิงไม่มีอามิสเจือปน ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า เรียกว่า ปुरुษารณะ อัจจาก ฟั้น ดอกบัว, **ปวงปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2545), 61.

⁴¹ ฟั้น ดอกบัว, **ปวงปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2545), 61.

⁴² สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้ และคุณภาพเยาวชน, **หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา**, เข้าถึงเมื่อ 25 มีนาคม 2559, เข้าถึงได้จาก <http://apps.qlf.or.th/member/blog/detail.aspx?id=120>

หนังสือเล่มนี้ยังชี้ให้เห็นโทษของทรัพย์สิน ในประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นวิธีการสอนที่น่าสนใจ กล่าวคือ สอนให้เห็นทั้งข้อดีและข้อเสียของสิ่งเดียวกันคือทรัพย์สิน ทำให้ผู้อ่านสุภาชิตเกิดความตระหนักคิด พิจารณาตามคำสอนของสุภาชิตและนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับตัวเองอันเป็นลักษณะแท้จริง ของสุภาชิตที่ไม่ได้กล่าวโดยตรง แต่มักแฝงแง่คิดให้ผู้อ่านนำไปปฏิบัติตาม

คำสอนเรื่องลักษณะคน

ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นอกจากจะมีคำสอนเกี่ยวกับ เรื่องการศึกษาหาความรู้ และคำสอนเรื่องทรัพย์สินดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วก็ยังปรากฏคำสอนเรื่อง ลักษณะคนอีกด้วย ทั้งนี้คำสอนเรื่องลักษณะคนในหนังสือเล่มนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านรู้ลักษณะ คนประเภทต่าง ๆ สามารถจำแนกคนได้จากพฤติกรรมของคนแต่ละประเภท โดยสุภาชิตที่มีเนื้อหา คำสอนเรื่องลักษณะคนจะให้รายละเอียดว่าคนแต่ละประเภทมีพฤติกรรม และการปฏิบัติตนต่อผู้อื่น อย่างไร และคนจำพวกนั้นถูกเรียกว่าอะไร เมื่อผู้อ่านอ่านทำความเข้าใจและตีความคำสอนแล้วจะ เข้าใจลักษณะคนมากยิ่งขึ้น และสามารถคิดพิจารณาได้ว่าคนที่ควรผูกมิตรด้วยควรจะมีลักษณะเป็น เช่นไร ผู้วิจัยสามารถจัดกลุ่มคำสอนเรื่องลักษณะคนได้เป็น ลักษณะของกษัตริย์ ลักษณะของคนดี ลักษณะของคนชั่ว ลักษณะของนักปราชญ์ ลักษณะของคนโง่ และลักษณะของคนซื่อสัตย์ ดังนี้

1. ลักษณะของกษัตริย์

ผู้วิจัยพบคำสอนเรื่องลักษณะของกษัตริย์จำนวนน้อยมากเพียง 1 โศลกเท่านั้น โดย คำสอนชี้ให้เห็นคุณสมบัติที่สำคัญของกษัตริย์คือ ภาวะผู้นำ กล่าวคือ กษัตริย์ถือเป็นบุคคลที่ได้รับ หน้าที่สำคัญในการปกครองประเทศ ดูแลทุกข์สุขของพลเมืองดุจพ่อปกครองลูก เป็นที่แน่นอนว่าพ่อ คือหัวหน้าครอบครัว มีอำนาจมากที่สุดในครอบครัว พ่อจึงเป็นแบบอย่างของทุกคนในครอบครัว โดยเฉพาะเป็นแบบอย่างของลูก เมื่อพ่อสั่งให้ลูกทำอะไรลูกก็ยอมทำตาม และเมื่อลูกทำสิ่งผิดพลาด พ่อยอมอบรมบ่มนิสสัยลูก ๆ ของตนเป็นธรรมดา เช่นเดียวกับกษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง ประเทศ ก็ยอมมีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ด้วยความกล้าหาญเพื่อให้พลเมืองของตนมี ความสุขภายใต้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี หากผู้นำไม่มีความกล้าหาญ และขาดสติปัญญาในการตัดสินใจ เรื่องต่าง ๆ แล้ว ประเทศก็อาจพินาศได้ ดังนั้นกษัตริย์จึงควรมีภาวะผู้นำที่เหมาะสมดังกล่าว เพราะ ผู้นำเป็นผู้ที่มีความสำคัญยิ่งในการที่จะนำพาหมู่คณะไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งใจ คือความสำเร็จลุล่วงตรง

ตามเป้าหมายที่ได้วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถนำความสุข ความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขมาสู่คนทั้งหลายผู้อยู่ภายใต้การปกครองได้⁴³

กษัตริย์ใดไม่เป็นผู้หน้าที่เหมาะสมก็เหมือนเรือที่ปราศจากคนถือหางเสือ เรือเปรียบได้กับประเทศที่มีพลเมืองอาศัยอยู่มากมาย คนถือหางเสือคือกษัตริย์ หากเรือไม่มีคนถือหางเสือเรือคอยบังคับทิศทางให้ถูกต้อง เรือนั้นย่อมไม่สามารถไปถึงยังจุดหมายปลายทางได้ และจมลงในที่สุตนั่นเอง ดังสุภาษิตที่ว่า

ยทิ น สยานนรปติเ สมยงเนตา ตตะ ปรัชชา |
 อกรณธารา ชลธา วิปลเวเตห เนาริว || 89 ||
 ถ้ากษัตริย์ไม่ทรงเป็นผู้หน้าที่เหมาะสมแล้ว ประชาชนก็จมลง
 เหมือนกับเรือที่ปราศจากคนถือหางเสือจมลงในทะเล⁴⁴

ในทางพระพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญกับผู้ผู้นำเช่นเดียวกัน มีการกล่าวถึงตั้งแต่ผู้ผู้นำทำหน้าที่ปกครองดูแลว่ากล่าวตักเตือนรวมทั้งขับไล่คนที่ทำไม่ดีในหมู่คณะ จึงเป็นสาเหตุให้เกิดคำว่ามหาสมมตราช คำว่ากษัตริย์ และคำว่าราชาในสังคมสมัยนั้น สังเกตเห็นว่าผู้เป็นกษัตริย์จะต้องมีภาวะผู้ผู้นำเป็นสำคัญจึงสามารถปกครองประเทศได้⁴⁵

นอกจากคำสอนเรื่องลักษณะของกษัตริย์ในหนังสือเล่มนี้แล้ว ผู้วิจัยยังพบคำสอนเรื่องลักษณะของกษัตริย์จำนวนมากในคัมภีร์ราชনীติ ซึ่งเป็นคัมภีร์สุภาษิตสันสกฤตที่ประมวลแนวทางที่กษัตริย์พึงปฏิบัติ อันจะทำให้เข้าใจลักษณะของกษัตริย์มากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

อนาถานำ นาโถ คตริคคิกานำ วุยสนินำ
 วิเนตา ภิตานามภยมธฤตีนำ ภรวศะ |
 สุหฤท พนธฺ สุวามี ศรณมุปการี วรคฺรุระ
 ปีตา มาตา ภราตา ชคติ ปุรุโซ ยะ ส นฤปติเ ||

⁴³ พระมหาอุดร สุทธิญาโณ (เกตุทอง), “การศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา กับภาวะผู้นำตามแนวคิดของ สตีเฟน อาร์. โคเวีย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), 1.

⁴⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 32.

⁴⁵ พระมหาอุดร สุทธิญาโณ (เกตุทอง), “การศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา กับภาวะผู้นำตามแนวคิดของ สตีเฟน อาร์. โคเวีย”, 7.

- ผู้ที่ชื่อว่าเป็นพระราชาก็ต้องทรงเป็น 1. ผู้คุ้มครองของผู้ที่ไม่มีผู้คุ้มครอง
 2. ที่พึ่งของผู้ที่ไม่มีที่พึ่ง 3. ผู้สั่งสอนแนะนำมิให้ติดอยู่ในอบายมุข
 4. ความปลอดภัยจากผู้ทีกล้ำภัย
 5. พลังอำนาจที่จะให้ความอุปถัมภ์บำรุงผู้ที่อ่อนแอ
 6. เพื่อน 7.ญาติ 8. นาย 9. ที่พึ่ง 10. ผู้มีอุปการคุณ
 11. ครูผู้ประเสริฐ 12. บิดา 13. มารดา 14. พี่ชาย ดังนั้น
 จึงชื่อว่าเป็นพระเจ้าในโลกลง

สุภาชิตสันสกฤตจากคัมภีร์ราชনীติที่สอนเรื่องลักษณะของกษัตริย์ตามที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างมาขึ้นชี้ให้เห็นคุณสมบัติโดยรวมของกษัตริย์ว่านอกจากจะเป็นผู้นำในการปกครองประเทศเป็นหน้าที่หลักแล้ว จะต้องดูแลทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์ โดยการคุ้มครองพลเมืองจากภัยอันตรายทุกประการ กษัตริย์ต้องเป็นที่พึ่งของประชาชนยามเดือดร้อน ออบบรมสั่งสอนประชาชนไม่ให้ยึดติดกับอบายมุขทั้งหลาย และเมื่อประชาชนมีความอ่อนแอทั้งทางร่างกายและจิตใจ กษัตริย์จะต้องคอยอุปถัมภ์ค้ำชูประชาชนให้มีความสุขมากยิ่งขึ้น กษัตริย์จะต้องปฏิบัติกับประชาชนดุจเพื่อน ญาติมิตร ครูบาอาจารย์ และบุคคลในครอบครัวด้วยความรักความเอาใจใส่จึงจะได้ชื่อว่าเป็นเทพเจ้า

คำสอนเรื่องลักษณะของกษัตริย์ที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างมาทั้งหมดสะท้อนให้เห็นถึงหลักราชธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ว่ากษัตริย์ต้องถือว่าประชาชนเป็นเหมือนบุตรหลาน เอาใจใส่ทุกข์สุขของประชาชนอย่างใกล้ชิด ตลอดจนอารักขาและให้ความอบอุ่นแก่ประชาชน ในขณะที่ประชาชนมีหน้าที่ถวายความเคารพนับถืออย่างสูงสุด เพราะพระราชเป็นเสมือนเทพเจ้า 8 องค์ คือ พระอินทร์ พระยมราช พระวายุ พระสุริยะ พระอัคนี พระวรุณ พระจันทร์ และพระกুবเระ เพราะพระพรหมธาดาแต่งตั้งกษัตริย์ โดยใช้พระเดชบารมีของเทพเจ้าทั้ง 8 องค์ดังกล่าวเพื่อปกป้องคุ้มครองประชาชนนั่นเอง⁴⁷ นอกจากนี้กษัตริย์ที่ดีจะต้องมีลักษณะ 11 ประการตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ ได้แก่⁴⁸

- 1) สุรตา คือ ความกล้าหาญ ไม่หวาดกลัวต่อภัยใด ๆ
- 2) วีรยะ คือ ความเพียรพยายาม ความมั่นคงในความรู้ ความมั่นคงในการทำศึกสงคราม
- 3) ไธรยะ คือ ความมั่นคง ไม่เบื่อหน่าย มีความเพียรพยายามอยู่เป็นนิตย์
- 4) เตชะ คือ ความมียศ มีเกียรติ รู้จักใช้อำนาจในทางที่ถูกต้องและสุจริต
- 5) ทานะ คือ การให้ มีจิตใจเมตตาที่เต็มไปด้วยความอุปการะ และอุปถัมภ์ผู้อื่น

⁴⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, ราชনীติ-ธรรมনীติ, 8.

⁴⁷ สมพร สุขเกษม, หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, 85.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 86-87.

- 6) ทมะ คือ มีสติ และจิตใจที่แน่วแน่ รู้จักระงับอารมณ์ต่าง ๆ
- 7) กษมา คือ มีความอดทนและพากเพียร
- 8) พราหมณภักติ คือ มีความภักดีต่อพราหมณ์
- 9) ประสันนตา คือ ความยินดีต่อผู้อื่น และทำให้ผู้อื่นเกิดความยินดี
- 10) รักษาภาวะ คือ การเตรียมพร้อมอยู่เสมอที่จะปกป้องประเทศชาติ และผู้ที่อ่อนแอกว่าด้วยความยุติธรรม

11) สัตยะ คือ ความซื่อสัตย์จนเป็นที่ไว้วางใจ ไม่คิดทรยศต่อผู้อื่น
 ผู้วิจัยพบว่าลักษณะทั้ง 11 ประการนี้ มีความคล้ายคลึงกับหลักราชธรรม 10 หรือ ทศพิธราชธรรมในพุทธศาสนาอันเป็นข้อควรปฏิบัติของกษัตริย์ เปรียบเสมือนคุณธรรมของนักปกครอง ได้แก่⁴⁹

- 1) ทาน คือ การให้ สละทรัพย์สินของเพื่อบำรุงเลี้ยงอาณาประชาราษฎร์
- 2) ศิล คือ ความประพฤติดีงามทั้งกาย วาจา ใจ
- 3) ปริจจาคะ คือ การบริจจาค เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประชาชน
- 4) อาชชวะ คือ ความซื่อสัตย์ ปฏิบัติพระราชภารกิจด้วยความสุจริต จริ่งใจ
- 5) มัททวะ คือ มีความอ่อนโยน อภัยภัยดี มีความสง่างาม
- 6) ตปะ คือ การระงับจิตใจ ไม่มัวเมาในกิเลสทั้งปวง
- 7) อักโกธะ คือ ความไม่โกรธ มีจิตเมตตาต่อผู้อื่น
- 8) อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น
- 9) ขันติ คือ ความอดทน อดทนต่องานที่ตรากตรำ
- 10) อวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดธรรมดา มีความยุติธรรม มีระเบียบแบบแผนในการปกครอง ยึดมั่นในจารีตประเพณีที่ถูกต้อง

หากกษัตริย์มีลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวก็ถือว่าเป็นกษัตริย์ที่มีคุณธรรมสมบูรณ์แบบสามารถเป็นที่พึ่งของประชาชน และนำพาประเทศชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองได้

2. ลักษณะของคนดี⁵⁰

⁴⁹ พระราชวรมณี (ประยูรธรรมา ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, 206-208.

⁵⁰ ในหนังสืออมงคชีวิต ฉบับธรรมทายาท ได้กล่าวว่าบัณฑิตคือคนดี เพราะบัณฑิตจะต้องเป็นผู้มีจิตใจผ่องใส และดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา โดยบัณฑิตเป็นผู้ชอบคิดดีเป็นปกติ ชอบพูดดีเป็นปกติ และชอบทำดีเป็นปกติ สามารถสังเกตได้จากบัณฑิตชอบชักนำผู้อื่นในทางที่ถูก ชอบทำแต่สิ่งที่เป็นสุระ ชอบทำแต่สิ่งที่ถูกที่ควร ย่อมรู้ระเบียบวินัย และบัณฑิตย่อมไม่โกรธเมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือน อ้างจาก พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ชมรมพุทธศาสตร์สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จพระพุทธชินวงศ์, 2540), 22-24.

สุภาชิตสอนเรื่องลักษณะของคนดีในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ไม่ได้อธิบายลักษณะพฤติกรรมของผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นคนดีไว้อย่างละเอียด เพียงแต่กล่าวว่าคุณคนดีมุ่งทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น คนดีย่อมมีความมั่นคงในการทำความดี และคนดีย่อมประพฤติดีทั้งทางกาย วาจา และใจ ดังตัวอย่าง

สุขุโน น ยาติ ไวรฺ ปรหิตนโรโต วินาศกาเลปิ |

เฉเทปีจนทรุระ สุภยติ มุขํ กุฐารสย || 27 ||

แม้ในคราวพินาศ คนดีผู้มุ่งทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น
ก็ไม่แสดงความเป็นศัตรู ต้นจันทน์ แม้เมื่อถูกตัด
ก็ยังทำให้คมขวานมีกลิ่นหอมได้⁵¹

สุภาชิตบทนี้สอนให้รู้ว่าคนดีมุ่งทำประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นนิตย์ ผู้วิจัยเห็นว่าคนดีคือผู้ประพฤติดีและยังเป็นผู้มีปัญญาดีอีกด้วย คนดีจึงใช้สติปัญญาความรู้ของตนเองในการทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น ถึงแม้ว่าตนเองจะตกอยู่ในภาวะยากลำบากหรือถูกผู้อื่นคิดปองร้าย ก็ยังมีใจเมตตา ให้อภัย ไม่คิดร้ายแต่อย่างใด หากแต่ยังคงมุ่งมั่นทำความดีต่อไป เปรียบได้กับต้นจันทน์ที่เป็นไม้หอม⁵² ที่ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ยังคงหอมส่งกลิ่นฟุ้งกระจายอยู่เช่นนั้น เมื่อไม้จันทน์ถูกตัดทำลายด้วยคมขวาน กลิ่นหอมจากตัวมันยังส่งผลให้คมขวานมีกลิ่นหอมตามไปด้วย แสดงให้เห็นว่าเกียรติยศของคนดี หรือแม้กระทั่งความดีที่ทำย่อมขจรขยายไปไกลให้ผู้อื่นสามารถรับรู้ และชื่นชมในความดีนั้นได้ เช่นเดียวกับสุภาชิตบทดังต่อไปนี้

วฤติ ไนว คจณฺติ สํโคทฺเชณ สาธวะ |

อาเวษฺฐิตํ มหาสฺรไปศฺจนฺทํ น วิชยเต || 31 ||

⁵¹ พระสุธีธรรมานวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 17.

⁵² ไม้หอมอินเดีย หรือไม้แก่นจันทน์ เป็นพันธุ์ไม้ที่มีกลิ่นหอมในตัวเอง ภาษาสันสกฤตเรียกว่า จันทน์ มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Santalum album* Linn เป็นพืชในวงศ์ Santalacaceae พบการกระจายพันธุ์ในประเทศอินเดีย พม่า อินโดนีเซีย ติมอร์ บางส่วนของประเทศมาเลเซีย ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ หมู่เกาะโพลินีเซีย เกาะฮาวาย และชิลี แม้ไม่พบการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยแต่เรารู้จักไม้หอมชนิดนี้ดีนับแต่อดีต ในรูปสบู่หอมกลิ่นแก่นจันทน์ หรือพัดไม้ กลอง และของใช้อื่น ๆ ที่ทำจากไม้แก่นจันทน์ รวมไปถึงพระโกศไม้แก่นจันทน์ในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพพระมหากษัตริย์ในอดีต ออกจาก **ไม้หอมอินเดียหรือไม้แก่นจันทน์**, เข้าถึงเมื่อ 27 มีนาคม 2559, เข้าถึงได้จาก <http://med-aromaticplant.blogspot.com/2010/04/blog-post.html>

คนดีย่อมไม่เปลี่ยนแปลง เพราะมีโทษมาเกี่ยวข้อง
ต้นจันทน์ถึงจะถูกงูใหญ่พันรอบ ก็ไม่มีพิษ⁵³

สุภาสิตข้างต้นตอกย้ำให้เห็นลักษณะของคนดีที่ว่า คนดีไม่ว่าจะตกอยู่ในสถานการณ์ใดก็ย่อมมั่นคงในการทำความดีของตนเองทั้งทางกาย วาจา ใจไม่เปลี่ยนแปลง ความดีคือสิ่งที่เป็นกุศลมี แต่จะสร้างประโยชน์ให้แก่คนผู้ทำความดี ตลอดจนแผ่ประโยชน์ไปยังผู้อื่น ทั้งนี้คนดีทั้งหลายต่างก็มี ความดีเป็นเกราะคุ้มกันตนเองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายและอุปสรรคต่าง ๆ สามารถอธิบายได้ว่า ในยามคับขัน คนดีจะใช้สติปัญญาในการแก้ไขอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดีผ่านการกระทำและคำพูดของตนเอง ประกอบกับคนดีต่างเป็นที่รักใคร่ชอบพอของผู้อื่น ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหา ย่อมมีแต่คนอุปถัมภ์ค้ำชูให้คนดีผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ด้วยเช่นกัน นี่เองที่เรียกว่าเกราะป้องกันของคนดี เปรียบได้กับต้นจันทน์ที่มีกลิ่นหอมอบอวลยามถูกงูรัด พิษจากงูก็ไม่สามารถทำลายต้นจันทน์ได้ ต้นจันทน์ยังคงกลิ่นหอมอยู่เสมอ เหมือนกับคนดีที่ไม่มีผู้ใดสามารถเปลี่ยนแปลงเจตนารมณ์ในการทำความดีไปได้

นอกจากนี้ยังมีคำสอนเรื่องลักษณะของคนดี โดยนำพฤติกรรมของคนดีไปเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของคนชั่วเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพของคนดีได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังสุภาสิตที่ว่า

มนสยนยทวงสยนยตการเย จานยททุราตมนาม |
มนสเยกั วจสเยกั กรมณเยกั มหาตมนาม || 38 ||

คนชั่วมีสิ่งต่างกันทั้งในใจ คำพูดและการกระทำ
แต่คนดีมีสิ่งเดียวกันทั้งในใจ คำพูดและการกระทำ⁵⁴

สุภาสิตบทนี้กล่าวว่า คนดีย่อมมีการประพฤติดีทั้งทางกาย วาจา ใจ ผิดกับคนชั่วย่อมคิดอย่างหนึ่ง พูดอย่างหนึ่ง และปฏิบัติตนอีกอย่างหนึ่ง⁵⁵ คำว่าคนดีในที่นี้ผู้วิจัยสามารถตีความได้ว่าเป็นผู้ที่ประพฤติดีทั้งกาย วาจา และใจ กล่าวคือ คนดีย่อมประพฤติกิริยาดีทั้งต่อหน้าและลับหลังแก่

⁵³ พระสุธีธรรมานวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 18.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, 19.

⁵⁵ ในทิโตปเทศพบสุภาสิตที่มีเนื้อหาคำสอนอย่างเดียวกันในตอนที่ 1 มิตรลาก การผูกมิตร นิทาน เรื่องที่สาม ขรทศวะกับแมว สุภาสิตมีความว่า “คนชั่ว ปากปราศรัยอย่างหนึ่ง ใจคิดหมายไปอย่างหนึ่ง กิริยาที่ประพฤติเลียงไปเสียอีกอย่างหนึ่ง ฝ่ายความคิดและน้ำคำทั้งความประพฤติของสาธุชน ย่อมตรงกันหมด” อ้างจาก เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป [นามแฝง], ผู้แปล, ทิโตปเทศ (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2541), 34.

ตนเองและผู้อื่น เช่นประกอบสัมมาอาชีพ รักษาศีล ทำบุญให้ทาน และมีเมตตากรุณาต่อผู้อื่น คนดี ย่อมไม่พูดเท็จ ไม่พูดเพ้อมุงร้ายทำลายผู้อื่น พูดแต่ความจริง พูดถูกต้องตามกาลเทศะ พูดแต่สิ่งที่เป็น ประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น อีกทั้งคนดีย่อมคิดเป็นกุศลอยู่เสมอ ในขณะที่คนชั่วเป็นผู้มีจิตใจ คิดร้ายเป็นอกุศลต่อผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา และใจ คนชั่วมักทำในสิ่งผิด เช่น ไม่มีระเบียบวินัยใน ตนเอง ลักทรัพย์ ทำร้ายผู้อื่น ชกน้าผู้อื่นไปในทางที่ผิด คนชั่วย่อมพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดแต่สิ่งอปมงคลและส่งผลเสียต่อผู้อื่น อีกทั้งคนชั่วย่อมคิดแต่สิ่งไม่ดี คิดแต่จะพยายามปกป้องร้ายผู้อื่น เห็นได้ว่าคนดีกับคนชั่วมีลักษณะพฤติกรรมที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง⁵⁶

3. ลักษณะของคนชั่ว⁵⁷

หนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1 ไม่ได้สอนให้เห็นลักษณะ พฤติกรรมของคนชั่วโดยตรง แต่มักนำคนดีกับคนชั่วมาเปรียบเทียบกัน เพื่อให้เห็นความแตกต่างของ คนทั้งสองประเภท ผู้วิจัยเห็นว่าการสอนในลักษณะเช่นนี้จูงใจให้ผู้อ่านตระหนักรู้ และสามารถจำแนก ลักษณะของคนดีและคนชั่วได้ด้วยตัวเอง สุภาษิตที่มีเนื้อหาคำสอนเรื่องลักษณะของคนชั่วมีดัง ตัวอย่างต่อไปนี้

ยลา คชปติระ ศรานตะ ฉายารถิ วฤกษมาศริตะ |
วิศรมย ตั ทรมุ หนติ ตถา นิจะ สุวมาศรยม || 174 ||

พญาช้าง เมื่อเหนื่อย ปราศรณารมเงา
จึงอาศัยต้นไม้ หลังจากอาศัยแล้ว
จึงทำลายต้นไม้ นั้นเสียฉันท
คนชั่วก็ฆ่าผู้ที่ตนอาศัยได้ฉันท⁵⁸

⁵⁶ ในหนังสือประชาณีมีสุภาษิตอธิบายความแตกต่างกันระหว่างคนดีกับคนเลว กล่าวว่า คนเลวมี ความรู้เพื่อการวิวาทกัน มีทรัพย์เพื่อตีมของมีนเมา มีอำนาจเพื่อการเบียดเบียนคนอื่นเขา ในทางกลับกัน คนดีมี ความรู้เพื่อความรู้ มีทรัพย์เพื่อการให้ทาน มีอำนาจเพื่อการดูแลคุ้มครองผู้อื่น อ้างจาก จำลอง สารพัดนึก, **ประชาณี คติธรรม: แนวทางปฏิบัติสำหรับประชาชน** (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), 67.

⁵⁷ ในหนังสือมงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท ได้กล่าวว่าคนพาลคือคนที่มีใจขุ่นมัวเป็นปกติ โดยคนพาล เป็นผู้ชอบคิดชั่วเป็นปกติ ชอบพูดชั่วเป็นปกติ และชอบทำชั่วเป็นปกติ สามารถสังเกตได้จากคนพาลชอบชักนำผู้อื่น ในทางที่ผิด ชอบทำแต่สิ่งที่ไม่ใช่ธุระ ชอบทำแต่สิ่งที่ผิด ชอบถือเอาสิ่งชั่วว่าเป็นสิ่งดี ย่อมไม่รู้จักระเบียบวินัย และคน พาลย่อมโกรธแม้ถูกพูดด้วยดี ๆ อ้างจาก พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, **มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ชมรมพุทธศาสตร์สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จพระพุทธชินวงศ์, 2540), 14-16.

สุภาชิตบทนี้กล่าวถึงลักษณะของคนชั่วที่มักมีจิตใจเป็นอกุศล ชอบคิดอาฆาตปองร้ายผู้อื่น ยกตัวอย่างเหมือนพญาช้างที่เมื่อตอนเหนื่อยปรารถนาร่มเงาจากต้นไม้เพื่อใช้ในการพักผ่อน เมื่อพักผ่อนจนเป็นที่พอใจแล้วกลับทำลายต้นไม้ทิ้งเสีย โดยไม่คิดถึงคราวที่ตนเองใช้ประโยชน์จากต้นไม้ นั้น ในทำนองเดียวกันคนชั่วเมื่อต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น มักใช้กลอุบายหลอกล่อผู้อื่นให้ตายใจและช่วยเหลือตนเอง เมื่อได้รับผลประโยชน์จากคนผู้นั้นแล้วกลับสำแดงธาตุแท้ของความชั่วออกมาด้วยการฆ่าผู้นั้นเสีย แสดงให้เห็นลักษณะของคนชั่วที่จิตใจคิดแต่เรื่องชั่วร้าย ในศาสนาพุทธกล่าวว่า คนมีสันดานชั่วนั้น มีพื้นใจอยู่ 3 อย่าง คือมักได้ของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยทางไม่ชอบ คิดปองร้ายให้เขาเสียหาย เช่น อยากให้เขาล้มจมหรือตายไปเสีย เห็นผิดทำนองคลองธรรม และมักคิดนอกกลุ่มนอกทางอันเป็นสิ่งผิด⁵⁹ การคิดปองร้ายให้ผู้อื่นเสียหายถึงแม้ว่าผู้นั้นจะเคยอุปถัมภ์ตนเองคือลักษณะของคนชั่วที่ถูกกล่าวถึงในสุภาชิตบทนี้นั่นเอง

คนชั่วย่อมมีพฤติกรรมที่มุ่งเน้นทำลายผู้อื่น กล่าวคือ ใช้สติปัญญาที่มีของตนเองในทางที่ผิด โดยการนำไปเป็นเครื่องมือในการทะเลาะวิวาท ใช้ทรัพย์เป็นเครื่องมือในการยกระดับฐานะของตนเองว่าเป็นผู้มั่งมีเหนือกว่าผู้อื่น ยกตนข่มท่านว่าตนเองเป็นผู้มีทรัพย์มาก อีกทั้งยังใช้อำนาจเป็นเครื่องต่อรองในการข่มเหงรังแกให้ผู้อื่นเดือดร้อน เห็นได้ว่าคนชั่วมักกระทำแต่สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่งผลเสียต่อผู้อื่นอยู่เสมอ ในทางกลับกันคนดีย่อมศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาสติปัญญาของตนเองให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อตนเองยามคับขันและนำไปช่วยเหลือผู้อื่นได้ คนดีเมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วก็ย่อมมีใจเมตตากรุณา มีความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทรัพย์นั้นแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากโดยไม่หลงมัวเมาในทรัพย์ของตนเอง นอกจากนี้คนดียังใช้อำนาจเพื่อป้องกันตนเองและผู้อื่นจากอันตรายต่าง ๆ ดังสุภาชิตที่ว่า

วิทยา วิชาทาย ธน มหาย ศกฺติะ ปเรชา ปรีปิตนาย |
 ขลสย สาโรรวีปริตเมตชชฎานาย ทานาย จ รกษณาย || 39 ||

คนชั่วมีความรู้เพื่อวิวาท มีทรัพย์เพื่อหยิงยโส
 และมีอำนาจเพื่อข่มเหงคนอื่น
 คนดีตรงกันข้ามกับคนชั่ว คือ มีความรู้เพื่อความรู้อย่าง
 มีทรัพย์เพื่อให้ และมีอำนาจเพื่อป้องกัน⁶⁰

⁵⁸ พระสุตฺถธรรมาวุตฺร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 51.

⁵⁹ ทองสีบ สุภะมาร์ค, อธิบายพุทธศาสนสุภาชิต, 166.

⁶⁰ พระสุตฺถธรรมาวุตฺร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 20.

นอกจากนี้คนชั่วยังถูกนำไปเปรียบเทียบกับตะแกรง ไม่เหมือนคนดีที่เปรียบได้กับกระด้ง ฝัดข้าว ดังนี้

สตียชย ศูรปวทโทชน คุณานคฤหณาติ สชชนะ |
โทษคราหิ คุณตยาติ ปลโลลิว หิ ทุรชนะ || 36 ||

คนดี เหมือนกับกระด้งฝัดข้าว ทั้งสิ่งที่ไม่ดีแล้ว ถือเอาแต่สิ่งที่ดี
คนชั่ว เหมือนกับตะแกรง ถือเอาแต่สิ่งที่ไม่ดีไว้ ทั้งสิ่งที่ดีเสีย⁶¹

จากสุภาษิตสามารถอธิบายได้ว่า ธรรมชาติของคนย่อมมีโอกาสได้สัมผัสกับความดีและความชั่ว แต่ด้วยลักษณะของคนชั่วย่อมชื่นชอบในความชั่ว เห็นการกระทำผิดเป็นสิ่งที่ดี มีความสุขเมื่อเห็นผู้อื่นเป็นทุกข์ และเห็นคนทำถูกเป็นคนโง่ เห็นคนกลัวความผิดเป็นคนขี้ขลาด ด้วยเหตุนี้คนชั่วจึงไม่ชอบทำความดีเปรียบได้กับตะแกรงที่มีรูขนาดใหญ่ เมื่อใส่วัตถุเช่นข้าวที่มีขนาดเล็กลงไป ตะแกรงนั้นก็ไม่สามารถเก็บข้าวเอาไว้ได้ เหลือแต่สิ่งที่ไม่ดีเอาไว้ เช่นเดียวกับคนชั่วที่ชอบทำความชั่ว แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับคนดีที่ เกรงกลัวบาปกรรมที่เกิดจากการทำความชั่ว จึงเลือกทำแต่ความดีเพื่อสร้างกุศลให้แก่ตนเองและผู้อื่น เปรียบได้กับกระด้งฝัดข้าวที่เป็นวัตถุมีรูขนาดเล็ก สามารถกรองเศษสิ่งสกปรกออกจากข้าวได้ เหมือนกับคนชั่วที่หลีกเลี่ยงการทำความชั่ว ทำแต่ความดีและเก็บสิ่งที่ดีไว้เพื่อเป็นการจรรโลงใจตนเอง

คำสอนเรื่องลักษณะของคนดีและลักษณะของคนชั่วนั้นเป็นของคู่กัน หากศึกษาเพียงลักษณะของคนดีเพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถเห็นความแตกต่างของคนทั้งสองประเภท ได้อย่างชัดเจน แต่ถึงอย่างไรก็ตามการสอนให้เห็นลักษณะของคนทั้งสองประเภท จะช่วยทำให้คนตระหนักรู้ เกรงกลัวต่อการทำความชั่ว เพราะความชั่วเป็นสิ่งไม่ดี เป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ อีกทั้งตามหลักจริยธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแล้ว ทุกคนต้องมีมานธรรม เป็นข้อควรปฏิบัติของมนุษย์ กล่าวคือ เกิดมาเป็นมนุษย์พึงปฏิบัติแต่ทางกุศลนั่นคือการทำแต่ความดี⁶²

⁶¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 19.

⁶² อารี วิชาชัย, ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543), 22.

4. ลักษณะของนักปราชญ์

ปราชญ์ หมายถึง ผู้มีปัญญารอบรู้⁶³ นักปราชญ์จึงดำเนินชีวิตด้วยปัญญาตามทำนองคลองธรรม ยึดถือแนวคิดที่ถูกต้อง อีกนัยหนึ่งนักปราชญ์เป็นผู้มีจิตใจผ่องใส รู้ผิดชอบชั่วดี ประพฤติชอบ มีคุณธรรมอันดี ละเว้นจากการทำความชั่ว ตลอดจนทำประโยชน์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งนี้ผู้เป็นนักปราชญ์ถ้ามีปัญญาดีเพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถเป็นนักปราชญ์ที่สมบูรณ์ได้ กล่าวคือนักปราชญ์จะต้องมีความเพียบพร้อมทั้งสติปัญญาและจิตใจ อนึ่ง เราอาจเรียกนักปราชญ์ว่า บัณฑิตก็ได้ เห็นได้จากในคัมภีร์มัจฉลตที่ปนิ กล่าวว่ บัณฑิตเป็นผู้ดำเนินทางกุศลธรรม ทำเป็นกุศล พุดเป็นกุศล คิดเป็นกุศล และดำเนินชีวิตให้เป็นประโยชน์ด้วยปัญญาคติ รู้จักใช้ปัญญารอบรู้ในเหตุผลไปด้วยกัน⁶⁴ ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1 ปรากฏคำสอนเรื่องลักษณะของนักปราชญ์ที่มีเนื้อหากล่าวถึงลักษณะโดยทั่วไปของนักปราชญ์ ตลอดจนชี้ให้เห็นความสำคัญของนักปราชญ์ที่มีแต่คนยกย่อง ดังตัวอย่างสุภาสิตต่อไปนี้

วิฑูชา วทนาทวาโจ ยานติ โน สหสา พหิชะ |
 ยาตาศาเจนน ปราณจันติ ทวีรทานิ รทา อิว || 169 ||
 คำพูดจะไม่ออกมาภายนอกปากของนักปราชญ์ทันที
 ถ้ามันออกมาจะไม่หวนกลับมาอีก เหมือนงาช้าง⁶⁵

สุภาสิตบทนี้สอนเกี่ยวกับลักษณะประการหนึ่งของนักปราชญ์คือการมีสติคิดก่อนพูด กล่าวคือนักปราชญ์จะพูดสิ่งใดออกมา ก็ต่อเมื่อใช้สติปัญญากลับกรองดีแล้ว เพราะคำพูดสะท้อนความคิดและสติปัญญาของคน หากผู้ใดพูดจาไม่ไพเราะ ไม่รู้จักกาลเทศะ พุดความเท็จ พุดจาให้ร้ายผู้อื่น คำพูดเหล่านั้นย่อมเป็นสิ่งชั่วร้ายที่ไม่ก่อเกิดประโยชน์ใด ๆ ผู้ที่นั้นย่อมเป็นผู้ไม่มีปัญญา คิดแต่จะกระทำชั่ว แต่หากผู้ใดใช้สติปัญญาของตนได้ตรองสิ่งที่จะพูดว่าจะส่งผลกระทบต่อใครบ้าง และจะต้องพูดแต่ความจริงด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ ถูกกาลเทศะ เป็นคำพูดที่มีแต่ความปรารถนาดีที่จะ

⁶³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, เข้าถึงเมื่อ 27 มีนาคม 2559, เข้าถึงได้จาก <http://msk-school.net/TRIED2542/keywords.html>

⁶⁴ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอดชีวิต (ฉบับสมบูรณ์) (กรุงเทพฯ: กองราชเลขาธุการในพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2558. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์พระราชทาน ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558 และทรงเกษียณอายุราชการ 30 กันยายน 2558), 38.

⁶⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 50.

ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อื่น พุคตินั้นถือว่ามีวาจาสุภาสิตตามลักษณะของนักปราชญ์ คำพูดของนักปราชญ์เปรียบได้กับงาช้าง เมื่อออกจากปากมาแล้วย่อมไม่สามารถหวนกลับคืนได้ เช่นเดียวกับคำพูดที่พูดออกมาแล้วย่อมไม่สามารถแก้ไขได้ ดังนั้นนักปราชญ์จึงควรใช้สติปัญญาคิดก่อนพูดอยู่เสมอ

ลักษณะของนักปราชญ์อีกประการหนึ่งคือ เมื่อศึกษาหาความรู้จนครบถ้วนแล้วย่อมนำความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาไปปฏิบัติตามให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นเมื่อไม่ให้ความรู้นั้นสูญหายไป กล่าวคือ เมื่อนักปราชญ์เกิดข้อสงสัยในศาสตร์แขนงใด ก็จะร่ำเรียนศาสตร์แขนงนั้นเพื่อตอบปัญหาที่ตนเองสงสัย ในขณะที่เดียวกันนักปราชญ์ย่อมถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นสู่ผู้อื่น เป็นการต่อยอดและพัฒนาสติปัญญาของตนควบคู่กันไป ดังนั้นนักปราชญ์จึงไม่หยุดที่จะเรียนรู้ เมื่อเรียนรู้แล้วต้องปฏิบัติตามองค์ความรู้ของตนเมื่อเป็นการพัฒนาสติปัญญาให้สมกับการเป็นนักปราชญ์อยู่เสมอ ในทางกลับกันคนโง่เมื่อเรียนรู้สิ่งใดแล้ว กลับไม่สนใจปล่อยให้ความรู้ที่สูญหายไปอย่างไร้ประโยชน์ เปรียบได้กับหมอที่ใช้ความพยายามคิดค้นตัวยารักษาโรคออกมาเป็นอย่างดี แต่หากไม่รู้จักนำไปใช้กับคนหรือพัฒนาตัวยานั้นให้ดีขึ้น ความพยายามก็สูญเปล่า คนป่วยก็ไม่หายจากโรค ถือได้ว่าตัวยานั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อใครเลย คำสอนที่ผู้วิจัยกล่าวมานี้ตรงกับสุภาสิตที่ว่า

ศาสตราภยธิตยาปิ ภวนติ มุรขะ

ยสตุ กุริยวาน บุรุษะ ส วิทวาน |

สุจินตติ เจาชธมาตุรณำ

น นามมาเตรณ กโรตยโรคม || 170 ||

แม้หลังจากเรียนคณิตศาสตร์ (ต่างๆ หลากอย่าง)

คนก็ยังโง่ (ถ้าเขารู้แล้วแต่ไม่ทำ)

แต่ผู้ทำตามความรู้ที่ตนเรียนรู้มา คือนักปราชญ์

ยาที่หมอคิด (ค้นคว้า) มาอย่างดี ก็ไม่ทำคนเจ็บ

ให้หายโรคได้ เพียงแค่นึกชื่อ (ยา) เท่านั้น⁶⁶

นอกจากนี้ยังมีคำสอนที่แสดงให้เห็นว่านักปราชญ์มีความสำคัญมาก มีเกียรติยศที่สั่งสมจากสติปัญญาอันดีของตนจนเป็นที่ยกย่องไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ดังสุภาสิตบทนี้

⁶⁶ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 50.

สวคฤเห ปุชยเต มุรุษะ สวคราเม ปุชยเต ปรภุชะ |
 สวทเศ ปุชยเต ราชา วิทวานุ สรวตฺร ปุชยเต || 180 ||

คนโง่มีคนยกย่องในบ้านของตน
 เจ้านายมีคนยกย่องในหมู่บ้านของตน
 พระราชามีคนยกย่องในประเทศของพระองค์
 แต่นักปราชญ์ มีคนยกย่องทุกแห่งหน⁶⁷

จากสุภาษิต คนโง่ถึงแม้ไม่มีสติปัญญาคิดทำแต่ความชั่วก็ย่อมเป็นที่รักใคร่ของคนในครอบครัวตนเองเพียงเท่านั้น ไม่สามารถเป็นที่ยอมรับจากคนอื่น ๆ ในสังคมภายนอกบ้านได้ เนื่องจากความไม่มีสติปัญญาและประพฤดิชั่วช่วยย้อมสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นอยู่ร่ำไป ในขณะที่เจ้านายเป็นผู้นำของคนในหมู่บ้านใดก็ย่อมเป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้านนั้นเท่านั้น เช่นเดียวกับพระราชาย่อมเป็นที่ยกย่องจากพลเมืองในประเทศที่ตนเองปกครอง ต่างจากนักปราชญ์ที่ผู้สติปัญญามาก ทำคุณงามความดี ก่อให้เกิดประโยชน์มากมาย ย่อมเป็นที่ยอมรับทั่วไป มีเคารพบูชาทั่วทุกหนทุกแห่ง แม้กระทั่งเกียรติยศของพระราชา也不能สามารถทัดเทียมได้ เห็นได้จากในประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ สมัยราชวงศ์พระเจ้าจันทรคุปต์ ผู้เป็นพระอัยกาของพระเจ้าอโศกมหาราช ในสมัยนั้นพระองค์มีพราหมณ์จากนักยยะผู้ได้ชื่อว่าจอมปราชญ์แห่งชมพูทวีป ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในการปกครองบ้านเมือง กล่าวกันว่าจากนักยยะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสถาปนาราชวงศ์เมารยะ⁶⁸ จากนักยยะใช้ความเป็นเลิศทางสติปัญญาของตนเองในการแต่งตำราอรรถศาสตร์ ว่าด้วยการเมืองการปกครอง การทูต การคลัง ซึ่งในปัจจุบันตำราอรรถศาสตร์นี้ยังได้รับความนิยมจากผู้อ่านทั้งภายในและนอกประเทศ⁶⁹ แสดงให้เห็นว่าเกียรติยศของนักปราชญ์ย่อมมีคนยกย่องไปทั่วทุกหนทุกแห่ง

ผู้วิจัยพบคำสอนเรื่องลักษณะของนักปราชญ์ที่ว่านักปราชญ์ย่อมมีคนยกย่องทั่วทุกหนทุกแห่งในคัมภีร์ราชนิติด้วย ดังนี้

⁶⁷ พระสุธีธรรมานวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 53.

⁶⁸ กิตติพัฒน์ สุวรรณสิริเมธี, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการเมือง**, เข้าถึงเมื่อ 27 มีนาคม 2559, เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=545&articlegroup_id=129

⁶⁹ กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, **ภารตวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2537), 182-183.

วิทวดตวี จ นฤปตวี จ

ไฉว ตูลย์ กทาจน

สวเทศ ปุชยเต ราชา

วิทวาน สรวตฺร ปุชยเต

ความเป็นนักปราชญ์ และความเป็นพระราชชา

ไม่มีวันที่จะเท่าเทียมกันได้เลย

พระราชชาจะได้รับการยกย่องนับถือก็เฉพาะในประเทศของตน

ส่วนนักปราชญ์จะได้รับการยกย่องนับถือทุกหนทุกแห่ง⁷⁰

สุภาสิตบทนี้มีเนื้อหาคำสอนเรื่องลักษณะของนักปราชญ์เช่นเดียวกับสุภาสิตในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ที่ว่า พระราชาจะได้รับการยกย่องนับถือจากพลเมืองในประเทศของตนเพียงเท่านั้น ต่างจากนักปราชญ์ที่ได้รับการยกย่องนับถือจากคนทั่วทุกหนทุกแห่ง แม้กระทั่งพระราชชาเองก็ยังคงเคารพนักปราชญ์ในฐานะผู้ให้คำปรึกษา หรืออาจารย์ตามที่ผู้วิจัยได้ยกกรณีตัวอย่างไว้แล้วข้างต้น

5. ลักษณะของคนโง่⁷¹

ผู้วิจัยเห็นว่าคนโง่ไม่ได้หมายถึงคนที่ไม่สติปัญญาเพียงอย่างเดียว หากแต่หมายถึงคนที่ไม่ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตด้วย ปล่อยให้โอกาสจิตครอบงำตนเองกลายเป็นคนคิดชั่วเห็นแก่ตัว ไม่คิดถึงการทำประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งยังมีความสุขเมื่อเห็นผู้อื่นมีความทุกข์ จึงจะทำร้ายผู้อื่นเช่นเดียวกับคนพาล ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ปรากฏคำสอนเรื่องลักษณะของคนชั่วที่มีเนื้อหากล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่เรียกว่าคนโง่ไว้อย่างละเอียด ดังนี้

มฺรฺชจิทนามิ ษติติ ครวี ทฺรวจณํ มฺเช |

วิโรโธ วิชวาทิ จ กฤตยาฤฤตฺยํ น มนฺยเต || 81 ||

⁷⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, **ราชบัณฑิต-ธรรมนิติ**, 78.

⁷¹ คัมภีร์วैयाการศตกัม มีสุภาสิตกล่าวว่าลักษณะของคนโง่มี 3 ประการ คือ ความต้องการกามคุณของผู้ไม่มีทรัพย์หนึ่ง ผู้มีกำลังน้อยแต่ชอบเรื่องทะเลาะวิวาทหนึ่ง ผู้ด้อยวิชาความรู้แต่ชอบโต้แย้งหนึ่ง อ้างจากสุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ผู้ปริวรรต ถ่ายถอดและแปล, **วैयाการศตกัม สุภาสิตร้อยบทของ วैयाส** (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545. พิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชพระมหาธาตุเฉลิมราชศรัทธา วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ เมืองกุสินารา ประเทศอินเดีย พุทธศักราช 2545), 35.

เครื่องหมายของคนโง่ มี 6 อย่าง คือ

- (1) เย่อหยิ่ง (2) ปากพูดหยาบคาย
- (3) ความพิโรธ (4) พูดภาษามีพิษภัย
- (5) ไม่พิจารณาว่าสิ่งใดควรกระทำ
- (6) ไม่พิจารณาว่าสิ่งใดไม่ควรกระทำ⁷²

สุภาษิตบทนี้สอนให้รู้ว่าหากใครมีพฤติกรรมอย่าง 6 ประการนี้ คนนั้นถือเป็นคนโง่ ลักษณะ 6 ประการคือ ความเย่อหยิ่ง คนโง่มักมีความหยิ่งทะนงในตนเองว่าเป็นผู้ประเสริฐเหนือผู้อื่น สามารถทำทุกอย่างได้ดีกว่าผู้อื่น สิ่งที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ทั้ง ๆ ที่เป็นสิ่งผิด เป็นการกระทำของคนขาดสติปัญญา คนโง่อย่อมพูดจาหยาบคายด้วยจิตอหังการ คำพูดนั้นจึงสร้างความเสียหายต่อผู้อื่น นอกจากนี้คนยังมีใจคอโหดร้าย มีแต่ความโกรธอาฆาตพยาบาทผู้อื่นเป็นความรู้สึกพื้นฐานภายในจิตใจ มักใช้เวลาส่วนใหญ่ในการคิดอิจฉาริษยาผู้อื่น เมื่อไม่ชอบใครก็จะผูกความโกรธไว้ตลอดเวลา ทำให้เกิดแรงพยาบาทจ้องจะทำร้ายฝ่ายตรงข้ามอยู่เสมอ อีกทั้งคนโง่ยังขาดสติปัญญาเป็นเครื่องเตือนใจว่าสิ่งใดควรกระทำและสิ่งใดไม่ควรกระทำ เมื่อคนโง่ไม่มีสติปัญญาไตร่ตรองสิ่งที่ถูกที่ควรแล้ว ก็มักทำในสิ่งผิด เห็นได้ว่าคนโง่มีแต่ลักษณะที่ไม่ดี เป็นสิ่งที่สามารถสร้างความเสียหายให้ตนเองและผู้อื่นได้

นอกจากนี้ยังมีสุภาษิตที่แสดงรายละเอียดคุณสมบัติของคนโง่ไว้ 8 ประการ ดังนี้

มูรขตวิ สุลภ ภาษสว กุมเต มูรขสย จาษเฐา คุณา
 นิศลินโต พหุโภชนติมุขรี ราตรีทิว สวปนภาค |
 การยาการยวิจารณานธพิโร มานาปมานะ สมะ
 ปราเยณามยวรัชโต ทฤฒวปุรมุระ สุขิ ชีวิติ || 82 ||

โอ้ เจ้าคนโง่ ! จงคบหาความโง่ ซึ่งหาได้ง่าย

คนโง่มีคุณสมบัติ 8 ประการ คือ

- (1) ไม่มีความวิตกกังวล (2) กินจุ (3) พูดมาก
- (4) ชอบนอนตลอดวันและคืน
- (5) ตาบอดและหูหนวกในการวิจารณ์งานและสิ่งที่มีใช้งาน

⁷² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 30.

- (6) สม่่าเสมอในความนับถือและดูหมิ่น (7) ส่วนมากมีสุขภาพดี
 (8) มีร่างกายแข็งแรง อยู่สุขสบาย⁷³

สุภาษิตตัวอย่างข้างต้นให้รายละเอียดเกี่ยวกับคุณสมบัติของคนโง่ 8 ประการว่าเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้โดยง่าย ไม่ต้องใช้สติปัญญาหรือความเพียรพยายามแต่อย่างใด ได้แก่ คนโง่ไม่มี ความวิตกกังวลใด ๆ คนโง่ใช้ชีวิตโดยปราศจากเป้าหมาย ดังนั้นจึงไม่หวาดกลัวต่อปัญหาและอุปสรรค ที่เกิดขึ้น แต่เมื่อเกิดปัญหาใด ๆ คนโง่ก็จะใช้ความเย่อหยิ่ง และความมั่นใจในสติปัญญาของตนเป็น ตัวช่วยในการแก้ปัญหา และด้วยความที่คนโง่ใช้ชีวิตอย่างไร้จุดหมาย กิจวัตรประจำวันจึงไม่ก่อให้เกิด ประโยชน์แต่อย่างใด ไม่ว่าจะกินจุ ไม่รู้จักประมาณตนในการกินอาหาร คิดแต่ว่าจะกินอาหารให้ ได้มาก ๆ โดยไม่คำนึงว่าอาหารที่กินเข้าไปนั้นมีประโยชน์มากน้อยเพียงใด อาหารนั้นส่งผลเสียต่อ ร่างกายหรือไม่ เมื่อกินอาหารเสร็จก็เอาแต่นอนตลอดทั้งวันทั้งคืน ไม่รู้จักทำงานเพื่อสร้างประโยชน์ให้ ตนเองและผู้อื่น คนโง่ยังชอบพูดมาก แต่สิ่งที่พูดนั้นไร้สาระ สิ่งที่พูดยังส่งผลกระทบต่อจิตใจผู้ฟังจาก การพูดจาใส่ร้าย ดูหมิ่น เหยียดหยามอย่างไม่ให้เกียรติผู้อื่น นอกจากนี้คนโง่ยังชอบวิจารณ์ผู้อื่น ทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่หน้าที่ของตนเอง เพราะคนโง่มุ่งแต่จะทำร้ายชื่อเสียงผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง สุดท้ายคนโง่ส่วนมากมักมีสุขภาพดี มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ อยู่อย่างสุขสบาย เพราะไม่ต้อง เสียสละร่างกาย แรงใจ ในการอุทิศตนเพื่อผู้อื่น ทั้งหมดนี้เป็นคุณสมบัติของคนโง่

6. ลักษณะของคนขี้ขลาด

หนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีสุภาษิตที่สอนเรื่องลักษณะ ของคนขี้ขลาดเพียง 1 โศลกเท่านั้น โดยอธิบายลักษณะของคนขี้ขลาดโดยใช้การเปรียบเทียบให้ผู้อ่าน เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนี้

โทษภีเตรนารมณะ กาปुरुสย ลกษณม |

ไกรชีรณภยาท ภาราตะ โภชนั ปริหียเต || 171 ||

ลักษณะของคนขี้ขลาดตาขาวคือ ไม่เริ่มงานเพราะกลัวปัญหา

ไอ้ น้องชาย ! ใครเล่าละเลยอาหาร เพราะกลัวอาหารไม่ย่อย ?⁷⁴

⁷³ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 30.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, 50.

จากสุภาชิตตัวอย่าง สามารถอธิบายได้ว่าคนซี้ชลาดเป็นคนไม่กล้าตัดสินใจใด ๆ แม้กระทั่งงานของตนเองก็ไม่เริ่มทำเพราะกลัวปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ระหว่างการทำงาน เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ นักปราชญ์สามารถใช้ความกล้าหาญสติปัญญาของตนเองค่อย ๆ แก้ไขปัญหาให้คลี่คลายไปในทางที่ดีได้ แต่คนซี้ชลาดกลับไม่กล้าเผชิญปัญหาในทุกสถานการณ์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนซี้ชลาดมีโอกาสน้อยในการพัฒนาตนเองโดยเฉพาะด้านสติปัญญา และเมื่อสติปัญญาไม่ได้รับการพัฒนา คนซี้ชลาดก็สามารถกลายเป็นคนโง่ได้ในที่สุด ในสุภาชิตเปรียบเทียบคนซี้ชลาดกับคนที่ไม่กล้ากินอาหาร เพราะกลัวอาหารไม่ย่อย สามารถอธิบายได้ว่า อาหารเป็นหนึ่งในปัจจัยที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของทุกคน ทุกคนจึงต้องกินอาหารเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง แต่คนที่ไม่กล้าทำสิ่งจำเป็นที่มีประโยชน์ต่อตนเองเพราะกลัวสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นเปรียบได้กับกลัวอาหารไม่ย่อย คนนั้นถือเป็นคนซี้ชลาดตาขาว

จากตัวอย่างสุภาชิตที่มีเนื้อหาคำสอนเรื่องลักษณะคนทั้งหมดที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างมาทั้งหมด แสดงให้เห็นลักษณะ พฤติกรรม และจุดดีจุดด้อยของกษัตริย์ คนดี คนชั่ว นักปราชญ์ คนโง่ และคนซี้ชลาดทำให้เข้าใจลักษณะคนในแต่ละประเภทมากยิ่งขึ้น และสามารถใช้อุปมาต่าง ๆ ในการจำแนกลักษณะคนได้ง่ายมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้คำสอนเรื่องลักษณะคนส่วนใหญ่ใช้วิธีการเปรียบเทียบเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเห็นภาพลักษณะคนในแต่ละประเภทได้ชัดเจน และถูกต้อง

ผู้วิจัยเห็นว่ากรณีที่หนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 เป็นหนังสือรวบรวมสุภาชิตสันสกฤตมาจากแหล่งที่มาที่แตกต่างกัน ประกอบกับมีคำสอนเรื่องต่าง ๆ รวมกันเป็นจำนวนมาก เนื้อหาคำสอนจึงไม่สามารถอธิบายคุณสมบัติ หรือลักษณะของคนประเภทต่าง ๆ ได้โดยละเอียด

คำสอนเรื่องการคบมิตร

เพื่อน ตรงกับคำศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า มิตร หมายถึง คนที่ชอบพอรักใคร่กัน ผู้สนิทสนมคุ้นเคยกัน⁷⁵ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมจึงไม่อาจอยู่คนเดียวได้ จำเป็นจะต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นคนในครอบครัว ครูบาอาจารย์ เพื่อน ทั้งนี้เพื่อนมีความใกล้ชิดสนิทสนมและมีความสำคัญต่อทุกคนเป็นอย่างมาก เพราะเพื่อนสามารถผลักดันเราไปในทางอันเป็นกุศลได้ ในขณะที่เดียวกันยังสามารถชักนำเราไปสู่อกุศลธรรมได้เช่นเดียวกัน ในทางพระพุทธศาสนากล่าวว่ มนุษย์จะดำรงชีพอยู่

⁷⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, เข้าถึงเมื่อ 28 มีนาคม 2559, เข้าถึงได้จาก <http://msk-school.net/TRIED2542/keywords.html>

ในสังคมได้อย่างประสบความสำเร็จและมีความสุข ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือ เพื่อน⁷⁶ ดังพุทธศาสน-
 สุกขาจิตที่ว่า ยัม เว เสวติ ตาทีโส คบคนใด ก็เป็นคนเช่นนั้นแล⁷⁷ หมายถึง เมื่อผู้ใดคบคนที่มีลักษณะ
 ความคิด และประพฤติดีทั้งทางกาย วาจา ใจ ผู้นั้นก็จะซึมซับลักษณะนิสัยและกลายเป็นผู้มีจิตใจเป็น
 กุศลได้ ในทางกลับกันหากผู้ใดคบคนที่มีประพฤติชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ ผู้นั้นก็จะกลายเป็นคนชั่วไป
 ได้เช่นเดียวกัน มิตรยังเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุนให้บรรลุ
 ความสำเร็จได้⁷⁸ ด้วยเหตุนี้เองคำสอนเรื่องการคบมิตรจึงมีความสำคัญ

เราสามารถพบวรรณกรรมคำสอนเรื่องการคบมิตรได้มากมาย เช่น หนังสือมังคลัตถทีปนี
 ได้กล่าวถึงเรื่องของกรไม่คบคนพาลและคบบัณฑิต ซึ่งเป็นมงคลข้อที่ 1 ในมงคลสูตร มีการกล่าวถึง
 ลักษณะของคนพาลและบัณฑิต รวมทั้งการเปรียบเทียบการคบคนพาลกับบัณฑิตว่าให้ผลลัพธ์ที่
 แตกต่างกัน คือ การคบคนพาลทำให้ต้องประสบกับความเดือดร้อนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ส่วนการ
 คบบัณฑิตย่อมมีแต่ความเจริญฝ่ายเดียวทั้งในโลกนี้และโลกหน้า⁷⁹ ส่วนในปัญญาตนตระ เป็นนิทาน
 อุทาหรณ์ภาษาสันสกฤตที่มีสัตว์เป็นตัวละคร มีคำสอนเรื่องการผูกมิตร⁸⁰ เช่นเดียวกับในทิตโปเทศ
 เป็นวรรณคดีประเภทนิทาน มีโคลกสุภาษิตรวมทั้งสิ้น 733 โคลก มีนิทานสอนใจที่มีสัตว์เป็นตัวละคร
 หลักรวม 38 เรื่อง⁸¹ มีปรากฏสุภาษิตที่มีเนื้อหาคำสอนเรื่องการผูกมิตรอยู่หลายบท เช่น “ผู้ที่มี
 ปัญญามาเป็นมิตร แม้จะไร้กำลังและทรัพย์ก็ตาม อาจจะช่วยแก้ไขเหตุที่ติดขัดให้ลุล่วงไปได้โดยเร็ว
 เหมือนดังกา เต่า กวาง และหนู”⁸², “ผู้ใดช่วยให้พ้นทุกข์อันตราย ผู้นั้นนับว่าเป็นมิตรแท้จริง ผู้ที่เป็น
 แต่ปากคอยติเตียนหิบบข้อมืด ชอบแต่พูดให้หวาดตกใจกลัว ท่านไม่นับว่าเป็นมิตร”⁸³ ทั้งนี้ในแต่ละ
 เรื่องก็มีวิธีการสอน และเนื้อหาคำสอนที่แตกต่างกันไป

⁷⁶ พระมหาทองพูน สติสมปนโน (เสือเขียว), “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา” (วิทยานิพนธ์ปริญญา
 พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 2547), 2.

⁷⁷ ทองสืบ สุภะมาร์ค, อธิบายพุทธศาสนสุภาษิต , 286.

⁷⁸ พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, 161.

⁷⁹ พระมหาทองพูน สติสมปนโน (เสือเขียว), “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, 5.

⁸⁰ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต (นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะ
 อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551), 78.

⁸¹ พระมหาสายชล เถรนิยม, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักจริยธรรมเกี่ยวกับการคบมิตรในทิตโปเทศ
 กับมังคลัตถทีปนี” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 10.

⁸² เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป [นามแฝง], ผู้แปล, ทิตโปเทศ (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2541), 11.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, 18.

ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 พบคำสอนเรื่องการคบมิตรที่กล่าวถึงลักษณะของคนที่ควรคบและไม่ควรคบ โดยแบ่งออกเป็นการคบคนดี และการคบคนชั่ว ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าผู้อ่านสามารถนำเนื้อหาคำสอนเรื่องลักษณะคนมาใช้จำแนกคนดี คนชั่วเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้นได้ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงคุณสมบัติของมิตรที่ดี มิตรลักษณะต่าง ๆ การทำลายมิตร ตลอดจนชี้ให้เห็นผลดีจากการคบคนดี และผลเสียจากการคบคนชั่ว ดังตัวอย่างสุภาษิตต่อไปนี้⁸⁴

อาปทนต์ จ น ชหาติ ททาติ กाले |
 สนมित्रลักษณमित् प्रवृत्ति सन्तः ||74||
 นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า
 ป้องกันจากความชั่ว 1 การประกอบกิจเพื่อประโยชน์ 1
 ปกปิดความลับ 1 การเปิดเผยคุณความดีทั้งหลาย 1
 ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ 1 การให้ (เงิน) ในคราว (ที่ต้องการ) 1
 ทั้ง 6 สิ่งนี้ เป็นลักษณะของเพื่อนที่ดี⁸⁵

ผู้วิจัยพบว่าสุภาษิตที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับสุภาษิตบทข้างต้นด้วย ดังนี้

ศุจิต्व दयाकिता केरुयं सामान्यं सुखेषु च |
 ताकुषिण्यं जानुरगतिस्तु सद्यता ज सुहृत्कुण्डले || 75 ||
 ความสะอาดบริสุทธิ์ 1 การเสียสละ 1
 ความกล้าหาญ 1 ความสม่ำเสมอทั้งยามสุขและยามทุกข์ 1

⁸⁴ ผู้วิจัยพบสุภาษิตจากนิติตศตกม ในหนังสือประชาณีที่มีเนื้อหาคำสอนเหมือนกับสุภาษิตบทนี้ แต่ โศลกสุภาษิตสันสกฤตบาทแรกเขียนไว้แตกต่างกัน สุภาษิตจากนิติตศตกม ความว่า

पापानि वारयति यो च येन हिताय कुह्यानि कुहति कुणान् प्रगृहीरोति |
 อาปทนต์ จ น ชหาติททาติ กाले สนมित्र-ลักษณमित् प्रवृत्ति सन्तः ||
 สัตบุรุษกล่าวลักษณะมิตรแท้ไว้ดังนี้ ห้ามทำความชั่ว 1 ให้ประกอบแต่ความดี 1
 ปกปิดเรื่องราวที่ควรปกปิด 1 ทำความดีให้ปรากฏ 1
 ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ 1 ให้ความช่วยเหลือในกาลสมัย 1

⁸⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 28.

ความสุภาพอ่อนน้อม 1 ความจงรักภักดี 1 ความจริงใจ 1

(7 สิ่งเหล่านี้) เป็นคุณสมบัติของเพื่อนที่ดี⁸⁶

สุภาสิตทั้งสองบทที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างมานี้ แสดงให้เห็นถึงลักษณะและคุณสมบัติของเพื่อนที่ดีไว้อย่างละเอียด ได้แก่ เพื่อนที่ดีต้องป้องกันจากความชั่ว มีความสะอาดบริสุทธิ์ ในที่นี้หมายถึงมีความบริสุทธิ์ทั้งร่างกายและจิตใจ กล่าวคือ เพื่อนที่ดีต้องมีจิตกุศล ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามทำนองคลองธรรม ไม่ยุ่งเกี่ยวกับบอบายมุข ประพฤติดีทั้งกาย วาจา ใจ มีจิตเมตตา มุ่งปรารถนาดี สร้างประโยชน์ให้ตนเองและผู้อื่น การอันใดเป็นความชั่วทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนเพื่อนที่ดีย่อมหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติ ทั้งยังชี้แนะให้ผู้อื่นรู้ผลเสียของความชั่วช้าต่าง ๆ ด้วย อาจกล่าวได้ว่า เพื่อนที่ดีจะต้องสมบูรณ์ด้วยศีลธรรม มีศีลบริสุทธิ์ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งยังสมบูรณ์ด้วยความศรัทธาต่อการทำความดี เชื่อในเหตุผลของการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

เพื่อนที่ดีย่อมประกอบกิจเพื่อประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ มีความคิดดี ทำดีเป็นปกติ รู้จักประกอบกิจเพื่อประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น และที่สำคัญต้องประกอบสัมมาอาชีวะ เป็นผู้สมบูรณ์พร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่ว่าจะเป็นมุ่งมั่นศึกษาหาความรู้ ขยันหมั่นเพียรในการหาทรัพย์เลี้ยงชีวิต นอกจากนี้เพื่อนที่ดีย่อมเสียสละสละต่อผู้อื่น ไม่เห็นแก่ความสุขส่วนตน แต่เห็นแก่ประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ เช่น เสียสละทรัพย์เงินทองของตนเพื่อทำนุบำรุงผู้อื่นยามเดือดร้อน ทั้งยังอุปถัมภ์ผู้อื่น เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตเมตตาช่วยเหลือผู้อื่นไม่ทอดทิ้งยามวิบัติ

นอกจากนี้เพื่อนที่ดีจะต้องมีจิตใจมั่นคงต่อการทำความดี รักษาความดีของตนไว้สม่ำเสมอ ถึงคราวสุขก็ไม่หยิ่งทะนงในตนเอง ยังคงปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและช่วยเหลือผู้อื่น ในยามทุกข์ก็มีความอดทน ใช้สติปัญญาคิดไตร่ตรองถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และใช้ความรู้ของตนแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดีโดยไม่กล่าวโทษให้ร้ายผู้อื่น อีกทั้งเพื่อนที่ดีต้องดำรงตนอยู่ในธรรม มีความสุภาพอ่อนน้อม จงรักภักดีต่อผู้มีพระคุณและแสดงความจริงใจต่อผู้อื่น ลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นของคนดีที่ดีพร้อมทั้งกาย วาจา ใจ เป็นดีในการประพฤติ ดีในความคิด ดีในสติปัญญาตามแบบของนักปราชญ์ อันเป็นคุณสมบัติทั้งหมดของผู้ที่สามารถเป็นเพื่อนที่ดีได้

สุภาสิตทั้งสองบทข้างต้นสอนให้รู้ว่าเพื่อนที่ดีต้องเป็นคนดี มีคุณสมบัติที่สามารถชี้แนะหนทางที่เป็นประโยชน์ นำไปสู่ความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้าได้ เพื่อนที่ดีอาจเรียกได้ว่า กัลยาณมิตร แปลตรงตัวว่า มิตรที่ดี กัลยาณมิตรพึงแนะนำ สั่งสอนสิ่งที่ดีให้แก่ผู้อื่น ทำหน้าที่เสมือนเป็นที่ปรึกษาที่ดีทั้งยามสุขและยามทุกข์ กัลยาณมิตรสามารถปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่อง

⁸⁶ พระสุตฺถธรรมาสนุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 28.

อุดหนุนเกื้อกูลกันให้ต่างฝ่ายมีการดำเนินชีวิตก้าวหน้าไปได้ด้วยดี⁸⁷ เพื่อนที่ดีย่อมแนะนำแต่สิ่งที่ดี ในขณะที่เพื่อนชั่วย่อมแนะนำแต่สิ่งชั่วร้าย นำพาชีวิตไปสู่หนทางแห่งความหายนะได้ ทุกคนจึงควรเลือกคบคนที่มีลักษณะของเพื่อนที่ดี เพื่อประโยชน์สุขของตน

สุภาสิตในหนังสือเล่มนี้ยังชี้แนะให้ทุกคนคบคนดีเป็นมิตร พร้อมอธิบายประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการคบคนดี ดังนี้

สาธุนำ ทรศน์ ปุณย์ ตีรฤกฏดา หิ สาธวะ |

กาเลน ผลเต ตีรฤ สหุยะ สาธุสมาคมะ || 33 ||

การได้พบคนดี เป็นบุญ เพราะคนดีเป็นครูที่ศักดิ์สิทธิ์

คำแนะนำให้ผลตามกาล แต่การสมาคมกับคนดีให้ผลทันที⁸⁸

จากตัวอย่าง สุภาสิตสอนว่าการได้พบปะพูดคุยกับคนดีถือเป็นบุญ เพราะคนดีเปรียบเสมือนครูผู้คอยชี้แนะตักเตือน อบรมสั่งสอน ตลอดจนผลักดันให้เราไปสู่หนทางแห่งความสุขได้ ด้วยจิตใจที่เปี่ยมล้นไปด้วยความเมตตากรุณา โดยธรรมชาติคนดีย่อมประเสริฐพร้อมทั้งกาย วาจาใจ และสติปัญญาโดยไม่มีความเหยียดหยามในความคิดของตนเอง หากแต่ต้องการเผยแผ่ความดีนั้นไปสู่ผู้อื่นอีกด้วย เมื่อเราได้มีโอกาสพบปะคนดี ย่อมสัมผัสได้ถึงความดีในตัวของผู้คนเหล่านั้นและส่งผลให้เราเห็นอานิสงส์ของการทำความดีมากยิ่งขึ้น เมื่อนั้นจิตใจของเราก็จะคิดแต่กุศลธรรม แต่ถึงอย่างไรก็ตามการพบปะคนดีเพียงชั่วคราว ก็ไม่สามารถทำให้เราเป็นคนดีโดยสมบูรณ์ได้เหมือนกับการเลือกคบคนดี กล่าวคือ เมื่อเราคบค้าสมาคมกับคนดี ก็สามารถใช้ชีวิตอยู่ใกล้ชิดสนิทสนมกับคนดีได้ตลอดเวลา มีโอกาสได้ซึมซับคุณสมบัติและลักษณะของคนดีอย่างสม่ำเสมอ การอยู่ร่วมกับคนดีมีปัญหาจึงมีแต่ผลดี เราจะได้รับอานิสงส์จากการทำความดี ในขณะที่เดียวกันก็จะได้รับการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ทำให้เรามีความรู้เพิ่มมากยิ่งขึ้น อีกทั้งเมื่อได้เห็นวิธีการประพฤติตนของคนดี เราก็จะนำการกระทำนั้นมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามก่อให้เกิดประโยชน์มากมายต่อตนเอง ดังนั้นเราจึงควรเลือกคบแต่คนดี

⁸⁷ นิรมล วิจิต, “ศึกษาทัศนคติในการคบมิตร: กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตการศึกษาที่ 2 สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), 27-28.

⁸⁸ พระสุธีธรรมาวุธ (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 18.

สตส์คาท ภวติ หิ สาธูตา ขลานาม
 สาธุนำ น หิ ขลสงคมาต ขลตวม |
 อาโมท กุสมภว มฤเทว รัตเต
 มฤทคนธ น หิ กุสมานิ ธารยนิติ || 144 ||

คนชั่วกลายเป็นคนดีเพราะคบกับคนดี
 แต่คนดีไม่กลายเป็นคนชั่ว เพราะคบกับคนชั่ว
 ดินเท่านั้นหอมกลิ่นหอมของดอกไม้ไว้
 แต่ดอกไม้ไม่หอมกลิ่นหอมของดินไว้⁸⁹

สุภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่าการคบกับคนดีย่อมมีแต่จะได้รับประโยชน์ อานิสงส์ของความดีนั้นยิ่งใหญ่ ไม่มีความชั่วร้ายใดสามารถมาทำลายได้ คนดีคือผู้มีสติปัญญาดี มีความดีทั้งหลายเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจ ส่งผลให้คนดียอมแสดงออกแต่สิ่งที่ดี มีความศรัทธาในความดี มีความละเอียดต่อการทำความชั่ว เมื่อคนดีไปคบค้าสมาคมกับคนชั่ว ย่อมเรียนรู้กรรมชั่วต่าง ๆ แต่เพราะคนดีมีจิตใจแน่วแน่ต่อการทำความดี จึงใช้สติปัญญาไตร่ตรองผลเสียของความชั่วและหลีกเลี่ยงการทำความชั่วทุกประการ คนดีจึงไม่กลายเป็นคนชั่ว ในขณะที่เดียวกัน หากคนชั่วคบค้าสมาคมกับคนดี จิตใจย่อมได้รับการขัดเกลาให้ดีขึ้น รู้จักการทำความดี คนชั่วผู้นั้นก็สามารถนำแบบอย่างในการทำความดีไปปฏิบัติตามจนกลายเป็นคนดีขึ้นได้ ความดีจึงสามารถเอาชนะทุกสิ่งแม้แต่ความชั่ว สามารถเปลี่ยนคนชั่วให้รู้ชอบกลายเป็นคนดีได้ในที่สุด จากสุภาษิต ดินเปรียบได้กับคนชั่วเมื่อได้สัมผัสกลิ่นหอมของดอกไม้คือความดี นานวันเข้าดินนั้นจะมีกลิ่นหอมได้ คนชั่วก็กลายเป็นคนดีได้ แต่ดอกไม้ไม่สามารถหอมกลิ่นหอมของดินเอาไว้ได้ คนดีจึงไม่สามารถกลายเป็นคนชั่วได้ ในทำนองเดียวกันกับผ้าที่ห่อหุ้มของหอมเอาไว้ ย่อมสามารถดูดซับกลิ่นหอมนั้นไว้ได้ เช่นเดียวกับเมื่อคบคนดี ก็ย่อมได้รับความรู้ความสามารถ และคุณงามความดีตามอย่างคนดีไปด้วยได้เช่นเดียวกัน

ผู้วิจัยเห็นว่าคนดีย่อมมีจิตอุทิศซ่อนอยู่ภายในจิตใจ ส่วนคนช่วนั้นชั่วทั้งพฤติกรรมภายนอกและภายในจิตใจ แต่เพราะคนดีได้รับการขัดเกลาจิตใจด้วยสติปัญญาจึงรู้จักข่มจิตใจไม่ให้ทำความชั่ว ไม่แสดงความชั่วร้ายนั้นออกมาภายนอก นานวันเข้าจิตใจจึงคิดแต่สิ่งที่ดีได้ แสดงให้เห็นว่าหากเลือกคบกับคนดี พลังแห่งความดีจะสามารถเอาชนะความชั่วร้ายภายในจิตใจและทำให้เรากลายเป็นคนดีที่สมบูรณ์ได้ในที่สุด

⁸⁹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 44.

นอกจากคำสอนเรื่องการคบคนดีแล้ว ในหนังสือเล่มนี้ยังปรากฏคำสอนเรื่องการคบคนชั่ว โดยกล่าวว่าหากคบกับคนชั่วชีวิตก็จะมีแต่ความเสื่อม ดังสุภาษิตบทต่อไปนี้

อโห ทุรชนสรรคานมานหานิเ ปเท ปเท |
ปาวโก โลหสเคน มุทคโรรภิหนยเต || 109 ||

โห ! เพราะการสมาคมกับคนชั่ว
จึงมีความเสื่อมแห่งความนับถือทุกๆ ฝีก้าว
เพราะสมาคมกับเหล็ก ไฟจึงถูกค้อนตี⁹⁰

สุภาษิตบทนี้สอนให้รู้ว่าการคบกับคนชั่วเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง เพราะคนชื่อย่อมประพฤติชั่ว คิดแต่อกุศลธรรมอยู่เป็นนิตย์ คนช้วยังเป็นผู้โง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้จักใช้สติปัญญาไตร่ตรองก่อนจะทำและพูด การกระทำของคนชั่วจึงไร้ประโยชน์ ดีแต่จะสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น คนชั่วหากได้กระทำชั่วเพียงครั้งหนึ่งแล้วย่อมไม่เพียงพอ เพราะไม่รู้จักเกรงกลัวต่อการทำบาป มีใจอาฆาตพยาบาทอยู่เสมอ คนชั่วจึงทะนงในความคิดของตนเองและทำความชั่วต่อไป ไม่ว่าจะด้วยความชั่วทางกาย เช่น ทำร้ายผู้อื่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ไม่ประกอบสัมมาอาชีพ ความชั่วทางวาจา เช่น พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดจาใส่ร้าย ความชั่วทางใจ คือคิดปองร้ายผู้อื่นให้พินาศ ด้วยความชั่วเหล่านี้ คนชั่วจึงถูกผู้อื่นรังเกียจ ไม่อยากคบค้าสมาคมด้วย แต่หากใครหลงผิดไปคบกับคนชั่วแล้ว คนผู้นั้นย่อมได้รับแต่ความเสื่อมที่จะทำให้ชีวิตพินาศได้ ผู้คนจะกล่าวติเตียนในความชั่วทุกหนทุกแห่ง ต่างจากคนดีที่มีแต่คนรักใคร่ สรรเสริญในความดี การคบคนชั่วจึงมีแต่เรื่องเสื่อมเสียเหมือนเหล็กกับไฟ เมื่ออยู่ด้วยกันย่อมถูกค้อนตีให้หลอมละลายและเสื่อมไปในที่สุด

คำสอนเรื่องการคบมิตรในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 แสดงให้เห็นว่าการเลือกคบมิตรมีผลต่อชีวิตเราเป็นอย่างมาก เพราะการเลือกคบมิตรคือการเลือกใกล้ชนิดสนิทสนมกับผู้ใดผู้หนึ่ง และคน ๆ นั้นย่อมอยู่ใกล้ชิดเราตลอดเวลา ทำหน้าที่เป็นทั้งครูผู้สั่งสอน หรือผู้ให้คำปรึกษาซึ่งสามารถนำไปเราไปยังสิ่งที่ดีและไม่ดีได้ หากเราเลือกคบคนดี คนดีย่อมนำพาเราไปสู่ชีวิตที่ดี มีความสุข เป็นที่ยกย่องสรรเสริญของคนทั่วไป มีความเจริญก้าวหน้า นอกจากนี้ในทางพุทธศาสนายังสอนว่าการคบคนดีสามารถทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้โดยง่าย⁹¹ ในทางตรงกันข้าม

⁹⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 36.

⁹¹ พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, **มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ชมรมพุทธศาสตร์สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จพระพุฒาจารย์, 2540), 25.

หากเราเลือกคบคนชั่ว คนชั่วก็ย่อมนำชีวิตเราไปสู่ความพินาศได้ ทำให้เกิดความเสื่อมเสียชื่อเสียง ถูก
ติฉินนินทา ไม่มีคนเคารพนับถือ มีแต่ความเสื่อมเสีย สุภาษิตจึงตอกย้ำให้เราเห็นข้อดีจากการคบคนดี
และข้อเสียจากการคบคนชั่วเพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงผลที่จะเกิดขึ้น และนำคำสอนเรื่องการคบมิตร
ไปใช้ชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์ได้สูงสุด

สุภาษิตที่มีเนื้อหาคำสอนเรื่องการคบมิตร ไม่ได้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง
การคบคนดี และการคบคนชั่วเพื่อให้ผู้อ่านคิดตามดังที่ผู้วิจัยได้อธิบายผ่านมาแล้วเท่านั้น แต่ยัง
ปรากฏคำสอนที่ชี้เฉพาะเจาะจงให้เห็นว่าบุคคลที่ต้องหลีกเลี่ยง ไม่ควรสร้างความเป็นมิตรด้วยมี
ลักษณะเป็นอย่างไร ดังนี้

ปโรกเช การยहनदारि प्रत्यगुषे प्रियातिनम् ।

वरुषयेत्तातुत्सु มิตร วิชकुम्ภํ ปโยมุขम् ॥ 72 ॥

ควรเว้นเพื่อนเช่นนี้ คือ ต่อหน้าพูดเพราะ

แต่ลับหลังทำอันตรายแก่งาน

เหมือนหม้อยาพิษมีปากปกคลุมด้วยน้ำมัน⁹²

ผู้วิจัยพบว่าสุภาษิตบทข้างต้นเหมือนกับสุภาษิตบทหนึ่งในคัมภีร์ราชนีติด้วย ดังนี้

ปโรกเช การยहनदारि

प्रत्यगुषे प्रियातिनम् ।

वरुषयेत्तातुत्सु มิตร

विचकुम्भं पयोमुखम् ॥

ไม่ควรคบเพื่อน

ที่อยู่ต่อหน้าก็เฝ้ายกย่องสรรเสริญ

แต่พออยู่ลับหลังก็ตั้งหน้านินทา

ดุจหลีกเลี่ยงหม้อยาพิษที่มีน้ำมันปกปิดอยู่ข้างบน ฉะนั้น⁹³

⁹² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 27.

⁹³ ราชบัณฑิตยสถาน, ราชনীติ-ธรรมনীติ, 118.

สุภาชิตข้างต้นสอนให้รู้ว่าคนที่ไม่ควรคบค้าสมาคมด้วย คือคนที่ไม่มีความจริงใจ ไม่ซื่อสัตย์ในคำพูด ความคิด และการกระทำของตนเองอันเป็นลักษณะของคนชั่วที่ชอบพูดอิกอย่างหนึ่ง แต่กลับกระทำสิ่งที่ไม่ตรงกับคำพูดของตนเอง เป็นคนพูดเท็จ ชอบพูดหลอกลวงเพื่อให้ผู้อื่นตายใจ และลับหลังกลับทำสิ่งที่หักล้างประโยชน์ของคนอื่น นอกจากนี้ยังพูดเพ้อเจ้อ พูดจาเหลวไหล ไร้ประโยชน์ บุคคลเช่นนี้ย่อมคิดชั่ว ชอบหลอกให้ผู้อื่นเชื่อมั่นในตนเอง จากนั้นก็คิดทำร้ายผู้อื่นให้ได้รับอันตราย คนลักษณะเช่นนี้ตรงกับสุภาชิตไทยที่ว่า “ปากปราศรัย น้ำใจเชือดคอ” เปรียบได้กับหม้อยาพิษที่ปากหม้อปกคลุมด้วยน้ำมัน เมื่อผู้ใดพบเห็นย่อมคิดว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ไม่มีอันตราย แต่เมื่อดื่มไปแล้วกลับเป็นยาพิษที่สามารถส่งผลเสียร้ายแรงต่อชีวิตได้ ดังนั้นคนที่ไม่จริงใจเช่นนี้จึงควรหลีกเลี่ยงไม่ควรคบ

นอกจากนี้ยังพบสุภาชิตที่สอนให้รู้ว่าคนที่ควรคบบนนั้นต้องเป็นบุคคลระดับเดียวกัน มีทรัพย์สินและกำลังเสมอกันเท่านั้น ดังนี้

ยโยเรว สม วิตติ ยโยเรว สม พลม |

ตโยรวิวาโท ไมตรี วา ไนตตมารมโยะ กวจิต || 76 ||

วิวาทหรือไมตรี ของคนทั้งสองคือ

ผู้มีทรัพย์สินและกำลังเสมอกันเท่านั้น (จึงเหมาะสมกัน)

แต่มัน ไม่เหมาะสมกัน ระหว่างคนชั้นสูงและคนชั้นต่ำเลย⁹⁴

สุภาชิตบทนี้กล่าวถึงการคบมิตรที่จะต้องเลือกคบคนที่มีฐานะอยู่ในระดับเดียวกับตนเอง นั้น เช่น มีทรัพย์สินเสมอกัน มีกำลังเสมอกัน ในที่นี้กำลังเสมอกันอาจหมายถึงมีสติปัญญาเสมอกัน ประกอบอาชีพอย่างเดียวกัน คนที่อยู่ในระดับเดียวกัน ย่อมมีวิถีชีวิต การปฏิบัติตน และแนวความคิดที่คล้ายคลึงกันสามารถเข้าใจซึ่งกันและกันง่ายกว่าคนต่างระดับกัน ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาคนที่อยู่ในระดับด้วยกันย่อมอุปถัมภ์ช่วยเหลือกันด้วยความยินดี ในขณะที่เดียวกันย่อมช่วยส่งเสริมกันให้ดีขึ้นได้ด้วย เปรียบได้กับสัตว์ชนิดเดียวกัน อยู่รวมกันเป็นฝูง เช่น ม้า มักจะเข้าใจลักษณะนิสัยของม้าด้วยกัน รู้จักอาหารการกินที่เหมาะสม เมื่อม้าตัวหนึ่งได้รับอันตราย ม้าตัวอื่น ๆ ในฝูงย่อมเสี่ยงภัยเข้าไปช่วยเหลือตามสัญชาตญาณโดยไม่กลัวภัยใด ๆ แต่หากม้าตัวใดตัวหนึ่งพลัดหลงเข้าไปในหมู่สิงโต ที่มีลักษณะการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน ม้าตัวนั้นย่อมไม่ได้รับการต้อนรับในฐานะมิตร แต่จะถูกสิงโตทำร้ายในฐานะศัตรู หรือหากม้าตัวนั้นรอดชีวิตในฝูงสิงโตได้ ก็คงจะกินเนื้อเป็นอาหารอย่างสิงโตไม่ได้

⁹⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 29.

เหมือนกับการคบมิตรที่ควรคบคนในระดับเดียวกัน ที่มีลักษณะนิสัยใจคอคล้ายคลึงกัน มีกำลัง มีสติปัญญาความคิดเหมือน ๆ กัน จึงจะสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้

คำสอนในข้อนี้มีความคล้ายคลึงกับสุภาษิตในทิตยประเทศที่สอนให้คบคนในระดับเดียวกัน โดยนำไปเปรียบเทียบกับช่างที่ตกหล่มว่ามีช่างเท่านั้นที่สามารถช่วยฉุดดึงช่างขึ้นมาจากหล่มได้ ไม่ใช่สัตว์อื่น ดังสุภาษิตที่ว่า

เอารส กฤตสมพณฺธํ ตถา วิศกรมา คตม |
 รกษติ วุยสภยศจ มิตฺรํ ชุณฺยํ จตุรวิธม ||
 สารุชนเท่านั้น จึงสามารถช่วยชีวิตสารุชนจากความทุกข์ได้
 เปรียบเหมือนช่างเท่านั้นจึงสามารถฉุดช่างที่ตกหล่มได้⁹⁵

คำสอนในข้อนี้ผู้วิจัยเห็นว่า การเลือกคบคนในระดับเดียวกันเหมาะสมกว่าการคบคนในระดับต่างกันนั้นไม่เป็นจริงเสมอไป เพราะคนต่างระดับกัน แต่ถ้ามีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ประพฤติตนไปในแนวทางเดียวกัน ก็ย่อมใช้เวลาเรียนรู้เพื่อสร้างมิตรภาพที่ดีได้ เพียงแต่คนที่อยู่ต่างระดับกันมีโอกาสที่จะมาพบปะพูดคุยเพื่อสร้างมิตรภาพกันได้ยาก นี่อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่คนต่างระดับกันไม่สามารถเป็นมิตรกันได้

สุภาษิตสอนเรื่องการคบมิตรในหนังสือเล่มนี้ ยังสอนให้รู้ว่า มีเพื่อน 4 ประเภทที่ควรคบ ค้าสมาคมด้วย ไม่ควรทอดทิ้งซึ่งกันและกัน เพราะจะเป็นเพื่อนที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมอ ดังสุภาษิตตัวอย่างต่อไปนี้

เอารส กฤตสพณฺธํ ตถา วิศกรมา คตม |
 รกษติ วุยสเนภยศจ มิตฺรํ ชุณฺยํ จตุรวิธม || 71 ||

เพื่อน 4 ประเภทที่ควรรู้ คือ

- (1) เพื่อนที่เกิดจากพ่อแม่เดียวกัน
- (2) เพื่อนที่ปลุกสัมพันธกัน
- (3) เพื่อนที่มาจากวงศ์ตระกูลเดียวกัน

⁹⁵ พระมหาสายชล เถรนิยม, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักจริยธรรมเกี่ยวกับการคบมิตรในทิตยประเทศกับมังคลัตถปิณี”, 47.

(4) เพื่อนที่ป้องกันจากความพินาศ⁹⁶

สุภาชิตบทนี้ผู้วิจัยตีความเนื้อหาคำสอนได้ว่า ในชีวิตคนเราสามารถมีเพื่อนได้มากมายหลายวิธี อาจเป็นเพื่อนที่พบเจอด้วยตนเองตามสถานที่ต่าง ๆ หรือเพื่อนที่ผู้อื่นแนะนำให้รู้จัก ซึ่งการทำมา รู้จัก ตลอดจนคบเพื่อนแต่ละประเภทนั้นต้องใช้เวลาทำความเข้าใจลักษณะนิสัยใจคอ ความคิด พฤติกรรมซึ่งกันและกันเป็นเวลานานจนสามารถตัดสินใจได้ว่าเพื่อนคนไหนที่ควรคบ เพื่อนคนไหนไม่ควรคบ โดยพื้นฐานมนุษย์ทุกคนต้องการคบคนที่มีลักษณะเป็นกัลยาณมิตร กล่าวคือ เป็นเพื่อนที่ดี มีอุปการะเกื้อกูลอุดหนุนแก่กัน เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกันเสมอ และกัลยาณมิตรย่อมคอยตักเตือนให้สติ แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกันด้วยความรักใคร่ จริ่งใจ⁹⁷ แต่เพื่อนทุกคนใช้ว่าจะเป็นกัลยาณมิตรได้ ดังนั้นเพื่อนบางประเภทจึงไม่ควรคบ แต่สุภาชิตบทนี้กล่าวว่าเพื่อนที่เกิดจากพ่อแม่เดียวกัน ได้แก่ พี่น้อง เพื่อนที่ปลูกสัมพันธกัน เช่น เพื่อนที่รู้จักกันมาเป็นเวลานาน อาจเป็นเพื่อนเก่าแก่ของคนในครอบครัว เพื่อนที่มาจากวงศ์ตระกูลเดียวกัน เช่น ญาติพี่น้องทั้งหลาย พ่อ แม่ และ เพื่อนที่ป้องกันจากความพินาศ คือ เพื่อนที่เสียสละ มีน้ำใจ มีเมตตาคอยช่วยเหลือเกื้อกูลเรายามเดือดร้อน เพื่อนทั้ง 4 ประเภทเหล่านี้ ควรคบตลอดไป ไม่ควรลืมบุญคุณ ควรแสดงมิตรภาพที่ดีต่อกันตลอดไป ไม่ทอดทิ้งกัน เพราะเพื่อนเหล่านี้จะคอยช่วยเหลือเกื้อกูลเรายามทุกข์ยากเสมอ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นมิตรแท้แน่นอน ทั้งนี้ผู้ศึกษาพบว่าสุภาชิตบทนี้เหมือนกับสุภาชิตที่ปรากฏในทิโตนเทศ ซึ่งมีใจความเหมือนกัน ดังนี้

เอารส กฤตส์พนธ์ ตลา วิศวกรมา คตม |

รภษิต วุสเนภยศจ มิตร ชุญญย์ จตุรวีธม ||

มิตรมี 4 อย่างคือ โอรส (บุตร ลูก) ผู้ที่เกี่ยวข้องในครอบครัว

มิตรปริมปราของวงศ์ตระกูล ผู้ที่ช่วยให้พ้นภัยพิบัติ⁹⁸

สุดท้ายสุภาชิตบทหนึ่งในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 แสดงให้เห็นพฤติกรรมร้ายแรงที่ไม่ควรกระทำ เพราะเป็นชนวนให้เกิดการแตกมิตรได้ ดังสุภาชิตบทนี้

⁹⁶ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 27.

⁹⁷ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอชิต (ฉบับสมบูรณ์)**, 20.

⁹⁸ พระมหาสายชล เถรนิยม, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักจริยธรรมเกี่ยวกับการคบมิตรในทิโตนเทศกับมังคลัตถปิณี”, 47.

รหস্যเกโท ยาจญา จ ไนชฐุรย์ อลจิตตดา |
 โกรโร นิะสตยดา ทยุตเมตนมิตรস্য พุชณม || 73 ||

การเปิดเผยความลับ 1 การขอ 1 ความหยาบคาย 1
 จิตใจไม่มั่นคง 1 ความโกรธ 1 ความไม่ซื่อตรง 1
 การพนัน 1 (7) สิ่งนี้เป็นการทำลายมิตร⁹⁹

สุภาษิตตัวอย่างสอนให้รู้ว่าพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความไม่เชื่อใจต่อกันในหมู่มิตร อันจะก่อให้เกิดปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกันจนกลายเป็นการแตกมิตรมีทั้งสิ้น 7 ประการ ได้แก่ การเปิดเผยความลับ การขอให้ช่วยเหลืออย่างไม่ถูกกาลเทศะ การพูดจาหยาบคาย การมีจิตใจไม่มั่นคง โอนเอนไปในอบายมุข ความโกรธแค้นอย่างไม่มีจิตเมตตา ไม่รู้จักระงับความโกรธ ไม่คิดให้อภัยซึ่งกันและกัน ความไม่ซื่อสัตย์จริงใจ และการพนัน ซึ่งเป็นอบายมุขที่ชั่วร้าย ทำให้เสียทรัพย์สินและนำชีวิตไปสู่ความพินาศได้ หากใครทำพฤติกรรมเช่นนี้ย่อมเป็นที่ติฉินนินทาของผู้อื่น เพื่อนที่เคยคบค้าสมาคมด้วยก็ไม่อยากเข้าใกล้ เพราะกลัวจะโดนค่านินทาว่าเป็นคนชั่วตามไปด้วย เปรียบได้กับใบไม้ที่ห่อหุ้มปลาเน่า ย่อมต้องพลอยแปดเปื้อนและเหม็นเน่าไปด้วย เช่นเดียวกับผู้ที่คบคนชั่วก็จะพลอยเดือดร้อน เสียชื่อเสียงไปด้วย นอกจากนี้การกระทำพฤติกรรมทั้งหลายดังกล่าวยังเป็นการแสดงความไม่เคารพในสิทธิของกันและกัน ตลอดจนคุณค่าของมิตรภาพที่เพื่อนมีให้จึงไม่มีใครอยากอยู่ใกล้ชิดด้วยต่อไป สุดท้ายการแตกมิตรจึงเกิดขึ้น ดังนั้นการเลือกคบมิตรว่ายากแล้ว การรักษามิตรภาพไว้ให้นานที่สุดนั้นยากกว่า หากต้องการรักษามิตรภาพไว้ให้ยาวนานต้องหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเหล่านี้ และปฏิบัติต่อมิตรของตนด้วยความจริงใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันยามลำบาก คอยชี้แนะ ตักเตือนเมื่อเกิดปัญหาตลอดจนแสดงความยินดีเมื่อมิตรของตนประสบความสำเร็จ ทั้งหมดที่กล่าวมานี้คือคำสอนเรื่องการคบมิตรที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1

คำสอนเรื่องการครองเรือน

การครองเรือน ตรงกับคำศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า คฤหาวาส ซึ่งมีความหมายว่า ความอยู่ทั่วด้วยเรือน¹⁰⁰ มุ่งเน้นไปที่การครองเรือนของสามีภรรยา ตามคำสอนเรื่องอาศรม 4 ของศาสนา

⁹⁹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 28.

¹⁰⁰ พระมหาโกวิทย์ พิมพ์พวง, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องการครองเรือนในคัมภีร์มงคลสูตรกับคัมภีร์ราชনীติ” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 16. อ้างจาก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, **พานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต** (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537), 281.

พราหมณ์-ฮินดู เมื่อเด็กชายเข้าสู่วัยพรหมจรรย์แล้วต้องไปอาศัยอยู่กับครูในสำนัก เพื่อศึกษาหาความรู้ในพระเวทและศาสตร์ทั้งหลายจนครบถ้วน จากนั้นเมื่ออายุย่างเข้า 26 ปี พรหมจารีก็จะลาครูของตนออกไปชีวิตคู่อย่างผู้ครองเรือนในคฤหัสถ์อาศรม คฤหัสถ์จึงอยู่ในชั้นของผู้ใหญ่ที่ควรออกเรือนและสร้างความมั่นคงให้แก่ตนเองและครอบครัว¹⁰¹ คฤหัสถ์อาจหมายถึงผู้อยู่ครองเรือน หรือพ่อบ้าน มีภรรยา มีบุตร คฤหัสถ์เป็นการดำรงชีวิตที่ทำให้รู้แจ้งจุดมุ่งหมายของมนุษย์¹⁰² คือ กาม อรรถประโยชน์ และธรรม¹⁰³ รวมไปถึงจุดมุ่งหมายอันสูงสุดคือ โมกษะ ช่วงชีวิตระหว่างการครองเรือนจึงเป็นช่วงชีวิตที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งของชาวฮินดู โดยเฉพาะผู้ชาย เรียกได้ว่าเป็นระยะของการใช้ชีวิตจริงในสังคม โดยการนำความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาเมื่อครั้งยังประพาศพรหมจรรย์มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการบริหารครอบครัวของตน ที่ไม่ได้มีเพียงสามี ภรรยาเพียงเท่านั้น แต่ยังมีบุตรที่ต้องดูแลอีกด้วย ผู้ชายจะต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ชาวฮินดูให้ความสำคัญกับพ่อบ้านหรือหัวหน้าครอบครัวเป็นอย่างมาก¹⁰⁴ เพราะหัวหน้าครอบครัวต้องเป็นผู้นำพาสมาชิกในครอบครัวทั้งหมดไปสู่หนทางแห่งความสุข ทั้งนี้การครองเรือนก็มีความสำคัญต่อผู้หญิงด้วยเช่นกัน เนื่องจากความเชื่อทางศาสนาสามีภรรยาเมื่อครองคู่กันแล้วจะต้องมีบุตรเพื่อใช้หนี้บรรพบุรุษ ดังนั้นผู้หญิงในฐานะที่เป็นมารดาของบุตรจึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในการครองเรือนนั่นเอง¹⁰⁵

ในการจะครองเรือนให้ราบรื่นนอกจากจะอาศัยความเข้าใจกันระหว่างคนในครอบครัวแล้ว ยังจะต้องอาศัยคุณธรรมในการครองเรือนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้สมาชิกในครอบครัวปฏิบัติให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม หลักธรรมพื้นฐานในการครองเรือนคือ ฆราวาสธรรม 4 เป็นหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ประกอบด้วย 1) สัจจะ คือ ความจริงใจ ซื่อสัตย์ต่อกัน 2) ทมะ คือ การข่มใจ รู้จักควบคุมจิตใจตนเอง และปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

¹⁰¹ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, **อินเดีย อนุทวีปที่น่าทึ่ง** (กรุงเทพฯ: ศยาม, ม.ป.ป.), 50.

¹⁰² อรรถะ คือ คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมในการปฏิบัติเพื่อการแสวงหาและการใช้ทรัพย์สิน กามะ คือ คำสอนเกี่ยวกับธรรมชาติของความปรารถนา ความพึงพอใจ และผลที่ชีวิตได้รับอันเนื่องจากความปรารถนาและความถึงพอใจ พร้อมทั้งคำสอนเกี่ยวกับหลักปฏิบัติเพื่อการแสวงหาความสุข ธรรมะ คือ คำสอนเกี่ยวกับสภาวะของธรรมชาติและข้อปฏิบัติเพื่อความสอดคล้องกับความเป็นไปของสภาวะเหล่านั้น

¹⁰³ วิมลศิริ ร่วมสุข, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท**, 20.

¹⁰⁴ เสาวภา เจริญขวัญ, “ประเพณีการแต่งงานของอินเดียในสมัยพระเวท” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), 27.

¹⁰⁵ วาสนา ไอยรัตน์, “สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว่าด้วยธรรมศาสตร์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 48.

3) ชั้นดี คือ ความอดทน ตั้งหน้าตั้งตาทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร และ 4) จาคะ คือ ความเสียสละ การมีจิตใจกว้างขวาง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน¹⁰⁶

นอกจากหลักธรรมเบื้องต้นแล้ว คำสอนเกี่ยวกับการครองเรือนก็มีความสำคัญในฐานะใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตคู่ให้เป็นไปอย่างราบรื่นได้ ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ปรากฏคำสอนเรื่องการครองเรือนอยู่บ้าง โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับความสำคัญของผู้ครองเรือนทั้งสามี ภรรยา และลักษณะที่เหมาะสมของภรรยา แต่ในหนังสือเล่มนี้ไม่ปรากฏคำสอนเกี่ยวกับลักษณะที่เหมาะสมของผู้เป็นสามี อาจเป็นเพราะในสังคมอินเดียบุรุษมีศักดิ์เหนือกว่าสตรี การดูแลลักษณะของสตรีที่เหมาะสมและเลือกมาเป็นคู่ครองจึงมีความสำคัญมากกว่าลักษณะบุรุษ ดังจะเห็นได้จากในสมัยโบราณ นักกฎหมายอินเดียเปรียบเทียบสตรีว่าเป็นเหมือนพื้นดิน บุรุษเป็นเหมือนเมล็ดพืช เมล็ดพืชจะสำคัญกว่าเพราะผลผลิตที่เกิดขึ้น ขึ้นอยู่กับคุณภาพของเมล็ดพืช พื้นดินมีหน้าที่เป็นเพียงที่รองรับเท่านั้น ดังนั้นบุรุษผู้เป็นสามีจึงมีความสำคัญ ได้รับการยกย่องมากกว่า¹⁰⁷

คำสอนเรื่องการครองเรือนของสามีภรรยา มีดังต่อไปนี้

1. คำสอนเรื่องสามีภรรยา

สตีชโน ภรรยา ภรตา ภรตรา ภรรยา ตไถว จ |
ยสมินเนว กุเล นิตยํ กลยาณํ ตตร ไว ธรรวม || 101 ||

สามีพอใจภรรยา และภรรยาพอใจสามี

ในครอบครัวนั้น มีความงามและความมั่นคงแน่นอน¹⁰⁸

สุภาสิตบทนี้สอนให้รู้ว่าครอบครัวจะมีความมั่นคงได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกในครอบครัวมีความรัก ความพึงพอใจซึ่งกันและกัน กล่าวคือ สามีภรรยาจะต้องปฏิบัติตนในฐานะคู่ครองที่ดี จะต้องแสดงความรัก มีความซื่อสัตย์ต่อกัน ภรรยาต้องปรนนิบัติสามีอย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่เดียวกันสามีก็ต้องดูแลสงเคราะห์ภรรยาให้มีความสุขอยู่ตลอดเวลา เมื่อสามีและภรรยาปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อกันแล้วก็จะมีความพึงพอใจต่อกัน ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน ครอบครัวย่อมกลายเป็นครอบครัวที่เต็มไปด้วย

¹⁰⁶ พระราชวรมณี (ประยูรต์ ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*, 83-84.

¹⁰⁷ วาสนา ไอยราร์ตัน, “สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว่าด้วยธรรมศาสตร์”, 35.

¹⁰⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 34.

ความสุข มีความมั่นคงตลอดไป การสงเคราะห์สามิภรรยา¹⁰⁹ จึงเป็นสิ่งสำคัญของการครองเรือน นอกจากนี้ คู่สามิภรรยาต้องมีพรหมวิหารธรรมเป็นที่ตั้ง ได้แก่ มีเมตตา คือ ความรัก มีกรุณา คือ ความสงสาร มีมุทิตา คือความยินดีเมื่อมีความสุข และมีอุเบกขา คือความวางใจเป็นกลาง¹¹⁰ ชีวิตคู่จึงจะมีความมั่นคงได้

เนื่องจากสุภาชิตบทนี้ไม่ได้สอนเกี่ยวกับหลักปฏิบัติของสามิภรรยาไว้เลย ผู้วิจัยจึงตีความคำสอน และได้อธิบายขยายความเพื่อให้ผู้อ่านมีความเข้าใจความหมายของสุภาชิตมากยิ่งขึ้น ดังที่ได้แสดงไว้แล้ว นอกจากนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอหลักธรรม ตลอดจนข้อควรปฏิบัติของสามิภรรยา เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพรวมของวิธีการครองเรือนได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ วัยแห่งการครองเรือนนี้ สามิภรรยาจะต้องปฏิบัติหลักธรรมพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่¹¹¹

- 1) ไม่เบียดเบียน และไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน
- 2) ขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาอาชีพ
- 3) ไม่หลงใหลตามสังคมที่เปลี่ยนแปลง ต้องดำรงความบริสุทธิ์ และซื่อสัตย์ต่อกัน
- 4) ไม่ขัดขืนหรือข่มฝืนอารมณ์ แต่ควบคุมไว้ในขอบเขต
- 5) ไม่ประกอบอาชีพที่ต้องห้าม
- 6) ไม่หลงใหลสิ่งที่ยั่วชวน
- 7) หลีกเลียงความฟุ้งเฟ้อที่เป็นอุปสรรคการขัดขวางการศึกษาพระเวท ต้องระลึกไว้

เสมอว่า การศึกษาพระเวทจะช่วยเตือนสติให้ระลึกถึงเป้าหมายของชีวิต

¹⁰⁹ ในคัมภีร์มงคลสูตร (ภาษาบาลี) มงคลที่ 13 ทารสงคโท การสงเคราะห์สามิภรรยา กล่าวว่า สามิภรรยาต้องสงเคราะห์ภรรยา 5 ประการคือ 1) สัมมานนา ยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา 2) อวิมานนา ไม่ดูหมิ่นถิ่นแคลนภรรยา 3) อนตจิรยา ไม่ประพฤตินอกใจภรรยา 4) อีสสิริยโวลักคะ มอบความเป็นใหญ่ให้ภรรยา 5) อลังการูปทานะ ให้เครื่องแต่งกายแก่ภรรยา ในขณะที่ภรรยาต้องสงเคราะห์สามิ 5 ประการคือ 1) สุลังวิทักมมันตา จัดการงานดี 2) สุลังคหิตปริชนะ สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามิดี 3) อนตจิรานิ ไม่ประพฤตินอกใจสามิ 4) สัมภตานุรักขนา รักษาทรัพย์ที่สามิหามาได้ 5) ทักขานลสา ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง อ้างจาก สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอดชีวิต (ฉบับสมบูรณ์)** (กรุงเทพฯ: กองราชเลขาธุการในพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2558. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์พระราชทาน ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558 และทรงเกษียณอายุราชการ 30 กันยายน 2558), 248-254.

¹¹⁰ พระสมชาย อนุตตโร (ดาวศรี), “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่อง ทิศหกในพุทธศาสนา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), 73.

¹¹¹ สมพร สุขเกษม, **หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**, 95-96.

8) รู้สึกต่อสิ่งทั้งหลาย อันได้แก่ วัย อาชีพ ฐานะ การศึกษาพระเวท และการดำเนินไปสู่พรหมมณีน่ามีความสำคัญเท่ากันหมด

นอกจากหลักธรรมดังกล่าวแล้วผู้เป็นสามีจะต้องมีจริยธรรมพื้นฐาน คือ หลักปติธรรม เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของสามีต่อภรรยา ผู้เป็นชายต้องเลือกคู่ครองที่เหมาะสมแก่ตระกูลของตน สามีต้องเอาใจใส่ภรรยา ถือผู้หญิงอื่นเป็นเสมือนมารดา พี่น้อง หรือลูกหลานตามแต่วัยอันควร หากสามีปฏิบัติได้เช่นนี้ ภรรยาจะมีแต่ความสุข ทำให้มีแต่ความเจริญก้าวหน้า เพราะถือว่า ที่ได้ภรรยาได้รับความนับถือจากสามีที่นั่นย่อมมีเทพทั้งหลายอาศัยอยู่¹¹² ในขณะที่ภรรยาต้องปฏิบัติตามหลักปติธรรม โดยซื่อสัตย์สุจริตต่อสามี เอาใจใส่สามี ไม่เป็นชู้กับชายอื่น และต้องให้กำเนิดบุตรกับสามีของตน เพื่อเป็นการรักษาวงศ์ของตนเอง¹¹³ หากสามีภรรยายึดถือหลักธรรมทั้งหมดนี้ พร้อมนำไปปฏิบัติตามครอบครัวก็จะมั่นคง

สุภาชิตสอนเรื่องการครองเรือนในหนังสือเล่มนี้ยังสอนว่าครอบครัวจะสมบูรณ์ต่อเมื่อมีสามีภรรยาอยู่ด้วยกันเท่านั้น หากครอบครัวนั้นขาดคนใดคนหนึ่งไปก็ไม่สามารถเรียกว่าครอบครัวหรือบ้านได้ ดังนั้นการมีชีวิตในวัยครองเรือนจะไม่สมบูรณ์ ดังตัวอย่าง

บุตรไปตรวฐฤๅไคยะ สปุณณปิ สรวทา |

ภรรยาหีนคฤหสถสย ศูนย์เมว คฤห มตฺ || 105 ||

นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า

บ้านสมบูรณ์ด้วยลูก หลาน สะใภ้ และคนใช้เสมอ

แต่สำหรับผู้ครองเรือนที่ไม่มีภรรยา บ้านเป็นบ้านที่ว่างเปล่า¹¹⁴

ผู้วิจัยสามารถตีความคำสอนจากสุภาชิตข้างต้นได้ว่าบ้านหรือครอบครัวที่สมบูรณ์ นอกจากจะมีสามีภรรยาแล้ว ยังประกอบไปด้วยสมาชิกคนอื่น ๆ อีก เช่น บุตร หลาน คนรับใช้ คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นครอบครัวใหญ่ แต่ที่สำคัญที่สุดของความเป็นบ้านคือ การมีสามีครองเรือนเคียงคู่ภรรยา เพราะถ้าหากไม่มีภรรยาแล้ว สามีก็เปรียบเสมือนอยู่ตัวคนเดียว ไม่มีภรรยาทำหน้าที่ผลิตบุตรเพื่อสืบวงศ์ตระกูล เมื่อไม่มีบุตร ย่อมไม่เกิดลูกสะใภ้ เมื่อไม่มีสะใภ้ ย่อมไม่เกิดหลาน เมื่อไม่มีหลาน ย่อมไม่เกิดคนรับใช้มาคอยดูแลบ้าน ดังนั้นหากไม่มีภรรยา คำว่าครอบครัวก็ไม่อาจถูกเติม

¹¹² สมพร สุขเกษม, **หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**, 120.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, 120-121.

¹¹⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 35.

เต็มได้ เห็นได้ว่าวัยครองเรือนจะต้องประกอบไปด้วยสามีและภรรยาเป็นสองบุคคลสำคัญอยู่เสมอ ไม่สามารถขาดคนใดคนหนึ่งไปได้ เช่นเดียวกับคำสอนในสุภาสิตต่อไปนี้

มาตา ยสย คฤเห นาสติ ภรรยา จ ปริยวาทีน |
 อธณฺยํ เตน คนตพฺยํ ยถารณฺยํ ตถา คฤหม || 196 ||

ผู้ใดไม่มีมารดา และภรรยาผู้พูดคำอ่อนหวานในบ้าน
 ผู้นั้นควรไปสู่วา เพราะบ้านก็เหมือนกับป่า¹¹⁵

จากสุภาสิตชี้ให้เห็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของผู้เป็นภรรยา คือ การพูดจาไพเราะอ่อนหวานซึ่งเป็นหลักปฏิบัติโดยทั่วไปของสตรีที่จะต้องมีความสุภาพเรียบร้อย อ่อนโยน พูดจาอ่อนหวาน เนื่องจากคำพูดที่อ่อนหวานนั้นเป็นการแสดงความรักความห่วงใยอย่างง่ายที่สุด ถ้อยคำอ่อนหวานย่อมออกมาจากความจริงใจของภรรยา เมื่อผู้เป็นสามีได้ฟังย่อมมีกำลังใจและพึงพอใจในตัวภรรยา การใช้ชีวิตในวัยครองเรือนก็มีความสุข แต่หากชายใดไม่มีแม้กระทั่งมารดาคอยดูแล และไม่มีภรรยาพูดจาอ่อนหวาน ผู้นั้นก็ควรไปอยู่ป่าอันเป็นสถานที่วิเวก มีแต่ความสงบ เพราะการอยู่ในบ้านที่ไม่มีใครก็ไม่ต่างอะไรจากการอยู่ในป่า สุภาสิตบทนี้สอนโดยทางอ้อมว่าสามีควรเลือกผู้จะมาเป็นภรรยาที่ควรมีลักษณะนิสัยประการหนึ่งคือ การพูดจาไพเราะอ่อนหวานนั่นเอง

ต่อมาเมื่อสามีภรรยาครองเรือนกันไปตามวัยแล้ว ย่อมเปลี่ยนหน้าที่ของตนเองเป็นพ่อแม่ เป็นผู้ให้กำเนิดบุตรอันเป็นหน้าที่อันสมควรของคู่สามีภรรยา เพราะต่อไปนอกจากบุตรจะทำหน้าที่ดูแลตนเองตามแก่ชราแล้ว ยังเป็นผู้สืบวงศ์ตระกูลของตนเองต่อไปดังสุภาสิตสอนว่าพ่อแม่ต้องทำหน้าที่เสมือนครูบาอาจารย์ คอยอบรมสั่งสอนบุตร ดังนี้

มาตา ศตฺรฺระ ปิตา ไวรฺรึ เยน พาโล น ปาตะ |
 น โศภเต สภามธฺเย หํสมธฺเย พโโก ยถา || 80 ||

พ่อ-แม่ ที่ไม่สั่งสอนลูก เป็นศัตรูและข้าศึก (ของลูก)
 ลูกจะไม่สง่างามในท่ามกลางที่ประชุม
 เหมือนกับนกยางในท่ามกลางหงส์¹¹⁶

¹¹⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 57.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 29.

สุภาชิตบทนี้แสดงให้เห็นว่าพ่อแม่มีหน้าที่พื้นฐานในการสงเคราะห์บุตรของตนให้มีจริยธรรมตั้งอยู่ในความดี นอกจากนี้ยังต้องทำหน้าที่เป็นครูอาจารย์ คอยอบรมสั่งสอนให้ลูกมีสติปัญญาความรู้ติดตัว ทั้งยังเป็นผู้ชี้แนะสิ่งที่ดีให้แก่บุตร ตักเตือนเมื่อบุตรทำผิด หากพ่อแม่ไม่สามารถอบรมสั่งสอนบุตรของตนเองได้ก็ต้องจัดการให้บุตรได้รับการศึกษาศิลปวิทยา เพื่อให้บุตรของตนมีสติปัญญา เป็นคนฉลาดรอบรู้ เมื่อถึงวัยอันควรพ่อแม่มีหน้าที่อบรมศิลปะวิทยาการให้บุตร หากเป็นบุตรชายก็ให้รำเรียนความรู้ในพระเวทและศาสตร์ต่าง ๆ แต่ถ้าเป็นบุตรสาวก็สอนให้รู้จักการบ้านเรือน หากพ่อแม่ไม่อบรมสั่งสอนหรือจัดการให้บุตรของตนได้รำเรียนศิลปวิทยาการแล้ว บุตรก็จะกลายเป็นคนโง่เขลา ขาดสติปัญญาในการคิดไตร่ตรองสิ่งที่ควรและไม่ควรทำ อาจทำสิ่งไม่ดีจนติดเป็นนิสัยกลายเป็นคนชั่วทำให้ถูกนินทาว่าร้ายจากผู้อื่น เมื่ออยู่ท่ามกลางสภาที่ประชุม บุตรก็ไม่อาจแสดงความคิดเห็นด้วยถ้อยคำอันเป็นประโยชน์ ไม่มีความสง่างามเพราะไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนเปรียบได้กับกาในฝูงหงส์ที่ไม่มีความสง่างามเอาเสียเลย และยิ่งไปกว่านั้นเมื่อผู้เป็นบุตรไม่มีความสง่างามแล้ว ผู้อื่นก็จะตำหนิติเตียนพ่อแม่ได้ว่าไม่อบรมสั่งสอนลูก ดังนั้นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของพ่อแม่คือให้ความรัก ไม่เลี้ยงดูด้วยใจรังเกียจ อบรมสั่งสอนบุตรของตนเองอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนั้นต้องมีบทบาทในการพัฒนาจิตใจบุตรให้มีจิตใจดี มีคุณธรรมจริยธรรมสูง ตั้งมั่นในความดี และละเว้นจากการทำความชั่วอีกด้วย¹¹⁷

ยาวนน เยวณปรापตะ ศึกษเขต ดาวทาทมชะ |
 วยตติกาเล เกพาเร กรษเณระ กิ กริชยเต || 160 ||

(พ่อ-แม่) ควรฝึกลูก อบรมเท่าที่เขายังไม่ถึงความเป็นหนุ่ม
 การไถนา เมื่อหมดเวลา (ฤดูฝน) จักกระทำอะไรได้?¹¹⁸

ส่วนสุภาชิตข้างต้นที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างมานี้กล่าวว่าพ่อแม่ควรเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนบุตรชายให้ดีตั้งแต่ครั้งยังเป็นเด็ก อยู่ในช่วงวัยพรหมจรรย์ พ่อแม่ต้องปลูกฝังให้บุตรของคนคิดดีทั้งกาย วาจา ใจ เพื่อให้มีความดีเป็นพื้นฐานในการทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งยังมอบวิชาความรู้ให้บุตรเพื่อให้เขาเติบโตไปเป็นผู้ใหญ่ที่ดี แต่หากเมื่อใดบุตรชายเจริญเติบโตเป็นคฤหัสถ์ เข้าสู่ช่วงวัยที่สามารถครองเรือนได้แล้ว พ่อแม่ก็ไม่สามารถฝึกฝนและอบรมบุตรของตนได้อีกต่อไป เพราะคฤหัสถ์เป็นวัยแห่งการ

¹¹⁷ พระสมชาย อนุตตรโร (ดาวศรี), “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทิศหกในพุทธศาสนา”, 73.

¹¹⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 48.

ครองเรือน ไม่ใช่ช่วยแห่งการศึกษาหาความรู้แต่อย่างใด เปรียบได้กับการไถนาที่ควรทำในฤดูฝน เมื่อ
 ให้ได้ผลผลิตที่ดี มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุด หากทำในฤดูกาลอื่นก็จะไม่เกิดผลประโยชน์อันใด
 เช่นเดียวกับการอบรมสั่งสอนบุตรก็ควรทำตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นเด็ก ดังหลักปิตุธรรม มาตฤธรรม
 ที่ว่าพ่อแม่ต้องเลี้ยงดูบุตรด้วยความรัก ความเมตตากรุณา จนเมื่อบุตรอายุ 6 ขวบ พ่อแม่ต้องเลี้ยงดู
 โดยวิธีการอบรมสั่งสอนหรือให้การศึกษาอย่างใกล้ชิด ปกครองดูแลควบคุมและสังเกตความประพฤติ
 นิสัยใจคอของบุตรโดยตลอด และเมื่อบุตรเจริญเติบโตแล้ว ให้ถือว่าบุตรเป็นมิตรสหาย พ่อแม่จึงมี
 หน้าที่ให้คำปรึกษาและแนะนำคุ้มครองที่ดีให้แก่บุตรเพียงเท่านั้น¹¹⁹

2. คำสอนเรื่องบุตร

นอกจากจะมีคำสอนเรื่องการครองเรือนในฐานะสามีภรรยาปฏิบัติต่อกัน และพ่อแม่
 ปฏิบัติต่อบุตรแล้ว ยังพบสุภาษิตที่มีเนื้อหาคำสอนเรื่องการปฏิบัติตนระหว่างบุตรกับพ่อแม่อีกด้วย
 ดังสุภาษิตที่ว่า

ปรโทเซ ทิปกศจนฺทระ ปรภาเต ทิปโก รวิเ |
 ไตรโลกเย ทิปโก ธรรมะ สุปุตระ กุลทิปกะ || 193 ||

พระจันทร์เป็นแสงสว่างในเวลากลางคืน
 พระอาทิตย์เป็นแสงสว่างในเวลากลางวัน
 ธรรมะเป็นแสงสว่างในโลกทั้ง 3
 (มนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก)
 ลูกที่ดีเป็นแสงสว่างแห่งตระกูล¹²⁰

สุภาษิตบทนี้สอนให้รู้ว่าบุตรเปรียบเสมือนแสงสว่างแห่งวงศ์ตระกูล เพราะบุตรเป็น
 ตัวแทนของพ่อและแม่ พ่อแม่มีหน้าที่ให้ความรู้ อบรมสั่งสอนบุตรของตนให้เป็นผู้ประพฤติดีทั้งกาย
 วาจา ใจ ยิ่งแต่ยังเด็กจนเติบโตใหญ่ เมื่อโตขึ้นบุตรย่อมออกไปใช้ชีวิตในสังคมเพียงลำพัง ความรู้
 ความคิด คำพูด และการกระทำที่แสดงออกมาก็ล้วนได้รับแบบอย่างมาจากพ่อแม่ผู้อบรมสั่งสอนแทบ
 ทั้งสิ้น หากบุตรปฏิบัติดีก็จะมีแต่คนชื่นชมไปถึงพ่อแม่และวงศ์ตระกูล เพราะสิ่งที่บุตรทำ
 เปรียบเสมือนแสงสว่างที่ส่องให้คนรับรู้ว่าคุณเองเป็นบุตรของใคร มาจากวงศ์ตระกูลไหน มีสติปัญญา

¹¹⁹ สมพร สุขเกษม, **หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**, 1198-1199.

¹²⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**,
 พิมพ์ครั้งที่ 2, 56.

เป็นอย่างไร แต่ถ้าบุตรปฏิบัติชั่วก็จะมีแต่คำนินทาว่าร้าย ไม่มีคนอยากคบค้าสมาคมด้วย อีกทั้งผู้อื่นยังตำหนิพ่อแม่ ตลอดจนวงศ์ตระกูลว่าไม่อบรมสั่งสอนบุตรของตนให้เป็นคนดี ดังนั้นหากบุตรปฏิบัติดีก็จะนำชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล เปรียบได้กับแสงสว่างของตระกูลนั่นเอง

พ่อแม่ถือเป็นพรหมของบุตร เพราะพ่อแม่ประพฤติตามหลักพรหมวิหารธรรม เพื่อประโยชน์แก่ลูก ในขณะที่เดียวกันบุตรก็ต้องบำรุงพ่อแม่ ประณินปฏิบัติรับใช้พ่อแม่อย่างสม่ำเสมอตามหลักบุตรธรรม¹²¹ กล่าวคือ มีความจงรักภักดีต่อพ่อแม่ เชื่อฟังคำสั่งสอนของท่านอย่างจริงจัง และอยู่ในโอวาทของพ่อกับแม่อย่างเคร่งครัด¹²² และหนึ่งในหน้าที่สำคัญคือ มีความกตัญญูกตเวที ดำรงวงศ์ตระกูลเอาไว้โดยการสร้างชื่อเสียงที่ดี สร้างความสามัคคีในหมู่เครือญาติ ทำให้คนในวงศ์ตระกูลมีความเป็นปึกแผ่นมากยิ่งขึ้นและสามารถช่วยเหลือเราในยามยากลำบากได้

จากตัวอย่างที่ยกมาอธิบายทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นถึงคำสอนเรื่องการครองเรือนในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 ที่ส่วนใหญ่จะสอนเกี่ยวกับความสำคัญของวัยครองเรือนในฐานะที่เป็นคฤหัสถ์ ต้องออกเรือนสร้างครอบครัว นอกจากนี้ยังสอนให้รู้ถึงลักษณะภรรยา ตลอดจนหน้าที่ของพ่อแม่ที่มีต่อบุตรและหน้าที่ของบุตรที่มีต่อพ่อแม่ ทั้งหมดคือหน้าที่ที่พึงกระทำในฐานะคนในครอบครัว จะเห็นได้ว่าคำสอนส่วนใหญ่กล่าวถึงการครองเรือนไว้เพียงคร่าว ๆ เท่านั้น คือ บอกเพียงลักษณะของสามีภรรยา แต่ไม่ได้กล่าวถึงหน้าที่ที่สามีและภรรยาควรปฏิบัติ ตลอดจนหลักธรรมเฉพาะที่ใช้ในการครองเรือนอย่างละเอียดครบถ้วน ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาค้นคว้าและยกตัวอย่างหลักธรรมที่ใช้ในการครองเรือนเพื่อให้ผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจได้ง่ายขึ้นจากผลการศึกษาที่ครอบคลุมทุกประเด็น

คำสอนเรื่องการพูด¹²³

¹²¹ มีงานวิจัยกล่าวถึงข้อความในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ว่า บุตรผู้ให้เกียรติแม่ของตนจะได้รับผลดีสามารถจะพิชิตโลกทั้งสามได้ จะมีร่างกายเปล่งปลั่งด้วยรัศมีดุจเทพเจ้า และจะพบแต่ความสุขในสวรรค์ ส่วนผู้ที่ไม่ให้เกียรติแม่จะไม่ได้รับผลจากการทำพิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้งสิ้น อ้างจาก วาสนา ไอยรารัตน์, “สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว่าด้วยธรรมศาสตร์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 43.

¹²² สมพร สุขเกษม, **หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**, 119-120.

¹²³ ในคัมภีร์มงคลสูตร มงคลที่ 10 ว่าด้วยมีวาจาสุภาสิต กล่าววาทสุภาสิต หมายถึง คำพูดที่ผู้พูดได้กลั่นกรองไว้ดีแล้ว เป็นลักษณะคำพูดที่พอเหมาะพอดี เป็นคุณทั้งแก่ตัวผู้พูดและผู้ฟัง โดยวาจาสุภาสิตมีองค์ประกอบคือ 1) ต้องเป็นคำจริง 2) ต้องเป็นคำสุภาพ 3) พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ 4) พูดด้วยจิตเมตตา 5) พูดถูกกาลเทศะ ดู พระสมชาย ฐานวทโธ, **มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ชมรมพุทธศาสตร์สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จพระพุทธชินวงศ์, 2540), 85-89.

การสื่อสารที่มีความสำคัญมากประการหนึ่งคือ การพูด เพราะเป็นการสะท้อนความคิด และทัศนคติของผู้พูดได้ดีที่สุด หลายครั้งคำพูดสามารถใช้ตัดสินอุปนิสัยใจคอของผู้พูดได้ เช่น หากผู้ใดพูดจาไพเราะ อ่อนหวาน พูดถูกกาลเทศะและพูดแต่สิ่งที่มีประโยชน์ ถือว่าผู้นั้นเป็นคนมีสติปัญญาดี คิดไตร่ตรองก่อนพูด แต่หากผู้ใดพูดเท็จ พูดส่อเสียดให้ร้ายผู้อื่น ถือว่าผู้นั้นเป็นผู้มีจิตใจโง่เขลาไปทางความชั่ว ไม่น่าคบค้าสมาคมด้วย คำพูดที่ออกจากปากผู้พูดแล้วไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ปากจึงถือว่าเป็นอวัยวะที่มีค่าสูง เมื่อพูดแล้วผู้อื่นจะฟังเสียงจับถ้อยคำของเราทั้งในแง่ดีและแง่ร้าย ถ้อยคำจึงเป็นสิ่งที่มีความสูงสุดในตัวคน เปรียบได้กับในตัวของช้างก็ไม่มีสิ่งอื่นใดจะมีความสูงเท่า่าง ดังคำโบราณว่า “ฆ่าช้างจะเอางา เจรจางจะเอาถ้อยคำ”¹²⁴ ด้วยเหตุนี้การพูดจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกคนควรพึงระวัง

ในหลักมานวธรรม ธรรมแห่งความเป็นมนุษย์ กล่าวว่าการพูดคำหยาบ พูดความเท็จ พูดให้ร้าย นินทา ส่อเสียด เป็นโทษทางวาจาอย่างกระทำ¹²⁵ ส่วนจริยธรรมพื้นฐานของชาวฮินดูซึ่งจะปลูกฝังกันมาตั้งแต่ด้วยพรหมจรรย์ข้อหนึ่งกล่าวว่า คนจะต้องพูดแต่ความสัตย์ อย่าประมาทในเรื่องการพูดความสัตย์¹²⁶ อันเป็นลักษณะของการพูดที่ดีควรปฏิบัติ เช่นเดียวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างสังคหวัตถุ 4¹²⁷ อันเป็นหลักการครองใจคน เป็นเครื่องประสานใจและยึดเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน¹²⁸ ข้อหนึ่งคือ ปิยวาจา หรือวาจาเป็นที่รัก วาจาพูดเต็มใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม¹²⁹ ปิยวาจาสอนให้พูดดีโดยการคำนึงถึงการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย สามารถใช้สื่อความได้ ต้องคำนึงถึงมารยาทในการพูด พูดด้วยวาจาสุภาพ แสดงหน้าที่ที่ยิ้มแย้มแจ่มใส พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดจาหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสมกับ

¹²⁴ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต (ฉบับสมบูรณ์), 183.

¹²⁵ สมพร สุขเกษม, หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, 122.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, 117.

¹²⁷ สังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย 1) ทาน คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ 2) ปิยวาจา คือ การพูดจาน่ารัก ปราศร้ายด้วยถ้อยคำสุภาพอ่อนหวาน 3) อัถถจริยา คือ การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ และ 4) สมานัตตา คือ การปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย

¹²⁸ ศิวพร สัจจวัฒนา, “การใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในการให้บริการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโนนผึ้งตามการรับรู้ของประชาชน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), 15.

¹²⁹ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, 108.

กาลเทศะ เว้นจากการพูดเท็จ ไม่พูดจาส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพื่อเจ้า¹³⁰ หากใครปฏิบัติตามหลักปียวจาแล้ว ย่อมเป็นที่รักใคร่ของผู้อื่นได้ ส่วนในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 พบคำสอนเรื่องการพูดอยู่น้อย โดยสอนให้คนพูดแต่ความจริง พูดจาไพเราะอ่อนหวาน ไม่พูดเพื่อเจ้า ไม่พูดมากไร้สาระ และควรพูดให้ถูกกาลเทศะ ดังนี้

สद्यํ พรฺยาดํ ปริยํ พรฺยาดํ น พรฺยาดํ สดฺยํปริยํ |

ปริยํ จ นานฤตํ พรฺยาดํ เทเช ธรรมะ สนาตนะ || 98 ||

ควรพูดความจริง ควรพูดคำที่ไพเราะ

ไม่ควรพูดความจริง ซึ่งไม่ไพเราะ

และไม่ควรพูดเท็จซึ่งไพเราะ นี่เป็นกฎที่แน่นอน¹³¹

สุภาสิตบทนี้สอนว่าการพูดความจริง และพูดจาไพเราะอ่อนหวานเป็นสิ่งที่ควรกระทำ โดยควรกระทำทั้งสองสิ่งควบคู่กัน เพราะเป็นการพูดที่ดีที่เหมาะสม การพูดความจริงที่ไพเราะถือเป็นถ้อยคำที่งดงาม ในการพูดความจริงเรื่องที่พูดนั้นต้องมีมูลเหตุความเป็นจริง ไม่บิดเบือนข้อมูล ในขณะที่ด้วยกันผู้พูดก็ต้องพูดด้วยความจริงใจตรงไปตรงมา นอกจากนี้เมื่อพูดความจริงแล้ว ผู้พูดต้องมีจิตสำนึกกระทำตามสิ่งที่พูด พร้อมทั้งรับผิดชอบในสิ่งที่พูดไปพร้อม ๆ กัน การพูดความจริงย่อมเกิดขึ้นจากความบริสุทธิ์ใจ ไม่มีเจตนาร้ายใด ๆ การพูดความจริงย่อมเกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ ผู้อื่นย่อมได้รับรู้สิ่งที่เป็นสาระความเป็นจริง ได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง ส่วนผู้พูดย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีธรรมะ มีความสัตย์จริง ทำให้ผู้อื่นรักใคร่ มอบความน่าเชื่อถือให้อยู่เสมอ การพูดความจริงถือเป็นวจาสุภาสิต หมายถึงคำพูดที่ผู้พูดได้กลั่นกรองไว้ดีแล้ว เป็นลักษณะคำพูดที่พอเหมาะพอดี เป็นคุณทั้งแก่ตัวผู้พูดและผู้ฟัง¹³² ทั้งนี้การพูดความจริง เป็นเงื่อนไขสำคัญและจำเป็นที่ขาดไม่ได้ เพราะถ้าพูดด้วยความไม่จริงแล้วแม้วิธีพูดหรือศิลปะการแสดงการพูดจะดีเยี่ยมสักเพียงใด ก็ไม่จัดว่าเป็นวจาสุภาสิต เพราะว่าการพูดความจริงเป็นแก่นแท้หรือแกนของการพูด¹³³ ดังนั้นการพูดความจริงจึงเป็นสิ่งควรกระทำมากที่สุด นอกจากนั้นการพูดความจริงก็ต้องพูดด้วยความสุภาพอ่อนหวานจึงเกิดถ้อยคำที่ไพเราะ ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวานไม่เพียงแต่แสดงมารยาทอันดีของผู้พูดเท่านั้น หากแต่แสดงถึง

¹³⁰ ศิวพร สัจจวัฒนา, “การใช้หลักสังคหัตถ์ 4 ในการให้บริการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโนนผึ้งตามการรับรู้ของประชาชน”, 34-35.

¹³¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 33.

¹³² พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, **มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 85.

¹³³ จิตรจันจค์ สุภาพ, **กัลยาณวาที** (กรุงเทพฯ: ยูเนิตีโปรดักชั่น, 2533), 121.

ความมีปัญญาของผู้พูดในการรู้จักใช้ถ้อยคำที่ไพเราะที่สามารถสร้างความดึงดูดใจ และทำให้ผู้ฟังฟังพอใจได้ การพูดความจริงด้วยถ้อยคำที่ไพเราะนับเป็นการพูดของคนดี มีจิตใจบริสุทธิ์ ปราศจากความมัวหมองในจิตใจที่ทำให้เกิดคำพูดที่ทำร้ายผู้อื่น เช่น คำพูดประชดประชัน ส่อเสียด เสียดสี ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวานยังช่วยโน้มน้าวใจผู้อื่นได้ ทำให้ผู้มีจิตใจแข็งกระด้างอ่อนโยนลงได้ คำพูดที่ไพเราะยังให้คุณแก่ผู้พูดให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง คือให้ผู้พูดเป็นที่เคารพรักนับถือของผู้ฟัง และให้ผู้ฟังเกิดความพึงพอใจในตัวผู้พูดจนอยากคบค้าสมาคมด้วย¹³⁴ การพูดความจริงที่ไพเราะอ่อนหวานมีแต่ข้อดี นำประโยชน์มาสู่ผู้พูด สุภาชิตบทนี้จึงสอนให้คนพูดแต่ความจริงที่ไพเราะ

ในทางกลับกันการพูดจาไพเราะอ่อนหวานที่เป็นที่จ้านั้นไม่ควรกระทำ เพราะการพูดเท็จเป็นลักษณะของคนชั่ว มีจิตเป็นอกุศล ไม่จริงใจต่อผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเสียโอกาสในการรับรู้ข้อมูลที่ถูกต้อง กล่าวได้ว่า คำพูดเท็จส่งผลกระทบต่อผู้ฟังโดยตรง ทำให้ผู้ฟังต้องเสียประโยชน์อันพึงได้รับจากความจริง คำพูดเท็จไม่เป็นนิรันดร์และมีโทษในตัวของมันเอง ผู้พูดเท็จย่อมระแวงในคำพูดของตนเองว่าสักวันหนึ่งความจริงจะเปิดเผย และเมื่อความจริงเปิดเผยผู้พูดเองก็จะถูกครหาว่าเป็นคนชั่ว ไม่จริงใจต่อผู้อื่น ได้รับแต่คำติฉินนินทา ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย เห็นได้ว่าการพูดเท็จมีแต่จะส่งผลเสีย แม้การพูดเท็จด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวานก็ไม่อาจปกปิดความชั่วได้ ดังนั้นทุกคนไม่ควรพูดเท็จไม่ว่าจะด้วยกรณีใดก็ตาม

อลปากษรรณณีย์ ยะ กถยติ นิคจิตฺ ส ขลฺ วาคมิ |

พหุจนมลปสาร์ ยะ กถยติ วิปรลาปี สะ || 107 ||

ผู้พูดน้อยแต่ไพเราะ เป็นนักพูดที่ดีแน่นอน

ผู้พูดมากแต่ไร้สาระ เป็นคนขี้โม้¹³⁵

ส่วนสุภาชิตตัวอย่างข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการพูดจาไพเราะมีแต่สิ่งดี แต่ผู้พูดควรพูดแต่พอดี ไม่ควรใช้ถ้อยคำฟุ่มเฟือยจนกลายเป็นเพ้อเจ้อไร้สาระ อันเป็นลักษณะของคนโง่เขลาที่ไม่รู้จักใช้ปัญญาคิดก่อนพูด เพราะหากคิดก่อนพูดแล้ว คำพูดที่ออกมาย่อมมีแต่สารประโยชน์ ไม่เหมือนพูดมากแต่ไร้สาระ ดังสุภาชิตที่ว่าน้ำท่วมทุ่งผักบุ้งโหลยเลง การพูดเพ้อเจ้อแสดงให้เห็นว่าผู้พูดมีความฟุ้งซ่าน ไม่สามารถจับต้นชนปลายในสาระของเรื่องที่ต้องการพูดได้ อาจแฝงไปด้วยการพูดไม่จริง พูดเรื่อยเปื่อยไม่มีที่สิ้นสุด เป็นคำพูดเหลวไหลไร้ประโยชน์ สะท้อนให้เห็นว่าผู้พูดคิดแต่จะพูดอย่างเดียว

¹³⁴ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต (ฉบับสมบูรณ์), 202.

¹³⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 35.

โดยไม่คำนึงถึงสิ่งที่จะพูด ตลอดจนไม่คำนึงว่าสิ่งที่พูดเหมาะแก่ผู้ฟังและผู้ฟังต้องการฟังหรือไม่ ผู้พูดเพื่อเจ้อจึงได้ชื่อว่าเป็นคนโง่ที่ย่อมพูดจาโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น หากผู้ใดพูดจาเพื่อเจ้อไรสาระเป็นประจำ ย่อมเป็นที่รังเกียจของผู้อื่น ไม่มีใครเชื่อถือ กลายเป็นคนขี้โม้ ดังนั้นสุภาชิตบพนี้จึงมุ่งสอนให้คนไม่พูดเพื่อเจ้อ แต่ควรเก็บรักษาคำพูดของตนไว้พูดแต่พอประมาณ กล่าวคือ พูดให้ถูกกาลเทศะ ไม่พร่ำเพ้อ พูดแต่เรื่องสำคัญที่มีมูลเหตุความเป็นจริงและต้องพูดด้วยความสุภาพ อันจะทำให้เกิดแต่ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวานตามมาด้วยนั่นเอง

อาตมโน มุขโทเชณ พธยเนเต ศุกสาริกะ |
พกาสดตร น พธยเนเต เมานี สรวารุทธสาธนม || 108 ||

เพราะโทษแห่งปากของตน
นกแก้วและนกสาลิกา จึงถูกจับ (ขังไว้ในกรง)
แต่นกยางไม่ถูกจับ (เพราะฉะนั้น)
ความนิ่งเฉยยังประโยชน์ทุกอย่างให้สำเร็จ¹³⁶

จากตัวอย่างผู้วิจัยตีความว่าสุภาชิตบพนี้ต้องการสอนให้คนพูดแต่สิ่งที่ดี ที่ให้คุณประโยชน์ต่อผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็น การพูดความจริง การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน และควรหลีกเลี่ยงการพูดจาที่ให้โทษทั้งหมด ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดเพื่อเจ้อไรสาระ นอกจากนี้ควรหลีกเลี่ยงการพูดจาส่อเสียด ที่คอยยุยงให้เกิดความบาดหมางใจต่อผู้อื่น การพูดจาหยาบคาย ที่จะทำให้ผู้อื่นไม่พอใจ เกิดความโกรธเคืองผู้พูด การพูดคำหยาบแสดงให้เห็นว่าผู้พูดเป็นคนไร้ศีลธรรม จิตใจมีแต่ความหยาบโลน อิจฉาริษยาผู้อื่น ความหยาบโลนนั้นจึงแสดงออกมาทางคำพูดที่หยาบคาย ดังคัมภีร์ มนุธรรมศาสตร์ที่กล่าวว่า ปากหยาบ ด่าทอ ส่อเสียด มุทะลุ ทรยศ ริษยา อิจฉา และชิงประโยชน์ ย่อมเป็นโทษที่เกิดจากความโกรธ มีความโกรธเป็นมูลและมีการด่าทอเป็นผล¹³⁷ การพูดเหล่านี้ล้วนให้โทษแก่ตัวผู้พูด ทำให้ผู้ฟังไม่พอใจ ไม่อยากคบค้าสมาคมด้วยเปรียบได้กับนกแก้วและนกสาลิกาที่ชอบพูดจาเจ้อยแฉ้วตลอดเวลา แต่จับสาระของสิ่งที่พูดไม่ได้ พูดไม่ถูกกาลเทศะ จนทำให้คนรำคาญจับนกเหล่านั้นขังไว้ในกรง ต่างจากนกยางที่มีปากเล็กแบนยาว ไม่มีพฤติกรรมพูดจาเจ้อยแฉ้ว หากแต่มันจะใช้ปากให้เป็นประโยชน์เท่านั้น เช่น ใช้จับปลากินเป็นอาหาร และจะส่งเสียงร้องในบางเวลา

¹³⁶ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 36.

¹³⁷ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต (ฉบับสมบูรณ์), 192.

เหมาะสมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้บางสถานการณ์การนิ่งเฉย ไม่พูดไม่จา หรือพูดจาให้ถูกกาลเวลาจะส่งผล ประโยชน์ต่อผู้พูดและผู้ฟังมากกว่า

หัวใจของเนื้อหาการสอนจากสุภาสิตบทนี้คือ การพูดถูกกาลเทศะ ผู้พูดต้องตระหนักถึง ความเหมาะสมในการพูด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่จะพูด เวลาในการพูด สถานที่ที่เหมาะสมต่อเรื่องที่จะพูด เพราะถึงแม้จะพูดความจริงที่ไพเราะอ่อนหวาน แต่หากพูดไม่ถูกกาลเทศะคำพูดนั้นย่อมสร้างความเสียหายให้ผู้พูดเอง เช่น การตักเตือนเพื่อนไม่ให้ทะเลาะกันในขณะที่เพื่อนกำลังวิวาทอยู่ย่อมไม่เกิด ประโยชน์อันใด การพูดให้ถูกกาลเทศะจึงเป็นสิ่งสำคัญของการพูดอีกประการหนึ่ง เพราะหากพูดผิด กาลเทศะแล้วย่อมถูกตำหนิได้ แต่หากพูดให้ถูกกาลเทศะย่อมเกิดแต่ผลดี ทั้งยังได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตผู้มี ปัญญา รู้จักคิดก่อนพูด ดังสุภาสิตที่ปรากฏในวैयाการศตกัมที่ว่า

ปรรสุทฺถาวสทฺถสฺสึ วากยมิ สุวภาสทฺถสฺสึ ปริยเย
อาตมศกฺกิตฺตมิ โภปม โย ชานาติ ส ปณฺติตะ ||

ผู้ที่รู้จักพูดเหมาะสมกับหัวข้อเรื่องหรือกาลเวลา

รู้จักความรักที่เหมาะสมกับสภาวะตนเอง

และรู้จักโกรธให้เหมาะสมกับพละกำลังที่ตนเองมีอยู่ ชื่อว่าเป็นบัณฑิต¹³⁸

จากตัวอย่างทั้งหมดเป็นสุภาสิตในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ที่สอนเรื่องการพูด โดยสอนให้ทุกคนพูดแต่ความจริง พูดจาไพเราะอ่อนหวาน พูดให้ถูกกาลเทศะ อันจะนำประโยชน์มาสู่ผู้พูดและผู้ฟัง ในขณะที่เดียวกันไม่ควรพูดเท็จ พูดเพื่อเจ้าไร้สาระ พูดจาหยาบคาย ส่อเสียดซึ่งจะทำให้เกิดความบาดหมางระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง ไม่เกิดประโยชน์ต่อผู้ใดทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่าผู้พูดเป็นคนโง่เขลาปัญญา อันเป็นลักษณะของคนชั่ว ส่งผลให้เกิดการแตกมิตรตามมา ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าไม่ว่าจะพูดจาแบบใดก็ตาม สุดท้ายแล้วสิ่งที่ควรคำนึงสามประการคือ ผู้พูด ผู้ฟัง และเรื่องที่ต้องการพูด หากสิ่งทั้งหลายสอดคล้องประสานกันอย่างเหมาะสมการพูดนั้นย่อมส่งผลดีอย่างแน่นอน

¹³⁸ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ผู้ปริวรรต ถ่ายถอดและแปล, วैयाการศตกัม สุภาสิตร้อยบทของ วैयाส, 56.

คำสอนเรื่องคุณธรรม

การครองตน หมายถึง การมีความประพฤติและปฏิบัติตนตามคุณธรรมที่ควรค่าแก่การยกย่อง¹³⁹ ดังนั้นการครองตนเป็นคนดีจึงต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมอยู่เสมอ ต้องระลึกถึงคุณธรรมและปฏิบัติตาม คุณธรรม คือความดีงามที่ถูกปลูกฝังขึ้นในจิตใจจนเกิดจิตสำนึกที่ดี รู้สึกรับผิดชอบชั่วดี เกรงกลัวต่อการกระทำความชั่ว เมื่อจิตเกิดคุณธรรมขึ้นแล้วจะทำให้เป็นผู้มีจิตใจดี คิดแต่สิ่งที่ดีและได้ชื่อว่าเป็นผู้มีคุณธรรม¹⁴⁰ คุณธรรมเป็นสิ่งที่ตรงกับกิเลสที่เป็นความชั่วร้าย ผู้ที่มีคุณธรรมอยู่ในจิตใจจะสามารถแยกแยะว่าอะไรคือความดี อะไรคือความชั่วได้ ดังนั้นจึงไม่มีกิเลสครอบงำจิตใจ เมื่อปราศจากกิเลสแล้วก็จะทำแต่ความดี และได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี ฉะนั้นคุณธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญในฐานะเป็นแนวทางให้คนยึดถือเพื่อนำไปปฏิบัติตาม คุณธรรมมีมากมายหลายประเภทที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติ ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 นี้ ปรากฏคำสอนเรื่องคุณธรรมอยู่มาก ได้แก่ ความเสียสละ ความพยายาม ความอดทน สถานที่ที่เหมาะสมอันเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันก็มีคำสอนให้ตัดกิเลส รวมทั้งอบายมุขต่าง ๆ ด้วย ดังนี้

ปรนินทาสุ ปาณชิตยํ สวेषุ การเยชวณุทยมฺ |
 ปรทเวชศจ คุณชญेषุ ปนถาโน หยาปทา ทรยะ || 161 ||
 ความเป็นผู้ฉลาดในการนินทาผู้อื่น 1
 ความเกียจคร้านในงานของตนเอง 1
 ความรังเกียจในการรู้คุณธรรม 1
 สามสิ่ง (เหล่านี้) เป็นทางแห่งความวิบัติ¹⁴¹

สุภาชิตข้างต้นแสดงให้เห็นว่ายึดถือปฏิบัติตามคุณธรรมอันดีนั้นมีความสำคัญมาก เพราะคุณธรรมเป็นเสมือนเครื่องเตือนใจให้ทุกคนตระหนักถึงอานิสงส์ของการทำความดี และผลเสียของการทำความชั่ว ผู้มีคุณธรรมจะใช้สติปัญญาของตนไตร่ตรองถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำของตนอยู่เสมอ ผู้มีคุณธรรมเปรียบเสมือนมีครุฑคอยขัดเกลา อบรมจิตใจให้เป็นผู้คิดดี ทำดี พุดดีอยู่

¹³⁹ การครองตน ครองคน ครองงาน, เข้าถึงเมื่อ 2 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <http://61.19.100.58/public/group4/knowhow/8.pdf>

¹⁴⁰ เครื่องข่ายโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม, ความหมายของคุณธรรม, เข้าถึงเมื่อ 2 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <http://www.jariyatam.com/th/moral-01->

¹⁴¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 48.

ตลอดเวลา คนเหล่านี้จึงละอายและเกรงกลัวต่อการทำบาป ด้วยเหตุนี้คุณธรรมจึงมีแต่จะให้คุณแก่ผู้ยึดถือ และนำไปปฏิบัติตาม ในทางกลับกันหากผู้ใดไม่มีคุณธรรม ผู้นั้นย่อมปฏิบัติชั่วอันจะให้โทษแก่ตนเองและผู้อื่น มีแต่ผู้ดีนินทาอย่างรังเกียจ ดังนั้นการถือหลักคุณธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำประโยชน์สุขมาให้แก่ผู้ปฏิบัติตาม นอกจากนี้สุภาชิตยังสอนว่าหากผู้ใดไม่มีคุณธรรม ชีวิตผู้นั้นย่อมมีความพินาศ เช่นเดียวกับคนชั่วที่มักนินทาผู้ร้ายว่าอื่นด้วยถ้อยคำหยาบคาย ส่อเสียด มีความปรารถนาร้ายต่อผู้อื่น และผู้มีความเกียจคร้านในกิจการงานของตนเอง เพราะคนเหล่านี้ย่อมไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตของตน

1. คำสอนเรื่องความเสียสละ

ปโรการศุณยสย ชิงมนุชยสย ชีวิต |
 ชิวานตุ ปศโว เยชา จรมาปยุปกริชยติ || 58 ||
 นำดำหนิ ! ชีวิตของคนที่มีได้ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น
 ขอสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งหนังของมันจะมีประโยชน์ (แก่ผู้อื่น) จงอยู่เถิด¹⁴²

สุภาชิตที่มีเนื้อหาคำสอนเรื่องความเสียสละบทนี้กล่าวถึงการเสียสละตน ไม่คิดถึงประโยชน์ส่วนตน แต่คิดถึงประโยชน์ต่อผู้อื่นนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าและควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง ความเสียสละเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคม ทุกคนในสังคมต้องมีน้ำใจเอื้อเพื่อเสียสละแบ่งปันให้แก่กัน ไม่มีจิตใจคับแคบ เห็นแก่ตัว ความเสียสละจึงเป็นคุณธรรมเครื่องผูกมิตรไมตรี ยึดเหนี่ยวจิตใจไว้ เป็นเครื่องมือสร้างลักษณะนิสัยให้เป็นคนที่จะเห็นแก่ประโยชน์สุขส่วนรวมมากกว่าประโยชน์สุขส่วนตัว¹⁴³ การอยู่ร่วมกันในสังคมทุกคนจึงควรมีความเสียสละ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้การเสียสละทำได้หลายทาง ไม่ว่าจะเป็นการเสียสละทางกาย เช่น การสละทรัพย์และแรงงานของตนเพื่อช่วยผู้ที่เดือดร้อน หรือแม้กระทั่งการเสียสละทางใจ มีจิตใจปรารถนาดีต่อผู้อื่นให้รอดพ้นจากปัญหาและภัยอันตรายต่าง ๆ ก็ถือเป็นการเสียสละแล้วเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการเสียสละทางใดก็ตามล้วนเกิดผลดีทั้งสิ้น ผู้เสียสละจะได้รับคำชื่นชมจากผู้อื่น ในขณะเดียวกันผู้คนที่

¹⁴² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 24.

¹⁴³ พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภณจิตโต), **ความเสียสละ**, เข้าถึงเมื่อ 2 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก http://onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1485:2009-10-24-08-01-02&catid=96:2009-09-19-10-13-59&Itemid=326

สังคมก็จะมีความรัก ความเมตตา มีจิตใจเอื้ออาทรต่อกัน เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ สังคมก็จะสงบสุข แต่หากทุกคนมีแต่ความเห็นแก่ตัว สังคมก็จะล่มจมเพราะทุกคนไม่ร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหาและไม่พึ่งพาอาศัยกัน คนที่ไม่มีความเสียสละเปรียบได้กับคนไร้ค่า ไม่มีประโยชน์แต่อย่างใด ต่างจากสัตว์ที่ยอมเสียสละเนื้อหนังของมันเพื่อเป็นอาหารและเครื่องนุ่งห่มของมนุษย์ ดังนั้น ความเสียสละจึงเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ทุกคนควรยึดถือปฏิบัติ

นอกจากนี้ มีสุภาษิตเรื่องความเสียสละยังสอนให้รู้ว่าความเสียสละถือเป็นการทำความดีที่น่าสรรเสริญ กล่าวคือ การคิดทำความดีเพื่อผู้อื่นส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นได้จากความเสียสละ ผู้เสียสละยอมอุทิศตนเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมโดยไม่คิดถึงความสุขส่วนตน ความเสียสละในบางที่อาจทำไม่ได้โดยง่าย เพราะบางครั้งหากเสียสละมากเกินไป อาจเกิดผลเสียต่อตนเองได้ เช่น การเสียสละทรัพย์เพื่อช่วยเหลือผู้เดือดร้อนก็ยอมทำให้ตนเองเสียทรัพย์จำนวนมากไปเช่นกัน ด้วยเหตุนี้เองผู้ที่มีความเสียสละจึงได้รับการยอมรับจากผู้อื่นว่าเป็นคนดี มีจิตใจเป็นกุศล ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน มีแต่ผู้กล่าวถึงคุณงามความดีของผู้เสียสละด้วยกันทั้งสิ้น เช่นเดียวกับต้นไม้ตามธรรมชาติที่ให้มนุษย์ได้อาศัยร่มเงา หินที่ใช้เป็นเครื่องป้องกันภัยธรรมชาติ ใช้เป็นวัสดุในการสร้างอาคารบ้านเรือน สัตว์ที่ใช้เป็นอาหาร ที่ยอมเสียสละตนเองเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ของมวลมนุษยชาติสุดท้ายมนุษย์ก็ตอบแทนสิ่งเหล่านี้ด้วยการอนุรักษ์เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณความดี ดังนั้นความเสียสละจึงเป็นคุณธรรมของคนดี ที่ผู้ยึดถือและนำไปปฏิบัติตามย่อมได้รับการสรรเสริญ ยกย่องอย่างสม่าเสมอ ดังสุภาษิตที่ว่า

ตยาค เอโก คุณะ ศลาธยะ กิมนโยรคณาราศิภา |

ตยาคาซชคต ปุชยนเต ปศุปาชาณปาทปาละ || 60 ||

ความดีอย่างเดียวที่น่าสรรเสริญ คือ การเสียสละ
คุณความดีอื่นๆ มากมาย จะมีประโยชน์อะไรเล่า ?

แม้สัตว์ หิน และต้นไม้ทั้งหลาย

ก็ยังได้รับการบูชาในโลก เพราะการเสียสละ¹⁴⁴

2. คำสอนเรื่องความพยายาม

การที่บุคคลจะทำได้ก็ตามใจให้ประสบความสำเร็จ ไม่เพียงแต่จะมีสติปัญญาและการวางแผนที่ดีเพียงเท่านั้น แต่จะต้องมีความพยายามทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ เพราะความพยายามเป็นบ่อเกิด

¹⁴⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 25.

แห่งความสำเร็จ หากผู้ใดไม่มีความพยายาม คิดว่างานนั้นยาก ไม่สามารถทำได้ ผู้นั้นก็เกิดความท้อแท้ ไม่มีกำลังใจในการทำงานให้ประสบความสำเร็จ ดังนั้นความพยายามจึงเป็นคุณธรรมพื้นฐานอีกประการหนึ่งที่ทุกคนถึงมี ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีคำสอนเรื่องความพยายามดังปรากฏในสุภาชิตต่อไปนี้

ยถา หยเณน จกรณ น รทสย คติรทเวต |
 ตถา ปุรุชกาเรณ วินา ไทวั น สิธยติ || 92 ||
 รถเคลื่อนไปไม่ได้ เพราะล้อข้างเดียวฉันใด
 เพราะปราศจากความพยายามของคน
 โชคก็ไม่สำเร็จ ฉะนั้น¹⁴⁵

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่าความพยายามเป็นหนทางสู่ความสำเร็จของทุกคน การทำงานใด ๆ จะต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างเป็นส่วนประกอบ แต่เหนือสิ่งอื่นใดปัจจัยที่มีความสำคัญมากที่สุดคือ ความพยายาม หากไม่มีความพยายามแล้ว ภารกิจต่าง ๆ ย่อมล้มเหลว ไม่ประสบผลสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ เช่น ในการศึกษาเล่าเรียน ทุกคนย่อมมีปัจจัยหลายอย่างคอยสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นครูบาอาจารย์ผู้คอยอบรมสั่งสอนและอธิบายเนื้อหาที่ไม่เข้าใจ มีเพื่อนร่วมชั้นเรียนผู้คอยเป็นที่ปรึกษา ตลอดจนช่วยเหลือเมื่อเกิดปัญหาในระหว่างเรียน และมีตำรา เป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ ซึ่งสามารถใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองได้ แต่ถ้าเราคิดว่าสิ่งที่กำลังเรียนรู้มีความยาก ไม่มีความพยายามในการทำความเข้าใจบทเรียน มีความท้อแท้ต่ออุปสรรคต่าง ๆ ไม่พยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วก็ไม่อาจประสบความสำเร็จในการศึกษาค้นคว้ารู้อันได้ เช่นเดียวกับรถที่มีล้อทั้งสองข้างคือความพยายาม หากขาดล้อข้างใดข้างหนึ่งไปรถก็ไม่อาจเคลื่อนที่ไปได้ เปรียบได้กับความพยายามที่เป็นตัวขับเคลื่อนทุกคนให้ไปสู่ความสำเร็จ หากไม่มีความพยายามแม้แต่โชคชะตาก็ไม่สามารถทำให้เป็นจริงได้เช่นเดียวกัน

สุภาชิตในหนังสือเล่มนี้ยังสอนอีกว่าหากมีความพยายาม มุ่งมั่น ไม่ย่อท้อต่อความเหน็ดเหนื่อยและอุปสรรคทั้งหลายที่คอยขัดขวางการทำงานของเรา งานนั้นก็ประสบผลสำเร็จอย่างแน่นอน ดังสุภาชิตบทต่อไปนี้

¹⁴⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 32.**

โย ยมรณํ ปรรถยเต ยทรณํ ฆฎฺเฑปี จ |

อวศยํ ตทวาปโนติ น เจจฺจฺรณโต นีวรตเต || 140 ||

ผู้ปรารถนาและแม้พยายามแสวงหาสมบัติใด ๆ

ย่อมได้สมบัตินั้น ๆ แน่นนอน ถ้าเขาไม่ทอดทิ้ง ๑ ที่หนึ่ง ¹⁴⁶

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความตั้งใจในการทำงานต่าง ๆ ย่อมต้องใช้ความพยายามเป็นปัจจัยพื้นฐาน แต่ความพยายามนั้นไม่ได้หมายถึงการทำงานหนักโดยไม่รู้จักประเมินกำลังของตนเอง ทำงานหนักจนไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตามมา นั่นถือเป็นความพยายามของผู้ไม่มีปัญญา แต่ถ้าคนที่มีความพยายามตั้งใจในการทำงาน เมื่อรู้ตัวเองว่าเหนื่อยจึงพักผ่อนแล้วค่อยพยายามทำงานต่อไป นั่นถือเป็นความพยายามอย่างชาญฉลาด ผู้นั้นก็จะได้ประสบความสำเร็จในงานที่ทำพร้อมกับความสุข โดยที่ไม่ได้รับผลเสียใด ๆ เลย

3. คำสอนเรื่องความอดทน ¹⁴⁷

ความอดทน หมายถึง ลักษณะของความเข้มแข็ง มั่นคง และความหนักแน่นของจิตใจ เมื่อมีสิ่งทั้งดีและไม่ดีมากระทบต่อร่างกายและจิตใจก็ยังคงสามารถรักษาสภาพความสงบของจิตใจเอาไว้ได้ เพื่อนำตนเองให้ผ่านพ้นปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ และนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของความสำเร็จในหน้าที่การงานที่ตนรับผิดชอบตลอดจนบรรลุถึงคุณงามความดีได้ด้วยความอดทน ¹⁴⁸ ความอดทนมีทั้งความอดทนทางกาย ได้แก่ ความอดทนต่อความทุกข์ทรมานจากความยากลำบากหรือความเจ็บป่วย และความอดทนทางใจ ได้แก่ ความอดทนต่อกิเลสภายในจิตใจ ความอดทนเปรียบเสมือนเครื่องเตือนใจ ไม่ให้บุคคลทำอะไรด้วยความผลุนผลันทั้งทางกาย วาจา ใจ ความอดทนก่อให้เกิดผลดีทั้งสิ้น และยังทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาน้อยลง การอดทนยังช่วยฝึกจิตใจของผู้มี

¹⁴⁶ พระสุตฺตธรรมานูว้ตร (เทียบ มลลย), ผู้แปล, **ประชุมสุภษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 43.

¹⁴⁷ ในคัมภีร์มกฺคสฺตร มงคฺลที่ 27 มีความอดทน กล่าวว่ ความอดทนมาจาก ชันติ หมายถึงการรักษากติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั้งด้วยสิ่งทีพึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม ความอดทนมี 4 ประเภท ได้แก่ 1) ความอดทนต่อความลำบากตรากตรำ 2) ความอดทนต่อทุกขเวทนา 3) ความอดทนต่อความเจ็บใจ 4) ความอดทนต่ออำนาจกิเลส ดู พระสมชาย ฐานวทโธม, **มงคฺลชีวิท ฉบับธรรมทายาท**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ชมรมพุทธศาสตร์สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จพระพุทธชินวงศ์, 2540), 241-249.

¹⁴⁸ มารศรี กลางประพันธ์, “การพัฒนาคุณธรรมด้านความอดทน (ชันติ) ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี” (ปริญญาานิพนธ์วิทยาศาสตร์คชภูษิต สาขาวิชาการศึกษาวิทยุพฒติกรรมศาสตร์ประยุกต์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548), 14.

ความอดทนให้มีความมั่นคง แน่วแน่มากยิ่งขึ้น ผู้มีความอดทนย่อมมีพฤติกรรมการแสดงออกที่งดงาม เช่น เมื่อมีผู้อื่นมาพูดจาด้วยถ้อยคำหยาบคาย ส่อเสียดก็จะรู้จักข่มใจไม่ให้โกรธ ทำให้ไม่เกิดปัญหา การทะเลาะวิวาทตามมา เป็นการสร้างน้ำใจอันดีต่อผู้อื่นอีกวิธีหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ผู้ที่มีความอดทนจึงเป็นที่ชื่นชม รักใคร่ของผู้อื่นอีกด้วย

สุภาสิตในหนังสือเล่มนี้กล่าวว่า ความอดทนเป็นคุณธรรมอันดีประการหนึ่งที่เป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จได้ ดังสุภาสิตที่ว่า

กษมา พลมศกตানা ศกตานิ ภูษณิ กษมา |
กษมา วศิกฤตริโลกे กษมया किं न सिद्धि || 124 ||

ความอดทนเป็นกำลังของคนอ่อนแอ
ความอดทนเป็นเครื่องประดับของคนแข็งแรง
ความอดทนทำให้มีอำนาจอยู่ในโลกได้
อะไรเล่าจะไม่สำเร็จด้วยความอดทน ?¹⁴⁹

จากตัวอย่าง สามารถอธิบายได้ว่าความอดทนเป็นกำลังของคนอ่อนแอ ในยามที่คนอ่อนแอ ไร้กำลังต่อสู้ เมื่อถูกคนที่แข็งแรงกว่ามาข่มเหง ตนเองก็จะข่มจิตใจเอาไว้ไม่แสดงความโกรธออกมา และไม่ใช้วิธีการต่อสู้โต้ตอบใด ๆ ทั้งสิ้น ถือเป็นวิธีการแสดงความอดทนทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพราะหากคนอ่อนแอไม่มีความอดทนแล้ว เมื่อแสดงความโกรธออกไป ฝ่ายตรงข้ามย่อมไม่พอใจและทำร้ายได้ ความอดทนจึงเปรียบเสมือนพละกำลังของผู้อ่อนแอที่ช่วยให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างได้อย่างชาญฉลาดโดยไม่ต้องใช้พละกำลังใด ๆ ในทางกลับกันผู้ที่พละกำลังมาก มีร่างกายแข็งแรง และมีสติปัญญาเหนือกว่าผู้อื่น เมื่อมีความโกรธแล้วรู้จักอดทนข่มใจเอาไว้ ไม่แสดงพฤติกรรมชั่วร้ายออกมาให้เกิดความเสียหายต่อผู้อื่น คนแข็งแรงผู้นั้นย่อมเป็นที่พึงพอใจ และได้รับคำชื่นชมจากผู้อื่นว่ามีความอดทนดีเยี่ยม ดังนั้น ความอดทนจึงเปรียบเสมือนเครื่องประดับที่ทำให้คนแข็งแรงมีความสง่างามทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นผลมาจากการรู้จักอดทน ระวังความโกรธ ไม่แสดงพฤติกรรมข่มเหงผู้อื่นออกมา เช่นในพุทธศาสนสุภาสิตที่ว่า ขนฺติ อธิสฺสสงฺกาโร ความอดทนเป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์ กล่าวคือ ขันติหรือความอดทนเป็นคุณธรรมอันดีงาม คือทำอาการและวาจาให้งาม ดีกว่าคนที่แต่งตัวสวยงามแต่กิริยามารยาทไม่ดี ก็เปรียบเหมือนโลงผีที่ถูกประดับให้สวยงามแต่ภายนอก ส่วนภายในเป็นซากศพที่ปฏิกุล นักปราชญ์เป็นผู้มีความรู้ ได้รับการยกย่อง

¹⁴⁹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 40.

สรรเสริญว่าเป็นคนมีปัญหา ต้องมีความอดทนเป็นเครื่องประดับจึงจะทำให้ทั้งดงามสมภาคภูมิ แต่ถ้า
นักปราชญ์ขาดความอดทนเสียแล้วก็จะเป็นคนหุนหันพลันแล่น ไม่สมศักดิ์ศรีความดีที่ตนมีอยู่¹⁵⁰

ในทำนองเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นคนอ่อนแอหรือคนแข็งแรง หากมีความอดทนเป็น
คุณธรรมที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจให้ทำแต่ความดี รู้จักใช้สมาธิในการข่มจิตใจ ทำมีจิตใจให้แจ่มใสอยู่
เสมอ ผู้นั้นก็เปรียบเสมือนมีอำนาจเหนือผู้อื่น สามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุข เพราะผู้ที่ไม่มีความ
อดทนย่อมแสดงความโกรธและโมโหอยู่เป็นนิตย์อันเป็นลักษณะนิสัยของคนบ้า ไม่สามารถควบคุม
ตัวเองได้ ไร้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต จะทำงานสิ่งใดก็ไม่ประสบความสำเร็จและไม่มีใครอยากคบ
ค้าสมาคมด้วย ดังนั้น ความอดทนจึงถือเป็นคุณธรรมอันดีประการหนึ่งที่เป็นหนทางนำไปสู่
ความสำเร็จได้นั่นเอง

ทิสา พลมสารุณี ราชญา ทนทวิธิรพลม |
ศุศุรุษา ตุ พล สตรีณำ กษมา คุณวตา พลม || 125 ||
การเบียดเบียนเป็นกำลังของคนชั่ว
วิธีลงอาญาเป็นกำลังของพระราชา
ส่วนการเชื่อฟังเป็นกำลังของสตรี
ความอดทนเป็นกำลังของคนมีคุณธรรม¹⁵¹

สุภาษิตข้างต้นนี้เน้นย้ำว่าความอดทนเป็นกำลังของคนมีคุณธรรม สามารถตีความได้ว่าผู้
มีคุณธรรมพึงปฏิบัติดีตามคุณธรรมประการต่าง ๆ หนึ่งในนั้นคือความอดทน เพราะความอดทนจะ
ช่วยให้มีความคิด มีคำพูด และมีพฤติกรรมการแสดงออกที่ถูกต้องเหมาะสม ไม่เป็นที่ขัดเคืองใจต่อ
ผู้อื่น แต่หากผู้ใดมีคุณธรรมประจำตนประกอบด้วยความเสียสละ ความพยายาม แต่ไม่มีความอดทน
ถือได้ว่าเป็นผู้ไม่มีคุณธรรมอย่างแท้จริง เมื่อเกิดกิเลสหรือสิ่งยั่วยุต่าง ๆ ก็ไม่สามารถควบคุมจิตใจ
ตนเองได้ และจะกระทำการใดก็ไม่ประสบความสำเร็จ ความอดทนจึงทำให้คนมีศีล สมาธิ และปัญญา
ตั้งมั่น เปรียบได้กับเครื่องตัดรากเหง้าแห่งความชั่วทั้งหลาย ทำให้คนเป็นคนผู้มีคุณธรรมอย่างแท้จริง
ผู้มีคุณธรรมทุกคนจึงควรมีความอดทนเป็นพื้นฐานในการครองตน

ในสุภาษิตมีการใช้วิธีเปรียบเทียบความอดทนของผู้มีคุณธรรมกับเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อ
ทำให้ผู้อื่นตระหนักได้ว่าสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นมีความเกี่ยวข้องกันอย่างปฏิเสธไม่ได้ ได้แก่ การ

¹⁵⁰ ทองสืบ ศุภะมาร์ค, อธิบายพุทธศาสนสุภาษิต, 62.

¹⁵¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 ไศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 40.

เบียดเบียนเป็นกำลังของคนชั่ว เพราะคนชั่วย่อมประพடுத்தแต่ความชั่ว คิดจิตตอกุศลต่อผู้อื่น ไม่มีความปรารถนาดี แต่ประสงค์ร้ายให้ผู้อื่นเสียหายล่มจม จึงชอบเบียดเบียนผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่พระราชามีหน้าที่ปกครองประเทศ ดูแลทุกข์สุขของราษฎร มีสถานะเป็นเจ้าชีวิต ใช้อำนาจตัดสินผู้อื่น เมื่อราษฎรคนใดทำผิด พระราชาย่อมสามารถใช้อำนาจของตนเองตัดสินลงโทษผู้นั้นได้เพื่อไม่ให้เบียดเบียนต่อราษฎรคนอื่น ๆ ส่วนสตรีซึ่งส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา ต้องดำรงตนเป็นภรรยา อยู่ภายใต้การปกครองของบุรุษผู้เป็นสามี จึงมีหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้สามีเหมือนศิษย์รับใช้ครู¹⁵² ต้องรับฟังคำสั่งของสามี หากภรรยาตอบโต้สามีแล้วชีวิตการครองเรือนย่อมเกิดปัญหาได้ ทั้งหมดนี้คือพฤติกรรมที่ทุกคนพึงปฏิบัติอยู่เสมอ

4. คำสอนเรื่องสถานที่ที่เหมาะสม¹⁵³

ปัจจัยหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์คือ ที่อยู่อาศัย อันเป็นที่พำนักของมนุษย์ มีทั้งที่อยู่ที่อยู่อาศัยถาวร ได้แก่บ้าน และที่อยู่อาศัยชั่วคราว เช่น โรงเรียน ที่ทำงาน ที่อยู่อาศัยที่ดีมีส่วนต่อพฤติกรรมการใช้ชีวิตของมนุษย์ ที่อยู่อาศัยที่ดีจะต้องมีความเหมาะสม มีความสะดวกสบายทำให้ผู้อยู่อาศัยเกิดความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ กล่าวคือ เป็นสถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมดี มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบถ้วน เป็นสถานที่ที่มีอาหารดี ผู้อยู่อาศัยสามารถจัดสรรเครื่องอุปโภคบริโภคได้โดยไม่ขาดแคลน เป็นสถานที่ที่มีบุคคลดี มีศีลธรรมอยู่แวดล้อม อันจะนำความก้าวหน้ามาสู่ผู้อยู่อาศัย สถานที่นั้นต้องปลอดภัยคิดชั่วทำชั่วที่สามารถชักจูงผู้อยู่อาศัยให้ประพฤติชั่วได้ และที่สำคัญสถานที่นั้นต้องมีความรู้ดี มีสถานศึกษา และศาสนสถานให้ผู้อยู่อาศัยได้ศึกษาหาความรู้ เพื่อพัฒนาสติปัญญาตลอดจนขัดเกลาจิตใจให้เป็นคนดีได้เสมอ การอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมจะช่วยพัฒนาคนให้มีความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม สามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้ในหนังสือประชุมสุภาชีวิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีคำสอนเรื่องสถานที่ที่เหมาะสม โดยสอนให้รู้ว่าการอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมจะทำให้ผู้อยู่อาศัยได้เปรียบผู้อื่นในการดำเนินชีวิต ทั้งยังปลอดภัยจากภัยอันตรายต่าง ๆ ดังนี้

¹⁵² วาสนา ไอยราร์ตัน, “สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว่าด้วยธรรมศาสตร์”, 59.

¹⁵³ ในคัมภีร์มงคลสูตร มงคลที่ 4 อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม กล่าวไว้ว่า ถิ่นที่เหมาะสม หมายถึง ถิ่นที่สิ่งแวดล้อมดี ไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่สุขภาพกายและใจ ยิ่งกว่านั้น ยังช่วยสนับสนุนให้ผู้อยู่อาศัยสามารถประกอบกิจการงานในหน้าที่อันเป็นสัมมาอาชีพให้เจริญก้าวหน้าได้โดยง่าย และสร้างสมคุณงามความดีได้เต็มที่ ดู พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ชมรมพุทธศาสตร์สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จพระพุทธชินวงศ์, 2540), 35-40.

นกระ สวสถานมาสาทย คชนทรมปี กรชติ |

ส เอว ปรจยตะ สถานาจณนาปี ปริฎยเต || 68 ||

จระเข้ อยู่ในสถานที่ของตน (แม่น้ำ) ลากได้แม้กระทั่งพญาช้าง

แต่มันออกนอกสถานที่ แม่น้ำนั้นก็ชนะมันได้¹⁵⁴

จากตัวอย่างสะท้อนให้เห็นข้อดีของการอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสม กล่าวคือ การอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมจะเป็นตัวช่วยสนับสนุนให้ผู้อยู่อาศัยมีความสะดวกสบายในการใช้ชีวิต ตลอดจนมีความสุขความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม มีคุณภาพชีวิตที่ดีจากสิ่งแวดล้อมที่ดี มีจิตใจที่ดีจากการได้อยู่แวดล้อมไปด้วยคนดี มีผู้อุปถัมภ์ช่วยเหลือ มีวิชาความรู้ดีจากการศึกษาหาความรู้จากนักปราชญ์ในสถานศึกษาที่ดี นอกจากนี้การอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมจนเกิดความคุ้นเคย จะทำให้เรามีโอกาสซึมซับข้อดีต่าง ๆ ได้โดยง่าย จากสภาวะที่มีการเปรียบเทียบการอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตของสัตว์เพื่อให้เกิดจินตภาพที่ทำให้เข้าใจความหมายของสภาวะดีมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ จระเข้อาศัยอยู่ในแม่น้ำอันเป็นสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับตัวมันเอง เนื่องจากจระเข้เป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ จึงสามารถอาศัยอยู่ในน้ำได้ ในขณะที่ช้างเป็นสัตว์ใหญ่ จึงต้องอาศัยอยู่บนบก ไม่สามารถอาศัยอยู่ในแม่น้ำได้ หากแม้มีพญาช้างผู้ทรงพลังหลงเข้ามาในแม่น้ำก็ไม่สามารถทำอันตรายจระเข้ได้ ในขณะที่จระเข้เมื่ออยู่ในถิ่นของตนย่อมได้เปรียบ สามารถต่อสู้กับพญาช้างได้โดยง่ายตาย หากจระเข้อ่อนกำลังลงจนสู้ไม่ไหว ก็ยังมีจระเข้ตัวอื่น ๆ ในฝูงซึ่งอาศัยอยู่ในถิ่นเดียวกันคอยช่วยเหลืออยู่ ในทางตรงกันข้าม หากวันใดที่จระเข้หลงเข้าไปในถิ่นที่อยู่ของสุนัข ด้วยความไม่คุ้นเคยจระเข้จึงไม่รู้ทางหนีทีไล่และโดนสุนัขทำร้ายได้ง่ายตาย แม้จะคิดหลบหนีก็ไม่สามารถทำได้ เพราะไม่ว่าจะหลบหนีไปทางใดก็ย่อมเจอฝูงสุนัขเจ้าถิ่นอยู่ทั่วทุกบริเวณ ฉะนั้นการอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสมมีแต่จะยังประโยชน์มาให้ผู้อยู่อาศัยตลอดเวลา

นอกจากนี้ในหนังสือยังมีสภาวะที่สอนให้เห็นผลเสียของการอยู่ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมอีกด้วย เห็นได้จากสภาวะต่อไปนี้

กุสถานสย ปรเวศน คุณวานปี ปีตยเต |

ไวศวานโร'ปี โลหสละ การุโกรภินยเต || 67 ||

¹⁵⁴ พระสุตฺติธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสภาวะที่สันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 26.

เพราะการเข้าไปสู่สถานที่มืด แม้คนดี ก็ถูกเบียดเบียนได้
แม้ไฟซึ่งมีอยู่ในเหล็ก ก็ยังถูกช่างเหล็กตี¹⁵⁵

สุภาชิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่าการอยู่ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมนั้นให้โทษ กล่าวคือเมื่ออยู่ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมแล้ว สถานที่นั้นย่อมไม่สนับสนุน ไม่อำนวยความสะดวกให้ผู้อยู่อาศัยมีความสุข สะดวกสบาย และดำรงชีพให้เจริญรุ่งเรืองได้โดยง่าย เนื่องจากไม่มีมิตรคอยเชื้อเหลือเกื้อกูลและชักนำไปในทางที่ เห็นได้จากเมื่อคนดี มีสติปัญญาดี ประพฤติตนตามหลักศีลธรรมอันดี เมื่อเข้าไปสู่สถานที่ของคนชั่วย่อมไม่มีคนอุปถัมภ์ เพราะคนชั่วคิดต่างจากคนดี ประพฤติแต่ความชั่ว คิดแต่จะปองร้ายผู้อื่นให้เสียหายทั้งทางกาย วาจา ใจ ดังนั้นเมื่อเข้าไปอยู่ในที่ของคนชั่วแล้ว คนดีย่อมถูกเบียดเบียนโดยการชักนำเข้าสู่หนทางแห่งความชั่วทั้งหลายด้วยการพูดเท็จ พูดจาหยาบคาย พูดจาเพื่อจ้อไร้สาระ ตลอดจนแสดงพฤติกรรมเลวร้ายต่อคนดี เปรียบได้กับไฟที่ถึงแม้จะมีความร้อน มีอุณหภูมิเผาผลาญสิ่งต่าง ๆ ได้ แต่หากอยู่ในเหล็กที่โดนหลอมละลายจนอ่อนลงก็ย่อมถูกช่างเหล็กตีเป็นธรรมดา การอยู่ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมย่อมให้โทษนานัปการแก่ผู้อยู่อาศัย ทำให้ผู้นั้นชีวิตอย่างไม่มีความสุขและมีหนทางเพื่อการพัฒนาชีวิตให้เจริญรุ่งเรืองได้ยาก โดยเฉพาะคนดีหากอยู่ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมแล้ว ย่อมไม่ได้รับความสุขกายสุขใจอย่างเต็มที่ ถูกขัดขวางความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม ไม่มีโอกาสศึกษาธรรมะ และรักษาศีล สมาธิ ปัญญาให้แน่วแน่ได้อย่างเต็มที่ ทั้งหมดนี้คือโทษของการอยู่ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสม

คำสอนทั้งหลายข้างต้นที่ผู้วิจัยได้อธิบายประกอบการยกตัวอย่างสุภาชิตเอาไว้มีเนื้อหา สอนให้คนปฏิบัติตามคุณธรรมอันดีต่าง ๆ ได้แก่ ความเสียสละ ความอดทน ความพยายาม และการอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสม ซึ่งทุกคนควรยึดถือไว้และนำไปปฏิบัติตามเพื่อประโยชน์สุขในการใช้ชีวิต นอกจากนี้ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ยังปรากฏคำสอนเกี่ยวกับสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยงได้แก่ คำสอนเรื่องกิเลส และคำสอนเรื่องอบายมุข ดังนี้

¹⁵⁵ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 26.

5 คำสอนเรื่องกิเลส¹⁵⁶

กิเลส¹⁵⁷ คือสภาวะที่เกาะติดอยู่ภายในจิตใจที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง และขัดขวางความเจริญทางจิตใจ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง กิเลสถือเป็นความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์¹⁵⁸ ผู้มีกิเลสครอบงำจิตใจย่อมไม่สามารถระงับความโลภ โกรธ หลงได้ และไม่สามารถใช้สติปัญญาของตนในการแยกแยะผิดชอบชั่วดี จึงแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมออกมา ดังนั้นกิเลสย่อมให้โทษ ทำให้ชีวิตคนผู้จมอยู่ในกิเลสมีแต่ความพินาศ ไม่เจริญรุ่งเรือง ทุกคนจึงควรระงับกิเลสของตนเอง เช่นเดียวกับคำสอนเรื่องกิเลสในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 ที่สอนให้คนสละกิเลสทั้งหมดให้สิ้น ดังสุภาสิตต่อไปนี้

ตริวิธึ นรกลเยทึ ทวารึ นาคนาตมณะ |
 กามะ โกรธสตถา โลกสตสมาเทตต ตฺรยึ ตฺยเขต || 198 ||

¹⁵⁶ ในพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวว่า กิเลสแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ กิเลสชั้นละเอียดหรือชั้นใน กิเลสชั้นกลาง และกิเลสชั้นนอก ในที่นี้กิเลสชั้นในหมายถึง กิเลสชั้นที่นอนนิ่งอยู่ในสันดานอย่างเงิบ ๆ จนกว่าจะมีอารมณ์มากระทบ จึงจะกลายเป็นกิเลสชั้นกลางที่เกิดขึ้น หรือเป็นกิเลสชั้นหยาบ ที่ทะลุออกมาปรากฏเป็นกิริยาต่าง ๆ ที่ชั่วร้ายภายนอก ตัวอย่างกิเลสชั้นละเอียดที่เกิดภายในมีชื่อเรียกว่า อุกุศลมูล มี 3 อย่าง คือ โลภะ คือ ความโลภ, โทสะ คือ ความโกรธ ประทุษร้าย, โมหะ คือ ความหลง ส่วนกิเลสชั้นกลางเรียกชื่อว่า นีวรณ มี 5 อย่าง คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ วิจิกิจฉา ต่อมาถ้าความปรุ้งแต่งไม่หยุดอยู่แต่เพียงเท่านั้น ก็จะทะลุออกมา ทางกาย ทางวาจา เป็นการกระทำด้วยเจตนา เช่น การล้วงละเมิดในทางกาม การฆ่าเขา เบียดเบียนเขา การพูดเท็จ ตลอดจนการดื่มน้ำเมา เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า กิเลสหยาบ ถ้าพิจารณากันอีกทางหนึ่ง จะเห็นได้ว่า ตัวกิเลสที่แท้จริง คือ กิเลสชั้นใน หรือ ชั้นละเอียดนั่นเอง ส่วนอีก 2 ชั้นที่เหลือ เป็นเพียงกิริยาอาการของกิเลสชั้นในที่แสดงออกมา มากกว่าที่จะเป็นตัวกิเลสเอง เท่านั้น ดู พุทธทาส.คอม, **กิเลส**, เข้าถึงเมื่อ 2 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <http://www.buddhadasa.com/rightstudydham/kires.html>

¹⁵⁷ ในคัมภีร์มงคลสูตร มงคลที่ 37 จิตปราศจากธุลี กล่าวถึงกิเลสในใจคนว่ามี 3 ตระกูลใหญ่ คือ 1) ตระกูลราคะหรือโลภะ คือ ความกำหนัด รัก อยากได้ มีอารมณ์ใคร่ 2) ตระกูลโทสะ คือ ความไม่ชอบใจ ความคิดร้าย คิดทำลายผู้ที่ทำให้ตนโกรธ 3) ตระกูลโมหะ คือ ความหลง เป็นอาการที่จิตมีตมม ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี ไม่รู้จักบุญบาป ดู พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, **มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ชมรมพุทธศาสตร์สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จพระพุทธชินวงศ์, 2540), 342-343.

¹⁵⁸ เจ้าอธิการทองใบ อมโร, “การศึกษาหลักธรรมที่นำไปปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นกิเลสในพระพุทธศาสนาเถรวาท” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), 15.

ทาง 3 ทางนี้ คือ (1) กาม (2) ความโกรธ (3) ความโลภ
เป็นประตู่แห่งนรก และเป็นทางพินาศแก่ตนเอง
เพราะฉะนั้น ควรสละทาง 3 ทางนี้¹⁵⁹

สุภาชิตบทนี้สอนให้คนละซึ่งทางแห่งกิเลส 3 ประการคือ กาม ความโกรธ และความโลภ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นมูลเหตุของความทุกข์ ทำให้จิตใจขุ่นมัว กล่าวคือ กาม เป็นความพอใจในกาม มีความหลงใหลในอารมณ์รักใคร่ อารมณ์รักใคร่นี้เป็นกิเลสที่ย้อมใจให้มืดมัว เรียกว่า ราคะ หรือกาม ราคะ กามราคะเป็นความใคร่ของคน ประกอบไปด้วยความใคร่ในวัตถุ และกิเลสกาม ซึ่งทั้งสองสิ่งล้วนไม่เที่ยงแท้ หากใครหลงใหลในวัตถุก็ย่อมเกิดทุกข์เมื่อวัตถุนั้นเสื่อมสลายไป ในขณะที่หากใครในกิเลสกาม ปรารถนาเสพกามโดยไม่รู้จักพอ ก็ย่อมเกิดทุกข์เมื่อรูปกายภายนอกเสื่อมสลายไปตามภาวะสังขารไม่เที่ยง ทำให้อารมณ์รักใคร่หมดสิ้นไป ในทำนองเดียวกันหากผู้ใดเกิดกามมรย์กับคู่ครองของผู้อื่น ถือเป็นการทำชั่วที่จะนำพาโทษมาสู่ผู้นั้น

ความโกรธคือ ความไม่พอใจ ความพยายบาท คิดร้ายต่อผู้ที่ทำให้ตนโกรธ ความโกรธเกิดจากความชั่วร้ายในจิตใจ ประกอบกับความขจัดใจและเกลียดชังผู้อื่น ผู้ใดมีความโกรธ ผู้นั้นย่อมมีใจขุ่นมัว จิตใจปั่นป่วนเพราะอารมณ์โกรธจนไม่สามารถใช้สติปัญญาระงับความโกรธนั้นได้ อีกทั้งผู้มีความโกรธย่อมไม่เห็นคุณธรรมอันดีประการอื่น ๆ ทำให้ความโกรธครอบงำจนเกิดการทะเลาะวิวาท และทำร้ายผู้อื่นได้ ทำให้เกิดผลเสียต่าง ๆ ตามมามากมาย ความโกรธจึงเป็นหนทางแห่งความพินาศที่ชัดเจนที่สุด ดังนั้นจึงควรระงับความโกรธเพื่อชีวิตที่สงบสุขของคนทั้งหลาย

ส่วนความโลภ คือความอยากได้ในทางอันมิชอบ เป็นความอยากได้ไม่รู้จักพอ รวมทั้งการอยากได้ในสิ่งของที่ไม่ใช่ของตนเอง ความโลภทำให้คนมีความสุขเพียงชั่วขณะเท่านั้นเมื่อได้รับสิ่งที่ตนต้องการ แต่หลังจากนั้นความโลภจะนำความทุกข์มาให้เพราะความอยากได้สิ่งต่าง ๆ อย่างไม่รู้จักประมาณตน ความโลภถือเป็นกิเลสหนัก นำพาจิตใจคนให้คิดถึงแต่หนทางแห่งอกุศลกรรม เมื่อความโลภครอบงำจิตใจผู้ใดแล้ว ผู้นั้นก็จะมีแต่ความมืดบอด ไร้ปัญญา ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี เมื่อโลภมาก อยากได้ของผู้อื่น จึงเที่ยวลักทรัพย์ทำให้ผู้อื่นเสียหาย ชื่อนี้ถือเป็นโทษของความโลภที่ร้ายแรง ดังนั้นทุกคนควรระงับความโลภโดยการรู้จักแบ่งปันผู้อื่นด้วยใจอันบริสุทธิ์

กาม ความโกรธ ความโลภ สามประการนี้ย่อมทำโทษมาสู่ผู้มีกิเลส และเมื่อผู้นั้นตายไปย่อมตกนรก อันเป็นดินแดนที่ผู้ทำชั่วต้องไปชดใช้กรรมหลังจากตายไปแล้ว ดังนั้นกิเลสทั้งหลายจึงเป็นบาปที่นำพาชีวิตมนุษย์ไปสู่ความพินาศ ด้วยเหตุนี้ทุกคนจึงควรละกิเลสให้สิ้น

¹⁵⁹ พระสุตฺติธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 57.

6. คำสอนเรื่องอบายมุข

อบายมุขคือ หนทางแห่งความเสื่อม นำไปสู่ความพินาศแห่งโภคทรัพย์¹⁶⁰ หากผู้ใดไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นการคบมิตรชั่ว การดื่มสุราของมึนเมา การเล่นการพนัน ผู้ นั้นย่อมตกอยู่ในวังวนของความชั่วร้าย ชีวิตมีแต่ความมัวหมอง นำไปสู่ความเสื่อมทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ในหนังสือเล่มนี้ปรากฏคำสอนเรื่องอบายมุข โดยกล่าวว่า อบายมุขคือสิ่งร้ายแรงทั้งหลายที่นำไปสู่ความเสื่อม อบายมุขทำให้เกิดโทษมากมายมาสู่ผู้เสพอบายมุขนั้น หากผู้ใดมีความคิดที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขถือว่าผู้นั้นเป็นคนคิดชั่วอย่างผู้เฒ่าเขาบาปบุญญา ไม่มีวาทะหนักรู้ถึงโทษของอบายมุขที่จะนำความสูญเสียมาสู่ตนเองและผู้อื่น เปรียบได้กับยาพิษที่เมื่อกินเข้าไปแล้ว ย่อมทำร้ายร่างกาย และความร้ายแรงของพิษอาจทำให้คนตายได้ เช่นเดียวกันหากผู้ใดยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข ผู้นั้นย่อมมีแต่ความทุกข์เหมือนตายทั้งเป็น หากแต่ต่างกันเพียงเล็กน้อยตรงที่เพียงแค่คิดถึงอบายมุข ก็เป็นบ่อเกิดของการทำลายความดีงามในจิตใจอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นทุกคนจึงควรหลีกเลี่ยงอบายมุขอันเป็นหนทางแห่งความเสื่อมให้สิ้น เพื่อความสุขของตนเองและผู้อื่น ดังสุภาษิตต่อไปนี้

วิษย วิษยณำ จ ทูมตยณตมมตม |

อุปกุกต์ วิษ หนติ วิษยาะ สมรณาทปี || 66 ||

มีความแตกต่างที่ห่างกันอย่างมากมาย

ระหว่างยาพิษและโลกียวัตถุ ยาพิษย่อมฆ่า เมื่อกินเข้าไป

แต่โลกียวัตถุย่อมทำลายแม้ด้วยการระลึกถึง¹⁶¹

นอกจากสอนให้เห็นโทษของอบายมุขแล้ว ยังมีสุภาษิตที่มีเนื้อหาคำสอนกล่าวเน้นย้ำถึงโทษของการดื่มสุรา ซึ่งถือว่าเป็นอบายมุขอย่างหนึ่ง ดังนี้

จิตเต ภรานตริชยเต มทยพานำ

ภรานเต จิตเต ปาปจรรยา' ฤยุไปติ |

ปาปี กฤตวา ทุรคตี ยานติ

มุตมาสตสมานมทย์ ไนว เปย์ น เปยม || 137 ||

¹⁶⁰ อบายมุข, เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <http://www.kanlayanatam.com/sara/sara47.htm>

¹⁶¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 26.

ความหลงผิด เกิดขึ้นในใจของคนตี๋มเหล่า เมื่อใจหลงผิด
 ย่อมประพฤดิชั่ว หลังจากทำความชั่วแล้ว คนโง่ไปสู่วุคติ
 เพราะฉะนั้น ไม่ควรตี๋มเหล่าเลย¹⁶²

สุภาชิตบทนี้ใช้วิธีการสอนให้ผู้อ่านเห็นโทษของการตี๋มสุราตามลำดับ กล่าวคือ เมื่อจิตใจ
 มีแต่ความหลงผิดหรือแม้กระทั่งเมื่อเกิดทุกข์ จิตใจมีแต่ความเศร้าหมอง ชุ่นมัว ไม่รู้จักแยกแยะผิด
 ชอบชั่วดี คิดว่าสุราและของมีนเมาต่าง ๆ จะช่วยให้ตนเองลืมความทุกข์ได้ จึงหลงผิดไปตี๋มสุราอัน
 เป็นอบายมุขที่ร้ายแรงประการหนึ่ง เมื่อตี๋มสุราแล้วย่อมไม่มีสติสัมปชัญญะ มีความประมาทในธรรม
 จึงแสดงความชั่วออกมาทางกาย วาจา ใจ ไม่สามารถควบคุมตนเองได้ ชอบพูดจาเพื่อเจ้าไร้อารยะ
 ชอบแสดงท่าทางไม่ปกติเหมือนที่มนุษย์ทั่วไปพึงกระทำ¹⁶³ และที่ร้ายแรงที่สุดสุราอาจทำให้ผู้ตี๋มเกิด
 บันดาลโทษจนทำร้ายผู้อื่นได้ เมื่อประพฤดิชั่วเช่นนี้แล้วก็ไม่มีทางที่จะสู้สุขคติได้ ต้องชดใช้บาปกรรม
 ของตนในทุกคติภูมิอย่างทุกข์ทรมาน ฉะนั้นจึงไม่ควรตี๋มสุรา เพราะการตี๋มสุราแม้แต่จะให้โทษทั้งสิ้น ไม่
 ว่าจะทำให้เสียทรัพย์ ทำให้เกิดโรคร้ายแรงจากสุรา ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาท จนเป็นที่ติฉินนินทา
 ของผู้อื่นจนทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย จากโทษนานัปการดังกล่าวการ
 งดเว้นจากการตี๋มสุราจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรพึงกระทำ¹⁶⁴

สุภาชิตสอนเรื่องคุณธรรมที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นในการใช้ชีวิตอยู่
 ในสังคมทุกคนต้องครองตนให้เป็นคนดี ประพฤติให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม โดยใช้คุณธรรม
 เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ การนำหลักความเสียสละ ความพยายาม ความอดทน และการอยู่ใน
 สถานที่ที่เหมาะสมมาใช้ในชีวิตประจำวัน ย่อมทำให้ผู้นั้นได้รับประโยชน์สุขในชีวิต ในทำนองเดียวกัน

¹⁶² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1,** พิมพ์ครั้งที่ 2, 43.

¹⁶³ ในหนังสือประชาณีติ กล่าวว่า คนที่เสพของมีนเมา ย่อมแสดงอาการหัวเราะบ้าง ฟ้อนรำบ้าง เดิน
 บ้าง ท่องเที่ยวไปบ้าง วิ่งไปบ้าง บ้า ๆ เป๋อ ๆ บ้าง โศกเศร้าบ้าง หกล้มบ้าง ร้องไห้บ้าง บ่นเพ้อบ้าง แสดงความ
 ร้ายกาจบ้าง นินทาว่าร้ายผู้อื่นบ้าง อ่างจาก จำลอง สารพัตนิก, **ประชาณีติ คติธรรม: แนวทางปฏิบัติสำหรับ
 ประชาชน** (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), 178.

¹⁶⁴ คำสอนเรื่องการงดเว้นจากการตี๋มสุราปรากฏในหลักธรรมเบญจศีล 5 ประการของศาสนาพุทธ
 อันเป็นวิธีการรักษากายวาจาใจให้เรียบร้อย เป็นหลักปฏิบัติเพื่องดเว้นจากความชั่ว ประกอบไปด้วย 1) ปาณา
 ตีปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าเบียดเบียนกัน 2) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการลักทรัพย์
 3) กามะสุมิฉฉาจา เวรมณี เว้นจากการประพฤดิผิดในกาม 4) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ
 5) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท อ่างจาก
 พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์** (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2518), 143.

การหลีกเลี่ยงจากกิเลส ไม่ข้องเกี่ยวกับอบายมุขซึ่งเป็นสิ่งให้โทษ ย่อมทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรืองได้เช่นเดียวกัน

คำสอนเรื่องสุขภาพร่างกาย

การที่คนเราจะมีชีวิตยืนยาวได้นั้น ต้องมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีประกอบกันเป็นปัจจัยสำคัญ กล่าวคือ หากผู้ใดมีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใสตลอดเวลา ไม่มีความเครียด ผู้นั้นก็สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ในขณะที่หากมีสุขภาพจิตดีแล้ว ย่อมมีสติปัญญาดีตามไปด้วย ทำให้สามารถคิดไตร่ตรองแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้ง่ายเช่นเดียวกัน ส่วนการมีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้มีพลังกำลังเพียงพอที่จะสามารถทำการงานได้อย่างราบรื่น ทั้งยังนำมาซึ่งสุขภาพจิตดี ไม่มีความทุกข์ทรมานจากความเจ็บป่วย การมีสุขภาพจิตดี ย่อมเกิดจากการคิดดี ทำดี พูดดี ไม่โกรธฉุนเฉียวง่าย และไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น ในขณะที่การมีสุขภาพร่างกายดีย่อมเกิดจากการดูแลรักษาสุขภาพร่างกายของตนเองด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ห่างไกลจากโรคภัยไข้เจ็บ

ในประเทศอินเดียศาสตร์อายุรเวทว่าด้วยการดูแลสุขภาพและการรักษาโรคเป็นที่นิยมแพร่หลายมาช้านานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อายุรเวทเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อกิจกรรมทุก ๆ ด้านของมนุษย์ อายุรเวทจึงเปรียบเสมือนหนึ่งในวิถีชีวิตของมนุษย์ทุกคนก็ว่าได้ ในประเทศอินเดียอายุรเวทจึงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน โดยผู้ที่ปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ยืนยาวและสุขภาพดีควรนำหลักคำสอนของอายุรเวทมาใช้¹⁶⁵ เพราะจุดมุ่งหมายของคำสอนในอายุรเวททำให้คนมีอายุยืนด้วยการรักษาสุขภาพหรือทำให้โรคหายไป¹⁶⁶ ดังนั้นหากปฏิบัติตามหลักคำสอนในอายุรเวทแล้ว ก็จะมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและมีอายุยืนยาว

ในหนังสือประชุมสุภาคีตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 พบคำสอนเรื่องสุขภาพร่างกายอยู่บ้าง โดยกล่าวถึงวิธีการที่เหมาะสมในการดูแลสุขภาพร่างกาย โดยเน้นไปที่การรับประทานอาหาร การดื่มน้ำ การออกกำลังกาย ซึ่งหากผู้ใดปฏิบัติตามคำสอนดังกล่าวแล้วย่อมมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง อนึ่ง ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหาคำสอนเรื่องสุขภาพร่างกายโดยส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกับคำสอน

¹⁶⁵ U.Indulal, “อายุรเวท: ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์,” ใน *อายุรเวท ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์*, โสภณา ศรีจำปา และ Amarjiva Lochan, บรรณาธิการ (นครปฐม: ศูนย์การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2557), 22.

¹⁶⁶ K. D. Dvivedi, *Cultural data in The Atharveda* (Varanasi: Vishwa Bharati Anusandhan Parishad, 1988), 228.

ในอายุรเวท ผู้วิจัยจึงตีความเนื้อหาคำสอนจากสุภาชิตควบคู่ไปกับการอธิบายความรู้เรื่องอายุรเวทที่มีความสัมพันธ์กับสุภาชิตนั้นโดยสังเขป เพื่อให้ผู้อ่านมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น¹⁶⁷ ดังนี้

ลาขวี กรมสามารถย์ ทิปโต'คณิรเมทสะ กุชยะ |
วิภกตชนคาตรตฺว วุยายามาพุชชายเต || 127 ||

ความเบากาย 1 ความสามารถในการทำงาน 1
ไฟ (ธาตุ) เผาผลาญดี 1 ความอ้วนหมดไป 1
ความมีร่างกายบึกบึนสมส่วน 1 (สิ่งเหล่านี้)
เกิดขึ้นเพราะออกกำลังกาย¹⁶⁸

สุภาชิตบทนี้สอนให้รู้ว่าการออกกำลังกายเป็นวิธีการหนึ่งที่จะใช้ให้คนมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง เพราะการออกกำลังกายทำให้ประโยชน์ต่อร่างกายในหลาย ๆ ด้าน กล่าวคือ การออกกำลังกาย คือการที่อวัยวะของร่างกายได้มีการเคลื่อนไหวโดยเฉพาะระบบต่าง ๆ ของร่างกาย ทำให้ระบบการไหลเวียนของเลือดได้มีการสูบฉีดเพิ่มมากขึ้นและระบบกล้ามเนื้อทุกส่วนของร่างกายได้มีการยืดหดและคลายกล้ามเนื้อ ที่สำคัญทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงปราศจากอาการเจ็บป่วยของโรคที่สามารถป้องกันได้¹⁶⁹ การออกกำลังกายจึงมีส่วนช่วยทำให้ระบบในร่างกายทำงานด้วยความเสถียรคงที่ ทั้งยังช่วยเผาผลาญส่วนเกินที่ร่างกายไม่ต้องการให้หมดไปจึงทำให้เกิดความเบากาย ไม่อ้วน เมื่อมีความเบากาย ร่างกายย่อมสามารถในการทำงานได้อย่างคล่องแคล่วและมีประสิทธิภาพ การออกกำลังกายยังช่วยเสริมสร้างกล้ามเนื้อให้แข็งแรง บึกบึน สมส่วน มีพลังกำลังพอที่จะทำงานให้ได้ดีเช่นกัน นอกจากประโยชน์ต่อสุขภาพกายแล้ว การออกกำลังกายยังส่งผลดีต่อสุขภาพจิตอีกด้วย กล่าวคือ การออกกำลังกายทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ไม่มีความเครียด จิตใจแจ่มใส ก่อให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี ไม่คิดฟุ้งซ่าน คิดแต่เรื่องที่เป็นประโยชน์ ทำให้เกิดความสามารถในการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพได้อีกด้วย ดังนั้นทุกคนจึงควรหันมาออกกำลังกายเพื่อสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง

ในทางอายุรเวทร่างกายคือที่ของโทษะ (สิ่งที่ใช้ทำงาน) ธาตุ (สิ่งที่เป็นโครงสร้าง) และมละ (การเผาผลาญ) เมื่อโทษะอยู่ในภาวะที่สมดุล อคินี หรือไฟแห่งการย่อยสลายก็จะทำงานได้

¹⁶⁷ สามารถดูเพิ่มเติมได้ในหัวข้อ ภาพสะท้อนที่ปรากฏในสุภาชิตที่ได้นำเสนอไว้ในตอนท้ายของบทนี้

¹⁶⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 40.

¹⁶⁹ กุลธิดา เหมมาเพชร และคนอื่น ๆ, **รายงานการวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการออกกำลังกายของบุคลากรในวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน (กรุงเทพฯ: แผนงานส่งเสริมนวัตกรรมการออกกำลังกายและกีฬาเพื่อสุขภาพ, 2556), 7.**

อย่างเหมาะสม ส่งผลทำให้ธาตุทำงานร่วมกันในกระบวนการบำรุงร่างกายทำให้สิ่งสกปรกทั้งหลายถูกกำจัดออกไปจากร่างกายในที่สุด¹⁷⁰ การจะทำให้โทษะเกิดความสมดุลได้นั้นต้องปฏิบัติตามหลักจรรยา คือการปฏิบัติตนให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง เช่น การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ การออกกำลังกายที่เหมาะสม เช่น การทำโยคะอาสนะ¹⁷¹ เพราะทำให้เกิดความสมดุลทั้งร่างกายและจิตใจ ส่งผลให้เกิดสุขภาพดีมีการย่อยอาหารที่เหมาะสม ร่างกายเบา มีสภาวะทางจิตใจที่เป็นปกติ และเหนือสิ่งอื่นใดคือ มีความแข็งแรงของร่างกายที่เหมาะสม¹⁷² การออกกำลังกายจึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการดูแลสุขภาพนั่นเอง

นอกจากการออกกำลังกายแล้ว การรับประทานอาหารที่เหมาะสมก็เป็นวิธีการหนึ่งของการดูแลสุขภาพร่างกายให้สมบูรณ์ แข็งแรง ดังคำสอนในสุภาสิตต่อไปนี้

น จาหารสมิ กิจิตโภชชยมุปลภยเต |
ศกยเต'ปยณนมาเตรณ นระ กรตุ นิรายมะ || 135 ||
ไม่มียาชนิดใด ๆ ที่เสมอเหมือนอาหาร
เพราะอาหารเท่านั้น คนที่มีสุขภาพดี จึงสามารถทำงานได้¹⁷³

สุภาสิตข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการรับประทานอาหารที่ดี เป็นบ่อเกิดของสุขภาพที่ดี สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งการรับประทานอาหารที่เหมาะสมกับตนเองนั้น เปรียบเสมือนยา ช่วยบำรุงร่างกายให้แข็งแรงอยู่เสมอ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ทั้งนี้อาหารเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ หากขาดอาหารไป มนุษย์ย่อมไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะอาหารเป็นแหล่งพลังงานสำคัญร่างกายที่มนุษย์สามารถนำไปใช้พัฒนาความคิด และสติปัญญา ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ได้อีกประการหนึ่งด้วย เพราะสุขภาพที่ดีคือภาวะที่จิตใจและ

¹⁷⁰ U.Indulal, “อายุรเวท: ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์,” ใน อายุรเวท ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์, โสภณา ศรีจำปา และ Amarjiva Lochan, บรรณาธิการ, 24-25.

¹⁷¹ เฉลียว ปิยะชน, อายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, 2537), 157.

¹⁷² U.Indulal, “อายุรเวท: ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์,” ใน อายุรเวท ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์, โสภณา ศรีจำปา และ Amarjiva Lochan, บรรณาธิการ, 138.

¹⁷³ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 42.

ร่างกายประสานกลมกลืนกันเป็นอย่างดีก่อให้เกิดประสบการณ์ของความสงบนั้นคือความสุข
นั่นเอง¹⁷⁴

ในทางอายุรเวทสอนว่าการดูแลสุขภาพที่ดีของบุคคลโดยการรับประทานอาหารที่เหมาะสม และการทำตามข้อปฏิบัติในการใช้ชีวิตย่อมทำให้เกิดสุขภาพที่สมบูรณ์และมีความสุข¹⁷⁵ อาหารจึงเป็นสิ่งพื้นฐานที่ทำให้แต่ละบุคคลดำรงภาวะมีสุขภาพอยู่ได้ ดังนั้นคนจึงควรเลือกรับประทานอาหารที่เหมาะสมกับโทษะ โดยอาหารที่รับประทานนั้นไม่ได้แบ่งตามสารอาหารเหมือนในปัจจุบัน แต่แบ่งตามธรรมชาติที่มนุษย์หรือสัตว์สัมผัสได้โดยใช้รสเป็นตัวกำหนด ยิ่งกว่านั้นยังคำนึงถึงว่าอาหารเมื่อรับประทานไปแล้วจะทำให้เกิดความร้อน ความเย็น หนักหรือเบา เหลวหรือแข็ง นอกจากนี้การรับประทานอาหารยังต้องคำนึงถึงฤดูกาลด้วย¹⁷⁶ เช่น คนในกลุ่มปิตตะที่มีระบบการย่อยอาหารดี เพราะร่างกายมีไฟเป็นองค์ประกอบหลัก คนกลุ่มนี้จึงสามารถรับประทานอาหารและเครื่องดื่มได้เป็นจำนวนมาก ชอบทานอาหารรสขม ฝาด มัน และชอบดื่มของเย็น คนในกลุ่มนี้ควรรับประทานเข้าจำพวกข้าว นม เนย และควรหลีกเลี่ยงอาหารรสจัด ไข่แดง น้ำผึ้ง และเครื่องดื่มร้อน และในฤดูร้อนไฟในร่างกายจะเพิ่มขึ้น จึงควรรับประทานอาหารและดื่มของเย็น ๆ แต่ไม่ควรเย็นจัด¹⁷⁷

เห็นได้ว่ารับประทานอาหารมีความจำเป็นต่อร่างกาย ในขณะเดียวกันก็ควรเลือกรับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์ และเหมาะสมกับร่างกายของตนเอง เช่น คนที่มีปัญหาเรื่องลำไส้และระบบย่อยอาหารก็ควรหลีกเลี่ยงอาหารรสจัดและย่อยยาก เพราะจะทำให้ระบบต่าง ๆ ในร่างกายทำงานผิดปกติได้ นอกจากนั้นการเลือกรับประทานอาหารให้พอดี ไม่มากหรือน้อยเกินไปก็มีผลกระทบต่อความสมดุลของร่างกายเช่นเดียวกัน เพราะหากรับประทานอาหารเกินไป ร่างกายไม่สามารถย่อยอาหารนั้นได้ทั้งหมด จึงเก็บไว้ในร่างกายกลายเป็นส่วนเกิน ทำให้เกิดความอ้วนได้ และจะยิ่งส่งผลเสียอื่น ๆ ตามมา เช่น ร่างกายไม่แข็งแรง มีโรคร้ายไข้เจ็บที่อาจเป็นอันตรายต่อชีวิต ดังนั้นจึงควรประมาณตนในการรับประทานอาหารให้พอดี เช่นเดียวกับการพูด หากพูดมากเกินไปย่อมก่อให้เกิดผลเสียต่อตนเองและผู้อื่น ไม่มีผู้รักใคร่เชื่อถือ ถูกติฉินนินทาว่าเป็นผู้ประพาดพิงอีกด้วย ดังสุภาษิตที่ว่า

¹⁷⁴ เฉลียว ปิยะชน, *อายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 72.

¹⁷⁵ U.Indulal, “อายุรเวท: ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์,” ใน *อายุรเวท ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์*, โสภณา ศรีจำปา และ Amarjiva Lochan, บรรณาธิการ, 26.

¹⁷⁶ เฉลียว ปิยะชน, *อายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 104.

¹⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, 106.

ซีหฺเว ปรมานํ ชานีหิ โภชเน ภาษณฺ์ปิ จ |
 อติภุกฺติรติโวกฺติส สทฺยส ปฺราณาปหาริณิ || 131 ||
 โอลีน ! เจ้าจงรู้ประมาณ ในการบริโภค และการพูด
 การบริโภคและการพูดมาก นำมาสู่ความตายทันที¹⁷⁸

การเลือกรับประทานอาหารต้องทำควบคู่ไปกับการดื่มน้ำให้เหมาะสมด้วย ระบบต่าง ๆ
 ในร่างกายจึงจะสามารถทำงานได้อย่างประสิทธิภาพ ดังคำสอนในสุภาจิตต่อไปนี้

อตฺยมพฺพานานน วิปฺยเต’นนํ นิรมพฺพานาจฺจ ส เอว โทษส |
 ตสมานนโร วหฺนินวิวรณนย มุหฺรุมุหฺรวาริ ปิเวทฺฐริ || 130 ||
 เพราะดื่มน้ำมากเกินไป อาหารจึงไม่ย่อย
 และเพราะไม่ดื่มน้ำจึงมีโทษนั้นเหมือนกัน (อาหารไม่ย่อย)
 เพราะฉะนั้นเพื่อจะเพิ่มไฟ (เผาผลาญอาหาร)
 คนควรดื่มน้ำเล็กน้อยแต่บ่อยครั้ง¹⁷⁹

สุภาจิตบทนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการดื่มน้ำเพราะให้ประโยชน์ต่อร่างกาย ในการ
 ช่วยทำให้ระบบย่อยอาหารทำงานได้ดีขึ้น ทั้งนี้ในการดื่มน้ำควรดื่มในปริมาณที่พอเหมาะ คือไม่ควร
 ดื่มน้ำมากเกินไป แต่ควรดื่มในปริมาณที่พอเหมาะแต่บ่อยครั้ง ในทางอายุรเวทน้ำจัดเป็นหนึ่งในธาตุ
 หรือปัญจมหากุศะของร่างกาย น้ำเป็นองค์ประกอบที่มีมากที่สุดในร่างกายทั้งในเซลล์และนอกเซลล์
 ทุกชนิด น้ำเป็นส่วนประกอบของน้ำย่อยต่าง ๆ รวมทั้งน้ำลาย น้ำเมือก น้ำจึงมีความสำคัญที่ทำให้
 ระบบต่าง ๆ ของร่างกายสามารถทำงานได้ปกติ¹⁸⁰

น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญของร่างกาย เมื่อร่างกายมีน้ำในปริมาณที่พอดีย่อมเกิดความ
 สมดุล ส่งผลให้ระบบต่าง ๆ ในร่างกายทำงานสอดประสานกันได้อย่างดี เมื่อรับประทานอาหารเข้าไป
 น้ำจะเป็นตัวช่วยให้ไขมัน หรือ ไฟ ที่มีหน้าที่เผาผลาญสิ่งต่าง ๆ ในร่างกายทำงานได้ดีขึ้น ส่งผลให้
 อาหารนั้นค่อย ๆ ถูกย่อย และนำสารอาหารไปใช้ประโยชน์ต่อไป โดยการดื่มน้ำควรค่อย ๆ ดื่มทีละ
 น้อย ขณะรับประทานอาหารในจำนวนมากครั้ง เพื่อค่อย ๆ เพิ่มสมดุลน้ำในร่างกายให้มีเพียงพอที่จะ

¹⁷⁸ พระสุตฺถิธรรมานูวັตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาจิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 41.

¹⁷⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸⁰ ฉลิว ปิยะชน, อายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 39.

สามารถนำไปใช้ย่อยอาหารได้ดีขึ้น ทั้งนี้ในระหว่างรับประทานอาหารไม่ควรดื่มน้ำมากเกินไป เพราะน้ำที่มีจำนวนมากจะทำให้ไม่สามารถเคี้ยวอาหารได้ละเอียด และอาหารนั้นไม่ได้สัมผัสกับน้ำลายที่มีส่วนช่วยในระบบการย่อยอาหาร ด้วยเหตุนี้อาหารจึงไม่ย่อยหรืออาจย่อยยากขึ้นได้นั่นเอง¹⁸¹ นอกจากนี้ปริมาณน้ำที่ดื่มแล้ว ช่วงเวลาในการดื่มน้ำก็ยังมีผลต่อการทำงานของระบบต่าง ๆ ในร่างกายด้วย เช่น หลังจากรับประทานอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว ไม่ควรดื่มน้ำตามไปในทันที เพราะจะทำให้ น้ำในร่างกายมีมากเกินไปไร้สมดุล ส่งผลให้น้ำย่อยถูกทำลายจนไม่สามารถย่อยอาหารที่เพิ่งรับประทานเข้าไปได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นหลังจากรับประทานอาหารแล้วควรนั่งพักสักครู่แล้วจึงลุกขึ้นเดินเพื่อช่วยให้การย่อยอาหารทำงานได้ดีขึ้น ดังสุภาษิตที่ว่า

อชีรณ เภษขั วาริ ชีรณ วาริ พลปรทม |

โภชนา จามฤต วาริ โภชนาเนต วิษปรทม || 126 ||

ในคราวอาหารไม่ย่อย น้ำเป็นยา

ในคราวย่อยอาหาร น้ำให้กำลัง

ในคราวบริโภคอาหาร น้ำเป็นน้ำอมฤต

และหลังจากรับบริโภค น้ำเป็นยาพิษ¹⁸²

สุภาษิตบทนี้ยังสอนให้รู้ประโยชน์ของการดื่มน้ำให้เหมาะสมกับช่วงเวลาต่าง ๆ เห็นได้จากหากอาหารไม่ย่อย นั่นหมายถึง อคินิ หรือไพราคูในระบบย่อยอาหารไม่สามารถทำงานได้เต็มที่ เนื่องจากไม่มีน้ำย่อยเพียงพอ การดื่มน้ำเข้าไปจะทำให้ร่างกายเกิดความสมดุล และทำให้มีน้ำย่อยที่มากพอจนสามารถย่อยอาหารนั้นได้ น้ำจึงเปรียบเสมือนยาที่ช่วยบำรุงรักษาระบบย่อยอาหารให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ในทำนองเดียวกันในระหว่างย่อยอาหาร น้ำเป็นเหมือนกำลัง หรือแหล่งพลังงานที่ช่วยขับเคลื่อนระบบย่อยอาหารให้ทำงานได้ หรือแม้กระทั่งในขณะรับประทานอาหาร น้ำก็เปรียบเสมือนน้ำอมฤต ช่วยให้เรารับประทานอาหารได้อย่างราบรื่น ไม่ติดขัด ทั้งยังช่วยให้อาหารถูกย่อยได้ดีขึ้นอีกด้วย เมื่ออาหารถูกย่อยแล้ว สารอาหารที่มีประโยชน์จะถูกนำไปใช้พัฒนาส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้แข็งแรงขึ้น ดังนั้นการดื่มน้ำในปริมาณที่เหมาะสม และในเวลาที่ถูกต้องย่อมส่งผลให้สุขภาพแข็งแรงเช่นเดียวกัน

¹⁸¹ สนุก.คอม, เหตุใดจึงไม่ควรกินข้าวไปดื่มน้ำไป ?, เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <http://guru.sanook.com/13284/>

¹⁸² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 40.

นอกจากคำสอนดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังพบสุภาษิตในหนังสือเล่มนี้ที่สอนให้รับประทานอาหารที่ผ่านการปรุงด้วยกรรมวิธีและมีรสชาติดี และในขณะที่รับประทานอาหารควรเคี้ยวอาหารให้ละเอียดอย่างช้า ๆ ดังนี้

อุษณฺ์ สนิศฺ์ สมคฺนียาตุ น ทฺรุตฺ์ น วิลมพิตม || 129 ||

ควรบริโภคอาหารที่อุ่นรสสนิท

แต่ไม่ควรบริโภคเร็วเกินไป หรือช้าเกินไป¹⁸³

สุภาษิตข้างต้นมีเนื้อหาคำสอนกล่าวว่า การรับประทานอาหารที่ผ่านการปรุงด้วยกรรมวิธีที่ดี มีรสชาติดี และในขณะที่รับประทานอาหารควรเคี้ยวอาหารให้ละเอียดอย่างช้า ๆ นั้นเป็นผลดี ในขณะที่เดียวกันไม่ควรเคี้ยวอาหารด้วยความรวดเร็ว เพราะอาหารจะไม่ละเอียดและติดคอ อาจส่งผลให้อาหารนั้นถูกย่อยช้าลง การเคี้ยวอาหารอย่างช้า ๆ นอกจากจะทำให้อาหารถูกย่อยได้ดีแล้วยังจะทำให้เราสามารถรับรู้รสชาติของอาหารได้มากขึ้นอีกด้วย เพราะในการเคี้ยวอาหารต้องใช้ลิ้นที่เป็นอวัยวะในการรับรสอาหาร การเคี้ยวอาหารช้า ๆ จึงทำให้เกิดความรู้ตัวตลอดเวลา ทำให้สามารถสัมผัสรับรสอาหารได้ดีขึ้น ทั้งนี้รสอาหารไม่ได้เกิดจากอาหารแต่เกิดจากประสบการณ์ของผู้รับประทาน ถ้าอذنึบกร่องจะรับรสอาหารไม่เหมาะสม ทางอายุเวทจึงกล่าวว่ารสอาหารขึ้นอยู่กับอذنึบ และการเติมเครื่องเทศลงไปในอาหารจะช่วยเพิ่มรสชาติของอาหารได้¹⁸⁴

ส่วนอาหารที่ผ่านกรรมวิธีปรุงด้วยความร้อนอย่างถูกสุขลักษณะ อาหารนั้นย่อมสะอาด ไม่มีเชื้อโรคและมีประโยชน์ต่อร่างกาย อีกทั้งความร้อนและเย็นมีผลต่ออาหารที่ลงสู่กระเพาะ กล่าวคือ เมื่ออาหารเข้าสู่ปาก สิ่งแรกของการได้สัมผัสคือ รส เมื่ออาหารถูกกลืนสู่กระเพาะ ความรู้สึกทันทีที่เกิดขึ้นว่ามีความร้อนหรือความเย็นคือ วิริยะ ความรู้สึกนี้เป็นตัวบอกคุณสมบัติของอาหารว่าจะมีผลให้เกิดความร้อนหรือความเย็น หลังจากผ่านการย่อยแล้วอาหารยังให้ผลอีกเรียกว่า วิปากะ เช่นแป้งเมื่อย่อยแล้วจะมีรสหวาน ดังนั้นการรับประทานอาหารที่อุ่นรสสนิทจึงมีความสำคัญเช่นเดียวกัน¹⁸⁵

หลังจากรับประทานอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว สุภาษิตกล่าวว่าไม่ควรวิ่ง เพราะมฤตยูจะตาม ดังนี้

¹⁸³ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 41.

¹⁸⁴ เฉลียว ปิยะชน, อายุเวท ศาสตร์แห่งชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 109.

¹⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, 114-115.

ภุกตโวปวิศตสตนทรา ศยานสย ตุ ปุชญา |
อายุศจกรมยมาณสย มฤตยูรชาวติ ชาวตะ || 175 ||

หลังจากรับประทานอาหารแล้ว ถ้านั่งจะเกียจคร้าน
ถ้านอน จะอ้วน ถ้าเดินจงกรม จะมีอายุยืน ถ้าวิ่ง มฤตยูจะวิ่งตาม¹⁸⁶

จากสุภาสิตข้างต้น สามารถตีความได้ว่าเมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว หากนั่งอยู่เฉย ๆ ไม่ทำอะไรเลย ระบบการเผาผลาญของร่างกายจะไม่ทำงาน ร่างกายไม่กระปรี้กระเปร่า เกิดความเกียจคร้านในการทำงานอันเป็นกิจของตน และถ้านอนหลังจากรับประทานอาหารแล้ว กษะ หรือน้ำที่เป็นส่วนประกอบจำนวนมากในร่างกายจะเพิ่มยิ่งขึ้น¹⁸⁷ เกิดเป็นส่วนเกินสะสม ทำให้สรีระร่างกายเปลี่ยนไป กลายเป็นคนอ้วน แต่หากใครวิ่งหลังรับประทานอาหาร ขณะที่อาหารยังถูกย่อยไม่หมด ร่างกายจะแปรปรวน ระบบต่าง ๆ ทำงานติดขัดอาจเป็นอันตรายต่อร่างกายได้ ดังนั้นหลังจากรับประทานอาหารควรนั่งสักครู่ แล้วเดินอย่างช้า ๆ เช่น การเดินจงกรม เพื่อให้ระบบย่อยอาหารทำงานดีขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าการที่สุภาสิตบทนี้นำความมฤตยูมาใช้ ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพมากยิ่งขึ้นถึงอันตรายของการวิ่งหลังรับประทานอาหารว่าสามารถส่งผลร้ายแรงถึงชีวิตได้ เป็นการกระทำที่อันตรายที่สุด มากกว่าการนั่งหรือการนอน ดังนั้นจึงควรหลีกเลี่ยงการกระทำดังกล่าวเพื่อประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกายของตนเอง ทั้งนี้ผู้วิจัยพบสุภาสิตบทหนึ่งในคัมภีร์วยาการศตกัมที่มีเนื้อหาคำสอนคล้ายคลึงกับสุภาสิตบทนี้ หากมีความแตกต่างเพียงเล็กน้อย กล่าวคือ ในคัมภีร์วยาการศตกัม สอนว่าหากรับประทานอาหารแล้ว นั่งอยู่เฉย ๆ จะทำให้อ้วน ยืนอยู่เฉย ๆ ทำให้มีกำลังแข็งแรง หากเดินจงกรมไปมา จะทำให้มีอายุยืนยาวตลอดกาล แต่เมื่อออกวิ่งมฤตยูจะวิ่งพล่าน ทำให้ตายเร็ว ดังนี้

ภุกตวา นิสีทนุโถลยํ ดิษฐโต พลวรณณนม |
อายุศจกรมโน นิตยम्म มฤตยูรชาวติ ชาวติ ||

รับประทานอาหารแล้ว นั่งอยู่เฉย ๆ ทำให้อ้วน
เมื่อยืนอยู่เฉย ๆ ทำให้มีกำลังแข็งแรง เดินจงกรมไปมา
ทำให้มีอายุยืนยาวตลอดกาล เมื่อออกวิ่งมฤตยูจะวิ่งพล่าน (ตายไว)¹⁸⁸

¹⁸⁶ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 51.

¹⁸⁷ เฉลียว ปิยะชน, **อายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 157.

¹⁸⁸ สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ผู้ปริวรรต ถ่ายถอดและแปล, **วยาการศตกัม สุภาสิตร้อยบทของ วยาส**, 41.

คำสอนเรื่องสุขภาพร่างกายที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มุ่งเน้นสอนให้คนดูแลสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงอยู่เสมอด้วยวิธีการที่ถูกต้อง โดยเฉพาะการกินอาหารที่มีประโยชน์ โดยเลือกอาหารที่เหมาะสมกับตนเองประกอบกับการดื่มน้ำควบคู่กันไปด้วย และที่สำคัญการออกกำลังกายก็จะช่วยสนับสนุนให้สุขภาพแข็งแรงขึ้น เมื่อมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่งสุขภาพจิตที่ดี และชีวิตที่ยืนยาวในที่สุดนั่นเอง

สุภาสิตสันสกฤตในหนังสือเล่มนี้ ไม่เพียงแต่จะให้คำสอนทั้งหลาย อันเป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามเพียงเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิต หรือความเชื่อต่าง ๆ อีกด้วย ในลำดับถัดไปผู้วิจัยจะนำเสนอภาพสะท้อนที่ปรากฏในสุภาสิต

ภาพสะท้อนที่ปรากฏในสุภาสิต

นอกจากคำสอนในสุภาสิตจะมีบทบาทสำคัญในการอบรม สั่งสอน และขัดเกลาจิตใจคนให้รู้จักประพฤติตนเป็นคนดีแล้ว ยังเปรียบเหมือนกระจกสะท้อนสภาพสังคมได้อีกด้วย สุภาสิตสันสกฤตในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีคำสอนที่เป็นประโยชน์จำนวนมากตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วข้างต้น ซึ่งคำสอนต่าง ๆ ยังสอดแทรกไปด้วยวัฒนธรรม ค่านิยม หรือแม้กระทั่งความเชื่อที่สะท้อนสภาพสังคมอินเดียสมัยโบราณ ดังที่ผู้วิจัยจะนำเสนอต่อไปนี้

การศึกษาหาความรู้ในสังคมอินเดีย

การศึกษาหาความรู้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพอันดีงาม รู้จักรักษาและเผยแผ่วัฒนธรรมของชาติ อันเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และให้ตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของตนที่มีต่อสังคม¹⁸⁹ สังคมอินเดียสมัยโบราณให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้เป็นอย่างมาก ผู้ที่มีความรู้ดีอย่างนักปราชญ์ดีเยี่ยมถูกยกยอมรับนับถือจากผู้อื่น โดยหลักอาศรม 4 กำหนดไว้ว่าวัยพรหมจรรย์คือวัยแห่งการศึกษาหาความรู้

1. การศึกษาหาความรู้หาความรู้ของพรหมจรรย์

วัยพรหมจรรย์เป็นวัยแห่งการศึกษาเล่าเรียน ดังนั้นเด็กในวัยนี้จึงมีหน้าที่ศึกษาหาความรู้กับครูอาจารย์ แต่หากเด็กผู้นั้นมีบิดาเป็นพราหมณ์ บิดาก็สามารถอบรมสั่งสอนบุตรของตนได้

¹⁸⁹ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, ภารตวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม, 292.

แต่เป็นเพียงหลักการประกอบพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าเท่านั้น¹⁹⁰ ฉะนั้น บิดาจึงไม่สามารถให้ความรู้บุตรได้ครบถ้วน ดังนั้นการศึกษาหาความรู้จากครูตั้งแต่ยังเด็กจึงเป็นสิ่งสำคัญ หากเด็กในวัยพรหมจรรย์ไม่ศึกษาหาความรู้แล้ว ย่อมไม่มีสติปัญญาสำหรับแสวงหาทรัพย์และคูครอง นำมาซึ่งความทุกข์ไม่ต่างอะไรจากสัตว์เดียรัจฉานที่ไร้สติปัญญา ดังสุภาษิตที่ว่า

เย พาลภาเว น ปฐุนติ วิทยา เย เยวณสธา อธนา อทาระ |
เต โศจนียา อิห ชิวโลเก มนุษยรูปเณ มฤคาศรณติ || 23 ||

ชนเหล่าใด ในคราวเป็นเด็ก ไม่แสวงหาความรู้
เมื่อเป็นหนุ่ม ไม่มีทรัพย์ ไม่มีภรรยา
ชนเหล่านั้น มีความโศกเป็นที่ตั้ง
เหมือนสัตว์ป่าทองเที่ยวไปในโลกนี้ ในร่างของมนุษย์¹⁹¹

ในสังคมอินเดียโบราณเด็กผู้ชายจะเป็นผู้ศึกษาหาความรู้ในพระเวทเมื่อมีอายุตามที่กำหนด โดยเด็กผู้ชายที่เกิดในวรรณะพราหมณ์ ต้องมีอายุ 8 ปี เด็กชายที่เกิดในวรรณะกษัตริย์และแพศย์ ต้องมีอายุ 11-12 ปี¹⁹² ส่วนเด็กที่เกิดในวรรณะศูทรตามคัมภีร์มนูสมถิตกล่าวว่าไม่มีสิทธิในการศึกษาพระเวท¹⁹³ อนึ่ง ในสังคมอินเดียสมัยพระเวทเด็กผู้หญิงสามารถศึกษาพระเวทได้เช่นเดียวกับเด็กผู้ชาย ดังปรากฏว่าผู้หญิงบางคนสามารถแต่งบทสวด และทำพิธีบูชาเทพเจ้าได้ด้วย เช่น นางวิศวารา นางโลปามุทรา และนางโฆษาผู้แต่งบทสวดฤคเวท¹⁹⁴ แต่ต่อมากลับพบว่า ในสังคมอินเดียนิยมให้ผู้หญิงแต่งงานตั้งแต่ยังเด็ก ซึ่งความจริงแล้วควรจะเป็นวัยสำหรับการศึกษาหาความรู้ ดังนั้นช่วงระยะเวลาที่ผู้หญิงจะได้รับการศึกษาจึงเหลือน้อย¹⁹⁵ ต้องกลายเป็นภรรยาคอยรับใช้สามีเสียมากกว่า ด้วยเหตุนี้การศึกษาหาความรู้ในวัยพรหมจรรย์จึงเป็นหน้าที่สำคัญของเด็กผู้ชาย

เมื่อเด็กผู้ชายในวรรณะต่าง ๆ มีอายุครบตามกำหนดตั้งที่กล่าวมาแล้วจะต้องเข้าพิธีอุปนยนะ เพราะบุคคลที่จะเข้าเป็นพรหมจารีได้นั้นจะต้องผ่านพิธีอุปนยนะเสียก่อน อุปนยนะ

¹⁹⁰ Radha Kumud Mookerji, *Ancient Indian Education* (Varanasi: Motilal Banarsidass, 1998), 91.

¹⁹¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 16.

¹⁹² อารี วิชาชัย, *ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู*, 61.

¹⁹³ วิทยา ศักยาภินันท์, *ศาสนาฮินดู*, 81.

¹⁹⁴ เสาวภา เจริญขวัญ, “ประเพณีการแต่งงานของอินเดียในสมัยพระเวท”, 23.

¹⁹⁵ วาสนา ไอยราร์ตัน, “สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว่าด้วยธรรมศาสตร์”, 59.

หมายถึง การเข้าไปใกล้ หรือการเข้าไปฝากตัวเป็นศิษย์กับครูอาจารย์ เพื่อที่จะได้รับความรู้นั้นเอง การประกอบพิธีอุปนยณะจะใช้เวลาทั้งสิ้น 3 วัน โดยใน 3 วันนั้นพรหมจารีจะต้องอยู่กับผู้เป็นครู พิธีเริ่มด้วยการให้เด็กยืนหันหน้าไปยังดวงอาทิตย์และเดินประทักษิณรอบแท่นบูชาไฟ 3 รอบ จากนั้นครูจะสวมด้ายยัชโญปวีต¹⁹⁶ให้ ต่อจากนั้น เด็กจะขอรับบริจาคจากผู้เข้าร่วมพิธี เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าตนเองจะอาสาออกขออาหารจากชาวบ้านมาเลี้ยงดูครูและตนเอง เสร็จแล้วผู้เป็นครูก็จะสอน คายตรีมนตร์ สำหรับสาธยายประจำวันให้ เป็นอันว่าเด็กมีสิทธิจะศึกษาพระเวทและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ ซึ่งก่อนหน้าที่จะไม่มีสิทธิเช่นนั้น ชาวฮินดูเชื่อว่า คายตรีมนตร์ จะทำให้จิตใจของผู้สวดใกล้ชิดพรหมันและรู้จักพรหมันได้ในที่สุด¹⁹⁷ เด็กที่ผ่านพิธีอุปนยณะ เป็นพรหมจารีแล้วจะได้ชื่อว่า “ทวิชา” คือ ผู้เกิดสองครั้ง¹⁹⁸ ครั้งแรกเกิดจากกรรมมารดา ส่วนครั้งที่ 2 เกิดจากครู เป็นการเกิดทางจิตวิญญาณ ขณะประกอบพิธีครูจะให้เด็กนั่งติดกับตนเองเสมือนหนึ่งอยู่ในครรภ์ของมารดา ในประเด็นนี้อาจเปรียบได้ว่าทั้งมารดาและครูต่างมีสถานะเป็นผู้ให้กำเนิดทั้งคู่ แต่ต่างกันเพียงเล็กน้อยตรงที่มารดาเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิต ส่วนครูเป็นผู้ให้กำเนิดความรู้นั้นเอง

ขั้นตอนของพิธีอุปนยณะ วมลศิริ ร่วมสุข ได้กล่าวในหนังสือ “ประวัติวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท”¹⁹⁹ ไว้โดยละเอียดว่า ผู้ที่มีสิทธิ์เข้าพิธีอุปนยณะได้จะมาจาก 3 วรรณะเท่านั้น คือ วรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ และวรรณะแพศย์ โดยในการเข้าพิธีอุปนยณะ เด็กจะต้องสวมเสื้อที่ครูเป็นผู้มอบให้ โดยวรรณะพราหมณ์ใช้ผ้าป่าน วรรณะกษัตริย์ใช้ผ้าไหม วรรณะแพศย์ใช้ผ้าที่ทำด้วยหญ้า กุสะ จากนั้นก็คาดรัดประคด ทำด้วยหญ้ามูญชะสำหรับวรรณะพราหมณ์ ทำด้วยเอ็นธนูสำหรับวรรณะกษัตริย์ และทำด้วยขนแกะสำหรับวรรณะแพศย์ แล้วคล้องสายสิญจน์ วรรณะพราหมณ์ใช้

¹⁹⁶ สายยัชโญปวีตผู้ที่สวมใส่บ่งบอกถึง ความเป็น ทวิชา หรือ การเกิดสองครั้ง การสวมสายยัชโญปวีต หรือ สายอุปวีต ตามธรรมเนียมแล้ว แต่ละวรรณะจะใช้สายที่ทำมาจากด้ายต่างชนิดกัน สายอุปวีตของวรรณะพราหมณ์จะทำมาจากฝ้ายสามเส้น พันจากล่างขึ้นบน ของวรรณะกษัตริย์ทำด้วยหญ้าสามเส้น และของไวศยะ (แพศย์) ทำด้วยขนแกะ (ในปัจจุบันอาจจะอนุโลมปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม) แต่ทั้งหมดจะมัดปลายเข้าด้วยกันเป็นวง โดยมีปมเดียวเท่านั้น ปกติจะพาดไปบนไหล่ซ้าย คล้องเฉียงมาถึงเอวลอดใต้แขนขวา ยัชโญปวีตประกอบด้วยด้าย 9 เส้น แทนคุณสมบัติของจักรวาล คือ สัตตะวะ รชัส และตัมส แทนหนี่ 3 อย่างที่พึงจ่ายต่อฤาษีบรรพบุรุษและเทพเจ้า ส่วนอีก 3 เส้นเรียกว่า “พรหมคันถิ” แทนตรีมูรติ คือพระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ อัจจาก กาจานัน [นามแฝง], **สายยัชโญปวีต**, เข้าถึงเมื่อ 10 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/ganesinn/posts/694355030692271>

¹⁹⁷ วิทยา ศักยาภินันท์, “ครูกุล สถาบันการศึกษาของอินเดียสมัยโบราณ”, 6. (อัสสัม)

¹⁹⁸ จันงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล, **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1 ภาค 1-5**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2540), 239.

¹⁹⁹ วมลศิริ ร่วมสุข, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท**, 17-20.

สายสิญจน์ทำจากฝ้ายสีขาว วรรณกะษัตริย์ใช้สายสิญจน์ทำจากขนแกะย้อมสีแดง และวรรณแพศย์ใช้สายสิญจน์ที่ทำจากลินินย้อมสีเหลือง ในส่วนของพิธีกรรม ก่อนการทำพิธีหนึ่งวัน มีการตั้งปราสาทบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ ในตอนกลางคืนเด็กที่จะเข้าพิธีอุปนยณะจะถูกทาตัวให้เป็นสีเหลืองแล้วสวมกำไลเงินที่ผมจุก ต่อมาในปราสาทจะมีพิธีบูชาไฟ พรหมณ์ผู้ประกอบพิธีจะให้เด็กโกนผมและอาบน้ำเพื่อชำระล้างกายใจให้สะอาด ต่อจากนั้นเด็กเข้ามาหาครู และกล่าวว่ามาขอฝากตัวเป็นศิษย์ จากนั้นครูกล่าวตอบรับและมอบเครื่องนุ่งห่มให้ เมื่อมอบเครื่องนุ่งห่มเสร็จแล้วจะมีพิธีศารัตประคดซึ่งถัดจากเชือก 3 เส้น หมายถึง ฤคเวท ยชุรเวท และอถรรพเวท ต่อด้วยพิธีคล้องสายสิญจน์ เมื่อผ่านพิธีคล้องสายสิญจน์จบแล้ว ครูจะมอบหนังสือให้แก่เด็ก 1 ผืน ไว้ใช้สำหรับปูนั่งและมอบไม้เท้าให้ด้วย ทั้งนี้เพื่อเตือนใจให้เด็กจะขวนขวายแสวงหาความรู้จากพระเวท และรักษาคัมภีร์พระเวทไว้ให้นาน

เมื่อผ่านพิธีอุปนยณะแล้ว พรหมจารีต้องบำเพ็ญทุกกรกิริยาเป็นเวลา 3 วัน หรืออาจขยายเป็น 12 วัน หรือ 1 ปีก็ได้ ในการบำเพ็ญนี้พรหมจารีต้องนอนกับพื้นดิน เลิกกินอาหารจำพวกเนื้อ เลือกดื่มสุราเมรัยอันเป็นกิจวัตรของพวกชาวอารยัน เลิกนอนกลางวัน นอกจากนี้พรหมจารีต้องเฝ้าปรนนิบัติอาจารย์ตฤทาส ต้องปฏิบัติตนเพื่อความบริสุทธิ์ คือ อาบน้ำวันละ 2 ครั้ง และจะต้องไม่ประพฤติดิตพรหมจรรย์อีกด้วย ผู้เป็นพรหมจารียังต้องท่องพระเวทให้ได้ขึ้นใจ รู้เรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้าทั้งหมด และจะต้องบำเพ็ญทุกกรกิริยาต่าง ๆ ตามคำสอนในพระเวทด้วย นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ และธรรมเนียมต่าง ๆ ที่พรหมจารีต้องปฏิบัติอีกด้วย เช่น พรหมจารีต้องรักษาร่างกาย จิตใจ และลมปราณ ของตนเองให้มีความสะอาดบริสุทธิ์อยู่เสมอ พรหมจารีต้องขออาหารจากคฤหัสถ์ทั้งหลายเพื่อเอาไว้ใช้บริโภค²⁰⁰

สิ่งที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่งของพรหมจารีคือการสวมเมขลา²⁰¹ เมขลาเปรียบเสมือนเครื่องผู้รัดตบะ ความรู้ เมขลาเป็นเครื่องแต่งกายของพรหมจารี โดยครูจะเป็นผู้สวมให้ศิษย์ เมขลาเปรียบเสมือนเครื่องนำทาง กล่าวคือ เป็นเครื่องนำทางที่ครูมอบให้ศิษย์ไปสู่วิถีแห่งวิชาความรู้ที่ถูกต้อง โดยปราศจากอุปสรรคต่าง ๆ ศิษย์ก็ทำหน้าที่ของตนเองให้การศึกษาวิชา ในขณะที่ครูก็ทำหน้าที่ของตนโดยมอบวิชาให้ศิษย์ จนศึกษาวิชาต่าง ๆ ได้สำเร็จ การศึกษาในวัยพรหมจรรย์จะกินเวลานาน 12 ปี²⁰² จึงจะถือว่าสำเร็จการศึกษาและออกไปบำเพ็ญชีวิตครองเรือนเป็นคฤหัสถ์ได้ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วศิษย์จะออกเรียไรททรัพย์สินชาวบ้าน อาจเป็นของกินของใช้ต่าง ๆ หรือแม้แต่ที่ดิน ถือเป็นของขวัญเพื่อเอาไปมอบให้อาจารย์เป็นการทดแทนคุณ การมอบของขวัญให้ครูนี้เรียกว่า “ครู ทักษิณา” ผู้เป็นครูย่อมควรค่าแก่การได้ของขวัญจากศิษย์ เพราะครูเป็น

²⁰⁰ วุฒิพงษ์ ฤวิลสมบัติ, “พรหมจารีในอถรรพเวท”, 7. (อัครสำเนา)

²⁰¹ Radha Kumud Mookerji, *Ancient Indian Education*, 179.

²⁰² Ibid., 92.

ผู้มีความรู้มากมายมหาศาล อุทิศตนให้ศิษย์สมศักดิ์ศรีความเป็นอาจารย์ หลังจากนั้นพรหมจารีจะต้องทำการอภิศึกษาเล่าเรียนเรียกว่า “สมาวรรตนะ” เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าตนเองได้สำเร็จการศึกษาแล้ว²⁰³

จะเห็นได้ว่าการศึกษาคหาความรู้เป็นหลักปฏิบัติสำคัญของวัยพรหมจารีที่เชื่อกันมาช้านานตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน การศึกษาคหาความรู้จากครูต้องผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ มากมายจนกว่าจะสำเร็จการศึกษา พรหมจารีผู้สำเร็จการศึกษาอย่างครบถ้วนได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีลธรรมอันดี มีสติปัญญาเพียงพอ และสามารถนำสติปัญญานั้นให้เกิดประโยชน์เพื่อดำรงชีวิตในฐานะภคินีต่อไป แต่หากผู้ใดไม่มีความรู้ ย่อมไม่สามารถประยุกต์ใช้สติปัญญาของตนให้เกิดประโยชน์ด้านต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งการป้องกันตัวเองได้เลย ดังสุภาษิตที่ว่า

ศุนะ ปุจณมิว วุยรลฺล ชีวิตฺ วิทฺยยา วินา |
 น कुหยโคปเน सकृत् न ज त्स्निवारणे || 15 ||
 หากปราศจากความรู้แล้ว ชีวิตย่อมไร้ประโยชน์
 เหมือนกับหางของสุนัขที่ไม่สามารถที่ซ่อนของลับ
 และป้องกันการกัด (ของสัตว์ ต่างๆ) ได้²⁰⁴

นอกจากนี้พรหมจารียังเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นในฐานะผู้ศึกษาคหาความรู้ในพระเวทอย่างครบถ้วน เนื่องจากคัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ศาสนาศักดิ์สิทธิ์ยิ่งของชาวฮินดู คัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ และศักดิ์สิทธิ์ของชาวอารยันตั้งแต่เข้ามาตั้งรกรากบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุและลุ่มแม่น้ำคงคาในอินเดียแล้วได้ผสมผสานวัฒนธรรมกับชาวพื้นเมืองในแถบนั้น²⁰⁵ คัมภีร์พระเวท แบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ สังหิตา, พราหมณะ, อารัณยกะ และ อุปนิษัท

1) สังหิตา เป็นการรวบรวมบทสวด สุตฺรที่มีความสำคัญในการประกอบพิธีบูชาเทพเจ้า ซึ่งมี 4 สังหิตา ดังนี้ 1) ฤคเวทสังหิตา เป็นสังหิตาที่มีความเก่าแก่มากที่สุดในบรรดาสังหิตาอื่น ๆ มีลักษณะเป็นร้อยกรองกล่าวถึงการสรรเสริญเทพเจ้าที่มีความสำคัญ 2) ยชุรเวทสังหิตา เป็นสังหิตาที่ถูกเรียบเรียงขึ้นหลังจากฤคเวทสังหิตามีเนื้อหาเกี่ยวกับบทสวดที่ใช้ในพิธีบูชาเทพเจ้า ยชุรเวทสังหิตา

²⁰³ วิทฺยา ศักยาภินันท์, “ศุรกุล สถาบันการศึกษาของอินเดียสมัยโบราณ”, 8. (อัสสัม)

²⁰⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 14.

²⁰⁵ จิตนภา ประกิจ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอัคนีเทพในคัมภีร์ฤคเวทสังหิตา” (รายงานการค้นคว้าเฉพาะบุคคล ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 6.

แยกได้เป็น 2 แขนง คือ ยชฺรเวทคัม และยชฺรเวทชาวา²⁰⁶ ยชฺรเวทคัมประกอบด้วยมนตร์และคำอธิบาย กล่าวคือ มีทั้งบทสวดและคำอธิบายบทสวด ส่วน ยชฺรเวทชาวา มีเพียงมนตร์คือบทสวดเพียงอย่างเดียว²⁰⁷ 3) สามเวทสังหิตา เป็นบทสวดที่ใช้ขับร้องในพิธีบูชาเทพเจ้า เป็นสังหิตาที่ได้รับอิทธิพลมาจากฤคเวทสังหิตาแทบทั้งหมดเลยก็ว่าได้ และ 4) อถรรพเวทสังหิตา เป็นมนตร์คาถาเกี่ยวกับวิถีชีวิตคนและยังเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ การสาปแช่ง อถรรพเวทสังหิตานับว่าเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมความรู้ ความเชื่อ และวิทยาการต่างๆ ไว้อยู่มาก ไม่ว่าจะเป็น ความรู้ทางการแพทย์ ตำรายาที่ใช้รักษาโรคต่าง ๆ บทสวดที่ทำให้ชีวิตยืนยาว บทสวดสำหรับพระมหากษัตริย์เพื่อให้มีชัยชนะในศึกสงคราม เป็นต้น

2) พราหมณะ เป็นบทร้อยแก้วกล่าวถึงวิธีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ความสำคัญของพิธีกรรม รวมไปถึงเทพเจ้าที่มีความสำคัญต่อพิธีกรรมนั้นๆ อีกด้วย พราหมณะยังได้กล่าวถึงหน้าที่ของพราหมณ์ผู้ทำพิธีโดยใช้บทสวดจากสังหิตาที่แตกต่างกัน

3) อารัณยกะ ตามรากศัพท์หมายถึงผู้บำเพ็ญตบะอยู่ในป่า อารัณยกะมีเนื้อหาเกี่ยวกับความสำคัญของพิธีกรรมต่างๆ วัตถุและอำนาจต่างๆ เนื้อหาบางส่วนยังมีความใกล้เคียงกับอุปนิษัทอีกด้วย

4) อุปนิษัท ตามรากศัพท์หมายถึงการนั่งใกล้ผู้ใดผู้หนึ่ง มีนัยหมายถึงลูกศิษย์กับอาจารย์ อุปนิษัทมีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักปรัชญาที่สำคัญต่อการใช้ชีวิตและการนำไปสู่หนทางใกล้ชิดกับเทพเจ้า ตลอดจนการหลุดพ้นจากความไม่เที่ยง หรือโมกษะตามหลักความเชื่อทางศาสนา อุปนิษัทได้รวบรวมปรัชญาต่าง ๆ ไว้มากมาย เช่น มิ मामสา โยคะ จารวาก นยายะ เป็นต้น

คัมภีร์พระเวทประกอบไปด้วยความรู้สำคัญมากมาย ซึ่งเชื่อสืบกันว่าเป็นคัมภีร์ที่ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระเจ้า (พระพรหม) โดยตรง การศึกษาหาความรู้ในคัมภีร์พระเวทให้แตกฉานจึงถือเป็นหน้าที่ของพรหมจรรย์ แสดงถึงความมีเกียรติอย่างสูง²⁰⁸ ทั้งนี้การศึกษาพระเวทต้องมีควบคู่ไปกับการศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ด้วยจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ศึกษาหาความรู้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวในลำดับต่อไป

ในพุทธศาสนาเชื่อในเรื่องการศึกษาหาความรู้เช่นเดียวกัน โดยในสังคมอินเดียมัยโบราณ การศึกษาเกิดขึ้นในอารามของพระภิกษุสงฆ์ โดยพระภิกษุสงฆ์มีฐานะเป็นครู ในขณะที่เด็กชายที่มีอายุครบตามกำหนด จะมาศึกษาเล่าเรียนในฐานะศิษย์ โดยสถานที่ในการศึกษาเล่าเรียน

²⁰⁶ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต** (นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551), 3.

²⁰⁷ จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต** (กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), 18.

²⁰⁸ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, **ภารตวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม, 295.

จะเรียกว่า วิหาร มีลักษณะเป็นศาลาขนาดเล็ก ใช้ประกอบศาสนกิจได้ พระภิกษุมีหน้าที่ให้ความรู้แก่ศิษย์ สอนคุณธรรมจริยธรรมอันดีเพื่อให้ศิษย์ตระหนักถึงการทำความดี พระภิกษุมีวัตรปฏิบัติมากมาย เช่น ฉันทอาหารวันละ 2 มื้อ พักอาศัยอยู่ในอาวาสของตน ปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรมตามที่กำหนดไว้ ส่วนศิษย์ต้องปรนนิบัติ ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุผู้เป็นครูของตนและทำความสะอาดวิหารอันเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนให้สะอาดอยู่เสมอ²⁰⁹ เห็นได้ว่าสังคมอินเดียให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้ โดยปลูกฝังให้เด็กชายขวนขวายหาความรู้ตามหน้าที่ของตนเมื่อถึงวัยที่กำหนด อนึ่ง การศึกษาหาความรู้ในสังคมอินเดียไม่ว่าจะเป็นศาสนาฮินดู หรือพุทธศาสนามีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เด็กชายมีหน้าที่ศึกษาหาความรู้เมื่อถึงวัยที่กำหนด โดยมีหน้าที่ศึกษาหาความรู้จากครูต้องปรนนิบัติรับใช้ครูอยู่เสมอ และต้องศึกษาหาความรู้ให้ครบถ้วนจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความรู้ มีสติปัญญาดี เมื่อไปอยู่ที่ใดย่อมสามารถใช้สติปัญญาของตนให้เกิดประโยชน์ได้ ทั้งยังเป็นผู้ปฏิบัติดีทั้งกาย วาจา ใจตามอย่างนักปราชญ์ กลายเป็นที่ชื่นชมสรรเสริญของผู้อื่น ดังสุภาษิตที่ว่า

ยตร วิทวชโน นาสติ ศลาธยสตรลปธีริปี |

นิรสตปาทเป เทเศ เฮอร์ณโฆปี ทรุมาเยเต || 106 ||

ณ สถานที่ใด ไม่มีนักปราชญ์ ณ สถานที่นั้น

แม้คนมีปัญญาเล็กน้อยก็ควรสรรเสริญ

ในสถานที่ที่ปราศจากต้นไม้อัน แม้นต้นระหุ่งก็เรียกว่าต้นไม้ได้²¹⁰

2. การศึกษาหาความรู้หาความรู้จากศาสตร์

อเนกส์ศโยจเฉที ปโรภษารถสย ทรศกม |

สรวสย โลจนั ศาสตร์ ยสย นาสตยณธ เอเว สะ || 12 ||

ศาสตร์ เป็นดวงตาของสรรพสิ่งทั้งหลาย คือ

(1) ตัดความสงสัยมากมายเสียได้

(2) แสดงความหมายที่ไม่สามารถมองเห็นได้

ผู้ใดไม่มีศาสตร์ ผู้นั้นเป็นคนบอดโดยแท้²¹¹

²⁰⁹ Radha Kumud Mookerji, *Ancient Indian Education*, 403.

²¹⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 35.

²¹¹ เรื่องเดียวกัน, 13.

สภาพิตข้างต้นต้องการสื่อความหมายว่าศาสตร์ต่าง ๆ มีความสำคัญดุจดวงตาอันเป็นอวัยวะที่ช่วยทำให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ รอบด้านได้กระจ่างชัดมากยิ่งขึ้น ในประเด็นนี้ผู้วิจัยสามารถตีความได้ว่าการศึกษาหาความรู้แต่เพียงในพระเวทนั้นยังไม่เพียงพอ เพราะความรู้บางประการไม่ได้ถูกกล่าวไว้ในพระเวทโดยละเอียด แต่การศึกษาหาความรู้จากศาสตร์หลายแขนงควบคู่กันไปด้วยย่อมทำให้ต้องรู้ความรู้ต่าง ๆ ครบถ้วนสมบูรณ์และชัดเจนขึ้นนั่นเอง อนึ่ง ศาสตร์เป็นการประมวลความรู้เกี่ยวกับการศึกษาส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นพระเวท เป็นคัมภีร์ที่ช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถเรียนรู้และเข้าใจพระเวทได้ดียิ่งขึ้น²¹² คัมภีร์ที่บันทึกศาสตร์อันเป็นองค์ประกอบของพระเวทนี้เรียกว่า “เวทางคะ” เป็นวรรณคดีสมัยสุตตระหรือสมัยหลังพระเวท เป็นคัมภีร์ประเภทสมฤติ ที่เป็นเรื่องราวที่ถูกจดจำและถ่ายทอดต่อกันมาโดยมนุषย์ธรรมดา ไม่ใช่โดยฤๅษีเช่นคัมภีร์ประเภทศรุต²¹³ เวทางคะประกอบด้วย กัลปะ ว่าด้วยการประกอบพิธียัญบูชา ศึกษา ว่าด้วยการออกเสียงตัวอักษรฉันท์ ว่าด้วยเรื่องการแต่งบทร้อยกรอง นิรุกตะ ว่าด้วยเรื่องคำศัพท์ ที่มาและการตีความคำศัพท์ยากในพระเวท วยากรณะ ว่าด้วยหลักไวยากรณ์ และชโยติษะ คือวิชาดาราศาสตร์และการคำนวณปฏิทิน²¹⁴

ตัวอย่างศาสตร์ที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย เช่น วยากรณะ ว่าด้วยหลักไวยากรณ์ ได้แก่ คำราไวยากรณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่จำนวนมาก แต่ที่ยกย่องกันมากที่สุด ได้แก่ คัมภีร์อัษฎายายี ของปาณินิ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เป็นรากฐาน และที่มำด้านไวยากรณ์สันสกฤตที่สำคัญ เปรียบเสมือนหลักการใช้ภาษาสันสกฤตอย่างมีระเบียบแบบแผน และกฎเกณฑ์ที่แน่นอนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้นักไวยากรณ์และผู้ศึกษาภาษาสันสกฤตยุคหลังยังใช้คัมภีร์ดังกล่าวเป็นแบบแผนมาตรฐานในการศึกษาภาษาสันสกฤตอีกด้วย คัมภีร์อัษฎายายีถูกเขียนขึ้นเพื่อความต้องการทำให้ไวยากรณ์สันสกฤตมีระเบียบแบบแผนมากขึ้น เพราะสันสกฤตเป็นภาษาโบราณ มีต้นกำเนิดอันยาวนานตั้งแต่สมัยพระเวท ทั้งนี้ภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวททั้งหมดนั้น มีลักษณะเป็นภาษาคนละรุ่น ไม่เหมือนกัน เนื่องจากพระเวทแต่ละคัมภีร์นั้นถูกแต่งขึ้นมาในเวลาและสถานที่ที่มีความแตกต่างกัน

การใช้ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์พระเวทมีความแตกต่างกันนี้เอง ปาณินิจึงได้รวบรวมภาษาในพระเวทให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยใช้ชื่อภาษาที่รวบรวมใหม่นั้นว่า “ภาษาสันสกฤต”²¹⁵ หมายถึง ภาษาที่มีการตกแต่งดีแล้ว โดยหลักภาษาที่ถูกจัดระเบียบนี้อยู่ในคัมภีร์ที่ชื่อว่า “อัษฎายายี” นั่นเอง ในคัมภีร์อัษฎายายีนี้ประกอบด้วยสูตรต่าง ๆ ถึงเกือบ 4,000 สูตร โดย

²¹² วิมลศิริ ร่วมสุข, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท*, 13.

²¹³ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต*, 90.

²¹⁴ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, *ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอินเดีย*, 53.

²¹⁵ พัฒน์ เพ็งผลา, *บาลีสันสกฤตในภาษาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2553), 10.

แบ่งเป็น 8 หมวด แต่ละหมวดแบ่งเป็น 4 บท (ปทานิ) มีเนื้อหาแตกต่างกันไป เช่น การออกเสียงและอวัยวะที่ทำให้เกิดเสียงสระและพยัญชนะ การสนธิสระและพยัญชนะ การแจกธาตุ การแจกคำนาม ตัวอย่างเช่น²¹⁶ สูตร “เอชามนตยา” อธิบายศัพท์เฉพาะ “อิตะ” ว่า ศัพท์ทั้งหลายที่มีในที่สุดแห่งอักษรเหล่านั้นชื่อว่า “อิต”, สูตร “อุปเทศ อาทโยจจารณม” อธิบายว่า อุปเทศคือ การออกเสียงในเบื้องต้น, สูตร “อทรศนม” อธิบายศัพท์เฉพาะ “โลปะ” ว่า เป็นการทำให้ไม่ปรากฏรูป หรือการทำให้รูปนั้นหายไป, สูตร “อุจโจรุตตะ” อธิบายว่า อุทตตะ คือ เสียงสูง, สูตร “นีโจรุตตะ” อธิบายว่า อนุทตตะ คือ เสียงต่ำ นอกจากนี้ยังมีการอธิบายถึงการออกเสียงสระและพยัญชนะ ว่าต้องประกอบด้วยยตนะภายในร่างกาย 5 ประการ ได้แก่ สุปฤษฏ เวลาออกเสียงสถานะและกรรมถูกสัมผัสกันแล้วหนักบาง เบาบ้าง, อีชตสุปฤษฏ เวลาออกเสียงสถานะและกรรมถูกสัมผัสกันเล็กน้อย, อีชทวิฤต เวลาออกเสียงสถานะและกรรมเปิดเล็กน้อย, วิฤต เวลาออกเสียงเปิดสถานะและกรรม และ ส่วฤต เวลาออกเสียงปิดสถานะและกรรม-หลดลม เห็นได้ว่าสูตรในคัมภีร์อักษราจารย์นี้เป็นสูตรสั้น ๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าที่ปาณินิแต่งสูตรขนาดสั้น เพื่อต้องการให้ผู้ศีกษาจดจำสูตรได้อย่างแม่นยำ²¹⁷

ศาสตร์ถือเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาเชิงวิชาการ สอดแทรกแนวคิดในสาขาวิชาต่าง ๆ ไว้มาก นอกจากแนวทางคะแล้ว คัมภีร์ธรรมศาสตร์และอุปเวท²¹⁸ ยังถือเป็นศาสตร์อีกด้วย ต่อมาศาสตร์ได้ถูกประยุกต์ให้เข้ากับสาขาวิชาที่มีพื้นฐานเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์อีกด้วย²¹⁹ ศาสตร์จึงมีความหลากหลายมาก เช่น คัมภีร์ธรรมศาสตร์ว่าด้วยหลักกฎหมาย จาริต ประเพณี และสิทธิหน้าที่ของคนในสังคมฮินดู ที่มีชื่อเสียงมากที่สุด ได้แก่ คัมภีร์ธรรมศาสตร์ของมनु ซึ่งคัมภีร์ธรรมศาสตร์นี้ไม่ได้มีอิทธิพลเหนือระบบกฎหมายเฉพาะในประเทศอินเดียเท่านั้น หากแต่ในประเทศที่วัฒนธรรมอินเดียได้แผ่กระจายไปถึง คัมภีร์ธรรมศาสตร์นี้ก็มีอิทธิพลต่อระบบกฎหมายของประเทศนั้น ๆ ด้วย²²⁰ ส่วนคัมภีร์อรรถศาสตร์และกามศาสตร์ เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาสาระว่าด้วยเรื่องทางโลก โคนอรรถศาสตร์ แปลว่า วิชาที่ว่าด้วยการแสวงหาผลประโยชน์ และ กามศาสตร์ แปลว่า วิชาที่ว่าด้วยการเสพสุข คัมภีร์อรรถศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือ อรรถศาสตร์ ของ เกาฏิลยะ หรือพราหมณ์จาณักยะ²²¹ ส่วน

²¹⁶ เอ็มรุทรกุล [นามแฝง], *ไวยากรณ์ปาณินิ \ลัญญาสูตร*, เข้าถึงเมื่อ 10 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <http://www.oknation.net/blog/sscbangkok/2014/09/18/entry-2>

²¹⁷ พัฒน์ เพ็งผลา, *บาลีสันสกฤตในภาษาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 7, 12.

²¹⁸ อุปเวท หมายถึงความรู้อันดับที่สองรองจากพระเวท ประกอบด้วย 1) อายุรเวท ว่าด้วยตำรายาและการแพทย์ 2) คานธรรพเวท ว่าด้วยการขับร้องดนตรี และนาฏศาสตร์ 3) ธนุรเวท ว่าด้วยการยิงธนู และยุทธศาสตร์ 4) สถาปัตยกรรม ว่าด้วยวิชาการก่อสร้าง

²¹⁹ จำลอง สารพัดนึก, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต*, 114.

²²⁰ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, *ภารตวิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม, 181.

²²¹ เรื่องเดียวกัน, 182.

คัมภีร์วาสุเดวีทยา หรือสถาปัตยกรรมศาสตร์ กล่าวถึงการสร้างอาคาร ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงการวางผังเมือง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นว่าการศึกษาหาความรู้จากศาสตร์ จะทำให้ผู้ศึกษามีความรู้รอบด้านมากยิ่งขึ้น ทำให้เป็นผู้มีความรู้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์นอกเหนือจากการศึกษาพระเวท ผู้รู้ศาสตร์หลาย ๆ ด้าน ย่อมสามารถบูรณาการใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ได้หลายประการ ดังนั้น การศึกษาหาความรู้จากศาสตร์ทั้งหลายย่อมเป็นการดี ยิ่งศึกษาศาสตร์มาก ยิ่งรอบรู้มาก ศาสตร์จึงเปรียบได้กับเครื่องประดับของหู เมื่อได้ยินได้ฟังแล้วย่อมมีค่าแก่ผู้ฟัง ทำให้ผู้นั้นมีภูมิรู้ครบถ้วนอย่างแท้จริง ดังสุภาษิตที่ว่า

หสตสย ภูษณิ ทานี สตุย กณสย ภูษณม |
 โศตรสย ภูษณิ ศาสตรี ภูษณะ กิ ปโยชนม || 11 ||
 เครื่องประดับของมือ คือ การให้
 เครื่องประดับของคอ คือ การพูดความจริง
 เครื่องประดับของหู คือ ศาสตร์ (ต่าง ๆ)
 เครื่องประดับ (อื่น ๆ) จะมีประโยชน์อะไรเล่า?²²²

คำสอนในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ในวัยพรหมจรรย์ ที่ต้องศึกษาพระเวทอย่างลึกซึ้งควบคู่ไปกับการศึกษาหาความรู้จากศาสตร์ต่าง ๆ อันเป็นค่านิยมของคนในสังคมอินเดียสมัยโบราณ ซึ่งข้อปฏิบัติบางประการยังส่งผลมาถึงปัจจุบันอีกด้วย

อายุรเวท

อายุรเวท เป็นสาขาหนึ่งในอุปเวท เป็นพระเวทรองที่มีความสำคัญเป็นอันดับสอง รองจากคัมภีร์พระเวท อายุรเวทได้แก่ตำราจำพวกแพทยศาสตร์ว่าด้วยการใช้สมุนไพรและมนตร์ต่าง ๆ ในการรักษาโรคทุกชนิด²²³ อายุรเวทเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับยาและการรักษาโรคที่ปรากฏอยู่มากในอถรรพเวท²²⁴ อันเป็นพระเวทที่สี่ในบรรดาพระเวททั้งหลาย

²²² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 13.

²²³ วิมลศิริ ร่วมสุข, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท*, 13.

²²⁴ K. D. Dvivedi, *Cultural data in The Atharvaveda*, 228.

ในบรรดาคัมภีร์พระเวท อถรรพเวทถือว่ามีเนื้อหาที่แตกต่างไปจากคัมภีร์พระเวทอื่น ๆ กล่าวคือ เต็มไปด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ธรรมดาทั่วไป ไม่นั้นเรื่องเทพเจ้าเหมือนอย่างคัมภีร์พระเวทอื่น อถรรพเวทจึงจัดเป็นพระเวทที่มีความสำคัญด้านคติชาวบ้าน ประวัติศาสตร์ และหลักปฏิบัติของประชาชนทั่วไป²²⁵ นอกจากนี้คัมภีร์อถรรพเวทยังมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคน²²⁶ คัมภีร์อถรรพเวทประกอบด้วยเนื้อหาทั้งสิ้น 730 สุกตะ และมีประมาณ 6,000 มนตร์ แบ่งออกได้เป็น 20 กานท์ ที่มีเนื้อหาแตกต่างกันไปเป็น 10 หมวดใหญ่ ๆ โดยแบ่งเป็นมนตร์ต่าง ๆ ได้แก่ 1) มนตร์เพื่อรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยและการเข้าถูกปีศาจแห่งโรคภัยเข้าสิง 2) มนตร์เพื่อให้อายุยืนและมีสุขภาพดี 3) มนตร์สาปแช่งเพื่อต่อสู้กับปีศาจ พอมด ศัตรู 4) มนตร์เกี่ยวข้องกับผู้หญิง 5) มนตร์เกี่ยวกับราชวงศ์ 6) มนตร์ทำให้เกิดความเชื่อใจ โนมน้ำใจในที่ประชุม และให้เกิดมหานิยม 7) มนตร์ทำให้บ้านเรือนเจริญมั่นคง 8) มนตร์เพื่อการชำระบาป 9) มนตร์สาปแช่งอันเนื่องด้วยพราหมณ์ และ 10) มนตร์เกี่ยวกับกำเนิดจักรวาลและญาณวิทยา²²⁷ ทั้งนี้มนตร์เพื่อรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยตลอดจนมนตร์เพื่อให้อายุยืนและมีสุขภาพดี เป็นหลักการสำคัญของอายุรเวทที่ถือเป็นองค์ความรู้สำคัญในอถรรพเวทเลยก็ว่าได้²²⁸ โดยเฉพาะในกานท์ที่ 20 พบมนตร์ว่าด้วยยาและการรักษาโรคอยู่เป็นจำนวนมาก²²⁹ ในมนตร์เหล่านั้นจะบอกชื่ออาการ การวินิจฉัยโรค และการรักษาโรคชนิดต่าง ๆ²³⁰ โดยมักกล่าวถึงการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค เช่น โรคไข้ โรคไอ โรคเรื้อน โรคท้องผูก²³¹ การรักษาโรคในอถรรพเวทถือว่าโรคภัยไข้เจ็บมาจากภายนอก เช่น ผี ยาสั่ง เทพมนตร์คาถา และ

²²⁵ วรลักษณ์ พับบรรจง, “โมกษะในวรรณคดีพระเวท” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), 9.

²²⁶ ชีรภัทร สินธุเดช, “มนตร์โทษชยะ การวิเคราะห์คุณค่าทางวรรณคดีและการแพทย์ในอถรรพเวท” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 2.

²²⁷ เรื่องเดียวกัน, 18-19.

²²⁸ Bumroong Kham-ek, “A Cultural Study of The Atharvaveda Samhita” (Thesis submitted for the Degree of Doctor of Philosophy in Sanskrit, Department of Sanskrit, Faculty of Arts, Banaras Hindu University, Varanasi, 1995), 111.

²²⁹ Ibid., 112.

²³⁰ บำรุง คำเอก, “มนตรา โรคในคัมภีร์อถรรพเวท,” ใน **ภูมิปัญญาอาเซียน เวชศาสตร์ในจารึกและเอกสารโบราณ**, ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2558), 10.

²³¹ Radha Kumud Mookerji, **Ancient Indian Education**, 66.

การกระทำผิดต่าง ๆ ดังนั้นการรักษาโรคจึงใช้วิธีทำให้โรคนั้นหายไปอยู่ที่อื่น²³² จากที่กล่าวมานี้อายุรเวทจึงเปรียบเสมือนอุปเวทของอถรรพเวทนั่นเอง

อายุรเวทไม่ได้มุ่งแต่เพียงให้ความรู้เรื่องการรักษาโรคเท่านั้น แต่ยังสอนให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติของชีวิตที่เกิดจากความสัมพันธ์กันระหว่างร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ เพื่อให้มีสติในการดำรงชีวิตแต่ละวันให้ปลอดภัยจากโรค มีสุขภาพร่างกายและมีอายุยืนยาว ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 พบคำสอนเรื่องสุขภาพร่างกายที่สอนให้ทุกคนดูแลสุขภาพร่างกายของตนเองให้ดีอยู่เสมอ ด้วยการรับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์กับตนเองควบคู่ไปกับการดื่มน้ำให้เหมาะสม รวมไปถึงการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอเพื่อทำให้อวัยวะประกอบทุกอย่างในร่างกายมีความสมดุล ไม่เกิดโรค ทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงและมีอายุยืนยาว คำสอนดังกล่าวนี้เองสะท้อนให้เห็นถึงวัตถุประสงค์หลักของอายุรเวทที่กล่าวว่า อายุรเวทเป็นระบบทางการแพทย์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อดูแลสุขภาพโดยการรับประทานอาหาร และการทำตามข้อปฏิบัติในการใช้ชีวิต ตลอดจนรักษาโรคโดยการใช้ยาและการบำบัดเป็นหลัก²³³ อนึ่ง ในการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามหลักอายุรเวทได้นั้น ร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณของคนจะต้องมีความสมบูรณ์

องค์ความรู้ในอายุรเวทมีมากมาย บ้างก็มีความซับซ้อน บ้างก็มีความสัมพันธ์กับหลักปรัชญา ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงขอเสนอความรู้ทางอายุรเวทโดยเฉพาะที่มีความสอดคล้องกับคำสอนเรื่องสุขภาพร่างกายที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้เท่านั้น ดังนี้

นาโภชนเนน กายาคนิรทีปยเต นาติโภชนาต |
ยถา นิรินธโน วหิรลโป วา'ตินธนาวุตตะ || 133 ||

เพราะไม่บริโภคอาหาร

ไฟ (ธาตุ) ในร่างกาย จึงไม่เผาผลาญ

เพราะบริโภคมากเกินไป

ไฟในร่างกาย ก็ไม่เผาผลาญ

เหมือนกับไฟที่ปราศเชื้อเพลิง

นิทหน้อยหรือที่ปกคลุมด้วยเชื้อเพลิงมากเกินไปก็ไม่ลุกไหม้ฉะนั้น²³⁴

²³² อารี ถาวรเศรษฐ์, **คติชนวิทยา** (กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา, 2546), 96.

²³³ U.Indulal, “อายุรเวท: ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์,” ใน **อายุรเวท ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์**, โสภณา ศรีจำปา และ Amarjiva Lochan, บรรณาธิการ, 26.

²³⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 42.

จากสุภาชิต สะท้อนให้เห็นถึงคำสอนในอายุรเวทเกี่ยวกับการรับประทานอาหารในปริมาณที่พอเหมาะ เพราะการรับประทานอาหารเปรียบเสมือนการจุดชนวนให้ไฟในร่างกาย ซึ่งเป็นตัวช่วยในการเผาผลาญทำงานได้ดีขึ้น แต่หากรับประทานอาหารในปริมาณที่มากเกินไป ไฟในร่างกายก็จะไม่ทำงาน ไม่เผาผลาญของเสียออกจากร่างกาย ทำให้ระบบต่าง ๆ ภายในร่างกายไม่สมดุล เกิดความผิดปกติและนำมาซึ่งโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ ในทางอายุรเวทสอนว่า สรรพสิ่งประกอบด้วยสิ่งพื้นฐาน 5 อย่าง เรียกว่าปัญจมหาภูต คือธาตุ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ซึ่งเมื่อประกอบกันเป็นร่างกายมนุษย์แล้วมีการรวมกันเป็น 3 กลุ่ม เรียกว่า โทษะ เพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน หนึ่ง โทษะ คือ องค์ประกอบพื้นฐานปกติที่เป็นตัวกำหนดปฏิกิริยาโต้ตอบต่อสิ่งที่มากระทบสู่ตน เมื่อมีความสมดุลของโทษะก็จะมีสุขภาพดี แต่เมื่อไม่มีความสมดุลก็จะทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ ซึ่งแก้ไขด้วยการปรับโทษะให้สมดุลด้วยขบวนการต่าง ๆ ตามหลักอายุรเวท²³⁵

ในทางอายุรเวท องค์ประกอบต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นร่างกายมนุษย์ค่อนข้างมีความละเอียดซับซ้อนอยู่พอสมควร เพราะมีพื้นฐานมาจากปรัชญาสามขยะ กล่าวคือ ในจักรวาลมีประภคติ คือธรรมชาติและร่างกายเป็นพื้นฐาน มีปุรุชะเป็นจิตสำนึก ทั้งสองประกอบกันโดยมีคุณสมบัติ 3 ประการ คือ สัตตวะ เป็นการระลึกรู้ รชัส เป็นการเคลื่อนไหว และตัมส เป็นความเสื่อม คุณสมบัติทั้ง 3 ประการนี้เกื้อกูลกันจนเกิดเป็น ปัญจมหาภูต ในจักรวาลนั่นเอง²³⁶ ปัญจมหาภูต ได้แก่ อากาศ หรือช่องว่าง วายูหรือลม อัคนิหรือไฟ ชละหรือน้ำ และปฐวีหรือพื้นดิน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับธาตุในร่างกาย ได้แก่ น้ำเหลืองมีน้ำเป็นส่วนประกอบ เลือดมีไฟเป็นส่วนประกอบ เนื้อหนัง และไขมันมีพื้นดินเป็นส่วนประกอบ กระดูกมีลมเป็นส่วนประกอบ และน้ำอสุจิ หรือไขมีน้ำและไฟเป็นส่วนประกอบ²³⁷ มนุษย์ทุกคนย่อมมีส่วนประกอบดังกล่าวนี้ด้วยกันทั้งหมด โดยมีโทษะเป็นสภาวะรวม ประกอบด้วย วาตะ คือ ลม หรือธาตุลม เป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวภายในร่างกาย ปีตตะ คือ ไฟ หรือธาตุไฟ เป็นพลังงานความร้อนที่มีอยู่ภายในร่างกาย และกะषะ คือ น้ำ หรือธาตุน้ำ เป็นส่วนประกอบหลักของร่างกาย เป็นตัวเชื่อมโครงสร้างและระบบต่าง ๆ ภายในร่างกาย²³⁸

ทุกสิ่งตามที่กล่าวมานี้จะต้องมีความสมดุลกันเมื่ออยู่ในร่างกาย และทำงานสอดประสานกันอย่างเหมาะสม โดยต้องอาศัยอัคนิหรือไฟ ใช้การควบคุมการเผาผลาญของร่างกาย ส่วนหนึ่งคือ ไฟธาตุ ตามที่ปรากฏในสุภาชิต คือไฟที่มีอยู่ในน้ำย่อยและระบบย่อยอาหาร ทั้งนี้การจะทำให้ไฟธาตุสามารถทำงานได้นั้น มนุษย์จะต้องรับประทานอาหารเข้าไปในร่างกายเพื่อไปกระตุ้นระบบ

²³⁵ เฉลียว ปิยะชน, *อายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 1.

²³⁶ David Frawley, *Yoga and Ayurveda* (Delhi: Motilal Banarsidass, 2000), 14-22.

²³⁷ เฉลียว ปิยะชน, *อายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 38.

²³⁸ David Frawley, *Yoga and Ayurveda*, 39-43.

ย่อยอาหาร โดยการรับประทานอาหารต้องรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ มีความเหมาะสมกับธาตุในร่างกายของตนเอง ไม่พุดคุดในขณะรับประทานอาหาร²³⁹ และที่สำคัญต้องรับประทานอาหารในปริมาณที่เหมาะสม ไม่มากหรือน้อยจนเกินไป อายุรเวทสอนว่าปริมาณอาหารที่รับประทานในแต่ละมื้อมีความสำคัญ กล่าวคือ ปริมาณอาหารที่ร่างกายได้รับควรมีขนาดเท่ากับ 2 ฝ่ามือ เพราะปริมาณนี้เพียงพอกับขนาด 1 ใน 3 ของกระเพาะอาหาร ส่วนจำนวนอีก 1 ใน 3 เป็นของเหลว และยังมีเหลือที่ว่างอีกจำนวน 1 ใน 3 เป็นอากาศ และหากรับประทานอาหารมากเกินไป กระเพาะอาหารจะเกิดการขยายตัว ทำให้ระบบย่อยอาหารทำงานได้ไม่ดีเกิดพิษ เพราะปริมาณอาหารขึ้นอยู่กับความสามารถในการย่อยอาหารของร่างกาย²⁴⁰ ในระหว่างรับประทานอาหารก็ควรดื่มน้ำตามครึ่งละน้อย ๆ เพื่อช่วยกระตุ้นระบบการย่อยอาหาร และหลังจากรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ควรนั่งพัก แล้วจึงเดินเพื่อช่วยกระตุ้นระบบการย่อยอาหารเช่นกัน ทั้งนี้การรับประทานที่เหมาะสมไม่ได้ทำให้สุขภาพร่างกายดีเพียงอย่างเดียว หากแต่ทุกคนต้องออกกำลังกาย และปฏิบัติตนให้ถูกต้องเพื่อสุขภาพที่ดีอย่างสม่ำเสมออีกด้วย

แต่หากเมื่อใดที่องค์ประกอบต่าง ๆ ในร่างกายไม่มีความสมดุล อันเกิดจากการรับประทานอาหารไม่ถูกต้อง หรือแม้กระทั่งการปฏิบัติตนไม่ถูกต้องตามการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ย่อมเกิดโรคร้ายไข้เจ็บแก่ร่างกาย โดยตามหลักอายุรเวทสามารถจำแนกโรคได้ตามจุดกำเนิด ตำแหน่งของการเกิดโรค และโรคตามโทษะ หรืออาจจำแนกได้ตามสาเหตุของต้นกำเนิดโรคได้ ดังนี้²⁴¹

1) อารยาติมิกะ คือโรคเกิดจากปัจจัยภายในร่างกายหรือจิตใจของบุคคลนั้น ได้แก่ โรคทางพันธุกรรม โรคพิการแต่กำเนิด และโรคที่เกิดจากโทษะไม่สมดุลซึ่งสาเหตุมาจากร่างกายหรือจิตใจก็ได้

2) อาธิเกาติกะ คือโรคซึ่งมีสาเหตุมาจากสิ่งภายนอก เช่น เชื้อโรค อุบัติเหตุ

3) อาธิไหวิกะ คือโรคที่มีแหล่งกำเนิดมาจากธรรมชาติ เช่น ฤดู หรืออิทธิพลของดวงดาว

เมื่อเกิดโรคต่าง ๆ แล้ว อายุรเวทสอนให้รักษาด้วยวิธีการทางธรรมชาติ ด้วยการรับประทานยาสมุนไพร หรืออาจใช้วิธีบำบัดรักษาด้วยเวชศาสตร์โบราณตามหลักอายุรเวท เช่น เมื่อเกิดโรคนิวและท้องผูก ให้ร่ายมนตร์ในการรักษาโรคดังกล่าวตามที่ปรากฏในอรรถรพเวทเพื่อรักษาอาการปัสสาวะติดขัด และให้ใช้สมอติง และการบูรในการรักษาโรค บ้างก็ว่ามีการปลุกเสกหญ้าแฝก

²³⁹ U.Indulal, “อายุรเวท: ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์,” ใน อายุรเวท ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์, โสภณา ศรีจำปา และ Amarjiva Lochan, บรรณาธิการ, 142.

²⁴⁰ เฉลียว ปิยะชน, อายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 109-110.

²⁴¹ เรื่องเดียวกัน, 75-76.

แล้วนำไปสวณปัสสาวะเพื่อให้น้ำปัสสาวะไหลออกมา²⁴² ในขณะเดียวกันหากเกิดโรคเรื้อน หรือโรคผิวหนังประเภทอื่น ๆ ให้ใช้หัวขมิ้นชัน บวบขมป่า และต้นยาบดเป็นผงผสมกับมูลโคแห้ง และนำมาทาตามส่วนที่เป็นโรคเรื้อน²⁴³ เท่านั้นโรคเรื้อนก็จะหายไป จะเห็นได้ว่าเมื่อเกิดโรคต่าง ๆ ขึ้นแล้ว ควรรักษาด้วยการรับประทานยา เพื่อให้อาการของโรคนั้นทุเลาลงและหายไปในที่สุด นอกจากนี้ยังสามารถรับประทานยาได้ก่อนที่จะเกิดโรคด้วยเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดโรคนั้น เพราะเกิดโรคแล้วร่างกายย่อมเกิดความผิดปกติ นำมาซึ่งความทุกข์ อันเป็นสาเหตุที่ทำให้สุขภาพเสื่อมโทรมได้ ดังนั้นทุกคนจึงควรรับประทานยาเพื่อป้องกันโรค ดังสุภาษิตที่ว่า

ตสมาดปราคว โรโคโยโรเคษุ ตรุณษุ วา |
 เกษขุ ปริติกรูวิต ย อิจเจตสุขมาตมนะ || 138 ||
 เพราะฉะนั้นก่อนที่โรค (จะเกิด) หรือเมื่อโรคเพิ่งเกิด
 ผู้ที่ต้องการความสุขแก่ตนเอง ควรรับประทานยา²⁴⁴

นอกจากการรับประทานยาเพื่อรักษา และป้องกันโรคต่าง ๆ แล้วยังมีวิธีการอื่น ๆ อีกที่ใช้ในการรักษาโรค เช่น การนวดเพื่อบำบัดตามแบบอายุรเวท²⁴⁵ ที่มีมากมายหลายประเภท การนวดแบบนวารกิชิ (Navarakizhi) ก็เป็นการนวดประเภทหนึ่งตามแบบอายุรเวท เป็นการนวดเพื่อชะลอความแก่ ทำให้ดูอ่อนกว่าวัย โดยใช้ข้าวสุกชนิดพิเศษ จุ่มลงในน้ำมันไพรอุ่น ๆ จากนั้นจึงนำมานวดทั่วร่างกายด้วยนิกนวดบำบัดที่มีความชำนาญ 2 คนในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้การนวดประเภทยังช่วยรักษาโรคหลอดเลือดในสมองแตก ช่วยเสริมสร้างความแข็งแรงของเนื้อเยื่อ ลดอาการปวดร่างกาย โรคกล้ามเนื้ออ่อนแรง โรคข้อกระดูกอักเสบ และโรคข้ออักเสบรูมาตอยด์ได้อีกด้วย²⁴⁶

²⁴² บำรุง คำเอก, “มนตรา โรคในคัมภีร์อาถรรพเวท,” ใน ภูมิปัญญาอาเซียน เวชศาสตร์ในจารึกและเอกสารโบราณ, ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, บรรณาธิการ, 18.

²⁴³ เรื่องเดียวกัน, 31.

²⁴⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 43.

²⁴⁵ ดู U.Indulal, “การนวดตามแบบอายุรเวทที่หลากหลาย,” ใน อายุรเวท ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์, โสภณา ศรีจำปา และ Amarjiva Lochan, บรรณาธิการ (นครปฐม: ศูนย์การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2557), 39-46.

²⁴⁶ U.Indulal, “การนวดตามแบบอายุรเวทที่หลากหลาย,” ใน อายุรเวท ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์, โสภณา ศรีจำปา และ Amarjiva Lochan, บรรณาธิการ (นครปฐม: ศูนย์การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2557), 41.

ทางอายุรเวทยังกล่าวว่าการอดอาหารสามารถทำลายไข้ได้อีกด้วย ดังสุภาสิตที่ว่า

ศยน์ ปิตตนาศาย วาตนาศาย มรทนม |

วมนํ กผาศาย ชวรนาศาย ลจฺจนม || 136 ||

การอนมิมิเพื่อทำลายน้ำดี การนวดมิเพื่อทำลายลม

การอาเจียนมิเพื่อทำลายเสลด การอดอาหารมิเพื่อทำลายไข้²⁴⁷

อายุรเวทเชื่อว่าการอดอาหาร หรือ อุปवास (Fasting) ถือเป็นการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมสุขภาพและรักษาโรคโดยเฉพาะเมื่อมีไข้ เป็นหวัด ท้องผูก และโรคข้อ²⁴⁸ กล่าวคือ การอดอาหารเป็นการลดภาระการทำงานของไพธาตุในระบบการย่อยอาหารให้ไม่ต้องทำงานหนักจากการย่อยอาหารมากเกินไป แต่ให้ไพธาตุที่มีอยู่ในร่างกายเผาผลาญสารพิษต่าง ๆ ภายในร่างกายให้หมดสิ้นไปแทน หากผู้ใดมีไข้ พิษไข้ก็จะถูกไพธาตุเผาผลาญไปเช่นเดียวกัน ทำให้หายไข้ได้ โดยในระหว่างอดอาหารนั้นอาจรับประทานสมุนไพรบางชนิดที่มีความเผ็ดร้อน เช่น พริกไทย ขิง เพื่อช่วยกระตุ้นให้สารพิษในร่างกายถูกทำลายไปได้โดยเร็ว

นอกจากนี้สุภาสิตบทข้างต้นยังสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการธรรมชาติในการบำบัดโรค หรือ ความผิดปกติในร่างกาย กล่าวคือ หากร่างกายมีเสลดมากเกินไป นั้นหมายถึงว่า ในร่างกายมีกษะหรือน้ำมากเกินไป ทำให้ไม่มีความสมดุล ต้องกำจัดออกโดยการอาเจียน ในขณะที่เดียวกัน เมื่อร่างกายมีวาตะหรือลมมากเกินไป ต้องกำจัดลมนั้นออกโดยการนวด และเมื่อร่างกายได้พักผ่อน ระบบต่าง ๆ ของร่างกายจะเข้าสู่ช่วงซ่อมแซมความผิดปกติต่าง ๆ และปรับโครงสร้างของร่างกายให้สมดุล ของเสียที่มีอยู่ในร่างกายก็จะถูกขับออกไปตามกระบวนการ อนึ่ง สุภาสิตบทนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในหลักอายุรเวทได้อย่างชัดเจน เนื่องจากปรากฏคำว่า ปิตต (ปิตตะ) วาต (วาตะ) และ กม (กษะ) กล่าวคือ วาตะ คือ ลม หรือธาตุลม เป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวภายในร่างกาย ปิตตะ คือ ไฟ หรือธาตุไฟ เป็นพลังงานความร้อนที่มีอยู่ภายในร่างกาย และกษะ คือ น้ำ หรือธาตุน้ำ เป็นส่วนประกอบหลักและเป็นตัวเชื่อมโครงสร้างและระบบต่าง ๆ ภายในร่างกาย ทั้งนี้เมื่อองค์ประกอบดังกล่าวไม่มีความสมดุลย่อมเกิดไข้ หรือที่เรียกว่า ชวร²⁴⁹ ดังปรากฏในสุภาสิตนั่นเอง

²⁴⁷ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 42.

²⁴⁸ เฉลียว ปิยะชน, อายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 110.

²⁴⁹ คำว่า ชวร แปลว่า ไข้ ศัพท์คำนี้ปรากฏในคัมภีร์พระเวทน้อยมาก แต่พบในตำราแพทย์อินเดียเป็นส่วนใหญ่

ตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงภาพสะท้อนเกี่ยวกับอายุรเวทที่สอดคล้องกับเนื้อหาการสอนเรื่องสุขภาพร่างกายที่ปรากฏในหนังสือประชุมสภาจิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ที่มุ่งเน้นให้คนรู้จักรักษาสุขภาพร่างกายของตนเองให้แข็งแรงอยู่เสมอด้วยวิธีการต่าง ๆ เพราะเมื่อสุขภาพร่างกายแข็งแรงแล้ว สุขภาพจิตที่แจ่มใสก็ตามมา ทำให้มีอายุยืนยาวตรงตามความมุ่งหมายของอายุรเวท นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าอายุรเวทเป็นภูมิปัญญาอันทรงค่าของคนอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน เห็นได้จากปัจจุบันอายุรเวทศาสตร์ยังคงได้รับความนิยมแพร่หลาย เพราะอายุรเวทสอนให้คนเข้าใจความเป็นจริงตามธรรมชาติ ทุกอย่างล้วนเป็นเหตุเป็นผลกัน โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เกิดจากความผิดปกติของร่างกายที่เกิดจากธรรมชาติ อายุรเวทจึงใช้วิธีการทางธรรมชาติรักษาร่างกายที่เกิดมาจากธรรมชาติ การปฏิบัติตนตามหลักอายุรเวทจึงปฏิบัติได้ไม่ยาก มีความปลอดภัยและเห็นผลประโยชน์ได้ชัดเจนในระยะยาว นอกจากนี้อายุรเวทยังสอนให้คนเชื่อในหลักความสมดุลทั้งร่างกายและจิตใจ อันจะนำมาซึ่งสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงและชีวิตที่ยืนยาวตลอดไป

ความเชื่อ

ความเชื่อเกิดจากการยอมรับหรือการยึดมั่น อาจมีหลักฐานที่พิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้²⁵⁰ ความเชื่อคือความศรัทธา เคารพนับถือที่คนในสังคมยึดมั่นและยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความเชื่อนั้นอาจมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลก็ได้²⁵¹ ความเชื่ออาจเกิดจากคำบอกเล่า ตำนานหรือประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอดจากคนในสมัยโบราณตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่ละชาติย่อมมีความเชื่อที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป ในประเทศอินเดียมีความเชื่อมากมาย ทั้งยังส่งอิทธิพลไปยังประเทศอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ถือได้ว่าเป็นความเชื่อที่มีความสำคัญมากในสังคมอินเดีย ความเชื่อเรื่องเทพเจ้านี้มีมาตั้งแต่สมัยพระเวท และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เห็นได้จากในสังคมอินเดียที่มีเทพเจ้าผูกพันอยู่ในวิถีชีวิตอยู่ตลอดเวลา และยังคงมีการบูชาเทพเจ้าอยู่เสมอไม่เสื่อมคลาย นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องเทพเจ้ายังสะท้อนให้เห็นผ่านวรรณคดีสันสกฤต ที่มีกสอศแทรกความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเข้าไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงสามารถศึกษาความเชื่อต่าง ๆ ได้จากวรรณคดี

²⁵⁰ พระวิศิษฐ์ สุมน (แทบตาม), “การศึกษาคุณค่าความเชื่อในพิธีกรรมการบูชาปูตาของชาวบ้านหนองแวงโสภพระ และชาวบ้านหนองแวงโคตร ตำบลหนองแวงโสภพระ อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), 13.

²⁵¹ สยาม กิ่งเมืองเก่า และ หอมหวล สารสภา, “อโรคศาลา: ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ในจังหวัดขอนแก่น,” วารสารวิถีสังคมมนุษย์ ปีที่ 3, ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2557): 62.

วรรณคดีสันสกฤตที่ถือเป็นแหล่งศึกษาเรื่องราวตำนานความเชื่อของชาวอินเดียได้ดีคือ คัมภีร์ปุราณะ คำว่าปุราณะในที่นี้หมายถึงเรื่องราวที่มีมาแต่โบราณกาล คัมภีร์ปุราณะถือเป็นสารานุกรม อันเป็นแหล่งรวบรวมความรู้านาประการของชาวฮินดู ทั้งความรู้ทางศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ บ้านเมือง ตลอดจนเรื่องราวของบุคคลสำคัญ²⁵² บางปุราณะยังมีเนื้อหากล่าวถึงเรื่องกายวิภาคศาสตร์ การแพทย์ ไวยากรณ์และการใช้อาวุธสงครามต่าง ๆ ด้วย²⁵³ เนื้อหาในคัมภีร์ปุราณะสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชาวอินเดียได้เป็นอย่างดี อนึ่ง ในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 มีสุภาชิตจำนวนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อของชาวอินเดียในเรื่องต่าง ๆ ได้ แต่ด้วยความที่เป็นหนังสือรวบรวมสุภาชิต ไม่ได้เป็นวรรณคดีเรื่องยาว เนื้อหาจึงไม่มีความต่อเนื่องกัน ทั้งยังเป็นหนังสือที่มุ่งสอนคนเป็นหลักจึงไม่มีการสอดแทรกความเชื่อไว้มากเท่าที่ควร

ในลำดับต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอภาพสะท้อนเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 โดยจำแนกออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้แก่ สถานที่ การกวนเกษียรสมุทร นรก และไซยติศาสตร์

1. สถานที่

ผู้วิจัยพบว่ามีสุภาชิตที่ปรากฏชื่อสถานที่สำคัญคือ ภูเขาวินธัยและภูเขามะละยะ ดังนี้

อาศรยวเคน สดตี คुरुตา ลขุตา จ ชายเต ชนโตชะ |

วินธเย วินธยสมานาเก กริโณ พต ทรปณเณ ลขวะ || 145 ||

ความยิ่งใหญ่ และไม่ยิ่งใหญ่ ของคนดี

เกิดขึ้นเพราะอำนาจของที่อยู่

ข้างมีขนาดเท่ากับภูเขาวินธัย (เมื่อมันเคลื่อนไหว) บนภูเขาวินธัย

แต่มันเป็นสัตว์ตัวน้อยๆ ในกระจก²⁵⁴

²⁵² กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, *ภารตวิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม, 179.

²⁵³ สุภาพร พลายนี, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557), 23. อ้างจาก Maurice Winternitz, *History of Indian Literature*, 3rd ed (Delhi: Munhiram Manoharlal Publishers Pvt Ltd., 1991), 490.

²⁵⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, *ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 45.

สุภาชิตบทข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นถึงอานิสงส์ของการอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม กล่าวคือ คนดีย่อมเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบทั้งกาย วาจา ใจ หากอยู่ในถิ่นที่เจริญ มีแต่ผู้ปฏิบัติดีย่อมเป็นที่เคารพนับถือและสรรเสริญจากผู้อื่นถึงคุณงามความดีที่ตนได้กระทำไว้ แต่ถ้าคนดีอยู่ในถิ่นที่ไม่เจริญ ไม่มีคนจำนวนมากหรือแม้กระทั่งอยู่ในถิ่นที่มีแต่ผู้ประพฤติชั่ว ความดีของผู้นั้นย่อมไม่ถูกสรรเสริญให้ขจรขยายไปไกล เป็นแค่คนปกติทั่วไป ไม่ใช่ผู้ยิ่งใหญ่ในความดีแต่อย่างใด เปรียบได้กับช้างที่มีขนาดใหญ่เมื่อเดินทางไปทีใดย่อมทำให้มนุษย์และสัตว์ผู้พบเห็นและหวั่นเกรงในความยิ่งใหญ่ของมัน แต่หากช้างตัวนั้นมีขนาดเท่ากับภูเขาวินธัย ซึ่งเป็นภูเขาที่มีขนาดเล็ก เมื่อมันเดินทางเคลื่อนไหวนอกไปไม่ว่า ณ ที่แห่งใดก็ตาม ช้างตัวนั้นย่อมเปรียบได้กับสัตว์เล็ก ไม่มีใครหวั่นเกรงแต่อย่างใด ดังนั้นการอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนช่วยสนับสนุนคนให้มีชื่อเสียงได้

จากสุภาชิตนี้มีการใช้ภูเขาวินธัยเป็นสถานที่ที่ถูกนำไปเปรียบกับขนาดช้างว่ามีขนาดเล็กทำให้ผู้อ่านเข้าใจ และสามารถเห็นภาพได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากภูเขาวินธัยมีชื่อปรากฏอยู่ในวรรณคดี ตำนาน ความเชื่อของคนอินเดียมาช้านาน ดังจะเห็นได้จากในคัมภีร์วิษณุปุราณะกล่าวถึงเมืองภระตะว่าเป็นเมืองที่ประเสริฐที่สุดในชมพูทวีป เป็นดินแดนที่รื่นรมย์ มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การเพาะปลูก²⁵⁵ เพราะอยู่ท่ามกลางภูเขาทั้ง 7 เรียกว่า มหาบรรพต ได้แก่ ภูเขา มเหนทระ ภูเขาฆละยะ ภูเขาสหยะ ภูเขาศุกติมัด ภูเขาฤกษะ ภูเขาวินธัย และภูเขาปรียาตระ²⁵⁶ นอกจากนี้คนอินเดียยังมีความเชื่อว่าภูเขาวินธัยมีขนาดเล็กเพราะเกิดจากคำสั่งของฤๅษีคัสตยะ กล่าวคือ ในรามายณะและมหาภารตะกล่าวถึงที่อยู่ของฤๅษีคัสตยะว่าอยู่ในบริเวณดินแดนทางตอนใต้ของอินเดียเพราะท่านเป็นผู้กำราบเทือกเขาวินธัย ครั้งหนึ่งภูเขาวินธัยได้ยึดตัวสูงขึ้นเพื่อขัดขวางการโคจรของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ทำให้เกิดความเดือดร้อนไปทั่วทั้งจักรวาล เทพทั้งหลายจึงเชิญฤๅษีคัสตยะมาขจัดภัยพิบัติในครั้งนี้ โดยฤๅษีคัสตยะสั่งให้ภูเขาวินธัยลดตัวลง ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ภูเขาวินธัยมีขนาดเล็กกว่าภูเขาหิมาลัยนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา²⁵⁷

นอกจากตำนานความเชื่อดังกล่าวแล้ว ยังพบชื่อภูเขาวินธัยในวรรณคดีสันสกฤตอื่น ๆ อีกด้วย เช่นในมหาภารตะ บรรพที่ 1 อาทิบรพ อุปบรรพที่ 16 อรชุนนวาสบรรพ พบอุปายาน เรื่องที่ 10 สุนทะ-อุปสุนทะ อุปายาน เป็นเรื่องเล่าขนาดเล็กเกี่ยวกับตัวละคร เป็นเรื่องแทรกอยู่ใน

²⁵⁵ สุภาพร พลายเล็ก, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง”, 695.

²⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, 121.

²⁵⁷ วรรณวรางค์ พัฒนกำจร, “ฤๅษีคัสตยะในวรรณคดีสันสกฤต” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), 14.

มหาภารตะ²⁵⁸ ปรากฏชื่อภูเขาวิณธัยว่าเป็นสถานที่บำเพ็ญเพียรของอสูรสองพี่น้องแห่งวงศ์มหาอสูร หิรัณยกศิปุณามว่าสุนทะ และอุปสุนทะ ทั้งสองต้องการปราบสามโลกให้ราบคาบ ด้วยอำนาจแห่ง ความเพียรของทั้งสองทำให้เกิดเหตุอัศจรรย์ทำให้ภูเขาวิณธัยปล่อยไอน้ำออกมาจากทุกซอกทุกมุม เพราะถูกเผาผลาญให้ร้อนรุ่มจากพลังแห่งความบำเพ็ญเพียร²⁵⁹ ส่วนในบรรพที่ 4 วิราฎบรพ ัธยาย ที่ 6 กล่าวว่าภูเขาวิณธัยเป็นที่อยู่ของพระเทวีทศาคา²⁶⁰ และในรามายณะ กิษกินธากัณฑ์ กล่าวว่า นครกิษกินธายเป็นที่ตั้งของภูเขาวิณธัย มีทะเลอยู่ทางตอนใต้ ซึ่งกรุงลงกาตั้งอยู่ตรงข้ามทะเลนี้เอง²⁶¹

ในประเด็นทางภูมิศาสตร์ภูเขาวิณธัยเปรียบเสมือนเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างภูมิภาค อินเดียเหนือและอินเดียใต้ ทำให้ทั้งสองภูมิภาคมีความแตกต่างกันทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ ภาษา ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรม หนึ่ง ในปัจจุบันภูเขาวิณธัยตั้งอยู่บริเวณรัฐมัธยประเทศ ทาง ตอนกลางของประเทศอินเดีย

อติปริจยาทวชญา สนตคคมนาทนาทโร ภวติ |
มลเย ภิลลปุนธรี จนทนตรุกาษฏมินธน์ กुरुเต || 4 ||

เพราะความคั่นเคยเกินไป จึงไม่มีความเอาใจใส่ต่อกัน
เพราะการไปมาหาสู่กันบ่อยเกินไป จึงไม่มีความเอื้ออาทรกัน
เหมือนหญิงชาวเขาผู้อยู่อาศัยบนภูเขาเมละยะ ใช้ต้นจันทน์เป็นเชื้อเพลิง²⁶²

ส่วนสุภาชิตนี้ต้องการสอนให้คนมีช่องว่างระหว่างกันในการคบค้าสมาคมกับผู้อื่น ไม่ควร ทำตัวสนิทสนมกันมากจนเกินไป จนไม่มีความเกรงใจและไม่มีความเอาใจใส่ต่อกัน เมื่อเกิดปัญหาขึ้น คนจำพวกนี้ย่อมไม่มีใจเอื้ออาทรและช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น เปรียบได้กับหญิงชาวเขาที่อาศัยบนภูเขา

²⁵⁸ กลุณิจ คณะฤกษ์, “ขนบการประพันธ์และทรงสนะเรื่องความคิดสร้างสรรค์ในวรรณคดีสันสกฤต: ศึกษาเปรียบเทียบจากรวรรณคดีมหากาพย์และวรรณคดีกาวยะ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 40.

²⁵⁹ Kisari Moham, trans, *The Mahābhārata, Adi Parva, Chapter 208*, accessed April 13, 2016, available from <http://www.sacred-texts.com/hin/m01/m01212.htm>

²⁶⁰ Vettam Mani, *Purānic Encyclopedia: A Comprehensive Dictionary with Special Reference to the Epic and Purānic Literature*, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1975), 857.

²⁶¹ Wikipedia The free encyclopedia, **Vindhya Range**, accessed April 13, 2016, available from https://en.wikipedia.org/wiki/Vindhya_Range

²⁶² พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 12.

มะละยะ อันเป็นภูเขาที่มีต้นจันทน์อยู่เป็นจำนวนมาก²⁶³ เมื่อคิดว่าต้นจันทน์มีจำนวนมากอยู่แล้วในถิ่นที่อยู่ของตน จึงไม่เห็นค่า และไม่ใส่ใจกลัวว่าวันหนึ่งต้นจันทน์จะหมดไป หญิงชาวเขามะละยะจึงนำต้นจันทน์มาทำพินทั้ง ๆ ที่ต้นจันทน์เป็นไม้หอมมีค่าไม่เหมาะจะนำมาทำเป็นเชื้อเพลิง²⁶⁴ ผู้วิจัยเห็นว่าการนำชื่อภูเขา มะละยะ มาใช้ในสุภาษิต ซึ่งเป็นชื่อภูเขาที่ผูกพันอยู่กับตำนานความเชื่อของคนอินเดียมาช้านาน ย่อมทำให้ผู้อ่านเห็นความสัมพันธ์ของภูเขากับต้นจันทน์ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดความเข้าใจในคำสอนตามจุดประสงค์ของสุภาษิตได้เป็นอย่างดี

ภูเขา มะละยะ ถูกกล่าวถึงในวรรณคดีสันสกฤต ไม่ว่าจะเป็นมัจฉยปุราณะ กุรมปุราณะ และวิษณุปุราณะ รวมไปถึงมหาภารตะและรามายณะด้วย²⁶⁵ ในวิษณุปุราณะกล่าวว่าภูเขา มะละยะ เป็นหนึ่งในมหาบรรพต อันประกอบไปด้วยภูเขาเมहनทระ ภูเขา มะละยะ ภูเขา สหยะ ภูเขา ศุกติมัด ภูเขา ถกษะ ภูเขา วินธัย และภูเขา ปรียาดระ²⁶⁶ ในมัจฉยปุราณะปรากฏชื่อภูเขา มะละยะ ในตอนที่เรื่องของพระราชานามว่า พระมณู ติดอยู่บริเวณภูเขา มะละยะ ขณะเกิดน้ำท่วมใหญ่²⁶⁷ ส่วนในมหาภารตะ บรรพที่ 6 ภิชมบรรพ อธิบายที่ 9 ปรากฏชื่อภูเขา มะละยะ ว่าเป็นหนึ่งในมหาบรรพตของภระตะประเทศ²⁶⁸ เช่นเดียวกับในวิษณุปุราณะ และในมหาภารตะ บรรพที่ 7 โทธรณบรรพ อธิบายที่ 54 กล่าววามฤตยูเทพใช้ภูเขา มะละยะ เป็นสถานที่ในการบำเพ็ญตบะ²⁶⁹ ภูเขา มะละยะ นี้ปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณรัฐเกรละ ทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย

2. การกวนเกษียรสมุทร

ผู้วิจัยพบสุภาษิตที่เกี่ยวข้องกับการกวนเกษียรสมุทร ดังนี้

²⁶³ James McHugh, *Sandalwood and Carrion: Smell in Indian Religion and Culture* (New York: Oxford University press, 2012), 172.

²⁶⁴ ในสุภาษิตบทนี้คำว่า จันทน์ หมายถึง ต้นจันทน์ แต่ในภาษาสันสกฤตคำว่า มลยา ก็หมายถึงต้นจันทน์เช่นเดียวกัน หากพิจารณาแล้วพบว่ามีความสัมพันธ์กับคำว่า มลย ที่หมายถึง ภูเขา มะละยะ

²⁶⁵ Wikipedia The free encyclopedia, **Malaya Mountains**, accessed April 13, 2016, available from https://en.wikipedia.org/wiki/Malaya_Mountains

²⁶⁶ สุภาพร พลายน้อย, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง”, 121.

²⁶⁷ Wikipedia The free encyclopedia, **Malaya Mountains**, accessed April 13, 2016, available from https://en.wikipedia.org/wiki/Malaya_Mountains

²⁶⁸ Vettam Mani, *Purānic Encyclopedia: A Comprehensive Dictionary with Special Reference to the Epic and Purānic Literature*, 471.

²⁶⁹ Ibid.

น ลภนเต วิโนทโยคํ ปราณินะ สंपทำ ปทม |

สุเราะ กษีโรทวิกโษภมนนุญยามฤตํ ปุปะ || 94 ||

เพราะปราศจากความพยายาม สัตว์ทั้งหลาย

จึงไม่ได้พบทางแห่งสมบัติ

เทวดาทั้งหลาย ประสบความยากลำบาก

ในการกวนเกษียรสมุทร จึงได้ดื่มน้ำอมฤต²⁷⁰

สุภาษิตนี้สอนให้ทุกคนมีความเพียรพยายามและความอดทนในการทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ประสบความสำเร็จโดยนำพิธีการกวนเกษียรสมุทรมานำมาใช้เปรียบเทียบให้เห็นว่า แม้แต่เทวดาก็ยังต้องใช้ความเพียรพยายาม และความอดทนเป็นระยะเวลายาวนาน จนกว่าจะประสบความสำเร็จในการกวนเกษียรสมุทร และได้ดื่มน้ำอมฤตที่มีความศักดิ์สิทธิ์ หากผู้ใดได้ดื่มแล้วจะไม่มีวันตาย ผู้วิจัยเห็นว่าการนำพิธีการกวนเกษียรสมุทรมานำมาใช้เป็นเครื่องสอนใจถือเป็นผลดี เนื่องจากเหตุการณ์ดังกล่าวถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งในวรรณคดีสันสกฤต ตลอดจนตำนานความเชื่อต่าง ๆ ของชาวอินเดีย หรือแม้กระทั่งศิลปกรรมต่าง ๆ ก็ปรากฏรูปสลักการกวนเกษียรสมุทร อนึ่ง การกวนเกษียรสมุทรเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญ เกิดขึ้นจากความพยายามของเหล่าทวยเทพเทวดา และใช้เวลายาวนานนับพันปีถึงจะประสบผลสำเร็จ ดังนั้นเมื่ออ่านสุภาษิตบทนี้แล้วจะทำให้เข้าใจความสำคัญของความเพียรพยายามและความอดทนได้ง่ายมากขึ้น

การกวนเกษียรสมุทรถูกกล่าวถึงทั้งในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา และในคัมภีร์ของศาสนาฮินดู เช่น ในรามายณะ กล่าวถึงมูลเหตุของการกวนเกษียรสมุทรว่าเกิดจากความไม่ยอมตาย และมีชีวิตเป็นอมตะของเทพอสูร จึงพยายามคิดหาวิธีการที่จะได้มาซึ่งน้ำอมฤต ส่วนในคัมภีร์วิษณุปุราณะ กล่าวถึงมูลเหตุของการกวนเกษียรสมุทรว่าเป็นเพราะฤๅษีทิวาสผู้มีความศักดิ์สิทธิ์โกรธพระอินทร์จึงสาปแช่งให้พระอินทร์หมดฤทธิ์ ทำให้พระอินทร์พ่ายแพ้ทุกครั้งเมื่อรบกับอสูร พระอินทร์จึงนำปัญหานี้ไปปรึกษากับพระพรหม ฝ่ายพระพรหมจึงแนะนำให้พระอินทร์ไปปรึกษาพระวิษณุ พระวิษณุจึงแนะนำให้เกิดการกวนเกษียรสมุทรขึ้น²⁷¹ ในทำนองเดียวกันคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาถือว่าเทวดา

²⁷⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 33.

²⁷¹ พระมหาเศรษฐพงษ์ ศรีเลิศ, “การกวนเกษียรสมุทร” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537), 8.

พ่ายแพ้ต่ออสูรในการทำศึกสงคราม จึงคิดหาทางเอาชนะเหล่าอสูร โดยให้พระวิษณุช่วยออกอุบายในการกวณเกษียรสมุทร²⁷²

ในพิธีกวณเกษียรสมุทรมีพระศิวะ พระวิษณุ และพระพรหมเป็นประธาน โดยมีพระอินทร์จัดให้พวกเทวดาและอสูรมาร่วมกันเกษียรสมุทร เมื่อทั้งหมดมาพร้อมกันแล้วจึงถอนภูเขา มันทระมาวางลงที่มหาสมุทรทำเป็นไม้กวน และนำพญานันตนาคราชมาทำเป็นเชือกพันรอบภูเขา เพื่อใช้ดึงภูเขา มันทระให้เคลื่อนที่ไปมา โดยมีเหล่าเทวดาดึงอยู่ทางด้านทาง ในขณะที่เหล่าอสูรดึงอยู่ทางด้านหัวของพญานาค หลังจากทีลงมือกวณเกษียรสมุทรไปได้พักหนึ่ง ปรากฏว่าภูเขา มันทระเริ่มจมลง ฝ่ายพระวิษณุกลัวว่าโลกจะทะเลจากความบาดลึกของภูเขา มันทระจึงอวตารเป็นเต่า หรือ กูรมาวตาร เพื่อเอาหลังของตนมารองรับภูเขา ทำให้พิธีกวณเกษียรสมุทรมีสำเร็จในที่สุด การกวณเกษียรสมุทรทำให้ได้ผลผลิตที่มีค่ามากมาย ได้แก่ โคนสุรภี วารุณีเทพแห่งเหล่า ต้นปาริชาติ นางอัปสร พระจันทร์ พิษร้าย แก้ววิเศษเภาสตุกะ ช้างเอราวัณ ม้าอุจฉัยศรพ ธนูวิเศษ หอยสังข์ พระลักษมี น้ำอมฤต และธันวันตรีนายแพทย์แห่งสวรรค์²⁷³ เห็นได้ว่าพิธีกวณเกษียรสมุทรมีขั้นตอนมากมายที่ต้องอาศัยความพยายาม อุตุน ตลอดจนความร่วมมือร่วมใจของทั้งสองฝ่ายกว่าจะประสบความสำเร็จ ตำนานการกวณเกษียรสมุทรมีเป็นที่รับรู้โดยทั่วไป เมื่อนำมาใช้เป็นคำสอนในสุภาชิตยจึงทำให้คนเข้าใจได้ง่ายขึ้นนั่นเอง

3. นรก

ในสังคมอินเดียมีความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาว่า จักรวาลเป็นแหล่งกำเนิด และที่อยู่ของสรรพสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ มาตั้งแต่สมัยโบราณ เห็นได้จากในสมัยพระเวทจักรวาลจะประกอบไปด้วยแผ่นดินที่อยู่ด้านล่างซึ่งจะมีลักษณะแบนราบเป็นแผ่นกลม สวรรค์จะอยู่ด้านบนซึ่งเป็นพื้นที่การโคจรของดวงอาทิตย์ ส่วนดวงจันทร์และดวงดาวต่าง ๆ ตลอดจนพื้นที่ตรงกลางระหว่างแผ่นดินและสวรรค์คือ บรรยากาศ อันเป็นที่อยู่อาศัยของนก เมฆ และเทวดาชั้นต่ำ²⁷⁴ ในคัมภีร์วิษณุปุราณะ กล่าวว่า จักรวาลหรือโลกนี้นั้นเป็นทั้งผู้สร้าง เป็นทั้งผู้ดูแล มีคุณยิ่งต่อสรรพสิ่ง เป็นที่พักอาศัยของสรรพสิ่ง พื้นที่ในจักรวาลสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ส่วน คือ แผ่นดินหรือพื้นโลก พื้นที่เหนือแผ่นดิน พื้นที่ใต้แผ่นดินและโลกุตรภูมิ²⁷⁵ ส่วนในไตรภูมิกล่าวว่า จักรวาลประกอบไปด้วยไตรภูมิ หรือภูมิทั้งสาม

²⁷² พระมหาเศรษฐพงษ์ ศรีเลิศ, “การกวณเกษียรสมุทร”, 13.

²⁷³ เรื่องเดียวกัน, 15-39.

²⁷⁴ สุภาพร พลายเล็ก, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง”, 100.

²⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, 106.

ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ สรรพสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาย่อมเวียนวนไปมาเกิดในสามภูมินี้²⁷⁶ ในขณะที่คัมภีร์พุทธศาสนาจำนวนมาก แบ่งจักรวาลออกเป็น มนุษยโลก คือโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่ เทวโลก คือโลกที่เทวดาอาศัยอยู่ ได้แก่ สวรรค์ทั้ง 6 ชั้น และพรหมโลก คือโลกที่พรหมอาศัยอยู่ ได้แก่ สวรรค์ชั้นรูปพรหม 16 ชั้น และสวรรค์ชั้นอรุพรหมอีก 16 ชั้น²⁷⁷ ความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยา ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับภพภูมิต่าง ๆ เสียส่วนใหญ่ ทั้งยังแฝงไปด้วยคำสอนที่มุ่งเน้นให้คนทำกรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว เพื่อจะได้ไปอยู่ในภพภูมิที่ดี ไม่ต้องไปชดใช้กรรมในนรกอันเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน ด้วยเหตุนี้วรรณคดีสันสกฤตส่วนใหญ่จึงปรากฏความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยา นรกสวรรค์อยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้คนตระหนักรู้ เกิดความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนที่แฝงอยู่ในเรื่องต่าง ๆ ได้ดีขึ้น เช่นในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นี้ พบสุภาษิตที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อดังกล่าว ดังนี้

ปรโทเซ ทิปกตจนุทธะ ปรภาเต ทิปโก รวิระ |
ไตรโลกเย ทิปโก ธรรมะ สุปุตระ กุลทิปกะ || 193 ||

พระจันทร์เป็นแสงสว่างในเวลากลางคืน
พระอาทิตย์เป็นแสงสว่างในเวลากลางวัน
ธรรมะเป็นแสงสว่างในโลกทั้ง 3
(มนุษยโลก เทวโลก และพรหมโลก)
ลูกที่ดีเป็นแสงสว่างแห่งตระกูล²⁷⁸

สุภาษิตบทข้างต้นนี้มีการใช้คำว่า ไตรโลก หมายถึง มนุษยโลก เทวโลก และพรหมโลก เพื่อแสดงให้เห็นอำนาจของธรรมะ ว่าธรรมะสิ่งประเสริฐ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนทำความดี อำนาจของธรรมะสามารถช่วยทำให้คนชั่วตระหนักรู้ถึงโทษของกรรมชั่ว และหันกลับมาทำความดีได้ในสุภาษิตเปรียบธรรมะเป็นแสงสว่างในโลกทั้งสาม แสดงให้เห็นว่าธรรมะมีอำนาจมากจนสามารถส่องสว่างไปทั้งสามโลกที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลได้ ต่างจากพระอาทิตย์ที่เป็นแสงสว่างเฉพาะ

²⁷⁶ เสฐียรโกเศศ [นามแฝง], เล่าเรื่องในไตรภูมิ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2552), 2.

²⁷⁷ บำรุง ชำนาญเรือ, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาเถรวาท” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 108.

²⁷⁸ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 56.

ตอนกลางวัน พระจันทร์ที่เป็นแสงสว่างเฉพาะตอนกลางคืน และลูกที่ดีที่เป็นเพียงแสงสว่างแห่งตระกูลเท่านั้น หากพิจารณาอีกนัยหนึ่งพบว่าสามโลกที่กล่าวถึงในสุภาสิตนี้ไม่ได้รวมนรกเอาไว้ จึงอาจหมายความว่า หากใครปฏิบัติตามหลักธรรมเมื่อตายไปย่อมไปเกิดในสามโลกนี้เท่านั้น ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานกับการชดใช้กรรมในนรก เพราะมีแต่คนที่ทำความชั่วเท่านั้นที่จะต้องตกนรก

สืบเนื่องจากสุภาสิตบทข้างต้น ผู้วิจัยพบสุภาสิตในหนังสือเล่มนี้ที่สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องนรกอย่างชัดเจน โดยปรากฏคำว่า นรก อยู่ในสุภาสิต ดังนี้

ตริวิธึ นรกสเยทํ ทวารํ นาคนมาตมณะ |
 กามะ โกรธสตา โลภสตาเสเตต ตริยํ ตยเขต || 198 ||

ทาง 3 ทางนี้ คือ (1) กาม (2) ความโกรธ (3) ความโลภ
 เป็นประตูแห่งนรก และเป็นทางพินาศแก่ตนเอง
 เพราะฉะนั้น ควรละทาง 3 ทางนี้²⁷⁹

จากตัวอย่างมีการกล่าวถึงนรกในบริบทของการเป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่หากผู้ใดยังละกิเลสอันประกอบด้วยกาม ความโกรธและความโลภไม่ได้ย่อมตกนรก กล่าวคือผู้มีกิเลส ย่อมเป็นผู้มีจิตอกุศล จิตใจย่อมร้อนลุ่มจากการเผาไหม้ด้วยกิเลสอยากได้ในสิ่งที่ตนเองไม่มี เมื่อผู้ใดมีกิเลสครอบงำจิตใจจนไม่มีสติในการควบคุมความอยากนั้นย่อมนำไปสู่การประพฤติชั่ว ก่อให้เกิดความทุกข์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เช่น เมื่อผู้ใดมีความโลภในทรัพย์สินของผู้อื่น ประกอบกับไม่มีความพึงพอใจในทรัพย์สินที่ตนเองมี ผู้นั้นย่อมไปลักเอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน เป็นการประพฤติผิดหลักศีลธรรม ถือเป็นกรรมชั่ว ผู้นั้นย่อมต้องตกนรกไปชดใช้กรรมของตนเอง ดังนั้นหากไม่ต้องการตกนรกก็ควรละกิเลสทั้งสามประการดังที่กล่าวไว้ในสุภาสิต จะเห็นว่าการนำนรกมาอ้างถึงในสุภาสิตเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเกิดความเกรงกลัวไม่กล้าทำความชั่วเพราะกลัวจะต้องตกนรก

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบสุภาสิตที่กล่าวถึงนรกในประเด็นอื่นอีกด้วย ได้แก่

ปุณนามโน นรกายสมมาตปิตรี ตรายเต สุตะ |
 ตสมมาตปุตร อิติ โปรกตะ ปิตถนยะ ปาติ สรวตะ || 69 ||

²⁷⁹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 57.

เพราะเหตุที่ลูกชายป้องกันพ่อจากนรกชื่อว่า ปุม
ลูกชายจึงถูกเรียกว่า ปุตร (ปุม + ตร) ผู้รักษาพ่อ ทุกด้าน²⁸⁰

สุภาชิตบทนี้กล่าวถึงที่มาของคำว่าลูกชาย ว่ามาจากคำว่า ปุม เป็นชื่อของนรก กับคำว่า
ตร เป็นคุณศัพท์ แปลว่า รักษา, ป้องกัน รวมกันกลายเป็นคำว่า ปุตร หมายถึง ผู้ปกป้องรักษาจาก
นรกชื่อ ปุม ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่าสุภาชิตบทนี้เหมือนกับโคลกที่กล่าวถึงนรก ปุม อยู่ในมหาภารตะ บรรพ
ที่ 1 อาทิบรรพ อธยายที่ 74 โคลกที่ 38 ซึ่งมีใจความว่า ผู้เป็นพ่อที่ไม่มีลูกชาย เมื่อตายไปแล้วจะตก
นรกที่ชื่อว่า ปุม และเมื่อมีผู้ใดมาช่วยผู้เป็นพ่อไว้จากนรกนี้จะได้ชื่อว่าเป็นลูกชาย หรือ ปุตร (บุตร)
นั่นเอง²⁸¹ นอกจากนี้ยังพบชื่อนรก ปุม ในคัมภีร์มनुสมฤติ อธยายที่ 9 โคลกที่ 38 อีกด้วย ดังนี้

ปุนนามโน นรกาท ยสตุ ตรายเต ปีตรี สุตะ |
ตสมาด ปุตร อิติ โปรกตตะ สวยามว สวย์ภูวา ||²⁸²

โคลกจากคัมภีร์มनुสมฤตินี้มีใจความสำคัญเหมือนกับที่ปรากฏในมหาภารตะ โดย
กล่าวถึงผู้ที่ช่วยพ่อจากนรก ปุม ว่าผู้นั้นคือลูกชายหรือ ปุตร นั่นเอง ซึ่งในคัมภีร์มनुสมฤติยังแจกแจง
รายละเอียดประเภทของ ปุตร หรือ บุตร ออกเป็น 12 ประเภท²⁸³ ดังนี้

- 1) เอารสะ เป็นบุตรที่เกิดจากคู่สามีภรรยาที่แต่งงานกันโดยชอบธรรม
- 2) เกษตรชะ เป็นบุตรที่เกิดจากภรรยาที่แต่งตั้งให้ของชายผู้ตาย หรือชายเป็นหมัน
- 3) ทัตริมะ เป็นบุตรบุญธรรม
- 4) กฤตริมะ เป็นบุตรที่ผู้เป็นบิดารับมาเป็นบุตร
- 5) คูโฆตปันนะ เป็นบุตรที่เกิดในบ้านของชายผู้หนึ่ง โดยที่ไม่รู้ว่าใครเป็นบิดา บุตรผู้นั้น
ถือว่าเกิดในบ้านอย่างลับ ๆ และบุตรจะต้องตกเป็นของชายเจ้าของบ้านในทันที

²⁸⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โคลก) เล่มที่ 1,**
พิมพ์ครั้งที่ 2, 27.

²⁸¹ Vettam Mani, *Purānic Encyclopedia: A Comprehensive Dictionary with Special
Reference to the Epic and Purānic Literature*, 613.

²⁸² Ibid.

²⁸³ ประภัสสร เจริญปัญญา, “การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์พระมनुธรรมศาสตร์ฉบับภาษาสันสกฤต
กับฉบับภาษามอญ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษา
ตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539), 55-56

6) อปวิทชะ เป็นบุตรที่เกิดจากการที่มีชายผู้ใดผู้หนึ่งรับไว้เป็นบุตร หลังจากบุตรนั้นถูกทอดทิ้งโดยบิดามารดา เรียกว่า บุตรที่ถูกขับไล่

7) ตินิยะ เป็นบุตรที่หญิงสาวให้กำเนิดมาอย่างลับ ๆ ในบ้านของชายผู้เป็นบิดา เป็นบุตรที่เกิดจากหญิงสาวผู้ไม่ได้แต่งงาน

8) สโหณะ เป็นบุตรที่เกิดจากการแต่งงาน เรียกว่า บุตรที่ได้มาพร้อมกับเจ้าสาว

9) กริตกะ เป็นบุตรที่ซื้อมา เกิดจากชายผู้หนึ่งซื้อบุตรไม่ว่าจะเกิดจากวาระใดก็ตามมา โดยซื้อมาจากคู่สามีภรรยาเพราะตนเองอยากมีบุตร

10) เปานัรภาวะ เป็นบุตรของหญิงที่แต่งงานใหม่ เพราะหญิงผู้นั้นถูกสามีละทิ้งกลายเป็นแม่หม้าย จนต้องแต่งงานครั้งที่สอง

11) สวยนทัตตะ เป็นบุตรที่สูญเสียบิดามารดา หรือถูกทอดทิ้งไปให้กับชายผู้หนึ่ง เรียกว่า บุตรที่ถูกทิ้งมา

12) ปารศวะ เป็นบุตรที่เกิดจากบิดาวรรณะพราหมณ์ และมารดาวรรณะศูทร

เห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าสุภาคิตจะกล่าวถึงความเป็นมาของคำว่าลูกชายที่มีความเกี่ยวข้องกับ นรก ปุ้ม แต่การนำเรื่องนรกมาใช้ในสุภาคิตย่อมทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงความเชื่อที่ว่า หากผู้ใดกระทำ หรือมีกรรมชั่วติดตัวย่อมตกนรก เช่นเดียวกัน ในสุภาคิตบทนี้แฝงไปด้วยคำสอนเกี่ยวกับหลักปฏิบัติตนที่ถูกต้องของผู้เป็นพ่อและลูก กล่าวคือ ชายเมื่อถึงวัยครองเรือน มีหน้าที่เลือกหญิงสาวที่เหมาะสมมาเป็นคู่ครองของตนโดยผ่านพิธีแต่งงาน ต่อมาเมื่อเป็นคู่สามีภรรยาแล้ว ตามความเชื่อทางศาสนา คู่สามีภรรยาจะต้องมีบุตรเพื่อใช้หนี้บรรพบุรุษ²⁸⁴ หากไม่มีบุตรก็ถือว่าเป็นคนหัดสัดที่ไม่สมบูรณ์ ไม่มีบุตรไว้สืบวงศ์ตระกูล ถือเป็นการปฏิบัติตนผิดไปจากธรรมเนียมที่ได้กำหนดไว้ อาจต้องตกนรก ในทำนองเดียวกันผู้เป็นลูก ต้องมีหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้บิดามารดา มีความกตัญญูตเวทีต่อท่านทุกเมื่อ หากไม่ปฏิบัติตามแล้ว ลูกย่อมตกนรกไปเช่นเดียวกัน

นอกจากนรกปุ้มแล้ว ตามหลักจักรวาลวิทยาในศาสนาพุทธ นรกเป็นดินแดนหนึ่งที่อยู่ใต้ ชมพูทวีป หรือมนุษย์โลกลงไป มีจำนวนทั้งสิ้น 8 ชั้น เรียกว่า “ขุม” เป็นที่สำหรับลงโทษต่าง ๆ แก่ สัตว์ที่มีบาปติดตัว²⁸⁵ ประกอบไปด้วยมหานรก 8 ขุม²⁸⁶ ได้แก่

1) สัญชีวนรก ได้แก่ นรกที่ไม่มีวันดับชีพ สัตว์นรกทั้งหลายแม้ถูกนายนิรยบาลฟันจนตายแล้วก็กลับเป็นขึ้นได้อีก ฟันมีชีวิตรับกรรมแบบเดิมอีก เป็นเช่นนี้จนกว่าจะหมดกรรม

²⁸⁴ วาสนา ไอยรารัตน์, “สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว่าด้วยธรรมศาสตร์”, 48.

²⁸⁵ พระครูปริยัติธรรมวงศ์, นรกและสวรรค์กับความเชื่อของเยาวชนในปัจจุบัน, เข้าถึงเมื่อ 14 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก http://www.mcukk.com/e-book/files/hell_heaven.pdf

²⁸⁶ สำเนียง เลื่อมใส, ผู้แปล, มหาวัสดุตตวาทน เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสันสกฤตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2553), 5-16.

2) กาลสูตรนรก ได้แก่ ขุมนรกที่นายนิรยบาลลงโทษสัตว์นรกด้วยการโบยตีด้วยเส้นเชือกสีดำ แล้วถากหรือตัดด้วยขวานหรือเลื่อย เป็นต้น

3) สังฆาตนรก ได้แก่ ขุมนรกที่มีการลงโทษในสถานหนัก เพราะอุปกณ์ลงโทษเป็นภูเขาเหล็กที่สูงใหญ่ มีแสงไฟอันลุกโพล่งคอยบดขยี้ร่างสัตว์นรก

4) เรารวนรก ได้แก่ ขุมนรกที่สัตว์นรกถูกลงโทษและได้รับทุกขเวทนาจนมีเสียงร้องระงมด้วยความเจ็บปวดดังไปทั่วบริเวณ

5) มหาเรารวนรก ได้แก่ ขุมนรกที่สัตว์นรกถูกลงโทษและถูกโยนเข้าไปในกองไฟอันลุกโพล่ง จนมีเสียงร้องระงมด้วยความเจ็บปวดดังไปทั่วทั้ง 4

6) ตาปนนรก ได้แก่ ขุมนรกที่สัตว์นรกถูกลงโทษด้วยเปลวไฟหลายพันดวงที่ลุกโพล่งขึ้นจากกำแพงรอบด้าน

7) กุกกุนนรก ได้แก่ ขุมนรกที่สัตว์นรกถูกลงโทษด้วยการถูกสัตว์ลำตัวสีดำ มีปากเป็นเหล็กจำนวนมากมายุ่มกัด ทั้งนกเหยี่ยว แร้ง กา และนกฮูก

8) อเวจีนรก ได้แก่ ขุมนรกที่มีการลงโทษร้ายแรงที่สุด สัตว์นรกจะได้รับความทุกข์ทรมานจากไฟที่ลุกโพล่ง เราร้อนเหมือนกับก้อนเหล็กที่ถูกเผาในไฟ

เช่นเดียวกับในคัมภีร์วิษณุปุราณะที่กล่าวว่า นรกเป็นสถานที่แห่งการทรมาน เป็นสถานที่อยู่ของคนชั่วทั้งหลาย โดยนรกเป็นสถานที่น่ากลัว ผู้ตกนรกจะได้รับความทุกข์ที่มีผลรุนแรงเป็นร้อยเท่าพันเท่าของกรรมชั่วที่ได้ทำไว้ในโลกมนุษย์ ในนรกมียมปुरुชเป็นผู้ลงโทษสัตว์นรกด้วยอุปกณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทราย ไฟ อาวุธ เช่น บางพวกถูกตัดอวัยวะด้วยเลื่อย ถูกย่างบนเตาไฟ ถูกถาดด้วยขวาน ถูกทิ้งจากที่สูงโดยเอาหัวลงสู่เหว ถูกสัตว์ร้ายต่าง ๆ รุมกัดกิน²⁸⁷ ผู้วิจัยเห็นว่า การนำเรื่องราวเกี่ยวกับนรกมาใช้สั่งสอน เช่นเดียวกับที่ปรากฏมากในวรรณคดีศาสนา ย่อมทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงความน่ากลัวของนรก หวาดกลัวต่อการกระทำผิด และกระทำความดีมากขึ้นเพื่อจะได้ไม่ต้องไปชดใช้กรรมในนรกนั่นเอง

4. โขยติศาสตร์

โขยติศาสตร์ ถือเป็นวิชาดาราศาสตร์โบราณซึ่งเกี่ยวกับจักรวาล ท้องฟ้า ดวงดาว และวันเวลา เนื้อหาของโขยติศาสตร์เน้นหนักไปที่ดาว คือดาวฤกษ์และดาวเคราะห์ที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น กลางวัน-กลางคืน การเกิดฤดูกาล ต่อมากมักถูกเรียกว่าโหราศาสตร์ มาจาก

²⁸⁷ สุภาพร พลายน้อย, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง”, 136-137. และ ดู 136-143.

อโห + ราตร หมายถึงวันและคืน²⁸⁸ ดาราศาสตร์และโหราศาสตร์ถือว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากโหราศาสตร์เป็นการพยากรณ์โดยอาศัยข้อมูลการโคจรของดวงดาวจากดาราศาสตร์เป็นหลัก²⁸⁹ ฉะนั้นโหราศาสตร์ จึงเป็นศาสตร์ที่รวมโหราศาสตร์และคณิตศาสตร์เข้าไว้ด้วยกัน สังคมอินเดียในยุคแรก ๆ ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของดาวฤกษ์และดาวเคราะห์ทั้งหลาย ตลอดจนอิทธิพลของดาวนั้น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อสิ่งมีชีวิต ทำให้ดาราศาสตร์และโหราศาสตร์ได้พัฒนาจนมีการคำนวณความเคลื่อนไหวของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่บนท้องฟ้า รวมทั้งการบอกตำแหน่งที่อยู่ของสิ่งเหล่านั้น ก่อให้เกิดศาสตร์ทางการคำนวณ หรือคณิตศาสตร์ขึ้นมา²⁹⁰ ด้วยเหตุนี้ นักดาราศาสตร์โบราณของอินเดียจึงเป็นนักคณิตศาสตร์ไปในตัวด้วย²⁹¹

โหราศาสตร์ถือว่ามีความสำคัญ ผู้คนเชื่อว่าดวงดาวมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของตน ซึ่งอาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีและไม่ดีได้จึงต้องอาศัยผู้มีความรู้เรื่องโหราศาสตร์มาคอยให้คำชี้แนะ ได้แก่ โหร ที่มีความเชี่ยวชาญด้านโหราศาสตร์เป็นอย่างดี มีความรู้ความเข้าใจดวงดาวต่าง ๆ และจักรราศี สามารถคำนวณตำแหน่ง ตลอดจนการโคจรของดวงดาวเหล่านั้นได้ โหรยังมีความสามารถในการพยากรณ์ดวงชะตาโดยประยุกต์ใช้ความรู้เรื่องดวงดาว และการคำนวณเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีความเชี่ยวชาญเรื่องฤกษ์ยามที่มีส่วนสำคัญในการประกอบพิธีกรรมสำคัญได้²⁹² ฉะนั้น ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์จึงมีความผูกพันในวิถีชีวิตของคนมาอย่างช้านาน ดังจะเห็นได้จาก ประเพณี หรือเทศกาลสำคัญที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงฤดูกาล การทำนายดวงชะตา การหาฤกษ์ยามที่เหมาะสมในการสร้างที่อยู่อาศัย หรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ย่อมเกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์แทบทั้งสิ้น

ในวรรณคดีหลายเรื่องก็สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ในคัมภีร์ฤคเวทกล่าวว่าฝนตกในวัน ทักษิณายัน หรือวันที่พระอาทิตย์โคจรไปยังทิศใต้สุด²⁹³ เป็นวันที่ตอนกลางคืนมี

²⁸⁸ อารี สวัสดิ์ และ วรพล ไม้สน, **ดาราศาสตร์ราชสำนัก**, หนังสือชุดอารยธรรมดาราศาสตร์ไทย, วิษณุ เอื้อชูเกียรติ, บรรณาธิการ (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยดาราศาสตร์แห่งชาติ (องค์การมหาชน), 2556), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²⁸⁹ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, **โหราศาสตร์-ดาราศาสตร์**, เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <http://www.royin.go.th/?knowledges=โหราศาสตร์-ดาราศาสตร์-๓๑>

²⁹⁰ จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต**, 123.

²⁹¹ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, **ภารตวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม, 187.

²⁹² อารี สวัสดิ์ และ วรพล ไม้สน, **ดาราศาสตร์ราชสำนัก**, หนังสือชุดอารยธรรมดาราศาสตร์ไทย, วิษณุ เอื้อชูเกียรติ, บรรณาธิการ, 35-36.

²⁹³ Padmakar Vishnu Vartak, **Scientific knowledge in The Vedas**, (Delhi: Dharam Hinduja International Centre of Indic Research, 1995), 25.

เวลายาวนานกว่าตอนกลางวัน²⁹⁴ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วันเหมายัน ส่วนในคัมภีร์อถรรพเวทถึงการเกิดกลางวันและกลางคืนว่าเป็นอิทธิพลจากการโคจรของโลกที่มีดวงอาทิตย์อยู่เบื้องหน้า ทั้งยังปรากฏชื่อฤดูกาลทั้งสาม ได้แก่ ฤดูศรัทหรือฤดูใบไม้ร่วง ฤดูเหมันต์หรือฤดูหนาว และฤดูวัสสันต์หรือฤดูใบไม้ผลิ²⁹⁵ ในคัมภีร์วิษณุปุราณะมีการกล่าวถึงดาวเหนือว่าเป็นจุดศูนย์กลางของจักรวาล ดาวเหนือดำรงอยู่ทางด้านทิศเหนือตอนบนของดาวฤกษ์ทั้ง 7 อันเป็นสถานที่ประทับของพระวิษณุ เมื่อดาวเหนือส่องแสงเจิดจรัสตั้งเป็นศูนย์กลาง ในเวลานั้นดวงดาวทั้งหลายจะอยู่เหนือ หยาดน้ำจะรวมตัวกันเกิดเมฆและน้ำฝนตามลำดับ²⁹⁶ ในเรื่องมหาภารตะ ฤชเมกล่าวว่าจะขอยอมตายบนท่าธนูของอรชุนเมื่อถึงวันเหมายัน²⁹⁷

ในคัมภีร์ลิลิตวิสตร อธิบายที่ 6 ครรภาวักรานปริวรรต ว่าด้วยการเสด็จลงสู่พระครรรค์พระมารดา กล่าวถึงพระนางมายาทรงพระสุบินบุพนิมิต 32 ประการ ในขณะที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรรค์ของพระมารดาในคืนวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือนวิสาขะ (เดือน 6) อันประกอบด้วยดาววิสาขะ เป็นกาลสมัยวัสสันต์ โดยทรงพระสุบินด้วยว่าเห็นช้างเผือก 6 งา ลงสู่พระครรรค์ทางเบื้องขวา²⁹⁸ อนึ่งสมัยวัสสันต์คือฤดูใบไม้ผลิ นับตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 ถึงวันกลางเดือน 6 ส่วนในมหากาพย์เสานทรนั้นท้าวกล่าวถึงพระเจ้าศุทโธทนะว่าทรงคบหาคนที่มีความรู้ทั้งหลาย ทรงเป็นที่รักใคร่ชอบพอบนหมู่คนที่ได้รับการศึกษาอบรมแล้ว เปรียบเหมือนกับพระจันทร์เพ็ญในเดือนอาศวิน คือ เดือนที่อยู่ระหว่างปลายฤดูฝนถึงฤดูหนาว เป็นเดือนที่พระจันทร์มีรัศมีงดงาม เพราะไม่มีเมฆฝนมาบดบัง²⁹⁹ และในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกา ตอนที่ว่าด้วยการปฏิสนธิของพระโพธิสัตว์ มีการกล่าวถึงพระนางเจ้าสิริมหามายาราชเทวีทรงพระสุบินว่ามีช้างเผือกเดินเข้าไปในพระอุทรของพระนาง ต่อมาพระนางทรง

²⁹⁴ ดาราศาสตร์ศึกษา, วันเหมายัน วันทักษิณายัน วันตะวันอ้อมข้าว วันที่กลางคืนยาวนานกว่ากลางวัน, เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <http://www.astroeducation.com/content/context/winter-solstice-21-of-december/>

²⁹⁵ K. D. Divedi, *Cultural data in The Atharvaveda*, 212, 213.

²⁹⁶ สุภาพร พลายนเล็ก, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง”, 129-130.

²⁹⁷ ทรุปลูกปัญญา, กำเนิดฤดูกาล ดาราศาสตร์และความเชื่อ, เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก http://www.truelookpanya.com/new/cms_detail/knowledge/24967-00/

²⁹⁸ ศศิวรรณ กำลั้งสินเสริม, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลิลิตวิสตร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), 19. อ้างจาก แสง มนวิฑูร, *คัมภีร์ลิลิตวิสตร พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2512), 550-569.

²⁹⁹ สำเนียง เลื่อมใส, ผู้ปริวรรต แปลและเรียบเรียง, *มหากาพย์เสานทรนันทะ ของอัครโฆษ* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิแปลหนังสือพื้นพระธรรมชั้น, 2543), 13.

นำไปเล่าให้พระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราช ผู้เป็นพระสวามีฟัง พระองค์จึงมีรับสั่งให้พราหมณ์ผู้ใหญ่จำนวน 64 คน มาพยากรณ์ทำนายพระสุบินนี้³⁰⁰

ส่วนในเรื่องฤดูสังหาร ของกาลิทาส มีการพรรณนาถึงฤดูกาลต่าง ๆ เช่น ในฤดูวฤษาหรือฤดูฝน อากาศยังคังร้อน ท้องฟ้ามีเมฆปกคลุม มีฟ้าแลบและฟ้าร้อง เมื่อฝนตกจะทำให้ต้นหญ้าเขียวชอุ่ม มีฝูงผึ้งบินหาน้ำหวานจากดอกไม้มานานาชนิด นกยูงจะระเริงอยู่กับสายฝนเมื่อฝนตก³⁰¹ และในบทละครเรื่องมฤจฉกฏิกา³⁰² มีการเปรียบเทียบว่าเมฆลอยต่ำลงมาบนยอดเขาว่าเหมือนหัวใจของภรรยาในเวลาแยกจากสามี เพราะการที่เมฆลอยต่ำเป็นสัญลักษณ์แสดงว่าฝนกำลังจะตก เมฆจะเป็นสีดำ ท้องฟ้ามืดครึ้ม เหมือนกับหัวใจของภรรยาที่เศร้าหมองยามต้องห่างจากสามีนั่นเอง³⁰³ เช่นเดียวกับในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นี้ ก็พบสุภาษิตที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์เช่นเดียวกัน โดยจะแฝงอยู่ในเนื้อหาคำสอนต่าง ๆ ดังนี้

นฤษตรภูษณิ จนนโทร นารีณำ ภูษณำ ปติชะ |
ปฤถิวีภูษณิ ราชา วิทยา สรวสย ภูษณม || 22 ||

พระจันทร์ เป็นเครื่องประดับของดวงดาวทั้งหลาย
สามีเป็นเครื่องประดับของหญิงทั้งหลาย

พระราชาก็เป็นเครื่องประดับของแผ่นดิน
ความรู้เป็นเครื่องประดับของทุกสิ่งทุกอย่าง³⁰⁴

³⁰⁰ พระมหาประคักดี อคคปณโณ (ซึ่งแสง), “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541), 32.

³⁰¹ วิสุทธ์ บุชยกุล, “เดือนและฤดูในวรรณคดีสันสกฤต,” ใน บาลีสันสกฤตวิชาการ, ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536. พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปี แห่งการสถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัย และครบรอบพระชนมายุ 80 พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ปีพุทธศักราช 2536), 152.

³⁰² บทละครเรื่องมฤจฉกฏิกาแต่งโดยศุทระกะ นำเค้าโครงมาจากเรื่องทริทระจารุทัตตะ (จารุทัตตะผู้ยากไร้) ของภาสะ ดู ดารุณี บุรณวัฒน์, “อุปมาในบทละครสันสกฤต ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 ถึง 12” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 37-41.

³⁰³ ดารุณี บุรณวัฒน์, “อุปมาในบทละครสันสกฤต ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 ถึง 12” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 126.

³⁰⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 16.

สุภษิตานี้กล่าวถึง จันทร คือพระจันทร์ ว่าเป็นเครื่องประดับของนักษัตร คือดวงดาว หรือกลุ่มดาวนักษัตร เพราะในตอนกลางคืนหลังจากพระอาทิตย์ลับขอบฟ้าแล้ว ท้องฟ้ามืด แสงอาทิตย์จะตกกระทบกับพระจันทร์สะท้อนลงมายังพื้นโลกทำให้เราสามารถมองเห็นพระจันทร์ใน ยามค่ำคืนได้ หากวันใดที่พระจันทร์เต็มดวง ส่องแสงสว่างเจิดจ้าทั่วท้องฟ้า แสงจันทร์นั้นจะบดบัง แสงของดวงดาวต่าง ๆ เอาไว้ทำให้ไม่สามารถมองเห็นดวงดาวทั้งหลายได้ชัดเจน แต่หากเมื่อใดที่ พระจันทร์ถูกบดบัง ท้องฟ้าจะมีตริ่มเพราะมีแสงสว่างน้อย เมื่อนั้นจะสามารถมองเห็นดวงดาวส่อง แสงระยิบระยับได้มากมาย และชัดเจนยิ่งขึ้น ฉะนั้นพระจันทร์จึงเปรียบเหมือนเครื่องประดับของ ดวงดาวที่เมื่อมันถูกบดบังจะทำให้มองเห็นดวงดาวได้สวยงามมากยิ่งขึ้นนั่นเอง

ในทางโหราศาสตร์ นักษัตรหมายถึงหมู่ดาวฤกษ์จำนวน 27 หมู่ ตามเส้นทางการโคจร ของพระจันทร์³⁰⁵ หมู่ดาวฤกษ์ทั้งหลายนี้ต่อมากลายเป็นชื่อเดือนตามระบบจันทรคติ นักดาราศาสตร์ อินเดียโบราณเห็นว่าดวงจันทร์มีวงโคจรใกล้เคียงกับเส้นวิมรรค³⁰⁶ ในท้องฟ้า ตามเส้นวิมรรค มีกลุ่ม ดาวใหญ่ ๆ ที่พอจะเลือกมายึดเป็นหลักได้ 27 กลุ่มด้วยกัน เรียกว่า “กลุ่มดาวนักษัตร” ต่อมาก็ตั้งชื่อ เดือนตามชื่อกลุ่มของดาวนักษัตรเหล่านี้ โดยมีหลักการว่า ถ้าเดือนเพ็ญอยู่ในเขตของกลุ่มดาวนักษัตร ไหนก็จะตั้งชื่อเดือนตามชื่อกลุ่มของดาวนักษัตรนั้น ถ้าเดือนเพ็ญอยู่ในกลุ่มดาวมฆา ก็ตั้งชื่อเดือนว่า มาฆ เป็นต้น³⁰⁷

กลุ่มดาวนักษัตรทั้ง 27 กลุ่ม และชื่อเดือนต่าง ๆ³⁰⁸ ได้แก่
 กลุ่มที่ 1 กลุ่มดาวฤติกา กลุ่มที่ 2 กลุ่มดาวโรहिณี ตั้งชื่อเดือนว่า การติกมาส
 กลุ่มที่ 3 กลุ่มดาวมฤคศิระ กลุ่มที่ 4 กลุ่มดาวอารรา กลุ่มที่ 5 กลุ่มดาวบุณรวสุ ตั้งชื่อ เดือนว่า มฤคศิรมาส
 กลุ่มที่ 6 กลุ่มดาวบุษยะ กลุ่มที่ 7 กลุ่มดาวอาศลา ตั้งชื่อเดือนว่า บุษยมาส
 กลุ่มที่ 8 กลุ่มดาวมฆา กลุ่มที่ 9 กลุ่มดาวปุรวผลคฺฉินิ ตั้งชื่อเดือนว่า มาฆมาส
 กลุ่มที่ 10 กลุ่มดาวอุตรผลคฺฉินิ กลุ่มที่ 11 กลุ่มดาวหัสตะ ตั้งชื่อเดือนว่า ฆาลคฺฉนมาส
 กลุ่มที่ 12 กลุ่มดาวจิตรา กลุ่มที่ 13 กลุ่มดาวสวาตี ตั้งชื่อเดือนว่า จิตรมาส

³⁰⁵ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, “ตำราดาว: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหา บัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538), 117.

³⁰⁶ เส้นวิมรรค คือ เส้นทางโคจรของดวงอาทิตย์

³⁰⁷ วิสุทธ์ บุษยกุล, “เดือนและฤดูแลในวรรณคดีสันสกฤต,” ใน บาลีสันสกฤตวิชาการ, ปฐมพงษ์ โพรธิ์ประสิทธิ์นันท์, บรรณาธิการ, 155.

³⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, 160, นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, “ตำราดาว: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, 117-118. และ อนุวาทศาสตร์-ศาสตร์การแปล, ชื่อเดือนทางจันทรคติ, เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <http://translation-studies.blogspot.com/2014/09/blog-post.html>

กลุ่มที่ 14 กลุ่มดาววิสาข กลุ่มที่ 15 กลุ่มเดือนอนุราธา ตั้งชื่อเดือนว่า วิสาขมาส
 กลุ่มที่ 16 กลุ่มดาวเชษฐา กลุ่มที่ 17 กลุ่มดาวมูลา ตั้งชื่อเดือนว่า เชษฐมาส
 กลุ่มที่ 18 กลุ่มดาวปุรวาชาฒ กลุ่มที่ 19 กลุ่มดาวอุตราชาฒ ตั้งชื่อเดือนว่า อาชาฒมาส
 กลุ่มที่ 20 กลุ่มดาวศรวณะ กลุ่มที่ 21 กลุ่มดาวศรวิชฐา ตั้งชื่อเดือนว่า ศรวณมาส
 กลุ่มที่ 22 กลุ่มดาวศตภิชช กลุ่มที่ 23 กลุ่มดาวปุรวภัทรบพ กลุ่มที่ 24 กลุ่มดาวอุตร
 ภัทรบพ ตั้งชื่อเดือนว่า ภัทรบพมาส หรือ ภาพรพพมาส

กลุ่มที่ 25 กลุ่มดาวเรวตี กลุ่มที่ 26 กลุ่มดาวอัศวิน กลุ่มที่ 27 กลุ่มดาวภรณี ตั้งชื่อเดือน
 ว่า อาศวินมาส

อนึ่ง เมื่อพระจันทร์โคจรผ่านกลุ่มดาวนักษัตรครบทั้ง 27 นี้ในเวลาประมาณหนึ่งเดือน
 จะถูกสมมติให้เกิดฤกษ์ต่าง ๆ เรียกว่าจันทร์เกาะหรือจันทร์เสวยฤกษ์ แบ่งเป็น 9 ฤกษ์ เช่นเมื่อ
 พระจันทร์โคจรผ่านกลุ่มดาวอัศวิน มฆา มูลา เรียกว่าทลิตโทฤกษ์ เป็นฤกษ์เหมาะสำหรับการทวงหนี้
 หรือเมื่อพระจันทร์โคจรผ่านกลุ่มดาวมฤคศิระ จิตรา ศรวิชฐา เรียกว่าเทศาตรีฤกษ์ เป็นฤกษ์เหมาะ
 สำหรับการเปิดร้านค้า โรงมหรสพ ตลาด ซ่องโสเภณี³⁰⁹

นอกจากอิทธิพลจากกลุ่มดาวนักษัตรที่ทำให้เกิดชื่อเดือนตามระบบจันทรคติแล้ว ผู้วิจัย
 จะขอเสนอการตั้งชื่อเดือนตามระบบสุริยคติควบคู่กันไปด้วย เพื่อให้ผู้อ่านมีความรู้ ความเข้าใจ
 หลักโหราศาสตร์ได้ครบถ้วน กล่าวคือ ระบบสุริยคติอาศัยการโคจรของดวงอาทิตย์เป็นหลัก นักดาราศาสตร์
 อินเดียโบราณได้ศึกษาปรากฏการณ์บนท้องฟ้าจนสังเกตเห็นว่าบนท้องฟ้ามีกลุ่มดาวจำนวนมาก และแต่ละ
 กลุ่มมีตำแหน่งประจำตายตัว แต่พระอาทิตย์ไม่มีตำแหน่งตายตัว หากแต่จะเคลื่อนที่
 ออกไปจากเดิมทีละเล็กละน้อย และจะโคจรเป็นวงกลมมายังจุดเดิมเมื่อครบ 1 ปีพอดี ต่อมานักดาราศาสตร์
 ได้แบ่งเส้นวงโคจรนั้นออกเป็น 12 ส่วน แต่ละส่วนเรียกว่า ราศี ซึ่งมีชื่อเฉพาะแตกต่างกัน
 ออกไป ต่อมาได้นำราศีเหล่านั้นมาตั้งเป็นชื่อเดือน โดยมีสัญลักษณ์ประจำแต่ละราศีด้วย ได้แก่
 1) ราศีเมษ มีแกะเป็นสัญลักษณ์ 2) ราศีวฤษภ มีวัวเป็นสัญลักษณ์ 3) ราศีมิถุน มีคนคู่เป็นสัญลักษณ์
 4) ราศีกรกฎ มีปูเป็นสัญลักษณ์ 5) ราศีสิงห์ มีสิงโตเป็นสัญลักษณ์ 6) ราศีกันยา มีหญิงสาวเป็น
 สัญลักษณ์ 7) ราศีตุลา มีตราชั่งเป็นสัญลักษณ์ 8) ราศีพฤษภ มีแมงป่องเป็นสัญลักษณ์ 9) ราศีธนู
 มีธนูเป็นสัญลักษณ์ 10) ราศีมกร มีมังกรเป็นสัญลักษณ์ 11) ราศีกุมภ มีหมอน้ำเป็นสัญลักษณ์ และ
 ราศีมีน มีปลาเป็นสัญลักษณ์³¹⁰

³⁰⁹ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, “ตำราดาว: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, 120. และ ดู เรื่องเดียวกัน.

³¹⁰ วิสุทธ์ บุชยกุล, “เดือนและฤกษ์ในวรรณคดีสันสกฤต,” ใน บาลีสันสกฤตวิชาการ, ปฐมพงษ์
 โพรธีประสิทธิ์นันท์, บรรณาธิการ, 154-155.

จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นวัตถุบนท้องฟ้าที่มีอิทธิพลต่อการตั้งชื่อเดือนแตกต่างกันไป นอกจากนี้พระอาทิตย์และพระจันทร์ยังทำให้คนสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่างกลางวันและกลางคืนอีกด้วย เห็นได้จากสุภาษิตดังต่อไปนี้

ปรโทเช ทิปกศจนุระ ปรภาเต ทิปโก รวิระ |
ไตรโลกเย ทิปโก ธรรมะ สุปุตระ กุลทีปกะ || 193 ||

พระจันทร์เป็นแสงสว่างในเวลากลางคืน

พระอาทิตย์เป็นแสงสว่างในเวลากลางวัน

ธรรมะเป็นแสงสว่างในโลกทั้ง 3

(มนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก)

ลูกที่ดีเป็นแสงสว่างแห่งตระกูล³¹¹

จากสุภาษิตข้างต้นกล่าวไว้ว่าพระจันทร์เป็นแสงสว่างในเวลากลางคืน ในขณะที่พระอาทิตย์เป็นแสงสว่างในเวลากลางวัน สามารถอธิบายได้ว่าพระอาทิตย์เป็นเจ้าสาเหตุของการเกิดกลางวันและกลางคืน ดังจะเห็นได้จากในคัมภีร์วิษณุปุราณะระบุว่า ในทุก ๆ ทวีปดวงอาทิตย์จะปรากฏในเวลากลางวันตลอดเวลา และในเวลากลางคืนจะไม่ปรากฏ การปรากฏและไม่ปรากฏของดวงอาทิตย์เรียกว่า อุทัย และ อัสดง³¹² เมื่อโลกอันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์หมุนรอบตัวเองตามธรรมชาติ ด้านที่มีพระอาทิตย์ปรากฏอยู่เบื้องหน้า เรียกว่าอาทิตย์อุทัย โลกบริเวณนั้นจึงได้รับแสงสว่างจากพระอาทิตย์ ท้องฟ้าย่อมสว่างสดใสเป็นเวลากลางวัน แต่เมื่ออาทิตย์อัสดง ไม่มีพระอาทิตย์ปรากฏอยู่เบื้องหน้า ท้องฟ้าของโลกบริเวณนั้นจะมีมืดมน เป็นเวลากลางคืน ที่เห็นได้เพียงแค่แสงพระจันทร์ อนึ่งแสงจันทร์ที่เห็นนั้นเกิดจากแสงอาทิตย์กระทบกับพระจันทร์ ทำให้คนบนโลกเห็นพระจันทร์ได้ เนื่องจากพระจันทร์ไม่มีแสงสว่างในตัวเอง ต้องอาศัยแสงสว่างจากพระอาทิตย์ ฉะนั้นพระจันทร์จึงเป็นแสงสว่างในเวลากลางคืน ส่วนพระอาทิตย์เป็นแสงสว่างในเวลากลางวันดังที่สุภาษิตกล่าวไว้

นอกจากนี้การโคจรของโลกรอบพระอาทิตย์ยังทำให้เกิดฤดูกาล กล่าวคือ หากโลกโคจรเข้าใกล้พระอาทิตย์บริเวณนั้นก็จะเกิดฤดูร้อน หากโลกโคจรห่างจากพระอาทิตย์บริเวณนั้นก็จะเกิด

³¹¹ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 56.

³¹² สุภาพร พลายน้อย, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระร่วง”, 125.

ฤดูหนาว หลักโษยติศาสตร์ ตามระบบจันทรคติ การโคจรของพระจันทร์รอบกลุ่มดาวนักษัตรทำให้เกิดฤดูกาลทั้งสิ้น 6 ฤดูกาล³¹³ คือ

- 1) ฤดูวสันต์ หรือฤดูใบไม้ผลิ อยู่ในช่วงเดือนจิตรมาส ถึงเดือนวิสาขมาส
- 2) ฤดูครีษมะ หรือฤดูร้อน อยู่ในช่วงเดือนเชษฐมาส ถึงเดือนอาษาฒมาส
- 3) ฤดูวรษา หรือฤดูฝน อยู่ในช่วงเดือนศรಾವณมาส ถึงเดือนภทรพทมาส
- 4) ฤดูศรัท หรือฤดูใบไม้ร่วง อยู่ในช่วงเดือนอาสาวิณมาส ถึงเดือนการติกมาส
- 5) ฤดูเหมันต์ หรือฤดูหนาว อยู่ในช่วงเดือนมฤคศิรมาส ถึงเดือนบุษยมาส
- 6) ฤดูศิศิระ ฤดูน้ำค้างหรือฤดูหมอก อยู่ในช่วงเดือนมาฆมาส ถึงเดือนผาลคุนมาส

ทั้งนี้ผู้วิจัยพบสุภาษิตที่สะท้อนความเชื่อเรื่องโษยติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับฤดูกาล ในหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 ดังนี้

วิชาขานต์ คตา เมฆา ปุสวานต์ ทิ เยวณม |
 ปุณมานนต์ สตา โภปะ ยาจนานต์ จ เคารวม || 51 ||
 เมฆทั้งหลายหายไปเมื่อสิ้นสุดดาววิชา
 ความสว (ของหญิง) หายไปหลังจากคลอดลูก
 ความโกรธของคนดีหายไปหลังจากแสดงความเคารพ
 และความน่าเคารพ (ของคน) หมดไปทันที หลังจากขอ³¹⁴

จากสุภาษิตกล่าวว่า เมฆทั้งหลายหายไปเมื่อสิ้นสุดดาววิชา ผู้วิจัยสามารถตีความได้ว่า ดาววิชาในที่นี้เป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มฤดูฝน เมฆทั้งหลายที่เคยก่อตัวไว้จะค่อย ๆ หายไปพร้อมที่จะกลายเป็นน้ำฝนเมื่อพระจันทร์โคจรไปจนถึงสิ้นสุดที่ดาววิชา เนื่องจากในช่วงเวลานั้นตรงกับเดือนวิสาข หรือเดือน 6 ของไทย อยู่ในช่วงฤดูวสันต์ หรือฤดูใบไม้ผลิ เป็นช่วงที่หิมะบนดินเริ่มละลาย ต้นไม้เริ่มผลิใบอ่อน หนองน้ำเริ่มมีน้ำ³¹⁵ ทั้งยังเป็นช่วงเริ่มเข้าสู่ฤดูฝน³¹⁶ ชาวบ้านจึงเตรียมตัว

³¹³ วิสุทธ์ บุษยกุล, “เดือนและฤดูในวรรณคดีสันสกฤต,” ใน บาลีสันสกฤตวิชาการ, ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์, บรรณาธิการ, 161.

³¹⁴ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, 22.

³¹⁵ วิสุทธ์ บุษยกุล, “เดือนและฤดูในวรรณคดีสันสกฤต,” ใน บาลีสันสกฤตวิชาการ, ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์, บรรณาธิการ, 151.

ทำการเกษตร เพราะผลที่เพาะปลูกจะออกมาจากการได้รับน้ำฝนนั่นเอง เช่นเดียวกับในสุภาษิตบทที่ 182 ที่ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างกาและนกคู้เหว่า เพราะกาและนกคู้เหว่าก็มีสีดำเหมือนกัน แต่นกคู้เหว่าสามารถร้องได้ในฤดูใบไม้ผลิ หรือฤดูวสันต์ แต่กาไม่สามารถร้องได้ ดังนี้

กาคะ กฤษณะ ปิกะ กฤษณะ โโก เกทะ ปิกากโยชะ |

วสันตสมเย ปราปเต กาคะ กาคะ ปิกะ ปิกะ || 182 ||

กามีสีดำ นกคู้เหว่าก็มีสีดำ นกคู้เหว่าและกาแตกต่างกันอย่างไร?

เมื่อถึงฤดูใบไม้ผลิ กาก็เป็นกา นกคู้เหว่าก็เป็นนกคู้เหว่า

(นกคู้เหว่าสามารถร้องในฤดูใบไม้ผลิ แต่กาไม่สามารถร้องได้)³¹⁷

ในสุภาษิตปรากฏคำว่า วสันต หมายถึงฤดูวสันต์ หรือฤดูใบไม้ผลิ ตามบทพรรณนาฤดูกาลในเรื่องฤดูสังหารกล่าวว่า ฤดูวสันต์เป็นฤดูกาลแห่งความหวานชื่นและความรัก กอบัวในหนองน้ำ ต้นกรรณิการ์ ต้นอโศก ต้นมะลิซ้อนมีดอกบานสะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมตระหลอบอบวล ตามสวนและตามป่าจะเห็นดอกทองกวาวเหลืองอร่ามไปทั้งต้น นกที่หายไปเป็นเวลาที่หรือห้าเดือนจะกลับคืนมาจับคู่และส่งเสียงร้องแสดงความมีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ ฤดูวสันต์จึงเป็นฤดูกาลแห่งธรรมชาติที่สวยงามผูกพันจิตใจคนให้อยู่กับธรรมชาติ³¹⁸ ในฤดูวสันต์เหล่านกคู้เหว่าจึงจับคู่ส่งเสียงร้องเจื้อยแจ้ว เพราะเป็นช่วงใกล้ฤดูผสมพันธุ์ นกคู้เหว่าจะอยู่เป็นคู่ ส่งเสียงร้องไปมาระหว่างตัวผู้และตัวเมีย โดยเฉพาะตัวผู้จะมีเสียงร้องที่เป็นเอกลักษณ์ที่ว่า “กา เว้า”³¹⁹ อันเป็นพฤติกรรมตามธรรมชาติของสัตว์ที่ได้รับอิทธิพลจากฤดูกาล

ความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏในสุภาษิตจากหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ตามผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่าสุภาษิตไม่เพียงแต่จะให้คติสอนใจที่มีคุณค่าต่อการขัดเกลาพฤติกรรมของมนุษย์ หากแต่ยังสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนได้อีกด้วย ซึ่งผู้วิจัยเห็น

³¹⁶ วรพล ไม้สน, **ดาราศาสตร์พื้นบ้านไทย**, หนังสือชุดอารยธรรมดาราศาสตร์ไทย, วิชาญ เอื้อชูเกียรติ, บรรณาธิการ (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยดาราศาสตร์แห่งชาติ (องค์การมหาชน), 2556), 101.

³¹⁷ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 53.

³¹⁸ วิสุทธ์ บุษยกุล, “เดือนและฤดูในวรรณคดีสันสกฤต,” ใน **บาลีสันสกฤตวิชาการ**, ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์, บรรณาธิการ, 151.

³¹⁹ สวนสัตว์เชียงใหม่, **นกกาเหว่า (นกคู้เหว่า)**, เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2559, เข้าถึงได้จาก <http://www.chiangmaizoo.com/web25/th/encyclopedia/wing-th/28-animal-wiki/animal-wing/188-lophura-nycthemera-25.html>

ว่าการแฝงคติความเชื่อต่าง ๆ เข้าไปในสุภาษิตจะทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจคำสอนของสุภาษิตนั้นได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นจากการเปรียบเทียบกับสิ่งใกล้ตัวที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของตนเอง

คุณค่าของหนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1

หนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นี้เป็นหนังสือรวบรวมสุภาษิตมาจากแหล่งที่มาที่แตกต่างกัน ประกอบไปด้วยคำสอนเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการขัดเกลาพฤติกรรมของคนให้รู้จักปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ตระหนักรู้ถึงหลักการดำรงชีวิตในทางที่ถูกที่ควร และผลเสียจากการทำความชั่ว นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ สภาพสังคม และวิถีชีวิตของคนอินเดียได้อีกด้วย นับว่าหนังสือเล่มนี้มีประโยชน์นานัปการ ทั้งยังให้คุณค่ามากมาย ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าด้านการสอนใจ คุณค่าด้านภาษาและการสื่อสาร และคุณค่าด้านสังคม

ประการแรก คำสอนจากสุภาษิตทั้งหลายในหนังสือเล่มนี้มุ่งสอนใจคนในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องใกล้ตัวที่คนสามารถรับรู้ และเข้าใจได้ง่ายจากการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการศึกษาหาความรู้ เรื่องทรัพย์ เรื่องคุณธรรม เรื่องการพูด เรื่องการครองเรือน เรื่องลักษณะคน และเรื่องสุขภาพร่างกาย อนึ่ง คำสอนในเรื่องต่าง ๆ ไม่เพียงชี้ให้เห็นถึงอันสงส์ของการปฏิบัติตามแต่สิ่งที่ดีเท่านั้น ยังชี้ให้เห็นผลเสียจากการไม่ปฏิบัติตามคำสอน ซึ่งวิธีการสอนในลักษณะนี้จะทำให้คนตระหนักคิด เกิดกระบวนการทำความเข้าใจคำสอนเหล่านั้นได้ด้วยตนเอง เป็นการชักจูงให้คนเห็นผลเสียจากการประพฤตชั่ว และหวาดกลัวต่อการประพฤตไม่ถูกต้องตามหลักทำนองคลองธรรมได้อีกวิธีหนึ่งด้วย นอกจากนี้คำสอนทั้งหลายของสุภาษิตในหนังสือเล่มนี้ยังครอบคลุมจุดมุ่งหมายสูงสุดที่ทำให้เกิดความสุขในชีวิต 4 ประการ ได้แก่ อรรถะ กามะ ธรรมะ และโมกษะอย่างครบถ้วน คำสอนต่าง ๆ จึงเป็นประโยชน์ต่อผู้นำไปปฏิบัติตามให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

ประการที่สอง สุภาษิตในหนังสือเล่มนี้เป็นบทประพันธ์ประเภทกาวยะ เกิดจากการเลือกสรรคำและปรุงแต่งให้ภาษามีความสละสลวย จากการใช้อ้องการทางเสียงและอ้องการทางความหมาย สุภาษิตจึงไม่ได้มีคุณค่าทางด้านเนื้อหาจากคำสอนต่าง ๆ เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ จากการใช้ภาษาที่สละสลวยอีกด้วย ดังสุภาษิตบทหนึ่งในหนังสือที่ว่า

ภาษาสุ มุขยา มธฺรา ทิวยา ศีรวณภารตี |
ตสมาทิ กาวยฺ มธฺริ ตสมาทปี สุภาชิตม || 1 ||

ในบรรดาภาษาทั้งหลาย ภาษาสันสกฤต (ศีรวณภารตี)
เป็นภาษาสำคัญ ไพเราะ และงดงาม
บทกวีไพเราะยิ่งกว่าภาษาสันสกฤต

แต่สุภาษิตไพเราะยิ่งกว่าบทกวี³²⁰

สุภาษิตข้างต้นชี้ให้เห็นว่าภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่มีความไพเราะ งดงาม ทั้งยังเป็นภาษาที่มีความสำคัญ เป็นภาษาที่ใช้บันทึกคัมภีร์โบราณที่มีความสำคัญต่อการศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ไว้มากมาย ภาษาสันสกฤตยังได้ชื่อว่าเป็นภาษาเทพเจ้า เพราะในสมัยพระเวทเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้ประทานพระเวทมาให้ในลักษณะมุขปาฐะ โดยมีฤๅษีเป็นผู้จดบันทึกเป็นภาษาสันสกฤต เห็นได้จากในภาษาสันสกฤต คำว่า คีรวาณ แปลว่า เทพเจ้า ส่วนคำว่าภารตี แปลว่า ถ้อยคำ คีรวาณภารตี จึงหมายถึงถ้อยคำ หรือภาษาของเทพเจ้า ซึ่งตรงกับคำว่า คีรวาณภาษา ที่หมายถึง ภาษาสันสกฤตนั่นเอง แต่ถึงอย่างไรก็ตามภาษาสันสกฤตยังไพเราะไม่เท่าบทกวี ที่มีการสรรค่ออย่างงดงาม มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ แต่เหนือสิ่งอื่นใดสุภาษิตถือเป็นถ้อยคำที่มีความไพเราะมากที่สุด เพราะนอกจากจะมีการใช้ภาษาที่ไพเราะแล้ว ยังแฝงไปด้วยคติสอนใจที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านอีกด้วย

ภาษาในสุภาษิตจึงเป็นภาษาที่สวยงาม ที่ไม่เยิ่นเย้อ เป็นเพียงถ้อยคำสั้น ๆ แต่แฝงไปด้วยความไพเราะ และคติสอนใจมากมาย ทั้งยังสามารถท่องจำและนำไปเผยแพร่ต่อได้ง่าย ทำให้ผู้อื่นมีความรู้ ความเข้าใจในสุภาษิตสันสกฤตมากยิ่งขึ้น ซึ่งกระบวนการนี้เองถือเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ด้านภาษาสันสกฤตและการสื่อสารให้เป็นที่รู้จักได้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาโบราณ มีระบบไวยากรณ์ที่ซับซ้อน ยากแก่การศึกษาและนำมาใช้สื่อสารในชีวิตประจำวัน แต่หากใช้สุภาษิต เป็นสื่อกลางในการศึกษาภาษาสันสกฤต ความไพเราะของภาษาย่อมดึงดูดใจให้คนหันมาให้ความสนใจภาษาสันสกฤตได้ง่ายขึ้น

ประการสุดท้าย สุภาษิตสันสกฤตไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอน และขัดเกลาพฤติกรรมคนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังเป็นกระจกสะท้อนให้เห็นความเชื่อต่าง ๆ ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในสังคมอินเดียได้เป็นอย่างดี ฉะนั้น การศึกษาสุภาษิตสันสกฤตจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเรื่องตำนานความเชื่อโบราณได้โดยสังเขป ซึ่งความเชื่อบางประการยังคงส่งอิทธิพลมาอยู่ปัจจุบัน นอกจากนี้เมื่อคนในสังคมนำหลักคำสอนจากสุภาษิตในยุคที่ใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองอย่างเหมาะสมแล้ว สังคมก็จะอุดมไปด้วยคนดี ไม่มีคนชั่ว ที่คอยแต่จะนำความเดือดร้อนมาสู่สังคม และคนในสังคมย่อมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขในที่สุด

จากที่กล่าวมาทั้งหมด หนังสือประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1 นี้มีคุณค่าครบถ้วนทั้งด้านการสอนใจจากคำสอนต่าง ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ รวมไปถึงคุณค่า

³²⁰ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล, **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โสลก) เล่มที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 11.

ด้านภาษาและการสื่อสารตลอดจนคุณค่าด้านสังคม ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาศาษิตสันสกฤตจากหนังสือเล่มนี้ หรือไม่ว่าจากแหล่งใดก็ตามจะช่วยอนุรักษ์และสืบต่อความรู้เรื่องวัฒนธรรมอินเดียตลอดจนภาษาสันสกฤตไม่ให้อสูญหายไป

บทที่ 4

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

สุภาษิตสันสกฤตเป็นวรรณคดีสันสกฤตประเภทขันทกาวยะ จำพวกปทยะ ศรวยะ กาวยะ จัดเป็นกาวยะขนาดสั้นเพื่อการฟังในรูปแบบร้อยกรองที่สามารถพบได้ในพระเวท ตลอดจน ปุราณะ มหาकाพย์ และนิทานต่าง ๆ นอกจากนี้คำประพันธ์สั้น ๆ ที่แยกเป็นอิสระออกไปเป็นสุภาษิต ที่เกี่ยวกับศีลธรรม จริยธรรม ศาสนาและปรัชญา ก็จัดให้อยู่ในรูปแบบของสุภาษิตสันสกฤต เช่นเดียวกับบทประพันธ์ที่เป็นคำสอนที่ตัดตอนมาจากวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ และนำมารวบรวมไว้เป็น หนังสือคำสอนหลากหลายด้านก็ถือเป็นสุภาษิตได้เช่นเดียวกัน อนึ่ง สุภาษิตสันสกฤตถือเป็นถ้อยคำ หรือข้อความอันดีงามที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านานและมีความหมายเป็นคติสอนใจ มุ่งสอนจริยธรรม ตลอดจนแนวทางปฏิบัติอันดีงามให้แก่คนในสังคมนำไปปฏิบัติ

ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นี้เป็นหนังสือรวบรวมสุภาษิตมาจาก แหล่งที่มาต่าง ๆ กล่าวคือรวบรวมมาจากหนังสือสุภาษิตสังเคราะห์เสียเป็นส่วนใหญ่ และบางส่วนนำมา จากหนังสือเล่มอื่นแล้วนำมาปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทยโดยพระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ) ในหนังสือประกอบด้วยสุภาษิตสันสกฤตจำนวน 200 โศลกที่มีเนื้อหาคำสอนตลอดจนรูปแบบคำ ประพันธ์ที่แตกต่างกัน โดยจากการศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาในหนังสือเล่มนี้พบว่า มีลักษณะตรงกับ ภาษาสันสกฤตแบบแผน หรือภาษาสันสกฤตมาตรฐาน เนื่องจากไวยากรณ์ของภาษาที่ใช้ในการ ประพันธ์สุภาษิตมีความสอดคล้องกับหลักไวยากรณ์ปานิธีทั้งในเรื่องการแจกคำนาม การแจก คำกริยา การแจกคำคุณศัพท์ รวมไปถึงการสนธิที่มีหลักการเช่นเดียวกับในภาษาสันสกฤตแบบแผน โดยคำศัพท์ส่วนใหญ่ที่ใช้มีความเรียบง่าย ให้ความหมายชัดเจนตรงไปตรงมา ทั้งยังมีวิธีการแจกรูปคำ ตามกฎเกณฑ์ที่ไม่ซับซ้อนมากเกินไปนัก

สุภาษิตสันสกฤตส่วนใหญ่ในหนังสือเล่มนี้เป็นฉันทขนาดสั้นเพียงแปดพยางค์ต่อหนึ่ง บาท เป็นการประพันธ์โดยใช้นุษุภณฉันท หรือโศลกที่มีความสะดวกต่อการจดจำ ทั้งยังง่ายต่อการ ถ่ายทอดสู่ผู้อื่นทางมุขปาฐะ นอกจากนี้การบังคับพยัญชนะฉันทของนุษุภณฉันทก็ยังมีที่ยึดหยุ่น ไม่เคร่งครัดในเรื่องการบังคับพยัญชนะเสียงหนัก-เบามากนักจึงทำให้การประพันธ์สุภาษิตด้วยนุษุภณฉันท จึงง่ายกว่าการใช้ฉันทประเภทอื่น เนื่องจากกวีสามารถสรรคำมาจัดวางในบทประพันธ์ได้ง่ายกว่า นั้นเอง นอกจากนุษุภณฉันทแล้วยังพบการใช้ฉันทประเภทอื่นปะปนกันไป ได้แก่ อินทราวชิราฉันท

อุปสรรควิเชียรฉันท์ อุปชาติฉันท์ วัจจฉันท์ ประหรรษฉันท์ วสันตฉันท์ และศารทวิกรีฑฉันท์ แต่ฉันท์เหล่านี้ถือเป็นฉันท์ขนาดยาวเหมาะกับบทประพันธ์ที่เน้นพรรณนาโวหาร เช่น ในบทละคร ทำให้ฉันท์ดังกล่าวถูกนำมาใช้ประพันธ์สุภาษิตในจำนวนน้อย

ในส่วนของการศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาในหนังสือประชุมสุภาษิต (200 โสลก) เล่มที่ 1 ที่เน้นพิจารณาการใช้คำไวยากรณที่สำคัญได้แก่ การใช้คำกริยา การใช้คำสรรพนาม และการใช้คำอวยยศัพท พบว่ามีการใช้ทั้งกริยาอาขยาตและกริยาภฤต โดยกริยาอาขยาตที่ใช้มากที่สุดคือกริยาหวมวลภู ปัจจุบันกาล รองลงมาคือกริยาหวมวลิง หรือวิริลิ่ง ที่ใช้บอกการรำพึงอ้อนวอน เห็นได้ว่ากริยาอาขยาตส่วนใหญ่ที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้อยู่ในรูปแบบปัจจุบันกาลที่บ่งบอกการกระทำที่ทำเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอหรือเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทำให้สุภาษิตในหนังสือเล่มนี้มีความเป็นปัจจุบันมากยิ่งขึ้น สามารถใช้สอนคนได้ตลอดเวลาทุกยุคทุกสมัย นอกจากนี้การใช้กริยาอาขยาตรูปปัจจุบันกาลแสดงนัยยะว่าสิ่งที่สอนไว้ในสุภาษิตเป็นสิ่งที่เกิดจากการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอเป็นประจำจนแสดงผลทั้งทางที่ดีและไม่ดีเมื่อผู้อ่านอ่านสุภาษิตบทต่าง ๆ ย่อมตระหนักขึ้นถึงผลของการกระทำและนำคำสอนจากสุภาษิตนั้นไปปฏิบัติตามในที่สุด ส่วนการใช้กริยาหวมวลิงที่บอกการรำพึงอ้อนวอนยังมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายสำคัญของสุภาษิตที่มุ่งแนะนำ สั่งสอนให้คนประพฤติตนเป็นคนดี และถูกต้องตามทำนองคลองธรรม นอกจากนี้ยังมีการใช้กริยาอาขยาตหวมวลิงกริยาหวมวลิง บอกรำพึงหรืออาชญา และกริยาอาขยาตหวมวลิง อนาคตกาลแบบที่ 2 อีกด้วย

การใช้กริยาภฤตในหนังสือเล่มนี้พบทั้งกริยาภฤตที่ต้องแจกวิภักติ และกริยาภฤตที่ไม่ต้องนำไปแจกวิภักติ ได้แก่ กริยาภฤตที่เติมปัจจัย ตวา และปัจจัย ตุม โดยกริยาภฤตทั้งหมดมีรูปคำอย่างง่ายด้วยหลักการประกอบปัจจัยภฤตที่ไม่ซับซ้อนและเป็นไปตามกฎเกณฑ์อย่างถูกต้อง ทั้งนี้การนำกริยาภฤตมาใช้ในการประพันธ์สุภาษิตของกวีถือเป็นการสรรคำให้มีความหลากหลายเป็นวิธีการหนึ่งในการหลีกเลี่ยงการใช้กริยาอาขยาตที่อาจเกิดความจำเจ ตลอดจนทำให้เกิดความเหมาะสมในเรื่องการบังคับฉันทลักษณ์ในบทประพันธ์อีกด้วย

คำสรรพนามที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้มีด้วยกันทั้งสิ้น 7 ประเภท ได้แก่ บุรุษสรรพนาม ประพันธ์สรรพนาม ปฤจฉาสรรพนาม อนิยมสรรพนาม นิยมสรรพนาม คำสรรพนามบอกจำนวนและคำสรรพนามบอกทิศทาง ในขณะที่คำอวยยศัพท พบการใช้ทั้งอุปสรรค รวมไปถึงนิบาตบอกความ ได้แก่ นิบาตบอกเวลา นิบาตบอกคำถาม นิบาตบอกสถานที่ นิบาตบอกอุปมา นิบาตบอกความปฏิเสธ นิบาตบอกคำอุทาน นิบาตเน้นความและนิบาตรบอกสันธาน ซึ่งการใช้คำสรรพนามและคำอวยยศัพทช่วยเสริมและขยายความในสุภาษิตให้มีใจความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ทั้งยังช่วยอธิบายรายละเอียดปลีกย่อย เช่น เวลา สถานที่ ทำให้ผู้อ่านสามารถจินตนาการถึงการกระทำและผลของการกระทำที่กล่าวไว้ในสุภาษิตได้ดี และเกิดความเข้าใจในคำสอนต่าง ๆ ที่ปรากฏในสุภาษิตได้ง่าย

ถึงแม้ว่าสุภาชิตในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 จะมีการใช้ภาษาสันสกฤตแบบแผนที่เรียบง่าย แต่ก็พบการเลือกสรรคำที่ไพเราะ การใช้เสียงที่กลมกลืนตลอดจนการใช้ข้อความเปรียบเทียบทำให้เกิดความงดงามในบทประพันธ์ทั้งในเรื่องของเสียงและความหมาย สอดคล้องกับทฤษฎีอสังการในวรรณคดีสันสกฤต ทั้งศัพท์อสังการ หรืออสังการทางเสียง ได้แก่ อนุปราส ประกอบด้วย เฉกอนุปราส ลาฎาอนุปราส และอันตยานุปราส รวมไปถึงอรรถาสังการ หรืออสังการทางความหมายที่พบการใช้มากถึง 13 ประเภท ได้แก่ อุปมา รูปกะ อดีโยกติ สมาสโกติ วิเศษโกติ สวภาโวคติ วิโรธ ตุลโยคติตา ทิปกะ สมุจยะ เอกาวลี ปรีศโนตตระ และอรรถานตรันยาสะ แต่ถึงอย่างไรก็ตามตัวอย่างอรรถาสังการที่พบในหนังสือเล่มนี้ถือว่ามีน้อยกว่าในวรรณคดีสันสกฤต ประเภทอื่น ๆ เนื่องจากสุภาชิตถือเป็นบทประพันธ์ขนาดสั้นที่ใช้คำศัพท์อย่างง่าย ให้ความหมายชัดเจนในตัวเอง การใช้ความหมายแฝงและข้อความเปรียบเทียบจึงมีน้อย นอกจากนี้เมื่อนำทฤษฎีธวินามาใช้วิเคราะห์คำศัพท์ในหนังสือเล่มนี้ พบว่าส่วนใหญ่มีพลังความหมายอยู่ในระดับอภิธาน และลักษณะเท่านั้น โดยมีประสาทะ มารูระ อุทาระ กานติ และสมาธิเป็นคุณลักษณะดีเด่นในบทประพันธ์ และมีลีลาในการประพันธ์จัดอยู่ในแบบไวทรรถิ อันเป็นลีลาที่ค่อนข้างร่าเริง กระฉ่างชัด พบการใช้คำสมาสน้อยและนิยมให้คุณโดยเฉพาะความกระฉ่างชัดเจนของถ้อยคำเสียมากกว่า

ศัพท์อสังการและอรรถาสังการที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้แสดงให้เห็นว่า สุภาชิตสันสกฤตให้คุณค่าทางวรรณศิลป์แก่ผู้อ่านทำให้เกิดอารมณ์สุนทรีย์จากความไพเราะของสุภาชิต และในขณะเดียวกันยังได้รับประโยชน์จากคำสอนต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในสุภาชิตอีกด้วย สุภาชิตสันสกฤตจึงมีคุณค่าทางวรรณศิลป์และเนื้อหาอย่างครบถ้วน โดยคำสอนในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 แบ่งได้เป็น คำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้ คำสอนเรื่องทรัพย์ คำสอนเรื่องลักษณะคน คำสอนเรื่องการคบมิตร คำสอนเรื่องการครองเรือน คำสอนเรื่องการพูด คำสอนเรื่องคุณธรรม และคำสอนเรื่องกิเลส โดยคำสอนเรื่องการศึกษาหาความรู้มุ่งเน้นให้ผู้อ่านเห็นคุณค่าของความรู้ ความสำคัญและประโยชน์ของการศึกษาหาความรู้ ตลอดจนโทษของการไม่มีความรู้ โดยนำความรู้ไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นในบริบทที่แตกต่างกันเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในขณะที่คำสอนเรื่องทรัพย์ชี้ให้เห็นว่าทรัพย์สามารถยกระดับฐานะของคนได้ในทุก ๆ ด้าน ทำให้ผู้นั้นเป็นที่รักใคร่และยอมรับนับถือจากผู้อื่น ดังนั้นทุกคนพึงแสวงหาทรัพย์สินและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นให้ได้มากที่สุด

คำสอนเรื่องลักษณะคนในหนังสือเล่มนี้แสดงให้เห็นลักษณะ พฤติกรรม และจุดดีจุดด้อยของผู้ที่เป็นกษัตริย์ คนดี คนชั่ว นักปราชญ์ คนโง่ และคนซื่อฉลาดทำให้ผู้อ่านเข้าใจลักษณะคนในแต่ละประเภทมากยิ่งขึ้น และสามารถนำลักษณะต่าง ๆ ไปใช้จำแนกคนเพื่อนำไปพิจารณาบุคคลที่ควรคบค้าสมาคมด้วยซึ่งมีความสอดคล้องกับคำสอนเรื่องการคบมิตรที่ชี้ให้เห็นลักษณะของมิตรที่ดี และสอนให้รู้ว่าทุกคนควรเลือกคบมิตรที่เหมาะสมและช่วยชักจูงตนเองไปในทางที่ดี

คำสอนเรื่องการครองเรือนมุ่งให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของวัยครองเรือนในฐานะที่เป็นคฤหัสถ์อันมีหน้าที่ออกเรือนเพื่อสร้างครอบครัว นอกจากนี้ยังสอนให้รู้ถึงลักษณะของภรรยาที่ดี ตลอดจนหน้าที่ของพ่อแม่ที่มีต่อบุตรและหน้าที่ของบุตรที่มีต่อพ่อแม่ หากใครปฏิบัติตามคำสอนดังกล่าวแล้วย่อมมีชีวิตในวัยครองเรือนที่มีความสุข ส่วนคำสอนเรื่องการพูดสอนให้รู้ว่าการพูดความจริง พูดจาไพเราะอ่อนหวาน ไม่พูดเพื่อเจ้า ไม่พูดมากไร้สาระ และการพูดให้ถูกกาลเทศะเป็นลักษณะที่พึงกระทำ ในขณะที่คำสอนเรื่องคุณธรรมประกอบด้วย คำสอนเรื่องความเสียสละ คำสอนเรื่องความพยายาม คำสอนเรื่องความอดทน คำสอนเรื่องสถานที่ที่เหมาะสม คำสอนเรื่องกิเลส และคำสอนเรื่องอบายมุข แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ทุกคนควรยึดถือไว้และนำไปปฏิบัติตามเพื่อประโยชน์สุขในการใช้ชีวิต รวมไปถึงสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยงไม่นำไปปฏิบัติ เพราะเป็นหนทางแห่งการประทุษร้าย ทั้งยังเป็นเครื่องจุดรั้งความเจริญและความสุขในชีวิตอีกด้วย

นอกจากคำสอนเรื่องคุณธรรมพื้นฐานต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 ยังปรากฏคำสอนเรื่องการดูแลสุขภาพร่างกายที่เน้นการปฏิบัติจริงมากกว่าการมีจิตสำนึกที่ดีภายในจิตใจ โดยสอนให้ทุกคนดูแลสุขภาพร่างกายของตนเองให้ดีด้วยการรับประทานอาหารที่ดี มีประโยชน์ควบคู่ไปกับการดื่มน้ำที่เหมาะสม รวมไปถึงการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้อวัยวะประกอบต่าง ๆ ในร่างกายมีความสมดุล ไม่เกิดโรคภัยไข้เจ็บ ในขณะที่เดียวกันสุภาสิตยังสอนว่าควรรับประทานยาเป็นการป้องกันและรักษาโรค และทำตามข้อปฏิบัติในการใช้ชีวิตที่ถูกต้องเพื่อสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและมีอายุยืนยาว เห็นได้ว่าภาพรวมของคำสอนทั้งหลายในหนังสือเล่มนี้เป็นการสอนการใช้ชีวิตประจำวันที่มุ่งเน้นหลักคุณธรรมอันทำให้เกิดการปฏิบัติชอบอย่างครบถ้วนทั้งกาย วาจา ใจ รวมไปถึงการดูแลสุขภาพร่างกายที่ล้วนทำให้คนมีความสุขในชีวิตซึ่งหากผู้ใดดำเนินชีวิตประจำวันตามคำสอนในสุภาสิตแล้วผู้นั้นย่อมจะมีชีวิตที่สมบูรณ์ต่อไปในภายภาคหน้า

อนึ่ง คำสอนต่าง ๆ นอกจากจะมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการอบรม สั่งสอนและขัดเกลาจิตใจคนให้รู้จักปฏิบัติตนเป็นคนดีตามทำนองคลองธรรม ยังเปรียบเหมือนกระจกสะท้อนสภาพสังคม ความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิตของคนได้อีกด้วย ด้วยเหตุนี้สุภาสิตในหนังสือเล่มนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงการศึกษาหาความรู้ในสังคมอินเดีย แนวความคิดเรื่องอายุรเวทและความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจสภาพสังคมอินเดียมากยิ่งขึ้น ถือได้ว่าหนังสือประชุมสุภาสิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 นี้มีคุณค่าทั้งด้านการสอนใจ คุณค่าด้านภาษาและการสื่อสาร ตลอดจนคุณค่าด้านสังคมอย่างครบถ้วน

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาวิเคราะห์ในครั้งนี้มีขอบเขตเพียงสุภาชิตสันสกฤตที่ปวิวรรตและแปลเป็นภาษาไทยแล้วในหนังสือประชุมสุภาชิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1 เท่านั้น จึงทำให้ผู้วิจัยไม่เห็นบริบทและมุมมองของสุภาชิตต่าง ๆ ได้ครบถ้วน ดังนั้นการศึกษาที่มาของสุภาชิตจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตน่าจะช่วยให้ทราบถึงบริบทของสุภาชิตและสามารถนำข้อมูลมาใช้ประกอบการวิเคราะห์เพื่อให้ได้ผลการศึกษาที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น
2. การศึกษาเปรียบเทียบสุภาชิตในหนังสือเล่มนี้กับหนังสือรวบรวมสุภาชิตสันสกฤตเล่มอื่น ๆ น่าจะทำให้เห็นองค์รวมของคำสอนในสุภาชิตสันสกฤตชัดเจนมากยิ่งขึ้น
3. การศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาและคำสอนที่ปรากฏในสุภาชิตเรื่องอื่น ๆ น่าจะทำให้เห็นภาพรวมของวรรณคดีสันสกฤตจำพวกสุภาชิตได้หลากหลาย
4. มีความเป็นไปได้ที่ผู้แปลอาจแปลสุภาชิตในหนังสือเล่มนี้ด้วยมุมมองของตนเองและเพื่อความเหมาะสมกับบริบท จึงทำให้คำศัพท์บางคำมีความหมายไม่ตรงกับความหมายตามพจนานุกรมอยู่บ้าง ดังนั้นหากผู้วิจัยแปลสุภาชิตด้วยตนเองจะทำให้ผลการศึกษามีความไวยากรณ์ชัดเจนขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. **ภารตวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2537.

_____ . **อินเดีย อนุทวีปที่น่าทึ่ง**. กรุงเทพฯ: ศยาม, ม.ป.ป..

กวี ศิริธรรม. **สันสกฤต การสร้างคำนามและคุณศัพท์**. ปัตตานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ม.ป.ป..

กุลธิดา เหมเทพ และคนอื่น ๆ. **รายงานการวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการออกกำลังกายของบุคลากรในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน**. กรุงเทพฯ: แผนงานส่งเสริม นวัตกรรมออกกำลังกายและกีฬาเพื่อสุขภาพ, 2556.

กุสุมา รักษมณี. **เอกสารคำสอนวิชา อท. 437 ภาษาสันสกฤตประยุกต์ 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

_____ . **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

จ่านงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล. **ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1 ภาค 1-5**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2540.

จำลอง สารพัดนึก. **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.

_____ . **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.

_____ . **ไวยากรณ์สันสกฤตขั้นสูง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.

_____ . **ประชาনীติ คติธรรม: แนวทางปฏิบัติสำหรับประชาชน**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

จิตตภา สารพัดนึก ไชยปัญญา. **สันสกฤตไวยากรณ์ 1**. ม.ป.ท.: ม.ป.ป..

จิตรจ่านงค์ สุภาพ. **กัลยาณวาทะ**. กรุงเทพฯ: ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, 2533.

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 314 303 ไวยากรณ์สันสกฤตเบื้องต้น เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

- จิรภัทร แก้วคู่. **รายงานการวิจัย เรื่องการศึกษาวิเคราะห์ธาตุภาษาสันสกฤตและภาษาบาลี.**
 ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.
- เฉลียว ปิยะชน. **อายุรเวท ศาสตร์แห่งชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันการแพทย์แผนไทย
 กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, 2537.
- ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย. **เอกสารประกอบการสอนวิชา 330 253 วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา.**
 กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.
- ทองสืบ ศุภะมารค์. **อธิบายพุทธศาสนสุภาษิต.** กรุงเทพฯ: กองราชเลขาธิการในพระองค์ สมเด็จพระ
 พระเทพรัตนราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารี, 2558. (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุตา ฯ
 สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์พระราชทาน
 ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558 และทรงเกษียณอายุราชการ 30
 กันยายน 2558).
- นาคะประทีป [นามแฝง], ผู้แปล. **นิคตกม สุภาษิตร้อยบทของภรรตฤหรี.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2534.
- บำรุง คำเอก. “มนตรา ไรคา ในคัมภีร์อาถรรพเวท.” ใน **ภูมิปัญญาอาเซียน เวชศาสตร์ในจารึก
 และเอกสารโบราณ.** ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษา
 ตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2558.
- บุญยงค์ เกศเทศ. **วิถีคิด วิถีเขียน.** กรุงเทพฯ: หลักพิมพ์, 2547.
- ปัญญา บริสุทธิ์. **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยโดยประเภท.** กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2534.
- พระมหาเทียบ มาลัย, ผู้แปล. **วैयाสสุภาษิต.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย, 2546. (พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในงานออกเมรุพระราชเพลิงศพ
 พระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิท ป.ธ. 6) ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัด
 เทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร 19 มกราคม 2546).
- พระราชวรมุณี (ประยูร ชาญโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์.** กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย, 2518.
- พระสมชาย ฐานวุฑโฒ. **มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ชมรมพุทธศาสตร์
 สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จพระพุทธชินวงศ์, 2540.
- พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ มาลัย), ผู้แปล. **ประชุมสุภาษิตสันสกฤต (200 โศลก) เล่มที่ 1.** พิมพ์
 ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2556.
- พัฒน์ เพ็งผลา. **รายงานการวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์คำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย: คำกิตก์
 คำอุปสรรค คำสมาส-สนธิ และคำตัดทอน.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษา
 ตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2532.

- พิน ดอกบัว. **ปวงปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2545.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต**. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.
- ระวี จันทรส่อง. **ธาตุมัญชรี ว่าด้วยเรื่องธาตุในภาษาสันสกฤต**. เชียงใหม่: สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต-ฮินดี ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2559.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **ราชনীติ-ธรรมনীติ**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2537. (พิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2532).
- วรพล ไม้สน. **ดาราศาสตร์พื้นบ้านไทย**. หนังสือชุดอารยธรรมดาราศาสตร์ไทย. วิษณุ เอื้อชูเกียรติ, บรรณาธิการ. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยดาราศาสตร์แห่งชาติ (องค์การมหาชน), 2556.
- วาทภฏะ. **อลังการศาสตร์**. แปลโดย ป.ส. ศาสตรี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2550.
- วิทยา ศักยภินันท์. **ศาสนานินดู**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549.
- วิมลศิริ ร่วมสุข. **ประวัติวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท**. กรุงเทพฯ: สหสยามพัฒนา, 2522.
- วิเศษ ชาญประโคน. **ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ทริปเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น, 2550.
- วิสุทธ์ บุชยกุล. “เดือนและฤดูในวรรณคดีสันสกฤต.” ใน **บาลีสันสกฤตวิชาการ**. ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์ภินันท์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536. (พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปี แห่งการสถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัย และครบรอบพระชนมายุ 80 พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ปีพุทธศักราช 2536).
- _____. **แบบเรียนภาษาสันสกฤต**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์. **ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอินเดีย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- สนิท ตั้งทวี. **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2527.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). **มงคลยอดชีวิต (ฉบับสมบูรณ์)**. กรุงเทพฯ: กอง
 ราชการในพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2558.
 (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด
 กระหม่อมให้จัดพิมพ์พระราชทาน ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558
 และทรงเกษียณอายุราชการ 30 กันยายน 2558).

สมพร สุขเกษม. **หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา
 คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2532.

สยาม กิ่งเมืองเก่า และ หอมหวล สารสภา. “อโรคศาสตร์: ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ในจังหวัด
 ขอนแก่น.” **วารสารวิถีสังคมมนุษย์** ปีที่ 3, ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2557): 62.

สำเนียง เลื่อมใส, ผู้ปริวรรต แปลและเรียบเรียง. **มหากาพย์เสานทรนันทะ ของอศิวโฆษ**.
 กรุงเทพฯ: มูลนิธิแปลหนังสือพื้นพระธรรมชั้นตรี, 2543.

_____, ผู้แปล. **มหาวัสตอวทาน เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสันสกฤตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์
 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2553.

_____. **ภควัทคีตา: สาระและแนวคิดสำคัญทางปรัชญา**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษา
 ตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

สุชาร์ตน์ หลิมไชยกุล. **การเขียนเรียงความอธิบายสุภาษิต**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2529.

สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, ผู้ปริวรรต ถ่ายถอดและแปล. **วยาการศตกัม สุภาษิตร้อยบทของ วยาส**.
 กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545. (พิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชพระ
 มหาธาตุเฉลิมราชศรัทธา วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ เมืองกุสินารา ประเทศอินเดีย
 พุทธศักราช 2545).

_____. **ภาษาสันสกฤตเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะ
 มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2557.

เสฐียรโกเศศ [นามแฝง]. **เล่าเรื่องในไตรภูมิ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: มหาวิทยาลัย
 สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2552.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป [นามแฝง], ผู้แปล. **หิโตปเทศ**. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2541.

อารี ถาวรเศรษฐ์. **คติชนวิทยา**. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา, 2546.

อารี วิชาชัย. **ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา
 คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.

อารี สวัสดิ์ และ วรพล ไม้สน. **ดาราศาสตร์ราชสำนัก**. หนังสือชุดอารยธรรมดาราศาสตร์ไทย.
 วิชา ๑ เอื้อชูเกียรติ, บรรณาธิการ. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยดาราศาสตร์แห่งชาติ (องค์การ
 มหาชน), 2556.

U.Indulal. “อายุรเวท: ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์.” ใน **อายุรเวท ภูมิปัญญาโบราณในยุคโลกาภิวัตน์**, โสภณา ศรีจำปา และ Amarjiva Lochan, บรรณาธิการ. นครปฐม: ศูนย์การตะศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2557.

ภาษาต่างประเทศ

Apte, Vaman Shivaram. **The Student's Guide to Sanskrit Composition**. 25 ed. Varanasi: The Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1963.

_____. **The Pratical Sanskrit Dictionary**. Delhi: Motilal Banarsidass, 1965.

Ballantyne, James R.. **Laghukaumudī of Varadarajā**. 4 ed. Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1994.

Benfrey, Theodore. **A Sanskrit-English Dictionary**. London: Longmans, Green, and Co., 1866.

Bhandarkar, Shiridhar R, ed. **First book of Sanskrit**. New Delhi: Pragun Publication, 2015. (Specially designed for distribution at 16th World Sanskrit Conference Bangkok, Thailand on June 28 – July 2, 2015).

_____, ed. **Second book of Sanskrit**. New Delhi: Pragun Publication, 2015. (Specially designed for distribution at 16th World Sanskrit Conference Bangkok, Thailand on June 28 – July 2, 2015).

Brown, Charles Philip. **Sanskrit Prosody and Numerical Symbols Explained**. London: Trübner & Co., 1869.

Bucknell, Roderick S. **Sanskrit Manual**. 3 ed. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 2000.

Burrow, T. **The Sanskrit Language**. London: Faber and Fabar, 1965.

Dvivedi, K. D. **Cultural data in The Atharvaveda**. Varanasi: Vishwa Bharati Anusandhan Parishad, 1988.

Egenes, Thomas. **Introduction to Sanskrit Part II**. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 2000.

Frawley, David. **Yoga and Ayurveda**. Delhi: Motilal Banarsidass, 2000.

Mani, Vettam. **Purānic Encyclopedia: A Comprehensive Dictionary with Special Reference to the Epic and Purānic Literature**. Delhi: Motilal Banarsidass, 1975.

- MavDonell, A. A. **A Practical Sanskrit Dictionary**. Oxford: Oxford University Press, 1924.
- McHugh, James. **Sandalwood and Carrion: Smell in Indian Religion and Culture**. New York: Oxford University press, 2012.
- Mookerji, Radha Kumud. **Ancient Indian Education**. Varanasi: Motilal Banarsidass, 1998.
- Perry, E. D. **A Sanskrit Primer**. 4 ed. Delhi: Motilal Banarasidass Publishers, 1999.
- R. C. Dwivedi, R. C.. **The Poetic Light: Kāvya prakāsa of Mammata Vol. I**. 2ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1977.
- Sastri, Vidyasagar K. L. V. and Sastri, Pandit L. Anantarama. **Dhāturūpa Manjarī**. Palghat: R. S. Vadhyar&Sons, 1995.
- _____. **Sabda Manjarī**. Palghat: R. S. Vadhyar&Sons, 1994.
- Singh, Sangita. **Mammata: Kāvya prakāsa**. New Delhi: Shivank Prakashan, 2004.
- Sternbach, Ludwik. **A History of Indian Literature: Subhāṣita, gnomic and didactic literature**. Otto Harrassowitz: Wiesbaden, 1974.
- Vartak, Padmakar Vishnu. **Scientific knowledge in The Vedas**. Delhi: Dharam Hinduja International Centre of Indic Research, 1995.

วิทยานิพนธ์

- กุลนิจ คณະฤกษ์. “ชนบการประพันธ์และทรศนะเรื่องความคิดสร้างสรรคในวรรณคดีสันสกฤต: ศึกษาเปรียบเทียบจากวรรณคดีมหากาพย์และวรรณคดีกาวยะ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.
- จิตนภา ประกิจ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอัคนิเทพในคัมภีร์ฤคเวทสังหิตา.” รายงานการค้นคว้าเฉพาะบุคคล ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.
- เจ้าอธิการทองใบ อมโร. “การศึกษาหลักธรรมที่นำไปปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นกิเลสในพระพุทธศาสนาเถรวาท.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

- ณัฐพล จันทร์งาม. “การศึกษาวิเคราะห์จารึกตลปรสาทในเชิงวรรณคดีศึกษา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.
- ดารุณี บุรณวัฒน์. “อุปมาในบทละครสันสกฤต ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 ถึง 12.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- ธวัชชัย ดุลยสุจริต. “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิธานศานาคุณตลม องค์กรที่ 1-2.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554.
- ธีรภัทร สีนุเดช. “มนตร์ไสยชยะ การวิเคราะห์คุณค่าทางวรรณคดีและการแพทย์ในอรรถรพเวท.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว. “ตำราดาว: การศึกษาเชิงวิเคราะห์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538.
- นิรมล วิจิต. “ศึกษาทัศนคติในการคบมิตร: กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตการศึกษาที่ 2 สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547.
- บารุง ชำนาญเรือ. “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในศาสนาไชนะและพุทธศาสนาเถรวาท.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.
- ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลิลิตวิস্তระ อัยยายที่ 1-4.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ประภัสสร เขียรปัญญา. “การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ฉบับภาษาสันสกฤตกับฉบับภาษามอญ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539.
- ปัทมา นาควรรณ. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทิวาวทาน เรื่องที่ 1-19.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

พระครูบรรพตพัฒนาภรณ์ (ครูโต). “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องวัยในศาสนาพุทธเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

พระครูอาทรกิจจาภิกษุ ฉัตรขมภู. “การศึกษาวิเคราะห์การใช้คำกริยาทุกตัวในคัมภีร์ภควัทคีตา อธิบายที่ 1-4.” รายงานการค้นคว้าเฉพาะบุคคลตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

พระมหาโกมินทร์ ธรรมชาติ. “คำสมาสในบทละครเรื่องสวप्นะवासวัตตา.” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

พระมหาโกวิทย์ พิมพ์วง. “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องการครองเรือนในคัมภีร์มงคลสูตรกับคัมภีร์ราชนิติ.” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.

พระมหาทองพูน สติสมปโน (เสือเขียว). “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547.

พระมหาประศักดิ์ อคคปญโญ (ซังแสง). “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541.

พระมหาเศรษฐพงษ์ ศรีเลิศ. “การกวนเกษียรสมุทร.” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.

พระมหาสายชล เถรนิมม. “การศึกษาเปรียบเทียบหลักจริยธรรมเกี่ยวกับการคบมิตรในฮีโตปเทศกับมังคลัตถปิณี.” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.

พระมหาอุดร สุทธิญาโณ (เกตุทอง). “การศึกษาเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนากับภาวะผู้นำตามแนวคิดของ สตีเฟ่น อาร์. โควีย์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

- พระสมชัย อนุตตโร (ดาวศรี). “ศึกษาหลักมนุษย์สัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทศหกในพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.
- ภาวพันธ์ คงจำเนียร. “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนในหนังสือประชาชนีติ.” รายงานการค้นคว้าเฉพาะบุคคล ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.
- มารศรี กลางประพันธ์. “การพัฒนาคุณธรรมด้านความอดทน (ขันติ) ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี.” ปริญญาานิพนธ์วิทยาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548.
- วรรณวรงค์ พัฒนกำจร. “ถาเขือคัสตยะในวรรณคดีสันสกฤต.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- วรลักษณ์ พับบรรจง. “โมกษะในวรรณคดีพระเวท.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.
- วาสนา ไอยรารัตน์. “สิทธิและหน้าที่ของสตรีในวรรณกรรมสันสกฤตที่ว่าด้วยธรรมศาสตร์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- ศศิวรรณ กำลังสินเสริม. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลลิตวิสตระ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.
- ศิวพร สัจจวัฒนา. “การใช้หลักสังคหัตถ์ 4 ในการให้บริการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโนนฝรั่งตามการรับรู้ของประชาชน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.
- ศุภรางค์ อินทรารุณ. “กิริยากรรมวาจกและกิริยาการิตในภาษาสันสกฤตสมัยมหากาพย์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- सानิตย์ สีนาค. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตร ปวีรวรรตที่ 1-5.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
ดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

สุภาพร พลายเล็ก. “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจักรวาลวิทยาในคัมภีร์วิษณุปุราณะและไตรภูมิพระ
ร่วง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชา
ภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557.

เสาวภา เจริญขวัญ. “ประเพณีการแต่งงานของอินเดียในสมัยพระเวท.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2520.

อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โกวินทาวยะ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

Bumroong Kham-ek. “A Cultural Study of The Atharvaveda Samhita.” Thesis
submitted for the Degree of Doctor of Philosophy in Sanskrit, Department
of Sanskrit, Faculty of Arts, Banaras Hindu University, Varanasi, 1995.

เว็บไซต์

กาจันน์ [นามแฝง]. **สายยัชโญปวีต**. เข้าถึงเมื่อ 10 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/ganesinn/posts/694355030692271>

การครองตน ครองคน ครองงาน. เข้าถึงเมื่อ 2 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://61.19.100.58/public/group4/knowhow/8.pdf>

กิตติพัฒน์ สุวรรณสิริเมธี. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการเมือง**. เข้าถึงเมื่อ 27 มีนาคม 2559.
เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=545&articlegroup

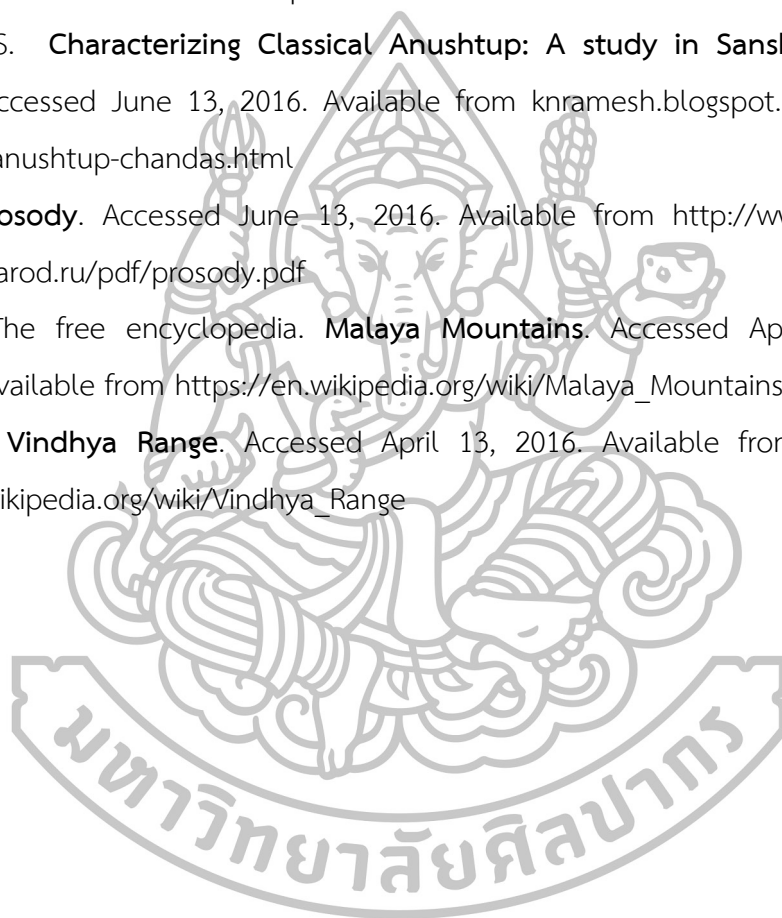
เครือข่ายโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม. **ความหมายของคุณธรรม**. เข้าถึงเมื่อ 2 เมษายน
2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.jariyatam.com/th/moral-01->

ดาราศาสตร์ศึกษา. **วันเพ็ญวัน ทักษิณายน วันตะวันอ้อมข้าว วันที่กลางคืนยาวนานกว่า
กลางวัน**. เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.astroeducation.com/content/context/winter-solstice-21-of-december/>

ธวัชชัย ดุขสุจริต. **รู้จัก "ครุ" และ "ลขุ" ในบทกวีสันสกฤต**. เข้าถึงเมื่อ 13 มิถุนายน 2559.
เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/groups/SanskritLiterature/>

- ธวัชชัย ดุลยสุจริต. **สุภาษิต**. เข้าถึงเมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.gotoknow.org>
- พระครูปริยัติธรรมวงศ์. **นรกและสวรรค์กับความเชื่อของเขาวงกตในปัจจุบัน**. เข้าถึงเมื่อ 14 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก http://www.mcukk.com/e-book/files/hell_heaven.pdf
- พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภณจิตโต). **ความเสียดส**. เข้าถึงเมื่อ 2 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก http://onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1485:2009-10-24-08-01-02&catid=96:2009-09-19-10-13-59&Itemid=326
- พุทธทาส.คอม. **กิลส**. เข้าถึงเมื่อ 2 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.buddhadasa.com/rightstudydham/kires.html>
- ไม้หอมอินเดียหรือไม้แก่นจันทร์**. เข้าถึงเมื่อ 27 มีนาคม 2559. เข้าถึงได้จาก <http://med-aromaticplant.blogspot.com/2010/04/blog-post.html>
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. เข้าถึงเมื่อ 27 มีนาคม 2559. เข้าถึงได้จาก <http://msk-school.net/TRIED2542/keywords.html>
- สนุก.คอม. **เหตุใดจึงไม่ควรกินข้าวไปตีม้าไป ?**. เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://guru.sanook.com/13284/>
- สวนสัตว์เชียงใหม่. **นกกาเหว่า (นกคุดเหว่า)**. เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.chiangmaizoo.com/web25/th/encyclopedia/wing-th/28-animal-wiki/animal-wing/188-lophura-nycthemera-25.html>
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **โหราศาสตร์-ดาราศาสตร์**. เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.royin.go.th/?knowledges=โหราศาสตร์-ดาราศาสตร์-๓๑>
- สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้ และคุณภาพเยาวชน. **หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา**. เข้าถึงเมื่อ 25 มีนาคม 2559. เข้าถึงได้จาก <http://apps.qlf.or.th/member/blog/detail.aspx?id=120>
- หลักอาศรม 4 หลักคำสอน**. เข้าถึงเมื่อ 21 มีนาคม 2559. เข้าถึงได้จาก <https://autoerotic53.wordpress.com/ภาคเรียนที่-2-ม-6/ศาสนาพราหมณ์ฮินดู/หลักอาศรม4>
- อนุวาทศาสตร์-ศาสตร์การแปล. **ชื่อเดือนทางจันทรคติ**. เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://translation-studies.blogspot.com/2014/09/blog-post.html>
- อบายมุข**. เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.kanlayanatam.com/sara/sara47.htm>

- เอั่มรุทรกุล [นามแฝง]. **ไวยากรณ์ปาณินิ \สัณญาสูตร**. เข้าถึงเมื่อ 10 เมษายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.oknation.net/blog/sscbangkok/2014/09/18/entry-2>
- OKnation. **ความตระหนี่เป็นทุกข้ออย่างยิ่ง**. เข้าถึงเมื่อ 25 มีนาคม 2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.oknation.net/blog/poo/2007/12/11/entry-1>
- Moham, Kisari, trans. **The Mahābhārata, Adi Parva, Chapter 208**. Accessed April 13, 2016. Available from <http://www.sacred-texts.com/hin/m01/m01212.html>
- Murthy, GSS. **Characterizing Classical Anushtup: A study in Sanskrit Prosody**. Accessed June 13, 2016. Available from knramesh.blogspot.com/2010/12/anushtup-chandas.html
- Sanskrit Prosody**. Accessed June 13, 2016. Available from <http://www.rupanuga.narod.ru/pdf/prosody.pdf>
- Wikipedia The free encyclopedia. **Malaya Mountains**. Accessed April 13, 2016. Available from https://en.wikipedia.org/wiki/Malaya_Mountains
- _____. **Vindhya Range**. Accessed April 13, 2016. Available from https://en.wikipedia.org/wiki/Vindhya_Range

ภาคผนวก

ประชุมสุภาชิตสันสกฤต
(200 โศลก)

ภาษาสุ มุขยา มธฺรธา ทิวยา คีรฺวณฺณการฺตี |
ตสมฺมาทฺธิ กาวฺยํ มธฺรํ ตสมฺมาทฺปิ สุภาชิตมฺ || 1 ||

ในบรรดาภาษาทั้งหลาย ภาษาสันสกฤต (คีรฺวณฺณการฺตี)
เป็นภาษาสำคัญ ไพเราะ และงดงาม
บทกวีไพเราะยิ่งกว่าภาษาสันสกฤต
แต่สุภาชิตไพเราะยิ่งกว่าบทกวี

อลสฺสย กุโตะ วิทฺยา อวิทฺยสฺย กุโตะ ธนฺม |
อธนสฺย กุโตะ มิตรมฺ อมิตรสฺย กุตะ สุขมฺ || 2 ||

คนเกียจคร้าน จะมีความรู้ แต่ที่ไหน ?
คนไม่มีความรู้ จะมีทรัพย์ แต่ที่ไหน ?
คนไม่มีทรัพย์ จะมีเพื่อน แต่ที่ไหน ?
คนไม่มีเพื่อน จะมีความสุขแต่ที่ไหน ?

อุทฺยเมฺน ทิ สฺตียฺนติ การฺยาณิ น มโนโรละ |
น ทิ สฺปฺตสฺย สฺีหสฺย ปฺรวินฺติ มุขํ มฤคาละ || 3 ||

งานทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยความพยายาม มิใช่เพราะนึกคิดเอา
เพราะเนื้อทั้งหลายยังไม่เดินเข้าปากราชสีห์ที่นอนหลับ

อติปริจฺยาทวชฺญา สฺนตฺตคฺมนาทนาทโร ภวติ |
มลเย ภิลลปฺรฺนธฺรี จฺนทฺนตรฺกาษฺภูมินฺธํ กุรุเต || 4 ||

เพราะความคั่นเคยเกินไป จึงไม่มีความเอาใจใส่ต่อกัน
เพราะการไปมาหาสู่กันบ่อยเกินไป จึงไม่มีความเอื้ออาทรกัน
เหมือนหญิงชาวเขาผู้อยู่อาศัยบนภูเขา มะละยะ ใช้ต้นจันทน์เป็นเชื้อเพลิง

กษณะ กณศุโฆจ วิฑยามรณั จ สาธเยต |
 กษณตยาเค กุโตะ วิฑยา กณตยาเค กุโตะ ธนม || 5 ||

บุคคลควรพยายามแสวงหาความรู้ทุกขณะ
 และควรแสวงหาทรัพย์ทีละน้อย
 เมื่อขณะสูญเสียไป ความรู้จะมีแต่ที่ไหน ?
 เมื่อสิ่งเล็กน้อยสูญเสียไป ทรัพย์จะมีแต่ที่ไหน ?

สุลภาะ ปุรุชา โลเก สดตั ปรียวาทีนะ |
 อปรียสย จ ปลยสย วกตา โศรตา จ ทุรลภาะ || 6 ||

ในโลกนี้ คนที่มักพูดไพเราะ หาได้ง่ายเสมอ
 แต่ผู้พูดและผู้ฟังคำพูดที่ไม่ไพเราะ แต่มีประโยชน์ หาได้ยาก

จินตนิยา ที วิปทามาทาเวว ปรีติกรียา |
 น กูปขนนี ยุกตึ ปรีทีปะเต วหุณินา คฤเห || 7 ||

บุคคลควรคิดทำการป้องกันความทุกข์ยากเสียตั้งแต่ต้น
 เพราะไม่สมควรเลยที่จะชุดบ่อน้ำ เมื่อไฟไหม้บ้าน

สวภาโว โนปะเทเศน ศกยเต กรตุมนยถา |
 สุตปะตมปี ปานีโย ปุนรรคจฉติ สีตตาม || 8 ||

นิสัยของตนเอง ยากที่จะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้
 ด้วยคำแนะนำ แม้แต่น้ำร้อน ก็ยังกลับเป็นน้ำเย็นอีกได้

ลาลเยต ปณจ วรษาณิ ทศ วรษาณิ ตาชาเยต |
 ปราปะเต ตุ โชทเศ วรเช ปุเตร มิตรวทาจรเต || 9 ||

(พ่อ-แม่) ควรทะนุถนอม (ลูก) สำหรับห้าปีแรก
 และลงโทษ (เมื่อลูกทำผิด) สำหรับสิบปี (ต่อมา)
 เมื่อลูกมีอายุ 16 ปี ขึ้นไป ควรทำตนเหมือนกับเพื่อน

วฤถา วฤษฏีฆะ สมุทเรษุ วฤถา ตฤปตสย โภชนมฺ |
 วฤถา ทานมฺ สมรตสย วฤถา ทีโป ทิวาปี จ || 10 ||

ฝนตกลงในทะเล ก็ไร้ประโยชน์
 อาหาร (ที่ให้) แก่คนที่อิ่มแล้ว ก็ไร้ประโยชน์
 การให้ (สิ่งของ) แก่คนรวย ก็ไร้ประโยชน์
 และแม้ในเวลากลางวัน การจุดตะเกียง ก็ไร้ประโยชน์

หสตสย ภูษณํ ทานํ สตยํ ภณฺสย ภูษณมฺ |
 โศทรตสย ภูษณํ ศาสตรํ ภูษณเณ กิ ปรโยชนมฺ || 11 ||

เครื่องประดับของมือ คือ การให้
 เครื่องประดับของคอ คือ การพูดความจริง
 เครื่องประดับของหู คือ ศาสตร์ (ต่าง ๆ)
 เครื่องประดับ (อื่น ๆ) จะมีประโยชน์อะไรเล่า ?

อเนกสํสโยจเจติ ปโรภษารสย ทรศกมฺ |
 สรวสย โลจนํ ศาสตรํ ยสย นาสตยนุช เหว สะ || 12 ||

ศาสตร์ เป็นดวงตาของสรรพสิ่งทั้งหลาย คือ

- (1) ตัดความสงสัยมากมายเสียได้
 - (2) แสดงความหมายที่ไม่สามารถมองเห็นได้
- ผู้ใดไม่มีศาสตร์ ผู้นั้นเป็นคนบอดโดยแท้

สรวทรวเยษุ วไทยว ทรวยมาหฺรณฺตมม |
 อหารยตวาทนธฺรยตวาทกษยตวาจจ สรวทา || 13 ||

บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า ในบรรดาทรัพย์ทั้งหมด
 ความรู้เท่านั้นเป็นทรัพย์ที่สำคัญที่สุด เพราะใคร ๆ ลักไปไม่ได้
 เพราะมีค่าหาประมาณมิได้ และเพราะไม่สูญสิ้นไปตลอดกาลเป็นนิรันดร์

วิทยา ททาทิ วินยํ วินยาทยาติ ปาตรตาม |
 ปาตรควาททณมาบโนติ ธนาทธรรมสตุตะ สุขม || 14 ||

ความรู้ให้วินัย เพราะวินัยบุคคลจึงถึงความเป็นผู้เหมาะสม
 (ที่จะรับสิ่งของ) เพราะความเป็นผู้เหมาะสม จึงได้ทรัพย์
 เพราะทรัพย์สมบัติจึงได้ธรรม เพราะธรรมจึงได้ความสุข

ศุณะ ปุจฉมिव วุจรถํ ชีวิตํ วิททยา วินา |
 น कुหยโคปเน ศกตุํ น จ ทํศนิवारणे || 15 ||

หากปราศจากความรู้แล้ว ชีวิตย่อมไร้ประโยชน์
 เหมือนกับหางของสุนัขที่ไม่สามารถซ่อนของลับ
 และป้องกันการกัด (ของสัตว์ ต่าง ๆ) ได้

น โจรหารยํ น จ ราชหารยํ น ภราตฤภาชยํ น จ ภารการि |
 วุยเย กฤเต วรธเต เอว นตยํ วิทยาธนํ สรวรณปรธานม || 16 ||

ทรัพย์คือความรู้ สำคัญที่สุดในบรรดาทรัพย์ทั้งหมด
 เพราะโจรลักเอาไปไม่ได้ 1 พระราชาแย่งชิงเอาไปไม่ได้ 1
 พี่ชายน้องชายก็แบ่งเอาไปไม่ได้ 1 ไม่ก่อให้เกิดภาระ 1
 และเมื่อใช้ ย่อมงอกงามเสมอ

วิทยา นาม นรสย รุปมธิกํ ปุจฉนุนคุปติ ธนํ
 วิทยา โภคกริ ยศะสุขกริ วิทยา คุรุณา คุรุช |
 วิทยา พนรุชโน วิเทศคมเน วิทยา ปรา เทวตา
 วิทยา ราชสุ ปุชยเต น หิ ธนํ วิทยาวิหิณะ ปศุช || 17 ||

ขึ้นชื่อว่าความรู้ เป็นรูปสมบัติที่สำคัญยิ่งของคน
 เป็นทรัพย์ที่ถูกปกปิดและคุ้มครองไว้ ก่อให้เกิดโรคทรัพย์
 ก่อให้เกิดชื่อเสียงและความสุข เป็นของครูทั้งหลาย
 ในการเดินทางไปต่างประเทศ ความรู้เป็นเหมือนกับญาติ
 ความรู้เป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ ความรู้เป็นที่ยกย่องในหมู่พระราชา
 ไม่ใช่ทรัพย์ บุคคลที่ไม่มีความรู้ก็คือ สัตว์นั่นเอง

ก็ กุเลน วิสาเทเลน วิทยาหีนสย เทหิณะ |
 อกุลิโน'ปี วิทยาवानเทไวโรปี ส ปุชยเต || 18 ||

จะมีประโยชน์อะไรเล่าด้วยตระกูลใหญ่สำหรับคนที่ไม่มีความรู้?
 คนที่มีความรู้แม้จะไม่เกิดในตระกูลผู้ดี แม้เทวดาทิ้งหลายก็ยังบูชา

เยชา น วิทยา น ตโป น ทานํ น จาปี สีลํ น कुโณ น ธรรมะ |
 เต มรตยโลกे ภูवि ภารगुता मनुष्यरूपेण मฤत्ताक्षरन्ति || 19 ||

ชนเหล่าใด ไม่มีความรู้, ตบะ, ทาน, ศีล, คุณและธรรม
 ชนเหล่านั้นกลายเป็นภาระบนพื้นดิน เหมือนสัตว์ป่า
 ท่องเที่ยวไปในโลกแห่งความตายด้วยร่างของมนุษย์

อนนทานํ ปรี ทานํ วิยาทานมตะ ปรม |
 อนเนน กุष्ณิกา ตฤปติรยวชชีวั จ วิทยา || 20 ||

การให้ข้าว เป็นทานอันยิ่ง การให้ความรู้ เป็นทานยิ่งกว่านั้น
 ความอิมข้าว มีอยู่ชั่วขณะ แต่ความอิมในความรู้ มีอยู่ตลอดชีวิต

ยถา ขนฺน ขนิเตรณ นโร วารยธิคจจติ |
 ตถา คุรุคตํ วิยาํ ศุศุรุชฺริคจจติ || 21 ||

คนใช้พลั่วขุดดินพบน้ำ ฉันทใด
 คนที่ตั้งใจฟังก็ได้ความรู้ที่มีอยู่กับครู ฉันทนั้น

นกุษตรภูษณํ จนนโทร นารินํ ภูษณํ ปติชะ |
 ปถวิภูษณํ ราชา วิทยา สรวสย ภูษณม || 22 ||

พระจันทร์ เป็นเครื่องประดับของดวงดาวทั้งหลาย
 สามีเป็นเครื่องประดับของหญิงทั้งหลาย
 พระราชาเป็นเครื่องประดับของแผ่นดิน
 ความรู้เป็นเครื่องประดับของทุกสิ่งทุกอย่าง

เย พาลภาเว น ปฐุนติ วิหยา เย ยาวนสธา อธนา อทาระ |
เต โสจนียา อิห ชิวโลก มนุษยรูปณ มฤคาศจรนติ || 23 ||

ชนเหล่าใด ในคราวเป็นเด็ก ไม่แสวงหาความรู้
เมื่อเป็นหนุ่ม ไม่มีทรัพย์ ไม่มีภรรยา
ชนเหล่านั้น มีความโศกเป็นที่ตั้ง
เหมือนสัตว์ป่าท่องเที่ยวไปในโลกนี้ ในร่างของมนุษย์

วิหยา มิตรึ พรวาเสชฺ ภารยา มิตรึ คฤเหชฺ จ |
วยาจิตสเยาชธึ มิตรึ ธโรม มิตรึ มฤตสย จ || 24 ||

ความรู้เป็นเพื่อนในคราวจากบ้านไปไกล
ภรรยาเป็นเพื่อนในเรือน
ยาเป็นเพื่อนสำหรับคนป่วย
และธรรมะเป็นเพื่อนสำหรับคนตาย

มาตฺราสมึ นาสติ ศรีโรปะชณึ จินฺตาสมึ นาสติ ศรีโรตฺชณมฺ |
ภารยาสมึ นาสติ ศรีโรตฺชณึ วิหยาสมึ นาสติ ศรีโรภูษณมฺ || 25 ||

การดูแลร่างกายที่เสมอกับทรัพย์ไม่มี
การทำให้ร่างกายเหือดแห้งที่เสมอกับความคิดไม่มี
ความพอใจในร่างกายที่เสมอกับภรรยาไม่มี
เครื่องประดับของร่างกายที่เสมอกับความรู้ไม่มี

วิเทเศชฺ ธนึ วิหยา วยสเนชฺ ธนึ มติเช |
ปรโลก ธนึ ธรรมะ ศीलํ สรวตฺร โว ธนมฺ || 26 ||

ในต่างประเทศ ความรู้ เป็นทรัพย์
ในคราวคับขัน ปัญญา เป็นทรัพย์ ในปรโลก
ธรรมะ เป็นทรัพย์ ศีล เป็นทรัพย์ในที่ทุกแห่งโดยแท้

สุชน น ยาคี ไวรํ ปรหิตนิรโต วินาศกาเล'ปี |
 เณเท'ปีจนทนตรุระ สุรภยติ มุขํ กุฐารสย || 27 ||

แม้ในคราวพินาศ คนดีผู้มุ่งทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น
 ก็ไม่แสดงความเป็นศัตรู ตันจันท์น แม่เมื่อถูกตัด
 ก็ยังทำให้คมขวานมีกลิ่นหอมได้

ปรารภยเต น ขลุ วิฆนภเยน นี'ใจะ
 ปรารภย วิฆนวิหตา วิรมนติ มธฺยาะ |
 วิฆนเษ ปุณะ ปุณฺรปี ปรดิหนฺยมานาะ
 ปรารพฺรมุตตชนา น ปริตฺยชนติ || 28 ||

เพราะกลัวความยากลำบาก คนชั้นต่ำ จึงไม่ยอมเริ่มงาน
 คนชั้นกลางเริ่มงานแล้ว แต่เลิกเสีย (กลางคัน) เมื่อประสบความสำเร็จ
 ยากลำบาก แต่คนชั้นสูงเริ่มงานแล้ว (ถ้ายังไม่สำเร็จ) ไม่ยอมเลิก
 ถึงแม้ประสบความสำเร็จแล้วครั้งแล้วครั้งเล่า

อภฺยลลิสถานิ ปุชฺปาณิ วาสยนติ กรทวยม |
 อโห สุมนสา ปริตฺติวามทาทุกฺษิณโยชะ สมา || 29 ||

ดอกไม้ที่วางอยู่ในกระพุ่มมือ ก็ยังทำให้มือทั้งสองข้างมีกลิ่นหอมได้
 โอ้ ! คนผู้มีใจดีมีความรักเสมอกันทั้งคนเลว (วามะ) และคนดี (ทุกฺษิณะ)

สํปโตะ มหตาเมว มหตาเมว จาปทะ |
 วรฺชเต กุชฺชียเต จนฺโทร น ตุ ตาราคณะ กวฺจิต || 30 ||

คนที่ยิ่งใหญ่มีทั้งโชคดี และโชคร้าย
 พระจันทร์ มีทั้งขึ้นและลง แต่กลุ่มของดวงดาวไม่มีขึ้นและลงเลย
 (เพราะพระจันทร์นั้นยิ่งใหญ่ ส่วนดวงดาวนั้นเล็กน้อย)

วฤทธิ ไนว คจณฺติ สํคโฑษณฺ สาทวํ |
 อาเวษฏฺติ มหาสฺรไปศฺจณฺทณฺ น วิชายนเต || 31 ||
 คนดียอมไม่เปลี่ยนแปลง เพราะมีโทษมาเกี่ยวข้อง
 ต้นจันทน์ถึงจะถูกงูใหญ่พันรอบ ก็ไม่มีพิษ

กิมฺตร จิตฺรํ ยตฺสนตฺเต ปฺรานุคฺรหตฺตปฺรอะ |
 น ทิ สฺวเทหเสตฺตยาย ชายนเต จณฺทณฺทรมะ || 32 ||
 ในที่นี้จะแปลกอะไร ที่คนดีมุ่งจะอนุเคราะห์ผู้อื่น ?
 เพราะต้นจันทน์ มิได้เกิดมาเพื่อความเย็นของตนเอง
 (คนใช้ไม้จันทน์ เพื่อความเย็น ชีวิตของคนดีก็เหมือนกัน มุ่งแต่ประโยชน์ผู้อื่น)

สาธุนํ ทรศนํ ปุณฺยํ ตีรณฺภูตา ทิ สาทวํ |
 กาลน ผลเต ตีรณํ สทฺยะ สาธุสฺมาคฺมะ || 33 ||
 การได้พบคนดี เป็นบุญ เพราะคนดีเป็นครูที่ศักดิ์สิทธิ์
 คำแนะนำให้ผลตามกาล แต่การสมาคมกับคนดีให้ผลทันที

จณฺทณฺ คีลตลํ โลเก จณฺทณาทปิ จณฺทรมะ |
 จณฺทฺรจณฺทณโยรมฺเฮยํ คีตลา สาธุสํคตฺติะ || 34 ||
 ในโลกนี้ ต้นจันทน์ เย็น ต่อจากต้นจันทน์ ก็คือดวงจันทร์
 แต่ในระหว่างดวงจันทร์และต้นจันทน์ การสมาคมกับคนดีเย็นกว่า

ขละ สฺรชปฺมาตฺรานิ ปฺรจฉิทฺรานิ ปศฺยติ |
 อาตฺมโน พิลฺวมาตฺรานิ ปศฺยณฺนปิ น ปศฺยติ || 35 ||
 คนชั่ว มองเห็นโทษของคนอื่นซึ่งมีขนาดเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาด
 แต่เขา แม้เพ่งมอง ก็ไม่เห็นโทษของตนซึ่งมีขนาดเท่าผลมะตูม

สัตยชย ศุรปวทโทชน คุณานคฤหณาดิ สชชนะ |
 โทษคราหิ คุณตยาคิ ปลโลลิว หิ ทุรชนะ || 36 ||

คนดี เหมือนกับกระดิ่งผิดข้าว ทั้งสิ่งที่ไม่ดีแล้ว ถือเอาแต่สิ่งที่ดี
 คนชั่ว เหมือนกับตะแกรง ถือเอาแต่สิ่งที่ไม่ดีไว้ ทั้งสิ่งที่ดีเสีย

ทุรชนะ ปริยวาทีติ ไนตทวิศวาสการณม |
 มรु ดิษติ ชิหฺวาเคร หฤทเย ตู หลาหลม || 37 ||

“คนชั่วมีปกติพูดไพเราะ”
 ข้อนั้นมิใช่เหตุแห่งความเชื่อถือ
 น้ำผึ้ง ตั้งอยู่บนปลายลิ้น (ของคนชั่ว)
 แต่ในหัวใจ (ของเขา) มียาพิษร้ายแรง

มนสยนยทวจสยนยตการเย จานฺยทุราตมนาม |
 มนสเยกั วจสเยกั กรมณเยกั มหาตมนาม || 38 ||

คนชั่วมีสิ่งต่างกันทั้งในใจ คำพูดและการกระทำ
 แต่คนดีมีสิ่งเดียวกันทั้งในใจ คำพูดและการกระทำ

วิทฺยา วิวาทาย ธนั มทาย ศกฺติเย ปเรชา ปรีปิตนายน |
 ชลสย สาโรธรวิปรีตเมตชชญานาย ทานาย จ รกษณาย || 39 ||

คนชั่วมีความรู้เพื่อวิวาท มีทรัพย์เพื่อหยิ่งโส
 และมีอำนาจเพื่อข่มเหงคนอื่น
 คนดีตรงกันข้ามกับคนชั่ว คือ มีความรู้เพื่อความรู้
 มีทรัพย์เพื่อให้ และมีอำนาจเพื่อป้องกัน

อติมลินเ กรตฺวเย ภวติ ชลานามตีว นิปฺพณา ธีเย |
 ติมิเร หิ เกาศิกานา รูปิ ปฺรติปทยเต ทฤษฺภึเย || 40 ||

เมื่อทำสิ่งที่ไม่ดี คนชั่วมีปัญญาเฉลียวฉลาดจริงๆ
 (เหมือนกับ) นกฮูก เห็นรูอย่างแจ่มชัดในตอนกลางคืน

มาตา นินทติ นาภินนทติ ปีตา ภราตา น สัมภษเต |
 ภฤตยะ กุษยติ นานุกจจติ สุตตะ กานตา จ นาลิงคเต ||
 อรธปรารถนศงกยา น กुरुเต สัมภษณั โว สุหฤต |
 ตสมาททรวยมุปรุชยสว สุมเต ทรวเยณ สรวเว วศาะ || 41 ||

แม่นินทา พ่อไม่ต้อนรับ พี่ชายน้องชายไม่สนทนาด้วย
 คนรับใช้โกรธ ลูกไม่เชื่อฟัง ภรรยาไม่สวมกอด
 เพื่อนไม่สนทนาด้วย เพราะกลัวถูกขี้มเงิน
 ไอ้ เพื่อนเอ๋ย หาเงินเถิด ! อำนาจทั้งปวงมีได้เพราะเงิน
 (สรรพสิ่งอยู่ในอำนาจเงิน)

ขนยนตยรชเน ทุชะ ตาปยนติ วิปตติษุ |
 โมหยนติ จ สิปตเตา กถมรธาสสขาวหะ || 42 ||

สมบัตินำมาซึ่งความสุขอย่างไร ? เพราะมันก่อให้เกิดทุกข์
 ในคราวแสวงหา ก่อความเร่าร้อน ในคราววิบัติ
 และทำให้ลุ่มหลง ในคราวได้มา

วยไวฤทธาสดโปวฤทธา ชญานวฤทธาจล เย ปเร |
 เต สรวเว ธนวฤทฺธสย ทวาเร ติชฐนติ กิกฺกระ || 43 ||

คนแก่ คนบ้า เพี้ยตบะ นักปราชญ์ และคนอื่น ๆ
 ทุกคนไปยืนที่ประตูของคนรวย เหมือนกับคนใช้

ปีปิลิการุชิต์ ธาณยั มกฺษิกาสิจิต์ มรุ |
 ลุพฺเชน สัจิต์ ทรวยั สมุลลั จ วินศยติ || 44 ||

ข้าวเปลือกที่มัดสะสมไว้ น้ำผึ้งที่แมลงผึ้งสะสมไว้
 และทรัพย์ที่คนโลภสะสมไว้ ย่อมพินาศไปทั้งหมด

อยะกณกจรวณั ผณินผณามณณะ กรษณม
 กรณณ กริตลนั ชลนินะระ ปทาลงณม |
 พรสุปตทริโพธนั นิตตขงคสิโรปนั
 กทาจิทปี สัณเวณน กฤปนสย วิตตารชนม || 45 ||

การเคี้ยวขึ้นเหล็กเล็ก ๆ 1 การดิ่งแก้วมณีจากฟังพานของงู 1
 การเอามือซึ่งข้าง 1 การเอาเท้าข้างหนึ่งข้ามมหาสมุทร 1
 การปลุกสิงโตให้ตื่น 1 การถู (ปลาย) ดาบที่คม 1 แม้บางครั้ง
 อาจเป็นไปได้ แต่การที่จะได้เงินของคนตระหนี่ เป็นไปไม่ได้เลย

น เทวาย น ธรมาย น พนรุโยโย น จารุณิน |
 กฤปนณารชิตั ทรวัย ฤชยเต ราชตสกรัระ || 46 ||

คนตระหนี่ได้ทรัพย์ มิใช่เพื่อ (บูชา) เทวดา มิใช่เพื่อธรรมะ
 มิใช่เพื่อพวกพ้องและมิใช่ (ช่วยเหลือ) คนที่ต้องการ
 ไจรหลวงเท่านั้น ใช้สอยทรัพย์ (ของพวกเขา)

อปรคลกสย ยา วิทยา กฤปนสย จ ยทณม |
 ยจจ พาทุพลั ภิโรระ วयरถเมตตตรัย ฤวิ || 47 ||

ในโลกมีสิ่ง 3 สิ่งที่ได้รับประโยชน์ คือ

- (1) ความรู้ของคนไม่กล้าหาญ
- (2) ทรัพย์ของคนตระหนี่
- (3) กำลังแขนของคนขี้ขลาด

ทานโนปโกครหิตา ทิวสา ยสย ยานติ ไว |
 ส โลหการภสเตรว ศวสนนปี น ชิวติ || 48 ||

คนที่มัวเวลาซึ่งปราศจากการให้และการใช้สอย (เงิน) ผ่านพ้นไป
 แม้ยังมีลมหายใจอยู่ ก็ชื่อว่าตายเหมือนกับลูกสูบของช่างเหล็ก

กาละ อากวยเต กากานยาจโก น ตู ยาจกาน |
 กากยาจกโยรัมเธย วรี กาโก น ยาจกะ || 49 ||

กาวยังเรียกกา (ตัวอื่น ๆ) แต่ยาจกไม่เรียกยาจกด้วยกัน
 ในระหว่างกากับยาจก กาดีกว่า ยาจกไม่ดีเลย

ทฤษฏาวา ยตริยตี สโทย ไวโทย ไวทโย นโณ นณม |
 ยาจโก ยาจกั ทฤษฏาวา ศวานวทุ คุรุคุรายเต || 50 ||

นักบวชเห็นนักบวชบ่นทันที หมอเห็นหมอก็บ่น
 นักแสดงเห็นนักแสดงก็บ่น ยาจกเห็นยาจกก็บ่น
 เหมือนกับสุนัขเหิน (สุนัขตัวอื่น) ก็เห่า

วิชาขานต์ คตา เมฆาะ ปรสวานต์ ทิ เขาวนม |
 ปรณามานต์ สตา โกะปะ ยาจนานต์ จ เคารวม || 51 ||

เมฆทั้งหลายหายไปเมื่อสิ้นสุดดาววิชา
 ความสาว (ของหญิง) หายไปหลังจากคลอดลูก
 ความโกรธของคนดีหายไปหลังจากแสดงความเคารพ
 และความน่าเคารพ (ของคน) หมดไปทันที หลังจากขอ

ปังโค วนทยสตามสิ น คฤห์ ยาสิ โยรลี ปเรชาม |
 ธนโย'นธ ตว์ ธนมทวดำ เนกษเส ยนมุขานี ||
 ศลาโรย มุก ตวมปี กฤปณั สเตาซี นารถาศยา ยะ |
 สโตตวยสตุว์ พิริร น คิริ ยะ ขลานั ศฤโณษี || 52 ||

ไอ้คนง่อย ! เจ้าควรแก่การไหว้ เพราะเจ้า แม้ต้องการ (เงิน)
 ก็ไม่ไปบ้านคนอื่น (เพื่อขอ) ไอ้ คนตาบอด ! เจ้าเป็นคนโชคดี
 เพราะเจ้าไม่มองหน้าของคนที่มีัวเมาในทรัพย์

ไอ้ คนใบ้ ! แม้เจ้าก็ควรแก่การสรรเสริญ เพราะเจ้าไม่สรรเสริญ
 คนตระหนี่ ด้วยความหวังที่จะได้เงิน ไอ้ คนหูหนวก !
 เจ้าก็ควรแก่การสรรเสริญ เพราะเจ้ามิได้ฟังคำพูดของคนชั่ว

อรเถน ตู วิหีนสย ปุรุชสยาลปเมธสะ |
 กริยาะ สรวา วินศยนติ ศริษเม กุสริโต ยถา || 53 ||

การกระทำทั้งหมดของคนที่ปราศจากเงินและมีปัญญาน้อย
 ย่อมหายไป เหมือนกับลำน้ำตื้นในฤดูร้อน

ทาริทรยานมรณาทวา มรณั เม โจรเต น ทาริทรยม |
 อลปกเลศคั มรณั ทาริทรยมนนตักั ทุชเม || 54 ||

ระหว่างความยากจน กับ ความตาย ข้าพเจ้าชอบความตาย
 ไม่ชอบความยากจน เพราะความตาย เจ็บปวดนิดหน่อย
 แต่ความยากจน เป็นทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด

คคนมิว นษฏตารั ศุชกมิว สระ ศมศานมิว เราทรม |
 ปริยทรศนมปี รุกษั ภวติ คฤหั ธนวิหีนสย || 55 ||

เรือนของคนจน ถึงแม้มองดูสวยงามดี ก็ไม่น่ามองดู
 เหมือนกับท้องฟ้าที่ปราศจากดาว เหมือนกับสระที่แห้งแล้ง
 และเหมือนกับป่าช้าที่น้ำกล้ว

ปโรปการะ กรตวยะ ปราไณรปี ธโนรปี |
 ปโรปการชั ปุณยั น สยตกรตุศไตรปี || 56 ||

บุคคลควรทำประโยชน์ต่อผู้อื่นแม้ด้วยชีวิตและทรัพย์สิน
 เพราะความดีที่เกิดจากการทำประโยชน์ต่อผู้อื่น
 บางทีก็ไม่มี แม้ด้วยบุญชายัญตั้งร้อยครั้ง

อาตมารณั ชิวโลเก'สมินโก น ชิวติ มานวะ |
 ปรี ปโรปการารณั โย ชิวติ ส ชิวติ || 57 ||

ในสัตว์โลกนี้ ใครเล่ามิได้เป็นอยู่เพื่อตนเอง ?
 แต่ผู้ใดเป็นอยู่เพื่อทำประโยชน์แก่ผู้อื่น
 ผู้นั้นชื่อว่าเป็นอยู่จริง ๆ (คือชีวิตของเขามีประโยชน์ต่อผู้อื่น)

ปโรปการศุณยสย อิงมฺนุชยสย ชิวตํ |

ชิวนตุ ปศโว เยชํ จรฺมาปยุปกริชยติ || 58 ||

นำคำหั้น ! ชีวิตของคนที่มีได้ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น

ขอสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งหนึ่งของมันจะมีประโยชน์ (แก่ผู้อื่น) จงอยู่เถิด

ภวนติ นมฺราสฺตวระ ผลาคโมรฺนวามพุทฺธิภูริวิลมฺพิโน ฆนนะ |

อนุทฺธตตะ สดฺปุรฺชชะ สมฺภทฺธิภิชะ สวภาว เอวาช ปโรปการิณาม || 59 ||

ต้นไม้ทั้งหลาย ห้อยย้อยลง เพราะมีผลออกมา

เมฆทั้งหลาย ลอยต่ำลง เพราะน้ำใหม่มาก

คนดีทั้งหลาย เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนเพราะทรัพย์

นี้แหละเป็นธรรมชาติของผู้มีปกติทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น

ตยาจ เอโก คุณะ ศุลาธยะ กิมนฺโยรฺคุณาราคิชะ |

ตยาจาชชคฺติ ปุชฺชนเต ปศุปาชาณปาทปะ || 60 ||

ความดีอย่างเดียวที่น่าสรรเสริญ คือ การเสียสละ

คุณความดีอื่น ๆ มากมาย จะมีประโยชน์อะไรเล่า ?

แม้สัตว์ หิน และต้นไม้ทั้งหลาย

ก็ยังได้รับการบูชาในโลก เพราะการเสียสละ

สรฺปะ ปิพนฺติ ปวนํ น จ ทฺรพฺลาสฺเต

ศุชฺไกสฺตถฺไณรฺวนคชา พลฺลิโน ภวนฺติ |

กนฺโทะ ฝโลรฺมนิวระ ฤษฺปนฺนติ กาลํ

สนฺโตชฺ เอว ปฺรุษสย ปรี นิธานมฺ || 61 ||

งูทั้งหลาย สูดอากาศ แต่ก็ไม่อ่อนกำลัง

ช้างทั้งหลายในป่ามีกำลังด้วยการกินหญ้าแห้ง

มนุษย์ยิ่งใหญ่ ให้เวลาผ่านไปด้วย (การฉน) รากไม้ และผลไม้

(เพราะฉะนั้น) ความสันโดษ เป็นขุมทรัพย์ที่สำคัญที่สุดของคน

ส เอว ธีระ วิปที สุวรูป โย น มุณจติ |
 ตยชตยรกกโรสตปต์ หิมิ เทห์ น สีตตาม || 62 ||

ในคราววิบัติ นักปราชญ์เท่านั้น ย่อมไม่ทิ้งนิสัยของตน
 หิมะที่ถูกแสงพระอาทิตย์แผดเผา ย่อมสละรูปร่าง
 แต่ไม่สละความเป็น

โลเภณ พุทธิศจลติ โลโก ชนยติ ตฤชาม |
 ตฤชารโต ทูชมาปโนติ ปเรตฺรห จ มานวะ || 63 ||3

เพราะความโลภ ความรู้จึงไม่มั่นคง ความโลภก่อให้เกิดความอยาก
 คนที่ถูกความอยากเบียดเบียน ย่อมประสบความทุกข์
 ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า

โกโรธ หิ ศตฺรฺช ปฺรณโม นรธาณา เทหฺสถิตโต เทหฺวินาศนาย |
 ยถา สติตะ กาชฏคฺโต’ปิ วหฺนึ ส เอว วหฺนฺรทหเต ศรีรม || 64 ||

ความโกรธเป็นศัตรูอันดับต้นของคน
 มันอยู่ในร่างกายของคนทั้งหลายก็เพื่อทำลายตน
 เหมือนกับไฟ ซึ่งเกิดจากไม้ตัวเอง ย่อมไหม้ตัวมันเอง

องคฺ คฺลิตฺ ปฺลิตฺ มุณฺหํ ทศนฺวิหฺนํ ชาตํ ตฺถนฺทม |
 วฤทฺโธ ยาติ คฺฤหิตฺวา ทณฺหํ ตพฺปิ น มุณฺจตฺยาสา ปิณฺฑม || 65 ||

คนแก่เดินถือไม้เท้า ร่างกาย (ของเขา) คร่ำคร่า
 ผมหงอก ปากปราศจากฟัน แม้ถึงอย่างนั้น
 ความหวังก็ยังไม่พ้นร่างกาย (ของเขา)

วิษฺสย วิษฺยาณํ จ ทฺุรมตฺยนตฺมนฺตรม |
 อุปฺกุกฺตํ วิษํ หนฺติ วิษฺยาเย สฺมรณาทฺปิ || 66 ||

มีความแตกต่างที่ห่างกันอย่างมากมาย
 ระหว่างยาพิษและโลกียวัตถุ ยาพิษย่อมฆ่า เมื่อกินเข้าไป
 แต่โลกียวัตถุย่อมทำลายแม้ด้วยการระลึกถึง

กุสถานสย ปรวเศน คุณวานปี ปีชยเต |
ไวศวานโร'ปี โลหสละ การุ'กริหนยเต || 67 ||

เพราะการเข้าไปสู่สถานที่มืด แม้คนดี ก็ถูกเบียดเบียนได้
แม่ไฟซึ่งมีอยู่ในเหล็ก ก็ยังถูกช่างเหล็กตี

นกระ สวสถานมาสาทย คเชนทรมปี กรษติ |
ส เอว ปฺรจฺยุเต สถานาจฺจนฺปิ ปฺริญฺยุเต || 68 ||

จะเข้ อยู่ในสถานที่ของตน (แม่น้ำ) ลากได้แม้กระทั่งพญาช้าง
แต่มันออกนอกสถานที่ แม้สุนัขก็ชนะมันได้

ปฺนฺนามโน นรกาทยสฺมาตปิตฺรึ ตฺรายนเต สฺยุเต |
ตฺสฺมาตปฺตฺร อิติ โปฺรฺกฺตเต ปิตฺถนฺยเต ปาติ สรวฺตเต || 69 ||

เพราะเหตุที่ลูกชายป้องกันพ่อจากนรกชื่อว่า ปุม
ลูกชายจึงถูกเรียกว่า ปุตฺร (ปุม + ตฺร) ผู้รักษาพ่อ ทุกด้าน

เอโก ทิ คุณวานปฺตฺโร นิริคฺเณ เก ติ ตฺโรปี |
เอกศจฺนฺโทร ชคจฺจกษฺรฺนฺกษฺตฺโร เก ปฺรโยชนฺม || 70 ||

ลูกที่มีความดี คนเดียวเท่านั้น (ก็เพียงพอ)
ลูกที่ไร้ความดีแม้ 100 คน จะมีประโยชน์อะไร ?
พระจันทร์ดวงเดียวเป็นดวงตาของโลก
ดวงดาวทั้งหลายจะมีประโยชน์อะไร ?

เอารสี กุถสฺสํพฺนํ ตถา วิศฺกรมาคตฺม |
รฺกฺษิตํ วฺยสเนภยศฺจ มิตรํ ชญฺเอยํ จตฺรวิธม || 71 ||

เพื่อน 4 ประเภทที่ควรรู้ คือ

- (1) เพื่อนที่เกิดจากพ่อแม่เดียวกัน
- (2) เพื่อนที่ปลุกสัมพันธ์กัน
- (3) เพื่อนที่มาจากวงศ์ตระกูลเดียวกัน
- (4) เพื่อนที่ป้องกันจากความพินาศ

ปโรกษะ การยหนดารํ ปฺรตยกษะ ปฺรียวาทินม |
 วรชเยตตาทฤศํ มิตรํ วิชกฺุมภํ ปโยมฺมุขม || 72 ||

ควรเว้นเพื่อนเช่นนี้ คือ ต่อหน้าพูดเพราะ
 แต่ลับหลังทำอันตรายแก่งาน
 เหมือนหม้อยาพิษมีปากปกคลุมด้วยน้ำมัน

รหস্যเกโท ยาจฺญา จ ไนษฺฐูรฺยํ อลจิตตตา |
 โกรโธ นิษฺตยตา ทุยฺุตเมตฺนมิตรสฺย ทฺูษณม || 73 ||

การเปิดเผยความลับ 1 การขอ 1 ความหยาบคาย 1
 จิตใจไม่มั่นคง 1 ความโกรธ 1 ความไม่ซื่อตรง 1
 การพนัน 1 (7) สิ่งนี้เป็นการทำลายมิตร

ปาปานนิวารยติ โยชยเต หิตาย
 คฺุหายานิ คฺุหฺติ คฺุณฺานปรกฺฎิโรติ |
 อาปทฺุคฺติ จ น ชหฺาติ ทหฺาติ กาลे
 สนมิตฺรลกฺษณมิตํ ปฺรวทฺุหนฺติ สนตะ ||74||

นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า
 ป้องกันจากความชั่ว 1 การประกอบกิจเพื่อประโยชน์ 1
 ปกปิดความลับ 1 การเปิดเผยคุณความดีทั้งหลาย 1
 ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ 1 การให้ (เงิน) ในคราว (ที่ต้องการ) 1
 ทั้ง 6 สิ่งนี้ เป็นลักษณะของเพื่อนที่ดี

ศฺุจิตฺวํ ตฺุยาคิตฺตา เศารฺยํ สามานฺยํ สฺุขทฺุชะโยชะ |
 ทากฺุชิณฺยํ จานฺุรฺกตฺุศจ สฺตยตา จ สฺุหฺฤทฺุคฺุณฺาชะ || 75 ||

ความสะอาดบริสุทธิ์ 1 การเสียสละ 1
 ความกล้าหาญ 1 ความสม่ำเสมอทั้งยามสุขและยามทุกข์ 1
 ความสุภาพอ่อนน้อม 1 ความจงรักภักดี 1 ความจริงใจ 1
 (7 สิ่งเหล่านี้) เป็นคุณสมบัติของเพื่อนที่ดี

ยโยเรว สมํ วิตติ ยโยเรว สมํ พลม |
 ตโยรวิวาโท ไมตรี วา ในตตมารมโยะ กวจิต || 76 ||

วิวาทหรือไมตรี ของคนทั้งสองคือ
 ผู้มีทรัพย์และกำลังเสมอกันเท่านั้น (จึงเหมาะสมกัน)
 แต่มัน ไม่เหมาะสมกัน ระหว่างคนชั้นสูงและคนชั้นต่ำเลย

น กศจิตกสยจินมิตรํ น กศจิตกสยจิทธิรูปะ |
 การณน หิ ขายนเต มิตรานิ ริปวสตา || 77 ||
 ไม่มีใครเป็นเพื่อนของใคร ไม่มีใครเป็นศัตรูของใคร
 เพราะมิตร หรือศัตรู เกิดเพราะเหตุ (บางอย่าง)

ศตรูรหติ สโยเค วิโยเค มิตรมปยโห |
 อุภโยรหุขทายิตวั โก โภทะ ศตรุมิตรโยะ || 78 ||

อ้อ! ศัตรูเดือดร้อนในคราวสมาคมกัน มิตรเดือดร้อนในคราวแยกกัน
 ทั้งสองก่อให้เกิดทุกข์ ทั้งศัตรูและมิตรมีความแตกต่างกันอย่างไร?

อุปเทโส หิ มูรขานา ปโรภาย น ศานตเย |
 ปยะปานํ ภูชคานา เภาลํ วิชวธนม || 79 ||

การสอนคนโง่ (มีแต่จะเพิ่ม) ความโกรธ ไม่ (เพิ่ม) ความสงบ
 เหมือนกับการต้อน้ำของงู มีแต่จะเพิ่มพิษอย่างเดียว

มาตา ศตฺระ ปิตา ไวรี้ เยน พาโล น ปาตะ |
 น โศภเต สภามธเย หัสมธเย พโภ ยถา || 80 ||

พ่อ-แม่ ที่ไม่สั่งสอนลูก เป็นศัตรูและข้าศึก (ของลูก)
 ลูกจะไม่สง่างามในท่ามกลางที่ประชุม
 เหมือนกับนกยางในท่ามกลางหงส์

มูรขจิหนามิ ษชิตติ ครวี พุรวจัน มุখে |
 วิโรโธ วิชวาที จ กฤตยาकฤत्यं न मन्यते || 81 ||

เครื่องหมายของคนโง่ มี 6 อย่าง คือ

- (1) เย่อหยิ่ง (2) ปากพูดหยาบคายน
- (3) ความพิโรธ (4) พูดภาษามีพิศภัย
- (5) ไม่พิจารณาว่าสิ่งใดควรกระทำ
- (6) ไม่พิจารณาว่าสิ่งใดไม่ควรกระทำ

มูรขตวิ सुलभा गचसुव गुमते मूरुखस्य जाषणा कुणा
 निक्षिणोत् पणुगोचनो'दिमुखि रात्रितीव सुवपुनगाक |
 การุยาการุยวิचारणानुषिरो मानापमाने समे
 प्रायेणामयवुखितो तदुत्वपुर्मूरुखे सुखं चिवदि || 82 ||

โอ้ เจ้าคนโง่ ! จงคบหาความโง่ ซึ่งหาได้ง่าย

คนโง่มีคุณสมบัติ 8 ประการ คือ

- (1) ไม่มีความวิตกกังวล (2) กินจุ (3) พูดมาก
- (4) ชอบนอนตลอดวันและคืน
- (5) ตาบอดและหูหนวกในการวิจารณ์งานและสิ่งที่มีใช้งาน
- (6) สม่่าเสมอในความนับถือและดูหมิ่น (7) ส่วนมากมีสุขภาพดี
- (8) มีร่างกายแข็งแรง อยู่สุขสบาย

มูรโฆ'ปี มूरुखं तदुषुणा ज जनुतनातपि कीतले |
 यति पस्यति विहवासं मन्यते पितृधमातकम् || 83 ||

แม้คนโง่ เห็นคนโง่ด้วยกันแล้ว รู้สึกเย็น (ดีใจ) แม้อย่างกว่าต้นจันทน์
 ถ้าเห็นนักปราชญ์ เขาพิจารณาเห็น (ตนเอง) เหมือนคนฆ่าพ่อ (ปิตุฆาต)

มูรโฆ हि चलपता पुसां सुरुतवा वाजे सुभासुगा |
 असुगं वाक्यमातते परिषมิव सुकरे || 84 ||

คนโง่ ฟังคำพูดที่ไพเราะและไม่ไพเราะของคนที่พูด
 ถือเอาเฉพาะคำพูดที่ไม่ไพเราะนั้น เหมือนกับหมูกินอุจจาระ

ยสย นาสติ สวयी ปฺรชญา ศาสตรํ ตสย กโรติ กิม |
 โลจนายำ วิหีนสย ทฺรปณะ กิ ฺกริชยติ || 85 ||

ผู้ใดตนเอง ไม่มีปัญญา ศาสตร์จะทำอะไรแก่ผู้นั้นได้ ?
 คนที่ปราศจากดวงตา กระจกจะทำอะไรได้ ?

ยสย นาสติ วิเวกสตฺ กวลํ โย พหุศฺรุตตะ |
 น ส ชานาติ ศาสตรารุณานทรวิ ปากรสานิว || 86 ||

ผู้ไม่มีความสงบ และฟังมาอย่างเดียวนั้น
 จะไม่รู้เนื้อความของศาสตร์ เหมือนที่พิไม่รู้ว่ารสข้าวสุก

วรํ ทฺริทฺระ ศฺรุตฺติศาสตรปารโค น จาปิ มฺรุโข พหุรตนสฺยุตตะ |
 สฺโลจนา ชีรณปฏฺวปิ โศภเต น เนตรหีนกา กนไกรล็กฤตา || 87 ||

คนจนแต่เป็นนักปราศรัย ดีกว่า คนรวยเป็นคนโง่ไม่ดีเลย
 หญิงสวยแม้สวมผ้าเก่า ก็ยังงดงาม
 หญิงตาบอดแม้ประดับด้วยทองคำก็ไม่งดงาม

ชีวนโต'ปี มฤตาสะ ปณจ วฺยาเสน ปรีกิริตฺตาสะ |
 ทฺริโทร วฺยาริโต มฺรุชชะ ปฺรวาสี นิตยเสวกะ || 88 ||

ฤษีวัยส กล่าวว่ คน 5 ประเภท

แม้มีชีวิตอยู่ก็ชื่อว่าตายแล้ว คือ

- (1) คนจน (2) คนเจ็บ (3) คนโง่
- (4) คนที่อยู่ไม่เป็นหลักแหล่ง (5) คนใช้ประจำ

ยทิ น สฺยานนรปติสะ สมยงเนตา ตตะ ปฺรชา |
 อกรุณธารา ชลธธา วิปลเวเตห เนาริว || 89 ||

ถ้าษัตริย์ไม่ทรงเป็นผู้นำที่เหมาะสมแล้ว ประชาชนก็จมลง
 เหมือนกับเรือที่ปราศจากคนถือหางเสือจมลงในทะเล

โนเปกษิตวโย วิทวทภิระ ศตรุรลโป'ปยวชญยา |
 วหนิรลโป'ปี ส่วฤทระ กุรุเต ภสมสาทวนม || 90 ||

นักปราชญ์ไม่ควรละเลยศัตรูเล็กๆ ด้วยการดูหมิ่น
 แม้ไฟนิดหน่อย เมื่อเพิ่มขึ้นก็ไหม้ป่าเป็นถ้ำถ่านได้

อาสเต ภค อาสินสย อูรชวส์ติษฐติ ดิษฐุตตะ |
 เสดเต นิปทยมานสย จรติ จรโต ภคะ || 91 ||

โชคนั่งสำหรับคนนั่ง โชคยืนขึ้นสำหรับคนยืน
 โชคนอนสำหรับคนนอน โชคท่องเที่ยวไปสำหรับคนท่องเที่ยว

ยถา หุเยเกน จเกรณ น รดสย คติรภเวต |
 ตถา ปुरुชกาเรณ วินา ไทวั น สิชยติ || 92 ||

รถเคลื่อนไปไม่ได้ เพราะล้อข้างเดียวฉันไค
 เพราะปราศจากความพยายามของคน
 โชคก็ไม่สำเร็จ ฉันทัน

อาลสยั หิ มนุษยาดำ ศริรสถโธ มหาริปุชะ |
 นาสตยุมสโม พนรุชะ กฤตวา ยั นาวสีหติ || 93 ||

จริงอยู่ ความเกียจคร้านเป็นศัตรูที่ยิ่งใหญ่
 ที่อาศัยอยู่ในร่างกายมนุษย์
 ไม่มีเพื่อนที่เสมอด้วยความพยายาม
 ซึ่งเมื่อใครทำแล้ว จะไม่มีความเศร้าโศก

น ลภนเต วินทโยคั ปราณินะ สंपทำ ปทม |
 สุระชะ กษิโรทวิกโษภมณญยามฤตติ ปุปะะ || 94 ||

เพราะปราศจากความพยายาม สัตว์ทั้งหลาย
 จึงไม่ได้พบทางแห่งสมบัติ
 เทวดาทั้งหลาย ประสบความยากลำบาก
 ในการกวณเกษียรสมุทร จึงได้ดื่มน้ำอมฤต

อนิรุเวหะ ศิริโย มุลมนิรุเวหะ ปรี สุขม |
อนิรุเวโท ทิ สตติ สรวารุณेषุ ปรวรุตกะ || 95 ||

ความชื่นบาน เป็นบ่อเกิดของทรัพย์ เป็นความสุขสูงสุด
และเป็นสิ่งกระตุ้น ในประโยชน์ทุกสิ่งเสมอ

ยถา พีชั วินา เกษตรมุปตี ภวติ นิษผลม |
ตถา ปुरुษกาเรณ วินา ไทวี น สิชยติ || 96 ||

ปราศจากเมล็ดพืชที่ปลูกลงไป พื้นนาที่ไร้ผลฉันใด
ปราศจากความพยายามของคน โขคก็ไม่สำเร็จฉันนั้น

อุทโยคาทนิวุตตสย สสหายสย ธิมตะ |
ฉาเยวานุกตา ตสย นิตยั ศรีระ สหจาริณี || 97 ||

ทรัพย์ เป็นเพื่อนของคนผู้ที่ไม่ละความพยายาม
มีผู้ช่วยเหลือและมีปัญญา ทรัพย์นั้นจะติดตามเขาไปเสมอ
เหมือนกับเงา

สตัยั พรุยาตุ ปรียั พรุยาตุ น พรุยาตุ สตัยมปรียม |
ปรียั จ นานถตุ พรุยาเทษ ธรรมะ สนาตนะ || 98 ||

ควรพูดความจริง ควรพูดคำที่ไพเราะ
ไม่ควรพูดความจริง ซึ่งไม่ไพเราะ
และไม่ควรพูดเท็จซึ่งไพเราะ นี่เป็นกฎที่แน่นอน

น ภีโต มรณาทสมิ เกวลั ทูษิตั ยสะ |
วศุทุสย หิ เม มฤตยุระ ปุตรชนมสโม ภเวต || 99 ||

ข้าพเจ้าไม่กลัวความตาย ข้าพเจ้ากลัวอย่างเดียวว่า ชื่อเสียงจะหายไป
ความตายสำหรับข้าพเจ้าผู้บริสุทธิ์ เสมอกับการเกิดของบุตร

ยตร นารยสตุ ปุชยนเต รมนเต ตตร เทวดา |
 ยไตรตาสตุ น ปุชยนเต สรวาสตตราผลาละ กุริยาละ || 100 ||

ณ สถานที่ใด สตรีทั้งหลายได้รับการยกย่อง
 ณ สถานที่นั้นเทพดาทั้งหลาย ย่อมยินดี
 ณ สถานที่ใด พวกเขาไม่ได้รับการยกย่อง
 ณ สถานที่นั้นงานทุกอย่างก็ไร้ผล

สตุษุโฏ ภารยยา ภรตา ภรตรา ภารยา ตไถว จ |
 ยสมินเนว กุเล นิตยํ กลยาณํ ตตร ไว ธรรม || 101 ||

สามีพอใจภรรยา และภรรยาพอใจสามี
 ในครอบครัวนั้น มีความงามและความมั่นคงแน่นอน

สตรีโย หิ นาม ขลเวตา นิสสุคาเทว ปณติตาละ |
 ปุรุชาณํ ตู ปาณติตยํ ศาสไตรเรโวปทิสยเต || 102 ||

ธรรมดาสตรีทั้งหลายเป็นผู้ฉลาดโดยธรรมชาติ
 แต่ศาสตร์สอนความฉลาดแก่บุรุษทั้งหลาย

ก็ กุรุรี ผณิหฤทยํ ปุนริปี ก็ กุรุรมงคณา หฤทยม |
 กุรุราตกุรุตรํ ก็ ปติสตุตชนหินกามินีหฤทยม || 103 ||

อะไรโหดร้าย ? หัวใจของกู แม้อีกครั้งหนึ่ง อะไรโหดร้าย ?
 หัวใจของสตรี อะไรโหดร้ายยิ่งกว่าโหดร้าย ?
 หัวใจของสตรีที่สูญเสียสามี ลูกและเงิน

กวจิทวิททโคษฐี กวจิทปี สุรามตตกลหะ
 กวจิทวีณาวาทะ กวจิทปี จ หาเหตุ รุทิตม |
 กวจิทรมยา รามา กวจิทปี ชราชรรตนะ-
 รุน ชาเน สํสาระ กิมมฤตมยะ ก็ วิชมยะ || 104 ||

บางครั้งมีการสนทนาอย่างฉลาด แม้บางครั้งมีการทะเลาะ
ระหว่างคนเมาสุรา บางครั้งมีการเล่นพิณ
แม้บางครั้งมีการร้อง ฮา ฮา ! บางครั้งมีหญิงสาวสวยงาม
แม้บางครั้งร่างกายคร่ำคร่าเพราะชรา ข้าพเจ้าไม่ทราบว่
โลกเต็มไปด้วยน้ำอมฤต หรือยาพิษกันแน่ ?

บุตรโปตรวธฤถไต่ยะ สंपุณมปี สรวทา |
ภารยาหีนคฤหสถสย ศูนย์เมว คฤห มต์ || 105 ||

นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า
บ้านสมบูรณ์ด้วยลูก หลาน สะใภ้ และคนใช้เสมอ
แต่สำหรับผู้ครองเรือนที่ไม่มีภรรยา บ้านเป็นบ้านที่ว่างเปล่า

ยตร วิทวชโน นาสติ ศลาถยสตราลปธีรปี |
นिरस्तปาทเป เทเศ เอรณโทปี ทุมายเต || 106 ||

ณ สถานที่ใด ไม่มีนักปราชญ์ ณ สถานที่นั้น
แม้คนมีปัญญาเล็กน้อยก็ควรสรรเสริญ
ในสถานที่ที่ปราศจากต้นไม้ แม้นั้นระหุ่งก็เรียกว่าต้นไม้ได้

อลปากษรรณณียัม ยะ กถยติ นิคจิตัม ส ขล วาคมมี |
พหุจนมลุปสาร์ ยะ กถยติ วิปรลาปี สะ || 107 ||

ผู้พูดน้อยแต่ไพเราะ เป็นนักพูดที่ดีแน่นอน
ผู้พูดมากแต่ไร้สาระ เป็นคนขี้ไม้

อาตมโน มุขโทเชณ พถยนเต ศุกสาริกาะ |
พกาสตร น พถยนเต เมานี สรวารุทธสาธนม || 108 ||

เพราะโทษแห่งปากของตน
นกแก้วและนกสาธิกา จึงถูกจับ (ขังไว้ในกรง)
แต่นกยางไม่ถูกจับ (เพราะฉะนั้น)
ความนิ่งเฉยยังประโยชน์ทุกอย่างให้สำเร็จ

โอโห พุรุษนสรุคานมานหานิ ปเท ปเท |
 ปาวโก โลหสเคน มุทคโรรภินยเต || 109 ||

โอ้! เพราะการสมาคมกับคนชั่ว
 จึงมีความเสื่อมแห่งความนับถือทุกๆ ฝัก้าว
 เพราะสมาคมกับเหล็ก ไฟจึงถูกค้อนตี

โย น สัจเรเต เทศานโย น เสเวต ปณชิตาน |
 ตสย สักจिता พุทธิรชถตพินทุริวามภสิ || 110 ||
 ผู้ใดไม่เคยไปสู่สถานที่ (อื่น ๆ) และไม่เคยคบบัณฑิต
 ความรู้ของเขาคับแคบเหมือนหยดของเนยบนน้ำ
 สรวนาเศ สมุตปนเน หยรรุ ตยชติ ปณชิตะ |
 อรเณ กुरुเต การย สรวนาโค น ชายเต || 111 ||

เมื่อความพินาศทั้งหมดเกิดขึ้น บัณฑิตสละครึ่งหนึ่ง
 เขาทำงานด้วยครึ่งหนึ่ง เพราะฉะนั้น ความพินาศทั้งหมด
 จึงไม่เกิดขึ้น

วิชาทปยมฤต คฺราหยมเมธยาทปี กัจจนม |
 นีจาทปยุตตมา วิทฺยา สตรีรัตนํ พุชฺกุลาทปี || 112 ||

ควรดื่มน้ำอมฤตแม้จากยาพิษ
 ควรรับทองแม้จากคนที่ไม่บริสุทธิ์
 ควรหาความรู้ที่สำคัญ แม้จากคนที่ต่ำกว่า
 ควรรับนางแก้ว แม้จากตระกูลที่ต่ำ

ชเล ไตลฺลี ชเล คุหฺยํ ปาเตร ทานํ มหาคปิ |
 ปราชญฺเฐ ศาสตรํ สวยํ ยาติ วิสตารํ วสตุศกฺกิตตะ || 113 ||

น้ำมันในน้ำ 1 ความลับในคนชั่ว 1
 ทานแม้เล็กน้อยในบุคคลที่เหมาะสม 1
 ศาสตร์ในนักปราชญ์ 1 ย่อมแผ่ไปโดยอัตโนมัติ
 เพราะอำนาจของตัวเอง

กฤตารุณะ สวามินิ เทวษฎิ กฤตทาสตุ มาตรม |
 ซาตาปตยา ปตี เทวษฎิ คตโรคศจิกิตสกม || 114 ||

คนสำเร็จประโยชน์ (ของตนแล้ว) รังเกียจเจ้านาย
 คนได้เมียแล้ว รังเกียจแม่
 ภรรยาที่คลอดลูกแล้ว รังเกียจสามี
 คนที่หายโรคแล้ว รังเกียจหมอ

อมนตรมกษริ นาสติ นาสติ มุลมเนษชม |
 อโยคยะ ปรุโซ นาสติ โยชกสตรท ฑุรลกะ || 115 ||

(ที่ใด) ไม่มีอักษรที่มีโชมนตร์ ไม่มีรากไม้ที่มีไชยา
 ไม่มีบุรุษที่ไม่เหมาะสม ณ ที่นั้น คนที่เหมาะสมจริง ๆ หาได้ยาก

ไซเล ไซเล น มาณิกยิ เมากติกัน คเซ คเซ |
 สารโว นหิ สรวตร จนนัน น วเน วเน || 116 ||

แก้วมณีมิใช่ค้นพบได้ที่ภูเขาทุกแห่ง
 ไช่มุกมิใช่ค้นพบได้ที่ช้างทุกตัว
 คนดีมิใช่ค้นพบได้ในที่ทุกแห่ง
 ต้นจันทน์มิใช่ค้นพบได้ในป่าทุกแห่ง

ฑุรลเถาะ ปรวตา รมายา เวศยา จ มุขมณฑเน |
 ยุทศย วารตา รมายา จ ตริณิ รมายานิ ฑุรตะ || 117 ||

สามสิ่งมองดูสวยงามที่ไกล คือ

- (1) ภูเขาที่ตั้งอยู่ไกล
- (2) หญิงแพศยาที่เสริมสวยใบหน้า
- (3) ช้าวสงคราม

อาทานสย พรทานสย จ กรตวยสย จ กรมณะ |
 กุชิปรมกริยมาณสย กาละ ปิพติ ตทรสม || 118 ||

การรับ การให้ และงานที่ควรทำ ถ้าไม่ทำทันที
 เวลาย่อมกลืนความสำคัญไป

กนยา วรยเต รปี มาตา วตต์ ปิตา ศรุตม |
 พานธวาะ กุลมิจฉนติ มิชฎานนมิติเร ชนาะ || 119 ||

หญิงสาว เลือกรูปสมบัติ มารดาเลือกทรัพย์
 บิดาเลือกผู้คงแก่เรียน พวกพ้องต้องการตระกูล (ที่ดี)
 แต่คนอื่น ๆ ต้องการอาหารดี ๆ (ในงานแต่งงานเท่านั้น)

ศสไตรรรหตาสตุ ธิปโเว น หตา ภวนติ
 พรชญาหตาศจ นิตรำ สุหตา ภวนติ |
 ศสตรํ นิหนติ ปุรุชสย ศริรเมกํ
 พรชญา กุลํ จ วิภวํ จ ยศศจ หนติ || 120 ||

ข้าศึกที่ถูกฆ่าโดยศัตรู มิใช่เป็นผู้ถูกฆ่า (จริง ๆ)
 และถูกฆ่าโดยปัญญา จึงเป็นผู้ถูกฆ่าจริง ๆ
 ศัตรูฆ่าร่างกายของบุรุษได้อย่างเดียวเท่านั้น
 แต่ปัญญาฆ่าทั้งตระกูล ทรัพย์และชื่อเสียง (ของเขา)

วทวาเนว วิชานาติ วิทวชชนปริศรมม |
 น ธิ วนธยา วิชานาติ ศุริวี ปฺรสวเวทนาม || 121 ||

นักปราชญ์ย่อมรู้ความเหนื่อยยากของนักปราชญ์ด้วยกัน
 หญิงหมั้นย่อมไม่รู้จักความเจ็บปวดที่รุนแรงอันเกิดจากการคลอดลูก

ปรถเม จ ทวิทียะ จ ตฤตียะ จ ทิน’ติถิ |
 เทวภูโต ภารภูตะ ศลยภูโต ภเวตกรมาต || 122 ||

ในวันแรก แยกเป็นเทวดา (ของเจ้าของบ้าน)
 ในวันที่สอง เป็นภาระและในวันที่สาม เป็นดุจลูกศร ตามลำดับ

สุภาซิเตน คีเตน ยูวตีนำ จ ลีลยา |
 มโน น ภิตยเต ยสย ส ไว มุกโต'ถวา ปศุะ || 123 ||
 ผู้ที่มีใจไม่ถูกสุภาซิเต เสียงเพลงและลีลาของหญิงท่อมแห่ง
 ย่อมเป็นผู้หลุดพ้นหรือไม่ก็เป็นสัตว์

กษมา พลมศกตานำ ศกตานำ ภูษณ กษมา |
 กษมา วศีกฤติรุโลก กษมยา กิ น สิทรติ || 124 ||

ความอดทนเป็นกำลังของคนอ่อนแอ
 ความอดทนเป็นเครื่องประดับของคนแข็งแรง
 ความอดทนทำให้มีอำนาจอยู่ในโลกได้
 อะไรเล่าจะไม่สำเร็จด้วยความอดทน ?

หีสภา พลมสารุณ ราชญา ทณทวิธิรพลม |
 ศุศรุษา ตุ พล สตรีณำ กษมา คุณวตำ พลม || 125 ||

การเบียดเบียนเป็นกำลังของคนชั่ว
 วิธีลงอาญาเป็นกำลังของพระราชา
 ส่วนการเชื่อฟังเป็นกำลังของสตรี
 ความอดทนเป็นกำลังของคนมีคุณธรรม

อชีรณ เกษช วาริ ชีรณ วาริ พลปรทม |
 โภชน เจมฤต วาริ โภชนานเต วิชปรทม || 126 ||

ในคราวอาหารไม่ย่อย น้ำเป็นยา
 ในคราวย่อยอาหาร น้ำให้กำลัง
 ในคราวบริโภคอาหาร น้ำเป็นน้ำอมฤต
 และหลังจากการบริโภค น้ำเป็นยาพิษ

ลาขวี กรมสามรฤย์ ทีปโต'คฺนิรเมทสเส กษยะ |
 วิภกตชนคาคตรตฺวี วุยายามาทุปชายเต || 127 ||

ความเบากาย 1 ความสามารถในการทำงาน 1
 ไฟ (ธาตุ) เผาผลาญดี 1 ความอ้วนหมดไป 1
 ความมีร่างกายบึกบึนสมส่วน 1 (สิ่งเหล่านี้)
 เกิดขึ้นเพราะออกกำลังกาย

น สฺนนานมาจเรตฺ ภูกตฺวา นาคูโร น มหานิติ |
 น วาโสภิสฺ สหาชสฺริ นาวิชญฺยาเต ชลาศเย || 128 ||

ไม่ควรอาบน้ำ หลังจากบริโภคอาหาร
 ไม่ควรอาบน้ำตอนกลางคืน ขณะที่กระสับกระส่าย
 ไม่ควรอาบน้ำบ่อย ๆ ทั้ง ๆ ที่สวมเสื้อ
 ไม่ควรอาบน้ำในบ่อที่ไม่มีใครรู้จัก

อุษณฺิ สฺนนิคฺธิ สฺมคฺนียาตฺ น ทฺรุตฺติ น วิลมพิตฺตมฺ || 129 ||

ควรบริโภคอาหารที่อุณฺรสนิหิตี
 แต่ไม่ควรบริโภคเร็วเกินไป หรือช้าเกินไป

อตฺตมพฺุปานานฺน วิปฺจยเต'นฺนํ นิรมพฺุปานาจฺจ สฺ เอว โทษะ |
 ตสฺมานนโร วฺหฺนวิวรฺธนาย มุหฺุรุมุหฺุรวาริ ปิเวทฺฐุริ || 130 ||

เพราะตมฺน้ำมากเกินไป อาหารจึงไม่ย่อย
 และเพราะไม่ตมฺน้ำจึงมีโทษนั้นเหมือนกัน (อาหารไม่ย่อย)
 เพราะฉะนั้นเพื่อจะเพิ่มไฟ (เผาผลาญอาหาร)
 คนควรตมฺน้ำเล็กน้อยแต่บ่อยครั้ง

ชิหฺเว ปฺรมาณํ ชานีหิ โภชเน ภาชณฺ'ปิ จ |
 อติภฺุกติรติ'โวกฺติชะ สฺทยะ ปฺรราณาปหาริณฺิ || 131 ||

โอลัน ! เจ้าจงรู้ประมาณ ในการบริโภค และการพูด
 การบริโภคและการพูดมาก นำมาสู่ความตายทันที

อิษฺรยาภยโกรธปริปลุเตน ลุพฺเธน ศุคฺแทนยนปีติเตน |
 ปรเทวษยฺกฺเตน จ เสวยมานมนนํ น สมยฺกฺ ปริปากเมติ || 132 ||

อาหารที่คนมีริษยา มีความกลัว มีความโกรธ มีความโลภ
 มีความเศร้าโศก และมีความยากจนเบียดเบียน
 และมีอคติ บริโภคอยู่ จะไม่ย่อยอย่างเหมาะสม

นาโฆชนน กายาคนิรฺที่ปฺยเต นาตีโฆชนาต |
 ยถา นิรินฺธโน วหฺนินฺธโร วา’ตฺนินฺธวฤตตะ || 133 ||

เพราะไม่บริโภคอาหาร
 ไฟ (ธาตุ) ในร่างกาย จึงไม่เผาผลาญ
 เพราะบริโภคมากเกินไป
 ไฟในร่างกาย ก็ไม่เผาผลาญ
 เหมือนกับไฟที่ปราศเชื้อเพลิง
 นิดหน่อยหรือที่ปกคลุมด้วยเชื้อเพลิงมากเกินไปก็ไม่ลุกไหม้ฉะนั้น

อาตมาชินฺศรีราณํ สวปตํ นินฺทฺรยา สุวยา |
 กทนนมปี มรุตฺยานามมฤตฺตวาย กลฺปเต || 134 ||

แม้อาหารที่มีคุณภาพต่ำของคนที่ยังคับร่างกายตนเองได้
 นอนหลับได้เอง ยังถือว่าเป็นน้ำอมฤต

น จาหารสมํ กิจฺติโฆษชฺยมุปลฺภยเต |
 ศกฺยเต’ปฺยนฺนมาเตรณ นระ กรตุ นิรยมมะ || 135 ||

ไม่มียาชนิดใดๆ ที่เสมอเหมือนอาหาร
 เพราะอาหารเท่านั้น คนที่มีสุขภาพดี จึงสามารถทำงานได้

ศยนํ ปิตตนาศาย วาตนาศาย มรฺทนม |
 วมนํ กฬาศาย ชฺวรนาศาย ลฺงฺณม || 136 ||

การนอนมีเพื่อทำลายน้ำดี การนวดมีเพื่อทำลายลม
 การอาเจียนมีเพื่อทำลายเสลด การอดอาหารมีเพื่อทำลายไข

จิตเต ภรณติริชชายเต มหุยปานา
 ภรณเต จิตเต ปาปจรรยา ภยุไปติ |
 ปาปี กถตวา ทุรคตี ยานติ
 มุฆาสตสมานมทย์ ไนว เปยฺ น เปยม || 137 ||

ความหลงผิด เกิดขึ้นในใจของคนดีมเหล่า เมื่อใจหลงผิด
 ย่อมประพฤดิชั่ว หลังจากทำความชั่วแล้ว คนโง่ไปสู่อุคติ
 เพราะฉะนั้น ไม่ควรดีมเหล่าเลย

ตสมาทปราควะ โรคะโกย โรคะชฺ ตรุณษุ วา |
 เกษชฺ ปรัตติกรวีต ย อิจเจตสุขมาตมณะ || 138 ||

เพราะฉะนั้นก่อนที่โรค (จะเกิด) หรือเมื่อโรคเพิ่งเกิด
 ผู้ที่ต้องการความสุขแก่ตนเอง ควรรับประทานยา

สตยานุสาริณี ลักษมีะ กิริตีสตยาคานุสาริณี |
 อภยาสสาริณี วิทยา พุทธิระ กรมานุสาริณี || 139 ||

ความมั่งคั่งเป็นไปตามความจริง ชื่อเสียงเป็นไปตามความเสียสละ
 ความรู้เป็นไปตามการศึกษา ปัญญาเป็นไปตามการฝึกหัด

โย ยมรถํ ปรรายเต ยทรถํ ชฎเตปิ จ |
 อวศยํ ตทวาปโนติ น เจจจรานโต นีวรตเต || 140 ||

ผู้ปรารถนาและแม้พยายามแสวงหาสมบัติใดๆ
 ย่อมได้สมบัตินั้น ๆ แน่นนอน ถ้าเขาไม่ทอดทิ้ง ใดๆ ที่เหน้อย

ยถา จตุรฺภี กนํ ปรีกษยเต นิฆฺรชณฺจเจทนตาปตาทไนะ |
 ตถา จตุรฺภี ปรีกษยเต ศฺรุเตน สีเลน कुณน กรมณา || 141 ||

ทองถูกตรวจสอบ 4 ทาง คือ (1) การขัดสี (2) การตัด
 (3) ความร้อน (4) การตี ฉั่นใด
 คนก็ถูกตรวจสอบ 4 ทาง คือ (1) การเรียนรู้ (2) ศิล
 (3) คุณธรรม (4) การงาน ฉั่นนั้น

กิมปยสตี สุวาภาเวน สุนทรํ วาปยสุนทรम् |
 ยเทว โรจเต ยสไม ภาเวตตตสย สุนทรम् || 142 ||

สิ่งสวยงามหรือไม่สวยงามย่อมมีโดยธรรมชาติของมันเองหรือ ?
 ใครชอบสิ่งใด สิ่งนั้นนั่นแหละงดงามสำหรับเขา

ยถา จิตต์ ตถา วาณิ ยถา วาณิ ตถา กริยา |
 จิตเต วาจิ กริยายํ จ สาธุนาเมกรูปตา || 143 ||

พูดเหมือนคิด ทำเหมือนพูด
 คนดีทั้งหลายคิดพูดและทำเป็นอย่างเดียวกัน

สตุสํคาท ภาวตี ทิ สาธูตา ขลानาม
 สาธุนํ น ทิ ขลสงคมาตุ ขลตววม |
 อาโมทํ กุสุมภาวี มฤเทว ฐตเต
 มฤทคนธํ น ทิ กุสุมานิ ธารยनुติ || 144 ||

คนชั่วกลายเป็นคนดีเพราะคบกับคนดี
 แต่คนดีไม่กลายเป็นคนชั่ว เพราะคบกับคนชั่ว
 ดินเท่านั้นหอมกลิ่นหอมของดอกไม้ไว้
 แต่ดอกไม้ไม่หอมกลิ่นหอมของดินไว้

อาศรวยเศน สตุตํ คุรุตา ลมุตา จ ชายเต ชนุโตะ |
 วินธเย วินธยสมานาะ กริโณ พต ทรูปเณ ลฆวะ || 145 ||

ความยิ่งใหญ่ และไม่ยิ่งใหญ่ ของคนดี
 เกิดขึ้นเพราะอำนาจของที่อยู่
 ช้างมีขนาดเท่ากับภูเขาวินธัย (เมื่อมันเคลื่อนไหว) บนภูเขาวินธัย
 แต่มันเป็นสัตว์ตัวน้อยๆ ในกระจก

มโน ธาตติ สรวตฺร มโหนมตตคเชนทรวต |

ชญาณางกุศสมา พุทธิสฺตสย นิสฺจลเต มนะ || 146 ||

ใจ (ของคน) วิ่งไปทุกแห่ง เหมือนกับข้างตม้น

ใจของคนที่มีปัญญา เหมือนกับของง้าวคือความรู้ ย่อมมั่นคง

คุณี คุณิ เวตติ น เวตติ นิรฺคุณะ

พลี พลั เวตติ น เวตติ นิรฺพละ |

ปิโก วสนตสย คุณิ น วายสะ

กรี จ สีสฺสย พลั น มฺษกะ || 147 ||

คนมีคุณธรรม รู้คุณธรรม คนไร้คุณธรรม ย่อมไม่รู้คุณธรรม

คนมีกำลัง ย่อมรู้กำลัง คนไร้กำลัง ย่อมไม่รู้กำลัง

นกคเหว่า รู้คุณสมบัติ ของฤดูใบไม้ผลิ

กาย่อมไม่รู้คุณสมบัติของฤดูใบไม้ผลิ

ช่างรู้กำลังของสิงโต หนวย่อมไม่รู้กำลังของสิงโต

สัหติะ เศรยสี ราชน วิคฺเณชวปี พนฺธฺช |

ตุไซฺรปี ปริภฺรชฺญา น ปฺโรหนติ ตณฺฑุลาสะ || 148 ||

ไอ้ กษัตริย์! การสมาคมกับพวกพ้องที่ปราศจากคุณธรรม

ก็นับว่าประเสริฐกว่า ข้าวสารที่แยกจากแกลบแล้วย่อมไม่งอก

สุขารุถาสะ สรวภูตานำ มตาสะ สรวาสะ ปฺรวฤตฺตยะ |

สุขิ จ น วินา ธรรมิ ตสฺมาท ธรรมปโร ภาเวต || 149 ||

ความประพฤติทั้งหมดของสรรพสัตว์

เป็นที่รู้กันว่ามีความสุขเป็นเป้าหมาย

และเมื่อปราศจากธรรมะแล้ว ความสุขมีไม่ได้

เพราะฉะนั้น บุคคลควรมีธรรมติดตัวไปเสมอ

เอกั หนยานน วา หนยาทีชุรุมุกโต ธนุขมตา |
 พุทธิรุพุทธิมโตตสฤชฎา หนยาทราชฎุริ สราชกม || 150 ||
 นายขมังธนู ยิ่งลูกธนูออกไป ฟิงฆ่า หรือไม่ฟิงฆ่าคน ๆ เดียวเท่านั้น
 แต่ความรู้ที่บัณฑิตส่งออกไปฟิงฆ่าราชฎุรพร้อมกับพระราชาได้

คเต ไศโก น กรตวโย ภวิษย์ ไนว จินตเยต |
 วรตมานน กาเลน วรตยนติ วิจกษณะ || 151 ||
 บุคคลไม่ควรเศร้าโศกในสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
 ไม่ควรคิดสิ่งที่ยังมาไม่ถึง
 บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมอยู่กับปัจจุบันเท่านั้น

สถานภรชฎา น ไศภนเต ทนตาะ เกศา นขา นราช |
 อิติ วิชญา ย มติมาน สวสถาน น ปริตยเขต || 152 ||
 ฟัน ผม เล็บ และคน หล่นจากที่ (ของตน) ย่อมไม่คงงาม
 นักปราชญ์ทราบดังนี้แล้ว ไม่ควรสละที่ของตนเอง

ถนเศษศจาคินิเศษะ ศตรุเศษสโตไถว จ |
 ปุณะ ปุณะ บรรรณเต ตสมาจเณษ น รกษเขต || 153 ||
 หนี่ที่เหลือ (ที่ยังไม่ได้จ่าย) 1 ไฟที่เหลือที่ยังไม่ได้ดับ 1
 ศัตรุที่ยังเหลืออยู่ 1 ย่อมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ
 เพราะฉะนั้นไม่ควรรักษาสิ่งที่เหลือ (ทั้ง 3 เหล่านี้) ไว้

ชยาอำสมปี สีเลน วิหิโน ไนว ปุชเขต |
 อปี ศุหริ จ ธรรมชณฺญ สทวฤตตมภิปุชเขต || 154 ||
 ไม่ควรบูชา แม่คนมีอายุ ผู้ปราศจากศีล
 แต่ควรบูชาแม่คนซันต่ำ ผู้รู้ธรรมะ และประพฤดีดี

อนาหุตตะ สวย์ ยานติ รสาสวาทโลลุปะ |
 นิวาริตา น คจฉนติ มกษิกา อิว ภิกษุภาวะ || 155 ||

คนขอทานผู้ละโมบการลี้มรส ย่อมไปเอง
 ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้รับเชิญ ย่อมไม่หลีกเลี่ยง
 ทั้ง ๆ ที่ถูกห้าม เหมือนกับแมลงวัน

สวฉนทตวิ ฉนารถิตวิ เปรมภาโว'ถ โภคิตา |
 อวินิตตวมาลสยั วิทยาวิฉนกรณานิ ษฏ || 156 ||

ความพอใจด้วยตนเอง 1 ความปรารถนาทรัพย์ 1
 ความรัก 1 ความยินดี 1
 ความหยิ่งยโส 1 ความเกียจคร้าน 1
 6 สิ่ง (เหล่านี้) ก่อให้เกิดอุปสรรคในการเรียนรู้

ตมะปริวฤตี เวศม ยถา ทีเปน ทีปยเต |
 ตถา พุทธิปรทีเปน ศกย อาตมา นิรักษิตุม || 157 ||

บ้านถูกแวดล้อมด้วยความมืด ย่อมสว่างไสว ด้วยตะเกียง ฉนั้นใด
 ตนเองสามารถเปิดเผยได้ด้วยแสงสว่าง คือ ความรู้ ฉนั้นนั่น

ธรมาย ยศเส'รถาย กามาย สวชนาย จ |
 ปญจธา วิภชน วิตต อีหามุตร จ โมทเต || 158 ||

คนแบ่งทรัพย์ (ของตนเอง) ออกเป็น 5 ส่วน คือ
 (1) เพื่อธรรม (2) เพื่อยศ (3) เพื่อเงิน (4) เพื่อกาม
 (5) เพื่อคนของตนเอง ย่อมบันเทิงทั้งโลกนี้และโลกหน้า

ชาตสย ทิ ฐุโว มฤตยुरुฐุวั ชนม มฤตสย จ |
 ตสฺมาทปริหารเย'รเถ น ตวิ โศจิตุมรหสิ || 159 ||

คนที่เกิดมาจะต้องตายแน่นอน
 และคนที่ตายจะต้องเกิด (ใหม่) อีกแน่นอน
 เพราะฉะนั้น ท่านไม่ควรเศร้าโศกถึงทรัพย์ที่นำไปด้วยไม่ได้

ยาวนน เยาวนปฺราปฺตะ ศิกฺษยเต ตาวทาตมชะ |
 วฺยตีตกาเล เกทาเร กรษฺโณะ กิ กริชฺยเต || 160 ||

(พ่อ-แม่) ควรฝึกลูก トラบเท่าที่เขายังไม่ถึงความเป็นหนุ่ม
 การไถนา เมื่อหมดเวลา (ฤดูฝน) จักกระทำอะไรได้ ?

ปรนินทาสุ ปาณทิตฺยํ สฺเวษุ การเยษฺวณฺทฺยเมชะ |
 ปรเทวษศฺจ คุณชฺญेषุ ปนฺถาโน หยาปทา ตรีเยชะ || 161 ||

ความเป็นผู้ฉลาดในการนินทาผู้อื่น 1
 ความเกียจคร้านในงานของตนเอง 1
 ความรังเกียจในการรู้คุณธรรม 1
 สามสิ่ง (เหล่านี้) เป็นทางแห่งความวิบัติ

น สรววิตกศฺจิทฺทาสฺติ โลเก นาทยณฺตมฺรูโฆ ภฺวึ จาปิ กศฺจิตฺ |
 ชญาเนน นิจฺจตตามารฺยเมเน โย ยํ วิชานาติ ส เตเน วิทฺวาน || 162 ||

ไม่มีใครในโลกนี้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง และในโลกนี้เหมือนกัน
 ไม่มีใครโง่สมบูรณ์แบบ ผู้ที่รู้สิ่งใดด้วยความรู้ขั้นต่ำ
 ปานกลาง และสูง ย่อมเป็นบัณฑิตเพราะสิ่งนั้น

ธนฺปรโยคการเยษุ ตถา วิทฺยาคเมษุ จ |
 อาหาเร จ วฺยวหาเร จ ตฺยกตลชฺชะ สทา ภเวต || 163 ||

ควรสละความละอายเสมอ ในกิจที่ต้องใช้สอยทรัพย์ 1
 ในการแสวงหาความรู้ 1 ในการรับประทานอาหาร 1 ในอาชีพ 1

อมภสสะ ปริมาณเนน โปรฺนฺนตํ กมลํ ภเวต |
 สวสฺวามินา พลวตา ภฺฤตฺโย กวติ ครุ วิตะชะ || 164 ||

ดอกบัวมีขนาดสูง เพราะปริมาณของน้ำ (ในสระ)
 คนใช้กลายเป็นหญิงโส เพราะอำนาจอันเนื่องมาจากเจ้านาย

กสย โทษะ กุเล นาสติ วยาธินา โโก น ปีฑิตะ |
 เกน น วยสนั ปราปต์ ศรียะ กสย นิรนตราะ || 165 ||

ใครไม่มีโทษในตระกูล ? ใครไม่ถูกพยาธิเบียดเบียน ?
 ใครไม่ถึงความพินาศ ? ใครมีทรัพย์ตลอดกาลนาน ?

อรธาตุราณำ น สุหุณน พนุระ กามาตุราณำ น ภยั น ลชชา |
 จินตาตุราณำ น สุขั น นิทรา กษุธาตุราณำ น พลั น เตชะ || 166 ||

คนที่กระสับกระส่าย เพราะทรัพย์ ไม่มีทั้งเพื่อนและพวกพ้อง
 คนที่กระสับกระส่ายเพราะกาม ไม่มีทั้งความกลัวและความละอาย
 คนที่กระสับกระส่ายเพราะความวิตกกังวล ไม่มีทั้งความสุขและ
 การนอนหลับ คนที่กระสับกระส่ายเพราะความหิว ไม่มีทั้งกำลังและเดช

วยาขริว ติษฐติ ชรา ปริตรชยนติ
 โรคาศจ ศตรว อิว ปรงวนติ คาเตร |
 อายะ ปริสรวนติ ภินนชฎาทิวามโ
 โลเก น จาตมहितมาจรตีห กศจิต || 167 ||

ความชราคุกคามอยู่ เหมือนกับเสื้อตัวเมียด
 โรคครอบงำร่างกายเหมือนกับศัตรู
 อายุผ่านไปเหมือนกับน้ำไหลจากหม้อที่แตก
 ใครบ้างในโลกไม่ประพาศสิ่งที่ประโยชน์แก่ตน

อาจารย์ กุลมาขยาติ วปุราขยาติ โภชนม |
 วจนั ศรุตมาขยาติ เสนหาขยาติ โลจนม || 168 ||

มรรยาทบ่งบอกถึงชาติตระกูล ร่างกายบ่งบอกถึงอาหาร
 คำพูดบ่งบอกถึงการศึกษา ดวงตาบ่งบอกความรัก

วิทุษมา วทนาทวาโจ ยานติ โน สหสา พหิ |
 ยาทาศูเจนน ปราณจนติ ทวีรทาน รทา อิว || 169 ||

คำพูดจะไม่ออกมาภายนอกปากของนักปราชญ์ทันที
 ถ้ามันออกมาจะไม่หวนกลับมาอีก เหมือนนางข้าง

ศาสตราณยธิตยาปี ภวนติ มุรชชะ
 ยสตุ กุริยวานุ ปุรุชะ ส วิทวาน |
 สัจินิตติ เจาชธมาตุรามำ
 น นามมาเตรณ กโรตยโรคม || 170 ||

แม้หลังจากเรียนคณิตศาสตร์ (ต่าง ๆ หลายอย่าง)
 คนก็ยังโง่ (ถ้าเขารู้แล้วแต่ไม่ทำ)
 แต่ผู้ทำตามความรู้ที่ตนเรียนรู้มา คือนักปราชญ์
 ยาที่หมอคิด (ค้นคว้า) มาอย่างดี ก็ไม่ทำคนเจ็บ
 ให้หายโรคได้ เพียงแค่นี้ก็ชื่อ (ยา) เท่านั้น

โทษกัเตรนารมกะ กาปุรุสย ลกษณม |
 ไกรชีรณภยาท ภราตะ โภชนั ปรีหียเต || 171 ||

ลักษณะของคนขี้ขลาดตาขาวคือ ไม่เริ่มงานเพราะกลัวปัญหา
 ใอัน้องชาย ! ใครเล่าละเลยอาหาร เพราะกลัวอาหารไม่ย่อย ?

ตยเซต กุษุธารตา มหิลา สวบุตติ
 ขาเทต กุษุธารตา ภุชคี สวมณชม |
 พุกุชิตะ กิ น กโรติ ปาปม
 กุชีณา นรา นิษุกรณา ภวนติ || 172 ||

สตรีหิว ฟังสละ แม้ลูกของตนเองได้
 งูตัวเมียหิว ฟังเคี้ยวกินไข่ของตนเองได้
 คนหิวจะไม่กระทำความชั่วหรือ ?
 คนไม่มีแรง (เพราะความหิว)
 ย่อมเป็นคนไร้ความกรุณา

วินยนต์ สุตาน สนตะ สวสมปาทยะ ปุณฺรคุณาฯ |
 สรวํ กฤษณาฯ กุรวนฺตํ พิชํ สุเต'งฺกุรี สวตะ || 173 ||

คนดีจึงฝึกหัดลูก (ของตน) แต่คุณธรรมทั้งหลาย
 พวกลูกจะพึงทำให้เกิดขึ้นเอง ขาวนางจะทำทุกสิ่งทุกอย่าง
 แต่พืชผลิตหน่อของมันเอง

ยถา คชปติฯ ศฺรานตะ ฉายารตี วฤกษมาศฺริตฯ |
 วิศฺรมย ตํ ทฺรุมํ หนฺติ ตถา นิจะ สวมาศฺรมย || 174 ||

พญาช้าง เมื่อเหนื่อย บรรณารมเงา
 จึงอาศัยต้นไม้ หลังจากอาศัยแล้ว
 จึงทำลายต้นไม้ นั้นเสียฉันใด
 คนชั่วก็ฆ่าผู้ที่ตนอาศัยได้ฉันนั้น

ภุกฺตโวปวิศตสฺตนฺทฺรา ศฺยานสย ตุ ปุษฺฎา |
 อายุศฺจํกรมยมาณสย มฤตยฺรชวตี ชวตะ || 175 ||

หลังจากรับประทานอาหารแล้ว ถ้านั่งจะเกียดร้าน
 ถ้านอน จะอ้วน ถ้าเดินจงกรม จะมีอายุยืน ถ้าวิ่ง มฤตยูจะวิ่งตาม

นรสยาภรณ์ รูปํ รูปสยาภรณ์ คุณฺธา |
 คุณฺสยาภรณ์ ชญานํ ชญานสยาภรณ์ กุชฺมา || 176 ||

ความงามเป็นเครื่องประดับของคน
 คุณธรรม เป็นเครื่องประดับของความงาม
 ความรู้เป็นเครื่องประดับของคุณธรรม
 ความอดทน เป็นเครื่องประดับของความรู้

ปโรปการาย ฝลนฺติ วฤกษาฯ ปโรปการาย วหนฺติ นทฺยฯ |
 ปโรปการาย ทุหนฺติ คาวะ ปโรปการารณฺมิทํ ศฺรีรม || 177 ||

ต้นไม้ผลิผล เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น แม่น้ำไหลไป
 เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น โคน้ำหนักเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ร่างกายนี้มีประโยชน์แก่ผู้อื่น

ทูลชเนน สมั สขยั ปรีตี จา น การเยต |
 อุษโณ ทหติ จางคาระ สีตะ กฤษณายเต กรม || 178 ||

บุคคลไม่ควรทำความเป็นเพื่อนและแม้ความรักกับคนชั่ว
 ถ่านย่อมไหม้ (เมื่อ) ขณะที่มันร้อน และทำให้มือดำ ขณะที่มันเย็น

ยสยาสติ วิตติ ส นระ กุสินะ
 ส ปณทิตะ ส ศรุตวาน คุณชญะ |
 ส เอว วกตา ส จ ทรศนียะ
 สรวะ คุณาภา กาลญมาศรยเต || 179 ||

ผู้มีทรัพย์ เป็นคนมีตระกูล เป็นบัณฑิต เป็นผู้คงแก่เรียน
 และเป็นผู้รู้คุณธรรม เขาเท่านั้นเป็นนักพูด (ที่ดี)
 และเป็นผู้นำคุณงาม คุณธรรมทั้งหมดขึ้นอยู่กับทรัพย์

สวคฤเท ปุชยเต มุรชะ สวคราเม ปุชยเต ปรรุชะ |
 สวเทเศ ปุชยเต ราชา วิหวาน สรวตฺร ปุชยเต || 180 ||

คนโง่มีคนยกย่องในบ้านของตน
 เจ้านายมีคนยกย่องในหมู่บ้านของตน
 พระราชามีคนยกย่องในประเทศของพระองค์
 แต่นักปราชญ์ มีคนยกย่องทุกแห่งหน

ลูพธิ วคิ นเยทรโธชะ กรุทธิ จาณชลิกรมณา |
 มุรุขิ ฉนทานุโรเรน สชชนิ ปุณยกรรมภิชะ || 181 ||

พึงชนะคนโลภด้วยทรัพย์ พึงชนะคนโกรธด้วยการไหว้
 พึงชนะคนโง่ด้วยการตามใจ พึงชนะคนดีด้วยการทำความดี

กากะ กฤษณะ ปิกะ กฤษณะ โโก เกทะ ปิกากโยชะ |
 วสนตสมเย ปราบเต กากะ กากะ ปิกะ ปิกะ || 182 ||

กามีสีดำ นกดูเหว่าก็มีสีดำ นกดูเหว่าและกาแตกต่างกันอย่างไร?
 เมื่อถึงฤดูใบไม้ผลิ กาก็เป็นกา นกดูเหว่าก็เป็นนกดูเหว่า
 (นกดูเหว่าสามารถร้องในฤดูใบไม้ผลิ แต่กาก็ไม่สามารถร้องได้)

ทวาริเมา ปุรุเษา โลเก น ภูเตา น ภาวษยเต |
 ปรารถิตติ ยศจ คุรุเต ยศจ นารถยเต ปรม || 183 ||

คน 2 ประเภท ไม่เคยมี และจะไม่มี ในโลกนี้ คือ
 (1) คนที่ทําส่งที่ตนถูกขอร้อง (2) คนที่ไม่มาขอคนอื่น

สุขารถิ เจต ตยเซต วิทยํ วิทยารถิ เจต ตยเซต สุขม |
 สุขารถินะ คุโต วิทยา คุโต วิทยารถินะ สุขม || 184 ||

ถ้าคนปรารถนาความสุข ฟังสละความรู้
 ถ้าคนปรารถนาความรู้ ฟังสละความสุข
 คนปรารถนาความสุข จะมีความรู้แต่ที่ไหน ?
 คนปรารถนาความรู้ จะมีความสุขแต่ที่ไหน ?

น ไว สไตรณานิ สุขยานิ สนติ |
 สาลาวฤกกาณํ หฤทธานเยตาะ || 185 ||

ความเป็นเพื่อนกับสตรีทั้งหลาย ย่อมไม่มี
 เพราะหล่อนมีหัวใจเหมือนกับสุนัขป่า

ทานํ โภโค นาสติสตรี คตโย ภาวนติ วิตตสย |
 โย น ททาติ น ภูงกเต ตสย ตฤตียา คตริภวติ || 186 ||

ทรัพย์มีทาง 3 ทาง คือ (1) การให้ (2) การใช้สอย
 (3) ความพินาศ ผู้ใดไม่ให้ หรือไม่ใช้สอย ผู้นั้นมีทางที่ 3 (คือทรัพย์จะพินาศไป)

น กศฺจิทปิ ชานาติ กิ กสย ศฺโว ภาวษยติ |
 อต ศฺวะ กรณียานิ คุรยาททฺโยว พุทธิมานุ || 187 ||

แม้ใครๆ ก็ไม่รู้ว่า อะไรจะมีแก่ใคร ในวันพรุ่งนี้ ?
 เพราะฉะนั้น วันนี้เท่านั้น คนฉลาด
 ควรทำงานที่ตนควรกระทำในวันพรุ่งนี้

ปฐโต นาสติ มุรขตวฺ ชปโต นาสติ ปาตกมฺ |
 เมานิมะ กลโห นาสติ น ภยํ จาสติ ชาครตตะ || 188 ||

ผู้เรียนไม่มีความโง่ ผู้สาธยาย (มนต์) ไม่มีบาป
 ผู้หนึ่งไม่มีทะเลาะ ผู้ที่นั่งอยู่เสมอ ไม่มีความกลัว

ลักษมีรวสติ ชิวาเคร ชิวาเคร มิตรพานธวาระ |
 ชิวาเคร พนธนี ปราปติ ชิวาเคร มรณํ ฐรุม || 189 ||

ทรัพย์อยู่บนปลายลิ้น
 เพื่อนและพวกพ้องอยู่บนปลายลิ้น
 การจงจำก็อยู่บนปลายลิ้น
 ความตายก็อยู่บนปลายลิ้นแน่นอน

ชพฺ โทษาะ ปุรุเชณห หาดวฺยา ภูติมิจจตา |
 นิทรา ตนทฺรา ภยํ โกรธํ อาลสฺยํ ทิรชฺสูตฺรตา || 190 ||

(1) การนอนหลับ (2) ความว่างเหงาหวนอน (3) ความกลัว
 (4) ความโกรธ (5) ความเกียจคร้าน (6) การทำงานช้า

นาปฤษฏาะ กศฺยจิทฺ พฺรฺยาค น จานฺยาเยน ปฤษฏตตะ |
 ชานนฺนปี เมธาวิ ชทวฺลโลเก อจเรตฺ || 191 ||

เมื่อไม่ถูกถามก็ไม่ควรพูด
 และเมื่อถูกถามด้วยทางที่ไม่เหมาะสม ก็ไม่ควรพูด
 ในโลกนี้ คนมีปัญญา แม้ทั้งๆ ที่รู้ (หลายอย่าง)
 พึงประพฤติ เหมือนกับคนโง่

ยสฺตุ สณฺจเรเต เทศานฺ เสวเต ยสฺตุ ปณฺชิตานฺ |
 ตสฺย วิสตาริตา พุทฺธิสฺโตลพิณฺทฺริวามภสิ || 192 ||

ความรู้ของคนผู้ท่องเที่ยวไปตามสถานที่ (ต่าง ๆ)
 และคบค้าสมาคมกับนักปราชญ์
 แผ่ขยายไปเหมือนกับหยดน้ำมันบนน้ำ

ปรโทษะ ทิปกศจุนทุระ ปรภาเต ทิปโก รวิชะ |
ไตรโลกเย ทิปโก ธรรมะ สุปตุระ กุลทีปกะ || 193 ||

พระจันทร์เป็นแสงสว่างในเวลากลางคืน
พระอาทิตย์เป็นแสงสว่างในเวลากลางวัน
ธรรมะเป็นแสงสว่างในโลกทั้ง 3
(มนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก)
ลูกที่ดีเป็นแสงสว่างแห่งตระกูล

สมปุรณกุมภโก น กโรติ ศพทม
อรโธ ชโณ โฆษมุไปติ นูนม |
วิทวานุ กุลีโน น กโรติ ครัวม
ชลปนติ มุตมาสตุ คุโณรวินาชะ || 194 ||

หม้อที่มีน้ำเต็ม ย่อมไม่มีเสียง
หม้อที่มีน้ำครึ่งหนึ่ง จะมีเสียงแน่นอน
นักปราชญ์ที่มีชาติตระกูล ย่อมไม่แสดงความหยิ่ง
ส่วนคนโง่ที่ปราศจากคุณธรรม ย่อมพูดมาก

น เตน วฤทุโธ ภวติ เยนาสย ปลิตี ศิระชะ |
โย ไว ยวูปยธียานสตี เทวา สถวีริ วิหะชะ || 195 ||

คนมีใจเป็นคนแก่ เพราะมีผมหงอกบนหัว
เทพยดาทั้งหลาย เรียกแม่คนที่ยังหนุ่ม
ที่กำลังศึกษาว่า เป็นคนแก่

มาตา ยสย คฤเห นาสติ ภารยา จ ปริยวาทีนึ |
อรณย์ เตน คนตพย์ ยถารณย์ ตถา คฤทม || 196 ||

ผู้ใดไม่มีมารดา และภรรยาผู้พูดคำอ่อนหวานในบ้าน
ผู้นั้นควรไปสู่วา เพราะบ้านก็เหมือนกับป่า

นาสติ กุชราสมํ ทุขํ นาสติ โโรคะ กุชราสมะ |
 นาสตยาสุ เสaxyํ นาสติ โกรธสโม रिषे || 197 ||

ความทุกข์เหมือนกับความหิวยอมไม่มี
 โรคเหมือนกับความหิวยอมไม่มี
 ความสุขเหมือนกับอาหารยอมไม่มี
 ข้าศึกเหมือนกับความโกรธยอมไม่มี

ตริวิธํ นรकस्येत् त्वारं नात्नमात्मनः |
 गामे गोरसत्ता लोकात्समातेत्तु त्रयं त्यजेत् || 198 ||

ทาง 3 ทางนี้ คือ (1) กาม (2) ความโกรธ (3) ความโลภ
 เป็นประตุแห่งนรก และเป็นทางพินาศแก่ตนเอง
 เพราะฉะนั้น ควรสละทาง 3 ทางนี้

अपुत्रस्य कृत् कुन्यं समिद्वरहितस्य ज |
 मुखस्य ज तिस कुन्या स्रवकुन्या त्रितरता || 199 ||

บ้านของคนไม่มีลูก ว้างเปล่า
 บ้านของคนไม่มีเพื่อนดี ว้างเปล่า
 และทิศทางของคนโง่ ว้างเปล่า
 แต่ความยากจน เป็นความว่างเปล่าทุกอย่าง

कतेपि वयसि क्राहया विद्या स्रवात्मना पुषे |
 यथुपि स्यानन फलता सुलगा सानुयचनुमनि || 200 ||

แม้เมื่อวัยผ่านไป คนมีปัญญา ควรเรียนวิชาทุกอย่าง
 ด้วยตนเอง แม้ถ้าความรู้ ไม่พึงให้ผล (ในชาตินี้)
 การจะได้ (ความรู้) ในชาติหน้า ก็ง่าย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	นายวุฒิพงษ์ ถวิลสมบัติ
วันเดือนปีเกิด	วันอังคารที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2532
ที่อยู่	1101/2 ถนนวิเชียรโชภูก ตำบลมหาชัย อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร 74000
ประวัติการศึกษา	<p>พ.ศ. 2551 สำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนสมุทรสาครวิทยาลัย จังหวัดสมุทรสาคร</p> <p>พ.ศ. 2555 สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) สาขาวิชาเอกภาษาไทย วิชาโทภาษาฮินดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2557 สำเร็จการศึกษา M.A. Hindi (Translation Technology) จาก Mahatma Gandhi International Hindi University ประเทศอินเดีย (ได้รับทุนการศึกษาจากสภาวัฒนธรรมแห่งรัฐบาลอินเดีย (ICCR))</p> <p>พ.ศ. 2557 เข้าศึกษาต่อระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร (ได้รับทุนเรียนติมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย)</p>
ประวัติการทำงาน	<p>พ.ศ. 2557 – ปัจจุบัน อาจารย์พิเศษ สาขาวิชาโทภาษาฮินดี ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร</p>